

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
Державна навчально-наукова установа
“Академія фінансового управління”
Науково-дослідний фінансовий інститут

Наталія Миколаївна Краус

**СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН**

МОНОГРАФІЯ

“Видавництво
“Центр учбової літератури”
Київ – 2016

УДК 330+001.895:330.341.2
ББК 65.010.11
К 78

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Державної навчально-наукової установи
“Академія фінансового управління”
(Протокол № 12 від 26 листопада 2015 р.)*

Рецензенти:

Зайцев Ю. К., доктор економічних наук, професор (ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”);

Варналій З. С., доктор економічних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), заслужений діяч науки і техніки України;

Кудряшов В. П., доктор економічних наук, професор (НДФІ ДННУ “Академія фінансового управління” Міністерства фінансів України, м. Київ), заслужений діяч науки і техніки України.

*Науковий консультант:
доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України
Леоненко Петро Михайлович*

Краус Н. М.

К 78 Становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін: монографія. – Київ: ЦУЛ, 2016. – 596 с.

ISBN 978-617-673-407-9

У монографії досліджено теоретико-методологічні засади становлення інноваційної економіки та її інституційних одиниць крізь призму теорії інституціоналізму. Розглянуто характерні особливості інституціонального устрою й інституційного ладу інноваційних економік та їх ключових інститутів у різних країнах світу. Розкрито гносеологічні аспекти й антропологічний вимір інституціонального базису інноваційної економіки та тенденції інституціональних змін, рушійні сили становлення економіки інноваційного типу. Виявлено соціально-економічні й інституціональні детермінанти формування інноваційної економіки в глобалізованому світі.

Проаналізовано інституціональне забезпечення інноваційної діяльності в Україні відповідно до різних рівнів економічної агрегації. Запропоновано умовну модель еволюційно-біфуркаційного просторово-часового становлення “нових” інститутів інноваційного розвитку. За допомогою фрактально-фасеточного моделювання визначено інституціональну проекцію кластеризації економіки України на базі інноваційних хабів, вказано параметри порядку їх функціонування в умовах інституціонально-структурних змін. Охарактеризовано потенційні можливості інноваційної глокалізації національної економіки за рахунок інституціоналізації електронної інноваційної бізнес-платформи України. Здійснено процесно-просторове моделювання інституціонального забезпечення інноватизації економіки України шляхом застосування програмних стандартів IDEF. Обґрунтовано рекомендації щодо пришвидшення інноватизації економіки України за допомогою дії регуляторів “інноваційного ліфту” та подолання існуючого “інституціонального вакууму” в сфері інновацій.

Видання рекомендовано для науковців, викладачів та студентів ВНЗ, практиків у сфері інноваційної діяльності, а також для широкого загалу читачів, які цікавляться проблемами формування, становлення і розвитку інноваційної економіки в умовах інституціональних змін.

УДК 330+001.895:330.341.2
ББК 65.010.11

ISBN 978-617-673-407-9

© Краус Н. М., 2016
© ЦУЛ, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ.....	11
1.1. Генеза концепцій теорії інновацій і наукових уявлень про основи становлення інноваційної економіки.....	11
1.2. Науково-теоретичні засади дослідження інноваційної економіки в методології інституціональної економічної теорії.....	38
1.3. Критеріальні ознаки, базові принципи, функції інноваційної економіки крізь призму інституціоналізації.....	66
1.4. Гносеологічні аспекти та антропологічний вимір інституціонального базису інноваційної економіки.....	80
1.5. Парагенез інститутів розвитку: інституціонально-еволюційний контекст.....	101
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ УСТРІЙ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	126
2.1. Соціально-економічні й інституціональні детермінанти і фактори формування інноваційної економіки в сучасному суспільстві.....	126
2.2. Інституціональний зміст інноваційних економік постіндустріальних країн в глобалізованому світі.....	143
2.3. Особливості інституціонального вектору розвитку інноваційної інфраструктури економіки України в умовах глобальної невизначеності.....	159
2.4. Інфраструктура інститутів венчурного інвестування: закордонний досвід та українські реалії.....	175
РОЗДІЛ 3. РУШІЙНІ СИЛИ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	197
3.1. Трансформація технологічного способу виробництва індустріального типу.....	197
3.2. Інституціональна система економіки постіндустріального суспільства під впливом трансформаційних змін.....	204
3.3. Трансформація факторів виробництва, цілей та мотивацій інноваційної економіки.....	212
3.4. Розвиток інституціональної архітектури економіки України інноваційного типу.....	232
РОЗДІЛ 4. ТЕНДЕНЦІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНИХ ЗМІН ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ АГРЕГАЦІЇ.....	242
4.1. Інноваційні підприємницькі структури та їх інституціональне	

середовище в Україні.....	242
4.2. Інституціональний вектор розвитку національного ринку інновацій.....	266
4.3. Корпоратизація інноваційної економіки та її інституціональне забезпечення.....	282
4.4. Інституціональна проекція кластеризації економіки України на базі інноваційного хабу: фрактально-фасеточний вимір.....	303
РОЗДІЛ 5. ІННОВАТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	330
5.1. Інституціональні аспекти інноваційної глокалізації економіки України в контексті інноваційної глобалізації.....	330
5.2. Процесно-просторове моделювання інституціонального забезпечення інноватизації національної економіки: сценарії, моделі, прогнози.....	350
5.3. Основні методи та заходи підвищення інноваційної активності економіки України шляхом дії регуляторів “інноваційного ліфту”.....	372
ВИСНОВКИ.....	394
ДОДАТКИ.....	403
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	545

ВСТУП

Епоха інноваційної економіки, яка проявила себе при переході в третє тисячоліття, вплинула на всі сторони економічного та суспільного життя людини. Глобалістичний розвиток інноваційної економіки можна розглядати, як розширення бази постіндустріального суспільства. Це дозволяє досить впевнено характеризувати процеси, що відбуваються в глобальній економіці і світовому суспільстві, як прояв “парадигмального зсуву”. Для сучасної цивілізації характерне різке зростання динамізму соціально-економічних сфер життя та ріст ризиків, невизначеність розвитку всіх сторін життєдіяльності суспільства. Такий стан справ у світі називають “епохою турбулентності”.

В інституціональному відношенні, ускладнення побудови інноваційних економік пов’язане із зародженням нового методу координації зв’язків та гармонізації інтересів. Так, в індустріальну епоху (індустріальна парадигма) світове співтовариство базувалося на двох способах координації: ієрархічний порядок з системою вертикальної субординації і центром адміністративного управління (жорстка модель координації); ринкова система з ціновими сигналами, як деяке відхилення від жорсткої й чіткої ієрархії (гнучка, але досить атомістична). Постіндустріальна парадигма характеризується неієрархічним порядком або, так званим, мережевим механізмом координації. Світова економіка та всі її підсистеми стратифікуються в кластерно-мережеві структури з горизонтальними зв’язками і механізмом колаборації (гібридна модель – гнучка та інтегрована одночасно).

Україна долучається до процесу інноваційної глобалізації, формуючи сьогодні власну інноваційну економіку, яка набуває рис інноваційної глокалізації. В зв’язку з цим, Україна має всі шанси стати інноваційним макрорегіоном Східної Європи. Та все ж, уповільнені темпи становлення інноваційної економіки в Україні можна пояснити антагоністичним співіснуванням і взаємодією нових інституцій та інститутів інноваційного розвитку із старим неформальним інституціональним середовищем – економічною ментальністю, нормами, традиціями, звичаями господарської практики, що залишились у спадок від адміністративно-командної системи. Фактично інноваційний вектор розвитку України є “заручником” пануючих серед реформаторів уявлень про пріоритетність макроекономічних досягнень перед інституційними змінами.

Сьогодні для України характерним є “інституціональний вакуум” сфери інновацій, що супроводжується або відсутністю, або недостатнім розвитком формальних інститутів інноваційного розвитку, які покликанні забезпечувати ефективність як інтелектуальної послуги інноваційної діяльності, так і формальних норм її регулювання. В результаті “інституціональний вакуум” інноваційної сфери може наповнитись неформальними правилами й нормами, що можуть блокувати дію формальних норм та правил. Такого роду

вакуум спричиняють культурна інерція й інноваційна неприйнятність суспільства.

Формування та становлення інноваційної економіки варто досліджувати крізь призму інституціональної економічної теорії. В центрі уваги дана теорія знаходяться інституції (соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів та результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного поділу праці на основі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків) та інститути (складні фактори виробництва, які представляють собою видові комплекси взаємодії інституцій й організацій, що закріплюють ефективні інституції в межах суспільної системи; типові комплекси інституцій, які виступаючи функціональними генотипами організацій, моделями їх функціональної структури, склалися еволюційно).

Не дивлячись на те, що теорія інституціоналізму все ще знаходиться на стадії розвитку, існуючі результати дозволяють досліджувати інноваційну економіку, пояснювати її динамічний розвиток та визначати чинники, що детермінують поведінку її структурних інституційних одиниць. Саме тому, плеяда українських і закордонних вчених-економістів та науковців беруть за основу теоретико-методологічну базу інституціоналізму для пояснення ринкових перетворень в своїх країнах й розуміння можливих варіантів майбутнього розвитку економік. Запропоноване монографічне дослідження можна з упевненістю віднести до числа перших смних наукових робіт з проблематики становлення інноваційної економіки в умовах інституціональних змін.

У першому розділі “Теоретико-методологічні підвалини дослідження інноваційної економіки та її інституційних одиниць” представлено теоретичне обґрунтування концепції інноваційної економіки, що формує уявлення про гносеологічні особливості і розуміння антропологічного виміру інституціонального базису інноваційної економіки на основі відображення об'єктивної реальності крізь неформальні інституції й еволюцію базових інститутів з єдиним “економічним полем” для інформаційного, інтелектуального та матеріального виробництва, що утворюють єдиний технологічний ланцюг інноваційного виробництва і використання знань, набутих в процесі пізнання.

Визначено особливості нової економічної парадигми інноваційної економіки з допомогою ключових інститутів (інститут ринку інновацій, інноваційної культури, нової якості, влади, людського капіталу, ресурсів) на основі біфуркаційного розвитку та ціннісно-ментальної і творчо-розбудовчої людської інноваційної діяльності, де визначальна роль відводиться науці й знанням, а техніка і технології, орієнтуючись на наукові відкриття, забезпечують економічне покращення, зростання та інтенсифікацію виробництва на базі впровадження нововведень й модернізації під час біфуркаційного періоду в точці флуктуації, що має три траєкторії розвитку: руйнування, прогресивний і регресивний розвиток.

Проведене дослідження дало можливість представити теоретико-методологічне обґрунтування умовної моделі еволюційно-біфуркаційного просторово-часового формування, становлення і розвитку “нових” інститутів інноваційного розвитку внаслідок модифікації формальних й неформальних інституцій, змін в інституціональній, науково-технічній, технологічній та соціально-економічній структурах і “затухання старих” інститутів розвитку в результаті невідповідності новим ринковим умовам господарювання, незатребуваності або їх модернізації, адаптації і хабітуалізації. Виявлено, що оптимальна для інноваційних умов форма синтезу порядку і хаосу, визначається особливою для даних умов формою крайностей типу: “старі” інститути розвитку – “нові” інститути інноваційного розвитку; економіка низьких технологій – економіка високих технологій; песимізм консерватора – оптимізм новатора.

“Інноваційна економіка та інституціональний устрій її формування в умовах сучасної глобалізації” є другим розділом монографії. Він присвячений вивченню проблем формування і розвитку інноваційних економік в глобалізованому світі шляхом розмежування постановки проблеми та її вирішення, можливих вигід (користі) й інституціонального середовища існування. Це дало можливість представити власну класифікацію інституціональних факторів формування економіки України інноваційного типу (інституційно-економічні, інституційно-політичні, правові, інституційно-соціальні, інституціонально-психологічні, культурні, загально-інституціональні) та пізнати зміст інституціонального середовища інноваційної економіки за участі інститутів венчурного інвестування, новатора й інноватора, ринку інновацій, венчурного підприємництва шляхом вивчення процесів кругообігу в даному середовищі.

Саме в даному розділі запропоновано потенційну матричну інноваційну інфраструктуру економіки України за сегментами, яка розкриває виробничо-технологічну, фінансово-економічну, експертно-консалтингову, інформаційно-комунікаційну та кадрову складові і виокремлює в повноцінні інфраструктурні елементи збутову, маркетингову, патентно-ліцензійну діяльності.

Розглянуто інфраструктуру венчурного інвестування інноваційної економіки та доведено, що неформальний тіньовий сектор венчурного капіталу представлений індивідуальними інвесторами, так званими тіньовими “бізнес-ангелами”, які мають власні вільні фінансові ресурси і можуть інвестувати їх у ризикове підприємство.

Вивченню трансформаційних процесів технологічного способу виробництва індустріального типу, інституціональної системи економіки постіндустріального суспільства та факторів виробництва, цілей і мотивацій інноваційної економіки присвячено третій розділ монографії “Рушійні сили становлення інноваційної економіки”.

Тут автором представлено інституціональну архітектоніку економіки інноваційного типу за рівнями економічної агрегації, структурно-

функціональну “модель-павутину” інноватизації економіки України та її інституціональний вектор розвитку. Визначено інституціонально-еволюційні фрейми людського капіталу як “генетичного коду” інноваційної економіки. Запропоновано ряд заходів щодо підвищення якості інституту людського капіталу шляхом реалізації “дорожньої карти” підготовки індивідумів до еволюційно-прогресуючої інноваційної діяльності за участі інститутів інноваційного розвитку. Дані пропозиції дозволять на “виході” отримати новатора та інноватора з наступними особистісними характеристиками: креативність; цілеспрямованість; працелюбність; комунікабельність; досконале володіння інноваційними й інформаційними технологіями; обізнаність щодо найновіших науково-технічних досягнень, інформації з інновацій та інноваційної діяльності.

Четвертий розділ “Тенденції інституціонально-структурних змін інноваційної економіки на різних рівнях економічної агрегації” присвячено практичним уявленням про інституціональну проекцію кластеризації на базі інноваційного хабу шляхом фрактально-фасеточного моделювання та представленню загальної моделі колаборації учасників інноваційної інфраструктури економіки України. Це дало можливість визначити особливості й вказати відмінність між інноваційним хабом мікро-, мезо- і макрорівня.

Запропоновано авторське бачення інституціоналізації ринку інновацій в Україні шляхом застосування матричного методу, де критеріальними ознаками є регулюючі інститути; інститути обмежень, санкцій та примусу; інститути інноваційного розвитку; формальні й неформальні інститути. Це, в свою чергу, дозволило розробити модель структурної взаємозалежності та когерентності ринку інновацій і ринку людського капіталу й здійснити графічне моделювання зниження ефективності (втрати через неефективність) інновацій для суспільства внаслідок переверобництва/недовиробництва інноваційного продукту на ринку інновацій.

Представлено інституціональну будову венчурної підприємницької структури (складовими якої є: інноваційне мислення, підприємницький етос, соціетальне ядро) та її взаємозв'язок із зовнішнім інституціональним середовищем, а саме: галузевими інститутами-підприємствами, інститутами регіонального інноваційного розвитку, державними і міжнародними інститутами. Дослідження показало, що ефективна організація інноваційної діяльності підприємницької структури має відбуватися шляхом дії “вітряка інновацій” в рамках інноваційного ланцюга типу: ідея → нова (чи вдосконалена) технологія → лабораторний зразок → комерційний зразок → пробна серія → мала серія → серійне виробництво з модифікацією продукту.

В розділі “Інноватизація економіки України в умовах економічної модернізації та глобальних викликів” визначено особливості інноваційної глобалізації й інноваційної глокалізації крізь призму інституціоналізації і колаборації, що проявляються у формальних й неформальних взаємозв'язках через міжорганізаційні інноваційні мережі, іннотехи та інноваційні хаби,

даючи змогу різним інноваційним економікам вступати в колаборативні відносини, інтерактивно обмінюючись явними і неявними знаннями, формуючи спільне бачення адаптаційних заходів гіперзмінного середовища, тобто інститут узгодження. Ефективна робота механізму колаборації закладає підвалини до появи під час інноваційної глобалізації характерних ознак технологічної сингулярності в межах інноваційно-потужних макрорегіонів. Доведено, що здатність до саморозвитку, глобальне інноваційне середовище отримує внаслідок синергетичного ефекту від взаємодії та взаємозв'язків її інституційних суб'єктів, що працюють в межах інституціоналізованої електронної інноваційної бізнес-платформи з наявними на ній інформаційними фондами on-line ринку інновацій і такою, якій притаманні всепроникність, миттєвість, багаторівневість, зворотність інформаційних зв'язків від інноватора до глобального рівня.

В даному розділі автором здійснено процесно-просторове моделювання інноватизації економіки України, її суперструктур за методологією функціонального моделювання IDEF0 на базі програмного забезпечення ERwin Model Navigator r7.3 в контексті структурно-функціональної моделі "9i" (індивідуум – інтелект – ідея – інноватор – інституції – інститути – інфраструктура – інвестиції – інновації). Визначено основні методи, інструменти та заходи підвищення інноваційної активності національної економіки. Обґрунтовано, що реалізація процесу становлення інноваційної економіки України можлива за ефективної дії регуляторів "інноваційного ліфту" (організаційно-технологічний, фінансово-економічний, політико-правовий та інституціональний регулятори).

У результаті наукового дослідження введено в науковий вжиток такі категорії, як: "інституційний лад інноваційної економіки", "інституціональний устрій інноваційної економіки", "реінституціоналізація інноваційної економіки", "деінституціоналізація інноваційної економіки", "хабітуалізація інститутів інноваційного розвитку", "інноваційна глокалізація", "генетичний код інноваційної економіки", "інноваційний термінал", "рівні економічної агрегації", "вітряк інновацій" та дано власне тлумачення наступних визначень: "інноваційний інститут", "інноваційна інституція", "інноваційна глобалізація", "інноваційна економіка", "інноваційна інфраструктура", "інституціоналізація інноваційної економіки", "інститут венчурного капіталу", "інститут людського капіталу", "інститут ринку інновацій", "інституціональний вакуум сфери інновацій", "інноваційний хаб", "інноваційний люфт", "інноваційний ліфт", "інноваційна свобода", "інноваційний оптимум", "інтелектуальний капітал", "інтелектуалізація праці", "інтелектуальна активність", "інститут інноваційного капіталу", "інтелектуальний потенціал", "новація", "інновація", "нововведення".

Запропоновано авторське бачення класифікації інститутів інноваційної економіки; критеріїв інституціоналізації інноваційної економіки; організаційної структури інноваційної економіки; структури ментальних

правил та норм інноваційної економіки відповідно до рівнів інституціональної платформи; таксономії інституцій інноваційної економіки; методики структуризації теорій інновацій на основі узагальнень основних положень матричного методу.

У той же час, автор не претендує на завершеність даного дослідження і передбачає продовжувати його у процесі наукового аналізу становлення інноваційної економіки в Україні. Вважаємо, що проведене науково-методологічне дослідження може бути корисним для аспірантів, докторантів, викладачів вищих навчальних закладів та практиків, які займаються вивченням інституціонального вектору розвитку інноваційної економіки. Результати монографії закладають можливості включення до навчальних програм ВНЗ України нових дисциплін “Інноваційна глобалістика”, “Ринок інновацій”, “Ринок венчурного капіталу”.

Автор монографії висловлює глибоку подяку поважним рецензентам, відомим вченим-економістам – доктору економічних наук, професору Зайцеву Юрію Кузмічу; заслуженому діячу науки і техніки України, доктору економічних наук, професору Варналію Захарію Степановичу; заслуженому діячу науки і техніки України, доктору економічних наук, професору Кудряшову Василю Павловичу за конструктивні зауваження, змістовні поради та пропозиції.

Щиро вдячна президенту ДННУ “Академія фінансового управління”, член-кореспонденту НАНУ, доктору економічних наук, професору, заслуженому економісту України Єфименко Тетяні Іванівні за можливість здійснювати своє фахове наукове зростання в стінах рідної Академії.

За змістовні поради під час підготовки та написання монографії вдячна директору Науково-дослідного фінансового інституту ДННУ “Академія фінансового управління”, кандидату економічних наук, доценту, заслуженому економісту України Гасанову Сергію Станіславовичу.

Висловлюю особливо теплу подяку прекрасній людині, доктору економічних наук, професору Леоненку Петру Михайловичу – науковому консультанту докторської дисертації, за підтримку творчої самореалізації, за внесені професійні корективи до монографічного дослідження та творче спілкування.

27.11.2015 р.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОДИНИЦЬ

1.1. Генеза концепцій теорії інновацій і наукових уявлень про основи становлення інноваційної економіки

Науково-інноваційний шлях розвитку економічних систем об'єктивно є початковим етапом формування та становлення постіндустріального, інформаційного суспільства. Глобалізація світової економіки, зусилля зі вступу України до різних світових організацій та її бажання стати розвинутою країною з конкурентоздатною економікою, зумовлює необхідність і потребу в забезпеченні економічного росту, а саме – в переході від сировинно-орієнтованої економіки до інноваційної. Формування наукомісткого виробництва, підвищення ролі нематеріальних форм капіталу та інтелектуального фактору, перехід до інтенсивного способу виробництва підтвердили свою беззаперечну перевагу й перспективність.

У світовому господарстві формується нова парадигма економічного росту на основі використання інновацій і знань як головних економічних ресурсів, а науково-технічний прогрес (НТП) змінює масштаби та структуру виробництва, здійснюючи потужний вплив на стан економіки.

Досвід економічно розвинених країн світу свідчить, що економічний прогрес суспільства в основному забезпечується за рахунок інновацій, які є результатом поєднання можливостей НТП з економічними потребами. НТП є досить складним технологічним, науковим та соціально-економічним процесом. НТП органічно поєднує розвиток науки і техніки.

Перетворення науки в безпосередню виробничу силу означає, що кожний наступний крок у розвитку техніки базується на попередніх наукових розробках. Отже, технічний прогрес стає матеріалізацією прогресу наукового та є важливим фактором економічного розвитку. Інноваційний процес об'єднує економіку, техніку, освіту, науку, управління та підприємство. Його межі – від зародження ідеї до її комерціалізації, тобто повний комплекс відносин: виробництво → обмін → споживання.

Економічна теорія пройшла складний шлях від загального опису окремих елементів інноваційного процесу до їх глибокого аналізу як взаємодіючих ланок складної системи, робота якої забезпечується інституціональними факторами. Відбулося усвідомлення того, що наука, як головне джерело нововведень, не є замкнутою системою, обмеженою стінами наукових університетів та центрів. Вона органічно “вбудована” в економічні процеси.

З появою нових технологій відбулися значні зрушення в усіх сферах економічного життя суспільства. Це стосується змін в механізмі та траєкторії економічного прогресу на основі зростання частки інноваційно-інформаційного сектора, який став потужним джерелом, що генерує

соціально-економічний розвиток, його динаміку та ріст. А інформація стала самостійним ресурсом зі своєрідною цінністю.

Французький філософ, учений-математик, академік Ніколя де Кондорсе (Nicolas de Condorcet) ще у XVIII ст. писав: "...прогрес наук забезпечує прогрес промисловості, який сам потім прискорює наукові успіхи і цей взаємний вплив, дія якого відновлюється, має бути зарахований до найбільш дієвих причин вдосконалення людського роду" [1; 2, с. 10; 3].

Фундаментальною теоретико-методологічною основою дослідження інноваційного розвитку економіки слугує теорія великих циклів економічної кон'юнктури російського вченого М. Кондратьєва та теорія інновацій австрійського науковця-економіста Й. Шумпетера (J. Schumpeter), розвинуті сучасними закордонними та українськими вченими і дослідниками.

Вперше роль технологічних змін як елемента нового економічного імпульсу розвитку виділив Й. Шумпетер. Він був першим хто відвів інновації роль генератора прибутку та обґрунтував модель інноваційного розвитку економічної системи на основі аналізу взаємодії системних, структурних і циклічних факторів. Інновації, нововведення та підприємництво в його системі поглядів набувають нового звучання як фактори економічного зростання. На думку вченого поширення нововведень та економічне новаторство, тобто підприємництво, визначають економічну динаміку. В центрі теорії економічного розвитку Й. Шумпетера знаходиться фігура підприємця-новатора, як творця нових комбінацій факторів виробництва, нових продуктів, нових ринків, нових технологій [4, с. 170]. Перераховані фактори виводять економічну систему з рівноваги (стан "шумпетерського шоку") і стимулюють економічний ріст, як пристосування до нього.

Й. Шумпетер у книзі "Капіталізм, соціалізм і демократія" [5; 6, с. 346–347] показав, що економічний розвиток знаходиться в тісному взаємозв'язку з інноваціями. Більший прибуток отримує той, хто раніше за інших використає нововведення. Коли нововведення досягають значного розповсюдження, то виробничі витрати вирівнюються і збільшений прибуток зникає, звичні продукти й попередні форми організації витісняються, виникає процес "творчої розрухи", період процвітання змінюється депресією. Таким чином, вплив інновацій на конкурентоспроможність і економічний ріст є загальною закономірністю, але впровадження інновацій пов'язане із зростанням ризику та невизначеністю результатів.

Основними теоретичними положеннями інноваційної концепції Й. Шумпетера є:

- інновація, як і будь-який економічний процес, характеризується певним життєвим циклом (зародженням, впровадженням, розповсюдженням із втратою, новаційного характеру);

- інноваційно-інвестиційна модернізація на основі застосування принципово нових видів обладнання, методів виробництва та форм обміну;

- НТП, який носить дискретний характер, проявляється в появі окремих нововведень чи їх груп на певній фазі довгих (кондратьєвських) хвиль

економічного розвитку.

У своїй праці “Теорія економічного розвитку” (1912 р.) Й. Шумпетер говорить, що форма і зміст розвитку задаються поняттям “реалізація нових комбінацій”, так як “виробляти – значить комбінувати наявні виробничі можливості і сили. Виробляти дещо інше чи іншим методом – означає створювати інші комбінації з цих речей та сил” [4, с. 159].

Виходячи з цього науковець виділив п’ять випадків існування нових комбінацій, а саме:

- виготовлення нового, що досі невідоме для споживачів, блага (товару) або створення нових якостей у вже відомих благ;

- втілення нового, ще практично невідомого для даної галузі методу виробництва, в основі якого обов’язково лежить нове наукове відкриття і який може містити новий спосіб комерційного використання відповідного товару;

- освоєння нового ринку збуту, на якому дана галузь промисловості країни ще не була представлена, незалежно від того, існував цей ринок раніше, чи ні;

- отримання чи використання нового джерела ресурсів, незалежно від того, існувало це джерело раніше, чи ні, чи його просто не брали до уваги, або вважали недоступним;

- проведення відповідної реорганізації, наприклад забезпечення монопольного стану (створення тресту) або “підрив” монопольного становища іншого підприємства [4, с. 159–160].

Передбачення інноваційного розвитку базується на основі врахування взаємодії закономірностей статички (визначеної пропорції у функціонуванні систем, в тому числі й економічних), циклічної динаміки (поєднання середньострокових, довгострокових – кондратьєвських і максимально довгострокових цивілізаційних циклів та криз, що виникають на їх перетині) й соціогенетики (закономірностей спадковості, мінливості та відбору в динаміці технологічних та соціально-економічних систем).

Виділяють три типи хвиль: довгі хвилі Кондратьєва (в середньому 55 років); середні хвилі Жугляра (тривалістю 10 років); короткі хвилі Кітчина (3–4 роки). Інноваційні цикли різної тривалості накладаються, здійснюючи посиленний або пом’якшуючий вплив на амплітуду коливань. Так, кожний цикл Кондратьєва містить декілька циклів Жугляра, а кожний цикл Жугляра – декілька циклів Кітчина. До того ж, нові комбінації здійснюються не через рівні часові проміжки. Як вважає більшість дослідників, виходячи із сучасних тенденцій розвитку науки, техніки, технологій та соціально-економічних об’єктів, довгі цикли скорочуються в часі до 35–40 років. На рис. А.1 додатку А візуально представлено всі три типи хвиль через призму формування інноваційної економіки в рамках сучасного часового проміжку.

М. Кондратьєв, обґрунтувавши теорію великих циклів кон’юнктури, пов’язував перехід до нового циклу з хвилями винаходів та нововведень. Він розрізняв моменти появи великих і значущих винаходів й моменти їх

застосування в практиці виробництва (технологічні нововведення). М. Кондратьєв вважав, що на підйомі кожної хвилі великого циклу відбуваються відчутні зміни в економічному житті суспільства, що втілюються у значних змінах техніки, яким передують технічні відкриття. Він встановив, що перед початком росту хвилі кожного великого циклу в техніці і технології виробництва, відбуваються глибокі зміни на основі появи принципово нових винаходів, відкриттів і радикальних нововведень. Вони характеризують етапи зміни поколінь базових технологій у виробництві. При цьому, інновації з'являються групами (кластерами) [7].

Середні хвилі Жугляра (С. Juglar – французький економіст) терміном 7–11 рр. пов'язані з інвестиціями в машини та обладнання, відображають ресурсні можливості широкого використання нової техніки. Середні хвилі з їх фазами підйому, кризи і депресії “нанизуються” на довгі хвилі (рис. А.1 додатку А).

Короткі інноваційні хвилі Кітчина з тривалістю близько в сорок місяців в межах “циклів кон'юнктури”, пов'язані з реакцією економіки на відновлення рівноваги на споживацькому ринку і неперегрупуванням виробничих сил. Англійський економіст Дж. Кічін (J. Kitchin) вважав, що середньострокові та довгострокові цикли пов'язані із масштабними нововведеннями в промисловості і торгівлі. Однак, він не пояснював причин зміни фаз циклу і умов виникнення інновацій, які вважав результатом діяльності окремих креативних індивідуумів. Такі суб'єкти, на його думку, володіють високим інтелектуальним потенціалом, діловою активністю, мають особливу підприємницьку інтуїцію, володіють нестандартним мисленням.

Розвиваючи ідеї М. Кондратьєва, Й. Шумпетер безпосередньо пов'язав економічні цикли з хвилями споживацьких і технологічних інновацій. На його думку, саме інновації є основним фактором, що викликає динамічні зміни хвилеподібного характеру в економіці (теорія мультициклічності). Він визначив нововведення як зміни в технології та управлінні, нові комбінації використання ресурсів. Сполучною ланкою між винахідником і інноваціями є підприємець. Й. Шумпетер обґрунтував важливість кредиту для комерціалізації інноваційної діяльності і вивів економічні інновації на роль головного джерела прибутку.

Послідовниками наукових ідей Й. Шумпетера є німецькі економісти В. Зомбарт (W. Sombart) [8] та В. Мітчерліх (W. Mitscherlich) [9]. У своїх працях вони виходили з того, що капіталістичне підприємство є клітиною господарської системи. На їх думку, основним носієм НТП є підприємець, завдання якого – просування технічних новинок на ринок, що й характеризує його як носія інновацій та технічного прогресу.

Цієї концепції дотримується американський вчений П. Друкер (P. Drucker) [10]. Науковець наполягає, що інноваційність є особливим інструментом підприємництва. Його новаторство полягає в тому, щоб знайти в існуючих ресурсах нові якості з метою створення нових благ. Саме в процесі нововведення створюються нові ресурси.

Сучасні економічні методи дозволяють виділити 1380 видів циклів, які

мають відношення до економіки. Однак, лише чотири з них мають теоретичне і практичне значення, а саме: цикли товарно-матеріальних запасів Дж. Кітчина; цикли інвестицій в машини і обладнання К. Жугльєра; будівельні цикли С. Кузнеца (S. Kuznets) тривалістю 15–22 років; великі цикли М. Кондратьєва. Тривалість сучасної довгої хвилі, на думку учених, з 1985 по 2035 роки пов'язана з досягненнями у сфері мікроелектроніки, інформатики, біотехнології, генної інженерії, супутникового зв'язку, освоєння космічного простору, нових видів енергії, матеріалів (рис. А.1 додатку А).

Нове економічне піднесення в рамках великих циклів, зазвичай, розпочинається коли накопичуються важливі відкриття і винаходи, що не знайшли застосування в умовах так званої “в'ялої кон'юнктури” та утворилися резерви вільних капіталів, що готові фінансувати піднесення. Разом з тим, це може відбуватися і внаслідок низького рівня прибутку та високих витрат, що змушують підприємців залучати нові технології.

Найбільш сприятливим періодом для появи технологічних новацій є наступна за економічною кризою депресія. Саме депресія посилює потребу в інноваціях як засобі виходу з кризи. Якщо в період піднесення економіки нові ідеї можуть “зачекати” (бо їх втілення сприяє дестабілізації відносно стійкої економіки), то в період спаду інновації виступають в якості засобів, що сприяють виходу з кризи.

Теорію циклів і криз розробляв також український вчений М. Туган-Барановський. У своїх роботах він, взявши за основу економічні кризи виробництва, заклав тенденцію розвитку основ середньострокових економічних циклів та довів, що “фази промислових циклів визначаються законами інвестування”. Науковець зауважував, що роки створення основного капіталу є часом загального поживлення капіталістичного господарства. Ріст виробництва в одній галузі посилює споживання товарів в іншій. Отже, такі явища приймають системний характер, ведуть до загального економічного росту. Але, коли потреба в предметах праці починає себе вичерпувати, то відбувається перетворення часткового перевиробництва в загальне [11; 12; 13, с. 1276].

Німецький вчений Г. Менш (G. Mensch) (якого сучасна наука називає “німецьким патріархом інновацій”) у своїй книзі “Технологічний пат: інновації визначають депресію” [14] виклав свої спостереження і теорію розвитку кон'юнктури, інновацій та стартових підприємств. Науковець провів аналіз відібраних ним 112 великих інновацій за період із середини XVIII ст. до 60-х років XX ст.. На основі цього аналізу він встановив, що якщо винаходи розподіляються в часі порівняно рівномірно, то масштабне освоєння технічних інновацій відбувається на підвищенні хвилі циклів Кондратьєва. Відстань між центрами хвиль інновацій і хвиль винаходів складає близько 55 років.

Дослідницька увага Г. Менша присвячена виявленню взаємозв'язку між базовими інноваціями, темпом економічного росту та циклічністю: в результаті появи базових інновацій створюються нові підприємства,

пропозиція нових товарів “відстає” від попиту, що призводить до високих темпів росту виробництва. Але при насиченні ринку пропозиція починає перевищувати попит, падає норма прибутку, скорочуються обсяги коштів, спрямовані на інвестиції. Німецький вчений виділив інноваційні піки (1764, 1825, 1886 і 1935 рр.), які приходяться на середину фази депресії і внаслідок яких у визначений період відбуваються підйоми економічної активності.

Г. Менш пояснює, що нерівномірність інноваційної активності з’являється у зв’язку з внутрішніми особливостями функціонування ринкової економіки. Орієнтуючись на поточний прибуток, підприємці недооцінює довгострокові можливості технічного розвитку, керуючись економічною кон’юнктурою. І лише внаслідок різкого падіння ефективності інвестицій в основні галузі, коли вже накопичені значні надлишкові потужності й уникнути входження економіки до фази глибокої зтяжної депресії не вдається, відбувається впровадження радикальних інновацій. У фазі депресії впровадження базових інновацій стає єдиним правильним рішенням та можливістю прибуткового інвестування. Таким чином, своїми дослідженнями Г. Менш довів, що депресія відіграє роль генератора умов для появи інновацій, які складають технологічний базис нової “довгої хвилі”. У своїх дослідженнях він дійшов висновку, що коли базисні нововведення вичерпують свій потенціал, виникає ситуація “технологічного пату”, яка визначає застій в економічному розвитку [14, с. 14].

Американський економіст Р. Фостер (R. Foster) поділяє концепцію Г. Менша й наполягає на тому, що для аналізу інноваційної діяльності та науково-технічного прогнозування варто використовувати динаміку циклів. Нові технології – це раптовість, а не запрограмований процес, тому для розуміння динаміки технологічної кон’юнктури (зміни однієї технології на іншу) важливою є ідея технологічної межі та технологічного розриву [15, с. 10].

Технологічний розрив знаменує перехід від однієї технології до іншої. Р. Фостер характеризує долю кожної технології за допомогою логістичної (S-подібної) кривої, яка є основним аналітичним засобом. Коли назрівають технологічні зміни, стверджує Р. Фостер, важливо зрозуміти, якій ділянці логістичної кривої відповідає поточний момент для використовуваної технології або продукції, яка випускається [15, с. 9].

“Технологічні нововведення – одна з основних причин хвилювань і турбот тих, хто здійснює управління виробництвом, - пише Р. Фостер, - погано, коли нововведень немає, хвилююче та клопітно, коли вони є” [15, с. 3–4]. “ Введення нововведень – це індивідуальний процес, який не піддається управлінню або плануванню... нововведення пов’язані з ризиком, більшим ризиком, ніж захист позицій, які займає компанія” [15, с. 30]. Тобто, будь-яка компанія (інститут-організація чи установа) знаходяться в залежності від технологічних революцій та піддаються їх впливу.

Венесуельська дослідниця К. Перес (C. Perez) визначає технологічну революцію, як “потужний кластер нових та динамічних технологій, продуктів

та галузей, який здатний викликати піднесення в економіці і довгострокову тенденцію до розвитку... це сукупність взаємопов'язаних технічних інновацій, що включає важливий маловитратний ресурс широкого застосування – часто джерело енергії, іноді ключовий матеріал, а також нові продукти і процеси та нову інфраструктуру” [16, с. 30].

Концепцію Г. Менша та Р. Фостера поділяє німецький дослідник А. Кляйнкнехт (A. Klaiinknekht) [17], розвиваючи ідею впливу депресивного стану економіки на виникнення інновацій. Він показав, що в основі переходу до нових “довгих хвиль” в економічному розвитку знаходяться групи (кластери) базових інновацій. Ці інновації широко застосовуються в періоди депресій і допомагають вийти з кризи.

А. Кляйнкнехт зауважував, що інновації ризикові і під час депресії стратегія максимізації прибутку змінюється стратегією мінімізації витрат та невизначеностей. Він довів, що під час підйому є можливості впровадження покращених і вдосконалених інновацій (в галузях, що швидко розвиваються), в той час, коли у фазі депресії вони стають безперспективними, а менш ризиковими виявляються радикальні інновації. При настанні затяжної кризи, коли перспективи в традиційних галузях погіршуються, інвестиції в традиційні технології стають ще більш ризиковими (через насиченість ринку), ніж кардинально нові нововведення, очікуваний ефект від якого може бути досить великим. Отже, найбільшу кількість базових інновацій породжують важкі та затяжні депресії.

Ще в XIX ст. К. Маркс (K. Marx) – німецький філософ та економіст, вказував на те, що матеріальною основою криз є рух основного капіталу. З розвитком капіталістичного господарства росте розмір вартості і тривалість використання основного капіталу в кожній галузі збільшується в часі, в середньому до 10 років. Розвиток виробництва продовжує це “життя”, але технологічний процес, постійне покращення засобів праці, “допомагають” моральному старінню виробництва задовго до фізичного зносу. Це створює, на думку К. Маркса, підстави для коливань в економіці.

На наш погляд, дослідження німецьких вчених цікаві тим, що можуть бути покладені в основу розробки довгострокової інноваційної стратегії країни та регіону. Аналіз механізму нерівномірності економічного росту та орієнтир на довгострокові можливості використання інновацій наглядно демонструють особливу роль депресії у формуванні траєкторії соціально-економічного розвитку. Саме депресія виконує роль генератора нововведень, який складає технологічний базис подальшого етапу економічного росту. В цій фазі ринкова стратегія підприємницької поведінки, яка пов'язана із збільшенням прибутку, змінюється стратегією мінімізації витрат і зменшення невизначеності, що наразі є актуальним для всієї країни та регіонів.

Англійський економіст Дж. Хікс (J. Hicks) у своїх дослідженнях довів, що кластерні інновації починають формуватися тоді, коли з'являється попит на них у період піднесення зі сторони швидкозростаючої галузі, яка складає основу довгої хвилі. “Інновації не будуть реалізовані, якщо вони не

збільшують прибуток; більш високі прибутки призводять до збільшення заощаджень, а більш висока норма заощаджень зумовлює більш високі темпи росту всієї економіки. І все це, принаймні, протягом достатньо довгого періоду...” [18, с. 192].

Концепція інноваційних систем отримала розвиток у перших наукових працях Р. Нельсона (R. Nelson), Б. Лундвалла (B. Lundvall), К. Фрімена (C. Freeman). Вони заклали теоретичний фундамент державного стимулювання інноваційних процесів в умовах стабільного та ефективного інституційного середовища та домінуючої мережевої моделі взаємодії.

К. Фрімен (англійський нобелівський лауреат з економіки), підкреслював глибину історичних коренів теорії інноваційного розвитку. Він стверджував, що одним із перших економістів, системно дослідивши роль інновацій, був Ф. Ліст (F. List) [19]. К. Фрімен у своїх роботах зазначав, що Ф. Ліст наголошував на важливості таких явищ, як “інтелектуальний капітал”, внутрішній і зовнішній інформаційний обмін, імпорт передових технологій.

К. Фрімен провів аналіз появи організаційних інновацій під впливом депресії і показав, що депресія швидше пригнічує, ніж прискорює впровадження інновацій. На його думку, більш доцільне пояснення ролі депресії – її непряме значення. В період депресії збільшується соціальна напруга, а її зняття потребує різного роду змін, що створює сприятливі можливості для організаційних інновацій. У свою чергу, організаційні інновації створюють умови для зміни технологічної структури економіки, готуючи базу для технологічних інновацій, тому, на думку дослідника, “шторм” інновацій відбувається під час фаз поживлення та буму.

Концепція інноваційного розвитку інтегрованих структур пов’язана з реформуванням економічного механізму управління організації. Такий механізм сприяє росту виробництва, покращення фінансового стану самої організації, її працівників та галузі в цілому. Під час інноваційного розвитку формується основа виробничого процесу на всіх рівнях виробництва. Це відбувається за рахунок освоєння високих технологій, структурної спрямованості інноваційної діяльності в країні та узгодженої інтегральної політики. Інновація та інтеграція – це два взаємопов’язаних економічних процеси, які сприяють становленню високотехнологічних і гранично адаптованих організацій до стабільного економічного зростання на основних рівнях (макро-, мезо-, мікро-) національної економіки [20, с. 13].

Близькою в ідейному відношенні до теорії великих циклів М. Кондратьєва є теорія просторової дифузії інновацій шведського науковця Т. Хегерстранда (T. Hagerstrand). Він у своїй книзі “Дифузія інновацій як просторовий процес” [21] розвинув теорію розміщення на основі процесу створення і розповсюдження інновацій (нововведень) з позиції просторово-часової динаміки. Вона відображає хвилеподібний характер дифузії генерації нововведень, коли одна генерація (покоління) інновації має чотири стадії: виникнення, дифузія, накопичення, насичення. Дифузія, тобто поширення, розповсюдження територіально різних економічних інновацій (нових видів

продукції, технології, організаційного досвіду) може, на його думку, бути трьох типів: дифузія розширення (інновація розповсюджується за всіма напрямками); дифузія переміщення (розповсюдження за визначеним напрямком); змішаний тип.

Т. Хегерстранд у своїх дослідженнях вказував на те, що територіальна дифузія інновацій має конкретні закони розповсюдження і може бути змодельована. Ми погоджуємося з його думкою щодо дифузії інновацій як вирішального фактора у визначенні соціального ефекту (перш за все, міграційного) для центр-периферійних відносин. Заслужують на увагу його роздуми щодо швидкості дифузії. Він довів, що вона залежить не від геометричної відстані, а від трансляційної здатності окремих міст, через які вона здійснюється та від інтенсивності й ефективності контактів між людьми.

З теорією дифузії інновацій тісно пов'язана теорія регіонального життєвого циклу, в якій виробництво товарів розглядається як стадійний процес: поява нового продукту, зростання обсягів його виробництва, зрілість (насиченість), скорочення обсягів виробництва. Так, на стадії появи нових продуктів (інновацій) найбільш сприятливими місцями для їх розміщення є великі міста, оскільки в них існує потреба у великій кількості персональних контактів. Виробництво може знаходитись і в периферійних районах, але ж за стадією насичення починається скорочення обсягів виробництва, до появи інших інновацій у великих містах. Відповідно до даної теорії, територіальна економічна політика повинна концентруватися та фокусуватися на створенні сприятливих умов для інноваційної стадії на найменш розвинених територіях, тобто йдеться про створення освітніх та наукових центрів на зразок технопарку, технополісу, наукового міста [22, с. 83].

Представник інституціонально-соціологічної школи у Франції, економіст Ф. Перру (F. Perroux) у 1950 р. запропонував теорію полюсів росту [23; 24], в основі якої – уява про провідну роль галузевої структури економіки і, перш за все, лідируючих галузей, що створюють нові товари та послуги. На його думку, всі економічні суб'єкти ще на початковій стадії відносин нерівноправні, пов'язані відносинами субпідрядності, які формуються природним чином. Попавши в поляризований простір, фірма повинна при прийнятті рішень врахувати прямий та непрямий примус, що надходить від домінуючої одиниці, тобто економічні одиниці ведуть себе вже не як взаємозалежні партнери, а як частини однієї системи.

Ф. Перру довів, що формування полюсів економічного росту відбувається в місцях розміщення підприємств галузей, що динамічно розвиваються. Саме такі галузі стають “полюсами тяжіння” факторів виробництва, що призводить до виникнення та росту промислових центрів. Дана теорія заклала основи регіональних програм багатьох країн світу.

Ідеї Ф. Перру розвинув, французький вчений Ж.-Р. Будвіль (J.-R. Boudeville) [25]. Він надав регіонального трактування та змісту полюсам росту, виділяючи три види економічних просторів: гомогенне, поляризоване, планове. Слаборозвинена територія має гомогенний вид простору, але під час

розвитку простір неминуче поляризується. За Ж.-П. Будвілем, не кожний регіональний центр є полюсом росту, а лише той, в якому склалися пропульсивні галузі. На основі цієї теорії економічного розвитку регіону зумовлюється пошук галузей, які нададуть поштовх до розвитку всієї регіональної системи. У своїх дослідженнях науковець показав, що в якості полюсів росту можна розглядати не лише сукупність підприємств лідируючих галузей, але й конкретних територій (населених пунктів), які виконують в економіці країни функцію джерела інновацій та прогресу.

Наукові праці англійського дослідника Х. Річардсона (H. Richardson) [26; 27] присвячені ідеям про утворення накопичених міст, що стають великими промисловими центрами, своєрідними полюсами росту. Це стимулює технічний прогрес і ріст продуктивності праці, здійснює значний вплив на процеси місцерозташування підприємств. Окрім ефекту агломерації та особистих переваг і уподобань інвесторів, ключовими елементами регіонального росту у моделі Х. Річардсона виступають технічний прогрес і соціально-політична складова. За своєю суттю модель Х. Річардсона реалізує ті ж функціональні залежності, що характерні для моделей неокласичної школи між темпами росту і темпами накопичення капіталу, збільшення пропозиції праці й швидкості технічного прогресу. Функції досліджуваної моделі залежать від ефекту агломерації, переваг локалізації, різниці в цінах факторів в регіоні і в країні в цілому, інших особливостей регіонів [27; 28].

Американський економіст С. Уінтер (S. Winter) [29] у своїх дослідженнях виділив два технологічні режими, в яких діє інноваційна компанія, а саме: рутинізований та підприємницький. Підприємницький режим характеризується високими технологічними можливостями – інвестиції в інновації можуть привести до відчутного успіху. В той же час, цей успіх зовсім не є гарантованим. Режим характеризується значною різновидністю ідей і великою кількістю діючих у ньому фірм (середніх, малих), які спираються на більш прикладні та приховані знання, ніж на результати досліджень, що захищені патентами. Підприємницькому режиму притаманний низький рівень кумулятивності, основний тип еволюції – галузь або кластер, а основна метафора – “розширення”.

В рутинізованому режимі основними суб'єктами є великі фірми. Технологічні можливості в ньому невеликі, але в той же час існує висока ймовірність появи інкрементальних інновацій внаслідок досліджень. Режим характеризується якість високої кумулятивності, у зв'язку з чим, бар'єри входу є досить високими. Патенти, що захищають результати наукових розробок, є важливою умовою присвоєння інноваційної ренти. Знання в рутинізованому режимі мають високу специфічність і менш доступні. Основний тип еволюції кластера (або галузі) – “творче накопичення”, а основна метафора – “поглиблення” [30, с. 59; 31].

Своє бачення технологічного режиму як особливо значущого середовища знань, в якому працює фірма, запропонували науковці Ф. Малерба (F. Malerba) і Л. Орсеніго (L. Orsenigo) [32; 33]. Вони виділили такі параметри

технологічних режимів:

- характеристика знань (рівень особливостей, артикульованості та доступності знань);
- технологічні можливості (потенційна віддача від інвестицій в науково-дослідні розробки);
- кумулятивність (ступінь, в якій існуючі технологічні знання визначають майбутні відкриття);
- умови встановлення інноваційної ренти (відображають можливості отримання інноваційних доходів завдяки захисту інновацій від імітацій за допомогою патентів, режиму комерційної таємниці).

Канадсько-американський економіст Дж. Гелбрейт (J. Galbraith) у працях “Суспільство блага. Пору гуманності” і “Нове індустріальне суспільство” [34; 35] дав високу й виключно позитивну оцінку науково-технічним досягненням людини, підкреслив глибокі трансформації економічних і соціальних структур суспільства під впливом науково-технологічних досягнень.

Концепція індустріального суспільства, сформульованого в двох варіантах французьким філософом Р. Ароном (R. Aron) [36], а також теорія “стадій росту” американського економіста та соціолога У. Ростоу (W. Rostow) [37] отримали форму майже календарного плану розвитку і реформ. Теорія індустріального суспільства зводить соціальний прогрес до переходу від слабозвиненого аграрного суспільства (доіндустріального), в якому панує натуральне господарство та станова ієрархія, до передового промислового індустріального суспільства з масштабним ринковим виробництвом і буржуазно-демократичним устроєм. Основою такого переходу є науково-технічна революція (НТР), яка призвела до послідовних технічних нововведень у виробництво та управління, що спричинило радикальні зміни всієї суспільної структури (з форм поведінки і соціального спілкування до раціоналізації мислення в цілому) (рис. Б.1 додаток Б).

В історії розвитку людського суспільства з точки зору економічного зростання У. Ростоу виподілив п'ять стадій [37, с. 4]: “традиційне суспільство” (первісне, рабовласницьке та феодальне суспільство, де переважає сільське господарство; “перехідне суспільство” (виникнення сучасних типів промислових підприємств та банків); “зрушення або зліт” (швидкий розвиток промисловості та сільського господарства); “рух до зрілості” (забезпечення постійного перевищення випуску продукції відносно зростання чисельності населення); “суспільство високого масового споживання” (виробництво предметів споживання та послуг відіграє значну роль). У 1976 р. він увів 6-у стадію (“стадію зростання” – “пошуку нової якості життя”) [37, с. IX, XX]. На нашу думку, саме в ній рушійною силою, що спонукає до пошуку нової якості життя, є інноваційна діяльність. На думку У. Ростоу, економічна політика в кінцевому рахунку визначається рівнем технологічного розвитку суспільства. Цей факт нині є беззаперечним. Траєкторію рівноваги економічного розвитку визначають два показники: швидкість оновлення виробничих фондів та ефективність нововведень.

Не можна не погодитись із твердженням російських науковців А. Савки та Р. Кучукова: “домінуючою для світогляду індустріального суспільства є ідея прогресу, виробництва, споживання, знання, моралі, мистецтва, природи людини. Ідея прогресу покращення життя суспільства і людини пов’язується з ростом виробництва, з управлінням формами соціальної кооперації, з освоєнням нових видів сировини і енергії. Ця ідея, по суті, базується на міфі, згідно з яким – меж розповсюдження діяльності людини не існує. При цьому, сама діяльність людини представлена як експансія людини в просторі природи, як перетворення нею зовнішніх для неї матерій і засобів” [38, с. 71].

В цій ідеї є переконання в еволюційному автоматизмі: рух людини по лінії удосконалення засобів діяльності забезпечить їй безбідне і безконфліктне існування. З цією ідеєю прогресу споріднена історія філософії. Вона розділяє суспільства і культури на передові та відсталі, створюючи уяву про “підтягування” одних країн до рівня інших, перевагу одних культур над іншими [38, с. 71–72]. І навпаки, кожною складовою ідеї прогресу є поняття модернізації, переконання в необхідності постійного вдосконалення й оновлення засобів людської діяльності. До того ж, поняття модернізації засобів так чи інакше “відбивається” від уявлень про буття людини, про конкретне розмаїття у природній і соціальній сферах, в яких засоби можуть бути використані.

В цілому прогрес модернізації формується на основі досягнень НТП і утвердження в суспільстві цінностей лібералізму. Саме наукові, освітні, соціальні й технологічні новачі стають невід’ємною частиною прогресу. Отже, модернізація індустріальної цивілізації багато в чому визначається її інноваційним характером.

На думку А. Савки і Р. Кучукова, це означає її загальну орієнтацію на зміну звичного способу життя й мислення, внесення “рухливості” в сталий економічний порядок, значно вищий рівень невизначеності та ризику, а відтак, здатності до підприємливості і творчості. Ця особливість дала поштовх формуванню (в так званий “новий час”) цивілізації техногенного типу. Її характерною особливістю є швидка зміна техніки і технології, завдяки систематичному застосуванню у виробництві наукових знань та винаходів. Посилюється динамізм всіх процесів, що є головною характеристикою сучасної постіндустріальної цивілізації.

Концепція постіндустріального суспільства американського соціолога Д. Белла (D. Bell) дає уявлення про вплив технологічного прогресу на соціальні зміни. На його думку, постіндустріалізм відноситься до змін в соціальній структурі (техніко-економічному укладі) суспільства, яке Д. Белл виводив з аналізу тенденцій технологічного розвитку. Інформаційно-комунікаційний прорив соціолог назвав 3-ю технологічною революцією після 1-ї – винайдення парової машини та 2-ї – досягнень в енергетиці та хімії.

Поняття “постіндустріальне суспільство” ідентифікується, з одного боку, як сукупність соціальних змін, що зароджуються в індустріальному суспільстві під впливом технологічного прогресу, а з іншого – розглядається

як спосіб виробництва продукції та послуг. “Постіндустріальне суспільство, - стверджує Д. Белл, - не заміщує індустріальне... кожна наступна епоха наносить нові і нові зображення... суспільні явища накладаються на попередні шари, стираючи деякі риси і нарощуючи тканину суспільства, як єдиного цілого” [39, с. CLIV]. Концепція постіндустріалізму Д. Белла слугує спробою визначення змін в соціальній структурі, з яких до найбільш дискусійних відносять наступні:

- зростаюче домінування надання послуг (суттєве розширення сфери);
- центральну роль відіграє накопичення результатів теоретичних досліджень, які стають основою технологічних інновацій. “Це відчутно, перш за все, в нових наукомістких галузях – у виробництві комп’ютерів, електронної, оптичної техніки, полімерів” [39, с. CLIV–CLIX];
- збільшення соціальної групи носіїв знань – технічних спеціалістів і професіоналів. “Очевидно, що в суспільстві майбутнього... учений, професіонал, технічний спеціаліст і технократ... покликаний відігравати домінуючу роль у житті суспільства” [39, с. 661, LXXXVI–CXLIV], а університет в ще більшій мірі стане головним соціальним інститутом постіндустріального суспільства.

Соціальна спрямованість теорії інноваційного росту розвинута в працях П. Друкера [40; 41; 10]. Він вперше систематизував дані про подолання психологічного супроводу в ході інноваційного росту. Дослідник писав, що інноваційна діяльність має не лише економічну доцільність і ціну, але й соціальну цінність. На його думку, соціальна інновація – це зміна звичайного типу “мислення і стилю життя... за допомогою інформаційних технологій... трансформації капіталістичного суспільства в суспільство, яке базується на знаннях” [41; 42, с. 38; 10, с. 70–71, 95]. Нововведення повинні бути націлені на ринок й керуватися дією законів ринкової кон’юнктури. Науковець довів, що є лише один спосіб “точного попадання” під час кон’юнктурних потрясінь – вдатися до підприємницького управління (впровадження систематизованої організаційної структури, довгострокове планування, раціональне використання управлінської інформації і ефективний контроль).

Нововведення може бути успішним, якщо воно підкріплюється сконцентрованими і скоординованими діями усіх зацікавлених сторін. Дослідження П. Друкера, на нашу думку, можуть бути використані при розробці інноваційних стратегій територій. Основу такої стратегії складає пошук інноваційних можливостей та формування їх ефективних комбінацій в реальних економічних умовах для реалізації певного інноваційного проекту.

Застосовуючи сформульований підхід до аналізу історичного шляху зародження і розвитку нових технологій, російський науковець А. Румянцев висунув наступні критерії методів обміну людини з навколишнім середовищем: “...Перший – використання готових плодів природи, поява технологій землеробства, скотарства, використання енергії вітру і водних потоків – зародків базових технологій майбутніх епох. За цим критерієм ідентифікують доіндустріальний технологічний спосіб виробництва. Другий

критерій – використання відкритих законів природи і створення на їх основі “другої перетвореної природи” – системи машин (машинної індустрії) для виробництва та споживання необхідних для життєдіяльності людей продуктів і послуг – характеризує технології, які відносяться до індустріального виробництва” [43, с. 46].

До викладеної концепції близькими є погляди американського соціолога і футуролога Е. Тоффлера (A. Toffler). Він писав: “Третя хвиля (поява нової цивілізації після аграрної та індустріальної) несе з собою притаманний їй новий життєвий лад, який базується на різних відновлюваних джерелах енергії, на методах виробництва, що роблять непотрібними більшість фабричних складальних конвеєрів... [44]. Економісти опиняються сам на сам із системою багатства, що за кілька десятиліть утратила залежність від ресурсів, які виснажуються, пройшовши шлях до головного фактора економічного зростання – знання” [45, с. 174, 151–152].

Сьогодні важливіша не диференціація знання, а його інтеграція, оскільки вона визначає значимість, важливість окремого знання у загальній системі знань, в подальшому роблячи цю диференціацію більш адекватною системним уявленням [46, с. 39]. Чисті знання мають виключно віртуальну форму. Уречевленою формою знання, на думку білоруського вченого А. Маркова, є інновація. Вона перетворює знання в предмет товарно-грошових відносин і включає до господарського обороту [47, с. 28].

Тому, коректним буде додати в систему абстрактних побудов розгляд деяких елементів технократичного детермінізму. Як результат, логічним буде визначити практичний зміст постіндустріальної економіки в якості інноваційного. Адже її успішний розвиток, як зауважував П. Друкер, завжди базувався на лідерстві у нововведеннях і технологіях, які є базовою цінністю для інтенсивного цивілізаційного розвитку [40; 41; 10; 48].

Розмірковуючи про економіку знань, А. Марков визнає її внутрішньою рушійною силою НТП. Розуміння ж інноваційної економіки, на його думку, відображає зміст основного матеріального ресурсу, що залучений до процесу суспільного виробництва. При цьому, технічну базу нової економіки складають інформаційні технології (табл. В.1 додатку В). Ідеологія формування нової економічної парадигми за А. Марковим, схематично представлена в табл. В.2 додатку В.

Формування нової економічної парадигми на сучасному етапі еволюції суспільства не може базуватися лише на технократичних принципах. Її важливою складовою є гуманізаційний аспект, що відображає високий рівень зрілості процесу соціально-економічного розвитку. Як зауважує білоруський економіст В. Байнев, в нових умовах господарювання стає неприпустимим використання найманої праці лише в якості купованого на ринку виробничого ресурсу. “Якщо рівень розвитку будь-якого суспільства визначати лише рівнем досягнутої продуктивності праці... в такому випадку виходить, що в ринковій економіці виробнича діяльність та праця не просто некорисні, але й антикорисні” [49, с. 14–15].

В результаті змінюється сама ідеологія формування парадигми соціально-економічного розвитку. Вперше на рівні суспільної свідомості людина із базового фактора виробництва перетворюється в центральну фігуру буття. Економічний ріст, що розглядався в індустріальній економіці в якості цільової функції, реверсується в ресурсну базу його гармонійного розвитку – умову росту суспільного добробуту. В основу підвищення продуктивності праці покладається вже не “погонна система експлуатації робітників”, а їх новаторська діяльність, що забезпечує інтенсивний характер економічного росту та можливість самореалізації людини як творчої особистості. Ефективність же інвестицій оцінюється по росту людського/соціального капіталу [47, с. 28].

Підтвердженням цього є економічний погляд Е. Тоффлера [44]. Він стверджував, що нова економіка обов'язково повинна підтримувати рівновагу в біосфері, виробляти адекватні підходи до прогресу, природи, еволюції, враховувати зворотній зв'язок між ними. Тому, на його думку, причини постіндустріальної революції слід шукати не лише в технологічних зрушеннях, але й в культурних процесах, що характерні для нашого часу.

У своїй праці “Відкриті інновації. Створення прибуткових технологій” [50] професор Каліфорнійського університету Г. Чесбро (H. Chesbrough) запропонував парадигму закритих та відкритих інновацій. Нові підходи ефективної інноваційної діяльності він називає “відкритими інноваціями”, розуміючи, що при управлінні інноваційними процесами організаціям не слід “закриватися” на внутрішньому середовищі. Порівнюючи особливості інноваційної діяльності, яка здійснюється на принципах відкритості та закритості (табл. Г.1 додатку Г), науковець демонструє контрастність старих і нових підходів до розробки й реалізації інновацій.

Поряд з порівняльним описом старих підвалин і нових підходів до реалізації нововведень, Г. Чесбро наводить схему відкритих та закритих інновацій, яка стала всесвітньовідомою (рис. Г.1 додатку Г). Автор використовує тунель для опису інноваційного процесу, суцільні і переривчасті кордони якого наглядно демонструють сутність вчорашніх й сьогоднішніх основ інноваційної діяльності. На думку автора, сьогодні бізнес вступає в новий етап інноваційної діяльності, коли джерела інноваційного потенціалу компаній знаходяться за їх межами [50; 51, с. 73].

Відкриті інновації – це нова структура організації інноваційних процесів, переміщення їх за межі у відкрите, вільне поле розповсюдження трансферів високих технологій, нові організаційні форми інтеграції наукомістких комерціалізованих технологій для роботи на глобальних ринках [52, с. 117].

Досліджуючи моделі відкритих і закритих інновацій, Г. Чесбро особливу увагу приділив такому питанню – як без допомоги центральних лабораторій промислових підприємств (які мали ключове значення для інновацій в минулому) відбувається сьогодні дифузія технологій на основі об'єднання зусиль університетів, лабораторій, стартап компаній, постачальників, споживачів, галузевих консорціумів. Закриваючись на внутрішньому

середовищі, компанія витрачає свої ресурси, дублюючи інноваційні розробки. Приховуючи результати проведених досліджень, організації недоотримують прибуток, на відміну від тих компаній, які дозволяють іншим суб'єктам господарювання використовувати власні технології [51, с. 74].

Невикористані інновації втрачають з часом свою привабливість та актуальність. Принцип, що поширений на період закритих інновацій (коли компанії надавали перевагу “складати” невикористані технології на “полицю”) Г. Чесбро називає “нафталіном”. На його думку, сьогодні не можна відноситись до ідей і людей, які їх створили, як до “складських запасів компанії”. Великий ризик загрожує тим, хто відкладає впровадження розробок “до кращих часів для бізнесу” й полягає в тому, що вони раз і назавжди можуть втратити і людей, і інноваційні ідеї, які ті розробили для компанії [51, с. 75].

Провівши дослідження ентропії (з грец. – “поворот”, “перетворення”) як інструменту аналізу інноваційної діяльності та розглянувши через призму ентропії прогнозування її ефективності, російський професор Л. Усов запропонував свою концепцію [46, с. 38]. Ентропія стійкості виробничих систем повинна показувати головні наслідки господарської діяльності. В цьому сенсі Л. Усов розуміє зміни ентропії виробничих систем як головний критерій ефективності інноваційної діяльності. Він вказував на три якості ентропії як інструменту аналізу інноваційної діяльності, а саме: в закритих системах ентропія постійно збільшується; ріст ентропії означає ліквідацію відмінностей; чим більше свободи, тим більше росте ентропія.

Перераховані якості ентропії частково розкривають парадигми закритих та відкритих інновацій Г. Чесбро. Згідно з концепцією Л. Усова, у відкритій системі існує, по-перше, власна ентропія, яка як і в закритих системах, завжди росте. По-друге, ентропія проникає до відкритої системи з навколишнього середовища (імпортована ентропія). По-третє, з відкритої системи ентропія переміщається у зовнішнє середовище [46, с. 39].

Російський академік С. Глазьев у своїй праці “Теорія довгострокового техніко-економічного розвитку” [53] виклав теорію довгострокового техніко-технологічного розвитку, розроблену на основі вивчення структурних змін в економіці. Вчений, з допомогою розробленої ним моделі технологічного укладу, описав перехід економічної системи від одного технологічного базису до іншого, показав провідне значення нових технологічних систем для динаміки економічного росту. Структура технологічного укладу включає три елементи: базисні технології, базовий комплекс галузей та інфраструктуру.

Техніко-економічна парадигма як модель найкращої ділової практики, “складається із всеохоплюючих загальних технологічних та організаційних принципів, що відображають найбільш ефективний спосіб втілення конкретної технологічної революції в життя і те, як слід користуватися нею для пожевлення й модернізації економіки” [16, с. 40]. Якщо ці принципи набувають всезагальності, вони визначають базу та вектор розвитку, який покладається в основу діяльності будь-якого інституту.

Дана парадигма в дійсності є імітаційною моделлю. Вона складається з імпліцитних принципів, які спочатку реалізуються у вигляді “талановитих рішень, що з часом набувають звичайної практичності” [16, с. 42]. Техніко-економічну парадигму можна також назвати й організаційною. З часом “соціоінституціональна інфраструктура, яка дозволяє в повній мірі використати вигоди нової технологічної революції, починає базуватися на цих ключових принципах. Таким чином, ментальні карти, що описують ефективне управління економічними і неекономічними видами діяльності, стають адекватними одна до одної” [16, с. 43].

Увівши поняття технологічного укладу, С. Глазєв довів, що технологічний розвиток економіки і розвиток нового укладу може відбуватися на основі виробничого потенціалу. Такий потенціал створюється під час попереднього етапу техніко-технологічного розвитку. Структура нового (VI-го) технологічного укладу, яка буде визначати майбутній економічний розвиток, представлена на рис. 3.1, рис. 3.2 додатку 3.

“...Відомо, що довгостроковий економічний розвиток відбувається у формі довгих хвиль. В основі кожного конкретного часового проміжку лежить свій технологічний уклад і об'єктивна періодична зміна цих укладів завжди супроводжується колосальними структурними перебудовами економіки... Цей процес відбувається вже вшосте, і хоч в кожному циклі, звичайно є відмінності, але вже склалось загальне схематичне уявлення того, що відбувалося в довгостроковому економічному розвитку. Ці цикли стискаються в часі і новий цикл “вписується” у цей же довгохвильовий ритм. Хоча і є суттєві відмінності...” [54, с. 6].

Дана концепція відповідає положенням сучасної еволюційної економіки, відповідно до якої кожна точка в траєкторії економічного розвитку визначається еволюцією суб'єктів господарювання в умовах відповідного економічного оточення. Еволюційна теорія економічного розвитку відводить підприємництву провідну роль. Це пов'язане з тим, що саме підприємництво слугує генератором інновацій та інституціональних змін [55, с. 17].

Технологічні інновації вважав головним фактором економічного розвитку американський економіст Т. Веблен (T. Veblen) [56]. Позитивний відбір він називав “кумулятивною причинністю” та називав його головною ендегенною рушійною силою нескінченного процесу змін. Економіст вважав, що складна система включає в себе консервативну підсистему (яка спеціалізується на збереженні накопичених ознак), а також інноваційну, яка здатна видозмінювати їх. З цих причин, такій системі притаманна еволюційна стійкість, здатність до виживання, більш швидкої адаптації до змін середовища. У зв'язку з цим, наприкінці XX ст. вченими було розроблено ряд моделей інституціонально-еволюційної теорії, які пояснюють розвиток економічної системи результатами інноваційної діяльності [55, с. 18].

Першими, хто виділив в економічній еволюції два протилежних процеси – мінливість (змінність) і відбір (подібно до біологічних мутацій та дарвінівського відбору) були Р. Нельсон і С. Уінтер. На їх думку, цей процес

здійснюється у масштабах всієї економіки, допускаючи розвиток і зміну техніко-технологічної парадигми, розповсюджуючись й на більш низькі ієрархічні рівні “переломних точок” в розвитку технологічної системи. Цікавим є трактування ними змісту “індивідуальних умінь”, під якими Р. Нельсон і С. Уінтер розуміють потенційну можливість здійснювати послідовність скоординованих дій, в результаті чого досягається мета, за умови, що ці дії виконуються у нормальних обставинах [57, с. 110].

Досліджуючи генезис формування теорії інновацій, не можна не врахувати появу теорії самоорганізації (І. Пригожин (I. Prigogine), І. Стенгерс (I. Stengers [58]) і синергетики (Г. Хакен (H. Haken) [59]). Відповідно до теорії самоорганізації, інноваційна активність забезпечується лише за умови високої гнучкості структури. З цієї причини самоорганізація системи починається з формування структури, в якій кожному джерелу зовнішніх імпульсів відповідає елемент, який генерує внутрішні інновації. На наступному етапі система еволюціонує у напрямі більш впорядкованого стану, що досягається під впливом боротьби за існування. Окрім цього, формується додатковий ієрархічний рівень, на якому замикається контур зворотного зв'язку із зовнішнім середовищем [55, с. 17].

Модель потрійної спіралі професора Стенфордського університету Г. Іцковіца (H. Etzkowitz's) є прикладом гармонійного поєднання організації і самоорганізації в інноваційних процесах. Держава, визначаючи “правила гри” економічних суб'єктів, підтримуючи інституціональні перетворення, здійснює вплив на інноваційний процес. “Бізнес, академічні університети й інститути, взаємодіючи одне з одним у процесі генерації і комерціалізації інновацій, показують приклад самоорганізації” [60, с. 79–80].

Цікавою є думка російського науковця О. Луневої, яка представлена в її праці “Від економіки “збирання” – до інноваційної економіки “творчих змістів”. На її думку “...в системі діалектичної єдності людини і економіки, активним началом є саме людина, як наслідок, в економічній науці слід виходити з первинної економічної свідомості відносно економічної матерії і речових форм господарської реальності. ...Затребуване та використовуване знання про те, як формувати творчі якості, або гуманістичну спрямованість ціннісно-змістових основ, може бути визначено як творчо-змістовий або духовно-моральний капітал суб'єкта” [61, с. 14].

О. Лунева звертає увагу на те, що в практичному житті особистісний розвиток людини повинен декларуватися і об'єктивуватися як вища мета соціально-економічної динаміки. Саме людина є виробником нового економічного знання. Автор наголошує, що сьогодні утверджується пріоритет цінності “творчо-працездатного творіння”. Мається на увазі, пріоритет виробничо-творчої фази індивідуального та суспільного виробництва. До того ж концепція “гідного, якісного життя” починає переважати над концепцією “рівня життя” [61, с. 15].

Ми погоджуємося з думкою О. Луневої про те, що виходячи із вказаних вище позицій, формується імператив методології економічного

антропоцентризму (з грец. “antropus” – “людина” і лат. “centrum” – “центр”), відповідно до якого людина є завершенням еволюції світобудови. Суть його полягає у тому, що центр Всесвіту переноситься від проблем світогляду до конкретних проблем людини... людина є центром і найвищою метою Всесвіту [62, с. 35]). Даний імператив адекватний та релевантний вимогам зростаючої актуалізації не тільки знань, цілей та мотивів людини в сучасному індивідуальному й суспільному відтворенні, але і його ціннісно-змістових моделей й конструкторів.

Якщо в “продуктивній” економіці економічний ріст був функцією взаємодії збільшуючих обсяги усіх факторів виробництва і, перш за все, речового капіталу, то в “знаннєвій” економіці розширене відтворення є функцією людського капіталу і людського розвитку в цілому [61, с. 15].

Наукові ідеї О. Луневої поділяє український науковець Ю. Зайцев. Він в своїх працях наголошує на тому, що сьогодні ми спостерігаємо “подолання безсуб’єктного, позаособистісного розвитку економічних процесів та явищ... створення людиноцентричного господарського механізму... становлення багатомірності й складності економічного життя” [63; 64, с. 80]. Людиноцентричного підходу при дослідженні інституціонального аналізу економічних систем притримується і ще один український професор С. Степаненко [65, с. 237]. Отже, при формуванні інноваційної економіки базовою рушійною силою, “центром” є саме людина-новатор, творчий індивідуум з інноваційним мисленням та новими цінностями.

Науковці наголошують на тому, що в сучасних умовах необхідно не лише забезпечити високі темпи економічного росту, але й надати йому творчу, гуманістичну спрямованість, для чого потрібна відповідна соціально-економічна якість ціннісно-змістових або творчо-розбудовчих основ людської діяльності. Звідси виникає імператив “ціннісно-ментально-змістової” економіки або економіки “творчих змістів”, яка потребує свого опису, категоріального апарату, факторів розвитку. О. Лунева допускає, що знання про те як формувати і розвивати гуманістично-спрямовані цінності, ментальні та змістові основи господарської динаміки, може бути визначено як свідомо-змістовий або духовно-моральний капітал суб’єкта (особистості, корпорації, суспільства в цілому). Схематично рівні економічної динаміки в рамках концепції економічного антропоцентризму показано на рис. 1.1.

Зі схеми видно, що формування інноваційної економіки або розвинене відтворення економічно продуктивних інновацій, має своєю основою не лише відповідне відтворення інноваційних знань, але й відтворення творчих економічних змістів. Вони, у свою чергу, визначають основи якісних характеристик когнітивної економіки та економіки кінцевих продуктів. “... Про роль і значення людини в сучасній господарській діяльності говорить її формування динамічно-змістової системи її запланованої економічної діяльності. Вона включає своєрідний набір компонентів, в яких фокусуються найбільш важливі якості і стан людини” [61, с. 15].

Відображені рівні моделі економічного антропоцентризму “вписуються” в

системно-інтеграційну теоретико-методологічну парадигму, що розробляється сучасними вченими. У відповідності з нею, системний аналіз в економіці органічно поєднує у собі різні підсистеми та включає такі елементи, як: система середовища, система процесу, система проекту і система об'єкту [61; 66; 67].

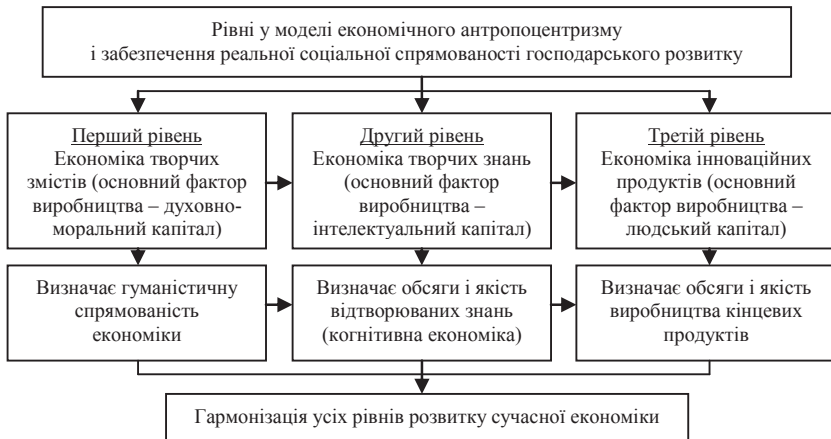

Рис. 1.1. Рівні концентрованої господарської моделі в рамках концепції економічного антропоцентризму за О. Лунєвою

Як доповнення до системно-інтеграційного підходу в дослідженні сучасної економіки й її господарських структур, є сенс позиціонувати системно-міждисциплінарний концепт. У відповідності з цим концептом, соціально-економічні явища розглядаються через “загальноекономічну призму”, в якій можуть використовуватися методи та аналітичні інструменти як гуманітарних і суспільних, так і природничих дисциплін.

До того ж системно-дисциплінарна дослідницька парадигма повинна “втягуватися” в орбіту конкретного аттрактора (синергетичного “поля” тяжіння). Роль аттрактора, в нашому випадку, покликаний відігравати набір визначених цінностей, якість та зміст яких задається діючою економічною ідеологією і ментальними ідеями. В результаті формується системно-синергетична концепція дослідження сучасної економіки як у контексті пошуку шляхів усунення системної кризи, так і в ракурсі виявлення умов та факторів розширеного відтворення соціально-економічних інновацій [61, с. 16]. Закономірна антропологізація і соціалізація економіки третього тисячоліття об’єктивно визначає виникнення, поряд з економікою знань, економіки творчих змістів. Саме в такій економіці фактором виробництва є духовно-моральний капітал конкретного суб’єкта [61, с. 19].

Проводячи глибокий теоретико-методологічний аналіз існуючих теорій інновацій, нами приділено увагу і сучасним теоретичним дослідженням з

проблем формування теорії інновацій у працях таких закордонних учених, як: Е. Уараб (E. Uyarrab), М. Ларанья (M. Laranja), Г. Хосперс (G. Hospers) та К. Флананганба (K. Flanaganb) [68; 69]. Короткий їх зміст та ключові позиції представлено в табл. Д.1 додатку Д.

Заслугове на увагу підхід до структурування українського науковця О. Катигрбової. Вона запропонувала групування інноваційної теорії у шість основних течій (табл. Д.1 додатку Д). В даному групуванні елементну структуру теорії інновацій формує система концепцій. Всі вони згруповані автором з позиції вибору об'єкта дослідження, причини появи інновацій та їх ролі в економіці [70, с. 5].

Проведений нами теоретико-методологічний аналіз наукових праць засвідчує, що теорія інновацій представляє собою конгломерат різних теорій інновацій. Всі вони формувалися в межах різних напрямів економічної думки. Їх ретроспективний аналіз в рамках періодизації теорії інновацій представлено в табл. Е.1 додатку Е. Зауважимо, що в економічній літературі [13, с. 1244] під теорією пропонується розуміти сукупність висновків, систему узагальненого знання, що відображає об'єктивно існуючі відносини і зв'язки між явищами об'єктивної реальності.

Розглянувши існуючі в економічній науці підходи до структурування теорій інновацій, доречним вважаємо власне їх групування, що представлено в таблиці 1.1. Авторське структурування доповнене, уточнене та систематизоване відповідно до рівнів управління в інноваційній економіці, а саме: мегарівень, макрорівень, мезорівень, мікрорівень, нанорівень.

Це дозволяє не тільки систематизувати різноманітні прояви інноваційної економіки, використовуючи її можливості, властивості та особливості, але й проводити порівняльний аналіз і давати розгорнуту характеристику окремим теоріям інновацій. При цьому, слід враховувати, що інноваційна економіка має високий динамізм розвитку, змін та ускладнень форм, видів і елементів її складових. Наслідком цього є більший ступінь комбінацій ознак та проявів, характерних навіть для простих форм інноваційної економічної діяльності.

Можливі й інші варіанти структурування теорій інновацій. Використання певного критерію залежить від мети дослідження. В рамках монографії розглянемо саме таке структурування теорій інновацій, тому що воно враховує різні погляди та підходи великої кількості науковців та розкриває групування за різними рівнями економічного розвитку. Це дає змогу більш повно зрозуміти інституціоналізацію інноваційної економіки (ІЕ).

Та вважаємо, що наразі актуальною для економіки України є практична реалізація концепцій економічного антропоцентризму та національних інноваційних систем в рамках парадигми закритих і відкритих інновацій Г. Чесбро, моделі потрійної спіралі Г. Іцковіца й теорії просторової дифузії інновацій Т. Хегерстранда.

Проведений теоретико-методологічний аналіз існуючих концепцій, парадигм та теорій інновацій дозволяє зробити ряд висновків та узагальнень:

- представниками різних наукових шкіл було виділено декілька напрямів:

функціональний, концептуальний, філософсько-психологічний, системно-інституціональний, процесний (табл. Ж.1 додатку Ж);

Таблиця 1.1

Структуризація концепцій і теорій інновацій відповідно до різних рівнів економічної агрегації (розробка автора)

<i>Рівні економічної агрегації щодо практичного застосування теорій інновацій</i>					
	<i>Мегарівень</i>	<i>Макрорівень</i>	<i>Мезорівень</i>	<i>Мікрорівень</i>	<i>Нанорівень</i>
Концепції, підходи та течії теорій інновацій	Концепція національних інноваційних систем	Концепція управління інноваціями	Концепція регіональних інноваційних систем	Концепція управління інноваціями	Концепція економічного антропоцентризму
		Сучасна теорія циклів на макрорівні	Концепція інноваційного розвитку інтегрованих структур	Еволюційна економічна теорія Р. Нельсона та С. Вінтера	
		Теорія циклічних криз К. Маркса		Концепція В. Зомбарта	
		Теорія технологічних інновацій Т. Веблена			
		Ендогенна модель економічного зростання П. Ромера		Концепція В. Мітчелліха	
		Концепція М. Туган-Барановського		Концепція "творчого" руйнування Й. Шумпетера	
		Теорія економічного зростання Р. Солоу		Теорія стимуляторів С. Вітте	Концепція Е. Денісона
		Теорія економічного зростання Н. Калдора	Теорія кластерних концепцій Дж. Хікса		
		Парадигма закритих та відкритих інновацій Г. Чесбро			
		Теорія економічного зростання Ф. Агійона і П. Хоувітта		Концепція П. Друкера	
		Техніко-технологічна парадигма К. Перес, С. Глазьєва, Ю. Яковця			
		Концепція базових та радикальних інновацій А. Кляйнкнехта			
		Модель потрійної спіралі Г. Іцковіца			
		Теорія довгих хвиль М. Кондратьєва		Теорія просторової дифузії інновацій Т. Хегерстранда	
		Концепція нерівномірності інноваційної активності Г. Менша		Теорія полюсів економічного росту Ф. Перру, Р. Будвілля, Х. Річардсона	
	Концепція економічних циклів Р. Фостера		Теорія технологічних режимів Ф. Малерба та Л. Орсеніго		

- в різних концепціях та теоріях інновацій накопичено значний вихідний матеріал, що описує контури цього соціально-економічного явища;

- вивчення існуючих підходів до структуризації теорій інновацій дає можливість сформулювати методологічні принципи, спираючись на які можна провести власну наукову структуризацію наукових концепцій, теорій інновацій відповідно до різних рівнів економічної агрегації (табл. 1.1).

Зауважимо, що концепція суттєво відрізняється від теорії не лише своєю незавершеністю, але й недостатньою верифікованістю (підтверженістю). Під концепцією розуміють визначений спосіб розуміння, тлумачення конкретного предмету, явища, процесу, пріоритетна точка зору на предмет, провідна ідея для їх систематичного висвітлення. Категорія “концепція” застосовується також при означенні провідних задумів основоположного принципу в наукових і технічних видах господарської діяльності. Варто зазначити, що концепція інституціоналізму являє собою встановлення, облаштування, установу, що покликані продемонструвати наміри авторів щодо надання системного аналізу процесів і явищ, визначеними ними інститутами. Концепція інституціоналізму – це розвиток економіки, який пов’язаний зі змінами правових, соціальних, технічних, етичних інститутів суспільства: держави, профспілок, приватної власності, конкуренції, корпорацій, технічного прогресу, звичаїв, психології і т.п. [13, с. 473–474].

В рамках теми монографії, концепцією розглядаємо як систему поглядів, щодо розуміння інноваційної економіки та її інституціоналізації або як єдиний задум, що визначає розуміння інноватизації економіки.

Слід звернути увагу й на те, що окрім вживання нами словосполучення “рівні економічного розвитку” (розвиток – це процес закономірних змін, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого [13, с. 943]), ми використовуємо словосполучення “різні рівні економічної агрегації”. Це викликане тим, що агрегування (з лат. “*aggregatio*” – “приєднання”) – це процес об’єднання елементів в одну систему [13, с. 12]. На рис. 1.2 а) умовно представленні різні рівні економічного розвитку за відсутності агрегування, а на рис. 1.2 б) за наявності процесу агрегування. Вважаємо, що дотримання на практиці процесу агрегування дасть змогу формувати інноваторів відповідно до запитів мікрорівня в рамках програм регіонального розвитку (мезорівень). В свою чергу інноваційний розвиток мезорівня здійснюватиметься в межах загальної стратегії інноватизації національної економіки, яка враховує всі тенденції інноваційної глобалізації. Виходячи з теми монографії, вважаємо таке поєднання слів доречним та потрібним, оскільки маємо на увазі:

- в рамках національної економіки долучення інститутів інноваційного розвитку до інституціональної структури інноваційної системи країни;

- в рамках глобальної економіки – утворення міжнародних інноваційних мереж, інноваційних хабів, іннотехів, макроструктур на зразок інноваційних кластерів, транснаціональних корпорацій (ТНК), метакорпорацій на основі

інститутів інноваційного розвитку різних національних економік.

В результаті проведеного дослідження можна зробити узагальнений висновок про те, що нова економічна парадигма інноваційного розвитку базується на наступних взаємопов'язаних складових:

- економіки творчих змістів та творчих знань, як основного фактора виробництва духовно-морального та інтелектуального капіталів;
- додана вартості, як джерела соціально-економічного розвитку;
- інновацій, як ресурсу, залученого до процесу суспільного виробництва;
- конкурентоздатності, як умови ефективної господарської діяльності і рівноправної інтеграції країн у систему світового розподілу праці.

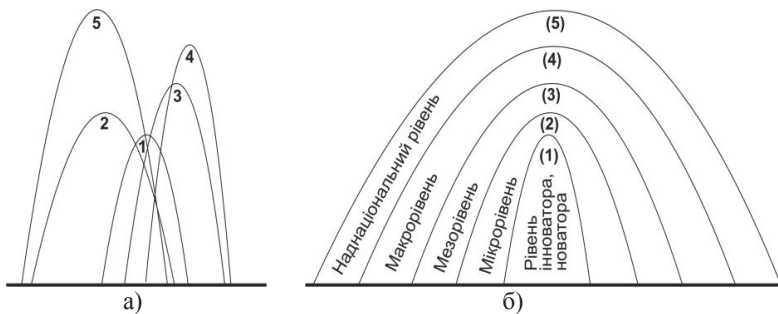

Рис. 1.2. Умовне представлення різних рівнів економічного розвитку під впливом агрегування та за його відсутності (розробка автора)

Під парадигмою інноваційного розвитку вбачасмо базу концептуальну схему (приклад, зразок), модель постановки проблем становлення інноваційної економіки і їх вирішення, методів дослідження, які є панівними, актуальними й переважають в науковій сфері сьогодні [13, с. 763].

Але варто зауважити, що ключовою ланкою даної парадигми є інновації. В новій економічній парадигмі інновації виступають для інших складових в якості обумовленої бази чи основи. Впровадження інновацій впливає на рівень конкурентоспроможності як окремих підприємств, так і економіки країни в цілому. “Компанія досягає та має конкурентні переваги під впливом інновацій. Вони підходять до нововведення в самому широкому сенсі, використовуючи як нові технології, так і нові методи роботи. Після того, як компанія досягає конкурентних переваг завдяки нововведенням, вона може втримати їх лише з допомогою постійного вдосконалення.... Конкуренти... обов’язково “обійдуть” будь-яку компанію, яка припинить вдосконалення і впровадження інновацій” [71, с. 163].

Авторська схема економічної парадигми інноваційного розвитку та процесу взаємодії її ключових елементів представлена на рис. 1.3. Пояснюючи зміст запропонованого нами схематичного бачення економічної парадигми інноваційного розвитку, потрібно наголосити, що сьогодні у суспільно-економічному житті ми оперуємо певною системою цінностей. За

їх допомогою можна визначити напрям і характер інноваційного розвитку.

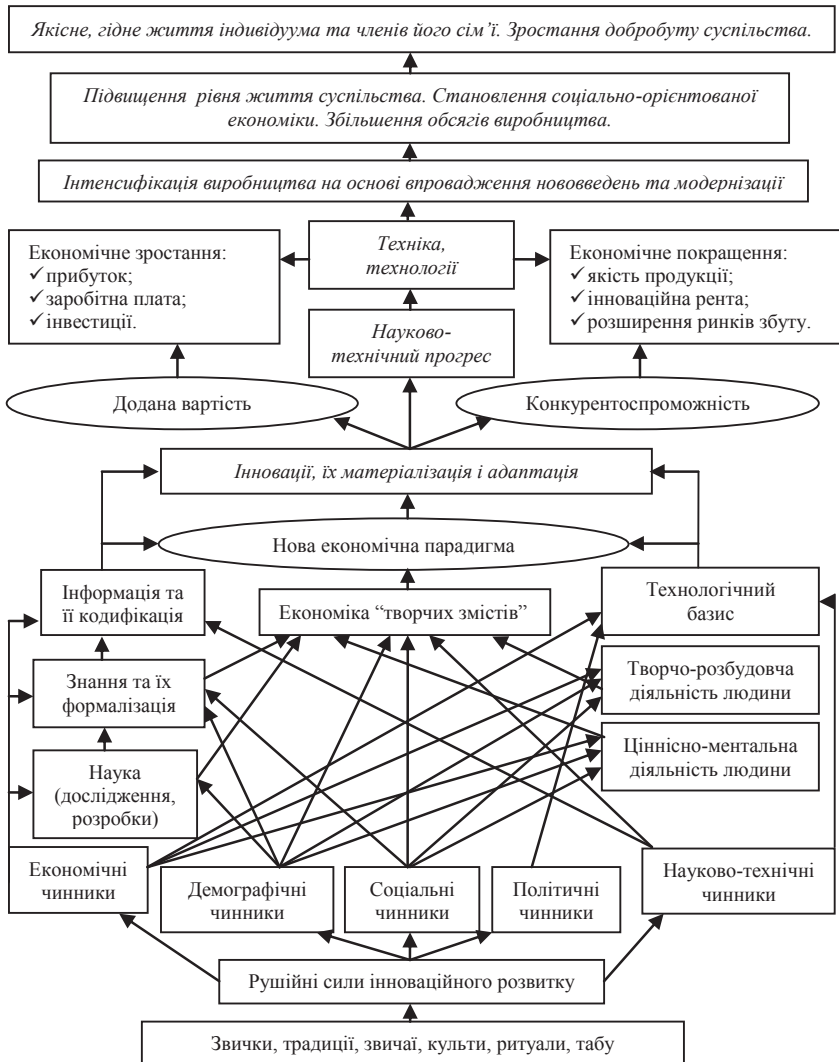

Рис. 1.3. Економічна парадигма інноваційної економіки на основі біфуркаційного розвитку та ціннісно-ментальної і творчо-розбудовчої людської діяльності (розробка автора)

Ще донедавна, суспільно-економічному розвитку був притаманний лише еволюційний шлях, який називають безперервним, стабільним, стійким,

адаптаційним, таким, що характеризується відсутністю стрибків і розривів (здійснюється послідовно внаслідок поступового формування та закріплення необхідних соціально-економічних чинників без цілеспрямованого втручання людини). Цей етап розвитку економіки характеризується екстенсивністю, що ґрунтується на кількісному накопиченні певних виробничих чинників на попередній технічній базі.

Але сьогодні, поряд з еволюційним, спостерігається біфуркаційний шлях розвитку, миттєвий перехід до якісно нового стану, тобто революційний тип розвитку [72, с. 24]. Він характеризується нестійкістю, нестабільністю, технологічними проривами, винаходами, науковими відкриттями, які діють за новими принципами.

Даний тип розвитку на початку ХХІ ст. охопив усі галузі науки і техніки. Саме це й спонукало нас запропонувати власне схематичне бачення нової економічної парадигми інноваційної економіки, виходячи з біфуркаційного періоду розвитку. Ключові інститути та елементи парадигми інноваційного розвитку представлено на рис. 1.4.

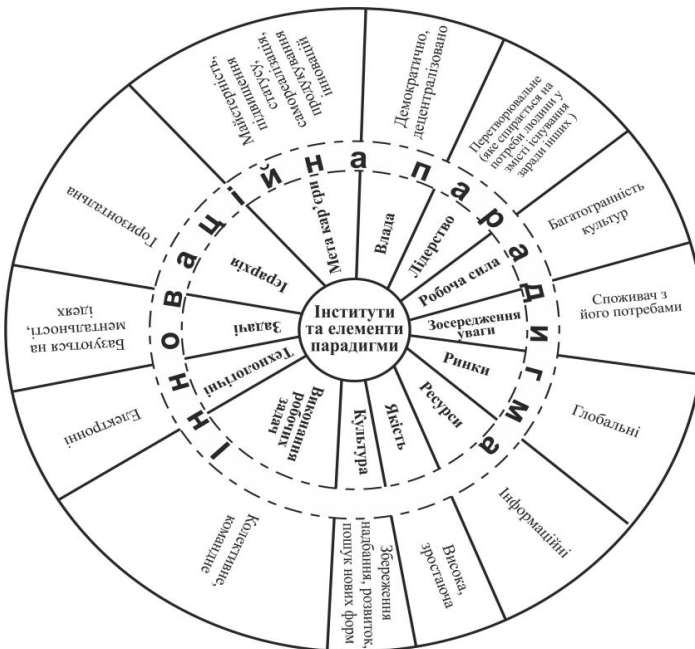

Рис. 1.4. Ключові інститути та елементи парадигми інноваційного розвитку (розробка автора)

Американський дослідник Е. Петерс (E. Peters), розуміє під біфуркацією “явище, яке полягає в тому, що нелінійна динамічна система набуває вдвічі

більше рішень порівняно з тим, що було до досягнення критичного рівня” [73, с. 296]. Російський науковець у сфері соціальної синергетики В. Бранський, визначає біфуркацію як “розгалуження старої якості на безліч кінцевих цілком визначених нових якостей. Це так звана нелінійність першого роду, яка надає процесу самоорганізації неоднозначний (“стохастичний”) характер” [74, с. 119].

Біфуркацію можна розглядати і як математичне зображення діалектичного переходу кількісних змін у якісні та представити як перехід динамічної системи від одного структурно-стійкого стану до іншого через структурно-нестійкий стан в точці біфуркації. Це дозволяє пов’язати пошук аналітичних виражень для біфуркацій з пошуком джерел і відповідних законів управління інноваційною економікою як складною не рівноважною динамічною системою.

Провідну роль у даній парадигмі відіграє наука та знання. Техніка в новій економічній парадигмі інноваційної економіки орієнтується на наукові відкриття. Ці наукові відкриття стають вихідною базою для створення нових галузей виробництва. Безпосередньо в самому виробництві активізуються наукові дослідження, виникає творча співдружність вчених, провідних наукових співробітників, інженерів, спеціалістів, а підприємства переростають у науково-промислові комплекси.

Інноваційне підприємництво та технологічний базис дозволяють сформувати нову структуру економіки (рис. 1.3). Конкуренція – ще один адаптаційний механізм, який дозволяє визначити серед сформованих економічних інститутів ті, які відповідають новій стадії розвитку економіки, новому циклу М. Кондратьєва. “Сили конкуренції, - наголошував американський економіст, нобелівський лауреат Дж. Стігліц (J. Stiglitz), - дійсно ведуть до високого ступеня ефективності... конкуренція насправді слугує важливим спонукальним мотивом для нововведень” [75, с. 67]. Конкуренція виконує три функції:

- виступає в ролі механізму відбору економічних інститутів після перехідної кризи;
- є фактором дисипації, яка сприяє поляризації економічних інститутів;
- є джерелом флуктуацій, які можуть викликати перехід до нової стадії розвитку [60, с. 84].

Інноваційний розвиток здійснюється закономірно під впливом цілого ряду причин і чинників, які спричинили його та є рушійними силами змін. Їх сукупність й взаємозалежність створює синергетичний ефект розвитку.

Що стосується використання термінів “біфуркаційний шлях розвитку”, “точка біфуркації” та “біфуркаційний період” в даній парадигмі, то на нашу думку, це є прийнятним і допустимим. Пов’язане це з тим, що під час біфуркаційного періоду в інноваційній системі є три можливих типи траєкторії подальшого розвитку: руйнування, прогресивний розвиток, регресивний розвиток (під час якого можливе й подальше руйнування інноваційної системи та перехід на прогресивну траєкторію).

Поведінка системи поблизу точки біфуркації істотно ускладнюється. “В центрі уваги синергетики перебувають критичні точки, в яких система змінює характер макроскопічної поведінки і може зазнавати нерівноважних фазових переходів між осциляціями, просторовими структурами і хаосом”, - пише китайський економіст В.-Б. Занг (V.-B. Zanh) [76, с. 290].

“В точці біфуркації все визначає випадковість. У момент біфуркації система може піти неоптимальним шляхом розвитку і через випадковість вибору вийти на таку траєкторію, що йде в сторону.... З цих причин нелінійну нерівноважну систему можна визначити як таку, що “приховує” в собі біфуркацію, тобто різноманіття можливих шляхів свого подальшого розвитку” [77, с. 50–51].

Отже, провівши детальний аналіз існуючих теорій інновацій, ми з’ясували, що вони пройшли три періоди розвитку. На першому етапі (1910 р. – перша половина 1940-х рр.) ключову роль відігравали питання розуміння природи інновацій та їх ролі у розвитку суспільства в часі (довго-, середньо- і короткостроковому періодах), взаємозв’язку інновацій й довгих циклів кон’юнктури. Другий етап у розвитку теорій інновацій (друга половина 1940-х – перша половина 1970-х рр.) характеризувалась підвищенням ролі макроекономічного аналізу. Третій етап розвитку теорій інновацій почався в середині 1970-х рр. і триває по теперішній час [78, с. 4] (табл. Е.1 додатку Е). Характерним для нього є наступ альтернативних макроекономічному підходу теорій: еволюційної теорії, інституціоналізму (теорії фірми), менеджменту (управління інноваціями), компаративістики. Більш детально відображення інноваційних ідей в теорії інституціоналізму, виходячи з теми монографії, розглянемо в наступному її підрозділі.

Не дивлячись на довгу історію, концепція інновацій постійно вдосконалюється, доповнюється новими практичними дослідженнями та теоретичними розробками. Система підтримки інноваційного розвитку знаходиться на стадії становлення, формуючись через етапи послідовної адаптації різних підходів та заходів. Становлення даної системи повинне відбуватися як на державному, так і регіональному рівнях. Прийняття системної моделі національного інноваційного простору зробить можливим застосування ефективного інструментарію на всіх рівнях економічної агрегації. У свою чергу, ефективний інструментарій надасть процесу управління системності в цілому, зробить інноваційне середовище прогнозованим та усвідомленим.

1.2. Науково-теоретичні засади дослідження інноваційної економіки в методології інституціональної економічної теорії

Зростання ролі НТП в суспільно-економічному прогресі адекватно відображено в сучасній економічній теорії. Якщо класична і неокласична

школи могли обходитися без цього, то заслуга інституціональної теорії класичного напрямку полягає в тому, що вона, спираючись на наукове пізнання, структуризацію його розвитку у вигляді технологічних укладів і технологічних способів виробництва, втілила їх в економічну теорію. Інституціональна теорія перевела економічну теорію на якісно новий рівень, коли технологічні процеси розглядаються в єдності з економічним розвитком і вдосконаленням виробничих та суспільних відносин.

Це якісно новий рівень економічної теорії та методології, який не лише відображає сучасний рівень пізнання, але й пов'язаний із становленням нової, постіндустріальної парадигми економічної теорії [79, с. 12].

В сучасному розвиненому господарстві інновації знаходяться під впливом інституціональних, технологічних та організаційних факторів. Оптимальне поєднання цих багатогранних факторів створює умови для ефективної пропозиції й використання інновацій. І навпаки, диспропорції, односторонній розвиток деформують інноваційні стимули, що в кінцевому результаті блокує ріст продуктивності і, відповідно, добробуту та рівня життя [80, с. 5].

Еволюційний шлях теорії інновацій в економічній теорії добре прослідковується в теорії інституціоналізму. Це відносно новий напрям економічної думки, що отримав розвиток наприкінці ХХ ст.. Дана теорія базується на засадах економічної теорії, права, соціології, психології, політології. Цілоком інституціональна теорія ще не сформульована, перебуває в активному розвитку, що зумовлений комплексними дослідженнями складних соціально-економічних процесів в умовах глобалізації, зміцнення політичних інституційних засад в країні, посилення конкуренції на світових і регіональних ринках, поглиблення міжнародного поділу праці та загального прискорення інформаційно-технологічних змін у світовій економіці.

Інституціоналізм об'єднав навколо себе окрім власне інституціоналістів, представників різноманітних течій і напрямів – неокласиків та кейнсіанців, сучасних монетаристів і неолібералів (рис. И.1, рис. И.2, рис. И.3 додатку И). Сучасний неінституціоналізм ґрунтується на позаекономічному тлумаченні суті господарських процесів у ринковому суспільстві (рис. И.4, рис. И. 5, рис. И.6 додатку И). Неінституціоналізм – це напрям економічної теорії, що розвивався після Другої світової війни в умовах перебудови господарської сфери, світових зв'язків та НТР. В основі неінституціоналізму покладені модернізовані ідеї інституціоналізму. Засновниками даної течії є Дж. Гелбрейт (J. Galbraith), Дж. Бьюкенен (J. Buchanan), Р. Коуз (R. Coase), Д. Норт (D. North), Г. Мюрдаль (G. Myrdal), Ф. Перру (F. Perroux).

Русійними силами економічного розвитку є соціальні явища політичного, правового, етичного, морального, психологічного, технічного і економічного характеру (держава, профспілки, сім'я, традиції, звичаї, мораль, правові акти, етичні норми, технічний прогрес, наука, конкуренція, ринкова влада). Ці та інші явища об'єднані одним спільним терміном – інститути та інституції, що й зумовило назву цього напрямку економічної думки [81, с. 347].

Водночас, інституціоналізм не дає єдиного визначення основи економіч-

них процесів. Зокрема, Т. Веблен вважав такою основою психологію і біологію, Дж. Коммонс (J. Commons) – психологію і право, В. Мітчелл (W. Mitchell) – безліч позаекономічних явищ, Й. Шумпетер – новаторство підприємств, технічний прогрес, конкуренцію і ринкову владу, Дж. Гелбрейт – технологію, Р. Коуз – трансакційні витрати та права власності. Тому представників цієї течії об'єднує не єдина теорія, а єдина методологія, тобто позаекономічне трактування економічних явищ і процесів [81, с. 272–276].

Саме тому в рамках теми дослідження ми спробуємо пізнати суть інноваційних процесів, інноваційної діяльності та інноваційної економіки через призму основних теорій і концепцій даних течій економічної теорії. Окремі з них прямо, а деякі опосередковано лежать в основі формування інноваційної економіки.

Докорінна зміна співвідношення між матеріальним виробництвом і сферою послуг, як вираз якісно нового рівня продуктивності праці, створює, як говорив український академік А. Чухно [79], передумови “для переходу людства від царства необхідності до царства свободи”. “Царство свободи” за переказанням К. Маркса, “...починається лише там, де припиняється робота, продиктована потребою і зовнішньою доцільністю, отже поприроді речей воно лежить по той бік сфери власне матеріального виробництва... З розвитком людини розширюється це царство природної необхідності, тому що розширюються її потреби; але, в той же час, розширюються і продуктивні сили, які... є самоціллю, справжнє царство свободи, яке, розцвітає на... царстві необхідності, як на своєму базисі” [82, с. 355].

Матеріальний прогрес суспільства систематично породжує інновації. Ця думка не є новою, однак усі висновки, які з неї належить зробити, поки що не зроблені. В економічній науці такий висновок повинен означати переорієнтацію досліджень. Її предметом повинні бути не лише переміщення матеріальних речей, але і рух ідей та їх перетворення у реальність [83, с. 43].

Сучасний інституціоналізм класичного напрямку, спираючись на об'єктивний процес НТП економіки і суспільства, розкрив, що розвиток технології є причиною зміни й розвитку інститутів, переніс акцент на технологічну організацію виробництва. Він визначив, що технологічні способи виробництва є однією з визначальних форм розвитку інноваційної економіки на певному етапі, і на цій основі створив теорію поступу людської цивілізації та її постіндустріальної стадії [79, с. 7].

Теорія інформаційного постіндустріального суспільства піднялася в узагальненні технічного вдосконалення знарядь праці до визначення трьох технологічних способів виробництва, які стали основою формування і розвитку доіндустріального, індустріального та інформаційного постіндустріального суспільств. Інакше кажучи, об'єктивний процес зростання техніки і технології, відображений в узагальненому вигляді у формі технологічних способів виробництва, визначив формування й розвиток певних суспільств [79, с. 9] (рис. К.1 додатку К).

Загальну характеристику основних поглядів та ідей інституціоналістів

подано в табл. Л.1 додатку Л. Безпосередньо назву “інституціональна економічна теорія” та термін “інституціоналізм” вперше вжив ірландський математик В. Гамільтон (W. Hamilton), виступаючи на зборах Американської економічної асоціації в 1918 році. Він визначив інституціональну економічну теорію як єдину теорію, яка зможе об’єднати економічну науку тому, що показує, як саме окремі складові елементи економічної системи співвідносяться в єдине ціле.

Під “інститутом” розумів пучок соціальних звичаїв (суспільна психологія, мотиви поведінки, звичаї) та вказував на те, що інститути – це рушійна сила суспільного розвитку (громадські інститути, тобто сім’я, держава, монополія, профспілки, конкуренція). Науковець вважав, що інститути відіграють роль фіксаторів установлених традицій, процедур і віддзеркалюють загальну домовленість та узгодженість у суспільстві.

Методологію інституціонального аналізу вперше розробив у кінці XIX ст. американський філософ та економіст Т. Веблен. Інститути він розглядав як результат процесів, які відбулися в минулому і неузгоджені з вимогами теперішнього часу [56, с. 202]. Так, у його праці “Теорія бездіяльного класу” зазначено: “...термін “інституціоналізм” пов’язаний з двома поняттями: “інституція” – настанова, звичай, порядок, прийнятий у суспільстві, та “інститут” – закріплення звичаїв і порядків у вигляді закону чи закладу. Поділ цих понять досить умовний, оскільки у концепціях інституціоналістів вони мають надзвичайно широкий зміст” [56, с. 6].

Безпосереднє формування інституціоналізму як напрямку економічної теорії відбулося у 20-30-х роках XX ст. (поява пізніх публікацій Т. Веблена, Дж. Коммонса (J. Commons) та В. Мітчелла (W. Mitchell)). Їх наукові праці об’єднані спільними методологічними позиціями, а саме: обґрунтування ідеї впливу на економічне зростання всієї сукупності суспільних відносин і необхідності державного впливу на економіку.

Дослідницька увага Т. Веблена об’єктивно була сфокусована на обґрунтуванні принципів розвитку економічного життя на базі суспільної психології. За основу він взяв підсвідомі інстинкти людей, що й дало змогу науковцю започаткувати нову течію під назвою соціально-психологічний інституціоналізм. Техніку і технологію Т. Веблен визначав як головний визначник, що впливає на вивчення інституцій, адже саме зростаюча роль інженерно-технічної інтелігенції та швидкий, безперервний НТП є основою подальшого розвитку суспільства й інновацій. Т. Веблен розкрив взаємозв’язок промислової системи і технологічних факторів з інституційною структурою суспільства.

В економічній теорії поняття “технологія” розглядається ним як засіб і форма знань, як чинник виробництва, що ґрунтується на вивченні технологічних змін, їх впливу на процеси реструктуризації фірми. Багато вчених застосовують саме еволюційний підхід для характеристики технологічної зміни [84, с. 32].

Наукові погляди Т. Веблена вдало підтверджуються дослідженнями

М. Кондратьєва, який основною закономірністю великих циклів визначив: утворення нових ринків, нових країн; науково-технічні винаходи, відкриття; зміни технологічного укладу. Матеріальна основа “довгих хвиль” – це структурне оновлення технології виробництва, що означає перехід до нових технологічних принципів.

Німецький економіст В. Зомбарт (W. Sombart) вважав, що “технічні винаходи й інновації є наслідком стимулів, які приходять не від економіки, як такої, а від різноманітних соціальних підсистем” [85, с. 14]. Він, як і багато інших дослідників того часу, “готував” базу для сучасно інституціоналізму. В. Зомбарт одним з перших підняв проблеми “духу в господарському житті”, розуміючи під ним “перетворення людського духу, що долучається до матеріального світу і впливає на нього шляхом господарської діяльності... всяке виробництво, всякий транспорт є обробка природи і у будь-якій роботі криється душа... Господарський дух – це сукупність душевних якостей і функцій, які супроводжують господарювання... Господарське тіло утворює зовнішні форми, в яких функціонує господарське життя: господарські і технічні форми, різноманітні організації, в середовищі яких, і за допомогою яких здійснюється господарювання” [85, с. 28].

Він розглядав ментальність та її розповсюдження від маргіналів до широких слоїв. В. Зомбарт писав: “Люди різних країн і культур не в однаковій мірі обдарованні тими якостями, яких потребує нова система відносин... Талант спеціалізації, “здатність бути дробленою людиною” – за сприяння витрат і дисципліни це дає “віртуозних часткових людей”, прикладом яких є методичні вчені й техніки, інженери і робітники, які займають своє місце в системі розподілу праці та функціонують в цій системі подібно маленькому колесу в механізмі” [85, с. 15].

Концепція національних інноваційних систем (зміст якої розглянуто в підрозділі 1.1) є вершиною теорії інноваційного розвитку економіки в сучасному її трактуванні та бере свій початок з 70-х років ХХ ст. з дослідження технологічних систем Д. Кларком (J. Clark), Л. Соєте (L. Soete) і К Фріменом (C. Freeman) та наукових праць А. Ромена (A. Romen), С. Девіса (S. Davis), Е. Менсфілда (E. Mansfield), присвячених дифузії нововведень.

В середині 80-х років основи концепцій національних інноваційних систем розроблялись одночасно великою кількістю науковців-економістів різних країн. Але лідерами в цьому напрямку були Р. Нельсон, С. Уінтер, К. Фрімен та Б.-А. Лундвалл (B.-A. Lundvall). Саме К. Фрімен робить акцент на інституціональному контексті інноваційної діяльності, при цьому вказуючи на її залежність від державної наукової та технологічної політики, яку досліджував Р. Нельсон.

К. Фрімен відвів важливу роль в НТП етапу конструювання, запропонував розширити класичний термін “дослідження і розробки” на “дослідження, конструювання і розробки”. Він зробив це з метою правильного бачення тісного взаємозв’язку наукової й технічної діяльності, яка визначає НТП. “Сучасні інформаційні технології, системи автоматичного проектування,

комп'ютерного моделювання і тестування перетворили етап розробок у творчий процес, в ході якого продукти, послуги й процеси концептуалізуються і отримують завершене оформлення. Конструювання набуває важливої ролі, оскільки дозволяє фірмам матеріалізувати результати своїх досліджень. Етап конструктивних, інженерних, системних розробок досить ресурсномісткий, але саме він, а не наукові дослідження, стає важливим у питаннях інтеграції тенденцій попиту і НТП. Його вирішальна роль у створенні нововведень – вихідна передумова зростаючої інтегрованості інноваційного процесу в рамках нелінійних моделей” [80, с. 40].

Спираючись на наукові висновки інституціональної теорії Т. Веблена, Г. Саймона (H. Simon) та Р. Коуза, англійський економіст К. Фрімен підкреслював, що національна інноваційна система представляє собою свого роду мережу інституціональних структур в приватному та державному секторах економіки. Він довів, що їх взаємодія та активність створює, модифікує, ініціює і сприяє дифузії нових технологій. Ці інститути включають не лише організації, які відповідають за дослідження, але й образ дії. Саме стиль дії впливає, на організацію і управління наявними ресурсами як на мікро-, так і на макрорівні [86; 19]. К. Фрімен вказав на величезне значення структурних характеристик інноваційних систем та зовнішніх умов для національної інноваційної системи. На його думку, ці дві умови визначають економічні та соціальні особливості національного розвитку.

У своїх дослідженнях американський економіст Р. Нельсон наголошував на особливих якостях технічного прогресу, які роблять неможливим жорстке централізоване управління і планування, що в ідеалі могло б оптимізувати використання великої кількості ресурсів, необхідних для реалізації масштабних проєктів. Він переконував, що завжди є можливості для покращення технологій та численні альтернативи принципово нових шляхів. “І технології, і галузі еволюціонують різними шляхами. Ці відмінності в технологічних змінах на мікрорівні, напевне, пов’язані з міжгалузевими відмінностями темпів технічного прогресу і росту виробництва” [57, с. 320]. “...Для того, щоб налагодити зв’язок з мікроекономічними дослідженнями НТП, потрібна тонка і складна версія, слід розглядати існуючі відмінності між секторами економіки через загальну модель селекційного середовища” [57, с. 339]. Серед елементів, що мають входити до даної моделі є такі:

- характер вигод та витрат, які враховує організація, коли приймає рішення: впроваджувати нововведення чи ні;
- спосіб, яким споживацькі переваги або правила регулювання впливають на визначення того, що вважати прибутковим;
- співвідношення між прибутком і розширенням або скороченням конкретних організацій чи підрозділів;
- характер механізмів, під впливом, яких одна організація дізнається про успішні нововведення в інших організаціях і фактори, що сприяють або перешкоджають імітації [57, с. 339–340].

Визначене таким чином селекційне середовище формує характер змін під

час застосування різних технологій. “І, зрозуміло, селекційне середовище породжує також зворотній зв’язок, сильно впливає на тип НДДКР, які фірми в галузі вважатимуть вигідним застосовувати для себе” [57, с. 340].

Р. Нельсон та С. Уінтер [57] звернули увагу на неоднозначність результатів технічного прогресу для фірм. Передбачити, хто виграє від інновацій – досить важко. Перетворення рутин часто пов’язане з великими витратами фірм-новаторів. Фірми ж, які копіюють ці досягнення, позбавлені цих витрат і не рідко у виграші опиняються саме фірми-імітатори. До того ж, не всі інновації виявляються вдалимими й у випадку їх “провалу” переможцями у конкурентній боротьбі стають фірми-консерватори [78, с. 8]. Саме технологічна парадигма розглядає технологічний процес у динаміці, аналізує причини, економічні наслідки інновацій, особливості конкуренції в умовах різних видів і форм реалізації технологій.

Нобелівський лауреат Р. Коуз називає саме “фірму і ринок складовими інституціональної структури будь-якої економічної системи” [87, с. 11]. Фірма є тим інститутом, тією організацією, яка перетворює базовий ресурс у кінцевий інноваційний продукт. У своїх дослідженнях він вказав на те, що відсутність ринкових інститутів, які покликані забезпечувати мінімізацію трансакційних витрат, може призводити до економічного колапсу. Р. Коуз переконаний, що інституціональне вирішення будь-якої проблеми завжди багатоваріантне і тому “безглуздо з будь-якого приводу закликати державу до втручання в економіку, тоді, як більш ефективними можуть бути заходи із заохочення конкуренції, зміні правових норм, відміни попередніх адміністративних регламентацій або організації нового ринку” [87, с. 219].

Формування соціально-інституціональних технократичних теорій відбулося у 60–80-х рр. ХХ ст. (рис. М.1 додатку М). Одним із центральних і особливих моментів інституціональних поглядів Дж. Гелбрейта [88] є вчення про техноструктуру (рис. Н.1, рис. Н.2 додатку Н). Проблеми трансформації суспільства, теорія техноструктури та аналіз розвитку суспільної системи у другій половині ХХ ст. за Дж. Гелбрейтом подано на рис. Н.1, рис. Н.2, рис. Н.3 додатку Н.

У своїх наукових працях Дж. Гелбрейт наголошує на ролі організацій (держави, великих підприємств, лобістських груп) у капіталізмі. Він висунув ряд тез, які на нашу думку, є основою існуючих інноваційних економік світу:

- вплив великих компаній поширюється й на державу, роль якої полягає в тому, щоб знизити вартість і ризик використання технологій, фінансуючи розвиток техніки чи гарантуючи ринок для технічно-передових товарів;

- збільшення періоду між прийняттям виробничого рішення й появою товару, що надходить у продаж, потребує планування. Великі компанії розробляють стратегії, забезпечують належну якість товарів і прийнятні ціни;

- в індустріальному суспільстві влада належить великим підприємствам, які утворюють промислову систему. Цими компаніями керують “промислові бюрократи”, а не “капіталісти” [6, с. 494–495] (рис. Р.4, рис. Р.5 додатку Р).

Дж. Гелбрейт зазначає, що “сучасна техніка вимагає спеціалізованої

робочої сили, ... а також передбачає порівняно високий рівень спеціалізації знань” [88, с. 35]. Він піддав сумніву економічний постулат ринку: економіка більшою мірою є плановою, у якій великі підприємства, що утворюють промислову систему, прагнуть до контролю над ринками. Це змусило науковця зробити висновок про те, що “є багато спільного в різних промислових укладах”, якими є соціалізм й капіталізм.

Проблеми трансформації суспільства, на думку Дж. Гелбрейта, спрямовані на розробку футурологічних сценаріїв розвитку суспільства у найближчому й віддаленому майбутньому (рис. Р.6 додатку Р). Ці проблеми орієнтуються на промислове виробництво, що швидко зростає й основу якого становлять великі корпорації, зростаючий вплив НТП, неминуче ускладнення системи управління, збільшення потреби у планомірній організації виробництва. “В результаті об’єднання й комбінування великих підприємств з’являються нові заводи та нові вироби, виникає потреба у спеціалізації функцій і знань” [88, с. 143]. “Класичний підприємницький, як явище, відходить в минуле... на часі поява підприємця, що прагне жити азартно і ризиково... бізнес – справа жорстока... не байдужість, а співчутлива увага до інших, не індивідуалізм, а пристосованість до потреб організації, не суперництво, а тісна та постійна співпраця – такі головні вимоги, що ставляться перед груповою діяльністю в техноструктурі” [88, с. 148].

В цьому Дж. Гелбрейта підтримує П. Друкер, зазначаючи: “інноваційна діяльність повинна вестись децентралізовано, спеціалізовано, автономно, конкретно, на мікроекономічному рівні. Інноваційні можливості не приходять з бурею, вони подібні подиху легкого вітру. Високі технології знаходяться на вістрі прогресу, але якщо немає ножа, то немає і вістря. Ефективний наукомісткий сектор більше не може існувати сам по собі, як мозок не може існувати без здорового тіла. Повинна бути економіка, де буде працювати велика кількість новаторів і підприємців, доступ до капіталу, де будуть царювати підприємницьке бачення та підприємницькі цінності, підприємницький дух” [41, с. 5].

Підтвердженням цьому є виробнича функція американського економіста Е. Денісона (E. Denison), в основу якої покладено розрахунок показника так званого нематеріалізованого технічного прогресу. Саме такий вид прогресу показує усі якісні зміни економічного зростання, що зумовлені вкладеннями капіталу у підготовку наукових кадрів, в людину, в її інтелект. Своїми розрахунками науковець довів, що такого роду вкладення у 6 разів ефективніші, ніж вкладення в нову техніку, технології.

Характерне для 1970-х років розчарування в непотрібних рецептах неокенсіанства не могло не відбитися і на західних концепціях модернізації “третього світу”. Неокласичний напрям, який конкурував з неокейнсіанством, зробив спробу скористатись ситуацією, що склалася. Саме в цей час отримали широкий розвиток моделі С. Кузнеця (S. Kuznets) [89] і Р. Солоу (R. Solow) [90], які вивчали технологічний розвиток як екзогенний фактор. В економіці розвитку з’явилася нова концепція модернізації – теорія

дуалістичної економіки.

Теоретико-методологічний аналіз концепцій економічного зростання під впливом НТП таких науковців, як: Н. Колдор (N. Kaldor), Р. Солоу, П. Ромер, Р. Лукас (R. Lucas), Ф. Агійон (F. Ahiion), П. Хоувітт (P. Khouvitt), Дж. Гроссман (Dz. Grossman), Е. Хелпман (E. Helpman), А. Юнг (A. Young), П. Сегерстем (P. Seherstem), Т. Ейчер (T. Eicher), С. Турновський (S. Turnovsky) узагальнено в табл. П.1 додатку П.

Р. Солоу, який є одним із фундаторів теорії технологічних змін, у своїй моделі зростання довів, що вплив технологічного прогресу виявляється в граничних показниках капіталовіддачі і продуктивності праці, які є параметрами ефективності національного виробництва. У довгостроковому періоді чинником економічного зростання стає розвиток техніки і технології.

Дещо подібними були дослідження французьких соціологів Ж. Еллюля (J. Ellul) (автор концепції “технологічного суспільства”) та Р. Арона (R. Aron) (прихильник теорії індустріального суспільства). Методології Р. Арона властивий технологічний підхід до аналізу економічних процесів, коли за основу розвитку суспільства, визначення його типу і соціальної структури береться рівень розвитку техніки.

Основою “технологічного суспільства” за Ж. Еллюлем є техніка, що панує над суспільством і людиною, розвивається за власними законами й не підвладна людині. Вона автономна щодо економіки та політики. Техніка, в його розумінні, не обмежується машинами й технологіями, а охоплює всі сфери людської діяльності. Соціолог виділяв такі види техніки: економічна техніка (пов’язана з виробництвом); техніка організації (включає комерційну і промислову діяльність, державу, поліцію, військову справу); людська техніка (охоплює медицину, генетику, пропаганду) [91, с. 265, 271, 276].

Ж. Еллюль вважав, що саме техніка є вирішальним фактором зміни стадій економічного розвитку: від індивідуального підприємництва до “економіки корпорацій”; від “ліберальної” до державно-регульованої економіки; від ринкової до планової економіки. В існуючому суспільстві французький соціолог виділяє дві системи: “корпоративну” (капіталістичну) і “планову”. Обидві системи базуються на техніці, тому мають тенденцію до злиття на чолі з технічною елітою [92; 91].

Автором однієї з найпопулярніших і найвпливовіших теорій сучасної економічної науки – теорії “постіндустріального (інформаційного) суспільства” Д. Белл [48]. Методологічною основою його теорії став еволюційний підхід до історичного розвитку й принцип технологічного детермінізму. В “постіндустріальному суспільстві” Д. Белл виділив три структурні елементи: соціальну структуру, політичну організацію, культуру.

Науковець пише: “...поняття “постіндустріальне” протиставляється поняттям “доіндустріальне” й “індустріальне”. Доіндустріальний сектор є, в основному, добувним..., індустріальний – виробничим..., обробним” [48, с. 152, CL]. Постіндустріальний сектор стає в один ряд із доіндустріальними й індустріальними технологічними методами виробництва. Таким чином,

постіндустріальний сектор обміну інформацією і знаннями тлумачиться як спосіб виробництва інноваційної продукції.

Д. Белл зазначає, що “інформація та знання не споживаються й не витрачаються. Знання – це суспільний продукт і його витрати, ціна та вартість сильно відрізняються від відповідних показників промислової продукції” і робить висновок: “Фактом інновації стає систематизація знань. Особливість останніх полягає в тому, що навіть будучи проданим, вони також залишаються у свого виробника. Знання представляє собою колективне благо, оскільки за своїм характером з моменту створення є доступним усім” у різних формах, у тому числі в інноваційному продукті/послугі [48, с. 27].

Загальна характеристика теорії постіндустріального суспільства Д. Белла представлена на рис. П.1 додатку П. “Постіндустріальне суспільство засноване на “грі між людьми”, в якому на фоні машинної технології піднімається технологія інтелектуальна, заснована на інформації.... Методологічна основа кожного суспільства різна і, що важливо, існують якісно відмінні осьові принципи, навколо яких сконцентровані інституціональні й організаційні атрибути того чи іншого соціуму” [48, с. 223]. В постіндустріальному суспільстві головна проблема полягає в організації науки, а важливим інститутом виступає університет або науково-дослідна лабораторія, де проводиться наукова робота [48, с. 224]. У тісній взаємодії науково-дослідної лабораторії з підприємствами, які працюють у сфері інновацій, може “народитись” інноваційний продукт/послуга, що й свідчитиме про зародження інноваційної економіки. Тому стає зрозумілим, що ідеї теорії “постіндустріального суспільства” знаходяться в основі побудови інноваційної економіки.

Російський науковець В. Іноземцев зауважує, що “...питання в тому, наскільки “постіндустріальне суспільство”, досліджене Д. Беллом, може бути визнано типом соціуму, реально існуючим у новітній історії, залишається відкритим” [93, с. 348]. Він відмічає значну “подібність у відображенні того соціуму, який трактується як комуністична суспільна формація, або як постіндустріальне суспільство”. Цей аспект він пропонує “розглядати, роблячи поправку на історичний період створення марксистської теорії. У середині XIX ст. неможливо було передбачити технологічні прориви кінця XX ст., але основоположники марксизму не раз говорили про технологічний прогрес, як основу трансформації суспільства.... Розвиток здібностей людини, експансія суб’єктивних взаємодій, заміщення трудової діяльності проявами творчої активності – все це відмічають в якості основної характеристики нового стану і дослідники постіндустріального суспільства. Загальна спрямованість теорій залишається гуманістичною, а ідеали, що ними спрямовуються, – гідними людини цілями історичного прогресу” [42, с. 28].

За твердженням американського соціолога М. Кастельса (M. Castells) “інформаційно-технологічна революція виявить свій перетворювальний потенціал. XXI ст. буде відзначено завершенням глобальних інформаційних

супермагістралей, мобільною телекомунікацією і обчислювальною потужністю... До того ж, це буде потік повного розквіту генетичної революції. Вперше людина проникне в секрети життя і буде здатна робити значні маніпуляції з живою матерією.... Використана розумним чином генетична революція може зцілювати, боротися із забрудненням, покращувати життя і скорочувати час та зусилля... Однак нові генетичні технології всепроникні, їх мутаційні впливи контролюються неповністю, а інституційний контроль над ними значно децентралізований... Шлях, яким ми підемо, залежить від соціальних інститутів, від людських цінностей, від свідомості нових соціальних акторів та їх рішучості формувати й контролювати свою власну долю... Дозрівання інформаційної економіки, дифузія і належне використання інформаційної технології як системи, ймовірно за все, звільнять продуктивний потенціал цієї технологічної революції” [94, с. 600].

М. Кастельс пише: “...людська праця буде виробляти більше і краще при значно менших зусиллях. Розумова праця замінить фізичні зусилля в більшості виробничих секторів економіки. Однак частка цього багатства, що дістається індивідам, залежатиме від їх доступу до освіти, а суспільству в цілому – від його соціальної організації, інноваційної системи і політичних курсів” [94, с. 601].

Теорія постіндустріального суспільства розвиває свою методологію в рамках аналізу критеріїв, які розділяють стадії людської цивілізації. Український академік А. Чухно першим критерієм називає основний виробничий ресурс – інформацію та знання. Другим критерієм він визначає характер виробничої діяльності, зміст якої полягає у глибокій обробці предметів природи, створенні нових матеріалів з новими якостями. Характер технології – це третій критерій. Постіндустріальній стадії властива наукомістка технологія та якісно нові інформаційно-інтелектуальні технології. Поняття “теорія постіндустріального суспільства” вживається у вузькому розумінні, коли безпосередньо йдеться про “третю хвилю” людської цивілізації [79, с. 4, 7–9; 95; 96].

В 60-х роках ХХ ст. з’являється нова концепція – концепція футурології, яка сьогодні частково лежить в основі формування інноваційної економіки (рис. Р.1 додатку Р). Футурологія – це вчення, наука про прогнозування майбутнього, зокрема шляхом екстраполяції існуючих технологічних, економічних або соціальних тенденцій. Назву новій науці дав німецький учений О. Флехтхейм (О. Flehktkheim). Його метою було створення нової науки, своєрідної “філософії майбутнього”, що орієнтувалася б на науково-теоретичну розвідку для її протиставлення утопії. О. Флехтхейм розглядав футурологію як науку, вільну від будь-яких ідеологічних і соціально-утопічних доктрин, як галузь суспільствознавства, завданням якої є розробка концепцій майбутнього людства, перспектив розвитку соціальних процесів.

На думку групи науковців, що притримуються концепції футурології, головною цінністю для суспільства в майбутньому має стати не дохід, а

гармонійний розвиток людини, її права, соціальна свобода, висока культура й освіченість. Майбутнє суспільство – це творча спільнота, у якій кожна людина має виконувати свої обов'язки високопрофесійно, з усвідомленням власної місії – забезпечення прагнення суспільства та окремих індивідів до конструктивних змін, формування впевненості у майбутньому, органічне поєднання світових здобутків та національної культурно-історичної традиції [93; 94; 96; 97; 98; 99].

“З технічним розвитком засобів комунікації, надійна інформація витіснить ненадійну... люди нарешті почнуть добровільно співпрацювати в ім'я спільних благих цілей. Те, що інформаційний переворот призведе до широкомасштабних змін, безперечно, - пише американський футуролог Ф. Фукуяма (F. Fukuyama), - однак епоха великих ієрархічних організацій ще не закінчена. Провісники інформаційного століття часто роблять занадто далекосяжні узагальнення на основі досвіду комп'ютерної галузі, стрімкий прогрес в якій створює ситуацію, коли на стороні дрібних і гнучких фірм виявляється явна перевага... Навіть у телекомунікаційній галузі технологія оптико-волоконного зв'язку здатна краще працювати тоді, коли її експлуатацією займається одна гігантська і географічно-розосереджена компанія” [98, с. 49–50].

Поділяє думку Ф. Фукуяма американський соціолог З. Бжезинський (Z. Brzezinski), що запропонував концепцію “технотронної ери”. В його розумінні, техніка – це основний фактор, що визначає соціальні зрушення, зміну соціальної структури, звичаїв, цінностей суспільства в цілому. Він виділяє три сектора економічної системи “технотронного суспільства”:

- технотронний (нові галузі виробництва, ЗМІ, сфера послуг);
- доіндустріальний (переважають робітники з низькою кваліфікацією, низькими доходами);
- індустріальний (сконцентровано традиційні галузі, робітники яких є добре матеріально забезпеченими) [100, с. 8–10].

Подібні дослідження проводив французький економіст Ж. Фурастьє (J. Fourastie), що дало йому змогу запропонувати концепцію “цивілізації дозвілля” [6, с. 504] та розробити прогнози майбутнього. На його думку, НТП змінює проблеми класової боротьби й забезпечує автоматичне вирішення всіх соціальних проблем завдяки утворенню “суспільного споживання”. Учений виділяв у розвитку суспільства кілька стадій і наголошував, що в “суспільстві дозвілля” станеться перехід до “четвертої цивілізації”, де основною метою є одержання знань.

Беззаперечно цікавими для теми нашої монографії є розробки американського економіста і соціолога Е. Тоффлера (A. Toffler). У своїх дослідженнях науковець констатує наявність кризових явищ в індустріальній системі. “Хвилі змін” та народження нової цивілізації є: перша хвиля – аграрна хвиля цивілізації; друга хвиля – індустріальна цивілізація; третя хвиля – хвиля комп'ютерів, комунікацій і утвердження суперіндустріалізму. На його думку, технологічна революція – це “третя хвиля” промислових

переворотів, а інформаційне суспільство – подальший розвиток системи машин: двигунів, станків, транспорту, комп'ютерної техніки.

Третя хвиля цивілізації, на думку Е. Тоффлера призведе (у деяких країнах уже призвела) до формування постіндустріальної (інформаційної) цивілізації, яка має такі ознаки: зниження темпів і стабілізація економічного зростання; стабілізація кількості населення; суттєве зростання якості споживання; розширення фахової універсальності праці; застосування нетрадиційних видів енергії; головний засіб виробництва – наука і знання; основний конфлікт – між знаннями й некомпетентністю; зміна соціальної структури суспільства за професійною ознакою; багаторазове зростання соціальної і просторової мобільності [45; 44; 6, с. 508]. Отже, НТП виглядає аргументом інноваційності ринкової економіки, ступенем її досконалості, а в якості її функцій виступає національний економічний розвиток.

Для футурологічних концепцій 1990-х рр. характерна яскраво виражена філософсько-історична і соціально-політична орієнтація глобального характеру. Ключові проблемні питання першого звіту Римського клубу під назвою “Перша глобальна революція” представлено на рис. С.1 додатку С.

Російський академік С. Глазьев у своїх дослідженнях називає однією із головних закономірностей довгострокового економічного розвитку циклічність процесів техніко-технологічного розвитку, нелінійність траєкторії розвитку, розповсюдження і заміщення технологій. Разом з тим, він вказує, що і наявність розривів між фазами життєвого циклу еволюції технологій, можливості подолання яких залежать від стану інститутів, що забезпечують НТП, теж здійснюють значний вплив. Саме інституційне середовище відіграє ключову роль у процесі розвитку економічних систем і суб'єктів. Воно створює можливості та надає ресурси для здійснення трансформаційних процесів в напрямі інноваційного розвитку.

Поділяє погляди С. Глазьева професор Гарвардської бізнес-школи М. Портер. Він стверджує, що перехід від сировинної (залежної від іноземних інвестицій) до інноваційної економіки через модернізацію (що було б на сьогодні єдиним правильним рішенням для України) залежить від функціонування внутрішніх інститутів.

На нашу думку, з цим можна погодитись. До того ж, дане положення кореспондується з фундаментальними ідеями Й. Шумпетера про те, що сутність економічного розвитку полягає не стільки в накопиченні капіталу і додаткової робочої сили, скільки в їх перерозподілі з менш ефективної економічної діяльності у більш ефективну [4].

З метою досягнення економічного росту, Дж. Стігліц [75] вважає, що спочатку повинні будуватись інститути, а головний економіст Міжнародного валютного Фонду С. Фішер (S. Fisher) [101] у відповідності з неокласичною парадигмою стверджує в своїх працях, що вільний ринок створює потрібні і затребувані інститути.

В умовах НТП держава створює інститути, які може формувати вільний ринок – квазіринкові інститути [102 с. 20]. На думку російського науковця

Г. Клейнера [103], для тимчасового виконання функцій в рамках додаткових стратегій розвитку інституційного середовища інноваційної діяльності можливе створення працюючих “квазіінститутів”. Він вважає, що механізми, які підтримують розроблені правила, повинні підкріплюватись відповідними механізмами примусу, яким мають відповідати свої механізми примусу і т.ін., що утворює нескінченний ланцюг правил. На його думку, інституціоналізацію норм можуть забезпечувати не лише механізми примусу до виконання, а тому для їх виконання достатньо вимог стійкості.

Г. Клейнер розуміє під інститутами “відносно стійкі, по відношенню до змін, поведінку або інтереси окремих суб’єктів та їх груп, а також... формальні й неформальні норми або системи норм, які регулюють прийняття рішень, діяльність і взаємодію соціально-економічних суб’єктів (фізичних і юридичних осіб, організацій) і їх груп” [103, с. 19].

В рамках монографії заслуговує на увагу і теза Т. Веблена, що “еволюція суспільної структури є процесом природного відбору інституцій, а прогрес, що відбувається у людських інституціях і людському характері, може бути зведений до мислення й процесу примусового пристосування до зовнішнього середовища” [56, с. 188]. Під час прийняття рішень людина, - за твердженням науковця, - керується вродженими інстинктами:

- самозбереження й збереження роду (“батьківські почуття”);
- інстинктом майстерності, схильності до наслідування й суперництва.

Т. Веблен вважав, що у процесі розвитку суспільства інституції вступають в суперечність з новими умовами життя та новим суспільним середовищем. Інституції, які не адаптуються до змін, перешкоджають інноваційному розвитку, бо “нормальний” розвиток суспільства відбувається за умов відповідності його інституціональної структури зовнішньому середовищу.

На початковому етапі дослідження інститут, як базова категорія нового напрямку економічної теорії, був покликаний відобразити настільки багату об’єктивну й суб’єктивну реальність, що важко вимагати вичерпного рівня універсальності його ідентифікації від засновників. Ми можемо ще й сьогодні спостерігати за науковими дискусіями та суперечками щодо змісту й точності категорії [104, с. 53; 105, с. 64–65; 106, с. 37–39].

Своєчасною та доречною є спроба подолання ототожнення категорій “інститут” та “інституція”, яке виникло через неточність перекладу з англійської на українську та російську мови. Економічна категорія “інститут” завдячує своєю появою саме “легковажному”, “неточному” перекладу наукових праць американського економіста Д. Норта [107]. Слід зауважити, що в оригіналах своїх праць він використовував категорію “інституція”, яку при перекладі замінили на “інститут”. Сьогодні це створює так звані інституціональні “пастки”, породжує нові та посилює загострення існуючих методологічних суперечок [108, с. 25; 109, с. 1].

В англійській мові слова “institute” й “institution”, якщо розглядаються як іменники, можуть використовуватися як синоніми. Але деякі характерні особливості застосування даних слів, за умови перекладу з англійської мови,

можуть створювати перешкоди при використанні їх у науковому світі.

По-перше, слово “інституція” (“institution”) вживається лише як іменник, а слово “інститут” (“institute”) – як дієслово та іменник. Слово “інститут” з’явилося в 1325 році і походить від латинського слова “institutum” – “звичай”, “встановлення” і вживалось як дієслово (“створити” або “започаткувати”). Слово “інституція” виникло у II-му ст. і походить від латинського слова “institutio” – “образ дії”, “звичай”, “наказ”, “настанова”. Під ним інституціоналісти розуміли різного роду утворення – союзи підприємств, акціонерні товариства, податки, фінанси, конкуренцію, профспілки, державу, родину [110, с. 95].

По-друге, як іменник слово “інституція” вперше в англійській мові вжито в 1707 р. в значенні “благодійна організація”. З 1828 р. слово “інститут”, яке до цього часу було лише дієсловом, починає використовуватися як іменник, що означає “організація” або “товариство”. З цього часу слово “інституція” трактується дещо ширше та вживається як синонім слова “інститут”.

По-третє, нині ситуація змінилася. Слово “інститут” використовують лише у значенні “наукова організація”, “товариство” або “асоціація”. Слово “інституція” використовується в значенні “організація, товариство” усталених принципів і норм поведінки [111, с. 78; 106, с. 39]. Інституція – це цілісне, але вужче поняття, ніж інститут, соціальна практика, традиція, заклад. Ключове її призначення – ознайомлення з психологією різноманітних професійних груп індивідів. Інституції зменшують невизначеність за допомогою структурування повсякденного життя [107, с. 12].

Чимало вчених розглядають інституції, як незвичайний спосіб аналізу або метод опису явищ в економіці. Французький економіст XX ст. Е. Жамс (E. James) під інституцією розуміє “сформовані та висвітлені юридичним авторитетом звичаї. Всі інститути своїм корінням мають відомі риси колективної психології” [112, с. 92]. Американські економісти-інституціоналісти О. Уільямсон (O. Williamson) та Е. Остром (E. Ostrom) [113] виділили у своїх дослідженнях інституції як набори правил, що керують людськими взаємодіями.

Інституція є об’єктивно необхідною рушійною силою будь-якої конкретної діяльності, це базова категорія інституціональної теорії. Ми поділяємо думку російських науковців О. Іншакова та Д. Фролова, які під інституціями розуміють “соціальні форми функцій суб’єктів, об’єктів, процесів та результатів економічної діяльності. Вони забезпечують еволюцію системи суспільного поділу праці на основі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків” [105, с. 67].

Підтверджує це розуміння і представник сучасної аналітичної філософії Каліфорнійського університету, американець Дж. Серл (J. Searle), розуміючи інституції як “статусні функції” [114], “... за яких об’єкт або індивід, якому вона приписується, не може виконувати цю функцію просто завдяки своїм фізичним даним, а виконує її лише завдяки колективному приписуванню визначених статусів” [114, с. 12]. Якщо використовувати формулювання

К. Маркса, то інституції – це “різні суспільні функції” або “змінюючі одне одного способи життєдіяльності” [115, с. 493], що стверджують у своїх агентах “розповсюджений образ думки про те, що стосується окремих відносин між суспільством і особистістю та функцій, що виконуються ними окремо” [56, с. 201].

Саме функціоналізм, на думку О. Іншакова, слід визнати методологічною основою вивчення економічних інституцій, тоді як парадигма структуралізму найбільш адекватна задачам дослідження інститутів. Для того, щоб зрозуміти інститути, потрібно спочатку усвідомити сутність інституцій, що лежать в їх основі [105, с. 68]. Суть інституцій – це закріпленний ними образ дії, похідними від якого є образ мислення її агентів [116, с. 56].

Інституцію слід розуміти як форму соціалізації функцій і як систему знань по їх здійсненню, як їх опис для передачі інформації, вивчення і формування компетенцій агента, здатного виконувати дані функції в системі правил, норм, конвенцій, інструкцій, санкцій, звичаїв, традицій. Переконливою є точка зору українського науковця Т. Гайдай щодо розуміння інституцій: “інституція – це основний об’єкт дослідження, центральна категорія та аналітичний інструмент інституційної теорії” [117, с. 54]. Дійсним змістом інституції є соціально укорінена, типова, відокремлена дія, здатна закріпитися в якості постійно відтворювальної функції індивідуальних та колективних суб’єктів, які є представниками даної інституції [105, с. 68].

На думку українського професора С. Степаненка “інституції являю собою звичаї та письмові настанови у формі законів, постанов, розпоряджень, правил та утворюють середовище взаємодії суб’єктів” [65, с. 119]. “... Інституція означає введення в статус, вона – фактор і процес створення й закріплення статусу суб’єктів, об’єктів, процесів та продуктів економічного життя суспільства.... Сутність інституції можна системно усвідомити лише в єдності суб’єктивних, об’єктивних (предметних) і процесуальних форм їх прояву” [105, с. 69].

“Інституції є, з одного боку, глибинними сутнісними відношеннями, а з іншого – зовнішніми, формальними, які знаходять прояв як в експліцитній чи писаній формі (закони, контракти), так і в імпліцитній формі (звички, традиції, міфи, легенди). Остання форма у найбільшій мірі відображає національні особливості інноваційної економіки” [118, с. 82]. Класифікація інституцій інноваційної економіки та аналіз притаманних їм ознак представлені у таблиці 1.2.

Порівняльна характеристика особливостей інституції та інститутів сфери інновацій в індустріальній і постіндустріальній економіках відображена в табл. Т.1 додатку Т. В індустріальній економіці стимулювання напрямів на досягнення економічної ефективності заходів по створенню і виходу на ринок нових, або покращених продуктів, товарів, послуг, по комерціалізації наукових/науково-технічних результатів передбачає:

- збільшення питомої ваги високотехнологічного сектора в її структурі, в тому числі, адміністративними методами;

- пряму участь держави у формі фінансування/співфінансування пріоритетних проєктів;
- використання податкових і митних механізмів;
- створення різноманітних інститутів інноваційного розвитку [119, с. 48].

Таблиця 1.2

Таксономія інституцій інноваційної економіки (складено на основі джерел 102, с. 19; 105, с. 67; 114; 117; 120, с. 174 та власних напрацювань автора)

Вид інституції	Правила, норми	Стандарти поведінки	Стереотипи мислення	Соціальні особливості (від автора)	Інтуїція	Цінності (від автора)
Складові елементи	Правовий, процесуальний	Структурно-функціональний	Традиційно-ментальний	Соціальні статуси і ролі, престиж та лояльність, диференціація та інтеграція	Етос (звичай, влада, характер, темперамент)	Еталони поведінки, стиль життя
Мета	Захист прав інтелектуальної власності, зменшення трансакційних витрат від інноваційної діяльності, доступність інноваційних товарів/послуг, долучення до інноваційної глобалізації			Зміцнення структур корпоративного управління, активізація інноваційної діяльності корпорацій/квзікорпорацій		
Рівень функціонування в економіці	Глобальні (інституції, що визначають функціонування світового інноваційного сектора)		Мікроекономічні (інституції, що визначають організаційно-правові форми інститутів інноваційного розвитку, культура і система контрактних відносин)		Внутрішньокорпоративні інституції (денний розпорядок, посадові обов'язки)	
	Макроекономічні (нормативно-правові акти сфери інновацій, загальнонаціональна ментальність)			Макроекономічні (загальнодержавні звичаї, традиції, цінності, готовність до продукування та споживання інновацій)		
Форми прояву	Зовнішні (формальні закони і нормативно-правові акти; форми взаємодії науки, бізнесу та інноваторів з державою)		Внутрішні			
			Існуючі традиції, що визначають ментальність індивідуумів, формуючи в них творчі особистості		Існуючі звичаї, що визначають стиль життя та поведінку новаторів, інноваторів	
Функції	Встановлення "правил гри" і рамок обмежень взаємодії економічних агентів		Забезпечення прогнозованості, передбачуваності, стабільності. Зменшення інноваційної невизначеності			
Принципи організації і функціонування	Об'єктивність, легітимність, адекватність сучасному стану та розвитку національної та світової інноваційної економіки		Консервативний підхід до змін			
Чинники інституціональних змін	Глобалізація та інтернаціоналізація інноваційної економіки, трансакційні витрати, поява нових технологій, нові підходи до управління інноваційними проєктами та ризиками, рівень довіри до влади та корпорацій сфери інновацій					

Характерно, що на постіндустріальному етапі деякі з перерахованих механізмів частково втрачають ефективність. Серед причин цього явища:

1. Нові тренди в інноваційній поведінці інститутів-організацій науково-технічної сфери в промислово розвинених країнах демонструють, що при виробництві нової продукції все більшого розповсюдження отримують стратегії кооперації, квазіінтеграції й аутсорсинг. Це обумовлено як змінами

природи досліджень та інноваційних процесів (інтернаціоналізація досліджень і розробок; підвищенням залежності від зовнішніх по відношенню до державних наукових організацій джерел знань і ноу-хау, так і еволюцією бізнес-стратегій в умовах глобалізації, які супроводжуються підвищенням мобільності капіталу, можливістю інвестування в розробку й розповсюдження нових технологій.

Як результат, сьогодні інноваційна економіка перестає бути лінійно-функціональною. Вона стає більш інтерактивною, такою, яка характеризується численними взаємодіями і зворотними зв'язками.

2. Скорочення життєвого циклу інноваційного продукту внаслідок загострення глобальної конкуренції призводить до зміщення акцентів промисловими корпораціями на користь досліджень та розробок, які дають відносно швидкий результат.

3. Неможливість подальшого “екзогенного” розвитку традиційних інструментів стимулювання інноваційної активності у зв'язку зі зростанням потенційних ризиків виникнення так званих “провалів уряду” (ситуація, за якої вигоди від втручання в розвиток ринку інновацій нижчі, ніж втрати від цього втручання) [119, с. 49].

Цікавою та актуальною, на етапі становлення інноваційної економіки, є гіпотеза українського науковця В. Тарасевича про життєдіяльність як субстанцію і середовище інститутоутворення, про принципову відповідність архітектоніки інститутів архітектоніці життєдіяльності, про інститут як порядок, осередок інстинктивної протоінституційної та власне інституційної складових [121, с. 51; 122, с. 48–52]. У своїх дослідженнях він пропонує схему універсуміки протоінститутів.

Під протоінститутами науковець розуміє звичаї, звички, табу, традиції, культ та ритуал. В. Тарасевич припускає, що “головним каталізатором протоінституційних змін і зародження протосоціального відбору була попередня діяльність як суперечлива єдність принаймні двох сторін. Одна з них “відповідальна” за модифікацію власне поведінки в метаповедінку, обмеження і відоме витіснення інстинктів, їх заміщення передінститутами, але в рамках ланцюжка інстинктивних реакцій. Друга формує власне передінститути, що не інкорпорується у вказані ланцюжки, а існують відносно самостійно і впорядковують ті початкові процеси протожиттєдіяльності, над якими інстинкти не владні” [121, с. 64].

З досліджень В. Тарасевича зрозуміло, що протоінститути він розглядає як ті ж інституції. Дивлячись через призму інноваційної економіки, це дасть змогу зрозуміти та розкрити в монографії зміст і мотиви суб'єктів інноваційного процесу, адже в основі інноваційної діяльності є індивідуум зі своєю ментальністю, традиціями, звичками.

Саме ментальність (з лат. “mens”, “mentis” – “мислення”, “спосіб мислення”) є інститутом суспільного устрою, який справляє глибокий регулятивний вплив на поведінку людей та соціальних груп, що займаються інноваційною діяльністю [123, с. 50]. Категорію “менталітет” можна

визначити як загальну для соціально-політичної або етнічної групи людей сукупність політико-психологічних понять (характеристик, уявлень) у сфері поведінки або мислення. За їх допомогою можна оцінити та спрогнозувати соціально-політичну і психологічну реакцію індивідів на якісь події, зміни у конкретній країні чи групі країн [124, с. 104].

Підставою виникнення і розвитку менталітету, на думку українського науковця О. Гриценка, є економічні відносини [123, с. 44]. Ми з цією думкою згодні. Ментальність – це сукупність традицій, установок, автоматизмів і звичок свідомості, властивих окремим індивідам, або спільноті, які формують систему цінностей та форми поведінки людей, що належать до певної соціально-культурної групи [123, с. 37].

О. Гриченко стверджує, що в понятті “ментальність” більшою мірою відображено духовно-психологічні уявлення і реакції людей, що характеризують їхні особливі способи мислення, відчуття, способи та манери поведінки [123, с. 38]. Ми, в рамках нашого наукового дослідження, додамо, що саме ментальність визначає здатність та готовність соціуму й індивідуумів до змін на основі цінностей, до готовності сприймати інновації в усіх сферах життєдіяльності.

Авторське бачення ментальних правил та норм інноваційної економіки відповідно до рівнів інституціональної платформи подано на рис. 1.5 у вигляді “керма ментальних правил та норм”. Потреба у керованості національної ментальності викликана потребами ринкової економіки та обраним країною інноваційним шляхом розвитку. “Кермо ментальності” допоможе “зорієнтувати” суспільство у формуванні нового національного ринкового економічного мислення на різних рівнях економічної агрегації.

На сьогодні є нагальна необхідність у високотехнологічних новаторах та інноваторах, що готові до інтенсивної та продуктивної роботи у сфері високих технологій, які в змозі адаптуватись до вимог ринку. Працівники сфери інновацій повинні бути готовими до перекваліфікації за потребами. Для них має бути характерна самодисципліна, прагнення підвищувати свою майстерність з метою забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці, бажання покращити успішність корпоративної структури.

Дослідження ментальних елементів було закладено інституційною теорією Т. Веблена. Він вважав, що установки, звички, способи життя, склад характеру, властивості темпераменту “мають економічне значення як елементи способу мислення, що позначаються на звичних поглядах індивіда на ті явища і їх властивості, з якими він вступає в контакт, що позначаються, тим самим, на здатності індивіда слугувати цілям виробництва” [56, с. 271]. В нашому випадку – цілям інноваційного виробництва.

При цьому, важливо враховувати інерційність, як одну з важливих характеристик української ментальності. Для того, щоб її позбутися, потрібні кардинальні інституціональні зміни, становлення нового економічного мислення та нової економічної культури – інноваційної, яку потрібно розуміти як сукупність нових соціальних цінностей і норм, що є

регуляторами нового економічного мислення, нової економічної поведінки.

Трансформаційні зміни економіки наочно демонструють необхідність “підключення” менталітету до інституційних перетворень з метою побудови інноваційної економіки. “Історія свідчить, що успіх суспільних реформ визначається тим, наскільки приписувані ними моделі поведінки громадян відповідають нормам національної культури. Коли така відповідальність є, реформи йдуть легше, в протилежному випадку – вони, звичайно, натрапляють на пасивний, але важко переборний опір мас, не схильних змінювати свої погляди” [125, с. 55].

Рис. 1.5. “Кермо ментальних правил та норм” інноваційної економіки за рівнями інституціональної платформи (розробка автора)

З рисунку 1.5 національну ментальність можна розуміти як сукупність найбільш стійких “когнітивних та емоційно-вольових установок, які притаманні більшій кількості індивідумів-інноваторів даної нації/країни і таких, що надають їх поведінці визначену спрямованість” [124, с. 104]. На нашу думку, ментальність народу та окремо взятого індивідуума, виступають суттєвим чинником інноваційного розвитку країни.

В інституціональній теорії всебічно проаналізовано ментальні установки, звички і стереотипи представників грошового капіталу. Вони, на думку Т. Веблена, вступають у суперечність із звичаями і цінностями суб’єктів

виробничого капіталу. Ментальні установки, готовність до інноваційних змін формуються впродовж багатьох століть, поступово стаючи інституціональними формами і фундаментом суспільного ладу.

До основних характеристик національної ментальності українців можна віднести: патерналізм (підсвідомо невпевненість у своїх знаннях, здібностях, силах і вміннях та надія на “допомогу зі сторони”); довготерпимість, правова необізнаність, “деяка неповага до закону”; орієнтація на колективну форму прагнення до більшої свободи; схильність до неформальних ділових бізнес-відносин; прояви поваги і неповаги до праці; зверхнє ставлення до деталей і різного роду “дрібниць” в інноваційній діяльності; непередбачуваність вчинків (світоглядний дуалізм), а іноді ірраціональні дії; схильність до мрійливості (утопічного мислення); готовність наслідування прикладів; недовіра до колег у трудовому колективі та до державних інститутів-регуляторів [124, с. 104]. Вважаємо, що ментальність можна розглядати як одну із базових інституцій інноваційної економіки.

В наш час найчастіше слово “інституція” вживається для позначення насамперед, механізмів дії правових норм у будь-якій галузі суспільних відносин і управління. На думку українського науковця В. Гриценка, словосполучення “суспільні інституції”, “політичні інституції”, “ідеологічні інституції”, “наукові інституції” не просто характеризують явище суспільного життя, а й інформують про його визначальні ознаки [106, с. 39].

З’ясувавши та розкривши зміст інституції, постає потреба в теоретико-методологічному аналізі категорії “інститут”. Інститути – це більш складне явище, ніж інституції [116, с. 56]. Термін “інститут” був свого часу запозичений із соціології, яка пояснює його як відповідну систему правил, що регламентують дії людей через дозволи та заборони, а також передбачають систему спільних санкцій за порушення цих правил.

Д. Норт трактує сутність інституту як сукупність правил та пов’язані з ним механізми реалізації і норми поведінки, що структурують й полегшують взаємодію між людьми: “інститут – це правила гри у суспільстві..., створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми..., задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії” [107, с. 11]. Тобто, можна вважати, що інститути – це стійкі звичаї мислення, характерні для великої спільноти людей, це набори правил, що задані соціально. Саме вони визначають готовність та здатність суспільства до формування інноваційно-орієнтованої економіки. Д. Норт обґрунтував тезу, що у суспільстві крім інституцій, які створюють “правила гри” існують і “гравці” за цими правилами – організації. Правила потрібно відрізнити від гравців. Вони мають визначити те, як ведеться гра, але мета команди, яка грає за цими правилами – виграти гру, поєднуючи вміння, стратегію і взаємодію гравців, користуючись чесними засобами, а інколи – й нечесними [6, с. 487].

Д. Норт вважає, “що неофіційні обмеження, які беруть свій початок у культурі, не змінюються негайно у відповідь на запровадження офіційних правил. Внаслідок цього, напруження між зміненими офіційними правилами і

тривалими неофіційними обмеженнями дає результати, що мають важливий вплив на те, як змінюється економіка” [107, с. 62]. А саме: буде економіка зорієнтована на інновації чи можливо “загрузне” в тіньових відносинах, що призведе до відтоку інвестицій з економіки [126; 127]. Функціонування економіки визначається природою інституційної основи (її здатністю збільшувати прибутки), що складається з комплексу взаємозалежних правил і неофіційних обмежень [107, с. 129]. Види інститутів подано на рис. 1.6.

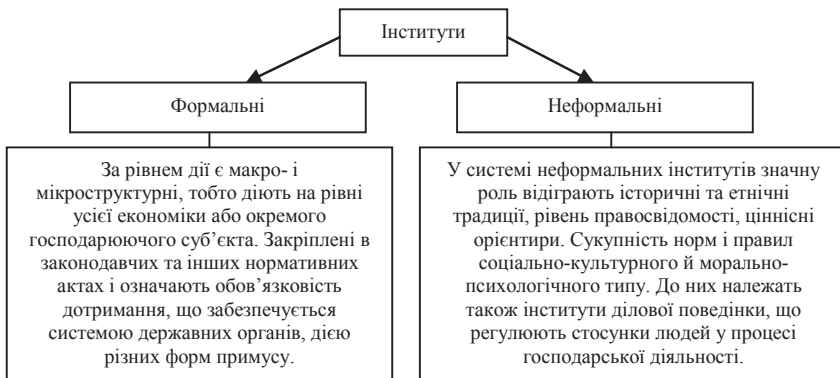

Рис. 1.6. Характеристика видів інститутів [128, с. 26; 3, с. 33–35]

Через своє специфічне функціональне призначення у соціальній системі неформальні інститути завжди відносно стабільні, інертні стосовно своєї основи, консервативні [126, с. 15]. Причина консерватизму інститутів – в принципі консенсусу. Тому, український науковець О. Яременко тлумачить категорію “інститут” як “спосіб дій, обов’язкових для усіх суб’єктів (або, принаймні, їх більшості). Відповідно, поки більшість суб’єктів не сприйме (освоїть) новий спосіб дій, старий обов’язково залишається в силі” [129, с. 6].

З позиції інноваційного процесу дане тлумачення надає змогу зрозуміти, що інновації можливо впроваджувати за умови узгодженості та підтримки відповідного соціуму. Якщо суб’єкти занадто “багато можуть” стосовно узгодженого потенціалу інституційної системи в інноваційній економіці, в ній різко може підвищитись рівень конфліктності і значна частина “економічної енергії” витрачатиметься на пряме “придушення конкурентів” [126, с. 15], а не на інноваційний розвиток.

Американський науковець Дж. Серл визначає інститути “як масові форми людських практик, що стосуються окремих предметів” [114, с. 24]. Важливим є судження англійського професора Дж. Ходжсона (G. Hodgson), який дає наступне визначення: “...інститути – це різновидність структур, які належать соціальному простору; вони представляють собою зміст суспільного життя; значна частка взаємодії і діяльності людей структурована в термінах явних або неявних правил. Не порушуючи загальноприйнятих у науковій літературі

традицій, ми можемо визначити інститути як систему усталених їх загальноприйнятих соціальних правил, які структурують соціальні взаємодії” [130, с. 28; 131].

Важливе методологічне значення має також теза російського науковця А. Олійника про те, що інститути потрібно розглядати “як рамки, що структурують взаємодію між людьми у різних сферах їх діяльності...; вони є сукупністю формальних (зафіксованих у праві), неформальних (зафіксованих у звичайному праві) та спонтанно обраних рамок, що структурують взаємодію індивідів в економічній, політичній і соціальній сферах” [132, с. 129]. З цього випливає необхідність врахування природи людини у процесі дослідження інституційної динаміки інноваційної економіки.

Досить переконливою є точка зору американського економіста Дж. Коммонса, який відмітив, що “іноді інститут здається схожим на будівлю, на деяку конструкцію із законів і регламентів, в рамках якої індивіди діють як її ув’язненні. Іноді ж він здається “поведінкою” самих ув’язнених” [133, с. 69]. Однак, як натякнув Дж. Коммонс і більш детально продемонстрував Т. Веблен, поведінкові звички та інституціональна структура тісно переплетені і перебувають під активним взаємним впливом.

Для отримання “повної картини подій, завжди необхідно враховувати обидва аспекти” [130, с. 37]. Ми з цією думкою Дж. Ходжсона згодні. Адже, якщо дивитись через призму інноваційного процесу, то саме індивідуум є творцем інновацій. Він “виношує” свої ідеї під впливом інституцій (традицій, звичок, ментальності, норм), а втілює їх у життя в межах інститутів (установ, організацій, законів, регламентів) та з їх допомогою.

Наша думка знаходить підтвердження з боку поглядів російських науковців О. Іншакова та Д. Фролова, які стверджують, що “інститути треба розуміти як складні фактори виробництва, які представляють собою видові комплекси взаємодії інституцій та організацій, що закріплюють ефективні інституції в межах суспільної системи” [105, с. 72]. В нашому випадку – в межах інноваційної системи. Інститути – це типові комплекси інституцій, які виступаючи функціональними генотипами організацій, моделями їх функціональної структури, що склалися еволюційно.

Український науковець В. Ліпов вивчаючи характер включеності до інституціональної системи факторів, що впливають на склад інституціональних елементів та їх взаємодію і вибір рівня аналізу інституціональної компліментарності пропонує виділяти ендогенну й екзогенну компліментарність економічних систем [134, с. 30]. З позиції інституціоналізації інноваційної економіки ендогенна компліментарність відображатиме взаємодію інституцій в рамках інноваційної системи, підсистеми, інституту. Екзогенна компліментарність – якість взаємодії інноваційної системи з зовнішнім середовищем, елементами якої можуть бути як інші інституціональні системи, так і неінституціональні явища господарювання, що здійснюють вплив на функціонування системи. Головне значення в їх числі належить матеріально-технологічним умовам середовища

існування інноваційної системи.

У зв'язку з цим, привертає увагу підхід українського дослідника В. Дементьєва [135], який аналізує інститути як багатомірний феномен, що виконує чимало взаємопов'язаних функцій, але який не можна підводити під обмежену класифікацію на зразок “норма” чи “організація”. На його думку існує 11 характеристик інститутів, які не є тотожними та мають право на існування і без яких, у їх сукупності, неможливо отримати адекватне уявлення про природу та роль соціальних інститутів. А. Чухно трактує інститут “як спосіб мислення і дії, втілений у соціальних звичаях, установках, правилах та звичках..., характеризується значною різноманітністю й складною внутрішньою структурою” [95, с. 6; 79].

Варто зазначити, що інститут інновацій володіє унікальним набором інституцій, які забезпечують можливості різноманітних форм організації людської діяльності у сфері інновацій. Позначення явища за його ключовим елементом важко вважати в повному значенні науковим, адже з позиції системного підходу в якості критерію розуміння інститутів можуть фігурувати також ключові суб'єкти, функції, процеси, продукти або ефекти. Назви інститутів доцільно було б пов'язувати лише з видовим статусом відповідної організації. Прикладом може бути інноваційне підприємство, інноваційний банк, університет, інвестиційний чи інноваційний фонди. Слід використовувати поняття “інститут” саме для розуміння організацій конкретного функціонального виду [105, с. 73].

Українські вчені-економісти А. Гриценко та В. Соболев провели глибокий науковий аналіз інститутів у контексті дослідження ринкової інфраструктури, складові якої подано на рис. 1.7. Автори розподіляють інститути в дві групи:

- інститути-установи (організації);
- інститути як поведінка, що відповідає нормам і правилам [136, с. 56].

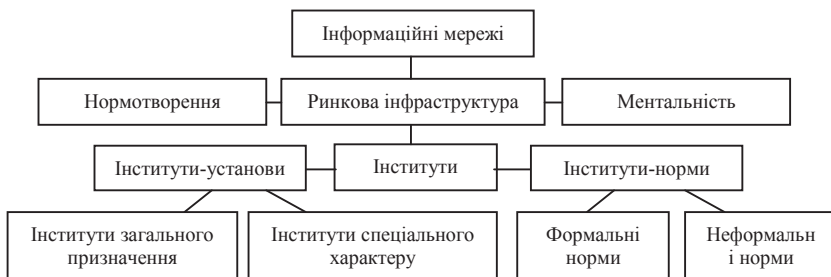

Рис. 1.7. Складові ринкової інфраструктури за елементами [136, с. 57]

Інститути-установи загального призначення орієнтовані на взаємодію з товарними або грошовими потоками. Якщо дивитись через призму інноваційної економіки, такими установами можуть бути вантажний транспорт для перевезення інноваційного продукту, складські приміщення

для його зберігання, підприємства зв'язку, підприємства з випуску інноваційних засобів зв'язку й обладнання для складів та портів.

Інститутами спеціального характеру в інноваційній економіці можна вважати приватні структури (біржі, торгові мережі з розповсюдження інноваційного продукту, експертно-консалтингові структури) та державні (митні органи, фінансово-кредитні інститути).

Згідно позиції А. Гриценка та В. Соболева, інститути – це установи, що відображають традиції, правила, норми, звичаї та закони, що необхідні для індивідуальних і колективних дій та створюють суспільству умови для його відтворення [136, с. 54]. Суттєву роль для розуміння інституціоналізації інноваційної економіки має застосування періодизації інституційної еволюції людства, запропонованої А. Гриценком. Він виділяє три етапи: передінституційний (метаінституційний, передінститути, протоінститути), інституційний (традиції, ієрархії, угоди) та постінституційний (мораль) [137, с. 169]. Доцільно зазначити, що періодизація сама по собі не є самоціллю та й не варто її абсолютизувати. В межах теми монографії, роль загальної періодизації полягає в тому, що вона дозволяє виявити рівень та стан інституційного та інноваційного розвитку в окремих сферах людської життєдіяльності. Це означає, що в одних сферах ми можемо “спостерігати передінституційний етап, в інших – інституційний, а в деяких – постінституційний” [138, с. 29].

На нашу думку, інноваційна економіка України перебуває на передінституційному етапі, оскільки інститут інновацій не лише не став органічним елементом функціонування економіки, але його становлення постійно блокується та обмежується у своєму розвитку системою державного і правового регулювання. В. Соболев звертає увагу на той факт, що сутність інститутів реалізується через їх функції. При цьому, науковець виділяє (як і ряд інших вчених) лише чотири, найбільш актуальні функції: координаційну, обмежувальну, розподільчу, інформаційну.

Ми розглядаємо дію цих функцій через призму інноваційної економіки (табл. Ф.2 додатку Ф). Але виходячи з досліджуваної нами проблеми інституціонального забезпечення та становлення інноваційної економіки, наразі є потреба у виокремленні п'ятої функції – функції спонукання (стимулювання), що для інноваційної економіки є однією з ключових. Зміст її розкрито в табл. Ф.2 додатку Ф.

Ці функції по-різному впливають на витрати та вигоди як адресатів інституту і його гарантів, так і третіх осіб, що виявляються випадковими “споживачами” зовнішніх ефектів від дій перших двох категорій індивідів [138, с. 22]. При цьому, сукупне (як за множиною індивідів, чиїх інтересів торкається інститут, так і за часом) співвідношення вигід та витрат для кожного інституту інноваційної економіки може виявитися різним. Це означає, що інститути інноваційної економіки можуть бути як ефективними, тобто такими, що забезпечують приріст суспільного добробуту, так і неефективними – такими, що призводять до прямих втрат суспільної користі.

В результаті проведеного нами дослідження, значення таких словосполучень, як “інноваційний інститут”, “інноваційна інституція” та “інвестиційний інститут”, “інвестиційна інституція”, розумітимуться нами наступним чином: якщо ми говоримо про “інноваційний інститут” – маємо на увазі самостійну структуру в державі, якщо про “інноваційну інституцію” – механізм дії цього інституту.

Нечіткість понятійної системи інституціоналізму, перш за все, в українській науковій літературі, спрощення або, навпаки, надмірне розширення визначень його ключових категорій, призводять до деформованого сприйняття та затримують процеси практичної інституціоналізації і модернізації національної економіки.

Ми погоджуємося з думкою В. Гриценка, що до слова “інституція” синонімом є слово “механізм”, яке неправильно і некоректно вживати зі словом “інститут”. В рамках теми монографії це означатиме: “інноваційні інституції – інноваційні механізми” та “інноваційні інститути”.

Цікавими є результати наукових досліджень щодо розуміння відмінностей між поняттями “інститут” та “інституції” українського науковця Ю. Коваленко, яка встановила послідовність “інституційних визначень у логічному порядку, ...де з одного визначення впливає друге, з другого – третє” і т. д., у черговості: “інституції – організації – інститути – органи” [120, с. 172] з їх місцем в інноваційній економіці. Дана послідовність ще раз доводить існування відмінностей між досліджуваними категоріями.

Заслужовує на належну увагу і класифікація інститутів В. Соболева за вісьмома критеріальними ознаками (рис. У.1 додатку У), яку доцільно використовувати як засіб пізнання інституційної динаміки інноваційної економіки в умовах ринкової трансформації. Класифікацію інституцій та організацій за Д. Нортгом подано на рис. У.2 додатку У.

Цікавою є класифікація інститутів, яка запропонована українським вченим В. Мандибурою, що включає майже весь спектр надбудовних соціальних відносин. Інститути, або як їх ще називають інституційні одиниці, як елементи системно-організаційної структури суспільства, поділяються ним на:

- базисно-господарські та функціонально-економічні системні інститути (власності, підприємництва, грошей, фінансово-кредитний інститут);
- владно-організаційні інститути (інститути державної влади, інститути місцевого самоврядування);
- господарсько-асоціативні інститути (домогосподарство, фірма, держава);
- асоціативно-соціальні інститути (партії, профспілки, суспільні об'єднання, громадські організації) [139, с. 111].

Можливі й інші підходи до класифікації інститутів/інституційних одиниць. Використання того або іншого критерію залежить від мети дослідження. В рамках теми монографії розглянемо дещо розгалужену класифікацію інститутів. Запропонована нами класифікація враховує різні

погляди та підходи великої кількості науковців щодо групування і розуміння інститутів. Разом з тим, вона розкриває три власні класифікаційні ознаки, що пропонуються з метою більш повного розуміння такого явища, як інноваційна економіка (рис. 1.8).

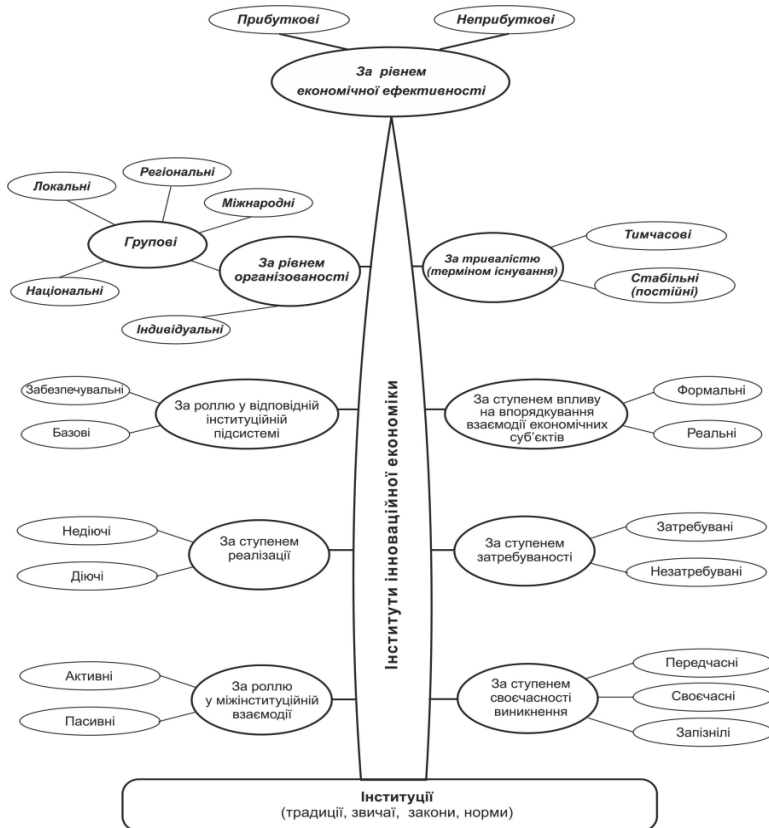

Рис. 1.8. Класифікація інститутів інноваційної економіки (розробка автора)

Класифікаційна ознака в залежності від тривалості існування інститутів інноваційної економіки розподіляє їх на тимчасові та постійнодіючі. Прикладом тимчасово діючого інституту може бути підприємство, що зосередилось на виробництві інноваційного продукту, а він не знайшов достатньої кількості споживачів. Цей факт може призвести до повної зупинки виробництва (дана класифікаційна ознака частково пов'язана з ознакою "за рівнем економічної ефективності"). З вище наведеного прикладу стає зрозумілим, що таке підприємство-інститут є неприбутковим (у відповідності

до класифікаційної ознаки).

За рівнем організованості інститути інноваційної економіки бувають:

- індивідуальні (фізична-особа підприємець, що працює у сфері виготовлення інноваційного продукту чи з надання інноваційних послуг);
- групові (засновані групою осіб, мають статус юридичної особи).

Серед групових інститутів можна виокремити національні (на зразок синдикату), міжнародні (наприклад, ТНК), регіональні (на зразок інноваційного кластеру), локальні. Що стосується типів інституційної взаємодії в інноваційній економіці за їхньою інтенсивністю, то вона буває сильною, слабкою та помірною. Врахування сили взаємовпливу інститутів інноваційної економіки здатне забезпечити від перебільшення або недооцінки деструктивного потенціалу тих інститутів, які неповною мірою відповідають реальним потребам розвитку інноваційної економіки.

Окрім принципу взаємовпливу для інститутів інноваційного розвитку характерними є “принципи подібності, цілісності, взаємопоз’язаності, послідовності” [134, с. 29].

Загалом до інституційних одиниць інноваційної економіки пропонуємо відносити системоутворюючі інститути, формуючі інститути та інститути, що визначають подальшу траєкторію розвитку економіки інноваційного типу (наприклад, інститут венчурного капіталу, інститути спільного інвестування, Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, Державний департамент інтелектуальної власності та ін.).

Ми вважаємо обов’язковим розглядати інститут інновації у його нерозривному взаємозв’язку та мережевій взаємодії з іншими інститутами економіки. Це викликано тим, що в сучасних умовах відбувається криза ієрархічності та значно посилюється вплив мережових взаємодій між економічними інститутами, особливо тими, що здійснюють вплив на інноваційну діяльність.

Інституційний розвиток інноваційної економіки можна тлумачити як включення суб’єктом інноваційного процесу інституційних обмежень у своє підґрунтя інноваційної діяльності. Для того, щоб засвоєння інституційних норм стало основою інноваційного розвитку, суб’єкт повинен інтегруватися в інституційну систему, тобто використати інститути з максимальною корисністю. А інституційний розвиток суб’єктів інноваційної економіки, з позиції інституціоналізму, повинен включати наступні внутрішні моменти: засвоєння інституційних норм, їх виконання та використання [140, с. 68].

Отже, дослідження інноваційних ідей в теорії інституціоналізму [141, с. 59] показало, що інституціональний контекст інноваційної економіки є тим фактором, який впливає на її зміст, структуру, визнання інституціональної ролі в економічному розвитку підприємців-новаторів. Ми побачили беззаперечну роль знань в економічному розвитку, цінності інтелектуального фонду великих та малих підприємств у порівнянні з їх фінансовими і матеріальними ресурсами. Інноваційний розвиток, при такому підході, розуміється як глибокі структурні зміни, які охоплюють усі галузі економіки.

1.3. Критеріальні ознаки, базові принципи, функції інноваційної економіки крізь призму інституціоналізації

Формування інноваційної економіки потребує “вироблення” нової ідеології, яка орієнтується на нововведення і пронизує все суспільство. Наукові результати, конструкторські розробки, технологічні та інституціональні нововведення стають сьогодні головною рушійною силою як економічного прогресу, так і соціального розвитку провідних країн світу. Інноваційна економіка в умовах розвитку суспільства знань, характеризується провідним значенням інноваційної активності суб’єктів науки і виробництва, ростом науково-технічного виробництва, наукоємних технологій, інтелектуалізацією факторів виробництва, які формують завдяки інноваціям, новий технологічний уклад [55, с. 59].

Стосовно категоріального ряду, який застосовується при дослідженні сучасних проблем інноваційної сфери, слід зазначити ось що. Умовно кажучи, в сучасній науці склались дві традиції застосування категоріального апарату при дослідженні проблем інноваційної економіки. З одного боку, існує традиція застосування суто “інноваційних” категорій на зразок “інноваційний процес”, “інноваційна діяльність”, “інноваційна сфера”, “інноваційний проект”, “інноваційна програма” тощо. З другого боку, не менш популярним є підхід, застосований на вживанні різноякісних категорій, таких як “риннок інноваційної продукції”, “інноваційні ресурси”, “інноваційний потенціал”, “інноваційне ядро”, “управління компетентністю”, “інноваційне мислення”, “інноваційне виховання”, “інноваційна освіта”, “економіка знань”, “інноваційна компетентність”, “інноваційний ризик”.

Ці традиції відображають, на нашу думку, два головні напрями дослідження інноваційної економіки – прикладний і теоретичний, які розвиваються відокремлено один від одного. Кожен із них має свої переваги та обмеження, детальний аналіз яких не входить до завдань монографії. Додамо до цього, що теоретичні дослідження ринкової трансформації, які в останнє десятиліття набули широкого розвитку, дозволили отримати чимало перспективних наукових результатів саме завдяки застосуванню методології інституціонального аналізу.

На жаль, інноваційній економіці в цьому сенсі “не пощастило”, оскільки у прикладних її дослідженнях рідко застосовують підходи інституціональної методології, а в теоретичних – проблеми ринкової трансформації інноваційної економіки практично не були об’єктом дослідження з позицій інституціональної методології. У результаті такого відособленого розвитку, з одного боку, інституційна економічна теорія втрачає істотний матеріал для узагальнення закономірностей ринкової трансформації, а з іншого – у прикладних дослідженнях інноваційної економіки явно випадає інституціональний компонента, і вони вільно або мимоволі обмежуються нормативним аналізом, відірваним від наших реалій.

З цього видно, що проблематика інноваційної економіки вимагає поєднання обох підходів з використанням переваг кожного з них. З огляду на вищезазначене, ми вважаємо доцільним аналіз інноваційної економіки, що базується на застосуванні категорії “інноваційна економіка”, зміст якої розкриватиметься з позицій інституціональної теорії. Розкритий нами у попередньому параграфі зміст понять “інституція”, “інститут”, “інноваційний інститут” та “інноваційна інституція”, дає змогу визначити сутність ключової, для теми монографії, категорії “інноваційна економіка” в широкому й вузькому розумінні.

Це дозволить у подальших розділах монографії надати розгорнуту картину формування, становлення і розвитку інноваційної економіки з позицій інституціонального підходу. Разом з тим, зможемо проаналізувати основні тенденції перспектив розвитку інноваційної економіки в умовах ринкової трансформації саме в аспекті впливу інституціональних чинників.

Інноваційну економіку, в більшості випадків, трактують як таку, що заснована на знаннях та інформаційних технологіях. При цьому, передбачається, що головний ефект її полягає не просто у випуску високотехнологічної продукції, а в її продуктивному використанні у всіх сферах й галузях на рівні впливу на економіку і суспільство [142, с. 5].

Подібне розуміння інноваційної економіки як економіки знань, інтелектуальної економіки та тип економіки, заснованої на потоці інновацій, на постійному технологічному вдосконаленні, на виробництві й експорті високотехнологічної продукції з дуже високою доданою вартістю й самих технологій [143, с. 12], знайшло широке застосування і в економічній теорії, хоча й не стало єдиновизнаним.

Зокрема, російський науковець В. Делія трактує сутність категорії “інноваційна економіка”, розуміючи під нею “продукт знаннєвого суспільства, при якому господарства, підприємства, галузі, країни світу розвиваються з допомогою генерації інноваторами інновацій, трансформованих з фундаментальних наук, для отримання надприбутків за рахунок присвоєння інтелектуальної ренти” [55, с. 21]. Дане трактування запропоновано науковцем з практико-орієнтованої сторони змістової суті інноваційної економіки.

Разом з тим, В. Делія основний зміст даної економіки вбачає у вирішенні глобальних ресурсно-екологічних проблем. З цієї точки зору, на думку вченого, інноваційна економіка – це мистецтво ведення господарства, при якому забезпечується ріст благополуччя народу без шкоди майбутнім поколінням за інноваційного розвитку продуктивних сил і соціально-продуктивних відносин.

У свою чергу, український науковець В. Сизоненко, розглядаючи дану економіку в своїх працях, називає “інноваційно-орієнтовану економіку як нову економіку”, або економіку, що базується на знаннях, тобто генеруванні, дистрибуції і використанні знань та інформації або “інтелектоекономіка”, яка спирається на використання інтелектуального й людського капіталу. В ній

знання є джерелом економічного багатства й інноваційного розвитку країн-продуцентів високотехнологічної продукції” [144, с. 84]. При цьому, наявні капітали, якщо спрямовані не в сировинні та напівсировинні галузі замість формування наукоємної “нової” економіки, призводить до деградації економіки “старої” [145, с. 12].

Закордонний дослідник у сфері економіки Й. Клоудова трактує інноваційну економіку як “креативну економіку”, яку “складають креативні галузі – це ЗМІ, кінематографія, музика, розважальне програмне забезпечення для ігрових автоматів, комп’ютерні ігри, наукові дослідження, а також інші галузі культури” [146, с. 110]. Науковець дотримується думки, що й автори концепції створення креативного сектора економіки та формування нового суспільного класу – креативного. Він стверджує, що “креативний клас – це люди, які змінюють майбутнє, це мотор інновацій, від них залежить економічний ріст” [146, с. 111–112].

З цією думкою категорично не згоден російський науковець В. Громико, який говорить, що “навіть при поверхневому ознайомленні з перекладом англійського слова “creative” – “творчий” та латинського “creatio” – “створення”, є підстави вагатись у граматичній, лінгвістичній і семантичній правильності й правомірності тлумачення інноваційної економіки як “креативної економіки”, “творчої економіки” [147, с. 30].

По-перше, слово “креативний” має чіткий і однозначний переклад на українську мову – це “творчий”, “здатний до створення”. Використання кальки з інших мов нічим не виправдане. По-друге, говорити “творча економіка”, на думку В. Громико, некоректно. Це зумовлено тим, що творчість – це людська якість. Економіка може базуватися на застосуванні творчого потенціалу людини, але сама по собі творчою бути не може. Некоректно стверджувати, що з’явилася деяка “створююча економіка”, оскільки економіка, в якій нічого не створюється, не існує як така. Не погодитись з цим, на нашу думку, неможливо. “Поняття “креативна економіка” не є тотожним до поняття “інноваційна економіка”, це не має ні економічного, ні здорового глузду, - пише В. Громико, - скоріше, можна було б погодитись з іменуванням її як “економіка, що базується на творчості” або “економіка творчості” [147, с. 30–31].

Вживання інноваційної економіки, як нової економіки є неможливим, так як науково термін “нова економіка” ще “не відбувся”. Це підтверджено тим, що вона характеризується економістами опосередковано, через сукупність понять “інформаційна економіка”, “економіка знань”, “постіндустріальна економіка”, “інноваційна економіка”, “мережева економіка”, “віртуальна економіка”. Таким чином, вихід з термінологічної пастки дослідники шукали і знайшли в підміні понять. В дослідженнях автори, заявляючи про прихід “нової економіки”, в кінцевому рахунку говорять про інноваційну, інформаційну, інтелектуальну економіку і т.п. [147, с. 29–30].

Вказані терміни не можуть відноситися до розряду синонімів. Між ними існує кореляція, в певному сенсі вони доповнюють, але не замінюють одне

одного. Так, інноваційна економіка, навряд зможе існувати, не опираючись на інтелект, знання й інформацію. Мережева економіка є формою організації інформаційно-комунікаційних зв'язків в інноваційній економіці.

Різноманітність категорій-замінників демонструє, що суть і особливості інноваційної економіки мають розкриватися із застосуванням вище вказаних термінів, але не бути її синонімами. Застосування цих синонімів свідчить про наукову некоректність, безмістовність, непотрібність і надуманість.

У зв'язку з відсутністю змістовного, точного і коректного визначення інноваційної економіки, ми спробуємо дати власне її тлумачення через призму інституціоналізму. Отже, у вузькому значенні, інноваційна економіка – це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих структур (великі та малі підприємства, інкубатори, технопарки, науково-дослідні лабораторії, університети), які зайняті виробництвом та комерціалізацією наукових знань і технологій в межах національних кордонів, взаємодія яких забезпечується комплексом інститутів економічного, соціального й правового характеру та такими, що мають свої традиції, норми й культурні особливості.

Дане визначення, у свою чергу, передбачає відповідний спосіб мислення, психологічний настрій індивіда і суспільства, адекватні ментальні моделі, що узгоджені із задекларованою системою правил, незалежно від рівня та способу їх формалізації.

У широкому розумінні, інноваційну економіку з позиції інституціоналізму можна тлумачити як економіку з високим рівнем знань та високим духовно-моральним наповненням, в якій суб'єкти господарства й галузі розвиваються з допомогою генерації інноваторами інновацій, що трансформувалися з наукових та фундаментальних розробок з метою отримання надприбутків.

На нашу думку, основними функціями інституціональної структури інноваційної економіки України, виконання яких вона забезпечуватиме, є:

- створення нових технологій та економічно корисних знань;
- розповсюдження нових технологій й економічно корисних знань;
- використання/застосування нових технологій та економічно корисних знань [148, с. 46].

Ми переконані, що за нових реалій господарського життя та міжнародних економічних відносин, коли основними критеріями ефективного розвитку стають якість і швидкість впровадження нових інформаційно-технологічних систем та управлінських підходів, назріла потреба у зміні самих підходів до розуміння інноваційної економіки та уточненні “інновації” як категорії.

На наш погляд, не потребує якогось спеціального обґрунтування теза про те, що інновації є базовим, фундаментальним поняттям теорії інновацій, і тому будь-яке дослідження інноваційної динаміки суспільства має виходити з чіткого розуміння суті та змісту цього поняття.

Це не є легким завданням, оскільки існує чимало різних підходів до визначення змісту категорії “інновація”, що відображають еволюцію методології інноваційної економіки/теорії інновацій. Враховуючи, що в сучасній науковій літературі це питання розкрито глибоко та змістовно [41;

78; 80; 149; 150; 151; 152], ми не вважаємо за необхідне зупинятися на ньому досить детально, а обмежимося лише деякими принциповими зауваженнями й уточненнями. Саме ці уточнення мають безпосередній зв'язок із темою монографії і будуть враховані у подальшому дослідженні.

У процесі розвитку теорій інновацій постійно розвивалися й уявлення щодо суті інновацій. Поняття “інновація” вперше з'явилося у дослідженнях культурологів і означало введення деяких елементів даної культури в іншу. В процесі удосконалення традиційних укладів життя стали вивчати закономірності технічних, технологічних, організаційних, економічних й інших інновацій [153, с. 61]. Сьогодні є актуальним вивчення інновацій саме з економічної точки зору.

Інновації є одним із генераторів динамічного макроекономічного розвитку. Вони націлені на створення сучасного суспільства, соціально-економічних інститутів, інфраструктури та “сучасної” людини задля забезпечення світової конкурентоздатності країни. Саме інновації формують середовище, що сприяє науково-технічному та технологічному прогресу суспільства. За більш ніж 70 років дослідження нововведень можна побачити поворот від технократичного до соціально-економічного бачення цих процесів. Тобто в аналіз інновацій увійшли такі елементи, як суспільна свідомість, очікування і настрої, цінності і норми. Як показав досвід різних країн світу та модернізації їх економік, для успішного інноваційного розвитку необхідна гармонійна взаємодія його технологічної складової з іншими, менш дослідженими – інституційною та соціально-ціннісною [154, с. 234]. Тому, в даному підрозділі монографії ми спробуємо розкрити зміст інновацій з позиції інституціоналізму та розглянути їх інституціоналізацію.

Термін “інновація” як нову економічну категорію увів Й. Шумпетер [4; 5] на початку ХХ ст. у перекладі з латинської “innovatio” (“in” – “в”, “novus” – “новий”) – це оновлення. На французькій мові “innovation” означає нововведення, тоді як в англійській мові “innovation” має два значення: “нова ідея”, “метод”, “винахід”, “впровадження” або “уведення чогось нового”. Українське слово “нововведення” є синонімом інновації. Воно означає цілеспрямовану зміну, яка вносить в середовище нові, стабільні елементи, що викликають перехід системи з одного стану в інший. “Нововведення” або “новий засіб” має ще одне значення – “засоби” (новий метод, програма, технологія), тоді інновацію розглядають як процес освоєння нового засобу.

Й. Шумпетер визначив інновацію як нововведення, що застосовується у сфері технології виробництва або управління деякою господарською одиницею як результат комерціалізації всіх нових комбінацій, що базуються на застосуванні нових матеріалів і компонентів, уведенні в дію нових процесів, відкритті нових ринків, застосуванні нових організаційних форм. Виходячи з даного підходу, поняття “інновація” включає також сферу діяльності людини, яку називають винаходами. Науковець вважав, що коли до змін підключається бізнес, вони стають інноваціями [4; 5; 55, с. 60]. Під “інновацією” Й. Шумпетер мав на увазі будь-які зміни, які відбуваються

внаслідок технологічних, організаційних, адміністративних та інших рішень.

Сьогодні термін “інновація” досить глибоко вкоренився в економічній науці, так як відбувається становлення інноваційної економіки. Але, разом з тим, науковці пропонують різні варіанти його тлумачення в залежності від того, яку властивість даного явища вони вважають пріоритетнішою.

В економічній літературі найбільш розповсюджені два підходи до визначення сутності поняття “інновація”:

- це результат творчого процесу в вигляді нової, прогресивної продукції, технології, методу;

- це процес введення нових ефективних виробів, елементів, підходів, процесів замість існуючих; як планова діяльність і реалізація змін, як повний завершений цикл проектування і (або) застосування нового.

Великий економічний словник пропонує теж подвійне розуміння поняття “інновація”:

- вкладання коштів в економіку, що забезпечує зміну поколінь техніки та технології;

- нова техніка, технологія, яка є результатом досягнень НТП. Розвиток винахідництва, виявлення піонерних та масштабних винаходів є суттєвим фактором інновацій [13, с. 374].

Сучасне визначення терміну “інновація” дає Закон України “Про інноваційну діяльність”: інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [155]. Таке тлумачення поняття “інновації” пов’язане лише із засобами виробництва або технологічними процесами, що є необхідною, але недостатньою умовою, яка спрямовує увесь інвестиційний потік ресурсів у галузі народного господарства з його ефективним використанням. Саме дані особливості потрібно враховувати при розгляді інноваційного розвитку як на макро-, так і на мікрорівні.

На думку українських науковців О. Волкова та М. Денисенка, варто розмежовувати поняття “новація”, “нововведення” та “інновація”. Під новацією вони розуміють новий порядок, процес, метод, нову продукцію або технологію [156, с. 53].

Нововведення – це оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт у певній сфері діяльності з підвищення її ефективності [156, с. 57]. Нововведення можуть оформлятися у формі: відкриттів; винаходів; патентів; раціоналізаторських пропозицій; товарних знаків; документації на новий чи удосконалений продукт, технологію, управлінський або виробничий процес; організаційної, виробничої або іншої структури; ноу-хау; наукових підходів або принципів; документа (стандарту, рекомендацій, методики, інструкції); результатів маркетингових досліджень.

Вкладення інвестицій у розробку нововведення – половина справи.

Головне – впровадити нововведення, перетворити його на форму інновацій, тобто завершити інноваційну діяльність й одержати позитивний результат, і вже потім продовжити дифузію інновацій. О. Волкова та М. Денисенко стверджують, що інновація – це кінцевий результат управління та одержання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого видів ефекту. Неправомірно, на їх думку, до поняття “інновація” включати розробку інновації, її створення, впровадження і дифузію. Ці етапи належать до інноваційної діяльності як процесу, результатом якого й можуть стати нововведення або інновації [156, с. 57].

Переконливою є точка зору російського дослідника Р. Фатхутдінова, який вважає, що новація – це оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт у будь-якій сфері діяльності, який супроводжується підвищенням її ефективності [150, с. 45]. Оформлення новації може здійснюватися у вигляді відкриттів, патентів, товарних знаків, документації (на новий або удосконалений продукт, технологію, виробничий процес), організаційно-виробничої структури, наукових підходів або принципів, результатів маркетингових досліджень. Основне – впровадити новацію у виробництво або сферу споживання, інші сфери діяльності, тобто перетворити новацію в інновацію.

Інновація, на думку угорського економіста Б. Санто (B. Santo) – “це такий суспільно-технічно-економічний процес, котрий через практичне використання ідей і винаходів призводить до створення кращих за своїми якість виробів, технологій і, у випадку, якщо вона орієнтується на економічну вигоду, прибуток, її поява на ринку може принести додатковий дохід” [149, с. 15, 24, 83]. Він характеризує інновацію як виробничий фактор, який визначає формування продуктивності і валового національного продукту (ВНП) на перспективу.

Разом з тим, заслуговують уваги деякі уточнення російських професорів Е. Барсукової та В. Саричева з приводу суттєвої відмінності інновацій від відкриттів і винаходів, які мають місце у тлумаченні категорії “інновація” за Б. Санто. Відмінності полягають у наступному:

по-перше, інновація на відміну від винаходів або відкриттів виробляється найчастіше на технологічному рівні, тоді як винаходи або відкриття відбуваються, як правило, на фундаментальному рівні;

по-друге, інновація як продукт колективної праці розробляється, як правило, групою дослідників за відповідною програмою і у відведенні терміни, а винахід або відкриття можуть бути зроблені індивідуально;

по-третє, інновація спрямована на вдосконалення процесу діяльності або його результатів при застосуванні цього нововведення у виробництво або управління, що найчастіше нехарактерне для відкриття, яке за своєю суттю належить всьому людству;

по-четверте, інновація інтегрує в собі результати комплексного використання таких елементів, як систематичні технічні розробки, науково-дослідні програми, а відкриття відбувається випадково [157, с. 21–22].

Отже, винаходи і відкриття представляють дещо специфічний клас інновацій, де технології “заховані” в еволюційний (також технологічний) процес, здійснюваний в масштабах деякої надсистеми, частиною якого є відповідна інноваційна інфраструктура.

Важливим є судження російського вченого Ю. Яковця, який стверджує, що інновація – це якісні зміни у виробництві, які можуть належати як до техніки та технології, так і до форм організації виробництва [158, с. 27].

Проводячи дослідження розуміння категорії “інновація”, неможливо обійти увагою її розуміння як науково-технічної, технологічної, економічної та організаційної зміни у виробництві. Тут основними характеристиками виступають якісна новизна виробів, способів виробництва і технологій порівняно з попередніми, темп реалізації та динаміка циклу нововведення, його економічна ефективність і соціальні наслідки.

Вагомий внесок у дослідження даної категорії зробив американський вчений Б. Твісс (B. Tvis). Він розглядає нововведення як процес, в якому винахід або ідея набуває економічного змісту, тобто винахід стає нововведенням, якщо отримує успіх на ринку. Такого роду процес об’єднує техніку, управління, науку і економіку та охоплює комплекс відносин, виробництво, обмін й споживання [159, с. 36, 76]. При обґрунтуванні необхідності концептуального підходу до розуміння інноваційного процесу, науковець розглядає науково-технічні нововведення як процес перетворення. Цих процесів у нього два: з продуктовою і техніко-ринковою орієнтацією. Інновацію Б. Твісс трактує як процес передачі наукового або технологічного знання безпосередньо до сфери потреб споживача. Продукт, при цьому, перетворюється лише в носія технології і форма, яку він приймає, визначається лише після “ув’язки” самої технології й задоволеної потреби.

Цікавим є визначення інновації українського науковця В. Зянька, який стверджує, що це форма матеріалізації новаторської ідеї зі створення певної предметної субстанції – продукту, технології чи послуги з новими споживчими властивостями [160, с. 50; 161; 162].

Український дослідник З. Варналій трактує інновацію як кінцевий результат розробки (фундаментальних та прикладних досліджень) та комерціалізації (доведення розробки до стадії готового продукту здатного давати прибуток) нової ідеї, яка перетворюється на продукт, технологію, організаційне або маркетингове рішення [163, с. 100–101].

Інновацією він називає лише кінцевий продукт усіх етапів інноваційного процесу, який можна отримати за наявності попиту на наукові розробки. “Якщо попиту немає, - пише З. Варналій, – необхідно використовувати категорію “новація”, тобто наукова розробка, яка ще не впроваджується у виробництво. Коли комерціалізується наукова розробка, яка не була виконана власними силами, слід використовувати поняття “нововведення”. Таке розуміння категорій важливе, оскільки відсутність попиту на новації та стимулів здійснювати нововведення є основною причиною незавершеності інноваційного процесу, зменшення кількості інновацій та суттєвою

перешкодою формування інноваційної системи” [163, с. 101].

О. Набатова український науковець, наполягає на тому, що “інновації – це не лише нововведення як статичний кінцевий результат творчої діяльності, але й процес перетворення новацій на соціокультурні норми і моделі поведінки, їхнього інституційного оформлення” [154, с. 235]. У зв’язку з цим, виникає необхідність дослідження інституційних механізмів інновацій.

Отже, серед закордонних і українських учених-економістів сформувалися різні погляди з цієї проблематики. Проведений аналіз категорії “інновація” та суміжних до неї, дає нам можливість запропонувати власне їх тлумачення. На наш погляд, новації – не продукція сама по собі, а характеристика її новизни вимірюється часткою інтелектуальної вартості у її загальній вартості.

Нововведення ми розуміємо, як безпосередній засіб, новий метод, методику, програму, технологію. Інновація – це результат творчої діяльності [164, с. 279] у вигляді нових споживчих вартостей, який направлений на створення, розробку і розповсюдження нових видів продукції/послуги, новітніх технологій, які приносять економічний ефект, а також впровадження нових методів та організаційних форм управління, що відповідають ринковим умовам господарювання. Ми вважаємо за потрібне зауважити, що суспільна корисність ще не є гарантією, що інновація економічно ефективна та має всі шанси на процес комерціалізації. Інновацію можна вважати та тлумачити як “енергією” інноваційної економіки.

Якщо розглядати інновації з позиції інституціонального підходу, то її можна розуміти як зміни в базовій структурі “виробничого організму”, а саме – перехід внутрішньої структури до нового стану, що може призвести до якісних та кількісних змін на мікро- й макрорівні. П. Друкер, конкретизував розуміння інноваційного розвитку підприємства, зазначивши, що такі зміни повинні призвести до появи нового виду бізнесу, виробництва нових товарів та надання нових послуг [165; 10; 41; 166].

На основі проведеного теоретико-методологічного аналізу можна стверджувати, що інноваційна діяльність підприємства – це діяльність, пов’язана зі змінами у його внутрішніх процесах. Зрозуміло, що у ринкових умовах будь-які зміни на підприємстві ретельно прораховуються та оцінюються з точки зору економічного ефекту. Отже, можна зробити висновок, що зміни, прийняті до реалізації на підприємстві, обов’язково матимуть позитивний соціально-економічний ефект. На цій основі придбання підприємством нового якісного обладнання, залучення нового висококваліфікованого працівника або оптимізація використання виробничих приміщень з метою економії площі і є його інноваційною діяльністю.

Для того щоб краще зрозуміти суть та економічний зміст інновацій і нововведень, доречним буде розглянути їх класифікаційні ознаки, які сьогодні є досить різноманітними (табл. 1.3, табл. Ф.1 додатку Ф).

Класифікації інновацій можна знайти у різних авторів. На особливу увагу заслуговують дослідження О. Волкова, М. Денисенка, А. Гречан [156], В. Делія [55], Л. Антоюка, А. Поручника, В. Савчука [167], А. Мельника,

Т. Желюк, О. Длугопольського, О. Панухник [168], З. Варналія [169], О. Гармашової [163], Р. Фатхутдінова [150], Ю. Яковця [158].

Таблиця 1.3

Класифікаційні ознаки та види нововведень [156, с. 9]

<i>Класифікаційні ознаки</i>	<i>Види нововведень</i>
За ступенем радикальності (новизна, інноваційний потенціал, оригінальність технічного рішення)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Радикальні (піонерні, базові, наукові) ✓ Ординарні (винаходи, нові технічні рішення)
За характером застосування: <ul style="list-style-type: none"> ✓ продуктивні; ✓ технологічні; ✓ соціальні; ✓ комплексні; ✓ ринкові. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Орієнтовані на виробництво і використання нових продуктів ✓ Націлені на створення нової технології ✓ Орієнтовані на побудову й функціонування нових структур
За стимулом появи (джерелом)	Нововведення, спричинені розвитком науки і техніки, потребами виробництва та ринку
За масштабом (комплексністю)	Складні (синтетичні) і прості
За роллю у відтворювальному процесі	Споживчі й інвестиційні
За адресністю	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Для виробництва і споживачів ✓ Для суспільства в цілому ✓ Для ринку

Наведені в таблиці 1.3 класифікаційні ознаки підтверджують, що процеси нововведень різні за своїм характером, а отже форми їх організації, масштаби і способи впливу на інноваційну діяльність також різноманітні [156, с. 8]. Макрорівневі інновації охоплюють три рівні суспільного устрою: соціально-економічні інститути, інноваційну структуру, соціокультурні характеристики суспільства. Останні – найбільш фундаментальний рівень, в якому знаходяться структури цінностей, цільових орієнтацій, потреб, мотивацій, норм та моделей повсякденної поведінки. З цієї причини, цей рівень є стратегічним об'єктом інноваційної діяльності. Чим більш “глибинним” є соціокультурний рівень, тим менші змін, що відбуваються у ньому, піддаються прямому управлінню елітою і, тим важливішим стає вплив, що чиниться на нього “стохастичними” діями мільйонів людей [170, с. 176–177].

Виходячи з цього, наприклад, О. Набатова вважає, що інновації можуть не призвести до бажаних результатів, якщо вони не опираються на відповідні зміни в моделях соціально-економічної поведінки суб'єктів мікрорівня. В цьому ми з нею погоджуємось. Можлива й інша ситуація, коли виникнення інноваційних практик не супроводжується відповідним оновленням інституційних форм. В обох випадках виникають інституційні розриви, результатами яких стають непередбачувані негативні наслідки соціально-інноваційної діяльності; різке погіршення функціонування певної сфери людської діяльності внаслідок деінституціоналізації або витіснення формальних інститутів неформальними; імітація інновацій, заміщення інноваційної діяльності примітивною адаптацією, яка не має визначеної спрямованості і не завжди є ефективною. Таким чином, найважливішим змістовим аспектом інституціоналізації інновацій є взаємна обумовленість і

взаємне стимулювання змін соціально-економічних інститутів та моделей соціально-економічної поведінки за допомогою дії позитивних і негативних зворотних зв'язків [154, с. 236].

Класифікація, що наведена в таблиці Ф.1 додатку Ф дає змогу на практиці, шляхом опитування й паспортизації, провести діагностику суб'єктів інноваційної діяльності, виділити особливості кожного кластера і зафіксувати основні групи суб'єктів інноваційного підприємництва [156, с. 17].

Таким чином, розглянувши та проаналізувавши класифікаційні ознаки й існуючі підходи до розуміння категорій “інновація”, “новація”, “нововведення”, можна констатувати факт, що всі визначення і види інновацій об'єднує позиція, згідно з якою вони пов'язані з якісними змінами, спрямованими на створення нового товару, процесу, технології.

Інституціоналізація інновацій природно-історичного характеру являє собою кристалізацію, впорядкування, стандартизацію і формалізацію певних зразків поведінки. Вони характеризують різноманітні процеси становлення і генези інституційних утворень. Під час своєї інституціоналізації інновації проходять три стадії – селекцію, адаптацію та інтеграцію. На першій стадії здійснюється неформальний відбір серед власних нововведень і запозичених зразків. Ті з них, які пройшли через “суспільний фільтр”, пристосовуються на другій стадії до специфіки існуючої соціально-економічної структури. З часом вони стають її органічними компонентами. На останній стадії інновації, у вигляді вже усталених і адаптованих практик, формалізуються за допомогою механізмів організаційно-правового регулювання та перетворюються на традиційні для суспільства явища [154, с. 236].

За інституціоналізації інновацій проектного характеру, формальні процедури передують початку реальних інноваційних процесів. Проектні інновації можна розглядати, як процес перетворення нововведень на зразки поведінки і конкретні норми. Вони забезпечують їх інституціоналізацію і закріплення у сфері матеріальної й духовної культури суспільства.

У процесі своєї інституціоналізації проектні інновації проходять чотири фази: зародження, ідентифікацію, утвердження, рутинізацію. Фаза зародження пов'язана із появою новаторської ідеї. Під час фази ідентифікації відбувається розповсюдження новації, яка в подальшому може стати обмеженою (латентна новація), визнаною девіацією (подавлена новація) або визнаною інновацією (прийнята новація) [171, с. 196–197]. В останньому випадку виникає необхідність відповідних інституційних змін в інноваційній системі, що забезпечують утвердження інновацій. А далі відбувається її рутинізація, традиціоналізація [154, с. 236] та хабітуалізація.

Інновація, таким чином, є результатом взаємодії спільноти авторів і установ, які разом формують так звані “національні інноваційні системи”, що все більше розширюються за національні кордони, стаючи міжнародними. Проведене нами теоретико-методологічне дослідження категорій “новація”, “нововведення”, “інновація” та окремих аспектів їх інституціоналізації,

дозволяє сформулювати ряд висновків і узагальнень.

По-перше, особливим змістом інновації є якісні зміни, котрі призводять до покращення, вдосконалення або появи нового продукту/послуги чи технології. По-друге, є потреба у розмежуванні понять “новація”, “нововведення”, “інновація”.

По-третє, визначення сутності поняття “інновація” перебуває у постійному розвитку й доповнюється певними аспектами, які враховують особливості та вимоги певного етапу розвитку економіки країни. По-четверте, види ефектів, які в більшості випадків забезпечує інновація є економічними, соціальними, технологічними та екологічними. Російський науковець А. Барнєва зробила спробу виразити це у вигляді формули:

$$\text{Інновація} = \text{Нововведення} + \text{Досягнута ефективність} \quad (1.1)$$

“Ефективність нововведення виражається в додатковій вигоді, яку отримує інноватор, - стверджує А. Барнєва, - саме цим в економічній літературі викликана поява терміну “інноваційна рента”. Якщо рента визначена, як дохід від фактора виробництва, пропозиція якого нееластична, то інноваційна рента передбачає наявність доходу від введення в дію чи експлуатацію нововведень, що недоступні для інших організацій... інноваційна рента – це деякий грошовий надлишок над нормальним прибутком, який з’являється в результаті впровадження інновацій” [153, с. 62].

По-п’яте, класифікаційні ознаки і види нововведень підтверджують, що процеси нововведень різні за своїм характером, а отже форми їх організації, масштаби і способи впливу на інноваційну діяльність також різноманітні. Інновації різні за своїми змістом і сферами застосування, методами використання, рівнем розробки та поширення, за економічною значущістю.

По-шосте, науково-технічна новизна, комерційна реалізованість та виробниче застосування – це ключові якості інновації, які і визначають її зміст. Комерціалізація по відношенню до інновації виступає як потенційна якість, без якої вона може стати звичайним нововведенням.

Важливою сферою діяльності інноваційної економіки, яка безпосередньо пов’язана зі створенням і реалізацією інновацій, є управління інноваційними проектами. Управління проектами набуло визнання в усьому світі методологією проектною і підприємницькою діяльністю. Індустріальна модель організації з її обов’язковою ієрархією і функціональністю мало відповідає процесу постійної реалізації інновацій. Необхідний перехід від функціонального мислення керівників і виконавців до проектного мислення та проектного управління. Розглядаючи управління інноваційним проектом як систематичний процес, необхідно виходити із наступного положення: інноваційний проект представляє собою складний, динамічний, багатофункціональний об’єкт, тому система управління ним повинна бути автоматизована і гнучка для того, щоб допустити можливість адаптації до змін в умовах проектування, створення, реалізації проекту, а також до змін в

навколишньому середовищі [172, с. 53].

Формування інноваційної економіки звичайно ж визначається і об'єктивними якостями інноваційних процесів [173, с. 15–20]. А саме: високим ризиком, що пов'язаний з впровадженням інновацій; залежністю від рівня розвитку загального наукового середовища й інноваційної інфраструктури; значною капіталомісткістю наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт по створенню інновацій; високими вимогами до науково-технічної кваліфікації кадрів; необхідністю правового захисту інтелектуальної власності [172, с. 52].

Інноваційний процес тісно пов'язаний з життєвим циклом інновацій і спрямований не на збереження наявних якостей, а на його трансформацію, на перехід на нову якість [55, с. 49]. Інноваційний процес – це комплекс етапів, стадій, дій, пов'язаних із ініціюванням, розробленням і виготовленням продукції, технологій, що мають нові властивості, які ефективніше задовольняють існуючі потреби та такі, що з'являються чи можуть з'явитися [151, с. 9].

Модель інноваційного процесу може бути представлена наступною формулою [174, с. 36]:

$$\Phi Д - ПД - ДКР - ПВ - Р \quad (1.2)$$

де $\Phi Д$ – фундаментальні дослідження;

$ПД$ – прикладні дослідження;

$ДКР$ – дослідно-конструкторські роботи;

$ПВ$ – промислове виробництво нових виробів;

$Р$ – реалізація нової продукції.

Загальна схема інноваційного процесу, його стадії на підприємстві, структура життєвого циклу та механізм стикування різних етапів даного процесу, подано на рис. X.1, рис.X.2, рис.X.3 додатку X.

Інноваційний процес у ході становлення інноваційної економіки являє собою лінійну послідовну зміну етапів, стадій інноваційної діяльності зі створення нововведень. Можна відмітити, що першим етапом інноваційного процесу є результати фундаментальних досліджень і розробок, основним інвестором яких через високий ступінь ризику завжди залишається держава.

Другим етапом цього процесу є прикладні дослідження, де визначається можливість і доцільність використання фундаментального результату в практичній сфері. Третім етапом є перетворення дослідного зразка в товарний, паралельно йдуть маркетингові дослідження і, в підсумку, нові вироби, новачі надходять на ринок. Будучи нереалізованими і введеними в практичну діяльність, вони набувають характеру інновацій.

Застосування інноваційних продуктів/послуг або технологій у різних місцях й умовах можливе шляхом дифузії інновацій. Під дифузією мається на увазі поширення вже одного разу освоєної, реалізованої інновації. Інноваційний процес вважається завершеним, якщо розроблені/придбані в

результаті дифузії інновації використовуються в постійному режимі, тобто досягається їх рутинізація. Зазначені етапи циклу є об'єктивно немінучими й обов'язковими, але і в часі, і в просторі вони можуть відставати один від одного та виконуватись різними суб'єктами [142, с. 6].

Слід лише додати, що якщо не забезпечити безперервності і тотальності інноваційного процесу, то будь-які його “паузи” негативно впливають на:

- застій інноваційного мислення, дослідження та формування інноваційних ідей;

- зниження продуктивної функції праці і капіталу та зростання затратності виробництва продукту;

- збільшення морально і фізично застарілого обладнання, технологій, видів продукції;

- погіршення життєвого рівня людей, соціального захисту [152, с. 51].

Складовою інноваційного процесу, що поєднує науку, техніку, підприємництво, є інноваційна діяльність. Вона є ризиковим видом підприємництва, що потребує великих одноразових витрат, які незавжди окупуються. Тому є потреба в страховому захисті ризиків інноваційної діяльності, як засобів зниження фінансових втрат інвесторів у випадку невдалої реалізації проєктів [175, с. 35]. Це діяльність, яка орієнтується, перш за все, на створення/впровадження прогресивних нововведень.

Про інноваційну діяльність можна сказати, що це діяльність, яка направлена на впровадження нових ідей, наукових знань, технологій і видів продукції в різних сферах виробництва та управління суспільством, результати якої використовуються для економічного росту, конкурентоспроможності й вдосконалення соціального обслуговування.

У ході інституціоналізації інноваційної діяльності відбувається:

- технологічне переоснащення виробництва;

- формування нових ринків продукції/послуг;

- створення і розвиток об'єктів інфраструктури;

- патентування (в тому числі і за кордоном) об'єктів інтелектуальної власності, придбання або передача прав на них, включаючи їх залучення в економічний та правовий обіг;

- впровадження нових технологій.

Важливість інноваційної діяльності не можна переоцінити, так як вона визначає інноваційно-активний розвиток економіки. Вона є необхідністю для “виживання” в середовищі постачальників та виробників продукції на внутрішньому і глобальному ринках. Активна інноваційна діяльність впливає на розвиток технологічного і науково-технічного прогресу.

За просування інновацій у практику інноваційної діяльності відповідає механізм управління інноваціями – інноваційний менеджмент. Він базується на чотирьох ключових моментах: визначення мети змін, розробка інновацій, випробування інновацій та їх впровадження у виробництво, тиражування (дифузія) інновацій. Зміст цих етапів представлено в табл. Ц.1 додатку Ц.

Доречно згадати й про функції інноваційної економіки, яких в науковій

літературі 15. Їх зміст розкрито в табл. Ц.2 додатку Ц. Розглянуті функції “випливають” з суті інноваційної економіки є методами реалізації інноваційної діяльності на практиці та орієнтовані на позитивний результат. Дії цих функцій пов’язані з встановленням і підтриманням відповідальності суб’єктів інноваційного процесу перед суспільством.

Аналіз функцій інноваційної економіки та складність їх реалізації свідчать про те, що дана економіка потребує спеціального набору інструментів і важелів, що формують її склад, форму, структуру, тип та методи функціонування. Результативність і розвиток інноваційної економіки досягається лише через взаємозв’язок та взаємодію її функцій. Чим більше досягається стимулювання, шляхом мотивації, тим краще засвоюється обсяг інформації кожним зацікавленим суб’єктом інноваційної сфери.

Однак, серед такої великої кількості функцій інноваційної економіки відсутньою є інституціональна функція, яка в рамках теми монографії є найактуальнішою та потребує виокремлення її характеристик з управлінської функції. Адже саме через дію інституціональної функції можна розкрити структурну будову інноваційної економіки та проаналізувати всі можливі взаємозв’язки та взаємодії між інститутами інноваційної економіки на всіх рівнях економічної агрегації. На нашу думку, інституціональна функція інноваційної економіки полягає в структурній підтримці інноваційної діяльності її інститутів, установ, кластерних утворень як основи існування та розвитку національної інноваційної системи.

При цьому, саме завдяки інституціональній функції приймаються ефективніші рішення по схемах взаємодії між учасниками інноваційної економіки, створюються науково-обґрунтовані програми дій, визначаються конкретні реальні цілі та задачі для інститутів інноваційної сфери. В реальній дійсності даний процес здійснюється через розробку і реалізацію програм регулювання ринку інновацій, вдосконалення організаційних структур виробництва в сфері інновацій, застосування господарських важелів, стимулів, фінансово-кредитних інструментів, цін. Саме в гармонії між собою інституціональні, організаційно-технологічні, фінансово-економічні, політико-правові регулятори, використовуючи вище вказані функції, створюють реальні можливості здійснення інноватизації економіки. Детально вказані вище регулятори, будуть розглянуті в V-му розділі монографії в рамках інноватизації економіки України.

1.4. Гносеологічні аспекти та антропологічний вимір інституціонального базису інноваційної економіки

Успіх у вивченні різнопланових проблем інноватизації як нової сфери діяльності та системи формування і просування нових ідей, визначається, перш за все, осмисленням логіки її розвитку, побудовою методології

наукового пізнання. На початкових етапах формування методологічних аспектів теорії інновацій доцільно звернутися до поглядів засновника німецької класичної філософії І. Канта (I. Kant), з його ідеями пізнання і перетворення дійсності [176; 177; 178]. Він ставив за мету реформування математики та пізнання природи. На сьогодні ці підгрунття, закладають можливості під час інноватизації, з однієї сторони, визначати її “форми мислення” (філософія як математика), а з іншої – “закони мислення” (філософія як пізнання природи).

Основними положеннями нового підходу до розуміння процесу наукового мислення є перехід від [179; 180, с. 9]:

- поняття “частина” до поняття “цілісність”;
- поняття “структура” до поняття “процес”;
- поняття “побудова” до поняття “сутність”;
- поняття “істина” до поняття “наближення до істини”;
- об’єктивної науки до епістемологічної науки.

Зазначене підтверджується дослідженнями французького філософа Р. Декарта (R. Descartes). Він був переконаний, що наукове знання може дати абсолютну істину: “Метою наукових знань повинно бути спрямування розуму таким чином, щоб він (розум) міг виносити тверді й істинні судження про всі ті речі, які йому зустрічаються... [181, с. 78], потрібно займатися лише тими предметами, в яких наші розуми очевидно здатні досягнути достовірних і безсумнівних знанні. Всяка наука є достовірне і очевидне пізнання [181, с. 79]. ...Стосовно предметів обговорення, то слід відшукати не те, що думають про них інші, або що припускаємо ми самі, а те, що можемо чітко й очевидно побачити або достовірним чином вивести, бо знання не набуваються іншим чином [181, с. 82]. ...Для пошуку істини речей потрібен метод. Смертними володіє цікавість настільки “сліпа”, що часто вони ведуть свій розум по невідомим шляхах без будь-яких підстав для надії, але тільки для того, щоб перевірити, чи не лежить там те, що вони шукають [181, с. 86]. ...Метод полягає в порядку і розміщенні тих речей, на які потрібно звернути увагу розуму, щоб знайти... істину. Ми будемо суворо притримуватися його, якщо крок за кроком зведемо заплутані і темні положення до більш простих, а потім зробимо спробу, виходячи з погляду найпростіших, піднятися по них же східцями до пізнання всіх інших” [181, с. 91].

Прийнято вважати, що будь-яке поняття, теорія або відкриття – це лише наближення до істини і наука ніколи не зможе досягти цілісного і остаточного розуміння істини [180, с. 10]. Зміна принципових підходів до розуміння місії наукового мислення в умовах побудови інноваційної економіки і відповідної системи розвитку вимагає нових методів.

Наукове мислення, чиста (формальна) логіка за І. Кантом – це правила мислення, канон розуму, наука, система апіорних принципів, характеристика чистої форми мислення. Філософія взагалі досить глибоко трактує механізм дії чистої логіки як основи вибудовування та

впорядкування інноватизації.

Не зважаючи на те, що за І. Кантом наука є, насамперед, однією із форм мислення, російські науковці В. Федоров, Г. Бендерський та І. Спанешнікова [182, с. 66] наполягають, що наука – перш за все освіта, а не просто об’єкт методологічної діяльності. Зважаючи на це, вони пропонують розглядати методологію побудови і розвитку теорії інновацій, виходячи з розуміння логіки розвитку інноваційної діяльності як пізнавальної (теоретичної) сфери та напрямку інтелектуальної технології.

Розглядаючи сутність побудови методології теорії інновацій, можна помітити, що продуктом і результатом методологічної роботи є не безпосередньо знання (їх обсяг, глибина), а структурування, загальні правила розробки проблем. А це більш важливо на початковому етапі формування інноваційної економіки.

Методологічною системою поглядів на інноваційний розвиток є погляди, що враховують ідеї “соціальної злагоди” (Конфуцій), “вічного миру” (І. Кант) та “раціонального соціуму” (М. Вебер). Філософи століттями сперечаються, що первинне, а що вторинне – буття чи свідомість. В основі матеріалізму, який почався з Демокріта, лежить ідея, що матерія первинна по відношенню до свідомості. Ідеалісти, з часів Платона, вважали первинним свідомість – ідею, дух. Як компроміс виник дуалізм Декарта. Він передбачає, що матерія і свідомість існують одночасно, взаємодоповнюють одне одного та існувати окремо не можуть [183, с. 70].

Генезис зазначених методологічних напрямів, їх творче використання для аналізу недосконалої економіки повинні послужити теоретичним підґрунтям побудови платонівської “ідеальної держави”, становленню інноваційної, соціально-орієнтованої ринкової економіки [184, с. 19].

Якщо виходити із соціального контексту економічної трансформації, то її суб’єктом виступає людина. Роль людини в економічних трансформаціях не відображена в мікро- або макроекономічних неокласичних і кейнсіанських моделях, концепції базових потреб і теорії людського капіталу. Традиційно вона обговорюється в межах дискусії щодо раціональності поведінки економічних суб’єктів. Людину як суб’єкта економічної трансформації вже недостатньо розглядати крізь призму раціональності – нераціональності або засвоєння універсальних традиційних цінностей. Необхідно враховувати модерністські та постмодерністські цінності суспільства і їх вплив на формування соціокультурних ознак сучасного суспільства. Роль людини в економічних трансформаціях визначається процесом соціалізації.

Не буде помилкою розглядати соціалізацію як невід’ємний елемент економічної трансформації. На відміну від економічної трансформації, вона не має дискреційного характеру, а відбувається постійно, створюючи умови майбутніх змін. Соціалізація означає формування соціальних умов для глибинних соціально-економічних перетворень. Без соціалізації неможливі принципи зміни в знаннях, інформації, техніці, технологіях, організації, управлінні й у свідомості людей. Вона супроводжується якісними змінами

економічного, політичного, соціального, духовного та культурного порядків, рухливістю у співвідношенні старих і нових цінностей, традицій та інновацій. Відтак, соціалізація означає появу нових економіко-соціальних взаємодій. Отже, соціалізацію можна розглядати як важливу складову економічної трансформації. Вона відображає недосконалість соціальних інститутів, які створює людина в процесі господарської діяльності, їх появу, зміну та еволюцію самої людини [185, с. 313].

Ми поділяємо думку українського науковця Ю. Зайцева, який стверджує, що “процес економічного та суспільного розвитку означає послідовну зміну стадій і станів розвитку, отже й зміну інституціональних умов, форм, факторів, які визначають можливості, перспективи, характер цього розвитку” [64, с. 78]. До ключових інституціональних умов, форм, факторів, науковець відносить такі: динамізацію процесів усупільнення виробництва та праці в умовах розвитку науково-технічної революції, глобалізації економічного життя на планеті; соціалізацію економіки; “великі трансформації” технологічного способу виробництва та суспільства – індустріалізм, постіндустріалізм, ознаки та тенденції становлення постекономічного суспільства, прискорення й ускладнення процесів якісної трансформації економічних і соціальних систем.

З вище сказаного можемо зробити висновок, що економічні трансформації включають соціально-інституціональний аспект. Цей аспект відображає, в першу чергу, появу соціальних інститутів, що забезпечують соціалізацію людини й економіки, зміни соціокультурних настанов населення, зростання його самосвідомості й ініціативності, довіри до держави та її інститутів.

Періодично змінюються вимоги до організації соціального управління у зв'язку з циклічністю розвитку суспільства, яка відзначена ще у працях античних мислителів Платона і Аристотеля та взята за основу в ідею діалектичної спіралі Г. Гегеля, концепцію зміни формацій К. Маркса, теорії економічних циклів М. Кондратьєва і Й. Шумпетера, соціологічні та культурологічні концепції П. Сорокіна. З розвитком та ускладненням соціальної системи, принципи і механізми її організації перестають відповідати вимогам та повинні бути замінені на більш ефективні [186, с. 89].

Економічна культура, менталітет, релігія та історичні особливості накладають відбиток на поведінку людей і економічний розвиток країни. Ці чинники мають великий вплив на відносини розподілу благ, оскільки даний розвиток є й результатом діяльності економічних і політичних інституцій. У цьому плані є актуальною концепція американського соціолога і культуролога російського походження П. Сорокіна, яка розглядає розвиток суспільства через еволюцію типів культури.

Історичні закони він розглядає як прояв людської природи, а людину – як визначальну та необхідну передумову історії. “Будь-яка зміна історичного процесу, будь-який крок вперед чи назад, - пише П. Сорокін, - є справою честі людини і без неї не здійснюється... Людина завжди була єдиним творцем своєї історії...” [187, с. 135]. Систему цінностей і культуру, носіями

яких є людина, він розглядав як вихідний чинник розвитку суспільства. Ми погоджуємося з думкою українського науковця І. Малого, що кожна система культури втілюється в праві, філософії, моралі, структурі виробничих відносин [184, с. 28]. При цьому “соціальний статус людини усе більше визначається її освітнім рівнем, здатністю перетворювати інформацію у знання, самостійно здійснювати продуктивну діяльність в умовах технологічно досконалого суспільства” [64, с. 79].

“Людина є особливим елементом, генератором перетворення психічного в економічне шляхом її соціалізації та персоніфікації. Це щодо творення економічних реформ, - пише український науковець Б. Одягайло. А з іншого боку, людина стає мотором інноваційного процесу... Перша особливість людини коріниться в людині-споживачеві..., друга – в людині-виробнику... Щоденний продукт людської діяльності – інноваційне рішення – створює животворну сутність будь-якого інноваційного товару/послуги” [188, с. 156].

Зроблена П. Сорокіним спроба сполучення психофізичних і соціальних процесів в єдиному дослідженні, має загальнонаукове значення та може викликати нові питання й припущення. Якщо революція відбувається внаслідок стійкого “придушення” базових інстинктів, то їх причиною П. Сорокін називає обмеження у більшості людей їхнього імпульсу до боротьби і суперництва, творчої праці, набуття досвіду, потреби у свободі [189, с. 273]. Інстинктивна поведінка спрямована на задоволення базових потреб живої істоти. Натомість, економічна наука вивчає спроби задоволення людських потреб, в першу чергу – виробництво відповідних благ. Логічним є припущення про вплив довготривалій еволюціонуючої інстинктивної поведінки на усвідомлену людську діяльність, людську поведінку [121, с. 52].

Представник австрійської школи економіки Л. Мізес (L. Mises) [190], вивчав людську дію як таку, а не мотиви, що спонукають людину діяти тим чи іншим чином. Він сформулював теоретико-методологічний фундамент дослідження людської діяльності та заклав новий напрям наукових досліджень – праксеологію. Важливим моментом у проведених ним дослідженнях людської діяльності було те, що вони спиралися на інституційний інструментарій. На думку Л. Мізеса, інститут є соціально-економічним феноменом, що структурує людську діяльність, накладаючи на неї певні формальні та неформальні обмеження, формуючи взірці поведінки, які є базовими для людської діяльності, зокрема економічної.

Цікавим є погляд російського науковця В. Нуркова щодо психологічних бар’єрів в ситуації нововведень. Він стверджує, що соціальні детермінанти контрінноваційної поведінки не зводяться до поняття “психологічних бар’єрів”. “Власне “психологічні бар’єри” – це, перш за все, реакція, настрої, емоції, які відчувають люди в ситуації нововведень. Існують різні варіанти психологічних причин, що перешкоджають нововведенням. До їх числа відносяться нерозвинена мотивація досягнення, яка багато в чому задається культурою. В православній культурі орієнтація на досягнення успіху слабша, ніж орієнтація на уникнення невдач. Аналогічне співвідношення мотивації

спостерігається сьогодні і в культурі Китаю” [191, с. 94]. В. Нурков виділяє суттєву соціально-психологічну детермінанту, що на його думку, є основою генезису інновацій.

“Нововведення, яке розроблено безпосередньо в соціальній групі, впроваджується успішніше, ніж те, що привнесене із-зовні. Ця закономірність може провокувати контрінноваційну поведінку, навіть не дивлячись на те, що “зовнішні” нововведення можуть бути якісно кращими” [191, с. 94]. Однак існує інша ситуація, за якої в суспільстві може формуватися думка, зміст якої полягає в тому, що зовнішня продукція априорі краща. Така думка може суттєво ослаблювати інноваційний потенціал країни. Прикладом може слугувати Україна з її населенням.

Дослідницька увага В. Тарасевича об’єктивно фокусується на доведенні, що загальний вплив психофізичних утворень людини на суспільний лад означає загальність впливу архітектоніки інстинктів на інституційну універсуміку й архітектоніку. Він пише: “І те, і інше є історичним наслідком загального впливу поведінки на діяльність. Зрозуміло, сучасні реалії та багатий історичний матеріал свідчать про складний взаємовплив поведінки і діяльності. Це безперечно. Інакше життєдіяльність людини неможлива. Але на даному рівні дослідження засад інститутоутворення, важливою є констатація, по-перше, історичної первинності і домінантності поведінки та інстинктів стосовно діяльності та інститутів. У революційні епохи первинність і домінантність можуть виявлятися безпосередньо, в еволюційні епохи – або опосередковано, або перебувати в латентному стані” [121, с. 56].

Зміст і характер впливу поведінки на діяльність поки що залишаються несформованими остаточно. Судити про них можна лише “в першому наближенні”, спираючись на явну емпіричну кореляцію результатів поведінки і діяльності – відповідно до низки інстинктів та інститутів. В. Тарасевич припускає, що ймовірно, взаємовплив поведінки і діяльності може виявлятися у взаємовпливі не лише їх результатів, а й засобів, процесів, умов, механізмів, форм та інструментів. На його думку, не все очевидне є сутнісно вірним. Проте, деякі результати найпростішого емпіричного аналізу він схематично подає через три кореляційні зв’язки (рис. III.1, додатку III).

За умови стійкої позитивної кореляції, інститути історично “надбудовуються” над інстинктами, відповідним чином їх соціалізуючи і упорядковуючи. При негативному кореляційному характері зв’язку спостерігається істотне обмеження, придушення і сублімація інститутами інстинктів. Змішаний кореляційний зв’язок між інститутами та інстинктами може бути знайдений у взаємозв’язках більшості з них. На думку В. Тарасевича прикладом змішаного кореляційного зв’язку є інститути, які здійснюють навчання й надають освіту. В певному сенсі вони є протилежними інстинкту наслідування, оскільки передбачають виховання творчих особистостей, що мислять нестандартно і діють креативно.

В суспільстві економіко-соціальний розвиток поза розвитком інформаційно-аналітичної діяльності неможливий і результативність

інноваційної економіки залежить від значущості діяльності індивідуума та умов соціального середовища.

“...Психофізичні утворення людини історично передують суспільному ладу, оскільки вони справляють на нього загальний вплив..., в свою чергу архітектоніка інстинктів так само історично передує і впливає на інституційну універсуміку й архітектоніку” [121, с. 58]. В. Тарасевич припускає, що якщо інститути – це результат діяльності, то субстанцією і засадою загального впливу є вплив поведінки на діяльність.

Українські дослідники П. Мазурок, Б. Одягайло, В. Кулішов, О. Сазонець дійшли висновку в своїх наукових дослідженнях, що “просте людське буття вимагає встановлення рівноваги між організмом людини і природним середовищем. Це здійснюється з допомогою елементарних економічних прообразів (архетипів) або універсалій (протоінституцій), які мають психічну природу.... Психічне існування – це єдина категорія існування, про яке ми маємо безпосереднє знання. Нічого неможливо пізнати, якщо воно спочатку не з’явиться як психічний образ або архетип чи типовий мотив, який колись пройшов через свідомість і витіснений у підсвідомість.... Архетипи – це моделі підсвідомої поведінки, що мають колективну природу (притаманні всім без винятку)” [118, с. 83]. За аналогією з психічними підсвідомими праформами або архетипами, які утворюють систему колективних настанов і реакцій щодо інноваційної поведінки людей, існують прообрази економічної поведінки, які створюють закономірну структуру – архітектоніку [192, с. 47] інноваційної економіки.

Якщо дивитися на формування інноваційної економіки через призму інституціоналізму, то видно, що людина через систему інститутів здійснює інноваційну діяльність, структуруючи економічно-інноваційний простір, утворюючи його складові “клітини” – бізнес-інкубатори, технопарки, технополіси, інноваційні кластери (рис. 1.9). Вони формують покращене середовище людської життєдіяльності, забезпечують побудову інноваційної економіки. “Інституції – це творіння людей. Їх розвивають і змінюють також люди, отже, дослідження має починатися від індивідуума” [107, с. 14]. Згідно з інституційною парадигмою це означає, що людина є первинна, а інститути інноваційного розвитку вторинними. Дана теза дає можливість для моделювання інноваційної діяльності на основі аналогії проявів людської індивідуальності.

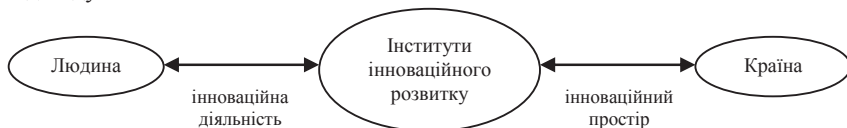

Рис. 1.9. Базова інституціональна модель інноваційної економіки на основі суб’єктно-орієнтованого підходу (розробка автора)

Оскільки об’єктом праксеологічної парадигми є індивід, цілком

зрозумілим буде використання в монографії суб'єктно-орієнтованого підходу. Даний підхід є похідним від методологічного індивідуалізму (пояснює господарські феномени через цілеспрямовані дії індивідів), якого дотримувався Л. Мізес. Згідно суб'єктно-орієнтованого підходу, фігурантом інноваційної діяльності є людина.

Суб'єктно-орієнтований підхід передбачає оперування поняттями як індивідуального (особистість), так і колективного (група, колектив, громада, нація) суб'єкта [193, с. 44–45, 55]. Для того, щоб запрацювали колективістські цінності, вони повинні вбудуватись у систему цінностей індивіда і набути статусу суб'єктивної важливості. Намагаючись змінити рівень власної недосконалості, люди формують стереотипи поведінки на основі успішного досвіду і, тим самим, заощаджують на витратах для прийняття рішень. Стійкі стереотипи (рутини) і цінності утворюють ментальні моделі [194; 195, с. 69], як засоби сприйняття зовнішнього світу.

В процесі взаємодії люди змушені коригувати ці моделі, виробляючи базові уявлення (“загальні ментальні моделі”). З них складається культура суспільства, в рамках якого формуються норми поведінки [195, с. 70; 196]. Останні знаходять своє відображення в сукупності правил, доповнених механізмами примусу задля їх виконання, які називають інститутами.

Аналізуючи інституціональну парадигму, що представлена в працях Д. Норта та парадигму праксеології Л. Мізеса, можна помітити деяку подібність у трактуваннях суті розвитку господарських процесів. Вона проявляється в тому, що початковим моментом у процесі історичних змін Л. Мізес вбачає ідеї, ціннісні судження, цілеспрямованість як характерну рису людської діяльності. У свою чергу Д. Норт початок змін пов'язує з ментальними моделями, уявленнями та інтенціональністю. Тому, для розуміння суті процесів розвитку потрібно, вивчити зміст людських ціннісних суджень, ідей, бажань та прагнень (тимологія згідно Л. Мізесом), а відповідно до Д. Норта – процес і уявлення їх формування. Уявлення визначають очікуванні людиною реакції, варіанти їх поведінки в різних обставинах, умовах економічної діяльності.

Заслуговує на увагу в рамках теми дослідження структурно-компонентна модель інституту американського вченого А. Грейфа (A. Greif) [197] (рис. 1.10). Ця модель є дещо ширшою за структурну схему інституту за Д. Нортом [107, с. 11–14] і дає змогу побачити спрямованість складових інституту.

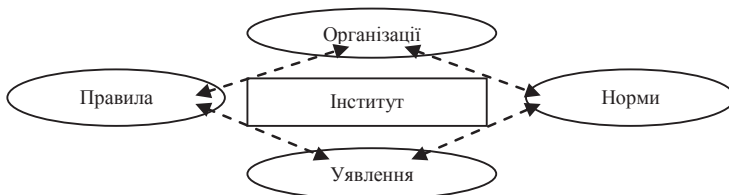

Рис. 1.10. Структурно-компонентна модель інституту за А. Грейфом [197, с. 9–20]

Інститути створюють стимули, визначають правила та принципи людської поведінки, встановлюючи для неї обмеження, проте інституціональні “межі” людської діяльності досить “розмиті” та віртуалізовані.

З погляду інноваційної економіки, інститути дозволяють структурувати витрати на функціонування в умовах невизначеності. Формування цих інститутів – процес ендегенний, пов’язаний з історичним досвідом взаємодії людей. Спроби ззовні впровадити запозичені правила будуть невдалими, якщо підуть в розріз з тією культурою і неформальними практиками, які вже існують у суспільстві.

Інститути досить інертні, але поступово змінюються з накопиченням досвіду особами, які приймають рішення. Досвід дозволяє їм коригувати існуючі ментальні моделі, відкриває нові можливості для інноваційної поведінки, сприяє виникненню нових інститутів [198, с. 6; 195, с. 71].

З позиції теорії еволюції, інститути-правила є одним з факторів пристосування. Виживають ті суб’єкти, які набувають властивостей (обирають норми поведінки), що відповідають умовам зовнішнього середовища. Цей вибір може бути як вдалим, так і навпаки.

В процесі еволюції можливе наслідування якостей, які вирішують локальну задачу, але призводять до вимирання виду. У суспільному житті також можливе наслідування деяких правил, які наприклад, сприяють виживанню підприємств, але не створюють необхідних передумов для їх успішної конкуренції зі світовими інноваційними лідерами, що діють в умовах достатньої захищеності прав власності [199, с. 144; 200, с. 44].

Евристичний постулат полягає в тому, що теорія природного відбору Ч. Дарвіна (Ch. Darwin) є лише одним із різновидів загальної форми історичного пояснення, і популяційного методу, що може бути застосований не лише до органічних видів, але й до історичних об’єктів [201; 202; 200, с. 44]. Важливо враховувати, що застосовується він для пояснення не будь-яких змін в часі, а лише в таких випадках, коли “відкриті, складні системи пристосовуються до оточуючих їх середовищ” [203, с. 358].

В цьому сенсі інноватизація базується на природничо-науковому пізнанні та реальному втіленні її в технологічні та соціально-економічні процеси розвитку. Природничо-науковий шлях розвитку є механізмом розвитку (“рефлексією”) інноватизації та методологічною основою цього процесу. Рефлексія – не лише і не стільки усвідомлення людиною своїх зусиль, скільки забезпечення, оснащення цієї діяльності (методичної, практичної, наукової, інженерної) організаційним матеріалом.

Принциповим питанням, в наукових дискусіях є питання – якій логіці повинні слідувати методологічні інтерпретації рефлексивних одиниць та їх конфігурування в нове ціле? Ці ж проблеми були основними у І. Канта. Саме в цьому сенсі він запропонував ряд спеціальних термінів і понять, які утворюють структурно-системне мислення (“система”, “зв’язок”, “функція”, “аналіз-синтез”). Необхідність забезпечення систематичності знань

передбачає формулювання головної ідеї розвитку наукового пізнання і методології його розробки. В методології теорій інновацій простежується два стратегічних підходи:

- конструювати нові уявлення;
- створити (спроєктувати) методологічну структуру, яка б перетворювала різного роду системно-структурні уявлення, будуючи “чітку” систему поглядів на інновацізацію як наукову і прикладну сферу діяльності.

Теорії інновацій лежать в основі формування і розвитку інноваційної економіки, вони об’єднують всі уявлення про виникнення, наукове та технологічне оформлення нових ідей, принципи їх організаційно-технологічної реалізації у виробництві [182, с. 68] й інституціоналізацію інноваційної економіки. Головне, при цьому, вдало поєднати організаційно-технологічні та соціально-психологічні підходи в інноваційній діяльності.

Перетин соціального та інтелектуального просторів свідчить не лише про сприйняття та досягнення ефективних результатів комерціалізації та дифузії інновацій, але й конструювання, побудову нових “пізнавальних ситуацій” (рис. 1.11) [204, с. 35–36].

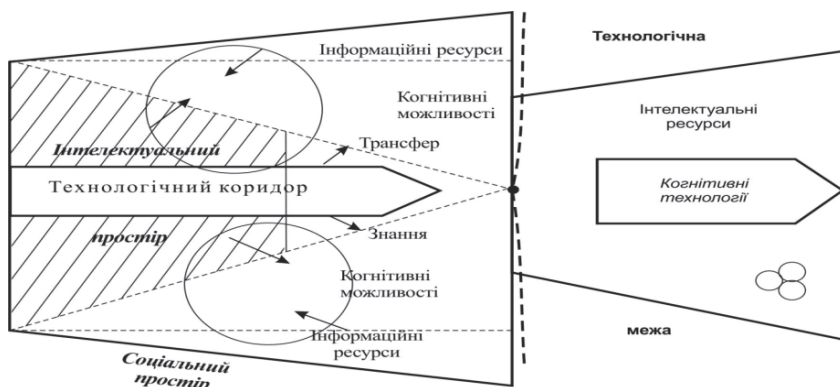

Рис. 1.11. Філософія взаємодії соціального й інтелектуального просторів [204, с. 36]

Для інноваційного розвитку необхідне розширення інтелектуального простору, що забезпечує “технологічний коридор” просування інновацій.

В основі механізму його розширення лежить фундаментальний процес взаємодії потоків знань і відомостей, які й визначають результат розширення. Якщо інформаційна маса в соціумі встигає “вискристалізуватися” в необхідні для інноваційного прориву знання, – вищевказаний механізм спрацює.

“Кристалізація” забезпечується за рахунок формування так званих “змістових атракторів”, ядром яких є інвестиції. Конструювання подібних механізмів формування нових змістів (в які “запаковуються” знання) закладене в основу постіндустріальної модернізації суспільства. Освоєння

подібних механізмів та розуміння філософії їх дії, дає шанс “вирватися з глухого кута наздоганяючого розвитку” [204, с. 37].

У моделі на рис. 1.11 простежується проблема співвідношення соціального та інтелектуального просторів, що тісно пов’язана з недооцінкою інноваційної практики використання ресурсних можливостей в дихотомії “інформація – знання”. Саме з причин відсутності когнітивних інструментів такі можливості не використовуються для створення необхідних для розвитку соціуму нових змістів як важливих продуктів економіки знань.

Діалектична система інноваційної економіки “інформація – знання”, в якій роль “творчої практики” виробництва знань виконує людина (трансформуючи інформацію в знання), побудована на застосуванні природного принципу “об’єднання можливостей”, є керованою, а інформація і знання в ній функціонують у нерозривному взаємозв’язку [205, с. 8].

Загальні властивості інформації як самостійного феномена:

- вона може існувати тільки у процесі взаємодії об’єктів;
- дана взаємодія – форма відображення об’єктів природи;
- інформаційне середовище є відображенням природної речовини незалежно від рівня ієрархії системи.

Отже, інформація є природним нескінченним джерелом творчого процесу, результатом інноваційної діяльності.

Матеріальний світ є інформаційним, а тому процеси базуються на принципі “єдності матеріальних коренів інформації й інформаційних коренів матерії” [179; 205, с. 9]. Діалектична система “інформація – знання” в інноваційній економіці базується на використанні багатьох природних принципів і засад:

- свідомості людини, як невичерпного джерела творчості;
- інформаційності матеріального світу;
- боротьбі суперечностей як принципу творчого руху;
- “об’єднанні можливостей”;
- синергії, як нескінченного резерву для творчого отримання інноваційного продукту.

Велике значення при становленні інноваційної економіки відіграє принцип “об’єднання можливостей”. На його основі створюються нові знання, формується загальна теорія систем, функціонує й удосконалюється теорія творчої праці, яка базується на синергії, формуються інноваційні, навчальні, галузеві кластери, працюють “мозкові групи” [205, с. 9]. Розглядаючи сутність принципу “об’єднання можливостей” з позиції основних положень загальної теорії систем, не можна не звернутися до наукових праць одного із її авторів, російського філософа О. Богданова. У своїй праці “Тектологія. Всезагальна організаційна наука” [206] він дійшов висновку про існування єдиних структурних зв’язків і закономірностей, спільних навіть для явищ, які значно між собою відрізняються. Основна ідея тектології – визначення необхідності підходу до будь-якого явища з точки зору організованості, яка тісно пов’язана з принципом цілісного розгляду

окремих явищ світу [205, с. 10].

Засновник узагальненої системної концепції (“Загальна теорія систем”) австрійський біолог Л. Берталанфі (L. Bertalanffy) [207; 208] стверджував, що будь-який достатньо складний об’єкт із великою кількістю внутрішніх зв’язків прагне структуруватися, розділятися на підсистеми.

Такий підхід узагальнює принцип максимуму вільної енергії, який діє у фізиці дисипативних систем: структурований і складний об’єкт енергетично більш вигідний, ніж неструктурований. Таким чином, як стверджує український науковець О. Пархоменко, принцип “об’єднання можливостей” відповідно до загальної теорії систем відтворює закладену природою можливість мати додаткові переваги у разі об’єднання окремих самостійних частин у більш складну функціональну систему, тобто у разі об’єднання двох окремих складових досягати ефекту більший, ніж $1+1=2$.

Цей принцип, на нашу думку, лежить в основі інноваційної економіки, оскільки у процесі творчої праці людини із застосуванням діалектичної системи “інформація – знання” з’являється стадія наукового пізнання і саме її можна порівняти із “творчою фабрикою створення нового знання, нового продукту, властивості яких є більшими за суму складових” [205, с. 10].

Доречним з позиції досліджуваної системи буде розгляд і синергетичного ефекту. Адже зв’язок, що існує між частинами цілого, сам по собі є частиною цілого. Синергетична природа інноваційної діяльності обумовлена складною природою інноваційних потреб. По-перше, вони не є первинними, тобто в багаторівневій системі потреби виникають безпосередньо за необхідністю розв’язання множини суперечностей між потребами та можливостями їх задоволення, а по-друге, вони мають інтегративний характер. На думку українських науковців Н. Рябцевої та О. Алсуф’євої, інноваційні потреби інтегрують у собі кретивно-пізнавальні та економічні потреби. Діалектичну єдність цих видів потреб системно можна відобразити за допомогою моделі “подвійної спіралі”, коли задоволення одного виду потреб зумовлює актуалізацію іншого виду, але на більш високому рівні задоволення. Інноваційні потреби мають об’єктивну основу, але суб’єктивні за своєю формою. Усвідомлені інноваційні потреби трансформуються в систему інноваційних інтересів, яка діалектично поєднує кретивно-пізнавальні та економічні інтереси різноманітних суб’єктів інноваційної діяльності. Якщо інноваційні потреби мають і якісну, і кількісну сторони, то економічні інтереси мають лише якісну визначеність. Тобто, інноваційний інтерес виражає відповідний рівень і динаміку задоволення потреб [209, с. 4–5].

Ми погоджуємося з О. Пархоменко, який синергію порівнює з правилом “важеля”, що діє між зусиллями і результатом праці суб’єкта інноваційного процесу. Зміна свідомості за рахунок синергії зміщує точку опору системи ближче до результату праці. Чим більша синергія, тим легше досягти кращого результату (рис. 1.12). Результативність системи “інформація – знання” залежить від співпраці індивідуума і соціального середовища.

В інноваційному процесі є два ключові питання: що людина повинна

зробити (виробляти)? і як?

На перше питання дає відповідь філософія, на друге – методологія. Філософія зародилася як наука про мислення, сприйняття людиною зовнішнього середовища, розуміння нею свого місця в ньому. Методологія дає уявлення про способи пізнання навколишнього світу, самого себе та внесення змін. Методологія повинна вибудовувати теорію інновацій на основі інноваційного підходу, поступово розвинути її частини та елементи у відповідності з проектом.

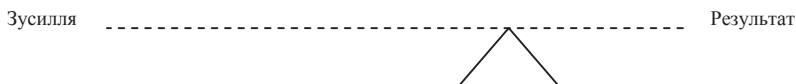

Рис. 1.12. Модель синергетичного впливу на ефективність праці суб'єкта інноваційного процесу за О. Пархоменком [205, с. 10; 210; 180]

Філософія є фундаментом методології інновацій та пов'язаних з ними процесів і систем. Інновації “народжуються” в результаті віртуальних розумових висновків щодо об'єктів, які не існують. Чим радикальніша інновація, тим вона віртуальніша, і тим міцніший її філософський фундамент. З іншого боку, сама філософія інновацій є потужним прискорювачем розвитку сучасного суспільства, що прагне успішно вирішувати економічні, соціальні і політичні проблеми [183, с. 69].

В широкому філософському сенсі інновація є умова і механізм, під впливом якого здійснюється соціальний прогрес. В основі буття будь-якої соціальної системи покладено закон періодичного інноваційного оновлення. При цьому, слід відмітити такі закономірності:

- інноваційні перетворення в різних сферах життя суспільства, зазвичай, синхронні. Тобто, інновації в науці, культурі, економіці, соціальній і політичній сферах знаходяться у взаємозалежності й “супроводжують” (сприяють появі) одна одну;

- в інноваційному оновленні зберігається базове ядро соціальної системи (або її підсистеми), параметри ж її існування змінюються відповідно до тих обставин, які задають координати актуальності;

- інноваційна діяльність розвивається нерівномірно і циклічно, хвилі інноваційної активності змінюються спадами. Спостерігаються чітко виражені інноваційні цикли різної глибини і терміновості. Ці цикли проходять наступні фази: вибух інноваційного імпульсу – піднесення – спад – стабілізація – стагнація – депресія – накопичення потенціалу нового інноваційного імпульсу;

- в циклах інноваційної динаміки діє свого роду природний відбір. А саме – ефективні та життєздатні інновації “вбудовуються в генотип” соціальної системи і повторюють потім її актуалізованими модифікаціями. Цей відбір може здійснюватись цілеспрямовано, свідомо і планово, або бути стихійним

у процесі вирішення “гострих” соціальних суперечностей, що викликають “глибокі” кризові явища в суспільстві;

- кожна інноваційна хвиля породжує “вибухи” суперечностей у суспільстві. Боротьба традицій та інновацій є тим “боліснішою”, чим радикальніше відбувається трансформація соціальної системи. Революційне техніко-технологічне оновлення супроводжується намаганням демонтувати все, в тому числі, і спадкове ядро системи. Але діє соціальна закономірність підтримки балансу надійності у співвідношенні “традиція – новаторство”. Ця закономірність стабілізує соціальну систему, оберігаючи її від тотального зламу. За техніко-технологічними революціями і радикальними реформами, зазвичай, з’являються контрреволюції і контрреформи. Вони коригують інновації, усувають крайності, небезпеку руйнівного “забігання вперед”, встановлюють рівновагу на новому рівні розвитку [186, с. 90].

Інноваційний процес через призму філософії починається з ідеї, а закінчується матеріальним втіленням. Розуміння інноваційного процесу через базові філософські категорії вимагає розгляду основних його елементів та учасників. Все розпочинається з генерації нових ідей, із народження інновацій новатором. Науковець А. Баркер (A. Barker) у своїй книзі “Алхімія інновацій”, писав, що “творити – означає знайти винятковий або незвичний спосіб осмислення чогось, вирватись з полону” [211, с. 29]. На думку психологів, творчі особистості характеризуються такими якостями, як: ентузіазм, готовність до ризику, “гнучкий, ясний” розум, здатність зробити складне простим, допитливість, бажання зворотного зв’язку та об’єктивність до критики [211, с. 30].

Потім новація перетворюється в інновацію, тобто впроваджується. Питаннями впровадження займається інноватор. Реалізація є наступним етапом в інноваційному процесі. Інновація повинна бути такою, якої потребує суспільство. А це вже робота для спеціалістів-професіоналів, які мають переконати потенційних споживачів у тому, що інновація їм необхідна. Цим займається консерватор – людина, яка володіє необхідними технологіями для так званого “промивання мозків”. Результатами діяльності всіх задіяних осіб є: новація, інновація та товар [183, с. 69].

Суб’єктам інноваційного процесу притаманне лідерство як організаційний принцип та функціональний механізм. Кожен з них повинен реалізувати його відповідно до соціальних задач. В умовах стабільного розвитку лідерство покликане відтворювати і коригувати форми суспільного життя, що склалися.

В період кризи та її подолання лідерство має свої особливості. В нестабільний період воно має справу з дестабілізуючою організацією соціуму, що формує нові виклики, які висловлюють запит на інновацію. Одночасно надається ресурс для більш глибокої, швидкої і кардинальної реструктуризації соціального порядку, зважаючи на послаблення рамок, які стабілізують і детермінують буття інституціональних структур.

Практична реалізація інновацій неможлива без інструментального компонента лідерства. Інструменти – це все те (групи, партії, бюрократія,

наука, законодавчі органи, ЗМІ), що може завадити або допомогти діям інноваційних лідерів і є соціальною даниною. Атрактивний вплив, як характеристика особистісної компоненти лідерства, має такі ознаки: індивідуальний підхід; інтелектуальна стимуляція; вплив, що породжує ідеї; надихаюча мотивація. Інноваційні ідеї не повинні нав'язуватися. Потрібно створювати умови для спільного творчого продукування, заохочувати “народження” нових ідей, забезпечувати умови для реалізації особистісного потенціалу та його зростання.

Розглянуті компоненти можуть ефективно реалізовуватися лише за умови повної інституціоналізації лідерства, тобто максимальної реальної дієвості цього інституту. Через призму інноватизації мова йде про колективну “соціальну креативність”, а не сукупність особистісних інноваційних вкладень. Така креативність досягається шляхом інтеграції різноманітності як в плані об'єднання індивідуальностей з різними професійно-інтелектуальними та світоглядними позиціями (гетерогенні групи), так і в плані підтримки різних форм взаємодії [186, с. 90–91].

Головною проблемою виступає складність продукування індивідуальних пропозицій, що можливо вирішити шляхом створення системи параметрів функціонування соціальних елементів. Вона буде регламентувати умови і межі реалізації креативності індивідуумами, контролювати дотримання балансу надійності у співвідношенні “традиція – інновація”.

Поряд з проблемою інноваційного лідерства є потреба у формуванні комплексу інноваційної мотивації і компетенції, щодо суб'єктів інноваційної діяльності різних рівнів – індивідуума, організації, суспільства в цілому. Аналіз саме співвідношення інноваційної і контрінноваційної поведінки та причин, що їх викликають, є безперечно важливою проблемою на етапі становлення інноваційної економіки. Ним визначається ефективність процесів створення (виробництва) і використання (впровадження, споживання) об'єктів інтелектуальної власності (інновацій) у суспільстві. У більшості випадків контрінноваційна поведінка виникає як реакція на ігнорування ментальної особливості тих соціальних груп, котрі або проектують, або споживають інновації. Якщо інновації “зачипають” інтереси великих груп і навіть етносів, доречно говорити про залежність інноваційної сензитивності (чуттєвості) від соціального характеру та ментальності населення. Ментальність – це система концептів, які лежать в основі людських уявлень про світ і про своє місце в ньому та відповідно визначають вчинки й поведінку людей [191, с. 93].

В основі менталітету лежить вплив об'єктивного матеріального світу на душевні, психологічні та інтелектуальні якості народів, які позначаються на способі мислення й установах окремих суб'єктів. “На спосіб мислення значний вплив справляють характер і зміст трудової діяльності (інноваційна чи інша діяльність), якою займається індивідуум. Характер трудової діяльності бере участь у створенні менталітету різних професійних груп (учені, педагоги), що залученні до інноваційного процесу” [211, с. 42–43].

Так збільшується кількість перешкод у впровадженні інновацій, посилюються ризики й відповідальність. Проявляється це в різних формах ухилення від інновацій, контрінноваційній поведінці. Це виражається в наступному твердженні: “У нас так все взаємозалежно, що якщо щось міняти, то потрібно змінювати майже все. Краще нічого не змінювати” [191, с. 94].

Порівняльна характеристика суб’єктів інноваційного процесу (новатора, інноватора, консерватора) з позиції філософії та методології представлена в табл. 1.4. Саме філософський ракурс аналізу інноваційного процесу дає змогу зрозуміти зміст існування і призначення кожного учасника.

Таблиця 1.4

Порівняльна характеристика учасників інноваційного процесу з позиції філософії та методології (згруповано автором на основі джерела 183, с. 69–73)

Суб’єкт	Новатор	Інноватор	Консерватор
1	2	3	4
Напрямок у філософії	Ідеалізм	Дуалізм	Матеріалізм
Засновники	Платон (428–348 рр. до н.е.)	Декарт (1596–1650 рр.)	Демокріт (460–370 рр. до н.е.)
Роль	Генерація ідей	Впровадження новаций	Комерціалізація інновацій
Результат	Новація	Інновація	Товар
Рівень	Духовний	Ментальний	Інстинктивний
Орієнтація	Процес	Ціль	Результат
Реакція	Проактивність	Активність	Пасивність
Поведінка	Пошукова	Варіативна	Детермінована
Час	Майбутнє	Теперішнє	Минуле
Простір	Глобальний	Глобальний	Локальний
Протяжність	Безкінечність	Завершеність	Обмеженість
Сприйняття	Споглядання	Оформлення	Вручення
Система	Відкрита	Напіввідкрита	Закрита
“Людина розумна”	“Людина творча”	“Людина прагматична”	“Людина технологічна”
Зовнішній світ	Віртуальний	Міфічний	Реальний
Відношення до суспільства	Антисоціальне	Маргіальне	Соціальне
Взаємодія із суспільством	Конфронтація	Адаптація	Консервація
Тип мислення	Синтетичне	Прагматичне	Аналітичне
Тренування мислення	Розвиток	Фіксування	Формування
Об’єкт	Ідеї	Новації	Інновації
Мета	Обман	Міф	Істина
Опис мети	Відсутній	“Розмитий”	Чіткий
Процес	Домінує	Рівнозначний меті	Підпорядкований меті
Наукова база	Евристика	Інноватика	Класика
Методи	Теоретичні	Емпіричні	Прикладні
Визначеність	Пошук	Ймовірність	Детермінованість
Оригінальність	Унікальність	Похідність	Стандартність
Об’єктивність	Суб’єктивність	Змішаність	Об’єктивність
Відтворення	Низьке	Середнє	Високе
Оцінка	Якісна	Напівкількісна	Кількісна

Філософський дуалістичний підхід допомагає вирішити суперечку вчених про те, чим є інновація – процесом чи результатом. Інноватор розглядає інновацію і як процес, і як результат. В цьому проявляється дуалізм інновацій. Як тільки інноватор отримує інновацію як результат, вона... потребує оновлення, бо застаріває, а це вже процес. Ми погоджуємося з думкою російського дослідника В. Завадовського, який наголошує, що філософські напрями не повинні змішуватись: "... ще Декарт запропонував компромісний варіант, який задовольняє вимоги матеріалізму й ідеалізму... це самостійний напрям.

Інноватор повинен бути дуалістом, "не скочуватись" до позицій ідеалізму і матеріалізму, бо він втрапить "прикордонну роль" в інноваційному процесі. Він не має "переклучатися" між ідеалізмом і матеріалізмом... має поєднувати риси ідеаліста і матеріаліста, але не бути ні тим, ні іншим" [183, с. 70].

В період масштабної приватизації, економічні суб'єкти, які потрапили в незвичайні умови, випробовували різні моделі поведінки, але, в кінцевому результаті, були обрані моделі егоїстичної поведінки інсайдерів-менеджерів, які привласнюють неоплачену працю. Використовуючи терміни дихотомії "новатор-консерватор" [212, с. 41], перемогли (в економічному відношенні) новатори рентного шляху вилучення прибутку. Але це була "банкетна перемога", яка нагадувала "безплідні гілки статевого відбору в біології" [200, с. 53], коли підвищення індивідуальної пристосованості призводить до видової деградації.

На думку В. Дементьєва і В. Вишневіського, по-перше, результатом обраної моделі трансформації планового господарства є підприємства, що спеціалізуються на виробництві товарів низького ступеня переробки. Такі товари користувались стійким попитом на зовнішніх ринках, тоді як домінуючі в світі інноваційні фірми випускають продукцію високого ступеня обробки за прогресивними технологіями.

По-друге, потрапивши під контроль нових власників, приватизовані підприємства перетворились в їх особисті "клондайки", але створені не природою, а значно неоплаченою працею людей. Вони засновані на протиставленні власника і найманого робітника, в той час як успішні інноваційні підприємства – це завжди творчі згуртовані колективи людей, а не поодинокі автори. "Інноваційний процес є колективним, оскільки трансформація технологічних і ринкових умов вимагає інтеграції великої кількості людей зі спеціалізованими знаннями та навичками. Тому ці люди залучаються до корпоративної взаємодії для розробки і використання виробничих ресурсів" [200, с. 53].

По-третє, еволюційно стійка стратегія впливає з первинного хаосу боротьби егоїстичних індивідів за спільні цінності і передбачає інвестиції в агресію (прийняття заходів по захопленню чужого майна) [213, с. 11–12, 13]. В таких умовах власність залишається потенційно незахищеною, оскільки завжди є небезпека, що дії більш кмітливого та агресивного конкурента призведуть до її втрати.

Це, поряд із ціновою невизначеністю та іншими ризиками економіки, формує “короткі правила”, що відтворюють високі ризики обмеження прав власності, в той час як інновації вимагають співпраці, а не лише суперництва економічних суб’єктів. В сучасних умовах “інновації в галузях промисловості – це результат взаємодії різних авторів (університетів, фірм, суспільних агентів, інноваційних організацій), котрі мають формальні та неформальні партнерські взаємовідносини” [214, с. 677; 200].

На думку ряду науковців, причиною таких проблем є егоїстична поведінка домінуючих власників у період ринкових реформ та пов’язана з ними неефективність анархії [214; 199; 200]. Якщо індивіди приймають незалежні егоїстичні рішення, то соціальний оптимізм, зазвичай, не досягається і результативна рівновага в домінуючих стратегіях (коли вибір одного індивіда не залежить від рішення іншого) не є Паретто-оптимальною. В таких умовах “невидима рука ринку” не працює.

Господарський порядок, сприятливий для інновацій, передбачає не стільки суперництво, скільки співробітництво економічних суб’єктів інноваційної економіки. Вони повинні спільно виробляти, відбирати і наслідувати “довгі правила” взаємодії. Основу такого порядку складає організаційна ідентифікація різного рівня спільності, яка базується на проявах альтруїзму.

Існуючий порядок не породжує співробітництво суб’єктів інноваційного процесу. Вони самостійно виробляють і реалізують “короткі правила” взаємодії, а основою порядку є сімейно-кланова приватна економічна власність, що базується на власних інтересах та зацікавленості [200, с. 56].

Причину та форму прояву інноваційних інтересів відображають потреби та способи їх задоволення [215, с. 15–19]. Інноваційні інтереси стають певною ланкою, що опосередковує взаємозв’язок між потребами в інноваціях та їх “виробництвом”. Об’єктивний зміст інноваційних інтересів [216, с. 35–39] визначається тим, що вони є, з одного боку, формою прояву відповідних відносин, з іншого – елементом у механізмі дії економічних законів.

Зауважимо, що інноваційному інтересу притаманні внутрішні суперечності, які виникають між усвідомленням мети діяльності і наявністю засобів її здійснення [217, с. 28], тобто суперечності між усвідомленими потребами та реальними здібностями економічного суб’єкта. Цей непростий множинний дуалізм інноваційного інтересу відображає певний стан рівноваги в системі “індивід – суспільство”. Реалізація даного інтересу є процесом вирішення його внутрішніх суперечностей та відновлення порушеної рівноваги, яка носить динамічний характер. Таким чином, інноваційні інтереси виступають рушійною або гальмуючою силою [218, с. 14; 219, с. 85] розвитку інноваційної економіки.

Головна умова переходу до інноваційного шляху розвитку – трансформація, перебудова існуючого господарського порядку. Домінуючі власники (стратегічні контролери) підприємств повинні співпрацювати. Потрібно створити такі умови, щоб форми поведінки економічних суб’єктів

інноваційного процесу, які базуються на “довгих правилах” взаємодії, змогли сформуватися. Для цього потрібно змінити соціально-економічне середовище, що їх оточує та перенести їх діяльність в зону іншої інноваційної організації [200, с. 57].

Соціо-біологічні проблеми егоїзму особистості у зв'язку з режимом, що склався (режимом власності фізичних осіб), стали проблемами підприємств та суспільства. Періоди господарських реформ супроводжуються соціальними мутаціями інститутів-правил, які спрямовують поведінку економічних суб'єктів до визначеного напрямку. Ми стали свідками того, як, за короткий період, неякісна трансформація економіки зруйнувала попередній господарський порядок. Наслідком таких “соціальних мутацій” стала поява неефективних, в інноваційному відношенні, інститутів-правил. З'ясувалось, що пряма аналогія реплікаторів в біології (гени) і економіці (організаційна рутинна, інститути-правила) не працюють. На відміну від біологічних реплікаторів, економічні виявилися тендітними, крихкими та нестійкими [200, с. 61].

Не претендуючи на універсальність і завершеність вирішення проблеми, ми пропонуємо свій варіант (рис. 1.13), що представлений концепцією інноваційної економіки на основі еволюції базових інститутів. Даній концепції притаманні декілька принципових моментів, а саме:

- пріоритетом інноваційної економіки є інтелектуальне продукування на основі процесу пізнання;
- єдине економічне поле для інформаційного, інтелектуального та матеріального виробництва.

Запропонована концепція є відображенням об'єктивної реальності, тобто процесу пізнання. Традиції, звички, звичаї, норми-зразків – не лише суто історичний факт, але й сучасна реальність. Звичаї проявляють себе зазвичай у побуті, а отже в якості умовних правил, норм, тоді як традиції – в усіх галузях соціального життя. Вони не зникають, а продовжують впливати на життєдіяльність індивідуумів.

Виходячи з існуючих взаємозв'язків між собою та взаємодії з інститутами, традиції і норми формують інституціональну архітектоніку інноваційної економіки. Варто зазначити, від процесу пізнання індивідуума залежить, яку форму будуть мати його результати (запис, матеріальний об'єкт чи залишаться лише думкою, ідеєю, що не вийде за межі свідомості).

Зауважимо, що “Великий економічний словник” тлумачить звичай, як “джерело правових норм громадянського та торгового права, норму, яка доповнює закон в тих випадках, коли відповідний припис в законі відсутній або написаний недостатньо ґрунтовно” [13, с. 673]. Слід мати на увазі, що відмежовувати правові звичаї від неправових звичок не завжди легко, тим більше, що неформальні звички в процесі їх застосування, зазвичай переростають у звичаї. У звичаях жорстко фіксується дія або його заборона. Якщо звичаї проявляють себе у ситуаціях, які повторюються і є базою для формування простих звичок, дій (носять характер автоматизмів), то традиції

є основою для формування складних звичок (певної спрямованості поведінки індивідуума, в якій йому вказується свобода вибору конкретного вчинку). В традиції такий жорсткий зв'язок не спостерігається. Традицію в рамках досліджуваної теми ми трактуємо як “звичай, що встановлює порядок у поведінці, побуті” [13, с. 1263]. Під нормою розуміємо “узаконене встановлення, визнаний обов’язковий порядок” [13, с. 640].

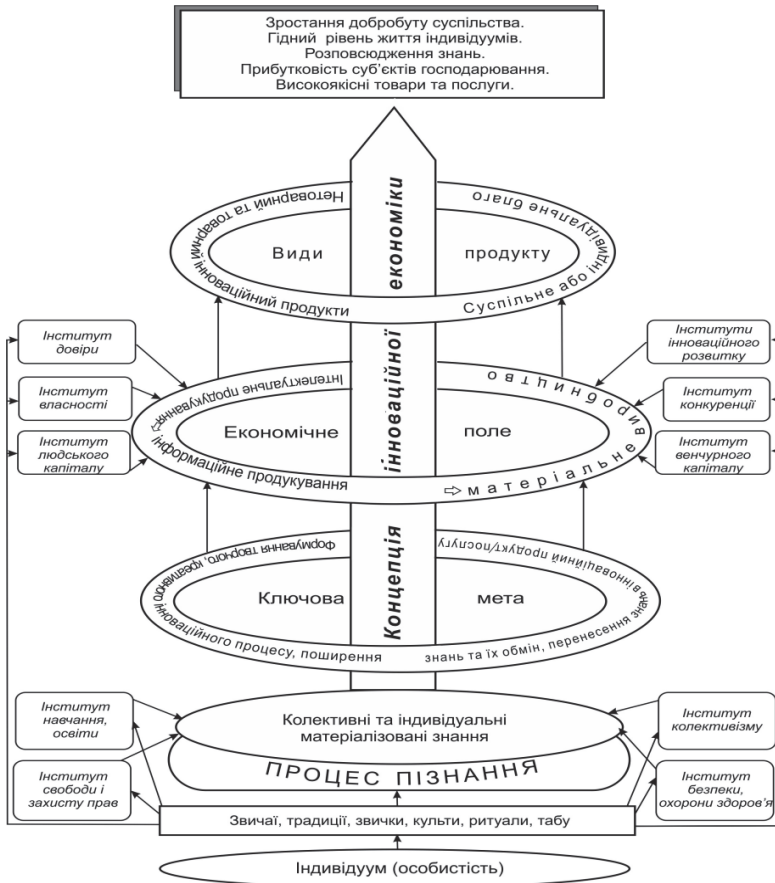

Рис. 1.13. Концепція інноваційної економіки (розробка автора)

Людина є безпосереднім носієм звичаїв, традицій, звичок, а їх генерація та трансляція можлива і необхідна в результаті живого та не обов’язкового вербального контакту, неопосередкованого зв’язку між людьми. Принципово важливим для розуміння механізму функціонування єдиного економічного поля є те, що всі три складові (інтелектуальне, інформаційне та матеріальне

виробництво) ланцюга інноваційного процесу не існують одна без одної. Їх розвиток – взаємозалежний та взаємообумовлений. В сукупності ці види виробництва утворюють єдиний технологічний ланцюг виробництва і використання знань, набутих у процесі пізнання.

Процес виробництва інновацій розпочинається з інтелектуального продукування, зі створення ідеальних індивідуальних та колективних знань. Наступним етапом є інформаційне виробництво під впливом кодування і розповсюдження знань. Завершальним етапом є уречевлення отриманих знань в інноваційному продукті.

Таким чином, можна зробити ряд висновків і узагальнень.

По-перше, матеріалізація знань є однією з важливих умов безпосереднього існування знань. Це викликано тим, що якщо навіть унікальні за своїми можливостями впливу на реальне життя людини та суспільства колективні й індивідуальні знання не будуть матеріалізовані, вони не принесуть користі суспільству.

По-друге, матеріальне виробництво інноваційного продукту завжди є вторинним відносно інтелектуального, тому, що воно є лише уречевленням ідей, що створенні в процесі інтелектуального продукування.

По-третє, інформаційне виробництво є сполучною ланкою між інтелектуальним і матеріальним виробництвами й поєднує в собі якості обох.

Не дивлячись на складнощі, що виникають при формуванні інноваційної економіки та становленні взаємодії її інститутів, потрібно пам'ятати, що ядром такої економіки є інтелект, знання та мислення людини, що й дозволяє отримати прибуток. Інноваційна економіка є багаторівневою, в ній задіяні три типи спеціалістів (новатори, інноватори, консерватори) зі своїми функціями та характеристиками. Кожен з них виконує свою роботу. Для успішної побудови процесу створення і впровадження новаций повинна бути сформована потужна методологічна, теоретична і філософська бази. Якщо цього не дотримуватися, то інновацію спіткає крах та руйнація [183, с. 73].

Інновація обов'язково передбачає своєчасне й оперативне впровадження нововведення у життя, яке призводить до позитивних наслідків для соціальної системи. Проектний і динамічний план інновацій повинен бути синхронізованим. Це викликано тим, що невчасно реалізоване нововведення не має конструктивного значення і не може вважатися інновацією.

Інноваційний процес будується на взаємодії діалектичної (“інформація – знання”) і соціальної (“суспільство – людина”) систем та використанні принципів синергії й “об'єднання можливостей”. В інноваційній економіці відбувається формування груп фахівців різного спрямування, об'єднаних однією метою. Ці суб'єкти на всіх етапах інноваційної економіки (інтелектуальному, інформаційному, технологічному, речовинно-енергетичному, управлінському) зорієнтовані на використання принципу “об'єднання можливостей”. Система “суспільство – людина”, використовуючи цей принцип, створює умови для застосування в інноваційній системі ефекту синергії, а система “інформація – знання” для

результативного формування нових знань [205, с. 12].

Погоджуємося з думкою Ю. Зайцева про те, що “стрімкий розвиток науково-технічної революції, яка охоплює усі сфери економічної та соціальної діяльності окремої людини, окремої держави, людства в цілому і призводить до появи “інформаційної”, “інноваційної” та “комунікативної” людини” [63]. Інформація і суспільство є середовищем, в якому функціонує людина. Вона є творчим організаційно-об’єднуючим елементом у поєднанні інформаційного середовища із суспільством [210, с. 4]. Велике значення в інноваційних процесах відіграє економічний контур. Його основою є система “інформація – людина – знання”, в ньому відбувається перетворення інформації в знання.

Антагоністичні завдання людини і суспільства поєднуються на етапі досягнення економічної вигоди. Створення умов для діалектичного поєднання економічних суперечностей людини і суспільства в єдність, є ключовим моментом побудови інноваційної економіки [210, с. 5].

Серед процесів, які впливають на інституціональну структуру суспільства, виділяють технологічні зміни. Саме вони сприяють скороченню інноваційних відставань, розвитку комунікацій, більшій інформаційній прозорості. Індивідууми суспільства розуміють (не лише на рівні теорії, а й на власному досвіді), що в кожному інституціональному устрої є свої переваги і недоліки. Інноваційна економіка не є виключенням.

З часом це ускладнюється економічними відносинами, поглибленням спеціалізації праці і, відповідно, рівнем довіри у конкретних взаємодіях. Все частіше можуть виникати ситуації, за яких не працює ціновий механізм ринку інноваційної продукції [195, с. 76].

Проведений гносеологічний аналіз і з’ясування антропологічних особливостей інституціонального базису інноваційної економіки дають підстави стверджувати, що нині “диктується” новий тип організації системи соціуму та його інститутів. Він більш динамічний і постійно узгоджується з вимогами поточного часу. Виникає й вимога мобільності свідомості, її відповідності швидкості соціальної динаміки. Є потреба у відмові від прагнення єдиним актом соціальної творчості написати умовну картину “загального добробуту” та оформити її у незмінну, встановлену даність.

1.5. Парагенез інститутів розвитку: інституціонально-еволюційний контекст

Вибір на користь постіндустріалізму, незалежно від ступеня форсування відповідних структурних зрушень, спонукає суспільство до прискореного формування всієї системи сучасних інститутів, тобто до побудови нині відсутніх фрагментів ланцюга. Сам старт формування відповідних інститутів спрацьовує як виклик для всієї системи, що призведе до певної реакційної

відповіді. Традиційна індустріально-інституціональна модель у даному випадку не підходить, бо буде відтворювати стару економіку. Зрушення ж у напрямі високотехнологічності без попереднього формування інститутів, розрахованих на інновації, є просто неможливим [145, с. 15].

Отже, важливість вибору сучасного інституціонального облаштування потребує конкретизації та врахування тих змін, що для сучасного постіндустріального вибору є обов'язковими. Саме інститути визначають хід історичного розвитку економік окремих країн (груп країн), регіонів і цілого світу та їх сучасний стан.

Україна сьогодні переживає складний етап суспільної трансформації, який до того ж ускладнений подіями відстоювання і формування державності, проведенням масштабних, глибинних економічних реформ. Її зміст полягає в системних змінах в усіх сферах суспільного життя, перш за все, в економічній сфері, де приймає форму економічної трансформації.

В методологічному і теоретичному контексті проблема економічної трансформації зазнала відчутних змін. Ці зміни відбулися внаслідок нищівної критики й наукових дискусій. Все більше уваги приділяється неекономічним вимірам економічної трансформації та її аспектам, на зразок моральних, культурних, етичних, соціальних, політичних. Тоді як у межах “мейнстріму” вона традиційно розглядалася як явище одномірне та лише економічне.

Замінили традиційне універсальне детерміністсько-лінійне бачення суспільної трансформації нові уявлення про неї. Ці уявлення довели необхідність і можливість розглядати економічні трансформації в контексті універсальної самоорганізованої еволюції людства, як одну із визначальних форм суспільного розвитку, що існує поряд з іншими формами.

Існують різноманітні точки зору щодо розуміння економічної трансформації. Найбільш цікаві, з нашої думки, ті, що трактуються через призму інституціоналізму, бо суспільні трансформації носять “інституціональний та універсальний характер” [220; 221]. Зміст категорії “економічна трансформація” та її розуміння у вузькому й широкому значенні представлено нами в табл. III.1 додатку III.

Слід звернути увагу на те, що еволюційна теорія, пояснюючи зміст економічної трансформації, спрямована на вивчення особливостей економіки, що прогресує технологічно та має у своїй основі технологічну революцію. Зміна технологій не просто динамічний, але й нерівноважний процес. Це пояснюється тим, що інноваторам заздалегідь невідомо, якою буде реальна потреба у новій техніці, технологіях або продуктах. Зміна технологій вимагає значної концентрації ресурсів нагромадження, соціальних змін, удосконалення організаційних та управлінських структур, сприяє змінам офіційних статусів, традицій й інших інститутів, зменшенню транзакційних витрат, подоланню соціальної інерції.

І хоча технологічну еволюцію слід визнати основним чинником, що знаходиться в основі економічної трансформації, інституціональна теорія залишає значне місце для нетехнологічних інституціональних чинників

економічних трансформацій. Досвід економічних трансформацій доводить стратегічну важливість інституціональних чинників, їх визначальну роль, навіть порівняно з макроекономічними чинниками та заходами макроекономічної політики.

Останні можуть бути цілком ефективними в певні відрізки часу, однак окремі позитивні результати не завжди забезпечують реальну трансформацію економічної системи [185, с. 311].

Не буде помилкою вважати, що процес економічної трансформації визначається загальним трендом економічного розвитку, при якому не виключено рух у напрямі “векторності – безвекторності”. Але відповідно постає питання про необхідність глобального процесу переходу від природно-історичного (заснованого на прогресивно-послідовних способах заміщення одних інституціональних структур іншими, їх детермінованості і субординованості) до соціокультурного (пов’язаного із співіснуванням самостійних та непорівнянних інституцій) типу розвитку.

А. Гриценко тлумачить вказані трансформації як перехід від відтворювального, дискреційного, еволюційно-революційного до континуального, процесуального, інноваційного розвитку. Останнє допускає співіснування найбільш передових технологічних і соціальних інституцій, що постійно змінюються та втілюють інституціональну динаміку, із традиційними консервативними інституціями, які не обов’язково мають зникнути [137, с. 73–74].

Структурна трансформація економіки виступає відправним механізмом її адаптації до середовища функціонування і спрямована на задоволення суспільних потреб та забезпечення економічного зростання. Діагностика структурних трансформацій економіки України, в розрізі її основних видів, свідчить про наявність значних диспропорцій. Цей факт ставить під загрозу можливість досягнення нею цілей паритетної інтеграції до світового господарства та реалізацію стратегічних національних інтересів.

З метою оптимізації й підвищення ефективності структури національної економіки очевидно є необхідність проведення державою активної структурної політики із залученням потенціалу всіх суспільних інституцій [222, с. 57]. В основу вироблення структурної політики інноваційної економіки слід покласти детальний аналіз впливу на структуру національної економіки базових ринкових та суспільних інституцій, перетворення “старих” інститутів на “нові”, що й зумовило актуальність дослідження даного підрозділу.

Виходячи з теми монографії та проаналізованих нами наукових шкіл та їх теорій, видається за доцільне розглянути інноваційні перетворення в країні через інституційну модель структурної трансформації Д. Норта [107]. Дана модель пов’язує структурні зміни в економічному розвитку з поступовою перебудовою інституційного середовища економіки, з налагодженістю взаємозв’язків між формальними і неформальними правилами, що постійно розвиваються, з рівнем адаптації кращих світових практик такої

інституційної трансформації до специфіки конкретних країн. Адаптація відбувається під впливом державної політики на формування й розвиток інституцій, які сприяли б удосконаленню структури економіки.

У контексті досліджуваної нами проблеми зазначимо, що в науковій літературі [222, с. 41] розрізняють ефективність структурних зрушень в економіці й ефективність. Структуру інноваційної економіки можна вважати ефективною за умови, що вона забезпечує різноманітні виробничі й особистісні потреби в інноваційній продукції та високі темпи економічного зростання. Ефективність структурних зрушень в інноваційній економіці виражається в їх спроможності якомога швидше досягти цілей щодо приведення структури інноваційної економіки у відповідність до структури потреб суспільного розвитку. Саме “інституціоналізація діє так, що створює загальне розуміння відносно того, що таке прийнятна і фундаментально значима поведінка” [223, с. 138], коли вона відбувається “практики і структури вважаються природними, з приводу них не задають питань і не порівнюють з іншими альтернативами” [224, с. 194].

Але що ж собою являє інституціоналізація? В науковій літературі є досить велика кількість думок та підходів з приводу трактування змісту цієї категорії. Так, наприклад, закордонні дослідники Ж.-Е. Лейн (J.-E. Lane) і С. Ерссон (S. Ersson) тлумачать інституціоналізацію з позиції розуміння інституту як норми (правила поведінки). Вони наполягають на тому, що це “процес, завдяки якому правила або норми виконуються таким чином, що вони приймаються, наступають санкції в тій або іншій мірі за їх порушення, вони вважаються легітимною групою, що має до них відношення” [225, с. 3].

Такі ж погляди і в Дж. Майєра (J. Meyer) та Б. Роуана (B. Rowan), ще одних закордонних науковців в сфері інституціоналізму. Під ним вони розуміють “процес, за допомогою якого соціальні процеси, зобов’язання або обставини набувають статусу, що подібний правилу, у суспільній свідомості” [226, с. 42]. Американський соціолог С. Хантінгтон (S. Huntington), якого вважають “батьком” даного поняття трактує його як “процес за допомогою якого організації та процедури набувають цінності і стійкості” [227, с. 32].

Нова філософська енциклопедія [228] пояснює інституціоналізацію як процес формалізації соціальних відносин, перехід від неформальних відносин (об’єднань, угод, переговорів) і неорганізованої діяльності до створення організаційних структур з ієрархією влади, регламентацією відповідної діяльності, тих чи інших відносин, їх юридичної легалізації, якщо це можливо та необхідно. Організація і формалізація спілкування, відносин і діяльності перетворює їх в інститути сім’ї, школи, заклади. Інституціоналізація являє собою синергетичний процес переходу від самокеруючих і самоорганізуючих явищ до організованих та керованих.

Тлумачний словник з соціології [229] трактує дану категорію як утворення сталих зразків соціальної взаємодії, яка базується на формалізованих правилах, законах, звичаях та ритуалах. Також це правове і організаційне закріплення відносин й поведінки, які склалися в суспільстві,

утворення інституту. Великий тлумачний словник сучасної української мови пояснює інституціоналізацію як процес розвитку стійких і формальних зразків поведінки людини, які складають інститут [62, с. 499]. У вільній Інтернет-енциклопедії, інституціоналізацію розглядають як процес визначення і закріплення соціальних норм, правил, статусів та ролей, приведення їх в систему, здатну діяти у напрямі задоволення деякої суспільної потреби [230].

В своїй науковій праці “Інституціональні основи ринкової інфраструктури” український професор А. Ткач розглядає інституціоналізацію як перетворення соціальних намірів у норму та формування правил економічного спілкування шляхом їх впровадження за допомогою владних інституцій (неписаних правил чи правової діяльності) на основі засобів правового, економічного і політичного регулювання [231, с. 126].

Досліджуючи національну економіку через призму інституціоналізму, український науковець Ю. Лопатинський тлумачить інституціоналізацію “як процес становлення та функціонування мережі суспільних інститутів, функціями яких є структурування взаємовідносин між економічними суб’єктами, узгодження їхніх інтересів, а також обмеження, що формують мотиваційні та поведінкові механізми” [232, с. 230].

Вивчаючи інноваційну діяльність в Україні, дослідник О. Катигрובה трактує інституціоналізацію інноваційної сфери як “процес виникнення та підготовки інституцій інноваційного процесу, визначення і закріплення соціально-економічних норм, правил, статусів і ролей, приведення їх у діючу систему шляхом прийняття конкретних правових актів з метою забезпечення сприятливого середовища для появи та виробництва інновацій” [70, с. 5].

Український науковець О. Івашина, аналізуючи інституціоналізацію економічних та економіко-неекономічних взаємодій, визначив її як процес подолання декомпозиції інституціональної системи, її впорядкування, організації та самоорганізації на основі створення і додержання правил економічної поведінки через дію механізмів мінливості та вибору, різні форми й способи свідомої діяльності та адаптації правил індивідуальної і соціальної поведінки економічних суб’єктів до умов у соціокультурному, соціальному, правовому, економічному, політичному, вимірах [233, с. 6].

Поряд з розглядом інституціоналізації через призму правил поведінки, дану категорію досліджують залежно від наповнення інституту як організації. Англійський науковець О. Панеб’яно (О. Panebianco) визначає “інституціоналізацію як засіб, завдяки якому організація стає твердішою” [234, с. 53]. Російський дослідник П. Канапунін розглядає її як таку, що “формує певні види економічної взаємодії в різні види інститутів (установ, організацій) і робить ці взаємодії постійними та обов’язковими” [235, с. 141].

Стосовно інституціоналізації, ми повністю погоджуємося з думкою українського професора В. Якубенка. В своїй праці “Базисні інститути у трансформаційній економіці” він наголошує, що “інституціоналізація – уречевлення – розпредмечування – персоналіфікація – це такі форми і стадії

економічної діяльності, що забезпечують її цілісність так само, як і цілісність економічної системи. При цьому, кожна зі стадій наділена різним рівнем та формою прояву соціальності. Стадія інституціоналізації і відповідна їй інституціональна підсистема економіки – безпосередньо суспільна, уречевлення (факторна підсистема) – опосередковано суспільна, розпредмечування (відтворювальна підсистема) – опосередковано приватна, персоніфікація (суб'єктивна підсистема) – безпосередньо приватна” [236, с. 109]. Підкреслюючи цим ступінь інтегрованості окремих підсистем економічної системи, В. Якубенко відзначає, що й сама економічна система, безумовно, має ознаку інтегративності і, насамперед тому, що втягує у свою орбіту практично всі види діяльності.

Привертають нашу увагу й наукові дослідження та роздуми Ю. Коваленко. Вона розрізняє три категорії: “інституціоналізація”, “інституалізація” та “інституціоналізація” і наголошує, що застосування їх залежить від розуміння самого інституту. Сама ж Ю. Коваленко вивчає інституціалізацію та розглядає її як “системоутворюючий чинник становлення секторів вітчизняної економіки”. Вона виходить з того, що “саме інституції є основою діяльності і поведінки, та не вистворюються за один день” [120, с. 210].

Ґрунтовне пояснення двох інших категорій знаходимо в російського вченого В. Ягодкіної. Інституалізацією вона називає процес створення нових і удосконалення вже діючих організацій, установ або інших організаційних утворень [237, с. 10]. “Інституалізація забезпечує ... впорядкування на міждержавному (міжурядовому і неурядовому) рівні, а інституціоналізація пронизує всю вертикаль економічних відносин, починаючи з індивідуальних (наприклад, укладання договорів, контрактів, угод) і закінчуючи мегарівнем (підписання угод, конвенцій, пактів)” [237, с. 11]. На думку В. Ягодкіної відмінність між цими категоріями визначається рівнем економіко-правових відносин: інституалізація здійснюється в рамках інституціоналізації.

Заслуговує на увагу розуміння інституалізації українського науковця А. Авілова. Він розкриває сутність інституалізації як “процесу еволюційного формування сукупності організацій, формальних і неформальних норм та правил, що спрямований на забезпечення ефективного руху капіталу, оптимальне врахування суперечливих інтересів інвесторів, професійних учасників суспільства й держави і впливу глобалізації” [238, с. 5].

Українські дослідники Є. Іващенко та О. Шкуренко стверджують, що “інституціоналізація є певним вбудованим механізмом балансування всієї системи, щоб уникнути нераціонального впливу між інституційними суб'єктами. Інституціоналізація відображає перетворення соціальних намірів у норму і формування основ економічної взаємодії шляхом їх впровадження з допомогою владних інститутів на основі засобів правового, економічного і політичного регулювання. Охоплюючи управління інноваційною сферою з економічної, організаційної, нормативної, технологічної та соціокультурної позиції, інституціоналізація сприяє створенню комплексної системи розвитку

економіки на якісно новому рівні та підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку” [239, с. 41–42].

Якщо дивитись на даний процес з позиції інноваційної економіки, то “інституціоналізація інноваційних процесів передбачає виготовлення й підготовку суб’єктів інноваційної діяльності та норм політичної влади, що регулюють економічні відносини обміну й інститууються шляхом прийняття конкретних правових актів. Результатом інституціоналізації можна вважати створення відповідно до норм і правил чіткої структури, що буде схвалена більшістю учасників інноваційного процесу, - пише О. Катигрובה, - система інституціоналізації інноваційного процесу являє собою сукупність взаємопов’язаних інституцій, які дають змогу створити сприятливе інноваційне середовище у вигляді норм права за допомогою економіко-правової регуляторної діяльності реальних суб’єктів влади” [240, с. 35].

Провівши аналіз вказаних категорій, можемо з упевненістю стверджувати, що інноваційну економіку слід розглядати з позиції саме інституціоналізму. Це зумовлено тим, що саме цей процес є найширшим та пронизує всю вертикаль економічних відносин – від нано- до мегарівня, рівня глобального.

Ми пропонуємо, в широкому значенні, розуміти під інституціоналізацією інноваційної економіки – процес виникнення та становлення інноваційних інституцій (формальні і неформальні норми, правила, традиції, звичаї) як механізму дії нових інститутів інноваційного розвитку (самостійні структури на зразок бізнес-інкубатору, ризикового підприємства) та трансформації “старих” інститутів розвитку з урахуванням їх синергізму, при цьому інституціональне забезпечення інноваційної економіки формує інституціональні умови, які надають цьому аспекту функціонування суспільно-економічної формації певної впорядкованості, організованості, передбачуваності, хабітуалізованості.

У вузькому значенні, під ПЕ вбачаємо процес становлення і розвитку її інституційних одиниць, що впроваджують певні інституції в інноваційну діяльність, а також упорядкування інноваційної діяльності через встановлення правил інноваційної поведінки за існуючих неформальних норм та забезпечення виконання цих правил за допомогою механізмів спонукання, стимулювання, заохочення [241, с. 119].

В подальшому ПЕ повинна бути пов’язана із світоглядним, моральним, інтелектуальним потенціалом людини і суспільства. ПЕ слід також розглядати і як створення структур, які цілеспрямовано займаються проблемами формування відповідних правил, регламентів, схем взаємодії, механізмів оцінки і контролю.

В рамках монографії пропонуємо розрізнати окрім інституціоналізації ще й реінституціоналізацію та деінституціоналізацію. В такому випадку під інституціоналізацією інноваційної економіки розумітимемо завершення формування нових норм, правил, тобто інституцій інноваційної економіки. Вважаємо, що реінституціоналізацію інноваційної економіки слід визначити як процес реформування норм інноваційної сфери. Під деінституціоналізацію

інноваційної економіки маємо на увазі припинення існування норм, правил, традицій, які вже діють. На рисунку 1.14 представлено всі три процеси відповідно до їх просторово-часового проходження внаслідок інституціональних змін в економіці при становленні її інноваційної моделі.

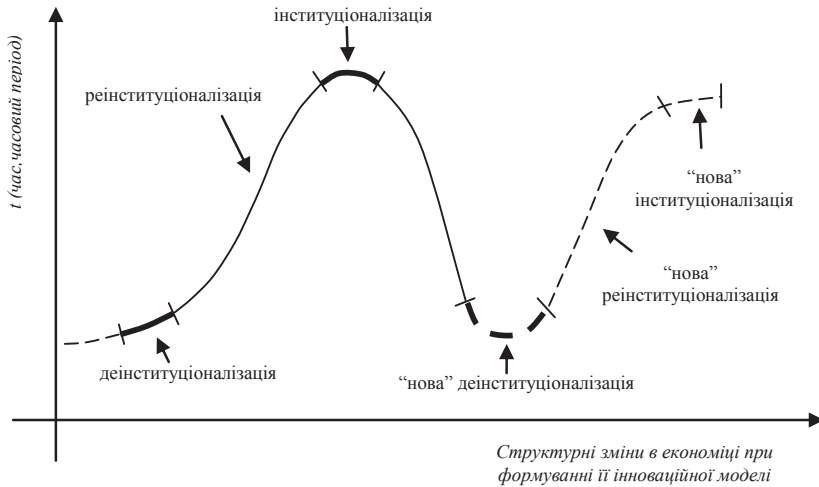

Рис. 1.14 Просторово-часове проходження інституціональних змін в економіці при становленні її інноваційної моделі (розробка автора)

Інституціоналізація інноваційної економіки включає:

- прийняття нових норм, правил здійснення інноваційної діяльності та нових традицій її ведення;
- побудову, створення та хабітуалізацію “нових” інститутів-організацій, установ і органів, що відповідають за виконання правил й визначення ІЕ;
- стимулювання інституційного порядку, формування ставлення інституційних структурних одиниць інноваційної сфери економіки до норм, правил, традицій, інститутів-організацій, установ і органів [241, с. 123].

Ключові рушійні сили ІЕ представлено у вигляді піраміди (рис. 1.15), де базовим ядром виступають ціннісні відносини в сфері інновацій. “Цінності можна представити як стабільне, об’єктивне, суб’єктивно-психологічне, регулятивне внутрішнє відношення індивідуума, що визначає світогляд, цілеспрямованість та характер її економічної активності. Вони представляють цілісну, ієрархічну систему, яка включає працінності, як основу етосних цінностей, індивідуально-естетичні, індивідуально-колективні, моральні, правові, політичні, релігійні, інтегровані екзистинціональні цінності. Ціннісна система індивідуума-новатора носить інтегративний, комплементарний, динамічний характер” [242, с. 108]. Економічні цінності інтегрують в інноваційну сферу увесь вище вказаний

комплекс цінностей. Звички та вміння, в свою чергу, дозволяють уніфікувати більшість стандартних, зрозумілих процесів/процедур, що часто повторюються під час реалізації інноваційного проекту.

“Вміння допомагають справитися з інформаційними перевантаженнями. Некритичне сприйняття інформації, відсутність творчого підходу, утворюють негативну сторону звичок та вмінь... Вміння характеризуються запрограмованістю послідовності етапів” [242, с. 108] інноваційної діяльності, неявним характером знань відносно окремих елементів.

Рис. 1.15. Рушійні сили інституціоналізації інноваційної економіки (розробка автора)

Краще розкрити зміст ПЕ допоможуть її критерії, що представлені у табл. 1.5. Зосередження нашої уваги на критеріях ПЕ робить можливим не лише дослідження її проблем в науці, але, разом з тим, сприяє критичному перегляду існуючих теорій. Викликано це тим, що “новий інституціоналізм” не в змозі до кінця, і належним чином, пояснити процеси інституціоналізації та інституційних змін і пасток, які виникають.

На думку Д. Норта, в процесі еволюції інституціональних систем країн Заходу створено розгалужені формальні відносини і механізми, які забезпечують більш високу ефективність економіки при відносно низьких, ніж в інших країнах. Цей аспект сприяє розвитку конкуренції, яка опирається на нові знання і технології, тобто активізації інноваційних процесів. Інституціоналізація є важливим важелем розвитку інноваційної економіки.

Інституціональна структура інноваційної економіки “забезпечує стимули, котрі диктують види знань і навиків, які набуті з метою отримання максимального виграшу. Розуміння всього цього витікає з менталітету діючих осіб. Економія від масштабу, комплементарність і мережеві екстерналії інституціональних форм роблять інституціональні зміни інкрементними й такими, які залежать від шляхів розвитку” [243, с. 3].

“Інкрементний” – це такий, що має відношення до приросту, нарощення.

Д. Норт під цим терміном розуміє поступове перетворення “старих” інститутів в “нові”, в ході інституціональних змін. “Залежність від шляху розвитку” за Д. Нортом, полягає в тому, що перетворення, яке відбувається, і формування інститутів визначається траєкторією розвитку, тобто пов’язане з наступальним, або створеним характером руху.

Таблиця 1.5

Критерії інституціоналізації інноваційної економіки (узагальнено автором на основі джерел 227, с. 32–35; 230; 120, с. 211–212; 244, с. 18 та власних напрацювань)

<i>Критерій</i>	<i>Характеристика критерію та його зміст</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Складність-простота	Складність може полягати у збільшенні організаційних структур (ієрархічних і функціональних) та диференціації окремих підрозділів. Як свідчить досвід, ті інститути інноваційного розвитку, які займаються різними видами діяльності, більшою мірою адаптуються до втрати якоїсь з них, ніж організація з одним видом інноваційної діяльності. Отже, майбутнє за різнопрофільними технополісами, технопарками, бізнес-інкубаторами, іннотехами, інноваційними хабами.
Адаптивність-ригідність	У контексті дослідження інноваційної сфери адаптивність буде розумітися як спроможність інституту інноваційного розвитку (установи) пристосовуватися до інституційних змін (інституційного середовища), що призведе до зростання рівня ІЕ.
Автономія-підпорядкування	Означає такий розвиток інститутів інноваційного розвитку, за якого вони не є простими виразниками інтересів конкретних груп зацікавлених осіб. У розвиненій інноваційній економіці її автономію захищають механізми, що визначають вплив різних груп інституційних одиниць при входженні нових груп в інноваційну систему. Остання інкорпорує нові організації і органи без обмеження своєї інституційної цілісності.
Згуртованість-роздробленість	Рівень інституціоналізації зростає за умов згуртованості інституту-організації, а саме, коли інноваційна сфера країни з усіма її інститутами спроможна боротися з ендогенними і екзогенними потрясіннями.
Ексклюзивність	Даний критерій пов’язаний з інтенсивністю функціональної конкуренції між інституційними одиницями інноваційної економіки.
Актуальність (від автора)	Актуальність розуміємо як важливість, значимість інноваційного товару/послуги, його сучасність, злободенність. Позначає властивість інноваційного товару/послуги, яка може бути втрачена із часом, з появою сучаснішої, затребуванішої. Актуальність інновацій може втрачатися поступово, частками або, в певних випадках, разово і повністю. Даний критерій стосується і дії “старих” інститутів розвитку.
Універсальність-партикулярність (від автора)	Даний критерій в інноваційній діяльності можна тлумачити як володіння різнобічними знаннями, відомостями, навиками, що допомагають створювати інноваційний товар. За цим критерієм інноваційна цінність не залежить від того, ким і коли вона отримана. А відповідно застосовуватися та використовуватися може будь-ким (за потреби, можливості та дозволу). Цей критерій вимагає об’єктивної оцінки результату досліджень і репутації, що заснована на реальних досягненнях новаторів.
Організований скептицизм (від автора)	За цим критерієм новаторам мають бути притаманні критичність і сумнівність у перевірці отриманих ними результатів. Скептицизм в інноваційній діяльності потрібно розглядати за допомогою такого принципу, як “інтелектуальна скромність”, що вимагає обліку і визнання роботи попередніх новаторів.

Трансформаційні зрушення в напрямі формування інноваційної економіки потрібно розглядати через призму структурних зрушень. Це, в певній мірі, є справедливо, так як на перших етапах трансформаційного процесу

трансформаційні зрушення проявляються саме у зміні структурних співвідношень між первинним, вторинним (переробним) та третинним (сферою послуг) секторами економіки. Таким чином, змін зазнає не тільки галузева, а й територіальна, організаційна та функціональна структури народногосподарського комплексу територіально-просторового утворення (регіону, держави). Остання ґрунтується на співвідношенні суб'єктів господарювання різних форм власності [245, с. 21].

Паралельно з структурним підходом трансформаційних перетворень, в напрямі побудови інноваційної економіки в Україні, ми вважаємо повинен застосовуватись і революційно-еволюційний підхід. Це викликано тим, що еволюційні трансформаційні процеси в побудові “нових” інститутів відбуваються по так званій “спіралі” з поступовим переходом від однієї фази до іншої, та набуттям нових якісних і кількісних характеристик при чому, роль перших значно вагоміша за значення других. Революційні трансформаційні зміни національної економіки відображають не процес як такий, а акт кардинальної “шокової” зміни стану, укладу, існуючого економічного порядку. Революційні трансформації за тривалістю значно коротші, але їх наслідки можуть бути більш значними, вагомішими, відчутнішими та помітнішими для економіки [245, с. 20].

Ефективність та успішність трансформаційних перетворень залежить від безперервного процесу еволюції культури в суспільстві. Як відзначає американський дослідник Р. Брінкман (R. Brinkman) “саме технологія сприяє забезпеченню і підтриманню динамічного процесу еволюції. Це стосується інституційних структур, використовуваних у культурі. Концепція технології та інститутів, їх взаємозв'язку належить до найвагоміших питань аналізу інституціональної економіки” [246, с. 813–814].

Еволюційні та революційні трансформаційні процеси перетворення “старих” інститутів розвитку на “нові” інститути інноваційного розвитку економіки повинні, на нашу думку, брати свій початок з внесення змін у інституціональній та техніко-технологічній структурах на загальнодержавному, регіональному і локальному рівнях.

Економічна трансформація являє собою динамічний процес досягнення рівноваги. З цих причин, для розуміння економічної трансформації важливо зафіксувати точку відліку, яка може бути визначена як точка рівноваги. В різних напрямках економічної теорії, економічна рівновага визначається по різному. В “мейнстрімі” – це рівновага на окремих ринках, в інституціональній теорії – це ситуація, в якій жоден із економічних агентів не зацікавлений у зміні існуючих інститутів, коли за даного співвідношення сил гравців, наявного набору контрактних відносин, що забезпечують економічний обмін, жоден із гравців (а також гарантів угоди, якщо вони не збігаються) не вважає для себе вигідним витратити ресурси на реструктуризацію угод, зміну їх форми [247, с. 525].

Погоджуємося з думкою С. Івашина та О. Івашина, що в процесі трансформаційних змін у складних економічних системах (в тому числі

інноваційній) виникають проблеми субординації та координації, пов'язані з інституціональними розривами між інституціональними рівнями, суміжними інститутами, правилами гри і контролю в межах інституціональної структури економіки. Такі розриви, на їх думку, свідчать, що зв'язок між суміжними правилами незабезпечений, що виникаючі “нові” та існуючі інститути некомпліментарні та руйнують соціальну й економічну системи. Якщо інституціональні розриви є значними, то створюється загроза виникнення незавершених і проміжних соціальних станів з відверто негативними для функціонування економічної системи наслідками, що виявляються у збільшенні трансформаційних витрат [185, с. 312].

Ми поділяємо погляди українського дослідника О. Зибарева про те, що всі ці зміни повинні носити характеристики динамічно-розвиваючих (так звані модерно-революційні трансформаційні процеси) чи інерційно-розвиваючих (так звані інерційно-еволюційні трансформаційні процеси) процесів [248, с. 11]. Процеси інерційного характеру відбуваються в рамках поступового, постадійного внесення змін у діючу національну економіку з метою впровадження певних, стимулюючих інноваційний розвиток, заходів.

Розвитку інноваційних процесів притаманні революційно-еволюційні перетворення. Відображенням таких перетворень, у даному випадку, є інституціональні зміни, що, на наше переконання, повинні включати три фази розвитку інноваційної економіки.

Перша фаза – фаза безпосереднього перетворення, тобто зародження якісно нових інституційних змін. Друга фаза – фаза поступового розвитку інституційних змін та набуття характерних рис “нової” форми інститутами розвитку при невідірваності від “старої” форми економічної системи.

Третя фаза – пікова фаза. Вона проявляється у новій, системній та комплексній модернізації “старих” інститутів розвитку, їх перетворенні на “нові” інститути інноваційного розвитку й адаптацією до повністю нової, відмінної від попередньої форми економічної системи.

“Нові” інститути інноваційного розвитку повинні володіти рисами стійкості до нових умов функціонування. Дана фаза може характеризуватися не лише перетворенням “старих” інститутів, а й появою та зародженням кардинально “нових” інститутів підтримки інноваційних процесів, що відбуваються в країні. Умовна модель еволюційно-біфуркаційного просторово-часового становлення “нових” інститутів інноваційного розвитку представлена на рисунку 1.16.

Парагенез інститутів розвитку розуміємо як деяке спільне просторове походження “старих” інститутів розвитку та “нових” інститутів інноваційного розвитку. Вище вказані інституційні одиниці характеризуються подібністю в послідовності формування та є такими, що функціонують в єдиному економічному полі. Разом з тим, “нові” інститути інноваційного розвитку є в деякій мірі “генетично” пов'язані з “старими” інститутами розвитку (рис. 1.16).

Спробуємо пояснити запропоновану нами модель через призму соціальної

синергетики. Це викликано тим, що саме вона досліджує загальні закономірності самоорганізації, тобто взаємовідносини порядку і хаосу. Під “порядком”, зазвичай, розуміють якісну характеристику стану соціально-економічної системи з точки зору правових і морально-етичних норм. Під ним також мають на увазі злагодженість, режим, послідовність, організацію та наявність цілеспрямованого взаємозв’язку елементів, які складають дану систему; безліч елементів будь-якої природи, між якими існують стійкі (“регулярні”) відносини, що повторюються в просторі або в часі, або в тому і в іншому [13, с. 833].

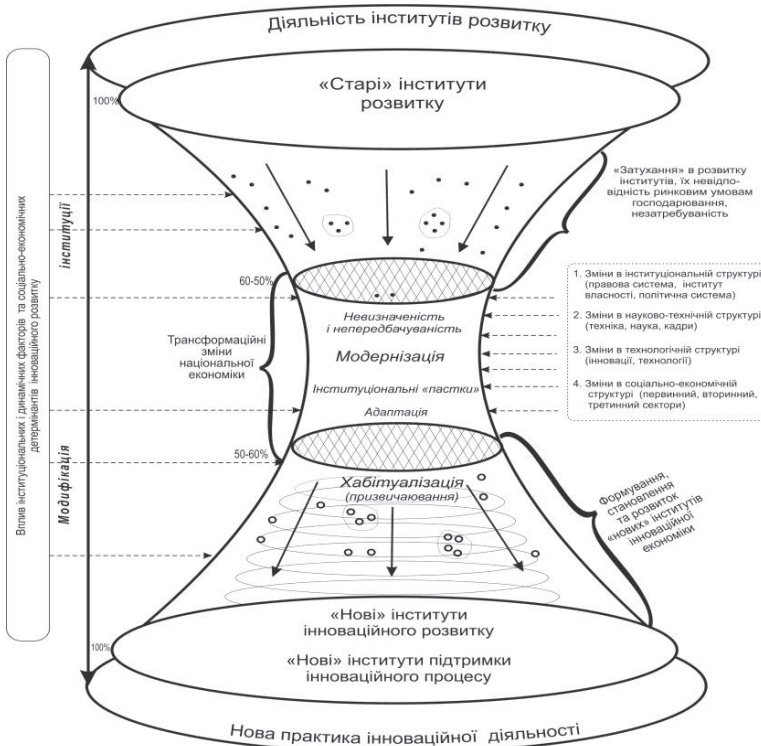

Рис. 1.16. Умовна модель еволюційно-біфуркаційного просторово-часового становлення “нових” інститутів інноваційного розвитку (розробка автора)

Що стосується поняття “хаос”, то Великий економічний словник трактує його як “безлад, плутанину; нагромадження, накопичення чогось, а також безліч елементів між якими відсутні стійкі (повторювані) відносини” [13, с. 1374]. “Наскільки самоорганізація є якісною і до того ж структурною зміною деякої об’єктивної реальності, на стільки синергетика є теорією

розвитку... та розглядає процес розвитку як закономірне і, до того ж, багаторазове повторення (чергування) порядку і хаосу” [74, с. 117], так званого “детермінованого хаосу” [249, с. 13, 159].

Важливо звернути увагу при розгляді еволюційно-біфуркаційного становлення “нових” інститутів інноваційного розвитку та “затухання старих” інститутів розвитку і на той факт, що аналізуючи статичний (повторення лише в просторі) і динамічний (повторення в часі) порядок, ми можемо зіштовхнутися у реальній практиці зі статичним (безлад в просторі) і динамічним (безлад в часі) хаосом [72; 241].

“Синергетична концепція хаосу суттєво відрізняється і від трактування даного поняття, яке абсолютизує хаос (сучасний деконструктивізм): якщо розвиток є закономірне чергування порядку і хаосу, то це означає, що хаос володіє “творчою силою” (здатністю) народжувати новий порядок”, - пише російський науковець В. Бранський [74, с. 118].

“Створення хаосу іноді є досить корисним... Конструктивний хаос конструктивний через здатність до руйнування і, завдяки цьому, є руйнівним на базі конструктивності і через неї. Руйнуючи, він будує, а будуючи, призводить до руйнування... Хаос органічно “вплітається” в картину прогресу, але зберігає свій творчий характер, породжуючи новий порядок... Таким чином, порядок дає початок хаосу, але в хаосі зароджується новий порядок, і з хаосу знов виникає порядок” [250, с. 11; 251].

Мова може йти про народження як “нового” порядку, так і “нових” інститутів розвитку, що здійснюють інноваційну діяльність та формують інноваційну економіку. Цікавою для нас в процесі трансформації інститутів є й дисипативна структура (концептуальний фундамент синергетики), що є формою синтезу порядку і хаосу. На відміну від рівноважної структури, дисипативна [252, с. 197], здатна існувати лише при умові постійного обміну із середовищем, “в загальному випадку речовиною, енергією і інформацією. Під впливом такого обміну вона підтримує свою упорядкованість, низьку ентропію (поворот, перетворення) за рахунок посилення безладу в зовнішньому середовищі (за рахунок скидання надлишкової ентропії в зовнішнє середовище)”. Ентропія – хаос як властивість дисипативних структур стає прабатьківським порядком [253, с. 57].

При цьому, малі відмінності в нерівноважних ситуаціях можуть призвести до такого наслідку, як наприклад, поява нового інституту інноваційного розвитку. Таким чином, синтез порядку та хаосу в понятті дисипативної структури має два аспекти:

- її “порядок” існує лише за рахунок “хаосу”, що вноситься до середовища;

- завдяки своєму “порядку” вона набуває здатності адекватно реагувати на хаотичний вплив середовища і цим зберігати свою стійкість; в її впорядкованій поведінці з’являються “хаотичні” риси, але ці риси стають необхідними умовами її “упорядкованого” існування [74, с. 118].

Хаос-енергія – це не лише “відмічене механічне хаотичне

(неорганізоване) розходження частин дисипативних структур макросередовища, це форма здійснення зв'язаності енергії і матеріальної речовини на конкретний час, а не її зникнення” [253, с. 57].

Що стосується самоорганізації інститутів розвитку, то слід відмітити, що вона виступає як чергування двох процесів, які виключають одне одного, а саме: ієрархізацію і деієрархізацію. Ієрархізація дозволяє встановити структурний зв'язок між подіями та представляє собою послідовне об'єднання елементарних дисипативних структур в дисипативні структури більш високого порядку. В міру ієрархізації інституціональних відносин, складаються норми, звичаї, традиції, формальні правила, що покликані забезпечувати підсилення інституціонального порядку відповідними законами та правилами.

Одним із важливих принципів організації інноваційної економіки, що визначається системоутворюючим фактором, є принцип диференціації й інтеграції елементів. Реалізація цього фактору призводить до ієрархічної будови інноваційної економіки в країні. Сама ж інтеграція і ієрархізація різних структурних елементів можлива лише на основі їх принципової, сутнісної тотожності, а диференціація є проявом їх сутності в конкретних умовах процесу взаємодії з іншими елементами (рис. 1.16). В зрілій (інноваційній) системі є елемент, який в більшій мірі, ніж інші відображає всю систему в цілому, так як в ньому зберігається вся повнота інформації про інноваційну економіку. Цей структурний елемент можна називати ключовим інститутом-ядром.

Деієрархізація – категорія, яка є опозиційною до ієрархії. Під нею розуміють “послідовний розпад складних дисипативних структур на більш прості” [74, с. 118]. Подібну картину можемо спостерігати при “розпаді” великих корпорацій, коли дочірні підприємства і компанії виходять з їх складу та стають самостійними в організації своєї діяльності.

Обидва процеси (ієрархізація та деієрархізація) можуть проходити в різних напрямках. Дисипативні структури мають здатність до об'єднання в різній послідовності та за різними правилами, в результаті чого виникають ієрархічні системи різного типу.

Така ж картина спостерігається і у випадку деієрархізації. Складна дисипативна структура може розпадатися на більш прості різними способами. Як наслідок, в ролі елементарних (простих) структур можуть виступати дисипативні структури різного типу. Але “сектор напрямів, в яких може протікати ієрархізація аж ніяк не довільний. Він задається природою тієї системи, котра зазнає вказану еволюцію, та характером зовнішнього середовища” [74, с. 119–120]. В нашому випадку, мова йде про природу інноваційної системи та вплив зовнішніх чинників на неї.

Іншими словами, “він (процес) визначається бифуркацією – розгалуженням старої якості на кінцеву множиність цілком визначених потенційно нових якостей. Це так звана нелінійність першого роду, - пише В. Бранский, - яка надає процесу самоорганізації, з самого початку,

неоднозначний (“стохастичний”) характер” [74, с. 119].

Найпростіша точка біфуркації відповідає ситуації, коли в процесі флуктації формуються деякі точки “скупчення” частинок B поблизу критичного параметра [253, с. 58]. Після цього рух стає хаотичним, тому знайти систему за точкою біфуркації можна лише випадково (рис. 1.17).

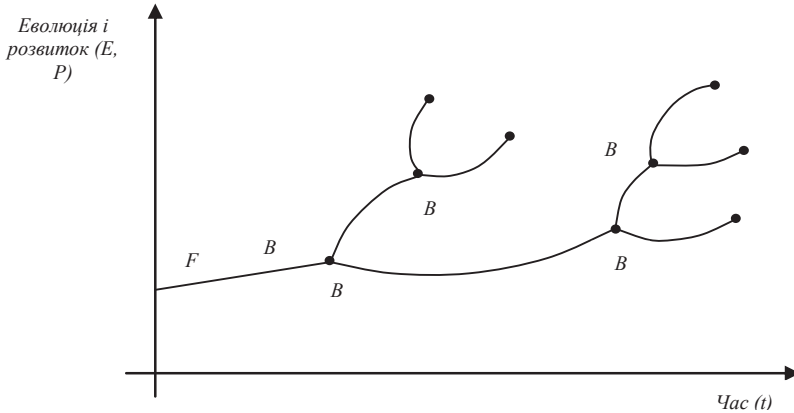

Рис. 1.17. Еволюція “старих” інститутів розвитку та зародження “нових” інститутів інноваційного розвитку в точках флуктації (F) і біфуркації ($B1, B2, B3, B4$) (розробка автора)

Перехід соціально-економічної системи від одного стану в інший, потребує вибору із великої кількості нових структур якоїсь одної. В нашому випадку – “нового” інституту інноваційного розвитку. Тому, на місце традиційного динамічного детермінізму (прибічником якого був французький математик П. Лаплас (P. Laplace) [254]) приходить “суттєво новий “стохастичний” або імовірнісний детермінізм (ланцюжок біфуркацій і послідовність актів вибору)” [74, с. 119]. Слід відмітити, що на всіх фазах, інститути розвитку знаходяться під постійним впливом динамічних та інституціональних факторів і соціально-економічних детермінантів.

Фактор випадковості, невизначеності та непередбачуваності, в даній моделі, можна розглядати як неодмінну передумову розвитку, виникнення нового. Ми поділяємо думку професора В. Соболева, який наполягає на тому, що “актуальна структура невизначеності діяльності суб’єктів будь-якого рівня, включаючи і державу, складається з кількох відокремлених зон простору ухвалення рішень” [138, с. 84]. Він представляє загальну невизначеність господарської системи (Q) як таку, що послідовно змінюється та пропонує наступний її математичний вигляд:

$$Q = I + R + r + i + S \quad (1.3)$$

де I – інститути;

R – раціональний вибір;

r – ризик;

i – інновації;

S – залишок невизначеності, що не усувається (випадкові процеси, помилки, екзогенні шоки).

В. Соболев пропонує розрізняти два послідовні переходи в даній формулі, що, на нашу думку, є важливим моментом в процесі трансформації “старих” інститутів у “нові” інститути інноваційного розвитку.

А саме, послідовність переходів $I \rightarrow R \rightarrow r \rightarrow i \rightarrow S$ як таку, що є “правильною”: від мінімальної невизначеності рішень у просторі I до максимальної в просторі S . Фундаментальна структура будь-якої стабільної економічної системи включає цю правильну послідовність сфер господарської реальності: “закон (інститут) – вибір – ризик – зміна (інновації – випадковість (невизначеність))”. У рамках такої стабільної системи необґрунтована відмова від права вибору означатиме:

- можливість інституційних змін у вигляді “правила відмови від вибору”, що несе для системи ризик “інституційного склерозу” в сфері інновацій;

- додаткове навантаження на інститути інноваційного розвитку, які вимушені диктувати суб’єктові рішення в чужій для нього зоні економічної реальності, тим самим знімаючи з нього частину відповідальності;

- латентне збільшення ризиків [138, с. 85].

Надмірна стійкість системи до випадкових процесів може дати право на життя неефективним і слабким інституційним конструкціям. Якщо процес відмирання сповільнюється, система переповнюється “шлаками”, які “закупорюють” інноваційний простір економіки і знижують ефективність використання ресурсів [138, с. 87].

Якщо розглядати запропоновану нами модель становлення “нових” інститутів інноваційного розвитку (рис. 1.16) через призму економічної синергетики (економічна синергетики – теорія самоорганізації відкритих складних нелінійних соціально-економічних систем), то зрозуміло, що інституційні зміни перехідних систем виступають як “процес становлення нових дисипативних структур у складному нелінійному, нерівноважному, нестійкому середовищі і тому, набувають цілої низки специфічних особливостей. Перш за все, в синергетиці не будь-яка зміна є розвитком. Зміни в синергетиці відбивають лише стан нестійкості системи, її перебування в точці біфуркації, а не якісну динаміку” [77, с. 50]. За Д. Нортон, інституційна зміна – це складний процес, наростання змін може бути наслідком зміни правил, неофіційних обмежень, характеру та ефективності дотримання правил..., довготермінова економічна зміна являє собою послідовне накопичення нечисленних короткотермінових рішень політичних та економічних керівників, що прямо й опосередковано (через зовнішні ефекти) формують функціонування суспільства і економіки [107, с. 15, 133–134].

З цього випливає, що зміни, які відбуваються в нестійкій нерівноважній інституційній системі, не означають неодмінне поліпшення її якісних характеристик. Як доказ та приклад – практика інституційних реформ у пострадянських країнах. Зворотній (“неправильний”) рух по схемі “невизначеність – зміна (інновації) – ризик – вибір – інститути”, на думку В. Соболева, характеризує еволюційний аспект господарської реальності. А саме: випадкові процеси призводять до непередбачуваних змін, це збільшує ризик, ризики вносять збурення до очікувань і переваг, що лежать в основі вибору, як результат – знижується антиентропійний потенціал системи інститутів. Внаслідок цього, починається інтенсивніша рекомбінація випадкових процесів, що призводить до зростання ймовірності виникнення соціально і економічно прийнятних інновацій [138, с. 85].

Основна частина навантаження зі зняття невизначеності лягає на ризик і зміни (інновації). Проте, обидва ці механізми вимагають відповідної суб’єктивності. Тому, фактичне значення S у вітчизняній економіці наближається до Q . Саме з цієї причини, важливе значення сьогодні мають інституційні реформи. Вони є обов’язковою попередньою умовою відновлення суб’єктивної основи, оптимізації навантаження на I , R , r та i відповідно, мінімізації залишкової потужності джерела невизначеності S [138, с. 86] при трансформації “старих” інститутів розвитку в “нові”. Поки реформи не відбудуться повністю, потрібно постійно адаптуватись (приспосовуватись) до випадкових процесів, що виникають при функціонуванні господарської системи.

З цих причин, трансформаційні зміни національної економіки на шляху до формування інноваційної економіки повинні відбуватись шляхом здійснення модернізації. Під час системної та комплексної модернізації, в економіці відбуваються зміни в інституціональній, науково-технічній, технологічній та соціально-економічній структурах.

Український дослідник В. Решетило [77; 255] зауважує, що з позиції економічної синергетики “інституційні зміни соціально-економічних систем, що трансформуються, можуть бути визначені, як складний процес системних взаємодій, що виникає під впливом зовнішніх і внутрішніх флуктуацій і приводить інституційну систему в точку біфуркації (точка біфуркації в синергетиці – точка галуження шляхів еволюції відкритої нелінійної системи) й існування кількох траєкторій її подальшого розвитку” [77, с. 50]. Вважаємо за доцільне зазначити, що під інституціональними змінами розуміємо безперервний процес кількісно-якісних і сутнісних змін та перетворень різних соціальних та економічних інститутів.

Відтак, формування синергетичних режимів із загостренням, можливе лише через резонансний вплив на точки росту економіки, що пов’язані з інноваційними галузями, розвиток яких відбувається нелінійно і стохастично. Останнє пояснюється тим, що суттєва інновація здійснює потужний флуктуаційний вплив на економіку і означає її рух до точки біфуркації [256, с. 151].

Зміни нестійких нерівноважних інституційних систем (в даному випадку така, як характерна сьогодні для України) пов'язані з актуалізацією їх потенційного стану, з невизначеністю й альтернативністю їх розвитку, і тому вдосконалення – це лише один із можливих результатів, який може бути реалізований тільки за певних умов [255]. “В соціально-економічних системах перехідного типу визначальним чинником інституційних змін виступає чинник випадковості та невизначеності інституційного вибору”, - пише В. Решетило [77, с. 51]. Для розуміння всієї складності процесів, що відбуваються в момент інституційного вибору, науковець формально визначає наступну функцію виду:

$$V = F(X, Y, K, W, S) \quad (1.4)$$

де V – інституційний вибір в умовах невизначеності та випадковості;

X – множина чинників, що піддаються впливу суб'єктів інституційних змін;

Y – множина чинників, регулювати які неможливо (неформальні та випадкові реакції економічних агентів в сфері інновацій, непередбачені обставини, виникнення ризику);

K – можлива кількість зовнішніх чинників, що впливають на інституційний вибір (наприклад, державні та неурядові програми інноваційного розвитку, чинник НТП, посилення ринкової економічної інтеграції);

W – кількість внутрішніх чинників, що впливають на інституційний вибір (в нашому випадку це можуть бути фактори: ресурсні, управлінські, структурні, виробничо-збутові, фінансові, техніко-технологічні, зміни в поведінці новаторів, інноваторів);

S – множина можливих альтернатив, що виникають у процесі нелінійної взаємодії формальних і неформальних інститутів інноваційного розвитку (непунктуальність, неетичність партнерів, узгодженість, злагодженість).

Отже, F як функція інституційного вибору визначається безліччю можливих альтернатив, але лише частина з них піддається свідомому впливу суб'єктів інституційного вибору.

Біфуркація, спонукаючи інституціональну систему до вибору, тим самим націлює її на внутрішню єдність [250, с. 58]. З формалізованих позицій, інноваційний розвиток виступає як сукупність змін в процесах взаємозв'язку кількісних (збільшення і зменшення числових значень частин, що складають ціле), якісних і структурних змін соціально-економічної системи. Це свідчить про можливість побудови моделі взаємодії різних видів елементів інноваційної економіки як взаємодії множин. Взаємодія – це процес, що “розвертається в часі і просторі впливу одних структур на інші шляхом обміну енергією, інформацією, рухом, матеріалами, речовиною” [253, с. 57].

В нашому випадку – мається на увазі утворення та взаємодія інноваційних кластерних структур, техніко-технологічних зон, технопарків, інноваційно-

технологічних центрів (ІТЦ), центрів колективного користування високотехнологічним обладнанням, інноваційних хабів, іннотехів.

Інституціональні зміни виявляються в існуючій довготривалій за визиванням і становленням зміні. На думку українського професора О. Носової така зміна “виявляється у стійкому й оборотному за швидкістю здійснення перетворенні та різноякісному за ефектом дії впливі на інституційних суб’єктів, політичні організації і формальні інститути. Інституційний процес характеризують еволюційна, кумулятивна й адаптивна зміни. Під першою розуміють зсув у периферійних правилах та їх поступове перетворення на правила вищого порядку. Кумулятивна зміна визначається ступенем розвитку інститутів і виявляється в загальних змінах функціонуючих норм, правил та інститутів. Адаптивна зміна характеризує використання й адаптацію норм і правил поведінки економічних суб’єктів існуючими умовами” [84, с. 28].

У ході інституційних змін, супроводжуваних створенням інститутів інноваційного розвитку, виробленням і використанням нових норм, правил у суспільстві, відбувається перехід трансформаційної системи до нового стану рівноваги, до нового інституційного порядку.

Сьогодні, з метою пояснення змісту економічного порядку, в економічній літературі досить часто використовують поняття “парадокс Мінські” (названий в честь американського дослідника, який його й виявив) [257; 258; 259]. Зміст даного парадоксу полягає в тому, що політика, яка здійснюється на основі інститутів державного регулювання, посилює економічний порядок, але в той же час зменшується обачність економічних агентів, які спираються на “інституційну страховку”, створену державою.

Формуючи ряд певних звичок і очікувань інвесторів, економічний порядок, який встановлений державою, збільшує допустимі ризики інвестицій. Як наслідок, в майбутньому збільшуються хаотичні коливання ділових циклів, що й визначає хід інноваційно-інвестиційної діяльності як в країні, так і в глобальному середовищі. У такий спосіб, порядок перетворюється на хаос. В широкому трактуванні стосовно всіх інститутів, “парадокс Мінські” знаний як “парадокс інститутів визначеності”. Лишень з’ясовується, що очікування економічних агентів не виправдовуються, уніфікований образ майбутнього припиняє створення порядку в людських взаємодіях й на зміну йому приходять зростаючий економічний хаос, який поряд з руйнівною роллю виконує і творчу.

У зв’язку з цим, під інституційним порядком, виходячи з теми монографії, розумітимемо поведінку економічних агентів, що працюють у сфері інновацій (новатор, інноватор, консерватор), інститутів інноваційного розвитку відповідно до стандартного зразку, форми та способи їх економічної координації в інноваційній діяльності.

Ми поділяємо думку О. Носової про те, що ефективний економічний порядок в сфері інновацій означає збіг індивідуальних і суспільних результатів інноваційної діяльності. Спадкоємність шляху історичного

розвитку та використання різноманіття координаційних форм, зумовлюють комбінацію форм раціональної поведінки суб'єктів інноваційної сфери із непередбачуваною поведінкою (або вимушеною через здійснення ризикового підприємництва), їх взаємозв'язок та відносність і перехідний характер інституційних станів.

Технологічні зміни можна пояснити використовуючи концепції технологічної траєкторії і технологічної парадигми. “Технологічна зміна – це безперервний процес, що враховує короткострокові очікування і формування довгострокових очікувань... Аналізу технологічних змін відводиться ключова роль в характеристиці інституційного розвитку. Результатом такої зміни виступає модифікація системи правил у суспільстві. Під впливом технологічної зміни певна група економічних суб'єктів, залучених у процес розроблення й впровадження винаходу, одержує розподільчі переваги в новій системі діючих правил... Реалізація технологічної парадигми пов'язана з фундаментальним процесом зміни соціально-інституційної системи на національному і міжнародному рівнях. Інституційні та технологічні зміни належать до визначальних чинників економічного зростання” [84, с. 32], а відтак і формування інноваційної економіки.

Погоджуємося з думкою Ю. Коваленко про те, що “реформи мають стати способом здійснення інституційних змін, а реформатори – садівниками, а не інженерами або імпортерами, які вишукують кращі світові практики” [120, с. 228]. Ми також погоджуємося з думкою В. Решетило, щодо запропонованої Б. Клейнером [103] концепції “вирощування”, про те, що в ній “... не враховується той факт, що в умовах нестійкого, нерівноважного і невизначеного соціально-економічного середовища інститути не “вирощуються”, а виникають як своєрідний інваріант у їх видозмінюваних взаємодіях із зовнішнім і внутрішнім середовищем” [77, с. 53–54]. Концепція “вирощування” інституцій не враховує також ступеня здатності інституційного середовища сприймати зміни [103, с. 9, 191; 77, с. 55].

Проведений нами аналіз ПЕ демонструє, як зміна “твердого” обмеження (нормативно-правового акту) призводить до пристосування, адаптації або ухилення від виконання інститутами розвитку цієї зміни (рис. 1.16). Як наслідок, майже половина “старих” інститутів розвитку стають незатребуваними, їх діяльність та продукція – неактуальними, що призводить до їх “затухання”. Та частина “старих” інститутів яка прийняла різного роду зміни, вдосконалила та, за потреби, змінила вид діяльності, перетворилася на “нові” інститути інноваційного розвитку.

Рисунок 1.16 демонструє розгортання інституційної біфуркації як стохастичного процесу, що насичений подіями, конфліктами, конкуруючими альтернативами майбутнього, політичними і соціальними ризиками, наростанням хаотичних процесів [260]. На рисунку 1.16 показано і кругообіг інституцій. Він виникає, коли введення політичних і правових правил та впровадження їх у систему вже існуючих економічних й традиційних обмежень, зумовлюють формування однієї і тієї ж схеми. З новим правилом

“новий” інститут інноваційного розвитку функціонує у новій господарській практиці, але якщо функціонування не вигідне, то цей інститут через регулятор може модифікувати правило згідно зі своїми потребами та потребами суспільства. В кінцевому підсумку “кожне формальне правило пристосовується і відфільтровується мікроекономічним середовищем. У даному випадку інституції стають ефекторами, що спроможні змінювати практику” [120, с. 229] інноваційної діяльності, тобто вони є “... технологіями досягнення цілей, що поставлені суспільством” [261, с. 331].

Саме такі кардинальні та “шокові” зміни є значними і вирішальними на етапі зміни стану, укладу в країні. Вони й визначають майбутній вектор розвитку економіки країни. В нашому випадку – це інноваційно- і соціально-орієнтована економіка з найвищим, VI-м рівнем технологічного укладу.

Інституціональні зрушення в економіці в напрямі інноваційності – це довгохвильовий перетворювальний процес соціально-економічного розвитку структурних одиниць, що проявляється в досягненні пікових показників розвитку та процесом хабітуляції, тобто “озвичаюванням” (з англ. “habitual” – “звичайний”) “нових” інститутів інноваційного розвитку.

Нами використано саме категорію “хабітуалізація”, адже вона як ніяка інша, влучно пояснює дію “нових” інститутів інноваційного розвитку. Хабітуалізацію “нових” інститутів інноваційного розвитку ми розуміємо як перетворення діяльності інститутів на повсякденну та призвичаєну до нових правил, норм, умов. Свого часу німецький соціолог М. Вебер (M. Weber) цей процес називав рутинізацією, в якому харизматичні ідеї перетворюються на звичайний, рутинний порядок речей.

Характеризуються “нові” структурні одиниці якісними особливостями, новим рівнем розвитку, сталістю до зовнішніх (екзогенних) негативних факторів системи. Запропонована нами умовна модель еволюційно-біфуркаційного просторово-часового становлення “нових” інститутів інноваційного розвитку може мати математичну функцію наступного виду:

$$y = f(x_1, \dots, x_n), \quad (1.5)$$

де x_i і y – це множини і y одночасно залежить від n змінних, можна визначити як відображення виду f :

$$X^n \rightarrow Y, \quad (1.6)$$

де, X^n – n -ступіньмножини X .

$$Y_{НІР} = f(x_B; x_{НТЗ}; x_{ТЗ}) \quad (1.7)$$

НІР – “нові” інститути інноваційного розвитку;

ІЗ – інституціональні зміни;
НТЗ – науково-технічні зміни;
ТЗ – технологічні зміни.

$$f : X \rightarrow Y \quad (1.8)$$

З рис. 1.18 видно, що функція f відображає область визначення X в цільову множину Y ; менший овал всередині Y – це область значень функції f .

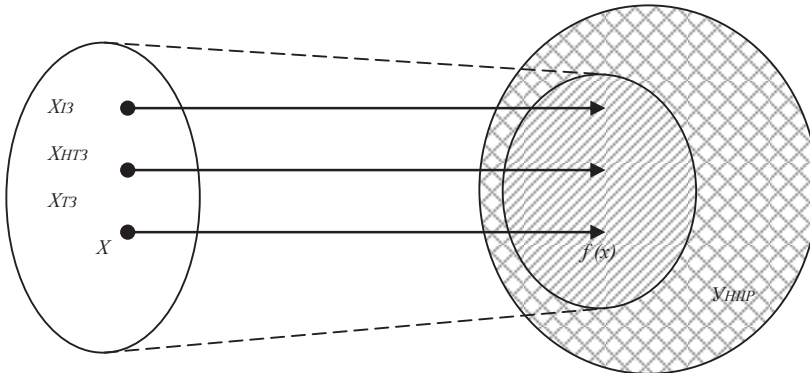

Рис. 1.18. Уявне представлення математичної функції становлення “нових” інститутів інноваційного розвитку під впливом інституціональних, науково-технічних та технологічних змінних (*розробка автора*)

Іноземний вчений Д. Джадж (D. Judge) зазначає, що “інституціоналізація має одну беззаперечну перевагу: вона відходить від дихотомічного опису (існує інститут або ні) і приходить до постійної змінної – яким чином інститут може бути більш-менш інституціоналізованим” [262, с. 497].

В нашому випадку – це уявне бачення перебудови “старих” інститутів розвитку у “нові” під впливом відповідного інституційно-правового підґрунтя, системної і комплексної модернізації та диверсифікації всіх галузей виробництва країни, покращення інноваційно-інвестиційного становища, побудови ефективної інноваційної інфраструктури європейського зразка, здійснення кластеризації господарства.

Саме теорія кінцевих множин вивчаючи правила: як, знаючи кількість елементів деяких множин, дає відповідь на те – як обчислити кількість елементів інших множин, що складені з перших з допомогою деяких операцій. Базовий простір самоорганізованої соціально-економічної системи на шляху до побудови інноваційної системи, може кваліфікуватися як своєрідна мережева множинність. Така мережева множинність базується на:

- формуванні інститутами-організаціями інноваційного розвитку мережевих структур, що базуються на відносинах довіри і системі взаємодії, перш за все, горизонтальної;
- ускладненні умов функціонування сучасних соціально-економічних

систем в умовах глобалізації і формування інноваційної економіки.

На рис. 1.16 нами умовно представлено мережевий економічний простір, що припускає наявність множини “нових” інститутів інноваційного розвитку, які і визначають нові правила формування взаємодії.

З позиції теорії множин, особливість інноваційно-мережових структур полягає в тому, що вони дозволяють створити різноманітні механізми взаємодії. При цих механізмах, інститути-організації інноваційного розвитку, які входять до мережевої структури, зберігають статус юридичних осіб. Слід відмітити, що в інноваційно-мережових структурах відбувається не просто кооперація різних інститутів-установ і інститутів-організацій, а їх когерентна взаємодія, коли вони функціонують як єдине ціле, збільшуючи свої економічні й інституціональні можливості та формуючи синергетичний ефект або синергетизм (синергетизм – це результат комплексної взаємодії заходів, які забезпечують додаткову ефективність роботи підприємства більше, ніж проста арифметична сума ефектів окремих заходів/методів. Це поняття також називається синергетичним ефектом “ $2+2=5$ ” [263, с. 155]).

В результаті такої взаємодії постійно виникає “нова” інституціональна структура в інноваційній сфері, яка передбачає наявність підприємств, які здійснюють свою ризикову діяльність як в рамках існуючих інститутів розвитку, так і в рамках створюваних ними “нових” інститутів інноваційного розвитку. Саме ці інститути й будуть складати внутрішню організацію інноваційно-мережевої структури (кластерної структури, техніко-технологічної зони, технополісу, технопарку, іннотеху).

Під час інноваційного розвитку, в умовах інституціональної невизначеності, підприємства сфери інновацій можуть приймати колективні рішення відносно нових правил взаємодії і виробляти власні інститути. Ці інститути “народжуються” та засновуються з метою:

- структуризації нових напрямів колективних взаємодій;
- створення можливостей для пошуку нових правил і норм цих взаємодій;
- розробки ефективних компромісних рішень, прийняття яких призводить до виграшу всіх учасників інноваційного процесу.

Виходячи з цього, можемо сміливо стверджувати, що зробивши свій вибір на користь європейського вектору розвитку, національна економіка України стала перехідною, так як долучається до умов формування контурів майбутньої глобальної економічної системи. Тобто, для неї є характерними перехідні інституційні стани. Цієї думки дотримується й український науковець Д. Лук’яненко [264].

Оскільки інституційні зміни соціально-економічних системи перехідного типу мають біфуркаційний характер, що готується на попередньому етапі їх розвитку, але проявляється в біфуркаційний період, виникає можливість здійснення кількох варіантів інституційних змін. Ю. Коваленко та В. Решетило [265, с. 49; 77, с. 55–56] залежно від співвідношення різних чинників інституційного вибору, вказують на наступні варіанти змін:

- екстремальні інституційні зміни, що пов’язані з швидким переходом до

нової інституційної структури за досить короткий період часу;

- граничні – удосконалення вже існуючих інституцій і інститутів інноваційного розвитку;

- комбіновані – вибір альтернатив та врахування конкретних механізмів вибору на кожному з етапів структурних змін;

- Парето-ефективні інституційні зміни покращення функціонування інститутів інноваційного розвитку за незмінного стану інших. У цьому разі вибирають ту альтернативу, яка не погіршує деяких припустимих значень.

Отже, нам залишається знайти свій критерій оптимальності в межах вище вказаних варіантів інституційних змін на етапі формування інноваційної економіки. Ще Аристотель звернув увагу на те, що оптимальність протистоїть екстремальності і являє собою “золоту середину” між двома крайніми точками. Для того, щоб знайти дану середину, нам потрібно знайти ці точки. В рамках побудови інноваційної економіки це:

- “старі” інститути розвитку – “нові” інститути інноваційного розвитку;

- економіка відсталих технологій – економіка високих технологій;

- песимізм консерватора – оптимізм новатора.

Оптимальна для інноваційних умов форма синтезу порядку і хаосу, визначається особливою для даних умов формою, вище вказаних крайніх точок. Сьогодні тривають активні дискусії щодо цінності загальновідомих теорій інновацій (концепцій), які використовуються в діяльності інституційних одиниць сфери інновацій. Як свідчить історія, для того, щоб вони отримали практичне втілення, потрібно протягом не одного десятиліття “вирощувати”, “укорінювати” та “прищеплювати” у людській свідомості відповідну інноваційну інституцію під конкретну сукупність ідеальних процедур, розвивати в господарюючого суб’єкта готовність до ризику.

Якщо таке вдається, то теорія інновацій стає дієвим інструментом інноваційної діяльності. Про те, що інституціоналізована інноваційна структура слугує як механізм реалізації цієї теорії, свідчить той факт, що наприклад, теорія дифузії інновацій в Україні почала втілюватися лише в останні роки, не дивлячись на те, що розроблена достатньо давно. Це пов’язане з тим, що Україні необхідно було створити й укорінити відповідні супроводжуючі процедури, “зміцнити капітал”.

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ УСТРІЙ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1. Соціально-економічні й інституціональні детермінанти і фактори формування інноваційної економіки в сучасному суспільстві

Сучасний розвиток суспільства, який в науковій літературі називають інформаційним, іноді – “третьою хвилею”, або – постіндустріальним суспільством, характеризується своїми особливостями. Якщо попередня стадія – індустріальне суспільство, базувалося на розвитку великого масштабного виробництва, то фундамент постіндустріального суспільства демонструє інноваційна економіка, а її інституціональні основи характеризуються інноваційними процесами [266, с. 61], які визначають інституційний лад інноваційної економіки.

Під інституційним ладом інноваційної економіки пропонуємо розуміємо встановлений основними законами в сфері інновацій, порядок організації і функціонування інститутів інноваційного розвитку, системи суспільних відносин, що складаються в ході інноваційної діяльності та інституційно гарантуються, забезпечуються й регулюються законами, постановами, наказами про інноваційний розвиток.

Разом з тим, інституційний лад інноваційної економіки – це встановлена основними законами інноваційної сфери впорядкованість інноваційної системи з тісними та послідовно-закономірними зв'язками її інституційних одиниць.

Сьогодні ж трансформаційні інституційні процеси супроводжуються системними змінами суб'єктів політичних, ідеологічних й економічних відносин. Вони є складною ієрархічною системою взаємовідносин органів управління, видів економічної діяльності, підприємств і кожного члена суспільства [267, с. 103]. Інституційні перетворення є результатом впливу нової парадигми соціально-політичного й економічного устрою. Формування інституційного середовища в країні відбувається під впливом трьох груп факторів: законодавчих, організаційно-управлінських, економічних [268, с. 94].

В постіндустріальному суспільстві найбільш розвинутими є наукоємні, ресурсозберігаючі та інформаційні технології. В таких технологіях задіяні нематеріальні ресурси, а не матеріальні. Управління постіндустріальним суспільством неможливе без глибокого вивчення і диференціації основних факторів інноваційних процесів, без успішного застосування організаційно-економічних інструментів, адаптованих до нових умов [266, с. 61].

В умовах глобалізації, коли відбувається загострення конкурентної боротьби на ринку збуту і, в той же час, ускладнюється забезпечення сировинними ресурсами, перш за все, в сфері енергетики – формується дві

основні моделі розвитку економіки: інноваційна і сировинна. Інноваційна модель зорієнтована на завоювання світового ринку шляхом створення нових високотехнологічних видів товарів і послуг. Інноваційна модель потребує неперервного нарощення асигнувань на наукові дослідження і розробки, підготовку й перепідготовку кадрів та орієнтована на довгострокову стратегію розвитку.

Сировинна модель базується на наявності, розробці й експорті сировинних запасів, що є затребуваними на світовому ринку. Сировинна модель дозволяє обмежитись меншими капіталовкладеннями в розвиток й зорієнтована на поточну ситуацію на ринку сировини. Це робить даний тип економіки вкрай залежним від світових цін на сировину, а в перспективі веде його до краху в міру вичерпності природних ресурсів [269, с. 26].

Вказані моделі здійснюють безпосередній вплив на увесь спектр економічних, соціальних і політичних відносин у суспільстві, що відображено в табл. Щ.1 додатку Щ.

Інноваційна економіка формується під впливом двох основних груп факторів (з лат. “fasege” – “діяти”, “виробляти”, “примножувати” – умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник):

- орієнтованих на створення умов для переходу до інноваційного шляху розвитку;

- пов’язаних з появою або створенням мотивації у суб’єктів інноваційної діяльності до розвитку наукового, виробничого потенціалу і впровадження інновацій [172, с. 51].

Перша група факторів включає освіту інноваційної сфери, як самостійної галузі господарювання. Саме на неї покладається “переробка” інтелектуальної “сировини” суб’єктів наукової і винахідницької діяльності, в тому числі вузівської, академічної та галузевої науки, яка може вийти на ринок, перевтілюючись в кінцеву продукцію. Для таких цілей, слід створювати розгалужену інфраструктурну сітку різних підприємств, що спеціалізуються на інноваційній діяльності. Це можуть бути нові інноваційні підприємства, як реакція на вирішення проблеми практичного використання створених, накопичених і невтрачених актуальність наукових розробок, ідей, винаходів, ноу-хау.

Друга група факторів ототожнюється з розвитком інноваційного підприємництва. Фактор підприємництва ініціює інновації знизу, як прояв зацікавленості в удосконаленні виробництва. Він може відіграти стимулюючу роль в інноваційній сфері на підприємствах і в установах, інститутах різної форми власності, створюючи особисту матеріальну відповідальність та зацікавленість всіх учасників інноваційної діяльності (вчених, спеціалістів, підприємців). Інноваційна сфера стає особливою галуззю підприємництва. Сьогодні винахідницьке, наукове рішення прикладної задачі стає вихідним пунктом підприємницької діяльності по доведенню його до корисної продукції, організації її виробництва, збуту з метою отримання прибутку [172, с. 52].

Не можна не погодитись із Ю. Яковцем та Б. Кузикою, які наполягають на тому, що формування інноваційної економіки має підкорюватися законам формування постіндустріального суспільства. Політика формування інноваційної економіки, повинна враховувати окремі фактори, які визначають вектор сучасного розвитку.

По-перше, технологічний фактор, що передбачає здійснення хвилі епохальних і базисних інновацій. Саме вони “відкриють дорогу” до постіндустріального технологічного способу виробництва, яке дає змогу підвищити продуктивність праці і скоротити споживання природних ресурсів та шкідливі викиди в навколишнє середовище [270, с. 27].

По-друге, демографічний фактор. Демографічна криза ХХІ ст. має дві тенденції. В одних країнах – продовжується криза перенаселення, яка пов’язана з ростом демографічного навантаження на природу й економіку. В інших – спостерігається депопуляція, яка викликає погіршення вікової структури населення і зниження його інноваційності.

Скорочення кількості населення, тенденція до старіння націй спостерігається в більш розвинutih регіонах світу, але в майбутньому може охопити всю планету. Навіть в Китаї, за прогнозами, після 2040 року очікується скорочення населення. Це означає посилення консерватизму і складності здійснення радикальних інновацій, можливості збільшення, розриву й конфліктів між змінюючими одне одного поколіннями. Ріст освітченості населення, збільшення міграційних потоків, формування глобального інформаційного простору визначають прискорене зростання потреб, яке наштовхується на обмеженні можливості росту виробництва для задоволення цих потреб. Це викликає стратифікацію, яка поглиблюється як в середині країн між слоями з різним рівнем життя, так і між багатими й бідними країнами, цивілізаціями [270, с. 22–23].

По-третє, екологічний фактор. Він має також дві тенденції. З одного боку, швидке збільшення чисельності населення, і ще більші темпи росту потреб і споживання, призведуть до значного збільшення щільності населення й навантаження на природні ресурси, зокрема на ті, що не відновлюються. За таких умов, потрібні принципово нові рішення, інновації, які зменшать і попередять забруднення навколишнього середовища [270, с. 24–25].

Ключове значення, на нашу думку, у формуванні інноваційної економіки, належить інституціональним факторам. Інституціональні чинники – це “чинники, що пов’язанні з управлінням, регулюванням окремих сфер, галузей, економічних, суспільних відносин” [62, с. 499]. Саме інститути, що працюють в сфері інновацій (в рамках досліджуваної нами роблеми – це інститути інноваційного розвитку) мають значний вплив на економічне зростання. Це пов’язано з тим, що саме вони формують систему мотивацій економічних суб’єктів-новаторів у суспільстві, сприяючи інвестуванню в інтелектуальний і людський капітал, інновації, організацію виробничого процесу.

Ми пропонуємо наступну класифікацію інституціональних факторів

інноваційної економіки, а саме:

- інституційно-економічні (чітко визначені “правила гри”, що вказують на ефективні і неефективні види інноваційної діяльності, відповідні методи управління ризиками (на інноваційних підприємствах), формальні інститути інноваційного розвитку, які здійснюють позитивний вплив на довгострокове економічне зростання; систему податкових пільг і канікул для суб’єктів господарювання, діяльність яких пов’язана з ризиком);

- інституційно-політичні і правові (законодавчо-нормативні та інструктивні документи, націлені на формування й практичну реалізацію структурно-інноваційної моделі розвитку економіки; формальні та неформальні правила і традиції; методи взаємодії й кооперації між бізнесом та державою; якість конституції; політична культура);

- інституційно-соціальні (порівняно стабільні характеристики суспільства, які еволюціонують);

- інституціонально-психологічні та культурні (національна культура; види етнічної поведінки; ментальність населення, його традиції, звички; психологічні риси індивідів, які є його рушійною силою);

- загально-інституціональні (безпосередньо розвиток суспільства; домінуюча та ключова ідея суспільства) (рис. Ю.1 додатку Ю).

Інституціональні фактори інноваційної економіки пов’язані з різними аспектами соціально-економічного середовища, в якому діють інститути інноваційного розвитку. Це середовище формують як вищевказані інститути, так і держава в ролі ініціатора та провідника тієї чи іншої інноваційної політики. Інституційні трансформації інноваційної економіки, з урахуванням вищевказаних факторів, повинні відповідати загальнодержавним тенденціям і базуватися на наступних принципах:

- системність інституційних процесів в інноваційній економіці (необхідність урахування взаємодії та субпідрядності різних рівнів господарсько-політичного механізму й інноваційної сфери, в межах яких проходять інституційні трансформації);

- узгодженість інституційних процесів в інноваційній економіці із загальними соціально-економічними інституційними трансформаціями;

- динамічність інституційних змін в інноваційній економіці – систематичне нововведення і уточнення напрямів інституційних процесів в інноваційній сфері в середньо- й довгостроковій перспективі в міру надходження інформації щодо пріоритетності соціально-економічного розвитку країни, інтенсивності використання ресурсів та особливостей впливу світових інтеграційних процесів;

- комплексність оцінки інституціональних процесів в інноваційній економіці (врахування всебічних наслідків інституційних процесів як в межах інноваційної сфери діяльності, так і поза нею) [267, с. 103].

Недотримання на практиці цих принципів, а також нехтування законів сучасного інституціоналізму, не дозволять сформувати результативне інституціональне середовище, яке б сприяло становленню інноваційної

економіки. Разом з тим, удосконалення системи управління в нових умовах господарювання визначає вимоги до інституційних трансформацій, що є передумовою формування нових інституціональних структур. В свою чергу, інституційні процеси, які мають багатосторонні аспекти прояву, характеризуються рядом ознак та факторів впливу на соціально-економічний розвиток в країні. Основними інституційними факторами, які впливають на інноваційний розвиток, українські вчені-економісти Л. Федулова і С. Данько називають такі, як:

- інституційно-правове забезпечення розвитку інноваційної сфери;
- корпоратизація форм власності, як фактор інституційного впливу на формування ринкових відносин;
- інституційно-організаційний фактор розвитку інноваційної економіки;
- інституційно-управлінський фактор інноваційної економіки;
- інституційно-програмне забезпечення інноваційної економіки;
- інституційно-інформаційний фактор інноваційної економіки;
- інституційно-кадрове забезпечення науково-технічної діяльності;
- фактор інституційно-фінансових можливостей забезпечення інноваційної економіки;
- регіональний інституційний фактор розвитку інноваційної економіки [268, с. 95].

Різноманітність факторів інноваційної економіки демонструє складну природу її функціонування та багаторівневість її складових елементів. Саме прогресивні структурно-розбудовчі зрушення є основним ресурсом інноваційної економіки. Структурні характеристики, в свою чергу, свідчать про високий рівень використання виробних ресурсів, особливості спеціалізації інноваційної економіки, ступінь зрілості та рівень диверсифікації економіки. Вище вказані особливості визначають рівень конкурентоспроможності країни на світовому ринку інноваційної продукції.

Інституційні фактори інноваційної економіки можуть мати різні форми прояву, але об'єднує їх те, що вони визначають рамки інноваційної діяльності господарюючих суб'єктів із врахуванням інтересів суспільства і створюють додаткові можливості для бізнесу. Через інституційні фактори реалізується політика можливості стійкого, збалансованого інноваційного розвитку. Така політика дозволяє своєчасно протидіяти негативним факторам середньострокової циклічності інноваційної діяльності [271, с. 21].

Вплив зазначених інституційних факторів на формування інноваційної економіки в Україні протягом останнього десятиліття подано в табл. Ю.1. додатку Ю. Виходячи з теми монографії, зупинимось більш детально на розгляді інституційних факторів, що здійснюють відчутний вплив на становлення інноваційної економіки.

Інституційно-правове забезпечення формування інноваційної економіки України передбачає наявність сукупності нормативно-правових актів, які регулюють функціонування та діяльність суб'єктів інноваційної діяльності (табл. Я.1 додатку Я).

Загалом нараховується близько 100 законодавчих та нормативних документів, які регулюють інноваційну діяльність, однак значна частина їх положень дублюється, не відповідає один одному, або й взагалі залишаються нереалізованими. В зв'язку з цим, інституційно-правове забезпечення потребує радикального удосконалення чинного законодавства: прийняття нових редакцій законів із урахуванням глобалізаційних процесів у світі та наближення їх до рівня європейських країн.

Ступінь захисту прав приватної власності і рівень довіри до судової системи й органів державної влади багато в чому визначає довгострокову стратегію бізнес-структур в їх інноваційному розвитку. Лише впевненість в такому захисті і довіра до правової системи дозволить приватним фірмам робити довгострокові вкладення в науково-дослідні розробки. Невипадково, в інноваційно-розвинутих країнах основну частку витрат на НДДКР несе не уряд, а приватний бізнес, університети та недержавні організації [269, с. 20], що відображено в табл. 2.1, табл. 2.2., табл. АА.1, табл. АА.2 додатку АА.

Таблиця 2.1

Фінансування наукових досліджень і розробок в окремих країнах світу у 2000, 2009, 2010 і 2014 роках [272, с. 33, 36; 273, с. 33, 36]

(у відсотках, %)

Країна	Частка країни			Частка приватного бізнесу і недержавних організацій		
	2000 р.	2009, 2010 р.	2014 р.	2000 р.	2009, 2010 р.	2014 р.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
США	26,2	31,3 ¹	30,8	74,2	68,7 ¹	69,8
Велика Британія	30,2	32,1	27,04	65,0	67,9	64,5
Німеччина	31,4	29,7 ¹	29,2	70,3	70,3 ¹	67,8
Японія	19,6	17,7 ¹	17,3	70,1	82,3 ¹	76,1
Франція	38,7	39,7	26,0	62,5	60,3	68,9
Південна Корея	23,9	26,7	23,8	74,0	73,3	78,5
Данія	..	27,7	29,3	..	72,3	65,4
Фінляндія	26,2	25,7	26,0	70,9	74,3	68,9
Швеція	..	27,5 ¹	28,2	..	72,5 ¹	68,9
Норвегія	..	46,8 ¹	46,5	..	53,2 ¹	52,4
Нідерланди	..	40,9 ¹	34,3	55,1	59,1 ¹	57,5
Польща	66,5	60,9	47,2	36,1	26,6	43,6
Естонія	59,2	44,1	48,0	22,5	50,2	47,7
Всі країни ОЕСР	28,5	30,5 ¹	29,5	69,3	69,5 ¹	68,4
Китай	33,4	23,4 ¹	21,1	60,0	76,6 ¹	76,6
Росія	54,8	70,3	67,6	..	29,7	32,4
Україна

¹ Дані за 2009 р.

У Південній Кореї, Китаї і Японії фінансування наукових досліджень і розробок відбувається переважно за рахунок приватного бізнесу й недержавних організацій, а в Польщі, Норвегії, Естонії наукові дослідження здійснюють більше за кошти уряду – 47 %, 46,5 %, 48,0 % відповідно.

В Україні ситуація дещо інша. А саме, частка фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок коштів

організацій підприємницького сектора – 28,6 %, державного сектора – 50,3 %, коштів іноземних держав – 19,4 %. Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП України в 2013 році склала 0,77 %, що на 0,26 % менше ніж у 2005 році.

Таблиця 2.2

Організації-виконавці, які виконують наукових та науково-технічних робіт за секторами діяльності в Україні у 2005, 2010, 2012, 2014 роки
(складено автором на основі джерела [274, с. 12])

(одиниць)

Показник	Роки			
	2005	2010	2012	2014
<i>I</i>	2	3	4	5
Усього	1510	1303	1208	999
державний сектор	501	514	496	419
підприємницький сектор	837	610	535	422
сектор вищої освіти	172	178	176	158
приватний неприбутковий сектор	-	1	1	-

Проблеми взаємної довіри, яка базується на правових нормах і творчій взаємодії, є ключовими в інноваційному перетворенні та трансформації суспільства. Про це свідчить співставлення таких оціночних показників, як якість правових інститутів, захищеність від корупції, забезпечення прав інтелектуальної власності (табл. 2.3, табл. АА.3 додатку АА).

Слід зауважити, що високі значення показника “Суспільна довіра до урядових інститутів” в Сінгапурі, Норвегії, Фінляндії, Нідерландах та Швейцарії свідчить про те, що в даних країнах є більш сприятливі перспективи інноваційного розвитку для ведення середнього та малого бізнесу. В Україні цей показник критично малий та склав 2,6 бала в 2014 році, що менше на 1,3 й на 1,2 бала ніж у Казахстані та Естонії відповідно.

Проблема розвитку правових інститутів є ключовою для формування загального інвестиційного клімату. В умовах глобального ринку інновацій капітал вільно “перетікає” з країн з низьким рівнем розвитку правових інститутів в країни, де ці інститути дають необхідні гарантії для розвитку бізнесу [269, с. 22]. В Україні з 2010 по 2014 роки показник якості правових інститутів залишався незмінним у 2,98 бала. Цим пояснюється низький рівень інвестиційної активності в Україні та посилений в останні часи (у 2012–2014 рр.) відтік капіталу за кордон.

Однією з ключових складових інституційного забезпечення інноваційної діяльності є інституційно-організаційна, що полягає в наявності системи установ, організацій та інститутів, які забезпечують реалізацію взаємовідносин між суб’єктами інноваційної сфери.

На сьогоднішній день в Україні інноваційна діяльність не має основного інституційно-державного регулятора на зразок Міністерства інноваційного та науково-технічного розвитку чи Міністерства інновацій, інвестицій та науково-технічної діяльності. Однак, в межах країни створені та

співпрацюють різного роду департаменти, міжвідомчі комітети, комісії, ради, агентства, центри й фонди (табл. АБ.1 додатку АБ).

Таблиця 2.3

Рейтинг складових інституціонального фактору в інноваційному процесі в окремих країнах світу в 2010 і 2014 роках [275, с. 18, 391–394, 514, 520; 276, с. 16–17, 407, 409–410]

Країна	Якість правових інститутів ¹		Захищеність від корупції ¹		Забезпечення прав інтелектуальної власності ¹		Суспільна довіра до урядових інститутів ¹	
	2010 р.	2014 р.	2010 р.	2014 р.	2010 р.	2014 р.	2010 р.	2014 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Сінгапур	6,11	5,98	6,7	6,5	6,1	6,2	6,4	6,2
Швеція	6,06	5,43	6,4	5,7	6,0	5,5	5,8	5,3
Фінляндія	5,98	6,08	6,2	6,6	6,2	6,2	5,0	5,7
Данія	5,94	5,35	6,5	6,2	5,9	5,3	5,4	4,7
Швейцарія	5,78	5,60	6,1	6,2	6,1	6,0	5,1	5,3
Норвегія	5,74	5,74	5,9	6,3	5,6	5,6	5,7	5,9
Нідерланди	5,61	5,53	6,0	6,2	5,8	5,7	5,1	5,3
Канада	5,57	5,43	5,7	5,8	5,4	5,7	4,4	4,8
Велика Британія	5,34	5,44	5,7	5,9	5,7	5,9	3,4	4,5
Німеччина	5,27	5,25	5,6	5,6	5,6	5,4	3,7	4,7
Японія	5,18	5,47	5,2	6,2	5,3	6,0	3,2	4,5
Франція	5,00	4,68	5,1	5,3	5,8	5,6	3,7	3,5
США	4,64	4,69	4,6	5,0	5,0	5,4	3,2	3,4
Китай	4,32	4,22	3,7	5,2	4,0	5,1	4,2	4,1
Іспанія	4,27	3,82	3,9	4,4	4,1	3,6	2,6	2,2
Індія	3,84	3,84	3,5	3,5	3,5	3,7	2,3	3,4
Бразилія	3,72	3,47	2,6	3,6	3,2	3,3	2,1	1,7
Росія	3,08	3,45	2,4	3,4	2,5	3,0	2,7	3,0
Казахстан	3,54	4,02	3,4	3,8	2,6	3,7	3,3	3,7
Латвія	3,87	4,13	4,2	4,8	3,6	4,0	2,4	2,7
Естонія	4,99	4,96	5,5	5,8	4,8	4,9	3,9	3,6
Україна	2,98	2,98	2,6	3,0	2,6	2,7	2,0	2,4

¹ Оцінка за семибальною шкалою

Основним недоліком інституційно-організаційного забезпечення інноваційної діяльності України є відсутність ієрархічної структури органів її регулювання. Функції та вимоги формальних організацій переплітаються із функціями неформальних організацій, що ускладнює його регулювання. Як вихід з цієї ситуації, на нашу думку, необхідно створити єдиний механізм регулювання інноваційної діяльності за допомогою жорсткого реформування не лише функцій формальних організацій, а й неформальних.

Одним із чинників, що визначає рівень ефективності інноваційного процесу є його інституційно-інформаційне забезпечення. Відкритість ринку інновацій у цивілізованому суспільстві стає однією з основних умов його функціонування. Без інформаційної прозорості та доступності прийняття ефективних рішень будь-яке інвестування ускладнюється. Відсутність

інформації про інноваційну розробку у відкритому доступі призводить до того, що інвестори знижують свою інвестиційну активність, а кошти, які б могли працювати на ринку інновацій, у кращому разі працюють в тіньовому секторі країни, а в гіршому – на закордонних ринках інновацій [127, с. 8–20].

Поруч з проблемами інституційно-правового, інституційно-організаційного й інституційно-інформаційного забезпечення можна поставити кадрові перешкоди. Інституційно-кадрове забезпечення – це специфічна, повторювана діяльність, здійснювана у процесі підготовки кадрів для інноваційної діяльності. Позитивним у даному забезпеченні є постійне оновлення кадрового резерву, що допомагає поєднувати нові навички та технології із багаторічним досвідом. Але недостатньо висока фінансова мотивація молодих та перспективних кадрів, не стимулює їх належним чином або взагалі “виводить” їх з інноваційного процесу.

Потрібно звертати увагу й на підготовку фахівців у ВНЗ і з погляду науково-професорського складу викладачів, і з погляду спеціальностей, де викладаються дисципліни з інноваційної діяльності. Кожен викладач неодмінно повинен пройти стажування або мати досвід роботи у певних інститутах інноваційного розвитку, щоб не лише теоретично формувати виклад матеріалів студентам, а й закріплювати його з практичного погляду.

Затребуваність вчених і високоосвічених спеціалістів в економіці та в інших сферах життя суспільства має ключове значення для інноваційного розвитку. Без реального попиту на креативні і висококваліфіковані кадри, який виражений у створенні відповідних робочих місць, в підвищенні соціального престижу вчених та спеціалістів, творчий потенціал суспільства не може бути реалізований [269, с. 27]. Динаміка витрат на наукові дослідження і розробки та питома вага вчених в загальній кількості зайнятості по деяких країнах та Україні зокрема, представлена в табл. 2.4., табл. 2.5.

Найбільші витрати на НДР у % до ВВП в 2014 році спостерігалися в Південній Кореї (0,96 %), Фінляндії (0,86 %), Німеччині (0,84 %) та Естонії (0,83 %). Дотого ж в цих країнах і надалі продовжує зберігатись тенденція до їх збільшення. Що стосується питомої ваги вчених у загальній зайнятості, то для всіх вказаних в таблиці 2.4 країн характерне підвищення показника “Число вчених на 1000 зайнятих”. В Україні ситуація є критичною, так як з 2005 по 2013 роки відбувається постійне зменшення частки дослідників (в 2005 р. – 4,1 %, в 2013 р. – 3,2 %) та виконавців наукових і науково-технічних робіт (2005 р. – 6,7 %, 2013 р. – 4,9 %).

Частка дослідників, техніків та досліджуваного персоналу в загальній кількості виконавців наукових та науково-технічних робіт окремих країн Європи і в розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення подано в табл. АВ.1, табл. АВ.2 додатку АВ.

З вище викладеного матеріалу можна зробити висновок, що глобалізацію інноваційної системи України стримують трансформаційні процеси інноваційної сфери. Інституційне забезпечення інноваційної діяльності не

відповідає сучасним вимогам. Подолавши всі перешкоди у створенні нового та потужного інституційного забезпечення інноваційної діяльності, ми отримасмо не лише економічно розвинений, конкурентоспроможний, еластичний та прозорий ринок інновацій, а й виведемо економіку країни на якісно новий рівень розвитку.

Таблиця 2.4

Динаміка витрат уряду на наукові дослідження і розробки, а також питомої ваги вчених у сукупній зайнятості окремих країн світу в 2000, 2010 та 2014 роках [272, с. 27, 31; 273, с. 27, 31]

Країна	Затрати на НДР у % до ВВП			Число вчених на 1000 зайнятих		
	2000 р.	2010 р.	2014 р.	2000 р.	2010 р.	2014 р.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
США	0,69	0,89	0,86	7,1	8,5 ²	8,8
Японія	0,59	0,56	0,60	9,9	10,1 ¹	10,2
Німеччина	0,75	0,82	0,84	6,6	8,1	8,5
Велика Британія	0,52	0,55	0,44	6,2	8,8	8,7
Франція	0,81	0,81	0,78	7,1	9,1 ¹	9,8
Італія	..	0,51	0,54	2,9	4,3	4,9
Іспанія	0,34	0,63	0,55	4,7	6,9	6,9
Канада	0,55	0,65	0,57	7,2	8,6 ³	8,8
Фінляндія	0,85	0,96	0,86	15,2	16,7	15,7
Південна Корея	0,52	0,93	0,96	5,1	11,1	12,8
Естонія	0,36	0,70	0,83	4,6	7,4	7,3
Польща	0,43	0,44	0,41	3,8	4,2	4,6
Росія	0,58	0,80	0,76	7,8	6,3	6,2
Китай	0,30	0,37	0,43	1,0	1,5 ¹	1,9
Україна

¹ 2009 р.; ² 2007 р.; ³ 2008 р.

Таблиця 2.5

Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності в Україні в 2010, 2012, 2014 (складено автором на основі джерела [274, с. 168])
(млн грн)

Показник	Роки		
	2010	2012	2014
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Усього	8045,5	11480,6	7695,9
у т.ч. за напрямками дослідження і розробки	996,4	1196,3	...
- внутрішні НДР	818,5	965,2	1221,5
- зовнішні НДР	177,9	231,1	533,1
придбання інших зовнішніх знань	141,6	47,0	47,2
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	5051,7	8051,8	5115,3
інші	1855,8	2185,5	778,8

Розглянувши групу інституціональних факторів впливу на формування інноваційної економіки, слід все ж відмітити, що стабільне і планомірне піднесення виробництва у значній мірі залежить і від інноваційного характеру підприємництва в кожній сфері діяльності, що знаходиться під

постійним впливом статичних показників (якість інноваційного товару, ціна інноваційного товару, затрати під час використання інноваційного товару протягом його життєвого циклу; якість сервісу інноваційного товару) та динамічних факторів (рис. 2.1).

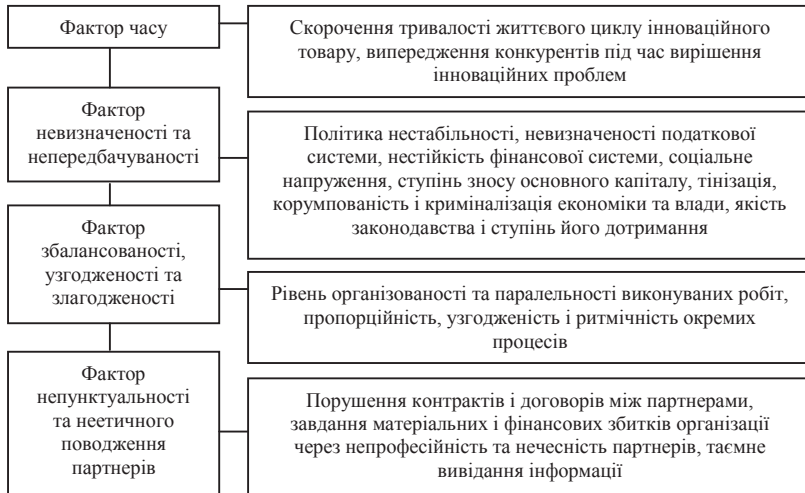

Рис. 2.1. Динамічні фактори впливу на інноваційну діяльність (складено автором на основі джерела [151, с. 67–68])

Чим краще налагоджений ринковий механізм, тим менший вплив матимуть динамічні фактори. За ринкових умов співвідношення статичних і динамічних факторів за їх впливу на конкурентоспроможність інноваційного товару буде в середньому у пропорції 8:2. Для перехідних економік чи економік, що знаходяться на першій стадії розвитку ринку, частка динамічних факторів може зрости до співвідношення 7:3; 6:4. Зрозуміло, що для підвищення конкурентоспроможності об'єктів та становлення інноваційної економіки необхідно покращувати умови посилення впливу статичних чинників. Як наслідок – вплив динамічних факторів зменшиться, ринок збалансується, а суспільні процеси стабілізуються [151, с. 69].

Розрізняють зовнішні і внутрішні фактори впливу на інноваційну діяльність. Успіх ризикового підприємництва залежить від точності визначення цих факторів і раціонального їх врахування для досягнення бажаного результату. Їх групування представлено в табл. АГ.1 додатку АГ.

Перелічені фактори є найбільш загальними у тій чи іншій комбінації і прийнятні для підприємств інноваційної сфери. Більшість з вказаних факторів піддаються кількісному оцінюванню і можуть враховуватися при розробці інноваційного проекту, що сприятиме уникненню можливих ризиків підприємств у сфері інновацій.

В рамках теми монографії доцільно розглянути динамічну системну модель впливу детермінантів зовнішнього (прямої і непрямой дії) та внутрішнього середовища на інститут інноваційного розвитку (рис. 2.2).

Внутрішні детермінанти перебувають на межі інституту інноваційного розвитку та зовнішнього середовища. Цим можна пояснити вплив зовнішніх детермінантів на внутрішні, й установу в цілому. Внутрішні чинники знаходяться під взаємним впливом одне одного. Найпотужніший вплив на інститут інноваційного розвитку здійснюють вісім груп факторів внутрішнього середовища, що на рисунку 2.5 знаходяться в межах квадрату (квадратом умовно відмічено внутрішнє середовище). Так як, інститут інноваційного розвитку знаходиться у просторі динамічного змінного середовища, на нього впливають детермінанти зовнішнього середовища. Даний вплив може бути безпосереднім та опосередкованим. На моделі, ближче до її центру, знаходяться фактори зовнішнього середовища прямого впливу, ті що мають непрямий вплив – розташовані далі від центру моделі.

Окрім зовнішні фактори прямої та непрямой дії подано на рисунку 2.2 як детермінанти успіху інституту інноваційного розвитку. Ключовими стимулюючими детермінантами [278, с. 70–75] є наявність досконалої інноваційної інфраструктури, ефективні урядові й неурядові програми інноваційного розвитку, посилення ринкової економічної інтеграції.

Українські науковці О. Кузьмін та І. Литвин у своїх дослідженнях виокремили як чинник успіху інноваційної діяльності – довіру. Під нею вони розуміють “суб’єктивну віру в ймовірність чесної дії потенційного партнера” [277, с. 131]. Дослідники пропонують розрізняти загальну і персональну довіру. Загальна – це довіра між групами осіб (керуючою і керованою системою, інвесторами та групою менеджерів, які хочуть залучити інвестиції). Даний фактор можна вважати як зовнішнім, так і внутрішнім. На думку науковців, застосування чинника довіри у середовищі підприємництва пов’язане з використанням поняття “соціальний капітал”. Даний вид капіталу формує середній клас. Ми поділяємо думку професорів В. Савчука та Ю. Зайцева, які стверджують, що “саме середній клас виступає тим середовищем, яке забезпечує функціонування та використання економічних законів... інструментів розвитку економіки... є джерелом та базою соціального капіталу” [279, с. 27–28; 280].

Сильний позитивний зв’язок спостерігається між економічним зростанням, інститутом інноваційного розвитку і рівнем довіри між інвесторами та управлінцями установи. Окрім вище вказаних двох видів довіри, в рамках монографії є потреба в розумінні інституціональної довіри. Дана довіра є “основою складно-організованих суспільств, де існують спеціальні організації, що генерують і підтримують “правила гри”... довіра до конкретних “правил гри” проєктується на довіру до тих організацій, котрі створюють і реалізують ці правила. Оскільки головним “конструктором” інститутів в сучасному суспільстві є держава, то найбільш важливим аспектом інституціональної довіри слід вважати довіру до уряду” [281, с. 54].

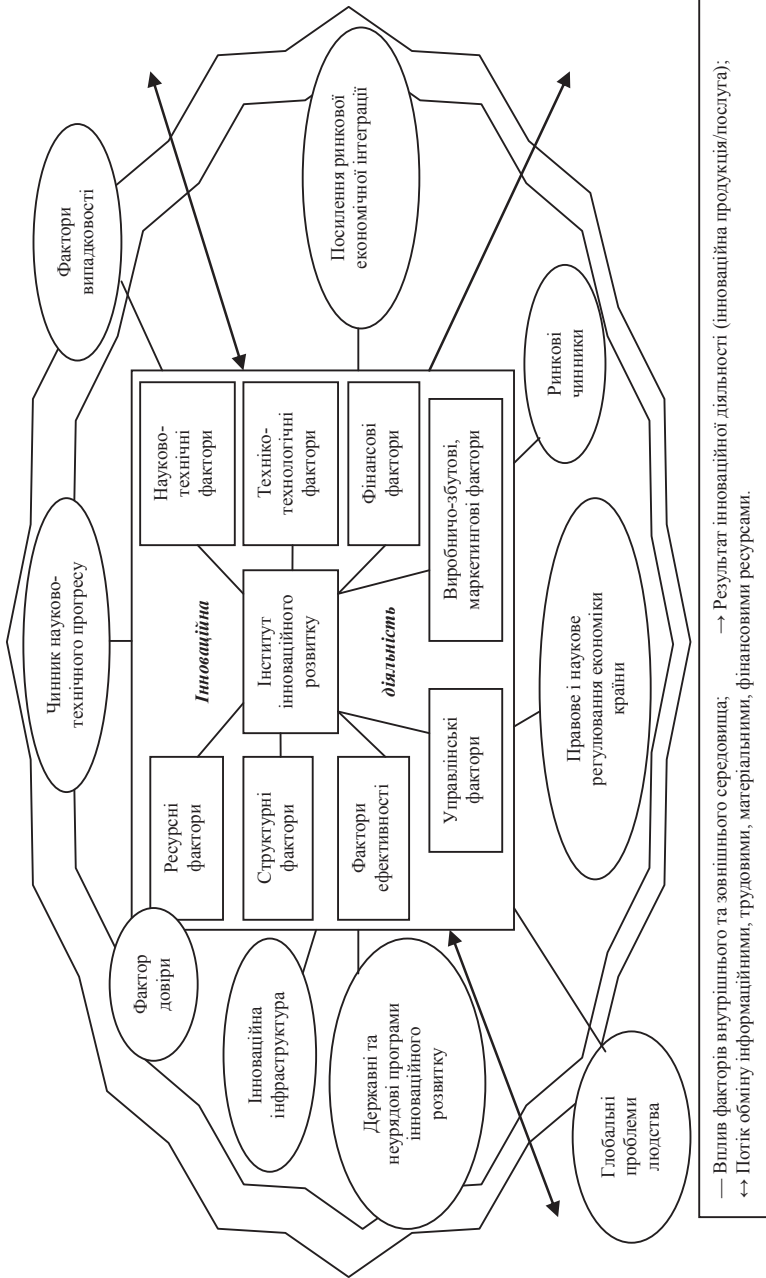

Рис. 2.2. Динамічна системна модель впливу детермінантів зовнішнього та внутрішнього середовища на інститут інноваційного розвитку (складено автором на основі джерел 151; 277; 156)

При формуванні інноваційної економіки підтримка уряду потрібна всім суб'єктам інноваційного процесу у зв'язку з тим, що інноваційна діяльність на всіх етапах є ризиковою. Ризикове підприємництво потребує якісних нормативно-правових актів, законів, що регулювали б його діяльність, гарантій прозорих та чесних “правил гри” в бізнесі.

Співвідношення рівня інституціональної і міжособистісної (міжособистісна є фундаментом будь-якого суспільства) довіри можна вважати своєрідним “термометром здоров'я суспільства” [281, с. 58]. Розрізняють чотири варіанти такого співвідношення через призму інноваційної економіки:

- висока особистісна та інституціональна довіра (суспільство володіє значним соціальним капіталом, а влада, в свою чергу, сприяє його збереженню і відтворенню; інноваційна економіка розвивається в сприятливому середовищі);

- високий рівень особистісної довіри при низькому рівні довіри інституціональної (суспільство існує автономно від влади; інноваційний розвиток можливий при бажанні, високій активності, інноваційній ментальності та економічній можливості громадянського суспільства);

- високий рівень інституціональної довіри при низькому рівні довіри особистісної – суспільство не може функціонувати самостійно, воно залежить від влади (інноваційний розвиток можливий, але з відчутними перешкодами під час кооперації та взаємодії в середині бізнес-інкубаторів, науково-технічних парків, інноваційних кластерів. Непорозуміння в середині цих структур уповільнюватиме інноваційні процеси);

- низька особистісна та інституціональна довіра – соціальна взаємодія в суспільстві “паралізована”, влада не здатна контролювати ситуацію, координаційні дії ускладнені через взаємну недовіру. Інноваційний розвиток, за таких умов, майже неможливий.

Розглянувши всі чотири варіанти співвідношень довіри та їх наслідки для становлення і розвитку інноваційної економіки стає очевидним, що відсутність довіри в українському суспільстві є однією з причин труднощів запланованої модернізації.

Формування відносин довіри між партнерами особливо вагоме в країнах з низьким рівнем виконання нормативно-правових актів і рішень судово-правової системи. Концепція довіри особливо актуальна для ризикового виду діяльності інституту інноваційного розвитку. “Чинник довіри для країн колишнього соцтабору, в тому числі й України, - науковці вважають, - ключ успіху в інноваційній справі” [277, с. 132].

Що стосується України, то система перешкод на шляху становлення інноваційної моделі розвитку включає:

- недостатність фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок;

- відсутність дієвих пріоритетів розвитку науково-технічної сфери;

- повільне формування сучасного і масштабного ринку інноваційної

продукції/послуг;

- неготовність апарату державного управління до результативної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток економіки;

- невідповідність корпоративних структур, які формуються в Україні, головним вимогам інноваційної економіки;

- відсутність результативної нормативно-правової системи регулювання і стимулювання інноваційної діяльності [267, с. 117–118], яка доповнюється практикою постійних змін та припинення дії окремих статей законодавчих актів у сферах науково-технічної діяльності [169, с. 237–247; 163, с. 257]. Так, припинялася дія статей Законів України “Про інноваційну діяльність” і “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків”, у яких визначалися фінансова підтримка та методи регулювання інноваційної діяльності шляхом встановлення податкових пільг. В Україні часто не виконуються статті законів, наприклад, щодо обсягів державного фінансування науки або величини оплати праці наукових працівників;

- неготовність суспільства до змін на основі впровадження інновацій, яка викликана особливою ментальністю населення;

- нестабільність системи державного управління сферою досліджень;

- відсутність чіткої постановки цілей та завдань державної інноваційної політики та її належного нормативного, правового і ресурсного забезпечення;

- низький ступінь взаємодії центральної і регіональної влади, відпрацьованого механізму рівноправної участі промисловості, бізнесу та науки в реалізації інноваційної політики;

- потреба корегування широкого спектру сфер державної політики щодо національної конкурентоспроможності з метою розвитку конкуренції як основного стимулятора інноваційної активності [267, с. 117];

- неузгодженість термінології у чинних законодавчих актах, що зумовлює можливість різного тлумачення законів та викривлює статистичну звітність у сферах науково-технічної та інноваційної діяльності;

- чинне законодавство значно та безпідставно ускладнює процедури створення суб’єктів інноваційної діяльності, особливо окремих елементів інноваційної інфраструктури. Значні труднощі є у процедурі створення нових технопарків, внаслідок чого нереалізованими залишилися проекти створення технопарків на базі Рівненського бізнес-інкубатора, Васильківсько-Обухівського технополісів та ін.;

- дефіцит основною проблемою недієздатності інноваційної системи в Україні є брак попиту на науково-технічні розробки, що часто є результатом відсутності законодавчо закріпленого та дієвого механізму стимулювання інноваційної діяльності підприємств [163, с. 256];

- досі не створені правові умови для ефективного функціонування венчурного капіталу. Формування інститутів венчурного фінансування та венчурного бізнесу в Україні було започатковано у 1992 році, але розвиток їх відбувається надто повільно.

Окремі положення венчурного фінансування розглядаються в Законі

України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” (2001 р.). В ньому венчурний фонд розглядається як “закритий недиверсифікований”, який здійснює лише “приватне (закрите) розміщення цінних паперів власного випуску” і активи якого більш як на 50 % складаються з корпоративних “прав та цінних паперів, які не допущено до торгів у торговельно-інформаційній системі і на фондовій біржі” [282]. Таке визначення венчурного фонду відрізняється від загальноприйнятого, бо не наголошується на інноваційній спрямованості розміщення коштів;

- недотримання чинного законодавства, недієздатність судової системи України при порушенні прав економічних суб’єктів під час інноваційної діяльності. Важливою проблемою залишається недостатня ефективність захисту прав інтелектуальної власності.

Особливо це стосується системи захисту прав промислової власності, яку в Україні не можна вважати задовільною. На думку міжнародних експертів, останніми роками було досягнуто прогресу в законодавчому забезпеченні охорони та захисту інтелектуальної власності. Але недосконалість у цій сфері все ще є важливим фактором, який перешкоджає створенню в Україні інноваційної системи. Неврегульовано належним чином питання оцінки та взяття на бухгалтерський облік об’єктів інтелектуальної власності;

- для формування української інноваційної системи важливою проблемою є відсутність у законодавстві положень щодо запобігання поданню заявок на винаходи в інші країни світу без попереднього подання заявок в Україні. Зазначені випадки призводять до неконтрольованого відпливу результатів інтелектуальної діяльності українських вчених за кордон та зменшення науково-технічного потенціалу країни [163, с. 258] (табл. АД.1, табл. АД.2 додатку АД, табл. АА.3 додатку АА). Статистичні дані розподілу патентів на винаходи за країнами засвідчують факт відпливу результатів інтелектуальної діяльності у 2013 році в розмірі 1892 одиниці.

Сьогодні інноваційна та науково-технічна діяльність України мають суперечливий характер. З однієї сторони, ми спостерігаємо процес адаптації та модернізації, наука більше прагне відмежуватись від політичних і ідеологічних установок, відповідати вимогам економічної доцільності. Робляться спроби (іноді успішні) пошуку української ніші на світовому ринку. З іншого боку, є ряд проблем та негативних тенденцій. Особливо помітними ці проблеми стають при міжнародних порівняннях. А саме:

- рівні та тенденції фінансування не відповідають ні потребам України, ні практиці лідерів світової економіки (табл. 2.6);

- “відрив” української науки за результатами реалізації відкриттів і винаходів, в рівнях технологічного розвитку, в ефективності державної науково-технічної та інноваційної політики не лише від розвинутих країн, але й від країн, що розвиваються [267, с. 17] (табл. АД.2 додатку АД). Так, в Україні в 2013 році надійшло 5422 од. заявок, що на 199 од. більше ніж у 2005 році, видано патентів на винаходи на 202 од. більше в 2013 році порівняно з 2005 роком та все ж менше на 239 од. в порівнянні з 2010 роком.

Проведений нами аналіз інноваційного середовища в Україні дозволяє стверджувати, що між наукою, бізнесом та урядом поки що не склалися партнерські ділові відносини, що є однією з перешкод переходу до інноваційної економіки. Відсутність вище вказаних відносин призводить до недостатнього фінансування науки бізнесом та неповного використання українською економікою інноваційного потенціалу (табл. АД.3 додатку АД). Так, наприклад, спостерігається зменшення фінансування за рахунок коштів фондів спеціального призначення з 2010 по 2013 роки на 27, 6 млн грн.

Партнерство між позбавленим перспектив бізнесом і обмеженою фінансами українською наукою неможливе, як неможливе й окреме виживання бізнесу та науки в умовах відкритої ринкової економіки, конкуренції. Встановлення партнерських стосунків між бізнесом і наукою за безпосередньої участі та підтримки держави може бути досягнуто лише в рамках побудови інноваційної моделі української економіки.

Таблиця 2.6

Джерела фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт в Україні у 2010, 2012, 2014 роках [274, с. 81]

(тис грн)

Показник	Роки		
	2010	2012	2014
1	2	3	4
Усього	8995893,9	10558480,1	10320327,9
кошти бюджету	3750968,6	4774619,9	4088390,6
у т.ч. держбюджету	3704338,6	4709095,2	4021539,9
кошти фондів спеціального призначення	48303,6	22684,9	20687,8
власні кошти	872033,7	1121251,4	1927807,3
кошти замовників підприємств, організацій України	1961174,5	2458386,7	2152435,2
іноземних держав	2315863,6	2044961,9	2043013,1
кошти інших джерел	47549,9	136575,3	87993,9

В даній моделі бізнес орієнтується на підтримувани державою перспективи свого розвитку, заміщає фінансову підтримку держави науці своєю участю в інноваційних проектах, підтримкою приватних дослідницьких центрів та інжинірингових структур. Для цього потрібна реорганізація і наукового комплексу, і самого бізнесу, що дозволить встановити ділове партнерство між перспективною економікою й добре оснащеною, фінансово забезпеченою українською наукою [267, с. 120]. При цьому ключова роль у даному процесі повинна відводитися інноваційній інфраструктурі.

2.2. Інституціональний зміст інноваційних економік постіндустріальних країн в глобалізованому світі

В економіці розвинутих країн, в умовах глибокої спеціалізації (яка сьогодні характерна для них всіх), прийнято створювати спеціальні організації, установи по підтримці інноваторів. Такого роду інститути-організації створюються як державою, так і регіональною владою. Окрім того, вони можуть створюватися окремими корпораціями як один із напрямів диверсифікації діяльності.

Аналіз діяльності закордонних інноваційних структурних утворень допоможе нам краще зрозуміти проблеми і ризики, що виникають та є притаманними для інноваційних інфраструктур інших країн. Це, в свою чергу, дасть змогу запропонувати “дорожню карту” побудови інноваційної економіки, розглянути механізм адаптації “старих” інститутів розвитку до нових інноваційних умов господарювання, сформувані “нові” інститути інноваційного розвитку та комплекс заходів у напрямі конструювання “інноваційного ліфту” для економіки України.

На сьогодні безперечно цікавим є досвід формування інноваційної інфраструктури, запропонованої дослідником Стенфордського університету Г. Іцковичем у праці “Потрійна спіраль. Університети – промисловість – державне управління. Інновації в ідеї” [283]. Науковцем проаналізовано надскладний характер взаємодії цих трьох суб’єктів інноваційного процесу, під час якого відбувається якісна зміна самих суб’єктів. Потрійна спіраль є вдалою знахідкою, оскільки стає явною паралель інноваційної системи з “живим організмом” і екосистемою, потреба гармонізації взаємовідносин окремих гілок спіралі та їх спільного прагнення в досягненні єдиної мети.

З інституціональної точки зору, для побудови національної інноваційної економіки обов’язковою умовою є відповідність відносин учасників інноваційного розвитку принципам потрійної спіралі. Вертикалізація економіки України є фундаментальною перешкодою інноваційного розвитку. Модель потрійної спіралі протиставляє вертикальним механізмам управління інноваційним розвитком встановлення та вдосконалення горизонтальних зв’язків між “дійовими особами”. Саме динаміка їх взаємодії, якість взаєморозуміння і є ключовими параметрами потрійної спіралі. Для забезпечення необхідної динаміки, слід створювати колегіальні органи, суспільні організації, галузеві союзи і планомірно децентралізувати процеси прийняття рішень, перетворюючи їх з наказів зверху в спільні ініціативи.

В умовах соціального й економічного розвитку суспільства, який базується на знаннях, необхідно уникати двох “крайніх точок” на шкалі інноваційного спектру. Перша – підтримка виключно науки і досліджень. Друга – зосередження на забудові переконливих і великих споруд-площадок, на яких розмістяться високотехнологічні компанії.

Використання концепції потрійної спіралі дозволяє уникнути ситуації, в

якій регіони з високими рейтингами публікацій і індикаторами патентування не зможуть повністю використати ресурси, що спрямовані на інноваційний розвиток та не будуть мати можливості реалізувати свій потенціал.

Модель потрійної спіралі адекватно визначає взаємовідносини учасників інноваційної економіки, а саме влади, бізнесу, університету. Не існує жодного прикладу в світі, де б інноваційна економіка ефективно діяла поза принципами потрійної спіралі, де б університети знаходились не в центрі цих подій. Так, Німеччина “рухається” вперед шляхом “інвестування в молодь”, яка “горить” ідеями. До того ж наука в країні знаходиться “в контакт” з бізнесом та дає ефективний інноваційний результат. Сьогодні в Німеччині навчається понад 9,5 тис українських студентів. Навчання в країні практично безкоштовне (€100 за семестр), а бізнес країни тісно співпрацює з наукою.

Яскравим прикладом є Мюнхенський технічний університет. 13 його колишніх студентів є Нобелівськими лауреатами з економіки. Основна складова німецького успіху – це тісний зв’язок науки і бізнесу. Працює це так: компанії беруть на стажування на 8 тижнів майбутніх студентів, а потім спостерігають за їх здібностями у процесі навчання. Студенти ж добре розуміють для чого саме вони вчать (мають мету). Так, наприклад, 4 студенти, що займались вивченням процесу пивоваріння, зрозуміли, що теоретично писати формули не для них. У 2014 р. вони розробили блакитне пиво “BABO BLUE”, яке у 2015 р. вже надійшло у продаж та користується попитом. Таких досліджень до них ще ніхто не здійснював. Колір пива, що символізує спокій та дружбу, група студентів розробила в ході конкурсних змагань на краще запровадження інновацій. Технологічно процес відрізняється від існуючих, так як варять напій з найсвітлішого солоду та змішують з лимонадом ягідного кольору зі смаком чорниць і ожини.

Ще одним прикладом проривних технологій даного університету у 2015 р. є дослідження Т. Гелфріха в галузі автомобілебудування. Він розробив надлегкий автомобіль VisioM. Команда студентів працювала над його розробкою 2,5 роки (автомобіль важить 0,5 т, досягає швидкості до 120 км/год, а серед недоліків – короткий термін перебування в режимі руху та чутливість до несприятливих погодних умов). Його перевагами є екологічність та безпека. Автомобіль зроблено з вуглецевого волокна й алюмінію, що зменшує силу удару в разі ДТП). Мета дослідників – допомогти виробникам сучасних автомобілів та підказати, що потрібно зробити в авто, щоб воно було легким й ресурсозберігаючим. При зацікавленні виробників дана модель автомобіля може потрапити до серійного виробництва вже до 2020 року.

Одним з найбільших винаходів 2015 р. Мюнхенського технічного університету, але не комерціалізованих, є штучне павутиння. Воно розроблено для застосування у фармацевтиці, як зовнішня оболонка пігулки для локального впливу на хворий орган. Штучне павутиння має такі властивості, що з нього можна створювати бронезилети.

Кожного року даний університет реєструє близько 40 патентів, які згодом

потрапляють у виробництво і, таким чином, отримує визнання та доходи. Його щорічний бюджет складає понад €1 млрд. Ці кошти дає держава і бізнес, які зацікавлені у кадрах з блискучими знаннями та здібностями. В університеті навчається дедалі більше іноземних студентів (нині їх 20 %). Переважно це студенти з Китаю – країни, яка підкорює світові ринки (10 тис студентів вже сьогодні навчаються в університеті). З України їх поки що лише 109 осіб, однак щороку їх кількість в Німеччині збільшується.

В 2014 році американською компанією Terraflugia запущено у виробництво інноваційний проект винахідник Стефана Кляйна – перший “літаючий автомобіль” під назвою автомобіль-аероплан AeroMobil3.0. Автомобіль-аероплан являє собою каркас, що покритий карбоновими панелями та оснащений системою складних крил. В повітрі AeroMobil3.0 може розвивати швидкість до 200 км/год. Дальність польоту заявлена на рівні 700 км з витратами пального 15 л/год.

Дещо подібний інноваційний проект у 2015 році розроблено в Росії на Олександрівському заводі. Науковці спроектували трамвай майбутнього – “літаючий трамвай” на вантажній транспортній магнітно-левітаційній платформі. Головним елементом розробленої конструкції є платформа з вантажним контейнером масою 28 тонн, яка не просто вільно “везить” в повітряному просторі, а може пересуватися. Максимальна завантаженість платформу – 80 тонн, максимальна швидкість пересування – 250 км/год.

Успішний досвід експлуатації інноваційного транспортного засобу на магнітній подушці вже 15 років спостерігається в Японії. На даній подушці експлуатуються пасажирський поїзд, що розвиває швидкість до 580 км/год.

Окремі показники, що засвідчують ступінь взаємодії університетів та виробництва, науковий рівень дослідних центрів представлено в табл. 2.7., табл. АД.4 додатку АД. Збільшення асигнувань на науково-дослідні розробки дає економічний і соціально-політичний ефект лише при умові розвитку всього комплексу “потрійної спіралі”. З таблиці 2.7 видно, що має місце досить висока кореляція між основними показниками, які характеризують різні сторони інноваційного розвитку в різних країнах світу [269, с. 19]. З наведених показників видно, що лідерами в інноваційному розвитку є Швейцарія, Швеція, Японія, Фінляндія.

Ведення інноваційного бізнесу в Україні та деяких постсоціалістичних країнах у 2015 році в порівнянні з 2014 роком є недосить перспективним. За рік Україна майже не покращила своїх позицій. Білорусія, Молдова, Російська Федерація та Киргизька Республіка мають по окремих індикаторах кращі результати ніж Україна (табл. АД.4 додатку АД). Лідерство на світовій арені у веденні інноваційного бізнесу і надалі зберігають Сінгапур, Нова Зеландія, Ірландія та Фінляндія.

Так, І. Цковіц [283] виділяє п'ять основних характеристик підприємницького університету, а саме:

- капіталізація наукових відкриттів;
- незалежність у визначенні стратегії розвитку;

- тісна взаємодія з бізнес-структурами і державою;
- гібридизація організаційної структури;
- інтроспективність – неперервний (безперервний) процес оновлення під час взаємодії університетів з бізнесом і державою.

Високий ступінь взаємодії університетів з бізнесом і державою базується на нових організаційних принципах – мережевих структурах, які об'єднують колись ізольовані інноваційні центри в університетах, промислових фірмах та державних установах. Ці мережі можуть консолідувати інтелектуальні, матеріальні й фінансові ресурси декількох університетів, державних науково-дослідних центрів та інноваційних структур приватних фірм, що знаходяться в одному регіоні або в різних регіонах країни. Більше того, вони можуть об'єднувати науково-дослідні, освітні і комерційні організації в різних країнах [269, с. 18].

Таблиця 2.7

Показники рівня інноваційного розвитку у окремих країнах світу у 2010 та 2014–2015 роках [275, с. 16–17, 18, 490, 514, 517; 276, с. 14–15, 506, 531, 533]

Країна	Науковий рівень дослідних центрів ¹		Наявність новітніх технологій ¹		Ступінь взаємодії університетів і виробництва ¹		Інновація як головний фактор конкурентоспроможності ¹	
	2010 р.	2014 – 2015 р.	2010 р.	2014 – 2015 р.	2010 р.	2014 – 2015 р.	2010 р.	2014 – 2015 р.
1	4	5	6	7	8	9	10	11
Швейцарія	6,3	6,4	6,7	6,4	5,8	5,8	5,8	5,74
Швеція	6,0	5,5	6,9	6,4	5,5	5,3	5,8	5,38
Японія	5,5	5,8	6,3	6,2	5,1	5,0	5,7	5,68
Фінляндія	5,2	5,7	6,6	6,6	5,6	6,0	5,6	5,57
Німеччина	5,6	5,8	6,2	6,2	5,2	5,3	5,5	5,56
США	5,8	6,1	6,3	6,5	5,7	5,8	5,5	5,54
Данія	5,4	5,4	6,5	5,8	5,2	4,9	5,3	5,19
Нідерланди	5,7	5,9	6,5	6,4	5,3	5,8	5,3	6
Велика Британія	6,1	6,3	6,5	6,5	5,8	5,7	5,2	8
Канада	5,6	5,5	6,3	6,2	5,2	4,9	5,0	4,72
Франція	5,3	5,6	6,4	6,1	4,2	4,6	4,9	4,86
Південна Корея	4,8	5,0	6,1	5,7	4,7	4,6	4,9	4,78
Італія	3,9	4,5	5,0	5,0	3,5	3,7	4,2	4,26
Китай	4,3	4,3	4,5	4,3	4,5	4,4	4,1	4,14
Іспанія	4,3	4,5	5,9	5,6	4,1	3,8	4,0	4,06
Бразилія	4,1	4,0	5,4	4,7	4,2	3,8	4,0	3,82
Індія	4,5	4,0	5,5	4,1	3,8	3,9	3,9	3,86
Росія	3,8	4,0	..	4,2	3,5	3,6	3,24	3,54
Казахстан	2,8	3,2	4,4	4,4	2,9	3,3	3,04	3,45
Україна	3,6	3,8	4,6	4,1	3,6	3,5	3,29	3,41

¹ Оцінка за семибальною шкалою

Якісно новий характер організаційних форм взаємодії інноваційних

структур створює інкубаційний ефект – університети і науково-дослідні організації держави та бізнесу перетворюються в інкубатори нових інноваційних фірм і дослідних організацій. Обов'язковими умовами для цього служать:

- відбір найбільш перспективних ідей у сфері технологій;
- достатній обсяг фінансування у вигляді грантів і безпроцентних кредитів;
- аутсорсинг;
- навчання персоналу майбутніх фірм під час практичної роботи;
- включення фірм з персоналом, що підвищив професійну кваліфікацію, до загальної мережі з потенційними партнерами й інвесторами [269, с. 18].

В світі сьогодні існує декілька ключових моделей інноваційного розвитку, а саме: американська, європейська, японська та останнім часом почали виділяти окремо китайську модель. Кожна з цих моделей є успішною в тій чи іншій мірі і для кожної характерні свої характерні особливості. Ці особливості полягають в принципах формування пріоритетів, ступені втручання держави в інноваційний процес, ментальності учасників інноваційної сфери, синергетичному ефекті та повноті охоплення інноваційного циклу (табл. 2.8).

Інноваційні системи економічно розвинених країн (США, 15 країн Європи, Японія) мають на меті створення нових знань, їх застосування, а також експорт створених знань. Для цього напряму характерні широкі фундаментальні дослідження і розвинута система поєднання великих корпорацій, які опираються на результати масштабних НДДКР, з малим науково-технічним підприємництвом [287, с. 14].

Більш предметно інноваційну діяльність та її інституціональні особливості країн Європи, Азії, СНГ, Південної та Північної Америки і деяких країн Африки представлено в табл. АЗ.1, табл. АЗ.2, табл. АЗ.3, табл. АЗ.4, табл. АЗ.5, табл. АЗ.6 додатку АЗ.

Найбільш важливі результати порівняння інституціонального базису інноваційної економіки різних країн, полягають в наступному:

- інновації в країнах ОЕСР є продуктом системи виробництва, розповсюдження і застосування знань та, в сучасному розумінні, сформувались як економічне явище постіндустріального суспільства. Україна ж знаходиться на індустріальній стадії розвитку. В українській економіці переважають інновації, які не пов'язані з науковим процесом;

- у США, Канаді, Японії, Китаї, країнах Західної Європи спостерігається високий рівень інноваційної активності, розвинута мережева взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності. В Україні – незначна кількість суб'єктів інноваційної діяльності обумовлює труднощі застосування принципів мережевої взаємодії. Здійснений нами аналіз засвідчує, що лідерами в сфері інновацій є США, країни Південної та Західної Європи, Ізраїль і Японія. Стрімку модернізацію власних соціально-економічних систем демонструють країни Східної Європи, ряд країн, що реалізують національні стратегії

Порівняльна характеристика моделей інноваційного розвитку (складено автором на основі Джерел 284, с. 49–50; 163, с. 205–209; 285, с. 48; 286, с. 68–75)

Вид моделі	Принципи формування пріоритетів	За ступенем автентичності втручання держави в економіку та засоби державного впливу	За повнотою охоплення інноваційного циклу	Характерні риси технопаркових структур	Приклад
Американська	Повна незалежність/автономія підприємництва. Орієнтація економічного розвитку здійснюється шляхом виділення особливої галузі, куди держава вкладє кошти і тим самим забезпечує її технологічні пріоритети (наприклад, воєнна технологія). Подібну модель використовує Англія.	Домінують ринкові відносини (США, Велика Британія). Державна підтримка наукових досліджень. Надавання пільгових умов оподаткування. Впровадження прискореної амортизації основних фондів. Створення технологічного коридору. Проведення кластерної політики. Розвиток інноваційної інфраструктури (підприємницьких зон, венчурних фондів).	Орієнтація на лідерство в науці, реалізацію масштабних проєктів, охоплюють всі стадії науково-виробничого циклу (США, Велика Британія, Франція).	Зазвичай, наявність одного засновника. Тесний зв'язок з університетами і державними дослідними центрами. Наявність у складі технопарку технологічного бізнес-інкубатора, що є професійною організацією з "вирощування" малих інноваційних компаній, забезпечення поліпшених умов їх функціонування.	Найвідоміші технопарки: "Кремнієва долина", "Research Triangle Park".
Японська	Перебда час становлення технологічного пріоритету, але, при цьому, акцент ставляться на конкретній технології. За останні 10 років технологія будівництва великих танкерів була замінена, в ролі провідної технології, виготовленням робіт. Переробка інформації.	Домінуює концепція активного втручання держави в управління економікою (Японія, Франція).	Стимулюють нововведення шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, координації дій різних секторів у сфері науки і технологій (Японія, Ізраїль, Сінгапур, Південна Корея).	Будівництво технополісів – нових міст, у яких зосереджені науково-дослідні центри і наукомістє промислово виробництво. Врахування под час створення технополісів регіональних і культурних особливостей. Акцент робиться на створенні "м'якої інфраструктури", що складається з кваліфікованих кадрів, нових технологій, інформаційного забезпечення, мереж телекомунікацій і ризикового капіталу. Мета більшої технологізації – комерціалізація результатів наукових досліджень, що передбачає спеціалізацію на приладах розробки.	Технополіс Цукуба ("місто мізків") (Японія), Долина Даслук (Південна Корея).
Європейська	Пріоритетними дослідженнями є механічні системи, біохімія. Створення і розширення біотехнологічних парків.	Крайнім ЄС притаманне помірне втручання держави в інноваційний процес. Розробка стратегії інноваційного розвитку. Надання субсидій інноваційним компаніям, фінансування дослідних проєктів. Створення біотехнологічних кластерів. Удосконалення освітньої програми в університетах, коледжах, школах.	Орієнтація на розповсюдження нововведень, створення сприятливих умов середовища інноваційного розвитку (Німеччина, Швеція, Австрія, Швеція).	Наявність декількох засновників. Наявність будівлі, призначеної для розміщення в ній десятків малих фірм. Поширення набув спеціфічний різновид технопарків – інноваційні центри, орієнтовані на потреби малих високотехнологічних підприємств.	Технопарки "Сшаеув" (Франція), "Bombet Technopole" (Франція), Науковий парк "Софія Антіполіс" (Франція).

імітації, тобто наслідування (Таїланд, Малайзія, Бразилія) та прийому інновацій (ОАЕ, Мексика, Аргентина, Чилі);

- у постіндустріальному суспільстві спостерігається відносна однорідність територіальних інноваційних систем і яскраво виражені процеси глобалізації економіки. Для нас характерна географічна віддаленість та роз'єднаність регіональних інноваційних систем різного типу.

Для успішного функціонування будь-якого інституту інноваційного розвитку потрібне виконання конкретного набору умов і правил зовнішнього середовища. У випадку невиконання умов і правил, інститути інноваційного розвитку будуть працювати неефективно або не працюватимуть взагалі [288, с. 56]. Тому, перед тим як запозичити (імпортувати) якісь інститути інноваційного розвитку в країні з інноваційною економікою, потрібно з'ясувати чи достатньо існуючих умов для цього в Україні. Чи є можливості їх дотримання? Відповідь невтішна – належні умови відсутні. Потрібно змінювати правила, умови, норми та традиції в країні, тобто проводити інституціональні перетворення. В Україні це можливо здійснити шляхом системної і комплексної модернізації.

Американська модель інноваційної економіки заснована на венчурному капіталі, високорозвиненому фондовому ринку. Саме завдяки цим обставинам вона виявляється хоч і найбільш ризиковою, але динамічною. Дві інші моделі – європейська та японська, дещо поступаються американській. Європейська модель, заснована на банківському капіталі, налаштована на надмірну обережність, а японська – збірна, з корпоративним підтекстом – позбавлена опори на розвинену фундаментальну науку [289, с. 20].

Для американської моделі характерною є мінімізація ролі держави – підтримка фундаментальної науки, освіти і малого бізнесу, “долина смерті” долається з допомогою венчурного капіталу, підприємницького духу, що межує з авантюризмом і, звичайно ж, завдяки толерантному відношенню до невдач, вмінню “падати і вставати”, так званому “лузерному капіталізмі” [290, с. 11]. Разом з динамізмом, зумовленим вказаними чинниками, американська модель інноваційної творчості виграє і за рахунок високоефективного керівництва інноваціями з боку держави.

До основних форм державної інноваційної політики США слід віднести, з одного боку, пряму бюджетну підтримку фундаментальних досліджень, сприяння комерціалізації нових технологій і їх цілеспрямоване впровадження, а з іншого – непряму підтримку інновацій за допомогою податкової політики. Першорядне значення в американській моделі мають інвестиції в систему освіти та в елементи господарської інфраструктури. Дана модель пропагує усвідомлення того, що інтелектуальний капітал в економіці знань є матеріалом, який має бути формалізований, вимірний і використаний як важіль для отримання капіталу більшої вартості. Американська модель інноваційної економіки в контексті розвитку людських ресурсів розглядає інтелектуальний капітал не просто як знання, а й як продуктивне знання, що дозволяє отримати прибуток [289, с. 21].

Інструментом витіснення з американської моделі відносно неефективних видів бізнесу, що марнують ресурси є глобальна конкуренція. Здійснювана нею структурна перебудова виражається не тільки в стагнації ряду технологічно простих галузей, а й у поступовому відставанні американських представників другого і третього рівня технологічної піраміди від своїх закордонних конкурентів [289, с. 22].

Японія займає 2-ге місце у світі після США за рівнем розвитку науки і технології. Вона, як і нові індустріальні країни Південно-східної Азії, в галузі інноваційної діяльності, сконцентрувала свої ресурси на скуповуванні перспективних високотехнологічних нововведень на останній стадії інноваційного циклу, забезпечуючи кінцеву доробку нововведень, запуск їх у виробництво, комерціалізацію і споживання. Сьогодні Японія є світовим лідером у видатках на НДКР. Основними учасниками сучасного інноваційного інвестування в країні виступають фінансово-промислові групи, корпоративний сектор, який здійснює фінансування близько $\frac{2}{3}$ інновацій. Фінансово-промислові групи інвестують кошти переважно у прикладні дослідження і дослідно-конструкторські розробки [291, с. 476].

Особливість японської системи – високий рівень розвитку системи субконтрактів, яка забезпечує замовлення підприємств малого та середнього бізнесу і робить взаємодію цих суб'єктів підприємництва ефективнішою. Головним напрямом державної підтримки в Японії, якому підпорядковані всі інші, є всебічне сприяння держави інноваційній діяльності цих суб'єктів бізнесу. Вони визнані найактивнішими у створенні інноваційних продуктів і технологій. Система державної підтримки цих структур у Японії має непрямий характер. Її висока ефективність досягнута завдяки вдосконаленій практиці оцінювання державних програм їх реципієнтами та зміцненню асоціації цих суб'єктів підприємництва [277, с. 97–98].

Європейська модель інноваційного розвитку є конкурентом американської і японської моделей в сфері інноваційної діяльності, вона генерує синергію іншим методом. Характерними тенденціями у державному регулюванні інноваційної діяльності країн Європи є:

- проведення управлінсько-організаційних реформ у сфері наукових досліджень, технологій та інновацій (Словаччина, Іспанія);
- висування нових ініціатив у сфері фінансування інновацій і НДДКР (Франція, Данія, Швеція, Німеччина);
- поліпшення інфраструктури та фінансової підтримки НДДКР та інновацій, зокрема, за допомогою податкових стимулів і підтримки інноваційних малих та середніх підприємств, у тому числі венчурного капіталу (Данія, Польща, Бельгія);
- надання додаткового фінансування інновацій і НДДКР (Німеччина, Франція, Словенія) [292; 293, с. 606].

До пріоритетних напрямів інноваційної діяльності відносять:

- науки про життя, в тому числі генетику;
- біотехнології в сфері охорони здоров'я;

- боротьбу з серйозними захворюваннями;
- розробку ряду тем з проблем міжнародного співробітництва в технологічній сфері і науковій кооперації;
- нанотехнології, інтелектуальні багатофункціональні матеріали, нове обладнання та виробничі процеси;
- аеронавтику і космос, розвиток екологічної системи [291, с. 476];
- посилення інноваційної політики, заснованої на попиті [293, с. 605].

Як і в інших моделях, в європейській теж є технопарки, бізнес-ангели, венчурні фонди, підтримка фундаментальної науки та освіти урядом. Але цього у Старому світі виявилось замало. Впровадження американської моделі не працювало. На думку деяких науковців, це скоріш за все через брак та нестачу підприємницького духу, особливостей ментальності [290, с. 12].

Є деякі відмінності від Японії, США і Великої Британії у розвитку інноваційної діяльності і його інвестиційного забезпечення. Так, в Німеччині та Франції головну проблему з питань нововведень беруть на себе великі фірми “національні гіганти”. Під їх контролем знаходиться фундаментальне (або ліцензійне) технічні і технологічні стадії інноваційних процесів.

Німеччина у сфері високих технологій спочатку орієнтувалася на досвід США і технологічно великі програми. З часом країна зробила акцент на створення мережі регіональних інноваційних фондів з поступовим перенесенням центру тяжіння інноваційної діяльності на середні і малі підприємства. До того ж, подібні інноваційні фонди створювались виконавчою та законодавчою владою спільно з зацікавленими приватними структурами [291, с. 476].

В межах реалізації Європейський Союзом (ЄС) інноваційної політики, заснованої на попиті, значного поширення дістала європейська Ініціатива лідируючих ринків (Lead Market Initiative), здійснювана з 2006 р.. За цією ініціативою Єврокомісією було визначено 6 “лідируючих ринків” (регіональних ринків товарів або послуг, на яких першими впроваджено визначені на міжнародних ринках інновації) [292, с. 24–25]: біотехнологічні товари; перероблення винаходів; будівництво; технотекстиль для створення “розумного” захисного одягу та обладнання; відновлювані джерела енергії; електронна система охорони здоров’я (eHealth).

З кінця 2009 р. в рамках зазначеної Ініціативи в ЄС діють три державні закупівельні мережі, орієнтовані на відповідні “лідируючі ринки” – Мережа сталого будівництва й інновацій (Sustainable Construction and Innovation Network); “Будівлі з низьким рівнем вуглецевих викидів в атмосферу (Low Carbon Building) – охорона здоров’я”; мережа ENPROTEX, призначена для державних закупок інноваційних захисних матеріалів, використовуваних протипожежною службою та службами порятунку [292, с. 25]. За останні роки оборот коштів у галузі біоекономіки ЄС становить приблизно €2 трлн, а чисельність задіяних працівників перевищує 22 млн осіб [294, с. 5].

Важливим елементом європейської системи стали так звані “технологічні платформи”. Вони являють собою об’єднання представників держави,

бізнесу, науки і освіти навколо спільного ведення науково-технічного розвитку і загальних підходів до розробки відповідної технології в тій чи іншій науково-технічній сфері. Функціонування технологічних платформ (ТП) починається з визначення пріоритетних напрямів науково-технічного розвитку, стратегічних цілей і розробки стратегічного плану їх досягнення. Сьогодні в Європі їх створено близько 40.

Головним учасником європейських ТП є держава. Цей факт відрізняє європейську модель від американської, але ініціатива в утворенні і формуванні платформ належить різним асоціаціям приватного великого бізнесу, що робить дану модель подібною до американської. У Європейських ТП велика роль належить державному фінансуванню. Головний механізм – рамкові науково-технічні програми, які визначають науково-технічні напрями, що фінансуються ЄС та правила за якими вони здійснюються.

Перша рамкова програма розпочалась у 1984 році. Кожна з цих програм розрахована на 4–5 років. Не завжди ці програми здійснюються одна за одною. Іноді їх виконання перехресне та паралельне. В 2013 році закінчилась сьома рамкова програма з фінансуванням €54 млрд, що тривала сім років. Основною її метою було створення Європейського наукового простору, а найважливішими напрямами науково-технічного розвитку були визнані здоров'я, харчування, сільське господарство і біотехнології [290, с. 12].

Виділення окремо китайської моделі інноваційного розвитку економіки викликане тим, що вона має свої, дещо відмінні від вище описаних моделей, характерні особливості та є досить успішною в Китаї. Про це свідчить наявність в країні 120 спеціальних економічних зон, серед яких 53 державного значення, 30 парків при університетах та 50 провінційних парків [169, с. 295; 163, с. 209].

Підприємницький дух не є найсильнішою стороною “східної ментальності”. Не притаманний для нього і “лузерний капіталізм”. Разом з тим, досить сильною є повага до старших за віком, за посадою, повага до влади, наказу, чиношанування в позитивному сенсі. На думку деяких науковців [290, с. 12], саме така особливість менталітету і робить успішним китайський шлях інноваційного розвитку економіки.

Китайській моделі притаманні наступні особливості:

- держава забезпечує суворе політичне керівництво, фінансову підтримку та забезпечує управління парками;
- парки добре інтегровані в регіон або місто, де розташовані, і працюють у тісному контакті з місцевою адміністрацією;
- частина технопарків створена в межах зон економічного і технічного розвитку, інша частина технопарків розташована поза індустріальними зонами й концентрується навколо великих наукових та інженерних центрів;
- наявний широкий перелік податкових привілеїв та інших переваг, які привертають іноземних інвесторів;
- намітились зрушення від адміністративно-командних методів господарювання до підприємницького менеджменту [169, с. 295; 163, с. 208].

Китайські території науково-технологічного розвитку, технопарки й інкубатори створюються не “знизу” як у Західній Європі та США, а “зверху”, під пильним керівництвом китайського уряду та комуністичної партії. Не буде помилкою сказати, що в Китаї синергія інноваційної системи виникає “за наказом”. В Китаї всі інноваційні проекти отримують щедre державне фінансування та бізнес-інкубуються. Завдяки жорсткій централізації та китайському менталітету, уряду країни вдалось створити унікальний інвестиційний механізм, що забезпечує норму накопичення (частку інвестицій у ВВП) 40–50 %. До прикладу, в США це лише 20 % [290, с. 13].

Історія розвитку світового руху бізнес-інкубування має вже 3 покоління. Характеристика кожного з них представлена в табл. АЕ.1 додатку АЕ.

Прикладом успішних бізнес-інкубаторів у США є:

- Y Combinator (м. Маунтін-вью, Каліфорнія), який заснував П. Грехем у 2005 році. У 1998 році він за \$49 млн продав Yahoo! свою фірму Viaweb, яка розробляла програмне забезпечення для автоматизації створення інтернет-магазинів. За п’ять років Y Combinator допомогла запустити 172 технологічні компанії. Серед її “випускників” Reddit – соціальна мережа, яку через два роки після появи поглинула Conde Nast, і картографічна служба для мобільних телефонів Loopt, що залучила \$5 млн венчурних інвестицій;

- Houston Technology Center (м. Х’юстон, Техас), що спеціалізується на енергетиці і нанотехнологіях. Центр працює з 60 компаніями одночасно. За останні 10 років він створив 1000 підприємців, які отримали фінансування на загальну суму \$1 млрд. Серед вихованців, що досягли успіху – Hydno Green Energy і NanoRidge Materials, які проводять електроенергію, використовуючи природний перебіг річок, а не дамб;

- University Research Park & MGE Innovation Center при університеті Вісконсіна (м. Медісон, Вісконсін) заснований у 1984 році. Центр виростив більше 100 компаній, в яких зайнято 3500 осіб. Серед “випускників” бізнес-інкубаторів – Exact Sciences, що розробляє неінвазивний аналіз ДНК. Exact Sciences котирується на Nasdaq, а її капіталізація досягає \$160 млн [295].

Яскравим прикладом успішно діючого інкубатора є бізнес-інкубатор Indiaso (Індія). Цей приватний інкубатор є венчурним стартапом, що швидкими темпами досяг успіху в сфері розвитку венчурного підприємництва та “вирощування” молодих венчурних компаній. Indiaso спеціалізується на створенні ІТ-фірм в Індії з наступним їх продажем в США.

Про успішність даного бізнес-інкубатора свідчать його вдалі продажі інкубованих фірм. Так, одна з фірм, що створена зі стартовим капіталом в \$5 тис, за 18 місяців була продана в США за \$42 млн [296]. Мета бізнес-моделі даного інкубатора – вирощування проривних високотехнологічних компаній із запатентованими винаходами і організація венчурного поглинання цих фірм в США. Схема “вирощування” венчурних фірм в Indiaso наступна:

- обов’язкове проходження тренінгів керівництвом фірми та відповідність вимогам Indiaso;

- ретельний відбір технологій, що повинні бути запатентовані в США;

- всі інноваційні фірми, вирощені в інкубаторі раз на три місяці готують звіт про зроблені успіхи за стандартною формою;
- коли фірма починає отримувати прибуток і готова до венчурного поглинання, в США реєструють її “дочку” та передають їй всю необхідну для успішного поглинання інтелектуальну власність;
- венчурне поглинання готується командою американських партнерів;
- інкубатор надає невеликий стартовий капітал фірмі, отримуючи 5 % її акцій за стартовою ціною, та відіграє лідируючу роль в захисті інтелектуальної власності в США, бізнес-коучінгу, навчанні принципів створення швидкозростаючого бізнесу і венчурного управління, залучення венчурного капіталу й організації венчурного поглинання. Всі ці послуги надаються на некомерційній основі. При продажі фірми, інкубатор “перетворює” свою частку в “живі” гроші [296].

Цікавий досвід в бізнес-інкубуванні демонструє Ізраїль. В процесі інкубування інноватор всі ресурси спрямовує на доведення продукту до логічного завершення, залучаючи зовнішні інвестиції. Володіючи частиною компанії, учасники проектів зацікавлені в успіху. Фірма, протягом 2-х років, має створити зразок продукту, розробити бізнес-план та підготуватися до залучення комерційних інвестицій. Проекти, які визнані невдалими та закриті, не несуть ніяких зобов'язань перед державою з виплати грантів.

В Ізраїлі сьогодні працює 23 інкубатори, кожен з яких налічує до десяти стартап компаній. До кожного інкубатора входить 5 компаній, що перебувають в їх складі до двох років. В останні роки бізнес-інкубатори Ізраїлю допомогли створити до 1300 компаній, 60 % з яких успішно продовжили свою бізнес-справу. Саме з цих причин, Ізраїль займає перше місце в світі за впровадженням високих технологій на душу населення. Він вкладає найбільші інвестиції в світі у цивільну науково-експериментальну діяльність [297; 298, с. 9–11].

За основу стратегії інноваційного розвитку Росії також покладено діяльність сучасних бізнес-інкубаторів. Кількість цих діючих структур на сьогодні більше 120 одиниць. Їх розвиток є ефективним за рахунок застосування системного підходу до управління. Саме цей підхід передбачає комплексне вивчення процесів управління і виявлення резервів їх розвитку.

Загальна модель сучасного інноваційного бізнес-інкубатора Росії і механізм її реалізації за етапами, представлено на рис. АЕ.1 додатку АЕ. Дана модель розглядається як нова форма інноваційного розвитку країни, під якою розуміють тематичне спрямування наукових досліджень, площадку для обговорення і розробки довгострокових проектів. Особливість російських бізнес-інкубаторів в тому, що в основу кожного з них покладена технологічна платформа з використанням конвергентних технологій [285, с. 50].

На думку російських дослідників у сфері інновацій Л. Борисоглебської та Е. Дибраєвої, технологічна платформа – це комунікаційний інструмент, спрямований на активізацію умов по створенню перспективних комерційних технологій, нових продуктів (послуг), на залучення додаткових ресурсів для

проведення досліджень та розробок на основі участі всіх зацікавлених сторін (бізнесу, науки, уряду, суспільства), вдосконалення нормативно-правової бази в сфері науково-технологічного, інноваційного розвитку.

Особливістю технологічних платформ є їх формування як цілісності потреб виробництва і проведення науково-технологічних робіт для досягнення цілей та стратегії стійкого й ресурсно-відновлюваного розвитку сучасного суспільства.

Передумовами формування технологічних платформ в Росії є: наявність стратегічних технологічних викликів; недостатнє структурування інтересів бізнесу; недостатній вплив бізнесу на стратегічні напрями досліджень і розробок; потреба у формуванні нової наукової кооперації для рішення стратегічних завдань; фрагментарність науки; наявність міжгалузевих бар'єрів між науковими організаціями; мультидисциплінарність необхідних досліджень. З цих причин, виокремлення технологічної платформи є основою сучасного інноваційного бізнес-інкубатора Росії [285, с. 50].

Не менш важливою складовою і особливістю побудови моделі інноваційного бізнес-інкубатора є використання конвергентних технологій, як перехід до міждисциплінарних досліджень, як новий науковий напрям, що представляє собою перехід до нової парадигми розвитку та нового стану економіки і технології. Нано-, біо-, інфо-, когнітивні технології – це основа розвитку науки й технології майбутнього, переходу на принципово нові, відновлювальні ресурси, створені за зразком “живої” природи з використанням досконалих технологічних досягнень. Це не просто поєднання однієї технології з іншою, а їх конвергенція, взаємопроникнення, робота на єдину ціль, і її результатом стає деякий продукт, що пропонує споживачу вже іншу якість.

В даній моделі результатом діяльності інноваційного бізнес-інкубатора на базі технологічної платформи з використанням конвергентних технологій є об'єднання наукового потенціалу із врахуванням наукових досягнень багатопрофільних колективів вчених ВНЗ та науково-дослідних інститутів (НДІ). Таким чином, застосування технологічної платформи і конвергентних технологій в російській моделі інноваційного бізнес-інкубатора дозволяє здійснювати інтеграцію наукового, освітнього і матеріально-технічного потенціалу. Така інтеграція, в свою чергу, є фактором конкурентоздатності інноваційного розвитку бізнес-інкубатора [285, с. 51].

Втіленням кардинальних інноваційних ідей в економіку є також технополіси. Найвідомішим серед них сьогодні є технополіс “Кремнієва долина”, створений у 1949 році. До його складу входить декілька технопарків, бізнес-інкубаторів, технологічних інкубаторів. “Кремнієва долина” займає територію майже 3885 км², на якій проживає 2,5 млн чоловік [299, с. 24]. Сьогодні у США нараховується близько 300 наукових і технологічних парків [300, с. 106]. Особливістю їх діяльності є:

- сприятливе розміщення усіх необхідних ланок процесу: провідний університет, що готує майбутні кадри й виступає генератором ідей;

- потужні технологічні корпорації, які мають хорошу базу для впровадження в життя новостворених ідей;

- можливість залучення коштів венчурних фондів;

- наявність потужних лабораторій та дослідних центрів з великим капіталом і ринком праці;

- децентралізація законодавства, що проявляється в можливостях кожного штату самостійно розробляти й ухвалювати нормативні і законодавчі акти відносно надання певних пільг та запровадження інших стимулюючих механізмів для розвитку технологічних парків [299, с. 23];

- підприємницька культура американців, їх ставлення до ризику, взаємодопомога та довіра. В скрутному становищі завжди допоможуть і зарахують це не як поразку, а як досвід. Окрім того, статус підприємця визначається кількістю об'єктів. Їх зростання свідчить про довіру до нього.

Професор Стенфордського університету Бартон Лі (Dr. Burton Lee) зробив перелік топ-помилки, які зазвичай роблять “новоприбулі” підприємці:

- низьке розуміння важливості відносин у “Кремнієвій долині”;

- недостатнє розуміння соціальних медіа, як способу формувати і підтримувати “температуру” відносин;

- неповага до часу інших людей (непідготовленість до зустрічей; ігнорування юридичних питань при захисті технологій компанії; погане знання англійської мови; брак допитливості до нових підходів й ідей).

У “Кремнієвій долині” вже давно не вважають “гарячими” такі теми, як: виробництво, логістика, нанотехнології. Зараз актуальними є geo&social сервіси, cloud computing, мобільні технології, big-data, open-source і video-сервіси. Структурні підрозділи долини мають змогу першими дізнаватися про новинки. Девізом технополісу є “Faster” – швидше виводити компанії на глобальний рівень, швидше створювати робочі місця, швидше реалізовувати ідеї, при цьому не втрачаючи в якості й ефективності [301, с. 36].

Нині в Європі функціонує понад 260 науково-технологічних парків, але для них характерна певна термінологічна особливість: у Франції технологічні парки мають назву технополіси, у Німеччині – інноваційні та технологічні центри, у Великій Британії і Нідерландах – наукові парки, у Бельгії – дослідницькі центри, що відображають специфіку та особливості регіональних утворень в конкретних країнах [300, с. 106].

Не менш популярним за технополіс “Кремнієва долина”, є науковий парк “Кембридж” у Великій Британії, створений у 1973 році. На його території (62 га) розташовано близько 80 різнорівневих компаній. Особливість даного парку полягає у його тісній взаємодії між великими корпораціями, так званими лідерами парку, та малими венчурними фірмами, які щойно вийшли на ринок. Для таких малих підприємств “Кембридж” виступає в ролі бізнес-інкубатора, що вирощує з них потужні компанії. Особливістю цього процесу є фінансування діяльності малих підприємств.

Основними джерелами фінансування у Великій Британії є: банківські кредити і овердрафти; акціонерний капітал; венчурний капітал [302, с. 64].

Окрім таких форм фінансування, у розвитку інноваційної діяльності, британський уряд розробив систему заходів державної підтримки розвитку малих і середніх підприємств:

1. Програма гарантій по кредитах. Вона дозволяє комерційним банкам й іншим фінансовим інститутам позичати до 100 000 фунтів стерлінгів за умови, що Міністерство торгівлі і промисловості гарантує 70 % суми кредиту. Термін кредиту – від 2 до 7 років. З цієї суми позичальник повинен відраховувати Міністерству торгівлі та промисловості 2,5 % на рік.

2. Програма розширення бізнесу. Вона приваблює ризикове фінансування в ті проекти, які обіцяють високі прибутки, а також надаючи податкові пільги інвесторам в якості компенсації за ризик. Інвестор повинен утримувати акції малого підприємства протягом 5 років, інакше втрачаються податкові пільги.

3. Програма заохочення грантами за досягнення малих фірм в галузі науки і техніки. Вона передбачає проведення в два етапи конкурсу інновацій малих підприємств з чисельністю зайнятих до 50 чоловік. Переможці першого етапу отримують від Міністерства торгівлі і промисловості грант, який покриває 75 % вартості проекту, але не перевищує 50 000 фунтів стерлінгів. Проекти відбираються за критеріями якості та новизни, важливості і потенційної комерційної користі для Великої Британії, а також з урахуванням фінансових потреб конкурсанта.

Другий етап являє собою самостійний конкурс, який відкривається через 9 місяців після (і для переможців) першого етапу. Він націлений на фінансування другого року реалізації проекту і покриває 50 % вартості останнього, але не більше 100 000 фунтів стерлінгів.

4. Програма підтримки розробки нової продукції. Фірми з числом зайнятих до 500 чоловік можуть отримати грант, який покриває 30 % вартості проекту, але не перевищує 150 000 фунтів стерлінгів. Мінімальна вартість проекту має перевищувати 50 000 фунтів стерлінгів, але терміни реалізації повинні лежати в межах між 6-ма місяцями і 3-ма роками. Крім того, проект має вносити суттєві технологічні переваги в свою галузь [302, с. 65].

Одним із прикладів найбільш вдалого технологічного парку Німеччини є “Адлерсхоф” у Берліні. На території в 4,2 км² розташовано 11 науково-дослідних інститутів, 6 інститутів Університету імені В. Гумбольдта й більше 800 компаній сучасних технологій та підприємницьких центрів. Перевагою даного парку для інвесторів є: невисока вартість оренди приміщень; велика кількість науково-дослідних установ та університетів; низькі видатки на утримання персоналу; широкий вибір кваліфікованих кадрів; низький податок на підприємницьку діяльність; добре розвинута інфраструктура та різноманітні можливості фінансування.

Економічну підтримку науково-технологічного парку “Адлерсхоф” здійснює ТОВ “WISTA Менеджмент”, основним завданням якого є популяризація економічного та технологічного співробітництва, розвиток інноваційних технологій, сприяння виходу підприємств, що працюють в “Адлерсхофі”, на місцевий, європейський і зовнішні ринки. Офіс пропонує

доступ до щільної мережі технологічних парків та інноваційних підприємств, допомагає компаніям брати участь у торгових шоу, ярмарках і конференціях у Берліні та партнерських регіонах, залучає до співпраці висококваліфікованих, добре освічених професіоналів [303; 304; 305].

Активну підтримку інноваційної діяльності здійснює уряд Німеччини. Зокрема, йдеться про програми розвитку інноваційної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу, запровадження державної премії для малих і середніх підприємств, які здійснюють наукову діяльність щодо інновацій, підтримка науковців у розробці нових технологій. Окрім того, уряд здійснює фінансову підтримку у розвитку довгострокових і ризикованих досліджень за двома напрямками: фінансування зі сторони держави, що спонукає залучення в проекти приватних інвесторів, та фінансування зі сторони приватних інвесторів, за участь яких законодавство Німеччини передбачає пільги до 50 % [303, с. 6]. Технополіси в Японії фінансуються за рахунок місцевих податків і внесків корпорацій. Їх урядова підтримка здійснюється за рахунок податкових пільг, прискореної амортизації, субсидій та кредитів [306, с. 64].

Прикладом державної організаційної підтримки взаємодії підприємств, здійснюваної за допомогою технологічної інфраструктури, може слугувати французька Асоціація INOVA. Вона створена за участі Міністерства промисловості Франції. До складу INOVA, що утворена як мережева структура, входять на правах членів асоціації близько 40 підприємств і організацій. Частина з них, в свою чергу, являють собою мережеві структури, що охоплюють усі регіони Франції й практично всі наукомісткі галузі промисловості. У 1969 році ученими з Університету гірничої справи, разом з регіональним урядом, засновано французький технопарк “Софія Антиполіс”. Період становлення тривав 15 років. Сьогодні в парку площею 2800 га працює більше 5000 чоловік. Ця інноваційна структура є одним з прикладів успішного інтеграційного співробітництва держави, комерційних й наукових інститутів [293, с. 462].

У світовій практиці для управління інноваційним розвитком окремих територій використовуються так звані інтелектуальні Інтернет-міста. Їх інвестиційна привабливість дозволяє розвивати високотехнологічні виробництва. Прикладом Інтернет-міст можуть слугувати “Мобільна долина” у Швеції, Інтернет-місто Дубай в ОАЕ, TeleCity в Манчестері.

В останні роки спостерігається тенденція до створення глобальних мереж інноваційної діяльності, серед яких лідируючі позиції займають Європейська бізнес-мережа (European business network – EBN) та мережа інноваційних центрів (Innovation Relay Centers – IRC) [293, с. 463].

У підсумку слід зазначити, що інноваційний розвиток потребує довгострокових сценаріїв та ефективного антициклічного регулювання. Йдеться про інноваційний вибір, і тому на відміну від вибору традиційно-індустріального, актуальною, навіть у найбільш ліберальних країнах, постає проблема довгострокового планування, прогнозування і проектування, а отже і проблема інститутів. Дані інститути забезпечують розвиток цього процесу

завдяки довготерміновому поетапному “виросуванню” інновацій від фундаментальних ідей шляхом прикладних науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок до нових технологій [145, с. 14], що реалізуються у виробництві та сфері нових послуг.

2.3. Особливості інституціонального вектору розвитку інноваційної інфраструктури економіки України в умовах глобальної невизначеності

Державні органи влади в сьогоdnішніх складних умовах господарювання докладають ряд зусиль для формування інноваційного типу економіки в частині модернізації української економіки. Створення ефективної якісної та конкурентоспроможної інноваційної системи вимагає вирішення великої кількості задач. Серед них виділяють цілий комплекс питань, пов'язаних з підтримкою інноваторів в правовій, політичній, техніко-технологічній, кадровій, фінансово-економічній та соціокультурній сферах, а також формуванням інституціонального устрою інноваційної економіки.

Інституціональний устрій інноваційної економіки розуміємо як встановлений інституціональний порядок [13, с. 1302] на всіх рівнях економічної агрегації в межах інституціонального середовища економіки інноваційного типу з відповідною системою організації та інституціональною структурою її інституційних одиниць.

Звичайно ж, створенням спеціалізованих інститутів-організацій розвиток інноваційної діяльності не обмежується. Сьогодні при розробці і просуванні інновацій можна виділити велику кількість варіантів організації діяльності. Органи влади, через формування нормативної бази та реалізацію спеціальних програм розвитку (включаючи і пряме фінансування) забезпечують системність, спрямованість і пріоритетність інноваційної діяльності.

Програми і окремі задачі по розвитку інституціональних структур, які забезпечують інноваційну діяльність, об'єднують в заходи по розвитку інноваційної інфраструктури. Ми маємо на меті вивчити інституціональні зв'язки і взаємодію інститутів-організацій та установ, проаналізувати виробничо-технологічну складову інноваційної інфраструктури з урахуванням соціально-культурного середовища інноваційної діяльності.

Вихідною задачею економічної теорії є дослідження економічних категорій і закономірностей, що дозволяють пояснити їх природу, проаналізувати і систематизувати об'єктивні процеси та наслідки. В економічній теорії часто використовується метод наукової систематизації для виявлення загальних і особливих закономірностей, функціональних залежностей. Користуючись цим науковим методом, дослідники формують й уточнюють логічні моделі, котрі в допустимій формі здатні відображати реальні процеси. В зв'язку з цим, особливостями розвитку сучасної економічної науки є комплексність і взаємозв'язок між різними категоріями.

Розглядаючи інноваційну економіку з позиції інституціоналізму, можна оцінити здійснювані в ній процеси й взаємодії як сукупність суб'єктів, котрі діють як системно, так і розрізнено у вирішенні задач різного рівня, а головне – в оптимізації її кінцевого результату. Особливо актуальним є питання можливості розвитку інноваційності в рамках загального інфраструктурного підходу та участі в цьому всіх суб'єктів реформування. Сьогодні потрібно максимально зрозуміти інституціональні особливості та істинний потенціал інноваційних інститутів розвитку [307, с. 60–62; 308, с. 17–19; 309, с. 19–22].

Видається за доцільне розглянути основні підходи до розуміння поняття “інфраструктура” та її елементної складової “інноваційна інфраструктура”. В економічній літературі поняття “інфраструктура” вперше з'явилося в дослідженнях західних економістів. Воно було пов'язано з будівництвом й асоціювалося з фундаментом якоїсь будови, з військовим профілем дій.

Великий економічний словник [13, с. 384] розглядає інфраструктуру як “комплекс виробничих і невиробничих галузей, що забезпечують умови виробництва”. У великій економічній енциклопедії [310, с. 251] інфраструктура (з лат. “infra” – “нище”, “під” і “structura” – “побудова”, “будова”, “розташування”) визначена, як “комплекс основних фондів, а також служб і систем, необхідних для функціонування галузей матеріального виробництва і забезпечення умов життєдіяльності суспільства”.

Інфраструктуру як “сукупність галузей та видів діяльності, що обслуговують як виробничу, так і невиробничу сфери економіки (транспорт, зв'язок, комунальне господарство, загальну й професійну освіту, охорону здоров'я)” [62, с. 504], трактує Великий тлумачний словник сучасної української мови. За українським фінансово-економічним словником “інфраструктура – це комплекс галузей сфери обслуговування, що забезпечують загальні умови функціонування економіки та життєдіяльності людей” [311, с. 242].

“Інфраструктура” як економічна категорія вивчена ще недостатньо. Та все ж ряд науковців [312; 313; 239; 231; 314] наполягають, що вона є обов'язковим компонентом будь-якої цілісної економічної системи. З точки зору матеріально-речового змісту інфраструктура відображає продуктивні сили, а з позиції суспільної форми – виробничі відносини.

Отже, ретроспектива становлення економічної думки демонструє, що інфраструктура в сучасному сприйнятті розуміється як складна система комунікацій, об'єктів, споруд, а також організацій і установ, що забезпечують життєдіяльність суспільства. Виокремлюють такі функції інфраструктури:

- створення загальних умов для ефективного функціонування структуроутворюючих галузей у національному господарстві загалом, в регіонах, соціальній сфері, на підприємствах;

- системоутворююча – сприяє забезпеченню єдності на всіх фазах відтворення в національному господарстві в цілому, й в окремій його структурній ланці шляхом встановлення взаємозв'язку в процесі відтворення;

- забезпечення нерозривності раціональних товарних, грошових,

інформаційних та інших потоків, що створюють загальні умови для стабільності відтворення.

Таким чином, інфраструктура є чинником, умовою прискорення обороту капіталу в базових галузях, у національному господарстві загалом, й у всіх його ланках [293, с. 458–459].

У науковій літературі пропонуються різні визначення категорії “інноваційна інфраструктура”. Так, закордонні науковці Д. Степаненко та Л. Тітов розуміють під інноваційною інфраструктурою сукупність суб’єктів, що здійснюють матеріально-технічне, фінансове, організаційно-методичне, інформаційне, консультаційне та інше забезпечення інноваційної діяльності [315, с. 21]. На їх думку інноваційна інфраструктура, як забезпечуюча підсистема є об’єднанням об’єктів, які безпосередньо не приймають участь у створенні і виробництві інновацій, але як така, яка відіграє важливу роль в забезпеченні цього процесу [316, с. 66].

Представляє науковий інтерес визначення російського дослідника О. Коломійця, який розуміє під інноваційною інфраструктурою комплекс взаємопов’язаних структур, що обслуговують і забезпечують реалізацію інноваційної діяльності, а саме: інноваційно-технологічні центри, навчально-дідлові центри, технологічні інкубатори, технопарки [317, с. 305–306].

Розкриваючи зміст даної економічної категорії, О. Коломієць вказує і на основні функції інноваційної інфраструктури. До них він відносить: “забезпечення формування і розвитку національної інноваційної системи. Конкретні функції інноваційної інфраструктури, як правило, визначаються змістом самої інноваційної діяльності, яка здійснюється на базі інноваційної інфраструктури. Найважливіша функція інноваційної інфраструктури на всіх етапах інноваційного процесу полягає в забезпеченні матеріальних і організаційних умов розвитку ринку інновацій” [317, с. 307]. Принципова особливість інноваційної інфраструктури – переплетення та практична інтеграція її функцій. З цією думкою не погодитись не можна.

Класичне визначення поняття “інноваційна інфраструктура” приводиться у великій економічній енциклопедії, у відповідності до якої “це комплекс структур, що взаємопов’язані між собою, обслуговують і забезпечують процеси впровадження нової діяльності у відповідності з інноваціями” [310, с. 262]. Розуміння економічної категорії “інноваційна інфраструктура” розглядається як важливий фактор, що забезпечує практичне бачення можливостей адаптації економіки до прогресивних технологій. Дана адаптація базується на комплексній і довгостроковій взаємодії між інноваційною сферою та ринком [318, с. 230].

Проаналізувавши різні дефініції трактування термінів “інфраструктура” та “інноваційна інфраструктура”, представляє інтерес в рамках інституціонального підходу, поєднання горизонтального і вертикального принципів їх визначення.

Горизонтальний принцип реалізується в укрупненому групуванні складових інноваційної інфраструктури за інноваційною діяльністю в різних

галузях. Вертикальний принцип розкриває науково-технічний зміст інноваційної інфраструктури в середині певної сфери економіки на різних її рівнях. Дотримуючись його можна виділити: інноваційну інфраструктуру сфери матеріального виробництва, інноваційну інфраструктуру окремої галузі виробництва, інфраструктуру інноваційного підприємства.

Виходячи з вище сказаного та в рамках теми дослідження, пропонуємо розуміти під інноваційною інфраструктурою сукупність інститутів-організацій, установ, промислових й інших суспільних об'єднань (інноваційно-технологічні центри, технологічні інкубатори, технологічні парки, венчурні фонди, інноваційні хаби, іннотехи, інноваційні альянси), умов (інститут освіти, фундаментальна наука, правові інститути), що забезпечують можливість успішної інноваційної діяльності та сукупність взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих систем і відповідних їм організаційних й управлінських підсистем, необхідних для ефективного здійснення інноваційного процесу і реалізації нововведень.

З точки зору масштабу, інноваційну інфраструктуру можна умовно поділити на зовнішню та внутрішню. До зовнішньої належать правові, інформаційні, фінансові й інші інститути. Внутрішню середовище представлене підрозділами інноваційного підприємства, а саме: матеріально-технічне, складське, транспортне господарство.

Формування і розвиток інноваційної економіки на всіх рівнях економічної агрегації, базується на побудові ефективного функціонування інноваційної інфраструктури, яка забезпечує здійснення відтворювального процесу на основі інновацій з позитивною динамікою розвитку.

Метою формування інноваційної інфраструктури є підвищення рівня та якості життя населення на основі модернізації економіки і економічного росту, які базуються на активізації інноваційної діяльності й розвитку науково-інноваційного потенціалу. Основні завдання, що ставляться перед інноваційною інфраструктурою визначено на рис 2.3.

Інноваційна інфраструктура повинна бути націлена на рішення стратегічних задач розвитку (рис. 2.4) і реалізацію венчурними підприємствами та інститутами інноваційного розвитку потенційних конкурентних переваг, побудови взаємодії і взаємозв'язків між всіма регіонами країни, пошук закордонних партнерів, ініціювання програм на державному рівні із залученням організацій та спеціалістів-інноваторів з різних сфер науки і техніки.

В умовах формування інноваційної економіки, управління розвитком економічної системи передбачає створення сприятливих умов для позитивної динаміки основних показників, що характеризують соціально-економічний розвиток системи та з метою рішення пріоритетних задач інноваційного розвитку на всіх рівнях економічної агрегації.

Формування інфраструктури інноваційної економіки відбувається під час інноваційного процесу, який розвивається циклічно. Кожний з етапів інноваційного циклу має свої специфічні характеристики, тому інвестиційна

стратегія держави на кожному етапі повинна відповідати цим особливостям. В міру просування інновацій – від фундаментальних досліджень до промислового виробництва і збуту, дослідна діяльність поступається місцем стандартному маркетинговим технологіям просування інноваційного товару потенційному споживачеві [317, с.309]. Інноваційна інфраструктура є фактором ефективного розвитку національної інноваційної економіки. Вона сприяє економічному, соціальному і культурному розвитку країни.

Рис. 2.3. Основні завдання інноваційної інфраструктури [319, с. 267]

Деякі науковці вказують, що елементами інноваційної інфраструктури є: технологічна інфраструктура, центри колективного користування виробничим обладнанням, консалтингова інфраструктура, інфраструктура підготовки кадрів, інформаційна інфраструктура, фінансова інфраструктура, збутова інфраструктура [320, с. 40; 267, с. 120–134]. Закордонні дослідники В. Московкін, І. Кримський виділяють п'ять груп інноваційної

інфраструктури, а саме: виробничо-технологічна, експертно-консалтингова, кадрова, інформаційна, фінансова [321, с. 76–77].

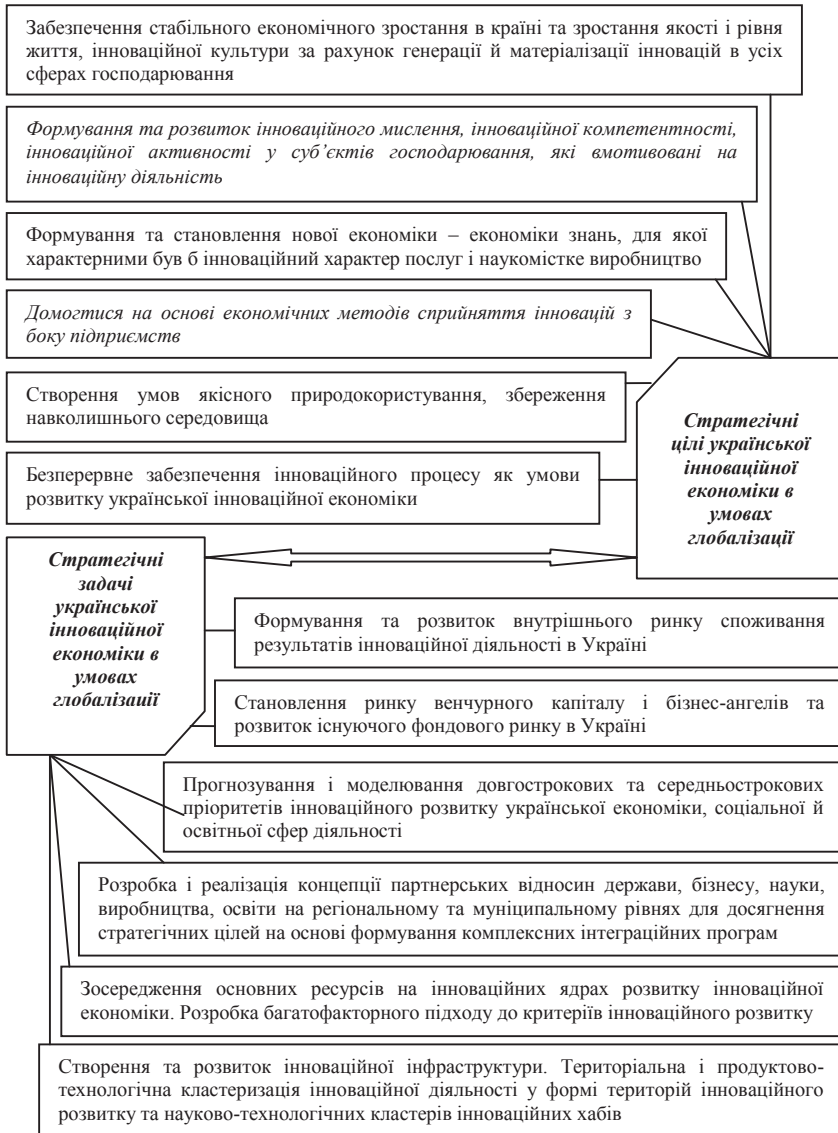

Рис. 2.4. Взаємозв'язок стратегічних цілей та задач інноваційної економіки України [319, с. 265]

Українські науковці В. Литвинова, В. Поліщук, Б. Грабовський до складових інфраструктури інноваційної діяльності відносять: нормативно-правову складову, інформаційно-аналітичне забезпечення, кадрову підтримку, консалтинг, фінансове забезпечення, виробничо-технологічне забезпечення [322, с.19]. Разом з тим, аналізуючи інфраструктуру інноваційної економіки, вище вказаний український колектив науковців, виокремлює чотири аспекти даної інфраструктури, а саме:

- організаційний аспект, що стосується переліку основних елементів, організаційних засад, їх функціонування, зв'язків між ними, структури;
- економічний аспект (проявляється у визначенні ефективності функціонування елементів і пропорціях обміну результатами їх діяльності);
- соціальний аспект (стосується формування кадрової складової інноваційної інфраструктури, а також тієї частини технопаркових структур, які забезпечуватимуть умови проживання й праці на їх території);
- психологічний аспект (більшою мірою пов'язаний з формуванням попиту на інноваційну продукцію, який є передумовою її виникнення й об'єктом діяльності окремих її елементів) [322, с. 20].

Справедливо стверджувати, що питання формування інституціональної структури відноситься не лише до видового розвитку між окремими науково-дослідними організаціями, але й до організаційної структури самої науково-дослідної організації. В даному випадку, мова йде про типову функціональну структуру різних процесів дослідної діяльності від фундаментальних робіт, до робіт, що пов'язані з впровадженням інновацій [323, с. 225].

На думку українського науковця О. Шестакова, за 3 десятиліття відбулися такі зміни реальності й інтересів виробників, що сприяли формуванню нової концепції інновацій – ринкової [324, с. 30]. Ці зміни пов'язані зі становленням маркетингової парадигми виробництва. Як відомо, принцип маркетингу – виробництво того, що відповідає потребам споживачів, змінив попередній – виробництво того, що можливо виробити [325].

Цю історичну зміну відзеркалено в інноваціях таким чином, що відбуваються принципові зрушення та розгортання інноваційного виробничого процесу від стартового задуму новачії до серійного випуску продукції. Вони полягають у тому, що нововведення розробляють відповідно до потреб ринку. Це викликає переорієнтацію дій усіх учасників інноваційного процесу – від розробників нововведення до його користувачів і утилізаторів. Саме життя змушує учасників інноваційного процесу реагувати на нові його виклики та шукати ефективні відповіді. Проте, це відбувається шляхом самоорганізації, хаотично й імпульсивно [324, с. 31].

Виходячи з існуючих визначень інноваційної інфраструктури та розуміння інституціоналізації як форми, стадії економічної діяльності, що забезпечує цілісність економічної системи, можемо зробити висновок про те, наскільки важливою є ПЕ в ринкових умовах господарювання.

Сьогодні виокремлюють дві групи проблем функціонування та

перспектив розвитку інноваційної інфраструктури в Україні, а саме:

- інституційна та функціональна неповнота інфраструктури інноваційної діяльності, тобто вона є недостатньо розвинутою та не охоплює всі стадії інноваційного процесу;
- істотна диференціація рівня її розвитку за регіонами [163, с. 218].

В зв'язку з існуючими проблема, що притаманні інноваційній інфраструктурі України, урядом країни запропонована державна цільова економічна програма “Створення в Україні інноваційної інфраструктури”. В цій програмі робиться акцент на виокремленні виробничо-технологічної, фінансово-економічної, нормативно-правової, територіальної та кадрової підсистем [326]. Але, разом з тим, не вказуються можливі зв'язки і перспективи взаємодії між інститутами, що знаходяться в складі вище вказаних підсистем. Тому, ми зробимо спробу відтворити можливий механізм взаємозв'язків і взаємодії інститутів інфраструктури інноваційної економіки, вказавши їх функції (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Взаємозв'язок та взаємодія інститутів інфраструктури інноваційної економіки [327; 328; 329, с. 98]

Авторське бачення потенційної матричної інноваційної інфраструктури економіки України за сегментами представлено в таблиці 2.9. На наш погляд,

ефективна інноваційна інфраструктура має бути представлена наступними складовими: фінансово-економічною, експертно-консалтинговою, інформаційно-комунікаційною, кадровою, збутовою, маркетинговою [327, с. 67–69], патентно-ліцензійною, виробничо-технологічною.

В межах технологічної складової запропоновано розглядати сім інноваційно-орієнтованих структур, а саме: бізнес-інкубатори; інноваційно-технологічні центри (ІТЦ); технопарки або наукові парки; інноваційно-промислові комплекси; інноваційно-технологічні кластери (в деяких країнах їх називають технополіси); техніко-проваджувальні зони; центри колективного користування високотехнологічним обладнанням [328, с. 185].

В таблиці 2.9, відповідно до восьми складових, вказано загальні характерні особливості діяльності цих семи видів інноваційних утворень (одиниць). Та все ж, виходячи з теми монографії, вважаємо за потрібне більш глибоко розглянути та проаналізувати режимні особливості і специфіку діяльності вищевказаних структурних одиниць в Україні.

Основу архітектури інноваційної організації утворюють мережеві структури та галузеві кластери – групи тісно пов'язаних між собою за виробничим принципом підприємств, локалізованих територіально і спільно просуваючих інноваційну продукцію на ринок інновацій. Ключове значення, при цьому, мають такі фактори, як: взаємна довіра, партнерські відносини, використання спільного інформаційного поля, спільних науково-технічних центрів, маркетингових структур і джерел фінансування, підтримка місцевих торгово-промислових палат і регіональної адміністрації. Забезпечення такого високого рівня кооперації неможливе без чітких правових норм, регламентуючих поведінку всіх суб'єктів спільної інноваційної мережі і їх відносини із зовнішніми бізнес-структурами та органами влади [330, с. 20].

В Україні період оновлення виробничих технологій складає не менше 15 років при тому, що технологія морально застаріває за 5–7 років, а в сфері електроніки, яка є ядром технологічного укладу – за 2–3 роки [331, с. 24–25].

Формування системи технологічних парків в Україні розпочалося з 2000 року (табл. АЖ.1 додатку АЖ). На сьогодні в Україні зареєстровано 16 технологічних парків (“Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка” (м. Київ), “Інститут електрозварювання імені Є. О. Патона” (м. Київ), “Інститут монокристалів” (м. Харків), “Вуглемаш” (м. Донецьк), “Інститут технічної теплофізики” (м. Київ), “Київська політехніка” (м. Київ), “Інтелектуальні інформаційні технології” (м. Київ), “Укрінфотех” (м. Київ), “Агротехнопарк” (м. Київ), “Еко-Україна” (м. Донецьк), “Наукові і навчальні прилади” (м. Суми), “Текстиль” (м. Херсон), “Ресурси Донбасу” (м. Донецьк), “Український мікробіологічний центр синтезу та новітніх технологій” (УМБЦЕНТ) (м. Одеса), “Яворів” (Львівська область), “Машинобудівні технології” (м. Дніпропетровськ), із яких дійсно працюють 8. Обсяг виробленої інноваційної продукції цими технопарками наближається до 100 млн грн.. Діяльність українських технопарків спрямована на впровадження досягнень у галузі паливно-

Таблиця 2.9
Потенційна матрична інноваційна інфраструктура економіки України за сегментами (розробка автора)

		Виробничо-технологічна складова						
Фінансово-економічна складова	Бізнес-інкубатори	Інноваційно-технологічні центри (ІТЦ)	Технопарки, наукові парки	Інноваційно-промислові комплекси	Інноваційно-технологічні кластери (технополіси)	Техніко-прораждувальні зони	Центри колективного користування високо-технологічними обладнаннями	
		Бюджетні кошти	Бюджетні кошти	Бюджетні та позабюджетні фонди технологічного розвитку	Венчурні фонди	Посвідні і стартові фонди	Грантові фонди і структури (типу страхових, інвестиційних)	
Експертно-консалтингова складова	Позабюджетні фонди технологічного розвитку. Кошти бізнес-ангелів (приватні інвестори)	Центри трансферу технологій. Надання посередницьких послуг	Центри трансферу технологій. Надання посередницьких послуг	Консалтинг у сфері фінансів та економіки	Технологічний консалтинг. Консалтинг у сфері управління, сервіс-фізика, аудити і експертизи	Маркетинговий консалтинг	Консалтинг у сфері зовнішньоекономічної діяльності	
Інформаційно-комерційна складова	Ресурси структур підтримки малого бізнесу	Державна система науково-технічної інформації	Ресурси структур підтримки малого та середнього бізнесу	Ресурси структур підтримки малого та середнього бізнесу	Регіональні інформаційні мережі. Виртуальні підприємства	Інтернет-ресурси. Інформаційно-аналітичні центри	Інтернет-ресурси	
Кадрова складова	Зачлєнення новаторів. Підготовка новаторів у спеціалізованих ВІЗ до складу яких входять бізнес-інкубатори	Підвищення кваліфікації персоналу у сфері інновацій. Підбір нових працівників через бржі праці	Підготовка спеціалізованих новаторів технологічного та наукового менеджменту	Підготовка спеціалізованих новаторів технологічного та наукового менеджменту	Підвищення кваліфікації персоналу в межах країни та за кордоном	Підвищення кваліфікації персоналу у сфері інновацій за кордоном, з перенесенням мінням кордоном	Підвищення кваліфікації персоналу у сфері інновацій за кордоном	
Збутова складова	Торговельні магазини. Інтернет-магазини	Зовнішньоторговельні об'єднання	Спеціалізовані посередницькі фірми	Спеціалізовані посередницькі фірми	Інтернет	Виставки, ярмарки	Інтернет	
Маркетингова складова	Маркетингові відділи та рекламні агенції, що забезпечують просування інноваційної продукції до кінцевого споживача, маркетингове обслуговування інноваційної діяльності під час комерціалізації інновацій	Інститути-організації, що сприяють отриманню патентів, авторських свідоцтв і прав на винаходи, корисні моделі, пробні зразки						
Патентно-лицензійна складова								
Прислал	Бізнес-інкубатор	Науковий інноваційно-технологічний центр Інституту кормів та сільського господарства Подільської Національної академії аграрних наук України	Агротехнопарк Вульмаш	ДНВП "Укрінпромтех"	Міжнародний інноваційний кластер "Конкретгоспромозахист" (м. Тернопіль)	ІнфоTech Ukraine	Мережа трансферу технологій EEN та робота консорціуму EEN-Україна	

Сегменти інноваційної інфраструктури

енергетичного комплексу, металургії, нетрадиційної та теплоенергетики, промислової екології, інформаційних і телекомунікаційних технологій, програмного забезпечення [306, с. 65].

Організаційно-функціональна система інноваційного підприємництва України є недосконалою, складною і за всіма ознаками перебуває на стадії формування. Цілісний науково-дослідний процес досі штучно поділений на три категорії (сектори): фундаментальну, відомчу, вузівську науку. Це породило паралелізм і ослаблення наукових досліджень [306, с. 52].

В Україні 75 % фундаментальних досліджень виконується в академічному секторі науки, по 13 % – у галузевому та вузівському секторах. Приблизно 74 % прикладних досліджень і розробок здійснюються у галузевих науково-дослідних і проєктних інститутах, 10 % – в установах Національної Академії наук і лише 0,4 % – у вузівському секторі [320, с. 58] (табл. АИ.1, табл. АИ.2 додатку АИ).

Проаналізувавши діяльність технологічних парків України, можемо зазначити, що сьогоденні її нормативно-правова база є дуже суперечливою і слаборозвиненою. Закон України “Про наукові парки”, щодо державної підтримки говорить лише про звільнення технічних парків від ввізного мита. Закони України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” та “Про інноваційну діяльність” дещо ширше висвітлюють це питання, доповнюючи попереднє повним або частковим кредитуванням, наданням державних гарантій і майновим страхуванням реалізації інноваційних проєктів. На жаль, нечіткість законодавчої бази та відсутність належної державної підтримки, спонукає існуючі технологічні парки зменшувати обсяги виготовлення і реалізації інноваційної продукції, а іноземні інвестори взагалі не мають бажання вкладати кошти [332]. Але не зважаючи на це, в рамках виконання інноваційних проєктів технологічних парків з 2000 по 2014 рік, обсяг реалізованої інноваційної продукції склав майже 13 млрд грн. [274; 333; 305, с. 26].

Організаційна структура інноваційної економіки представлена на рисунку 2.6. Серед інститутів-організацій та інститутів-установ, що знаходяться в її складі є: науково-технічні і промислово-технологічні парки, бізнес-інкубатори, інноваційні центри, венчурні підприємства, корпоративні інститути спільного інвестування, наукові інститути, іннотехи, інноваційні хаби, інжинірингові компанії, пайові інститути спільного інвестування і т. п..

В основу діяльності цих структур покладено чотири принципи:

- максимальне зближення науки, виробництва, комерції;
- створення максимально сприятливих умов для розвитку наукоємного виробництва, інноваційного бізнесу;
- об'єднання фірм, які розробляють і забезпечують комерційну реалізацію різних видів наукоємної продукції та сприяють прискоренню процесам обміну науково-технічною інформацією;
- формування наукових умов для інкубаційного періоду становлення малих інноваційних фірм, проведення першого, найбільш наукового етапу

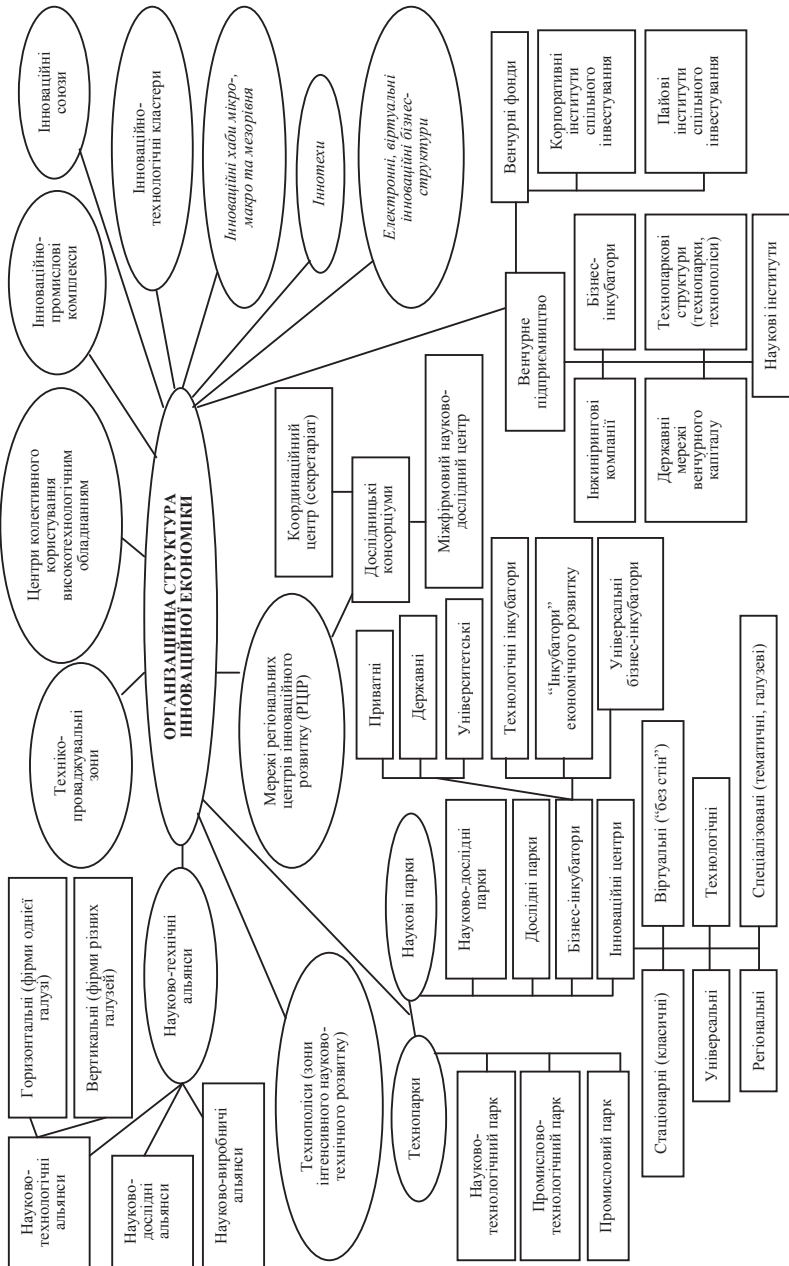

Рис. 2.6 Організаційна структура інноваційної економіки (розробка автора)

науково-технічних розробок [334, с. 323–324].

У сучасних умовах розвитку української економіки уряд все більше уваги приділяє такій формі стимулювання інноваційної активності як створення та розвиток бізнес-інкубаторів. Інноваційний бізнес-інкубатор є одним із інструментів інноваційної політики для формування адаптивної, динамічної, конкурентоздатної національної інноваційної системи [285, с. 49–50].

Він являє собою структуру, яка спеціалізується на створенні сприятливих умов для виникнення та ефективної діяльності малих інноваційних (венчурних) фірм, які реалізують оригінальні інноваційні ідеї [330, с. 11].

Основними принципами їх діяльності є:

- створення і незалежність від прямого державного фінансування. Державна підтримка в більшій мірі спрямовується на інноваційні ідеї розробників та малі інноваційні підприємства;
- соціально-економічна направленість результатів діяльності інкубаторів, які повинні відповідати інтересам регіонів, в яких вони знаходяться.

Інноваційно-технологічні центри (ІТЦ) – це конгломерати малих інноваційних підприємств, що “розміщені під одним дахом”. Такі центри надають комплекс послуг малим підприємствам, що знаходяться в їх складі, сприяють інформаційному, технічному, консультативному забезпеченню, дають формальні і неформальні гарантії при пошуку малими підприємствами коштів для свого розвитку. В ІТЦ відбувається визначення технологічних меж використання новинок в результаті створення дослідного зразка.

Під науково-дослідним технологічним парком (технопарк) пропонується розуміти інститут-організацію, яка здійснює формування територіального інноваційного середовища з метою розвитку підприємництва в науково-технічній сфері шляхом створення матеріально-технічної бази для становлення, розвитку, підтримки та підготовки до самостійної діяльності малих інноваційних підприємств і фірм, виробничого освоєння наукових знань та наукомістких технологій.

Особливістю реалізації інноваційного потенціалу в технопарку є кластеризація нововведень в результаті формування взаємопов’язаних підприємств, виробництво яких базується на інноваціях. Технопарк може включати в себе декілька ІТЦ.

Методологічною основою для більшості проектів по створенню інноваційних структур типу технопарку і бізнес-інкубатору були роботи Б. Санто [149]. На його думку, технопарк втілює особливі організаційні рішення, які передбачають обов’язкову державну або іншу централізовану підтримку. Як правило, це в більшості випадків несамоокупна, неприбуткова установа, яка створюється там, де є великі університети, що займаються прикладними дослідженнями, а дослідні інститути і промислово-виробничі підприємства (які знаходяться поблизу) забезпечують наявність спеціальних знань та зацікавленість в результатах провадження.

Звідси, головними цілями технопарку є: активізація дослідників і

підприємств; створення системи сприятливих передумов та інфраструктури для технологічного трансферу; розвиток такого інноваційного підприємництва, яке може дати початок новій промисловій галузі більш високого технологічного укладу; сприяння швидкому комерційному використанню технічних ідей; покращення умов навчання і досліджень в університетах або дослідному інституті; непряме скорочення питомих витрат на технічний розвиток підприємництва [335, с. 28].

Особливість іннотехів полягає в тому, що в такого типу структурних утвореннях розробляються та використовуються виключно нові технології. Що стосується технопарків, технополісів, то вони є структурними інноваційно-інвестиційними моделями швидкого економічного зростання, які базуються на використанні як нових, так і оновлених старих технологій.

Вдалим прикладом роботи іннотехів в Україні є підприємство в сфері поводження з небезпечними відходами ТОВ “Utilis Innotex”, до складу якого входить ряд регіональних структурних підрозділів. Основними завданнями іннотеху є методологічне, науково-методичне, нормативно-правове й технічне забезпечення безпечного поводження з небезпечними відходами в Україні та досягнення технологічного лідерства в глобальному масштабі за рахунок передових компетенцій в науці. Науково-методична база підприємства обслуговується кращими фахівцями галузі.

ТОВ “Utilis Innotex” відповідно до Ліцензії Міністерства екології та природних ресурсів України на право здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами, надає суб'єктам господарювання незалежно від форми власності послуги щодо збирання, зберігання та перевезення з метою подальшої інноваційної утилізації небезпечних відходів. Окрім інноваційної утилізації відходів іннотех надає підприємствам інформаційно-консультативні послуги з розробки проектів лімітів на утворення, розміщення відходів, лімітів викидів.

В квітні 2015 року розпочав роботу ще один український проект в сфері інноваційних технологій InnoTech Ukraine. Він об'єднав 5 технологічних галузей, що розвиваються найактивніше: smart-технології, технології 3D-друку і сканування, робототехніку, а також інновації в сфері медицини та освіти. Мета InnoTech Ukraine – зібрати всі сучасні технології і продукти на одному майданчику та продемонструвати можливості інновацій в Україні, активізувати інноваційну діяльність, наглядно доводячи, що вона можлива в сучасних українських реаліях, а разом з тим стимулювати зростання даних галузей в країні до світового рівня.

На сьогодні InnoTech Ukraine – це 5 ультрасучасних майданчиків:

- 3D-printing (3D-технології);
- Robotics (побутові, персональні, промислові, сервісні роботи, роботи телеприсутності, роботи для забезпечення безпеки, дрони);
- Smart technologies (wearable- технології, доповнена реальність, smart energy, connected cars, Інтернет речей, софт, мобільні додатки);

- Health care (m-health, робототехніка в медицині, гена інженерія, lifestyle & sports, smart food);

- Education (e-learning, smart education, робототехніка в освіті, навчальні мобільні додатки, віртуальна реальність, симулятори, інноваційні бібліотеки).

Учасниками програма InnoTech Ukraine є інвестиційні та венчурні фонди, бізнес-акселератори та інкубатори стартап-проектів (InfoPoint, Party Money, iVie, Abone.me, Luciding, Dental Cloud, WOU, Basic Business Formula Game), інвестори (WannaBiz, UAngel, Chernovetskyi Investment Group, Carrot, Digital Future), а також споживачі продукції, які зацікавлені у застосуванні нових сучасних технологій у своєму бізнесі.

InnoTech Ukraine передбачає постійне проведення низки заходів на зразок: тематичні конференції в декілька потоків, навчальні майстер-класи, воркшопи, speed dealing (майданчик для побудови ефективного діалогу між розробниками стартап-проектів і потенційними інвесторами), demo-зона (майданчик на якому компанії можуть продемонструвати власні інноваційні розробки та налагодити співпрацю між собою).

Організаційною формою процесу глобального інтернаціонального поширення нових технологій є науково-технічні альянси (рис. 2.6) – стійкі об'єднання кількох фірм різних розмірів між собою та з університетами, державними лабораторіями на основі угоди про спільне фінансування НДДКР, розроблення і модернізацію продукції [336, с. 153–186].

З метою створення інноваційної економіки в Україні та долучення її до процесів глобалізації в Україні утворено національну мережу регіональних центрів інноваційного розвитку (РЦІР). До її складу входить 13 РЦІР та п'ять їх представництв. Основними завданнями РЦІР є проведення аналізу інноваційного потенціалу та забезпечення наукової й іншої підтримки впровадження програм і проектів інноваційного розвитку регіону, в тому числі через механізм програмно-цільового фінансування. Серед інших завдань РЦІР – інформаційно-консалтингове забезпечення інноваційної діяльності, підтримка процесу становлення і розширення регіональної інноваційної інфраструктури та сприяння реалізації відповідно до законодавства України пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. На РЦІР покладається забезпечення організації взаємодії науково-дослідних, інноваційних підприємств, установ і організацій, органів державної влади щодо інноваційного розвитку регіону [334, с. 326].

Отже, з проведеного аналізу можемо зробити ряд висновків і узагальнень.

По-перше, економічний ріст і модернізація галузей української економіки можливі лише при забезпеченні ефективної ІІЕ та прискореного розвитку високотехнологічних галузей і перетворення їх в один з ключових факторів економічного росту.

По-друге, одним із важливих аспектів забезпечення стійкого росту інноваційної складової є формування ефективної системи управління інноваціями (як по вертикальній, так і по горизонтальній ієрархії). Саме

управління інноваціями, в свою чергу, має на увазі цілеспрямоване об'єднання ключових елементів інноваційної економіки – освітніх установ, наукових інститутів-організацій і підприємств, створені між ними стійких зв'язків, котрі б забезпечили кожному з учасників формування довгострокових конкурентних переваг.

По-третє, в інноваційній інфраструктурі головними цілями для:

- університетів є підвищення якості освітніх процесів, і як наслідок, підготовка спеціалістів-новаторів, які володіють актуальними, затребуваними на ринку праці компетенціями. Сприяння комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, правовласником якої є університет, виходячи з наданої експериментальної бази для проведення НДДКР та доведення продукту до серійного виробництва;

- наукових інститутів-організацій і установ – формування попиту на НДДКР і їх результати, залучення молодих спеціалістів-новаторів до науки;

- підприємства та бізнесу – задоволення потреб у висококваліфікованих спеціалістах-інноваторах, що найкраще відповідають запитам суб'єктів господарювання інноваційної сфери. Формування конкурентних переваг під впливом випуску високотехнологічної продукції, що базується на результатах наукових досліджень.

По-четверте, в економічних умовах створення і розвитку інфраструктури науково-освітньої й інноваційної сфер, потребує інтеграції та координації діяльність її учасників на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку країни. Спільними діями доцільно вирішувати питання організації роботи в науково-технічній сфері, функціонування системи захисту інтелектуальної власності, інформаційного забезпечення.

По-п'яте, необхідними інфраструктурними елементами інноваційної економіки є створення в інститутах-організаціях офісів комерціалізації, бізнес-інкубаторів, інноваційно-технологічних центрів, консалтингових компаній. Всі вони повинні спеціалізуватися на оцінці пропозицій розробників по комерціалізації створеної та проектної інноваційної продукції/послуги, підготовці бізнес-планів, проведення маркетингових досліджень і наданні інших послуг з інноваційної діяльності.

По-шосте, формування інфраструктури інноваційної економіки сьогодні є однією з головних задач цільових інноваційних програм, які розробляються і реалізуються в Україні на всіх рівнях економічної агрегації. Вибір об'єктів вкладень, що здійснюється в рамках цих програм повинен проводитись на основі критеріїв, які характеризують як ринкову ефективність конкретних виробництв, так і наслідки реалізації програм технологічного розвитку.

По-сьоме, саме формування інноваційної інфраструктури забезпечує підтримку генерації малого наукоємного бізнесу, сприяння комерціалізації результатів наукової діяльності, підвищення ефективності діючих високотехнологічних компаній і, як наслідок, забезпечує інноваційний розвиток економіки країни.

Суттєвою є роль інституціонального облаштування в оптимізації функції держави, в тому числі і в досягненні ефекту державно-ринкової синергії в Україні. За допомогою ПЕ держава мінімізує своє пряме (адміністративне) втручання в економічні процеси. Адміністрування може змінюватись впливом опосередкованим, що здійснюється через налаштування відповідних інститутів інноваційної інфраструктури. Ефективність держави, в цьому разі, підвищується, а адміністративна реформа стає очевидною. Актуальність інституціонального облаштування економічного простору України визначається не лише її недосконалістю та застарілістю і де-не-де відсутністю, а й нагальною необхідністю формування інструменту для реалізації певної інноваційно-орієнтованої економічної стратегії [337, с. 47].

Інноваційна модель, тобто орієнтація на формування високотехнологічних сегментів, не може бути реалізована без розвиненої національної інноваційної системи, інтегрованої у світовий технологічний простір. Відповідно, зміна в цьому напрямі неможлива без створення інститутів довготермінового стратегічного форсайту й регулювання.

2.4. Інфраструктура інститутів венчурного інвестування: закордонний досвід та українські реалії

В умовах жорсткої міжнародної конкуренції та глобальних тенденцій переходу на інноваційний шлях розвитку, створення стійкої економічної системи неможливо без формування дієвого інноваційного механізму. Рівень розвитку науки, техніки і технології – один з головних чинників, що визначає місце будь-якої країни в системі світового господарства. Важливим механізмом фінансової підтримки інноваційного розвитку національних економік виступає венчурний капітал.

Модернізація економіки України передбачає активізацію інноваційних процесів, застосування передових технологій і забезпечення сталого економічного зростання. Значною мірою рішення даної проблеми залежить від можливості та уміння використовувати сучасні фінансові інструменти і механізми для залучення у високотехнологічну сферу економіки позабюджетних інвестицій. Джерелами фінансового забезпечення економічної модернізації, як відомо, є державні фінанси; кредитні кошти фінансово-кредитних установ; фінансові кошти населення; внутрішні та зовнішні інвестиції [338, с. 55].

На сучасному етапі світового економічного розвитку, гроші стають самостійною субстанцією, економіка перетворюється у фінансоміку [339, с. 56], що деформує структуру господарювання, та відповідно до теорії інституціоналізму деформує мотиви соціальної активності й ціннісні орієнтації людей. Тому, варто приділити увагу питанню фінансування

інноваційної економіки та розглядати його через особливий устрій економічних відносин, що складається в країні в існуючих інститутах з характерними для них інституціями.

У розвинених країнах світу, модернізація виробництва, як правило, здійснюється за рахунок заощаджень населення, що вкладаються на фондовому ринку через інституційних інвесторів, як наприклад, інститути спільного інвестування, пенсійні фонди. В Україні заощадження концентруються, переважно, у банківській системі або, зберігаються населенням у готівковій формі й не працюють на ринок [340, с. 18].

Разом з тим хотілося б наголосити, що інноваційний розвиток країни забезпечується не лише через збільшення фінансування, а й через структурні зрушення, використання нових технологій і змін інституцій венчурного інвестування. Адже інституції – це не просто “правила гри”, які накладають обмеження на припустимий вибір дій, як підкреслює Д. Норт [198; 107]. Їх призначення – створювати стійкі й ефективні механізми вибору рішень у будь-яких конфліктах інтересів в процесі венчурного інвестування. Ефективний інститут венчурного інвестування – це такий інститут, що забезпечує розподіл благ відповідно до переговорної сили венчурних агентів та відносної цінності ресурсів, які залучено до контрактних відносин ризикового підприємництва. Це підтверджує нашу думку про те, що важливою умовою ефективного фінансового забезпечення інноваційної діяльності є спроможність інститутів фінансового сектора забезпечити стабільність та надійність виконання зобов'язань і контрактів.

У зв'язку з цим, є потреба у ефективному інституційному середовищі інноваційної діяльності, середовищі для якого характерна сукупність організаційних форм, правил, методів контролю та форм поведінки інститутів венчурного інвестування інноваційної діяльності, що визначається умовами існування суспільства, розвитком фінансових інтересів і суспільних відносин. Інноваційний розвиток досить чутливий до фінансового забезпечення. Важливим є не лише розмір інвестування, а й гнучкість фінансових ринків, можливість “переходу” капіталів між різними його сегментами, наявність венчурних фондів і “бізнес-ангелів”.

Слід пам'ятати й про те, що швидке руйнування існуючої системи організації та фінансування інститутів економічного розвитку в Україні не супроводжується швидким створенням венчурних підприємницьких структур з розвинутою науковою складовою. З цієї причини, може виникнути ситуація, коли “старе” вже буде зруйновано, а “нове” ще не буде створено. Це стосується, в першу чергу, інститутів інноваційного розвитку. Сподіватися на те, що створення в Україні різноманітних інноваційних фондів, венчурних компаній, технопарків і технополісів, як альтернативних механізмів організації проведення та фінансування НДДКР принесе відразу відчутний ефект, поки що не доводиться. Відповідний ефект від цих структур є у провідних країнах світу. Це пояснюється тим, що основним споживачем

їх наукової продукції залишаються ті потужні корпорації, що здатні як придбати наукову продукцію, так і винайти кошти на її впровадження. Доречно буде звернути увагу й на те, що майже всі наукові розробки використовуються високотехнологічними переробними галузями, що складають основу передових технологічних укладів, а не галузями сировинними, видобувними та первинної обробки.

Для України це має досить суттєве значення, оскільки збереження її сировинної спеціалізації не створить господарюючих суб'єктів, виробнича діяльність яких потребуватиме використання інноваційного продукту. Це може характеризуватися антиінноваційною природою економічної системи України, що буде несприятна до інновацій у майбутньому. Тим самим, посиляться незатребуваність і деградація наукової сфери України та стане неможливою модернізація й усунення структурних деформацій виробництва. Збереження сировинної орієнтації економіки свідомо призводить до невдачі будь-які спроби знайти додаткові (позабюджетні) джерела фінансування науки та реформувати наукову сферу. Незатребуваність інноваційного продукту породжує відповідну незатребуваність нових знань. Це виступає чинником стримання зростання вартості трудових ресурсів (носіїв знань) і розширення за рахунок цього внутрішнього споживання попиту та додаткового чинника стимулювання виробництва [341, с. 9].

В Україні банківські інститути, надаючи кредитні послуги, вимагають від компаній позитивної кредитної історії, стабільних фінансових показників та високої плати за користування кредитом у вигляді відсотків. Крім того, ні підприємства-інноватори, ні держава не в змозі на тривалий проміжок часу вилучити з обігу значні власні фінансові кошти під реалізацію інноваційних проектів. В зв'язку з цим, для України буде корисним досвід економічно розвинутих держав, в яких механізм венчурного інвестування вже давно апробований та підтверджує його дієвість щодо залучення грошових коштів у інноваційний бізнес.

З'ясовуючи еволюцію венчурного капіталу, важливо враховувати досягнення економічної науки з проблем зародження капіталу та його окремих функціональних форм. Узагальнена схема еволюції теорій капіталу представлена на рис. АК.1 додатку АК.

Термін “венчурний капітал” (з англ. “venture” – “ризиковий”, “сміливий”) в економічній сфері, трактують як “ризикове починання”. Дещо іншими є розуміння даної категорії у великому економічному словнику та глосарії венчурного підприємництва. Так, словник тлумачить венчурний капітал як “ризиковий капітал, нову форму фінансування комерціалізації техніко-технологічних нововведень. Форма венчурного фінансування відрізняється від традиційного бюджетного фінансування, банківського кредитування, так як капітал інвестується безповоротно. Зацікавленість інвестора полягає в отриманні прав на всі новачі як запатентовані, так і безпатентні (“ноу-хау”), а також в засновницькому прибутку від інкорпорування венчурних компаній,

які досягли успіху” [13, с. 402].

За Глосарієм венчурного підприємництва, венчурний капітал – це професійний капітал, що інвестується венчурним капіталістом (венчурні капіталісти це посередники між фінансовими інститутами, що надають капітал та інноваційними фірмами, які використовують його) спільно з підприємцем для фінансування ранньої стадії (“посівна”, “стартап”) або стадії розширення підприємства [342, с. 190].

Виходячи з теми монографії, ми розглядатимемо венчурний капітал як інститут, що прискорює економічне зростання країни, впливає на створення якісно нових робочих місць, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва та націлює на виготовлення підприємцями-новаторами нових високоякісних продуктів/послуг. Інститут венчурного капіталу ми розуміємо як інститут для якого характерні свої норми і нормативи, умови та принципи інвестування й кредитування, особливості і порядок формування доходів, нагромаджень, фондів. Даний інститут інноваційної економіки може впливати на проінвестований інноваційний процес ризикового підприємництва шляхом різного роду фінансових стимулів та санкцій.

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що венчурний капітал є інвестиційним ресурсом для забезпечення інноваційної економіки, та інститутом зі своїми нормами, правилами і нормативи, умовами та принципами інвестування. Макроекономічна роль інституту венчурного капіталу полягає в активізації інноваційних процесів і прискоренні структурних трансформацій економіки шляхом сприяння реалізації перспективних високотехнологічних проектів.

Вважаємо, що венчурний капітал, як інститут інноваційної економіки має складну економічну природу, тому для більш повного дослідження його сутності слід розглянути особливості цього капіталу та його функцій.

Венчурний капітал є продуктом тривалої еволюції фінансового капіталу [343, с. 36]. Сьогодні трансформація фінансового капіталу продовжується, він набуває нової якості. Це відбувається у результаті діалектичного взаємозв'язку, його попередніх якісних ознак та нових рис, пов'язаних з бурхливим розвитком інформаційних технологій. Природа фінансового капіталу в ринковій економіці постійно конкретизуються та видозмінюються відповідно до розвитку ринкової економіки в цілому. Це є результатом прояву нової специфічної форми фінансового капіталу – венчурного капіталу, що формується за рахунок коштів позичкового, акціонерного та частини промислового капіталів.

Венчурний капітал, як і фінансовий капітал має такуж загальну формулу його руху: Г–Г'. Отже, венчурний капітал має важливу генетичну ознаку, властиву капіталу взагалі – самозростання вартості у процесі кругообігу. Однак, ризиковий характер, властивий цій формі капіталу, дозволяє виділити його як особливий вид [338, с. 59].

3 теоретичних та методологічних позицій, представляє інтерес розгляд

інституту венчурного капіталу в органічній єдності з інститутом людського капіталу [344, с. 44]. Слід зазначити, що інвестори вкладають в інноваційну компанію не лише фінансові кошти, а й новаторські ідеї, підприємницькі здібності, “ноу-хау”, досвід виробництва, зв’язки, інтуїцію. Отже, інститут венчурного капіталу здійснює вкладення в розвиток інституту людського капіталу, а саме в одну з його складових – інтелектуальний капітал.

Функціонування інституту венчурного капіталу тісно пов’язане з інтелектуально власністю. Суть цих зв’язків полягає у наступному: інститут венчурного капіталу здійснює вкладення в інновації, які засновані на інтелекті; люди з високим інтелектом створюють інновації, одержують на них патенти і право інтелектуальної власності; впровадження інновацій потребує значних коштів.

Таким чином, зміст функціонування інституту венчурного капіталу розкривається через синтез фінансового та інтелектуального капіталів і йому притаманний високоризиковий характер. Однак, в даному інтеграційному об’єднанні визначальну роль відіграє інтелектуальний капітал, оскільки саме інноваційні ідеї є об’єктом вкладення у венчурний бізнес, а фінансовий капітал сприяє їх розробці та впровадженню.

Функціонування венчурного капіталу як інституту, передбачає наявність джерел його формування (венчурних інвесторів), елементів управління капіталом (венчурні капіталісти), форм і способів накопичення (венчурні фонди, бізнес-ангели) та об’єктів інвестування (венчурні підприємства) [345, с. 79]. Венчурному капіталу як інституту інноваційної економіки, характерна система економічних відносини, що складаються у суспільстві щодо інвестування інноваційної економіки. Ці економічні відносини виникають між учасниками венчурного інвестування, а саме: венчурними фірмами (компанії-реципієнти), венчурними інвесторами, венчурними капіталістами (посередники між інвесторами-донорами і компаніями-реципієнтами). Мета цих відносин – вкладання венчурного капіталу в інноваційно-активні сфери економіки діяльності для отримання максимально можливого прибутку і зростання ділової активності його одержувачів [338, с. 60].

У науковій літературі обґрунтовується положення про те, що для венчурного капіталу, як інституту, характерна суперечливість. Вона проявляється в тому, що рух венчурного капіталу в ризиковому економічному середовищі далеко не завжди приводить до створення інтелектуального продукту і повернення вкладених коштів. Інноватор, намагаючись отримати необхідні інвестиції для реалізації свого нововведення, може недооцінити недоліки ідеї і переоцінити її вигоди. Інвестор, у свою чергу, прагнучи мінімізувати ризики, намагається одержати об’єктивну технічну, економічну і ринкову оцінку інновації.

Отже, відносини в інноваційній економіці, що формуються за участі інституту венчурного капіталу, виражають суперечність між суспільною значимістю венчурного капіталу для розвитку продуктивних сил і великою

ризикованістю вкладання коштів у венчурні проекти. Позитивний суспільний ефект від залучення венчурного капіталу перевищує втрати від ризику.

Теоретико-методологічний аналіз концептуальних підходів до дослідження сутності венчурного капіталу як інституту, дозволяє виокремити такі його особливості: він функціонує на основі синтезу двох видів капіталу: фінансового та людського; характеризується високим рівнем суперечливості, тобто йому притаманний ризиковий характер відносин; результатом його активної дії є отримання доходу від інноваційної діяльності [338, с. 61].

З'ясування особливостей інституту венчурного капіталу дає змогу визначитись з його функціями, що покладаються на нього в інноваційній економіці. Зміст їх представлено в табл. АК.1 додатку АК.

Сутність венчурного капіталу як інституту, що проявляється в єдності, взаємопереплетенні його функцій, не є незмінною. Вона визначається не тільки особливостями його існування, але й рівнем розвитку та інтенсивністю інноваційних процесів в економіці, масштабами участі в них держави, рівнем професійної культури та ментальності суспільства.

Тому контроль процесу формування правил та норм є визначальним чинником інституціонального інноваційно-інвестиційного розвитку. Втрата такого контролю веде до виникнення нестійких фінансових інститутів-установ, які надають нестійкий характер розвитку інноваційної моделі розвитку економіки України. Уряд, в свою чергу, як визначальний та основний інститут-організація повинна контролювати процес виникнення і становлення нових правил господарювання.

Інституціоналізація венчурного капіталу призвела до появи у господарській практиці таких організаційних форм венчурного інвестування:

- пряме інвестування, тобто інвестор безпосередньо фінансує підприємницький проект, що його зацікавив. Це приводить до максимізації ризику, але при вдалому результаті й до максимізації прибутку;

- спільне інвестування – це форма, при якій інвестори намагаються мінімізувати ризики за рахунок поділу їх на кілька складових;

- участь у незалежних венчурних фондах, що дозволяє розосередити фінансовий ризик, який не вимагає від інвесторів значних вкладень і специфічних навичок управління [338, с. 72].

Відмінність українського ринку венчурного інвестування полягає в наступному:

- практично відсутні стартові “вливання” та вкладення в інновації (в Україні це переважно інвестиції в розвиток компаній);

- основними сферами венчурного інвестування є будівництво, переробка сільськогосподарської продукції, роздрібна торгівля, харчова промисловість;

- учасниками фондів є лише юридичні особи (не пенсійні фонди, не страхові компанії, не приватні особи) [346, с. 241].

Досвід розвинутих країн світу свідчить про те, що інститут венчурного капіталу може формуватися за рахунок коштів формального і неформального

секторів, які взаємодоповнюють один одного. Тому, ми зробимо спробу представити перспективну інфраструктуру венчурного інвестування інноваційної економіки України з ефективними та дієвими інститутами (рис. 2.7). Дана інфраструктура враховує існуючі особливості, притаманні економіці України, а саме – достатньо велика кількість вільних тіньових фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, які могли б бути залученні до інноваційного розвитку країни [340, с. 22].

Зазначенні на рисунку 2.7 різновиди інститутів венчурного інвестування інноваційної економіки можуть доповнюватися участю іноземних інвесторів через різні форми їх взаємодії з суб'єктами інноваційної економіки. До функцій, які притаманні досліджуваним інститутам можна віднести: організацію ефективного розміщення фінансових ресурсів, що передбачає приплив капіталу до реального сектора; можливість диверсифікації портфелів інвестицій [347, с. 14]; узгодження і взаємовигідність дій різних суб'єктів фінансового сектору з протилежними інтересами. Функції кожного інституту, який може брати участь у формуванні фінансових ресурсів інноваційної економіки, підпорядковуються її цілям та завданням. Що ж стосується їх дій, то вони регламентуються чинним законодавством України.

Еволюція вказаних в інфраструктурі інститутів венчурного інвестування можлива та потрібна відповідно до умов і часу, в яких вони функціонують. Цей факт підтверджують та аналізують у своїх дослідженнях українські науковці В. Базилевич та В. Осецький. На їх думку “еволюція інститутів – це природний спосіб реалізації інституційних змін у процесі еволюційно-генетичного розвитку, під час якого неформальні інститути набувають формального статусу. Еволюційне накопичення нових інституційних елементів утворює нову інституційну систему, як певного типу субординованої сукупності інститутів, що детермінує форми й механізми самоорганізації господарського життя суспільства, мотиви і характер поведінки суб'єктів господарювання” [348, с. 25].

Науковці зауважують, що системні фінансові інновації є передумовою мобілізації виробничого потенціалу розвитку, властивого структурно-технологічним інноваціям. Інституційний потенціал і фінансові інновації, орієнтовані на підвищення ефективності фінансових інститутів, є факторами активізації структурних та технологічних змін в економіці [348, с. 27–28].

Цілком правомірним є розгляд венчурного інвестування [350, с. 112–121] через призму інституціоналізму, адже інститути венчурного інвестування вже набули ознак зрілості. Основними серед них є:

- функціональна якість інститутів, що на етапі формування інноваційної економіки, полягає в утворенні нового “каналу” зв'язку інноваторів;
- здатність норм поведінки до самовідтворення у часі (норми поведінки венчурних інвесторів відтворюються системою професійної освіти);
- здатність через норми формального права заохочувати економічних агентів до венчурної діяльності;

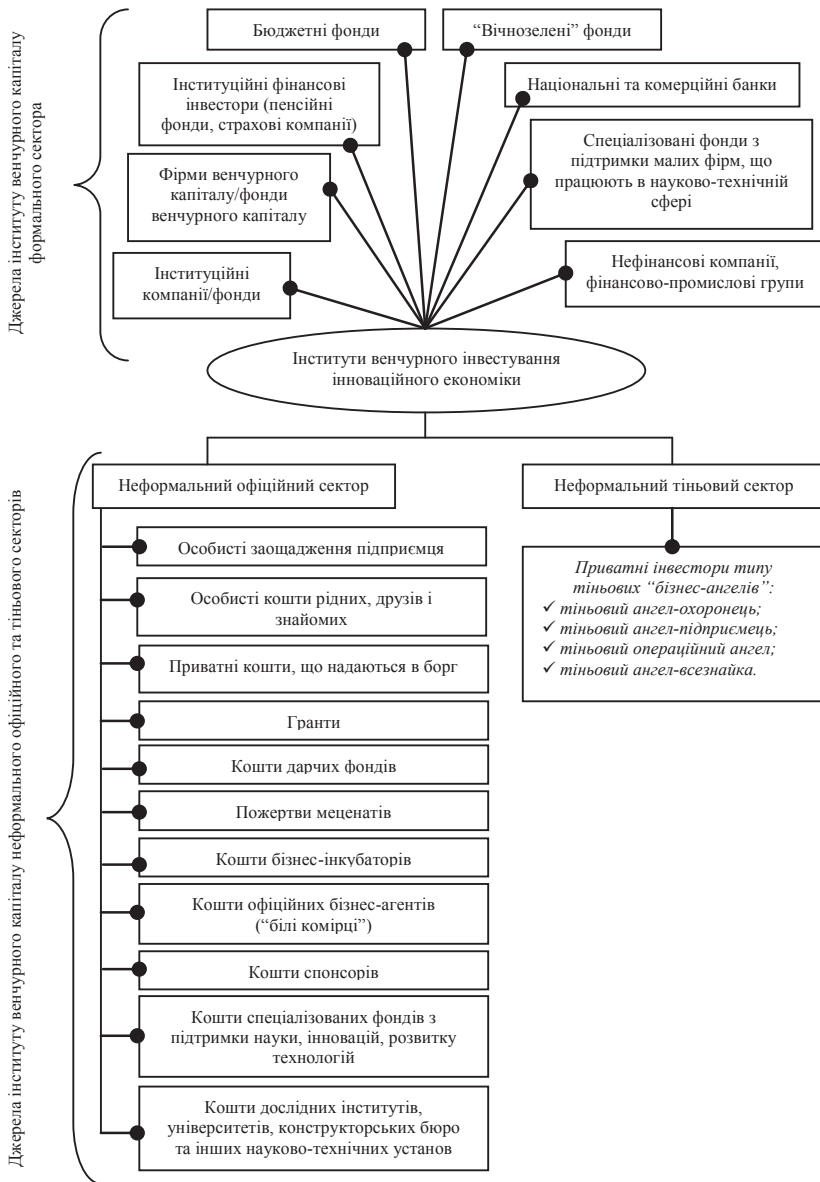

Рис. 2.7. Інфраструктура венчурного інвестування інноваційної економіки (складено автором на основі власних напрацювань та джерел 338, с. 72–73; 349, с. 31; 127, с. 23–27; 340, с. 15–24)

- здатність норм поведінки до відтворення у просторі (має місце експансія інститутів венчурного інвестування США, Японії, країн Західної Європи);
- здійснення впливу на інституційне середовище. Розвиток інституту венчурного капіталу знаходиться під впливом змін всіх компонентів інституційної системи: структури формалізованих правил поведінки (прийняття нормативних актів щодо діяльності інститутів венчурного капіталу); структури неформалізованих правил поведінки (зміни у стереотипах мислення інвесторів щодо ризикових проєктів); організаційної структури соціуму [351, с. 196] (виникнення відповідних інформаційних мереж і фондових бірж, інноваційних хабів).

Схема кругообігу в інституціональному середовищі інноваційної економіки за участі інститутів венчурного інвестування, що представлена на рис. 2.8 підтверджує практичну складову вище вказаних ознак зрілості.

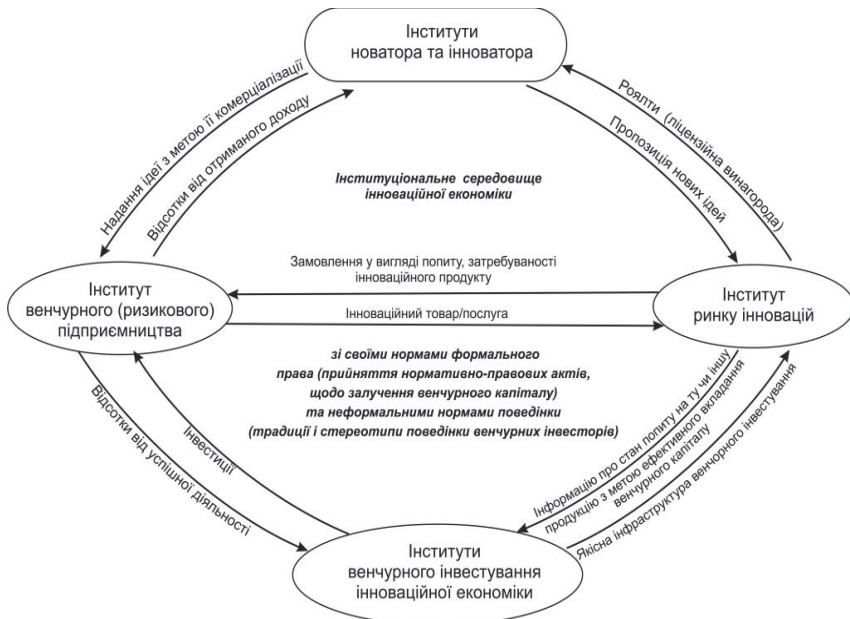

Рис. 2.8. Кругообіг в інституціональному середовищі інноваційної економіки за участю інститутів венчурного інвестування (розробка автора)

Кошти, сформовані у формальному секторі, як свідчать дослідження, в основному інвестуються у великомасштабні проєкти, що вимагають значних фінансових витрат, при чому на відносно нетривалий час і за досить низького ступеня ризику. Що стосується невеликих проєктів, то вони інвестуються за рахунок коштів, сформованих у неформальному секторі.

В розвинутих країнах світу капітал для інвестицій надається

корпоративними (колективними) й індивідуальними венчурними інвесторами. Основну частину корпоративного сектора становлять незалежні венчурні фонди (компанії, фірми), які займають домінуюче становище. Крім венчурних фондів, у корпоративному секторі представлені венчурні фірми, утворені нефінансовими промисловими корпораціями як філії, що здійснюють інвестиції в інтересах материнської компанії.

Всі перераховані вище джерела інвестицій присутні у венчурному бізнесі будь-якої країни. Однак венчурне інвестування в різних країнах має свої особливості, що пов'язано зі специфікою господарського механізму, особливостями фінансової сфери та законодавчого регулювання [338, с. 73].

Так, у США великими промисловими корпораціями використовуються три основні організаційні форми ризикових капіталовкладень, а саме: безпосереднє інвестування створення малих інноваційних фірм; створення дочірнього венчурного фонду за рахунок коштів корпорацій; входження в якості партнера з обмеженою відповідальністю у венчурні фонди, які створюються і управляються професіоналами ризикових капіталовкладень. Зміст кожної з них більш детально розкрито в табл. АК.2 додатку АК. Разом з тим, у США одним з основних джерел венчурного інвестування є пенсійні фонди. Важливу роль для розширення венчурних операцій пенсійних фондів відіграє і система заохочень з боку міністерства праці США, а також різні програми штатів і муніципалітетів, що заохочують ризикові операції фондів. Пенсійні фонди стали стабільним американським джерелом ризикового капіталу, що забезпечує половину нових надходжень. Так, частка пенсійних фондів у венчурному інвестуванні сьогодні сягає майже 50 % [352, с. 188].

В останні десятиліття в США виник і претендує на передові позиції новий тип “творчих” (креативних) корпорацій, у яких більшість працівників здійснює інтелектуальну діяльність. Персонал у них має більшу свободу прийняття рішень, ніж у звичайній ієрархічній корпорації. Багато таких корпорацій засновано підприємцями-новаторами, які свого часу були підтримані венчурним капіталом. На сучасному етапі 15 із 20 найбагатших людей США є власниками таких компаній. Серед них: засновник “Майкрософт” Б. Гейтс, що володіє 21 % акцій компанії, загальна ринкова вартість яких оцінюється у \$82 млрд; М. Делл, який контролює приблизно третину акцій компанії “Делл” ринковою вартістю близько \$11 млрд; Дж. Безос, що має капітал у \$2 млрд в Інтернет-компанії з продажу книг; співвласники “Яху”, – мільярдери Д. Філо і Дж. Янг; С. Кейз, що володіє значним пакетом акцій компанії “Америка-онлайн”, ринкова вартість якої оцінюється у \$27 млрд. [167, с. 110].

Відчутний фінансовий вплив у венчурному бізнесі США створюють приватні особи, які володіють вільним капіталом. Крім матеріального інтересу, для них нерідко спонукальним мотивом є бажання підтримати оригінальну бізнес-ідею або унікальний інноваційний проєкт. Умови фінансової підтримки можуть бути менш жорсткими і більш вигідними, ніж у

венчурних фондів. Великих індивідуальних інвесторів ризикового капіталу в підприємницькому середовищі називають “бізнес-ангелами”, потенціал яких у венчурному капіталі оцінюється в \$30–40 млрд щороку [353, с. 51].

Використання приватних інвесторів у венчурному бізнесі має як переваги, так і недоліки. Переваги: дешеві кредити, тому що вони не мають, на відміну від професійних інвесторів, накладних витрат; відсутність застави в якості гарантії повернення позики. Недоліки: відсутність коштів вторинного фінансування; анонімне функціонування (без реклами), що ускладнює отримання від них послуг [338, с. 76].

З часом визнання ефективності інституту венчурного капіталу призвело до численних спроб його трансплантації в інші інституційні середовища. Дослідження цих спроб засвідчили, що адаптація інституту венчурного капіталу до умов країн-реципієнтів відбувається по-різному [351, с. 197].

Так, у Німеччині та Франції інститут венчурного капіталу піддався, свого часу, суттєвим змінам та асимілюється інституційним середовищем як якісно інший інститут. Крім пенсійних фондів, корпорацій та “бізнес-ангелів” у інвестуванні ризикових проєктів беруть участь: державні установи, комерційні та клірингові банки, університети. У Великій Британії імплантований інститут венчурного капіталу сприйнятий інституційним середовищем практично без змін. В зв’язку з цим, його представники швидко зайняли належне місце в структурі інноваційної економіки країни.

Характерна особливість країн Західної Європи, у порівнянні із США, – висока питома вага банківських структур у венчурному бізнесі. Це пояснюється тим, що історично в західноєвропейських державах акцент робився на розвиток банківського сектора. Банки Великої Британії, Німеччини, Італії традиційно вважаються одними з найпрестижніших і надійних у світі. Європейські компанії в силу своєї прихильності традиціям, віддають перевагу саме їм в питаннях вибору джерел інвестування.

В Японії інститут венчурного капіталу за тією моделлю, що притаманна США, взагалі відторгся інституційним середовищем, не дивлячись на державні заходи підтримки його адаптації. В Японії провідне місце у формуванні венчурного капіталу належить ТНК і фінансово-промисловим групам (ФПГ). Це пояснюється тим, що для Японії історично характерним є традиційний принцип перехресного інвестування проєктів, включаючи інноваційні. Цей принцип закладений і в основу венчурного інвестування, коли кошти венчурного фонду створюються за рахунок ресурсів, які входять до складу ТНК і ФПГ [349, с. 95].

Надати пояснення феномену “нееквіфінальності процесів” [351, с. 197] розвитку інституту венчурного капіталу в різних країнах, можливо саме з позиції інституціональної теорії. Це обґрунтування стає можливим завдяки принципу конгруентності формальних і неформальних інститутів в єдиній інституційній системі. Саме виходячи з цього принципу, стає зрозумілим, що результат імпорту інституту венчурного капіталу залежить від його

сумісності з вже діючими в країні-реципієнті інститутами та від ефективності процесів їх взаємоузгодження.

Процес взаємоузгодження інститутів має дві складові: гармонізація формальних норм (зокрема, імпортованих та чинних), що є справою рутинною і регламентується відповідними правилами; взаємоузгодження формальних і неформальних норм, що є справою методологічно невизначеною і типові правила узгодження таких норм відсутні [351, с. 197].

Таким чином, аналіз джерел формування венчурного капіталу в різних країнах, свідчить про широку їх базу, що дозволяє акумулювати кошти підприємств практично усіх типів власності, у тому числі заощадження приватних осіб. Ті фундаментальні зміни, що відбуваються сьогодні в інноваційній економіці, її фінансуванні та комерціалізації дозволили американському професору Г. Чесбро, на базі “парадигми закритих і відкритих інновацій” [50] запропонувати та сформулювати засади фінансового забезпечення відкритих і закритих інновацій, що представленні на рис. АК.2 додатку АК.

Вивчення та аналіз формування інституту венчурного капіталу в Україні свідчить, що його джерела мають свої особливості. Основним інвестором українських венчурних фондів є Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР). Важливим джерелом венчурного капіталу також є інвестиційні кошти закордонних компаній.

Світовий досвід свідчить, що істотний внесок у венчурне фінансування здійснюють інвестиційні та пенсійні фонди. В Україні зазначені інститути, згідно чинного законодавства, не можуть інвестувати у венчурні фонди. Це скорочує потенційну інвестиційну базу для венчурних інвестицій. По суті джерелами фінансування венчурних фондів в Україні можуть бути або вільні кошти українських ФПГ, або кошти закордонних інвесторів [338, с. 77].

Вважаємо за доцільне звернути увагу на наявність в Україні ще одного потенційного інвестора з великими фінансовими ресурсами – це неформальний тінювий сектор зі своїми інститутами-інвесторами типу тінювих “бізнес-ангелів” (рис. 2.7). Позитивний і негативний вплив тінювого сектора відчуває й венчурне підприємництво: несприятливий – в тому, що високі показники рівня тінізації економіки створюють негативний імідж соціально-економічного, політичного характеру перед закордонними інвесторами (як наслідок – відтік інвестицій та небажання подальшого співробітництва); позитивний – можливість вливання тінювих фінансових ресурсів до ризикового підприємництва.

Сьогодні, за різними методами підрахунку, рівень тінювої економіки складає 40%–60% [127, с. 22]. А це означає, що в тінювому секторі економіки є індивідууми, які володіють тінювими капіталами, контролюють їх та можуть інвестувати у перспективні бізнес-справи й прибуткові бізнес-об’єкти офіційного сектора. Питання полягає лише в тому, щоб створити відповідні умови, за яких тінюві бізнес-ангели зацікавлені інвестували

кошти у венчурне підприємництво, а не вивозили їх за кордон.

Тіньові “бізнес-ангели” мають багаторічний досвід діяльності та володіють значними фінансовими ресурсами, накопиченими завдяки власній праці і діяльності в тіньовому секторі. Вони можуть здійснювати інвестування через корпорації, які об’єднують їх друзів і ділових партнерів, що дозволяє реципієнтам залучати значні інвестиційні кошти. Зазвичай, обсяги інвестицій тіньового сектора в декілька разів перевищують обсяги інвестицій офіційного сектора.

Отже, на нашу думку, неформальний тіньовий сектор венчурного капіталу представлений індивідуальними інвесторами, так званими тіньовими “бізнес-ангелами”, які мають власні вільні фінансові ресурси і можуть інвестувати їх у ризикове підприємництво.

Контакт між підприємцем і “бізнес-ангелом” більш тісний та неформальний, ніж з офіційним венчурним інвестором. Вирішальну роль відіграє психологічна сумісність, так звана “хімія відносин” між ними [354, с. 34]. Венчурний капітал, що надається “бізнес-ангелами”, прийнято називати “терплячим капіталом”: бізнес-ангели, надавши компанії інвестиції, не вимагають виплати відсотків або дивідендів протягом всього інвестиційного періоду, що триває в середньому близько 5 років [355, с. 14–15].

“Бізнес-ангели” використовують механізм інвестування, відповідно до якого фінансування надається на тривалий термін без застав і гарантій, але за частку (пакет акцій) у підприємстві. Зниження ризиків забезпечується за рахунок інвестування водночас у декілька підприємств і проектів, а також участі в управлінні бізнесом [356, с. 31–35]. Існуючий розподіл ризикових інвестицій на два сектора (бізнес-ангелівський і венчурний) – реакція на те, що на Заході зацікавленість великих інституціональних інвесторів до венчурних фондів зробила їх стратегію більш консервативною [354, с. 34].

У зв’язку з цим, між венчурними фондами і “бізнес-ангелами” існує не конкуренція, а “розподіл праці”. Такий розподіл стає характерним і для України, де бізнес-ангелівське інвестування лише зароджується та стає перспективним фінансовим джерелом ризикового підприємництва на етапі становлення інноваційної економіки. Так як банківські кредити для венчурних підприємств в Україні практично нереальні, а на етапі становлення вони не мають власних капіталів, то гарною практикою було б залучення “дружнього”, знайомого інвестора, який виступив би в ролі “бізнес-ангела” [357, с. 100]. Нестачу коштів в офіційному секторі економіки можна було б поповнити за рахунок “переливання” їх з тіньового [127, с. 24]. Інвестиції, залучені з тіньового сектора особливо важливі на початкових стадіях розвитку інноваційних фірм, коли венчурні підприємства потребують “посівного капіталу” для розробки продукту та дослідного зразка [354, с. 34].

Офіційний сектор є більш активним на стадії швидкого розвитку підприємств, коли їх продукція має комерційний успіх та необхідні кошти для розширення виробництва і збільшення обсягу продаж. Разом з тим, саме

кошти, що надійшли б з тіньового сектора, з метою венчурного інвестування, відіграли б ключову роль у забезпеченні цілісності та безперервності інноваційного циклу, що пояснюється рядом умов (рис. 2.9). Особливості інвестування ризикового підприємництва “бізнес-ангелами” в Україні представлено на рис. АК.3 додатку АК.

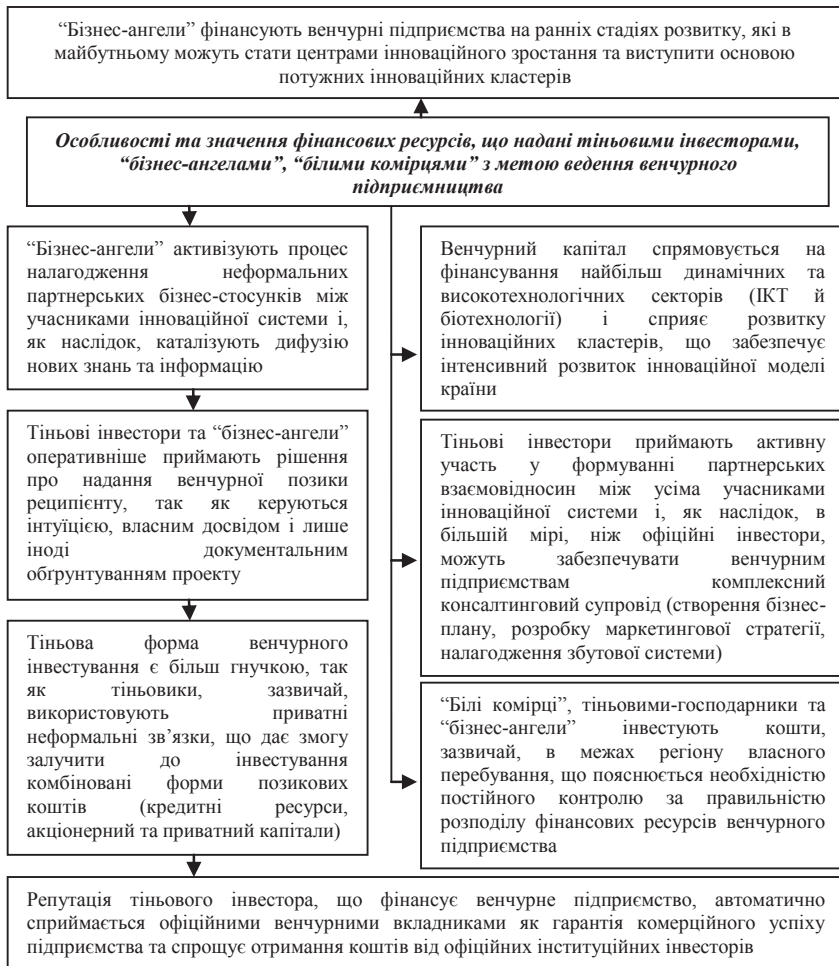

Рис. 2.9. Тіньові інститути венчурного інвестування та роль “вливання” тіньових фінансових ресурсів у становлення венчурного підприємництва України

Тіньові венчурні інвестори мають індивідуальні і професійні форми, як і

офіційні “бізнес-ангели”. Тіньові “бізнес-ангели” поділяють на пасивних та активних. До перших відносять інвесторів, які, здійснивши інвестиції, не втручаються в діяльність підприємства. Їх цікавить лише можливість повернення власних коштів. Ними можуть бути: багатий адвокат, професор чи людина іншої професії, яка зайнята своїми повсякденними справами. Цей тип інвестора готовий вкласти в проект кошти, але не має часу, або необхідних навичок, для перетворення старпа на процвітаючу організацію.

Представники другої групи, окрім внесення коштів активно співпрацюють із підприємцем, допомагають йому в перетворенні на процвітаючу організацію. Також розрізняють особливий тип “бізнес-ангелів” – незаймані “бізнес-ангели”, це потенційні “бізнес-ангели”, які володіють достатніми коштами, досвідом, знаннями [354, с. 8], навичками та діловими зв'язками для того, щоб інвестувати, але не роблять цього з певних причин [358, с. 33].

На нашу думку, крім цього, слід виділяти ще чотири потенційні інститути-інвестори типу тіньових “бізнес-ангелів”, метою яких є фінансова підтримка інноваційної економіки України (табл. АК.3 додатку АК).

Отже, бізнес-ангелівська інфраструктура являє собою мережу комерційних та некомерційних інститутів, фірм, підприємств, мета яких – інвестування або грантова фінансова допомога підприємствам “посівної” стадії, підвищення ефективності бізнес-ангелівських інвестицій і побудова “комфортних” відносин між “бізнес-ангелами”, реципієнтами їх інвестицій та зовнішнім середовищем. З цією метою здійснюється підготовка перших зустрічей підприємців та інвесторів, допомога при реєстрації підприємств і оформленні юридичних документів, консалтинг та управлінська допомога при розвитку інноваційних проектів, сприяння в проведенні “виходів” “бізнес-ангелів” з підприємств, інформаційна підтримка [357, с. 102].

Серед інфраструктурних об'єктів головними є консалтингові, юридичні, аудиторські та PR-агенства, центри лізингу й пільгового надання приміщень, виставки, організації міжрегіонального і міжнародного співробітництва. Інші інфраструктурні об'єкти специфічні для інноваційного сектора економіки: бізнес-інкубатори, особливі економічні зони, технопарки, центри трансферу технологій. “Бізнес-ангели” та проінвестовані ними ризикові підприємства активно взаємодіють з такими об'єктами на довгостроковій і взаємовигідній основі [354, с. 36]. Елементи інфраструктури бізнес-ангелівського інвестування інноваційної економіки відображено на рис. 2.10.

Практика розвинених країн засвідчує, що домінуюча роль у мобілізації венчурного капіталу належить такій його організаційній формі, як венчурні фонди. Це пояснюється тим, що венчурні фонди є найбільш оптимальним механізмом формування інституту венчурного капіталу, оскільки дозволяє “поєднати” спеціальні знання, результати інтелектуальної діяльності, інформацію в області менеджменту, маркетингу, технологій, що служить засобом мінімізації ризику інвесторів і покращує результативність ризикового проекту. Венчурний фонд являє собою пул грошових коштів,

керований самостійною керуючою компанією, при цьому власником керуючої компанії виступає або фінансова установа, або її керівник [359, с. 48]. Інтереси венчурного фонду і реципієнта захищені через угоди, які мають складну структуру і визначені “правила гри” у випадку виникнення конфлікту між ними [354, с. 30].

Головна відмінність венчурних фондів від інших інституціональних інвесторів полягає в тому, що перші інвестують кошти шляхом купівлі акцій. Більшість фондів створюється на 7–10 років. За перші 5-ть років, венчурний капітал повинен бути розподілений за венчурними підприємствами у вигляді інвестицій. Після цього, фонд реалізує всі придбані корпоративні цінні папери і ліквідується. За цих умов, венчурні фонди зацікавлені у високому курсі акцій підприємства-реципієнта тому, що основним доходом його засновників є курсова різниця між купівлею і продажем пакетів акцій. Щоб сприяти зростанню курсової вартості цінних паперів, фонд венчурного капіталу бере активну участь в управлінні підприємством [338, с. 78]. Так, інвестиційний цикл фонду венчурного капіталу набуває характеру безперервного (рис. АК.4 додатку АК).

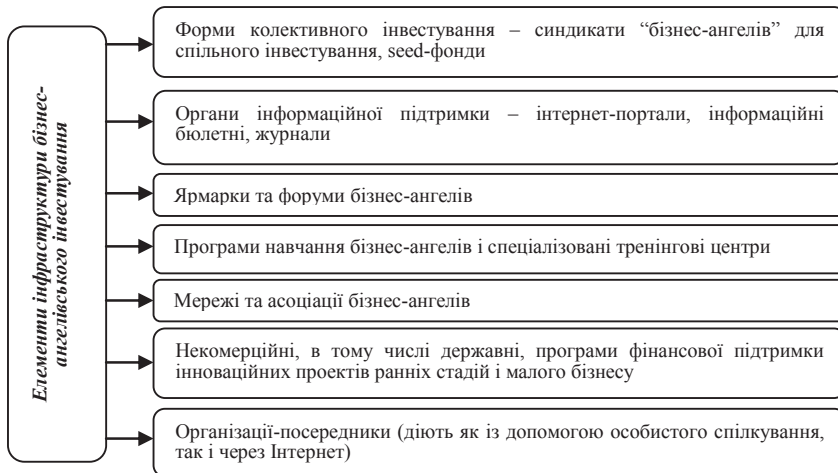

Рис. 2.10. Інфраструктура бізнес-ангелівського інвестування венчурного підприємництва в інноваційній економіці

Аналіз інвестиційного циклу венчурного фонду свідчить про те, що він є інтегрованою сукупністю взаємодіючих її елементів, що забезпечують венчурним фондам реальні конкурентні переваги. Всі рішення в рамках цієї системи повинні бути спрямовані на реалізацію синергетичного ефекту від взаємодії її елементів, на підвищення капіталізації венчурних фондів.

Інституціональна структури венчурного фонду включає:

- інвестиційний комітет, до складу якого входять представники

інвесторів. Інвестиційний комітет приймає остаточне рішення щодо інвестування ризикових підприємств;

- керуючу компанію в особі венчурних капіталістів та фахівців-управлінців “зі сторони”. Вона займається пошуком і оперативним управлінням проектами;

- консультативну раду, що надає консультації та консалтингову допомогу.

Інноваційна фірма отримує від венчурного фонду не тільки джерело фінансування інвестиційних проектів, а й досвідченого професійного консультанта, готового розділити з партнером усі ризики. В цьому полягає відмінність венчурного фонду від інших форм інвестування [360, с. 32]. Схему функціонування венчурного фонду подано на рис. АК.5 додатку АК.

Організаційна структура типового венчурного фонду може існувати у формі самостійної компанії, обмеженого партнерства або асоціації партнерів. Структурою, яка ідеально підходить до організації венчурного фонду, як показує світова практика, є договір про партнерство з обмеженою відповідальністю (рис. АК.6 додатку АК).

Партнери з обмеженою відповідальністю – це, як правило, інституціональні інвестори, серед яких переважають пенсійні фонди, страхові компанії та банки. Однак, в якості таких партнерів можуть виступати й інші організації (корпорації), якщо вони не створюють власні венчурні фонди, фонди університетів. В останні роки в ролі партнерів з обмеженою відповідальністю все частіше виступають агентства, уповноважені державою розміщувати бюджетні кошти в цілях стимулювання інноваційної активності країн в цілому, або окремих регіонів і галузей [338, с. 81].

При створенні фонду партнери з обмеженою відповідальністю беруть на себе зобов’язання (коммітментом) надавати фінансові ресурси в конкретні строки або на вимогу партнера. В момент часу, коли партнеру необхідні кошти для чергового раунду інвестування, він направляє інвесторам вимогу зробити платіж в рахунок коммітменту. Таким чином, вирішується кілька проблем: фонд розміщує вільні кошти; гроші інвесторів не заморожуються на декілька років; партнер забезпечує високу прибутковість інвестицій.

Партнери з обмеженою відповідальністю у венчурному бізнесі не є пасивними вкладниками, а є досить активними гравцями венчурного ринку. Постійна участь партнерів з обмеженою відповідальністю в управлінні фондом обмежена законом. Вони здійснюють успішні венчурні інвестиції, накопичують цінний досвід інвестування в певні сфери економіки, що дозволяє їм терпляче перечікувати кризи, швидше формувати фонди і інвестувати в кращі проекти [361].

Існують і так звані “вічнозелені фонди”, які не розподіляють автоматично дивіденди та кошти від реалізації інвестицій, а замість цього реінвестують кошти в нові проекти. Для інвесторів це означає, що вони не зможуть самі реінвестувати кошти від продажу інвестицій, здійснених фондом. Свої інвестиції у фонд інвестори зможуть реалізувати, тільки продавши свою

частку в фонді або дочекавшись дати його ліквідації [359, с. 47].

На сучасному етапі венчурні фонди перетворюються у складні системні утворення. Основними тенденціями їх розвитку є диверсифікація діяльності, ускладнення структури і функцій, прагнення до створення різних асоціацій, консорціумів, трестів, розвиток міжнародної інвестиційної кооперації, створення ТНК. Слід зазначити, що чим більший фонд, тим більше у нього фінансових можливостей. Тому, існують так звані мегафонди, які зосереджують \$2–4,5 млрд венчурного капіталу. Однак, чим більший фонд, тим важче він погоджується на ризикові операції (а це, по суті, становить природу венчурного капіталу), і тим слабший його зв'язок з підприємницьким ресурсом [362].

Типовим виглядає співвідношення “3-3-3-1”, коли на 10 проінвестованих венчурним фондом підприємств: 3 – невдалі, 3 – приносять помірний дохід, 3 – високодохідні, а 1-е наддохідне і приносить прибутки, що в декілька раз перевищують витрати, пов'язані з невдалим інвестуванням [354, с. 29]. Ефективність венчурних фондів економічно розвинутих країн підтверджується зростанням обсягів венчурних інвестицій (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Наявність венчурного капіталу в окремих країнах світу у 2010 і 2014 роках [275, с. 482, 484; 276, с. 498, 500]

Країна	Наявність венчурного капіталу ¹		Інвестування через місцевий ринок капіталів ¹	
	2010 р.	2014 р.	2010 р.	2014 р.
<i>I</i>	2	3	4	5
Сінгапур	4,4	4,3	5,0	5,1
Швеція	4,3	4,2	4,9	4,8
Фінляндія	4,2	4,3	4,1	4,5
Катар	5,4	4,8	5,1	5,2
Швейцарія	3,7	3,4	4,6	4,8
Норвегія	4,4	4,3	5,1	5,0
Малайзія	4,1	4,6	4,9	5,1
Канада	3,6	3,6	5,0	4,9
Велика Британія	3,4	3,6	4,6	4,9
Німеччина	3,0	3,4	4,0	4,3
Японія	2,9	3,4	4,8	4,9
Франція	3,0	3,3	4,9	4,4
США	4,0	4,4	4,3	5,2
Китай	3,5	3,9	4,0	4,2
Індія	3,4	3,5	4,7	4,0
Бразилія	2,8	2,6	4,2	3,6
Польща	2,4	2,3	3,7	3,6
Росія	2,3	2,7	3,1	3,1
Казахстан	2,3	3,0	2,8	3,1
Латвія	2,7	3,0	2,9	3,0
Естонія	3,2	3,4	3,7	3,8
Україна	2,1	2,3	2,4	2,7

¹ Оцінка за семибальною шкалою

З таблиці видно, що найкращі показники характерні для Катару, Сінгапуру, Фінляндії, Малайзії. Україна ж має найнижчі показники наявності венчурного капіталу та інвестування через місцевий ринок капіталів, навіть серед групи постсоціалістичних країн. Світова практика здійснення ризикових капітальних вкладень в інноваційні процеси доводить, що організаційні форми венчурного капіталу, з одного боку, знаходяться в стадії розвитку, удосконалення, а з іншого – формуються в залежності від специфічних умов кожної країни, особливостей її економіки та завдань.

Що стосується українського венчурного бізнесу, то він знаходиться лише на початковій стадії становлення. Перший фонд венчурного капіталу “Україна” був створений в 1992 році за підтримки міжнародних фінансових організацій. Перші кроки по використанню принципів венчурного бізнесу в Україні були зроблені не в галузі інвестування інноваційних проектів, як це прийнято в економічно розвинутих країнах, а з метою виходу з кризи і підвищення ефективності роботи приватизованих підприємств.

До 1996 року на території України створено кілька регіональних венчурних фондів Європейського банку реконструкції і розвитку (СБРР). В той же час з’явилося декілька фондів за участі Міжнародної фінансової корпорації та американського капіталу. До 1997 року на території України діяло вже близько 20 венчурних фондів і фондів прямого інвестування з іноземним капіталом, які акумулювали, за різними оцінками, від \$2 до 3 млрд [363].

Перші венчурні фонди в Україні були по суті інституційними трансплантами, які, адаптуючись до специфіки незрілого й нестабільного інституційного середовища, були змушені певним чином змінити принципи функціонування. Основні зміни стосувалися сфер, об’єктів та способів провадження інвестицій [364, с. 88].

Для створення і реалізації стратегії соціально-економічного розвитку України, яка забезпечила б прискорене й послідовне нарощення інноваційного потенціалу економіки, потрібні “сильні” інститути, що забезпечуватимуть якісну роботу ринкових механізмів. На практиці такі інститути набагато важливіші для переходу до інноваційного типу розвитку економіки, ніж темпи лібералізації. Про це свідчить і досвід Сінгапуру, Китаю, В’єтнаму, які підтримують ефективність інститутів на високому рівні й досягають високих економічних результатів за формального відставання від східноєвропейських країн у темпах лібералізації [348, с. 21].

Розвиток інститутів венчурних фондів, які утворилися за рахунок українського капіталу, розпочався після прийняття Закону України “Про інститути спільного інвестування” (2001 р.) [282]. Інститут спільного інвестування (ІСІ) – корпоративний або пайовий інвестиційний фонд, який провадить діяльність, пов’язану з об’єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери емітентів, у корпоративні права та нерухомість [311, с. 239].

Відповідно до нової редакції Закону, який прийнятий у 2012 році і вступив у дію з 1 січня 2014 р., венчурний фонд являє собою недиверсифікований ІСІ закритого типу, що здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів інституту спільного інвестування серед юридичних та фізичних осіб [365]. Згідно цього Закону введено сприятливий режим функціонування венчурних фондів, зокрема податкові стимули і полегшені процедури адміністрування, що спричинило швидке збільшення кількості венчурних фондів в Україні.

Динаміка показників ІСІ та венчурних фондів наведена у таблиці 2.11. Аналіз наведених показників свідчить, що за 2007–2015 рр. кількість венчурних фондів зросла на 48 %, з 577 до 1204 од. Розмір активів, за цей період, збільшився в 5,3 рази (з 40,78 до 215,38 млрд грн.).

Протягом зазначеного періоду, частка чистих активів венчурних фондів практично не змінилася й складає 72 % усього ринку ІСІ, тобто більшість активів українських ІСІ – венчурні. Прискорене зростання кількості венчурних фондів призвело до різкої зміни їх питомої ваги в загальній кількості інвестиційних фондів – 75–79 %. Кількість венчурних фондів більш, ніж у 3,3 рази перевищує загальну кількість інвестиційних фондів у 2011 році [338, с. 102]. Індустрія управління активами в Україні у 2014 році, незважаючи на усі виклики та випробування, загалом зберегла висхідний тренд. При цьому кількісно, у контексті учасників ринку, вона почала звужуватися, але обсяг активів стало зростав, сприяючи укрупненню бізнесу.

Таблиця 2.11

Динаміка показників ІСІ та венчурних фондів в Україні з 2007 по 2015 рр.
[363]

<i>Роки</i>	<i>Загальна кількість ІСІ, од</i>	<i>Кількість венчурних фондів, од</i>	<i>Питома вага венчурних фондів в загальній кількості ІСІ, %</i>	<i>Чисті активи, ІСІ, млрд грн</i>	<i>Відкриті пайові інвестиційні фонди, од</i>	<i>Активи венчурних фондів у ІСІ, млрд грн</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
2007	577	423	73,31	40,78	14	36,49
2008	888	636	71,62	63,26	32	58,69
2009	985	690	70,05	82,54	32	76,02
2010	1095	755	65,93	105,86	36	96,97
2011	1125	722	64,17	126,79	43	116,90
2014	1188	846	71,21	213,99	30	202,85
на 15.05.2015	1204	215,38

У той же час, чутливими до негативних змін на фондовому ринку та у країні в цілому були сектори публічних фондів, зокрема, ІСІ відкритого типу. Кількість компаній з управління активами у 2014 році продовжувала скорочуватися і на кінець року склала 336 од.. Кількість інститутів спільного інвестування – як визнаних, що досягли нормативу мінімальних активів, так і зареєстрованих фондів (наявних у ЄДРІСІ) – вперше зменшилася. Причому

скорочення торкнулося і венчурних фондів, хоч відносно найбільше збувся сектор відкритих ІСІ, який скорочується третій рік. Кількість діючих інтервальних та закритих фондів зменшувалася четвертий рік поспіль.

Сукупні чисті активи усіх ІСІ у 2014 році практично зберегли темпи зростання – як за рахунок венчурних, так і інших закритих фондів. Доходність ІСІ у 2014 році загалом підвищилася: серед відкритих ІСІ середній показник зріс більш ніж утричі у порівнянні з минулим роком, для закритих – більш ніж у півтора рази. Дві третини відкритих ІСІ забезпечили зростання вартості вкладень інвесторів – після третини у 2013 році [363].

Однак, в Україні збільшення капіталізації венчурних фондів поки що не призводить до адекватного зростання інвестиційних потоків в інноваційні сектори економіки. Головною проблемою тут є те, що українські венчурні фонди не виконують свого головного призначення – залучення коштів на розвиток інновацій.

В українських реаліях венчурні фонди, зазвичай, використовують з метою легальної оптимізації оподаткування. Крім того, спеціалізація венчурних фондів на інвестиціях в новостворені інноваційні компанії в Україні зустрічається досить рідко. Основними одержувачами інвестицій венчурних фондів залишаються компанії сфер нерухомості та будівництва (понад 50 %), торгівлі, готельного і туристичного бізнесу, переробки сільськогосподарської продукції, страхування, інформатизації. Однак, якщо в розвинутих ринкових економіках швидкозростаючими секторами ринку є саме інноваційні галузі, то в Україні такі галузі далекі від інноваційної діяльності [338, с. 103].

Отже, діяльність інститутів венчурного інвестування в Україні не відповідає загально визнаній світовій практиці фінансування інноваційних проєктів. Вважаємо, що реалізація нової редакції Закону України “Про інститути спільного інвестування” сприятиме ефективній діяльності венчурних фондів, дасть можливість збільшити обсяги інвестиційних ресурсів для реалізації інноваційних проєктів. Очевидним стає й те, що ці положення важливо врахувати у процесі модернізації економіки України, яка не може відбуватися без значних інвестицій в інновації, важливим джерелом яких є венчурний капітал.

Принципи організації венчурного інвестування мають орієнтуватися на множинність джерел фінансових ресурсів й передбачати швидке й ефективне впровадження інновацій з їх комерціалізацією, що забезпечить зростання економічної віддачі від інноваційної діяльності [366, с. 75]. Необхідним сьогодні є формування широкого спектра мотивів інноваційної діяльності в Україні й умов, за яких інститут венчурного капіталу буде ефективно функціонувати. Це потребує комплексного підходу до створення умов, у яких інститути венчурного інвестування будуть функціонувати з метою підтримки і розвитку інноваційного потенціалу науки і виробництва.

Саме тому, інноваційний розвиток України неминучий без пошуку додаткових джерел інвестування. Зростання й ефективне функціонування

економіки України залежить від того, за допомогою яких ринкових інструментів та інститутів можуть бути мобілізовані й перерозподілені інвестиційні ресурси для інвестування прогресивних інновацій.

Сучасний технологічний розвиток України, що передбачає кардинальні інноваційні зрушення в економіці, може стати реальністю за умови належного інвестування. Ринковий механізм вже сьогодні дає змогу використовувати не тільки традиційні форми інвестування інноваційних процесів, але й відкриває можливості поширення нових форм, до яких, зокрема, можна віднести фондовий ринок і неформальний сектор. Ми переконані, що розвиток інститутів венчурного інвестування повинен відбуватися у напрямі утвердження організованих економічних відносин та прозорої фінансово-економічної політики, що сприятиме мінімізації інституційних ризиків і створенню сприятливого інституціонального середовища.

РОЗДІЛ 3 РУШІЙНІ СИЛИ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Трансформація технологічного способу виробництва індустріального типу

Друга половина XIX століття ознаменувалася в історії людства своєю промисловою революцією, тобто індустріалізацією. Засоби виробництва були об'єктом інвестицій, а техніка і природні ресурси – ключовими ресурсами. Та вже в результаті поступової трансформації технологічного способу виробництва перша половина XX століття характеризувалася революцією у продуктивних силах, де об'єктом інвестицій є виробничі відносини, а основними ресурсами – капітал і праця.

Індустріальне суспільство мало виробничий характер. Використовувалися енергія і машинні технології для виготовлення товарів. Характером базових технологій, в період індустріалізації, була капіталомісткість, тоді як в доіндустріальну епоху – трудомісткість. Такі трансформаційні зміни відбувалися внаслідок різного роду винаходів, відкриттів в сфері техніки та подекуди зміни або вдосконалення технологічних процесів. На основі цього почали ефективніше використовувати можливості попередніх поколінь, посилювався процес засвоєння знань.

Індустріальний тип суспільства вдосконалювався та розвивався на доіндустріальному, для якого притаманною була взаємодія людини з природою. За рахунок постійного покращення виробництва та засобів праці, індустріальне суспільство зробило “крок в перед” та ознаменувалося взаємодією індивідууму з машиною, технікою.

Разом з тим індустріальне суспільство, окрім виробництва, продукувало і послуги. Різниця лише в тому, що це були послуги переважно побутового характеру, а саме: транспорт, громадське харчування, медицина, фінанси. Такого роду послуги відігравали допоміжну роль у виробництві товарів.

В індустріальному суспільстві основною сферою було матеріальне виробництво, основними ресурсами – матеріальні, а відтак, капітал вкладався виключно в матеріальні об'єкти. Новаторство та інноваційний розвиток в першій половині XX ст. відбувався за рахунок індустріальних корпорацій, а модель інституту освіти носила предметно-онтологічний характер. Об'єктом управління в індустріальному суспільстві було управління інститутом фінансового капіталу, тоді як в постіндустріальному акценти змінилися, і фінансовий капітал поступився місце людському.

Інституціоналізація технологічного розвитку в першій половині XX ст. полягала не лише в створенні нових технічних регламентів і норм, галузевих стандартів, інфраструктури, а перш за все, у виникненні інституцій, котрі забезпечувались інноваційними технологіями. Технологічний прогрес тісно

пов'язаний з суспільним поділом праці та інституціогенезом (виникненням, прискоренням і розповсюдженням нових інституцій в суспільстві, економіці).

Трансформація технологічного способу виробництва індустріального типу є процесом жорсткої інституціональної конкуренції. Такого роду трансформаційні процеси викликані тим, що нові технології забезпечують зниження матеріало- і енергомістких виробництв, не залежно від того створювалися вони “власними силами” чи запозичувалися/купувалися.

Технології широкого застосування породжують взаємопов'язані інститути розвитку. Економічні агенти даних інститутів використовують такого роду технології в процесі виробничої діяльності отримуючи прибутки. Для технологічних новацій виробництва індустріального типу ХХ ст. була характерна потужна соціальна база. Та все ж варто зазначити, що базова інновація, з одного боку, створювала робочі місця і формувала нові потреби, а з іншого – знищувала існуючі професії, девальвувала застарілі знання і неактуальний досвід, створюючи структурне безробіття. В такому сенсі трансформаційні процеси технологічного способу виробництва є складними та “болючими” соціальними потрясіннями, про що свідчить досвід ХХ ст..

Ретроспективний аналіз соціально-економічних систем, як на рівні окремих країн, так і в глобальному масштабі, засвідчує біфуркаційний характер їх розвитку. Ряд “збурень”, які були притаманні ХХ ст. пов'язані з НТП. Зростання інертності керованих соціально-економічних систем було викликане збільшенням масштабів економічної діяльності. Для цього періоду були характерними досить часті та потужні зовнішні дестабілізуючі впливи, які призводили до появи внутрішніх суперечностей та соціально-економічної напруженості. Трансформаційні процеси ХХ ст. ознаменувалися динамізмом та трьома типами “збурень”, а саме:

- “збурення” внаслідок технологічних інновацій;
- “збурення”, що викликані змінами соціально-економічного порядку внаслідок криз;
- “збурення”, які пов'язані з соціально-політичними конфліктами та неузгодженістю інтересів.

Зауважимо, що початок ХХІ ст. ознаменувався останніми двома типами “збурень”. Під впливом НТП економічні системи ХХ ст. у процесі розвитку характеризувалися: циклічністю повторюваних стадій еволюції та техніко-технологічного “стрибка”; суперечністю між старим і новим, що призводить до зміни технологічного укладу; суперечністю між функціонуванням економічної системи та її інституціональною структурою.

Відповідно до економічних поглядів американсько-канадського економіста угорського походження К. Поланьє (К. Polanyi), саме “трансформація змушує... пропонувати свої методи адаптації до нової ситуації” [367, с. 201]. З цієї причини ми поділяємо думку В. Делія, який вказує, на те що “еволюція в цілому представляє собою здатність системи усувати протидіючі елементи, дозволяючи виявити і забезпечити пріоритет

більш ефективного (в умовах, що склалися) методу адаптації до зміненої природної й соціальної сфери. Це відноситься не лише до відкриття, нових і більш раціональних та передових методів виробництва матеріальних благ, виробітку більш ефективних прийомів, вмінь і навичок поведінки з предметами й знаряддями праці, але й до правил поведінки людини. В основі даних процесів лежить те, що нові методи, норми, правила виявляються корисними для суспільства, допомагають йому вижити в нових умовах. Самоорганізаційна здатність економічної системи виступає основою не лише розвитку технологічних укладів, але й усієї сукупності техніко-технологічних та соціальних систем” [55, с. 18].

Цієї ж думки дотримується Ю. Яковець [368]. “Технологічні уклади підпорядковуються технологічним способам виробництва... У свою чергу, кожний технологічний уклад реалізується у 4-х – 5-ти поколіннях техніки, технології... Кожне нове покоління знаходить відображення в 4-х – 5-ти моделях техніки та модифікаціях технологій...” [369, с. 199, 204–205]. Визначаючи технологічний уклад як сукупність взаємопов’язаних науково-технічних напрямів, що виражають ядро, генотип конкретного етапу в розвитку технічної бази індустріального суспільства, науковець вважає, що структура укладу представляє собою науково-технічні напрями, які охоплюють три основних елементи:

- напрями виробничої техніки, які створюють основу перебудови сфери матеріального виробництва – предметів і засобів праці, джерел енергії, транспорту;

- ядро або базисні інновації, які найбільш повно відображають якісні характеристики укладу;

- напрями невиробничої техніки, що використовується у сфері послуг, в особистому споживанні, а також у військовій справі.

Варто зазначити, що трансформація технологічного способу виробництва індустріального типу в деяких країнах відбувалася саме під впливом потужних, а в окремих випадках, і кардинальних технологічних змін. Такого роду зміни спостерігалися в тому випадку, коли технології вдосконалювалися або вони з’являлися абсолютно нові.

Дослідницька увага російського професора О. Сухарєва об’єктивно сфокусована на феномені технології як сукупності або системи організованих (процесно, алгоритмічно) впливів на будь-який об’єкт, або ресурс з метою отримання наступних подій, що відбуватимуться з цим об’єктом призводячи до очікуваного результату. Тобто, технологія являє собою запланований порядок впливів. Вона може охоплювати машини, механізми та їх поєднання.

Технологічні зміни в II-й половині XIX ст. та в I-й половині XX ст. відбувалися не лише вибірково та додатково, але і революційно, швидко охоплюючи економічні системи. Так, винахід прядильної машини, парового двигуна, двигуна внутрішнього спалювання, електричної лампочки, радіо, атомної енергії, способу передачі відео сигналу на відстані (телебачення),

повітряного апарату є прикладами епохальних інновацій та технологій. В сфері науки і техніки всі процеси технологічного вдосконалення розвивалися послідовно, до того ж одночасно в різних секторах економіки.

Ряд відкриттів були близькими за часом винайдення та періодами, за які були підготовлені одразу декілька фундаментальних відкриттів. Саме цей факт і є ключовою властивістю науково-технічного прогресу та трансформації технологічного способу виробництва, бо передбачає акумулювання та обробку знань з метою підвищення ефективності техніки (прилади, пристрої, машини), технологій.

Особливість технологій індустріального типу суспільства полягала у двох ключових параметрах. Мова йде про матеріало- та енергомісткість, котрі характеризують ресурсомісткість або ресурсну ефективність будь-якої технології. Виключення полягало лише в тому, що різні технології потребували різних ресурсів та мали відмінності й свої особливості у переробці (так, наприклад переробка металу та інформації, як ресурсу потребують різних технологій). За таких умов показники матеріало- й енергомісткості почали доповнюватися показниками транзакційної місткості технологій, що надавало нові характеристики відповідним типам технологій.

Даний критерій з часом почали застосовувати для визначення новизни технології та її ефективності. Так, якщо новий метод підвищував параметри матеріало- і енергомісткості, то така нова технологія блокувалася в застосуванні вже на стадії впровадження. Економічні агенти так могли і не знати про існування нової технології, бо вона не була застосована. Лише з часом, в результаті комбінування та розвитку суміжних технологій, якщо вдавалося знизити в цілому матеріало- і енергомісткість технологічної системи, з'являлися можливості для впровадження даної технології. Подібні ситуації супроводжували всі етапи еволюції техніки й трансформації технологічного способу виробництва в усіх країнах світу, від перших винаходів до розвитку промислового виробництва [370, с. 91].

Беззаперечним є той факт, що якісна нова технологія завжди покращує параметри матеріало- та енергомісткості. Що стосується технологічного рівня виготовлення продукції на виробництві індустріального типу, то він зростатиме, якщо матеріало-, енергомісткість і транзакційна місткість по технології знизяться. Саме це прагнення спонукає економічних агентів вдосконалювати технології, нарощувати їх рівень. Цим самим мета економіки виступає базисною ціллю технологічного та економічного розвитку.

Ефекти розвитку та поєднання різних технологій в індустріальному суспільстві були, і залишаються, різноманітними. Моделювання трансформації технологічного способу виробництва в ХХ ст. відбувалося на основі такого параметру, як технологічне вдосконалення. Та в різних секторах економіки даний процес трансформації проходив не однаково, подекуди з відставанням та демонструючи особливі закономірності, які визначалися змістом технологій, що застосовувалися та змінювалися.

Ретроспективний аналіз трансформації технологічного способу виробництва індустріального типу засвідчує, що більшість країн світу і надалі відчувають нагальну потребу в переході на нові технології. Режим технологічних змін залежить від швидкості переходу, рівня сприйняття й готовності до змін в суспільстві. У разі якщо зміни у технології є силовими, “нав’язаними”, то рівень адаптації спостерігається у економічних агентів низький, ризики технологічних провалів є високими. За таких умов, низький і рівень поєднання з існуючими технологіями та впровадженими в різних галузях, технологіями. До того ж непоодинокими є випадки, коли технології суперечливі та перешкоджають одна одній при входженні в систему.

В низці країн світу, в умовах кризи системи у ХХ ст., нова технологія застосовувалася як “ліки”, в якості антикризового інструменту. За таких обставин швидкість введення нової технології була досить висока, супротив і ризики великі, але режим технологічних змін не вважався силовим, радше він був вимушеним.

Окрім вимушеного та силового режимів технологічної трансформації простежувався в індустріальному суспільстві ще й еволюційний (покроковий або інкрементальний) режим. За рахунок вивчення соціокультурного та інституціонального оточення відбувалася елімінація (вилучення, зупинення) факторів спротиву нової технології і поступові технологічні зміни.

Всі три режими трансформації технологічного способу виробництва передбачають застосування методів протидії факторам спротиву. Дані фактори провокуються застарілими технологіями, інфраструктурою виробництва, існуючими правилами до яких звикли економічні агенти та які до того ж закріпленні міжособистісними зв’язками [370, с. 93–94].

Для індустріального типу суспільства, як і для постіндустріального є характерними два джерела трансформації технологічного способу виробництва, а саме: внутрішнє та зовнішнє. Зовнішнє джерело забезпечується запозиченням технологій в інших країн. Правила зовнішньоекономічної діяльності і міжнародної торгівлі та наявний процес еволюційних технологічних змін в країні впливають на імпорт технологій.

В ХХ ст., як і ХХІ ст., для ряду країн був вигідним стан технологічного відставання, що змушував їх купувати технології за кордоном не лише для ліквідації дефіциту в сфері сучасніших технологій, але і з метою заповнити існуючі в країні “розриви” в технологічних ланцюгах. За таких обставин, успіх запозичення технологій, шляхом їх імпортування, визначався станом наявних в країні технологічних ланцюгів, загальним обсягом витрат на імпорт технологій і їх впровадження, силою дії факторів сприйняття й спротиву, інституційними факторами.

Наприклад, економіки країн Південної Америки, Центральної Азії, Африки характеризуються постійним технологічним відставанням, що змушує їх вдаватися до систематичного трансферу технологій з розвинутих індустріальних країн. Та залучення технологій не покращує загальної

ситуації в даних країнах. Постійне скорочення віддачі за всіма факторами виробництва викликане нерозвиненістю інститутів, що формують знання і технології. В країнах Південної Америки, Центральної Азії, Африки відсутні високого рівня організації, установи, підприємства де можна було б нарощувати виробничі результати та застосовувати знання. Ряд країн є лише сировинними “придатками” потужних індустріальних країн. Вони знаходяться в структурній і технологічній залежності від розвинутих країн, поставляючи їм дешеві ресурси та сировину.

Метою імпортування технологій є підвищення технологічного рівня, відновлення технологічного ланцюга всередині країни. Запозичена технологія може бути застосована/впроваджена напряму, без додаткових змін або дещо модифікована відповідно до умов господарювання та потреб конкретної країни. Якщо мова йде про модифікацію, то є необхідність у наявності високого рівня інженерних знань і відповідній підготовці існуючого виробництва до змін, що не є характерним для країн Південної Америки, Центральної Азії, Африки.

Реакція економіки країни на застосування нової технології і технологічні зміни може бути двоякою. В одному випадку є ймовірність одержати покращення якості технології та поліпшення технологічного ланцюга в країні, в іншому – “наштовхутись” на відторгнення технології.

Варто зазначити, що трансформація технологічного способу виробництва в межах будь-якої економічної системи забезпечується взаємозв'язками і взаємодіями трьох підсистем:

- технологічною, яка включає елементи циклу отримання науково-технічного продукту (від сировини до готової продукції), можливості організації пробного та серійного виробництва, на основі взаємопроникності інституціональної і технологічної систем. Ключовою дану підсистему вважають О. Сухарєв, Л. Федулова, В. Геєць, С. Глазєв.

- інституціональною, яка визначає правила і норми отримання науково-технічних рішень (закони, програми, умови реєстрації винаходів, розробок); функціонування НДІ та ВНЗ і їх наукову співпрацю з урядом й бізнесом; оцінку корисності створених благ для споживачів (дослідні заводи, особливі технології, серійні випуски інноваційної продукції). На важливості даної підсистеми наголошують Р. Нурєєв, О. Сухарєв, О. Гриценко, В. Тарасевич, О. Москаленко, А. Ткач.

- фінансовою, яка впливає на розвиток всієї економіки, чим і визначає технологічний розвиток країни. Технологічні роботи даної підсистеми визначають схеми фінансування науки, інвестування нових науково-технічних розробок та впровадження їх в серійне виробництво. Науковці Т. Єфіменко, В. Кудряшов, В. Соболев відводять одну з головних ролей в процесі трансформації саме фінансовій підсистемі.

Технологічний розвиток, в інституціональному сенсі, детермінований низкою базових формальних інститутів, а саме: законами про інноваційну і

інвестиційну діяльність, про інститути спільного інвестування, про акціонерні товариства, про охорону прав на промислові зразки, про інтелектуальну власність та цілим рядом державних програм розвитку.

В зв'язку з тим, що всі правила, закони і норми є взаємопов'язаними та підпорядкованими між собою, виникає “ефект залежності правил і технологій, які або підлаштовуються під існуючу в країні технологічну структуру, або змінюють її” [370, с. 104], тобто трансформують. Вдалі та ефективні технології, взаємодіючи з правилами, можуть трансформувати існуючий технологічний спосіб виробництва, тим самим закріплюючи, в інституціональному сенсі, дещо нові правила гри.

Ми поділяємо думку О. Сухарева про те, що закони розвитку техніки й технологічних систем, технології є підвладними часу і постійно змінюються, трансформуючи технологічні системи й модифікуючи технології. В більшості випадків закони розвитку техніки і технології послідовно вдосконалюють технологічний спосіб виробництва індустріального типу. Та в окремих випадках “стрибок” через декілька етапів технологічного ланцюга можливий. Це відбувається за рахунок наполегливого засвоєння знань та перенесення готових технічних систем до того професійного середовища, яке здатне сприйняти такі системи, планово нарощуючи та забезпечуючи результат.

На трансформацію технологічного способу виробництва індустріального типу та розвиток техніки і технології, впливає ряд правил:

1. Правила проектування інноваційних виробів і оформлення конструкторської документації, інженерного супроводу виробу в цех, інформаційного забезпечення даної роботи, числових розрахунків.

2. Правила взаємодії різних цехів, служб підприємства, контрактація з замовниками та контрагентами, збут продукції, освоєння ринків, набуття нових знань всередині інституту інноваційного розвитку та з системи освіти.

3. Правила експлуатації, обслуговування техніки, безпечного режиму роботи, ремонту і утилізації, випробувань та організації дослідного виробництва інноваційного продукту.

4. Правила патентування технічних ідей, винаходів, отримання авторських прав та їх захист, оформлення і проведення НДДКР.

5. Правила фінансового забезпечення нової ідеї, її реалізація на виробництві, комерціалізація, можливості тиражування, запозичення технічних рішень, розповсюдження технологічних досягнень, визначення взаємодії нової технології із застарілою [371, с. 96–97].

Варто зауважити, що в різних системах дані правила можуть відрізнятися. Цей факт відмінностей визначає ефективність дій та правил, які програмують техніко-технологічний розвиток країн. Вказані вище правила мають властивість на деякий час втрачати свою ефективність або набувати нового, більшого значення в системі правил, що регулюють інноваційну діяльність і вдосконалення техніки й технології. Та для того щоб відбувалося вдосконалення техніки і технології потрібно систематично проводити

фундаментальні дослідження, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, що мають прикладне значення.

Саме вдосконалення техніки і технологій дає змогу забезпечити індивідуума великим обсягом продуктів та послуг, зменшити витрати часу, підвищити продуктивність з найменшими витратами ресурсів.

Тож не дивлячись на глобалізаційні виклики, процеси XXI ст. та їх динамізм, ми вважаємо, що індустріальний тип економіки не зникне, як такий. Він буде функціонувати і надалі, лише з деякими територіальними коригуваннями в постіндустріальному суспільстві та постійним вдосконаленням техніки й технологій. В майбутньому, як і сьогодні ми спостерігатимемо, як інститути індустріального типу господарювання та існуючі взаємозв'язки й взаємодії між ними, продовжуватимуть продукувати продукцію і за умов домінування постіндустріального типу економіки, маючи системне значення для конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках.

3.2. Інституціональна система економіки постіндустріального суспільства під впливом трансформаційних змін

В кінці XX ст. суспільство знаходилося на етапі інституціональних змін, що призвели до трансформації тодішнього порядку та заклали фундамент формування нового соціального устрою – постіндустріального суспільства. Саме перехід в останні декілька десятиліття від матеріального виробництва до інноваційного засвідчує, що поряд з речовою формою буття суспільного виробництва з'явилася “невловима” форма – людиноцентрична. Реалізація антропоцентричної моделі в Україні можлива за належної уваги уряду до інституту культури, освіти, науки, знань. Потрібно сформувати нові підходи до формування даних інститутів, які і визначають подальші процеси інноватизації, інформатизації й інтелектуалізації українського соціуму.

Сьогодні для України проблема полягає не стільки у відсутності потрібних законодавчих ринкових норм, правил і відповідних структур, скільки у неефективності, а подекуди й у неможливості беззаперечного переймання, наслідування таких норм та правил. Відповідно до розробленої російським науковцем В. Полтеровичем теорії “інституційної трансформації”, процес запозичення інституцій, які розвиваються в іншому інституційному середовищі, і реалізовані, зазвичай, з більш розвиненої системи господарювання у менш розвинену, з метою прискорення інституційного розвитку останньої, може наштовхнутись на порушення функцій трансплантованих інституцій.

“Чужа інституційна система справляє “жорсткий” вплив на інституцію, що вживлюється, і яка дисфункційно проявляє себе в процесі адаптації” [372,

с. 24]. Як наслідок, це призводить до появи “інституційних пасток” – неефективних, але стійких суспільних інституцій, що перешкоджають нормальному проходженню господарських процесів (тіньова та бартерна економіка, хабарництво, корупція) [108; 109; 126; 127].

Розглядаючи процес формування інноваційної економіки в Україні через застосування методології В. Полтеровича, слід відмітити, що така трансформація є ризиковим та витратним заходом. Це пов’язано з тим, що вона характеризується високим ступенем невизначеності й неефективності через додаткові витрати у вигляді дисфункцій. Загалом, ключовими чинниками формування “інституційних пасток” у сфері інновацій є:

- недостатня і неналежна увага до мікро- та мезоекономічних й інституційних перетворень;

- ігнорування формування перспективних ціннісних основ інноваційної діяльності з урахуванням сильних ментальних рис (розвинена інтуїція, терплячість, прагнення до економічної самостійності, креативність);

- необґрунтоване впровадження “твердих обмежень” (нормативно-правового акта) без врахування “м’яких”, що призводить до “інституційного конфлікту” в сфері інновацій;

- неврахування того факту, що культурні цінності та традиції завжди виступають базою для створення спочатку неформальних, а потім уже формальних інституцій, а також те, що “інституціональні зміни “знизу-вверх” є набагато ефективнішими (краще сприймаються усім суспільством), ніж зміни “зверху-вниз”, оскільки вони є продуктом самого суспільства.

Так як структурні зрушення виступають інструментом формування структури інноваційної економіки, важливим є забезпечення оптимальності при їх здійсненні. А саме, мається на увазі – між темпами економічного зростання, з одного боку, і напрямками та пріоритетами соціального розвитку й соціально-економічного прогресу – з іншої сторони. Отже, теоретико-методологічне обґрунтування напрямів структурної трансформації національної економіки в напрямі інноваційно-орієнтованої економіки, яке не лише пояснювало б чинники змін, а й дозволило б здійснювати їх корекцію з позицій ефективності та оптимальності структурних зрушень в економіці на основі врахування внутрішніх і зовнішніх детермінант, має стати основою вибору стратегії її розвитку, формування інноваційної політики під впливом системної і комплексної модернізації економіки.

Внаслідок трансформаційних процесів ХХ ст., в ХХІ ст. сфера послуг зайняла панівне становище в постіндустріальному суспільстві. Посередницькі, фінансові, страхові, консалтингові послуги, роль яких в ринковій економіці зростає, здійснюють відчутний вплив на формування і розвиток інноваційного суспільства. З однієї сторони, функція створення всієї різноманітності засобів праці (машин, апаратів, двигунів, стентів, приборів) надалі залишається за промисловістю. Так, промислова індустрія ХХ ст. і сьогодні працює над створенням електродвигунів, дизелів, парових

машин, атомних реакторів, перетворювачів альтернативного палива. Більше того нанотехнології та інші сучасні елементи виробництва не можуть існувати без промислової індустрії. Для надання медичних і освітніх послуг потрібні промислові вироби. Комп'ютеризація й автоматизація в соціально-економічній та культурній сферах базується на результатах праці науковців, інженерів, столярів, слюсарів, котрі створюють потрібну продукцію.

Однак, з іншої сторони, НТП і сервісна революція вплинули на структури економік більшості країн світу. Так, частка промисловості в ВВП на 2014 рік склала в Німеччині – 25 %, Італії – 24,8 %, Великій Британії – 18,5 %, Фінляндії – 26,1 %, Франції – 15,1 %, Україні – 28,7 %. Як бачимо Україна має показники, що не характерні для сучасних постіндустріальних країн.

Нова якість економічного росту ХХІ ст. ґрунтується на випереджаючому розвитку високотехнологічних галузей і новому технологічному укладі. Дану проблему в своєму монографічному дослідженні, вперше в українській науковій літературі, підняла О. Москаленко. Випереджаючий економічний розвиток науковець розглядає “як створення передумов для розвитку швидше за інші країни – у конкуренції та виробництві, рівні і якості життя, передбачення структури попиту, виду й форми забезпечення потреб суспільства” [373, с. 70]. Такого роду розвиток можливий на основі досягнення НТП і характеризується інноваційністю та можливий за умов розвитку інститутів людського, соціального й інтелектуального капіталів.

Та для українського соціуму характерним є не сприйняття інновацій. Дана проблема дісталася Україні в спадок після розпаду СРСР. Різниця лише в тому, що в 90-х роках основними причинами не сприйняття нової техніки і технологій були галузеві бар'єри та відсутність відомчого поєднання промисловості, тоді як на початку 2000-х років – бюрократичний капіталізм в поєднанні з олігархічною структурою української економіки.

Трансформаційні процеси в економіці України 1994–1999 років пов'язані з частковим відтворенням III-го технологічного укладу, спрямованого на випереджаючий розвиток залізничного транспорту, галузей машинобудівного комплексу і чорної металургії та IV-го технологічного укладу, направлено на стрімкий розвиток органічної хімії, виробництва полімерних матеріалів, розповсюдження автоперевезень і споживання нафтопродуктів [374, с. 52].

Підсумком даного періоду стала практично повна заміна інститутів планової економіки на ринкові та поступовий перехід до постіндустріальної економіки [195, с. 49], характерними рисами якої є перехід до нового технологічного способу виробництва та нового типу економічного зростання, гуманізація і соціалізація економіки, розвиток різних форм власності й економічних укладів, посилення інтеграційних процесів.

Період глобальних трансформаційних зрушень, який умовно науковці обмежують періодом з 2000 по 2012 роки [374, с. 52–53], пов'язаний з формуванням адаптованої до світового ринку національної економіки, що самоорганізовується поступовим розвитком мікроелектроніки, широким

розповсюдженням телекомунікацій, систем автоматизації, комп'ютеризації та роботизації виробництва, інтенсивного споживання природного газу.

Ми погоджуємося з українським професором С. Пахомовим [145, с. 14], що ситуацію з розвитком української економіки неможливо оцінювати без ретроспективи. Відсутність раціональних підходів щодо формування системи інститутів, як і невдача інституціонального облаштування економіки, раніше були в якійсь мірі впроваджені. Країна проходила стадію виживання, інерційне за характером зростання було нединамічним. Ринок завдяки наданню вибірових пільг розгортав фінансові потоки в галузях, що дають негайний прибуток. А те, що такі, невимагаючі інституційного облаштування, механізми активізують відсталу структуру і стримують інновації, особливо не турбувало.

Стратегія країни була “піднята” тактикою хай і неякісного, але все ж зростання. При цьому, спокуса інерційного зростання з опорою на використання вже існуючих потужностей у сировинних галузях з експортною орієнтацією аж ніяк не потребувала інституційної організації переміщення доходів з низькотехнологічного сектору у високотехнологічний. Все це, поступово призвело до відсталості країни.

У цій ситуації, проблеми успішно вирішувалися прямою взаємодією ринку і держави, а складна система інститутів, що їх обслуговує, була б надлишковою. Те що країна, яка стала на такий шлях, прискорено відстає і втрачає свою конкурентоспроможність саме через спокусу високих темпів, практично не усвідомлювалося. Тому, рекордні, у порівнянні з іншим світом, темпи зростання в певні періоди не спонукали до серйозного аналізу економічної ситуації та її порівняння, наприклад, з Європою [145, с. 14].

Незважаючи на деяке економічне зростання макроекономічних показників на початку XXI ст., академік А. Чухно [79, с. 7], також звертає увагу на те, що державні інститути в результаті неефективного контролю за процесами лібералізації та приватизації “сприяли” макроекономічним “вिकривленням” та “перекосам” і соціальній напруженості в результаті постійного зростання безробіття й рівня інфляції. Цей період став часом аналізу перешкод на шляху трансформації української економіки, найбільш концептуальним серед яких академік визначив “перекручене” сприйняття неоінституціоналізму.

В результаті побудова економічної політики владними структурами країни відбувалася на ринковій теорії. До того ж, недостатньо враховувався процес становлення нового технологічного способу виробництва. Все це призвело до виникнення ситуації, коли ринкові перетворення були обмежені реформуванням виробничих відносин, а зміна структури економіки, науково-технологічне вдосконалення виробництва залишилися осторонь.

Світовий досвід постіндустріальних країн та економічні дослідження останніх років свідчать, що знання стають, за рівнем важливості, в один ряд з традиційними факторами такими, як праця і капітал. Отримання нових знань і технологій, їх ефективне застосування в соціально-економічному розвитку,

в значній мірі, визначають роль і місце країни в світовому співтоваристві, рівень життя населення та забезпечення національної безпеки.

Що стосується епіцентру хвилі базових інновацій, то, скоріш за все, лідери п'ятої хвилі (США, Західна Європа, Японія, Австралія) і надалі зберігатимуть своє лідерство, але до них приєднаються і нові індустріальні країни (Південна Корея, Китай, Сінгапур, Бразилія). На периферії технологічного перевороту будуть знаходитись більшість країн африканської, мусульманської і латиноамериканської цивілізацій [375, с. 57].

В зв'язку з тим, що трансформація технологічного способу виробництва індустріального типу в кінці ХХ ст. ознаменувалася змінами в структурах та динаміці економік, деякими корективами в пропорційності між галузями та сферами діяльності, то це дало змогу сформувати нову якість промисловості ХХІ ст.. Вона принципово відрізняється від того, що було прийнято вважати індустрією в кінці ХІХ – середині ХХ ст..

По-перше, з'явилися нові галузі як результат постійного розвитку суспільного поділу праці. В тому числі промислова робототехніка, виробництво космічних апаратів і т.п.. По-друге, принципові зміни в технології. Так, перестала бути монопольною класична для машинобудування обробка металів різанням. Порошкова металургія, хімічна і біохімічна обробка матеріалів витіснила традиційні технології.

По-третє, значні зміни відбулися і в енергетиці. Зростає увага до альтернативних джерел енергії в країнах Європи. Після аварії на АЕС в Японії ряд країн переглянули свої плани в енергетиці, разом з тим варто зауважити, що структурні зміни в енергетиці – це безповоротний процес.

По-четверте, величезні зміни відбулися в територіальному розташуванні обробної промисловості. Якщо видобувні підприємства “прив'язанні” до конкретних територій, де є поклади корисних копалин, то обробні організації більш мобільні. Підприємства первинної обробки і початкових технологічних стадій в більшій кількості знаходяться в країнах Латинської Америки, Африки та Азії. Країни Європи позбуваються таких підприємств, тоді як країни Азії стають основними виробниками побутової радіоелектроніки.

По-п'яте, сучасна логістика дозволяє швидко та ефективно здійснювати поставки на відповідні ринки збуту. Мультиmodalні перевезення, що включають інформаційний, посередницький, страховий супровід вантажу, принципово відрізняється від транспортних технологій І-ї половини ХХ ст..

По-шосте, сучасні засоби комунікації (інтернет, оптично-волокнистий зв'язок) дозволяють здійснювати касові і торгово-економічні операції миттєво. Сучасні засоби комунікації відкривають можливості щодо територіальної віддаленості між центром управління виробництва і його виробничими підрозділами.

Внаслідок трансформаційних перетворень та НТП промислова індустрія ХХІ ст. за методами організації і технологіями – кардинально інша. Сьогодні навіть предмети праці еволюціонували, не дивлячись на те, що це один з

консервативних елементів виробництва. Так, поряд з традиційним деревом, залізом та іншими елементами виробництва у житку широко застосовуються надміцні, тверді, синтетичні речовини, яким притаманні заздалегідь задані властивості [376, с. 27–28].

На думку Ю. Яковця, ядром VI-го технологічного укладу, що можливий в постіндустріальному суспільстві, найвірогідніше, будуть наноелектроніка і фотоніка, генна інженерія й біотехнологія тварин, а потім і людина; інформаційні системи глобального рівня (екологічні, освітні, соціокультурні).

Ядро VI-го технологічного укладу, вже сьогодні, складає комплекс, який базується на синтезі нанотехнологій, досягнень у молекулярній біології та подальшому прогресі інформаційно-комунікаційних технологій [54, с. 6]. В табл. АЛ.1 додатку АЛІ представлено техніко-технологічну, а також інституціонально-структурну характеристику даного технологічного укладу, що притаманний постіндустріальному суспільству. Слід звернути увагу і на те, що саме інституціональна система постіндустріального типу, яка забезпечує “повне розгортання парадигми, включає засоби розширення попиту на інновації для того, щоб він відповідав великому потенціалу зростання вже досягнутої продуктивності” [16, с. 73].

В постіндустріальному суспільстві на практиці втілюється теорія вартості, що створена знаннями, тоді як для індустріального притаманна трудова теорія вартості. Творчий потенціал і знання новаторів та інноваторів в ХХІ ст. є базовими чинниками побудови інноваційної економіки, без яких економічний й техніко-технологічний прогрес недосяжний.

Ключовими ресурсами постіндустріальної економіки (економіки, що зосереджена на виробництві послуг) є нематеріальні активи (патенти, ліцензії, цінні папери, ноу-хау). Постіндустріальне суспільство розвинутих країн світу характеризується домінуванням трансакційного сектору (інвестиції, освіта, наука, маркетинг), а основними структурами є інститути венчурного інвестування та інститут комерціалізації інновацій. Поява постіндустріального суспільства є наслідком технологічного прогресу 50–60 років ХХ ст. (механізація і автоматизація дозволили скоротити фізичну працю) та покращення рівня життя середнього класу в країнах Європи та США (задоволення комплексу базових потреб дало змогу розширити інвестиційні можливості в сфері послуг). Разом з тим даний тип економіки є результатом глобалізаційних процесів.

Саме завдяки глобалізації стало можливим перенесення обробної промисловості і збирального виробництва до нових індустріальних країн, що долучилися до міжнародного поділу праці. В результаті цього, розвинуті країни мають змогу спрямовувати “вільні” ресурсів на розвиток сфери послуг (венчурні інвестиції, трансфер технологій, наука, маркетинг, індустрія туризму й розвагах).

Фундаментом, на якому створюється інноваційна економіка й інформаційне, знаннєве суспільство, слугують законність, висока якість

інтелектуального капіталу, освіти та ефективна індустріальна економіка, яка трансформується в постіндустріальну або інноваційну економіку [377, с. 101]. Підтвердженням цьому є і розуміння “постіндустріального суспільства” Д. Белла [39], яке він пов’язував із знаннями. Науковець відводив центральну роль теоретичному знанню, створенню нової інтелектуальної технології, “зростання класу” носіїв знань.

Виходячи з цього, правомірною є постановка питання: чи рівнозначне постіндустріальне суспільство суспільству знань, чи суспільство знань є вищою формою постіндустріального суспільства? При такому змісті питання, виникає якась неприродна завершеність розвитку. Як зазначає закордонний науковець Б. Лисін: “принципова відмінність постіндустріального суспільства, його етапів в обсязі, глибині, можливостях розповсюдження і технології використання знань, тобто рівні культури” [378, с. 50]. Ми ж спробуємо пояснити це з позиції інноваційної економіки та через призму інтелектуального капіталу.

Знання в постіндустріальному суспільстві є “субстанцією, яка постійно поповнюється і оновлюється. Її поповнення та оновлення носить, як правило, дивергентний характер, тобто нові компоненти знань виникають, як продукти окремого творця чи невеликого колективу. Після цього знання розповсюджуються по всьому суспільству, стають надбанням індивідуумів, поповнюючи й оновлюючи і їх власний запас знань. Нові знання, що “засвоєні” індивідуумом, здатні перетворюватися, трансформуватися в його нові навички. Їх реалізація потребує відповідних умов та інструментів, котрі нерідко повинні створюватися знову” [378, с. 51].

Таким чином, отримання нових знань, їх передача, розповсюдження, засвоєння та реалізація, відіграють важливу роль в процесі формування й існування суспільства знань та інституту інтелектуального капіталу. В зв’язку з тим, що кожний вище вказаний акт являє собою інновацію, то його успішність залежить від рівня інноваційної культури індивідуума, колективу людей, соціалізації суспільства.

Економічний ріст все більше обумовлюється мірою застосування нових знань у вигляді інновацій, суттєвого зростання якості інституту інтелектуального капіталу, глобалізації економічних процесів не лише у сфері виробництва і торгівлі, але й послуг, інтернаціоналізації промислових НДДКР. Навіть в таких економіках, як українська (яка свій ріст мала в основному за рахунок видобутку і продажу сировини та завдяки сприятливій ринковій кон’юктурі на світових ринках сировини), ефективність традиційних секторів економіки багато в чому завдячує застосуванню нових технологій і техніки при розробці й первинній переробці ресурсів (сировини).

Економіка знань стала можливою завдяки всепроникаючому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (КТ). Розвиток глобальних телекомунікаційних мереж, постійне вдосконалення комп’ютерної техніки і програмного забезпечення здешевили зберігання, обробку та передачу

інформації настільки, що просторові й часові кордони для виробництва знань не є перешкодою. Революція ІКТ викликає інституціональні перетворення в економіці і суспільстві. Вона суттєво змінює методи та способи управління різними системами, залучаючи до цих процесів все більшу кількість людей, ініціюючи нові парадигми громадянського суспільства [379, с. 78].

На основі безперервності інноваційних процесів формується економіка знань та постіндустріальне суспільство. Завдяки постійним інноваційним процесам вибудовуються стійкі зв'язки між різними економічними агентами й інститутами, які відображаючись в економічних та історичних особливостях кожної країни, утворюють національні інноваційні системи.

Держави, які нездатні нарощувати свій науково-технічний потенціал і адаптувати його до конкуренції, що характерна для світового ринку, будуть приречені або на всеохоплюючу залежність, або на поглинання економіками розвинених країн [287, с. 13]. Саме тому, під час становлення інноваційної економіки потрібно максимально використати наявні інтелектуальні і матеріальні ресурси країни, створити ефективні інститути інноваційного розвитку та потужну інноваційну систему й адаптувати їх до складних процесів глобальної інтеграції.

Недарма українські науковці О. Яременко і О. Панкратова виділяють три рівні відносин економічного суб'єкта з інститутами: контакт (зіткнення); включення до системи; інтеграція у систему. Лише інтеграція дає можливість свободи всередині інститутів. Четверний рівень інституційної активності суб'єкта – вихід у надінституційний простір, тобто інновація. Тут дефіцит правил компенсується правом сильного (спритного, розумного), яке згодом фіксується у вигляді інституційних норм.

Науковці виділяють три вихідні пункти інституційного розвитку економічних суб'єктів господарювання: власність, професіоналізм, інновації. Всі три вихідні пункти в подальшому розвитку перетинаються, переплітаються, взаємодіють (слабко, помірно, суттєво).

Виникнувши з будь-якої точки соціального простору, інституційно-розвинений суб'єкт має пройти і через два інші пункти. Так, власність породжує потребу у професійному менеджменті. Високий професійний статус дає право на власність шляхом оплати акціями або паями. Інституціоналізація інноватизації дозволяє створювати норми, стандарти, які перетворюються через патентні механізми у право власності на винахід [140, с. 68].

На наше глибоке переконання, сьогодні є потреба введення в соціально-економічні процеси інституціоналізації інноваційної економіки широкого спектру досліджень, які пов'язані з діагностикою інноваційної економіки, її інституційних одиниць, розробкою ефективних стратегій та програм розвитку інноваційної сфери, варіантів модернізації існуючих інституцій та інститутів розвитку в інституції та інститути інноваційного розвитку. Нині можемо спостерігати, як в науці домінуючим є механічне уявлення про

інноваційну економіку, яке більшою мірою акцентоване на техніко-технологічній стороні її функціонування “в контексті використання операцій та інструментів, інноваційних ризиків і стратегій, моделей і методів інноваційного та інвестиційного менеджменту, відповідних схем та індикаторів. У результаті з економічного аналізу інноваційної економіки “вимиваються” інституції, організації та органи, вплив на них певного інституціонального середовища, а також соціальність, суб’єктивність і об’єктивність суспільних відносин й трансакцій” [120, с. 153].

Інституціональна економіка “підкреслює” важливість організаційних нововведень в середині фірм та органів влади при розробці і координації інститутів та процедур, що задіяні в управлінні більш складними взаємозв’язками, оскільки економічний ріст призводить до збільшення спеціалізації задач й виробничих методів [380, с. 71]. Інституціональна динаміка розвиненої частини світу стимулює інвестування в нові знання і технології, які приносять вигоду. Ключовим елементом інституціонального розвитку, з позиції заохочення нововведень, виявилось створення умов для розширення конкуренції на національному та глобальному рівнях. Хоча дана тенденція абсолютно переважає, але в залежності від рівнів розвитку технологій, стадій життєвого циклу інновацій, а також національних умов пропозицій ресурсів, можливі відхилення від неї [80, с. 5].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що внаслідок трансформаційних процесів для інституціональної економіки постіндустріального суспільства є притаманною інтелектуалізація економіки з ознаками інноватизації. Саме для постіндустріального типу суспільства характерні прикладні дослідження, висока якість інституту освіти та наукомістке виробництво, що знаходяться у збалансованому розвитку. Даний розвиток ми можемо спостерігати в країнах ЄС, США, яким вдалося досягнути цього завдяки стабільному законодавству, високо конкурентному середовищу з розвиненими ринковими відносинами та цінностями, які є рушійною силою й створені знаннями. В умовах глобалізації, заміщення праці знанням є докорінними змінами XXI ст. та характеризуються залученням в практичну переробку ресурсів знання. В зв’язку з цим, джерелом вартості в постіндустріальному суспільстві є знання, а не праця.

3.3. Трансформація факторів виробництва, цілей та мотивацій інноваційної економіки

Глобальні параметри порядку постіндустріального суспільства формуються та структуруються під впливом інтелектуальних і професійних ресурсів та акумуляцією професійного інтелекту. В умовах глобалізації інноватизація економіки пов’язанні з інтелектуалізацією економіки та

реалізацією моделі антропоцентризму. Цей факт пояснюється тим, що наявність інтелектуального капіталу є запорукою нових перспектив інноваційного розвитку та розширення інтересів суспільства. Проте, для України характерна недосконала концепція інтелектуалізації економіки, тоді як в країнах ЄС, США, та Японії інститут інтелектуального капіталу, будучи важелем розвитку інноваційної економіки, дозволив даним країнам зайняти лідируючі позиції в науково-технічній сфері на світовій арені.

XXI ст. ознаменувалося як століття знань, науки, високих технологій і жорсткої міжнародної конкуренції. Сьогодні в Україні є два найбільш ефективних і цінних ресурси, на яких “тримається” економіка – це природні ресурси та людський і інтелектуальний капітали. Для більшості галузей найвагомим ресурсом розвитку є їх здатність до інновацій. В глобальному світі на перше місце виходять нематеріальні активи, а саме: досвід, навик, кваліфікація персоналу, ноу-хау, інноваційні можливості.

Всесвітній банк, на прикладі дослідження 192 країн, дійшов висновку, що лише 16 % росту в країнах з перехідною економікою зумовлені фізичним капіталом (устаткування, споруди і виробнича інфраструктура), 20 % – природним капіталом, 64 % – пов’язані з людським капіталом, а саме з його інтелектуальною складовою [381]. Частку людських ресурсів у структурі національного багатства становить від 43 % (у країнах Близького Сходу) до 79 % (у Центральній Америці) [382]. Частка людського капіталу у національному багатстві деяких країн СНД представлено в таблиці 3.1.

Досвід Сінгапуру, Гонконгу, Південної Кореї засвідчує, що ставка на інвестиції в освіту й охорону здоров’я, в створення конкурентоспроможного на ринку людського капіталу з високим рівнем інтелектуального потенціалу є найбільш ефективною стратегією економічного розвитку держави. Порівняно швидкі успіхи португальців, фінів, ірландців, японців, корейців, китайців, іспанців підтверджують висновок про те, що фундаментом інтелектуалізації й соціалізації є висока культура основної маси населення цих країн.

Таблиця 3.1

Експериментальні оцінки людського капіталу країн СНД на початку XXI ст. (складено автором на основі джерел 383, с. 105; 384, с. 30)

<i>Країна</i>	<i>Загальний обсяг, трлн дол. США</i>	<i>На одну особу, тис дол. США</i>	<i>Частка людського капіталу у національному багатстві, %</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Країни СНД, <i>у тому числі:</i>	39,9	142,2	49,1
Україна	4,5	91,8	53,1
Російська Федерація	28,7	197,1	50,9
Казахстан	1,5	100,7	35,4
Білорусь	1,8	181,6	55,4

Загальновизнано, що накопичення інтелектуального капіталу – важливий фактор сучасного науково-технічного і економічного розвитку. Але досвід провідних економік світу свідчить про те, що саме по собі нарощення

інтелектуального потенціалу робочої сили не гарантує інноваційного розвитку. Це пов'язано з тим, що цей процес нерозривно поєднаний з поступальним рухом суспільства і ускладненнями горизонтальних зв'язків та залежностей в середині нього [269, с. 17].

Та все ж, активна політика, що спрямована на нарощення інтелектуального капіталу, призводить до підвищення творчого потенціалу суспільства. Це знаходить відображення в динаміці такого агрегованого показника, як індекс розвитку людського потенціалу. Він розраховується експертами ООН на основі даних про ВВП на душу населення, розвитку освіти, охорони здоров'я і про середній рівень життя.

Як видно з даних таблиці 3.2, високий рівень людського потенціалу (головною компонентою людського потенціалу є потенціал освіченості, рівень інтелектуалізації суспільства [385, с. 65]) характерний для інноваційно найбільш розвинутих країн – США, Німеччини, Франції, Великої Британії, Швейцарії, Японії, а також Південної Кореї (що відносно недавно стала на шлях інноваційного розвитку).

Таблиця 3.2

Динаміка індексу розвитку людського потенціалу в окремих країнах світу з 1980 по 2014 роки (складено автором на основі джерел [386, с. 131–132; 387, с. 160–163])

Країни	Роки				
	1980	1990	2000	2011	на 01.01.2014
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
Норвегія	0,796	0,844	0,913	0,943	0,944
США	0,837	0,870	0,897	0,910	0,914
Канада	0,817	0,857	0,879	0,908	0,902
Німеччина	0,730	0,795	0,864	0,905	0,911
Швеція	0,785	0,816	0,894	0,904	0,898
Швейцарія	0,810	0,833	0,873	0,903	0,917
Японія	0,778	0,827	0,868	0,901	0,890
Південна Корея	0,634	0,742	0,830	0,897	0,891
Данія	0,783	0,809	0,861	0,895	0,900
Франція	0,722	0,777	0,846	0,884	0,884
Фінляндія	0,759	0,794	0,837	0,882	0,879
Італія	0,717	0,764	0,825	0,874	0,872
Велика Британія	0,744	0,778	0,833	0,863	0,892
Росія	0,691	0,755	0,778
Бразилія	0,549	0,600	0,665	0,718	0,744
Китай	0,404	0,490	0,588	0,687	0,719
Індія	0,344	0,410	0,461	0,547	0,586
Україна	..	0,707	0,669	0,729	0,734

Окрім спеціальних державних програм, спрямованих на всевітнє вдосконалення інституту знань, освіти і охорони здоров'я, важливу роль тут відіграє загальний рівень соціального розвитку країн та відсутність різко вираженої соціальної поляризації. Наявність значної частки бідних і маргінальних верств населення є безпосередньою перешкодою для підняття

творчого й інтелектуального потенціалу в суспільстві [269, с. 25].

В країнах, що розвиваються, як правило, різниця в рівні доходів населення досить велика. Наприклад, у Бразилії коефіцієнт Джіні складає 0,539, у Китаї – 0,415. Як правило, в країнах, що лідирують в інноваційному розвитку, соціальний розрив значно нижчий. Особливо це характерно для Північної Європи. В Швеції коефіцієнт Джіні дорівнює 0,25, в Норвегії – 0,258, у Фінляндії – 0,269. Виключенням є ситуація в США, де цей показник оцінюється в 0,408 внаслідок великого розриву в доходах багатих та бідних верств населення [386, с. 135–136]. Значні державні асигнування, що спрямовуються на допомогу бідній частині населення в отриманні освіти і медичного обслуговування, дозволяють підтримувати високий рівень людського й інтелектуального потенціалів.

Відтворення трудових ресурсів у період становлення ринкової економіки в Україні також мало свої інституціональні особливості. Реформи не враховували міру підготовленості до них культурно-ментальних стереотипів та усталених способів життя населення, що призвело до негативних наслідків. Не враховувався і той факт, що культурні цінності та традиції завжди виступають базою для створення неформальних, а потім уже формальних інститутів [388, с. 66]. Не бралось до уваги те, що інституціональні зміни “знизу-вверх” є набагато ефективнішими (краще сприймаються усім суспільством), ніж зміни “зверху-вниз”, оскільки вони є продуктом самого суспільства [341, с. 4]. Інституціональні передумови модернізації економіки стають центром уваги економістів-реформаторів.

Вважалося, що позбувшись радянської системи, її людина одразу ж перетвориться на людину “західного зразка”, якій притаманні риси індивідуалізму, інтелектуалізму, дотримання міжособистісної незалежності та рівноправності, покладення успіху у своєму житті виключно на власні сили і знання. Втім, людина “радянського типу” більше тяжіла до східних цінностей, ніж до західних, їй притаманні риси колективізму та урівнення умов, вона віддає перевагу авторитаризму і патерналізму в державному устрої й політиці [389, с. 55–56].

Негативне ставлення частини населення до приватної власності вказує на наявність у нього “антикапіталістичної” ментальності. В населення склався стереотип, що успіх є наслідком удачі, везіння, особистих “зв’язків”, “обкрадання” інших, а не результатом тривалих зусиль. Тому, в національній культурі лише особисте нагромадження і власність сприймаються як належне, проте у відношенні до інших вони часто розглядаються вже не як позитивні, а як негативні цінності. Реакцією більшості на труднощі переходу до ринкової економіки було не пристосування до неї, а “втеча” від неї. Це відбувалося шляхом небажання в одних людей та страхом “нового”, неприйняттям ними змін. Але, зміни в глобальному середовищі та процес формування інноваційної економіки в Україні вимагають змін і в інститутах людського та інтелектуального капіталів [388, с. 66–67].

Це викликане тим, що інноваційна економіка є закономірним результатом розвитку продуктивних сил під час НТП, який обумовлює зростання ролі знання, коли творчі та інтелектуальні здібності людини стають основним “скарбом” суспільства, джерелом інновацій. Розповсюдження науково-технічних досягнень, розвиток інноваційних технологій забезпечують ріст продуктивності, при цьому, джерелом цих новацій завжди є індивідуум.

Ключовим фактором формування і розвитку інноваційної економіки є креативний, творчий, здібний, інноваційний людський капітал з потужним інтелектуальним потенціалом. Що стосується інноватизації економіки, то вона полягає в підвищенні якості інтелектуального капіталу, інституту інтелектуальної власності, розвитку високих технологій, комерціалізації інновацій та встановленні жорстких вимог до якості інноваційних товарів/послуг.

Ми можемо спостерігати сьогодні, як на базі теорії і практики людського капіталу з високим інтелектуальним потенціалом вдосконалюється парадигма розвитку США й провідних європейських країн. Так, Швеція на основі теорії людського капіталу модернізувала свою економіку і повернула в 2000-х роках лідируючі позиції в глобальному світі. Фінляндія за історично короткий період часу зуміла перейти до інноваційної економіки та вийти на перше місце в світі у рейтингу за конкурентоздатністю економіки в цілому. Теорія і практика інтелектуального капіталу стала відповідати на виклики, зароджені у другій половині ХХ ст., інноваційної економіки, економіки знань і венчурного науково-технічного бізнесу [377, с. 101].

Для того, щоб мати глибше уявлення про людський, інтелектуальний та соціальний капітали як рушії побудови інноваційної економіки, з’ясуємо зміст цих категорій через призму теорії інституціоналізму.

Американські дослідники та Нобелівські лауреати Т. Шульц (Т. Schultz) [390] та Г. Беккер (G. Becker) [391; 392] вважаються “батьками” неокласичної теорії людського капіталу. Ідею людського капіталу першим запропонував Т. Шульц. Людський капітал він розумів як набуті людиною ціннісні якості, які можуть бути підсилені відповідними вкладеннями. На його думку, люди примножують свій запас людського капіталу шляхом інвестування в самих себе, що в кінцевому рахунку змінює структуру доходів. Саме з цих причин, людський капітал не обмежується лише вродженими та спадковими здібностями, але й включає в себе накопичення знань та навичок, накладаючись на базову основу вроджених здібностей, призводить до розвитку і формування нового рівня людського капіталу.

Що стосується Г. Беккера, то йому належить розвиток цієї ідеї. Саме Г. Беккер обґрунтував ефективність вкладень в людський капітал та сформулював економічний підхід до людської поведінки. Науковець розрізняв в людському капіталі – спеціальну та загальну складові. Він тлумачив загальний людський капітал як такий, що включає знання і навички, які можуть бути використані на будь-якому робочому місці (знання основ

бухгалтерського обліку, законодавства). Під спеціальним людським капіталом дослідник розумів капітал, що втілений у знаннях і пов'язаний з конкретною формою і є цікавим лише для тієї фірми, де він був отриманий та не несе цінності для роботи в другій компанії (знання внутрішньої структури компанії, порядку документообігу).

Людський капітал XXI ст., - пише російський науковець Г. Хмелева, - це “запас знань, навичок і здібностей, які є у кожної людини та які можуть використовуватись нею або у виробничих, або у споживацьких цілях. “Людський” означає приналежність лише конкретній людині (або групі людей, населенню), “капітал” – тому, що є джерелом майбутніх доходів людини, регіону, країни” [393, с. 6].

Свого часу, англійський економіст А. Маршалл (A. Marshall) розвиток людини пов'язував з нагромадженням багатства. Він писав, що “виробництво багатства – це засіб підтримання життя людини, задоволення його потреб і розвитку її сил – фізичних, розумових та імпліцитних. Але, сама людина – головний засіб виробництва багатства, і вона ж слугує кінцевою метою багатства...” [394, с. 72 (Т.1), с. 310 (Т.2)].

Науковець Європейського університету в Єрусалимі Й. Бен-Порет (Y. Ben-Porath) розуміє людський капітал, як особливий “фонд, функції якого – виробництво послуг праці в загальноприйнятих одиницях виміру..., і який в цій своїй якості подібний злісній машині, як представниці речового капіталу” [395, с. 130, 153]. Він класифікував людський капітал в залежності від вихідних ознак і розглядав його як такий, що складається з: якостей та здібностей людей, які приймають участь у виробництві безпосередньо людського капіталу та тієї частини капіталу, послуги якого пропонуються на ринку, і які є вкладенням у виробництво інших предметів та послуг.

“Людський капітал являє собою... сукупність природних здібностей й у якостей працівника, які можуть утворити синергетичний ефект і в процесі економічної діяльності опосередковано сприяти досягненню загального доходу підприємства, - пише український науковець А. Турило, - сама по собі діяльність одного працівника, навіть якщо він має високий інтелектуальний потенціал, достатній досвід і ступінь кваліфікації, не може забезпечити високоякісного перебігу виробничого інноваційного процесу” [396, с. 227].

Науковець пояснює це наявністю на сучасних підприємствах поділу праці, спеціалізації й кооперації, що зумовлює взаємодію як окремих працівників-інноваторів, так і трудових колективів. У результаті такої взаємодії виникає синергетичний ефект, як прояв синергії [396, с. 228].

З позиції інституціоналізму та в рамках монографії, ми пропонуємо розглядати людський капітал як інститут, що “наповнений” своїми інституціями, такими як: природні здібності людини (творчі здібності), набуті нею навички, що розвинуті внаслідок інвестицій (знання, інтелектуальний капітал, навички особистої майстерності) та трудові якості (професійна підготовка, компетентність, кваліфікація, трудовий стаж, досвід,

навички, мотивація до праці), які формують у ній інноватора.

В основі інституту людського капіталу з високим інтелектуальним потенціалом лежить рух економічного суб'єкта, як нової сили суспільного прогресу й інтелектуальної діяльності. Інтелектуалізації, як процес, що відбувається за рахунок підвищення рівня освіти, знань і інформаційної насиченості, становлення нового технологічного способу виробництва, змінює структуру економіки, місце, роль людини у виробництві і суспільстві.

Інтелектуальний капітал розуміється нами, як акумульовані (зібрані, нагромаджені та зосереджені) на основі інвестицій в індивіда знання й інформація, що використовуються в процесі інтелектуальної праці та зумовлюють появу інноваційного продукту/послуги. Інтелектуалізацію праці пропонуємо розглядати, як нагромадження розумових здібностей в структурі трудової наполегливості індивідуума на базі НТП та підвищення його освітньо-кваліфікаційного рівня.

Сьогодні ми спостерігаємо, як відбувається перехід під панування матеріального виробництва до панування сфери послуг, тобто нематеріального виробництва, від “людини економічної” до “людини творчої” [79, с. 4]. Але ми припускаємо, що незалежно від часу та виду виробництва, людина зі своїм інтелектуальним капіталом під впливом соціалізації і надалі залишатимуться визначальними та ключовими факторами змін у суспільстві, його рушійною силою. Різниця лише в тому – які складові інституту людського капіталу будуть затребуваними – капітал здоров'я, трудовий, культурно-моральний, інтелектуальний, творчий, соціальний капітали.

На останніх етапах індустріальної стадії, ускладнення техніки і технології, виробництва, зумовили швидкі процеси інтелектуалізації праці, розвиток її творчого характеру. Утвердження інформації і знань, як нового фактора виробництва зумовило те, що інтелектуалізація праці й зростання її творчого характеру, стали поширеним явищем, важливою рисою інноваційної економіки. Проте, як наголошує академік А. Чухно, і ми поділяємо його точку зору, “інтелектуалізація праці і зростання її творчого характеру – процеси взаємопов'язані, але не тотожні” [79, с. 4].

“Творча діяльність породжує якісно новий продукт і відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю” [397, с. 361]. Між процесом творчості та реалізації здібностей людини існує прямий зв'язок. Діяльність індивідуума в творчому процесі стає самодіяльністю, а реалізація її здібностей в процесі діяльності набуває характеру самореалізації. “Творчість – процес створення нового, який потребує виходу за існуючі кордони знання” [398, с. 89].

На відміну від традиційних факторів виробництва, які, головним чином, примножували фізичні сили людини, інформація і знання базуються на реалізації потенціалу людського розуму, інтелекту й збільшенні його можливостей. “В інформаційному суспільстві людина із засобу виробництва,

придатка машини перетворюється на мету й критерій розвитку економіки і суспільства, з “економічної людини” – на “людину творчу”, її вільний розвиток стає запорукою розвитку суспільства” [79, с. 5] та формування і становлення інноваційної економіки.

Отже, інституціоналізації неможлива без належної уваги до розвитку суспільства знань, інститутів людського, інтелектуального й соціального капіталу. Досвід успішних модернізацій в глобальному світі свідчить: всі вони, в значній мірі, базуються на інвестиціях в людину, освіту, охорону здоров'я, науку. До того ж, розвиток вище вказаних інститутів – це, в першу чергу, задача інституціональна, а не лише фінансова. Головний виклик тут – не, де взяти кошти, а як створити такі умови розвитку вказаних секторів, при яких вони були б ефективними [399, с. 12].

Це довгострокова задача, яка охоплює десятиліття. Діти, які підуть в школу сьогодні будуть обирати професійну спеціальність не раніше, ніж через десять років. Тому, нині ми повинні думати про те, де і як вони будуть навчатись. Вже зроблено ряд змін у вищій школі. Тепер нам необхідно професійно зайнятися підвищенням якості загальної освіти, що є базою/основою формування ефективного інститутів людського та інтелектуального капіталів.

Основними джерелами і каталізаторами розвитку цих інститутів є конкуренція, інвестиції, інновації. Інвестиціями в інтелектуальний і людський капітали є освіта, накопичений виробничий досвід, охорона здоров'я, географічна мобільність, пошук інформації. Освіта ж є головним напрямом діяльності по інвестуванню в дані капітали, оскільки потребує значних затрат часу, старанності, наполегливості та фінансових засобів.

Різного роду послуги по охороні здоров'я і організації харчування також представляють собою капіталовкладення, оскільки вони підвищують віддачу від інтелектуальної праці, знижують рівень захворюваності, допомагають зберегти здоров'я та підвищити тривалість продуктивного періоду життя людини. Мобільність робочої сили розглядається як інвестиція в інститут людського капіталу, тому що переїзд з міста з низькою заробітною платою в той район, де вона висока, призводить не лише до підвищення доходів індивідуума, але й до покращеного використання вмінь й знань людини. Пошук роботи це теж вкладення капіталу, бо вимагає значних зусиль і конкретних затрат на збір інформації про ринок праці.

З інвестиціями в інститут інтелектуального капіталу пов'язана важлива функція держави – макроінноваційна. Її зміст полягає у забезпеченні системи інновацій, як основи соціально-економічного розвитку. Інвестиції в даний інститут, фундаментальну освіту та знання забезпечують базу інноваційного процесу. Процеси розвитку інститутів людського, інтелектуального капіталів й інноватизації складають єдиний процес формування інноваційно-інформаційного суспільства та економіки. Інноваційна економіка сприяє реалізації ідей вчених на практиці і втілення їх в інноваційних,

інтелектуальних продуктах. В той же час, інноваційна економіка здатна накопичувати інтелектуальний капітал, який є фактором її розвитку.

Накопичений інтелектуальний капітал слугує основою економіки знань і визначає її поточний рівень. Інноваційна економіка – це економіка високої якості життя, інституту інтелекту, інституту освіти, інституту науки і високоякісного інституту людського капіталу [377, с. 101–102]. З цих причин важливість реформи інституту освіти очевидна.

Глобальна задача сучасного інституту освіти – забезпечити “включеність”, долучення нових поколінь до глобального інформаційного середовища. Вирішення цієї задачі неможливе без застосування нових, сучасних методів та принципів державного фінансування. Вони повинні бути прозорими і гнучкими, “не консервувати” структуру й інститути, але забезпечувати значну варіативність форм навчання та співфінансування. Це означає “відкривати дорогу”, поряд з державними інституціями, і приватним, індивідуальним інвестиціям в освіту [399, с. 12].

Успіх більшості великих компаній та ризикового підприємництва, в розвинутих країнах, пов’язаний з наявністю перспективного людського та інтелектуального капіталів. Важливим аспектом діяльності організації стає формування спеціальної культури, яка сприяє утворенню, формуванню нових знань у людини, підвищенню інтелекту. Інститут інтелектуального капіталу, як інноваційна складова розвитку стає стратегічною, конкурентною перевагою інститутів інноваційного розвитку.

При залученні даного капіталу до інноваційної діяльності підприємства “синергетичний ефект виникає внаслідок комбінованого залучення та об’єднання здібностей, інтелекту, зусиль, досвіду й інших якісних характеристик працівників-інноваторів, їх взаємодії та взаємоузгодження при здійсненні виробничих інноваційних процесів на підприємствах” [396, с. 228], діяльність яких пов’язана з ризиком.

В основі інноваційної економіки лежить інноваційна активність людей. Розвиток інноваційного й інтелектуального потенціалів кожної окремої особистості є ключем до розвитку інноваційної економіки. Інноваційної економіки може не бути без інноваційного розвитку особистості. Сьогодні українському суспільству стати інноваційним перешкоджають культурні фактори. Серед них: відсутність бажання і зацікавленості, інформаційна пасивність, відсутність комп’ютерних навиків, відсутність інформації про можливості нових технологій, відсутність загальної інформаційної культури.

Інноваційну діяльність потрібно організовувати і стимулювати, в той час як людську поведінку мотивувати не лише стимулами максимального особистого благополуччя, але і психологічними та культурними факторами. Потрібна якісна, націлена на позитивний результат система інформаційної і знанневої підготовки індивідумів до життя і роботи в інноваційній економіці та суспільстві. Суспільство повинно характеризуватися сприйнятністю до нововведень. Ця сприйнятність може розвиватися двома

напрямами: зниженням перешкод (сил) відторгнення, несприйняття та збільшення і примноження сил до сприйняття, впровадження нововведень.

Перший напрям пов'язаний з потребою зміни трудових і поведінкових стереотипів, з проблемою подолання психологічного бар'єру до нововведень, який може бути викликаний наступними факторами:

- страх соціальних наслідків нововведення, таких як: зміна статусу, втрата престижу (наприклад, витіснення кваліфікованої праці деякими техніко-технологічними нововведеннями);

- недовіра до нової техніки (недовіра до того, що техніка може покращити умови праці і “збагатити” зміст праці; небажання перевчатися, набувати нової кваліфікації, покращувати свій інтелектуальний рівень).

Другий напрям носить переважно превентивний характер по відношенню до процесу освоєння і сприйняття новацій [397, с. 362]. Це покращення здатності новаторів створювати новації, здатності інноваторів реалізовувати можливості розвитку інновацій на базі креативно-деструктивної поведінки та рецептивної діяльності (пояснювально-ілюстративний спосіб організації спільної діяльності новатора, інноватора і консерватора). Він включає ряд заходів, націлених на залучення індивідуумів до інноваційного процесу.

Таке залучення потрібно розглядати і як особистісний адаптаційний потенціал, який можна подати як інтегральне утворення. Це утворення об'єднує “інтраперсональні складові (сферу самосвідомості, індивідуально-типологічні особливості, емоційно-вольову та мотиваційно-ціннісну сферу інноватора), інтраперсональні складові – соціальну підтримку (психологічну, інструментальну), особливості соціальної інтеграції” [400, с. 93].

Людський фактор є фактором залежності економіки від того, як людина думає і діє в конкретній ситуації. “Людський ті інтелектуальний капітали – це фактори розвитку економіки, суспільства та сім'ї, які включають знання, вміння, навички, інструменти праці, середовище проживання і трудову діяльність” [377, с. 101]. Від людини, її праці та інтелекту, в найбільшій мірі, залежить конкурентоспроможність країни.

В основі мотивації інноваційної людської діяльності лежить система стимулів, мотивацій і спонукань. Правильну та збалансовану систему стимулів треба вибудовувати. Успішність запропонованих “зверху” економічних інструментів та механізмів залежить від того, наскільки швидко і якісно суспільство “засвоює” змінні моделі економічного мислення та поведінки [401, с. 95]. А для цього потрібні стимули.

Саме стимули і мотиви є основою сучасного життя суспільства. Вони можуть впливати як негативно, так і позитивно. Стимули мають потенціал, що може змінити ситуацію. Закордонний науковець О. Вершинська виділяє три основні різновидності стимулів: економічні (податки); соціальні (пропагування шкідливості куріння); моральні (заклики допомагати хворим дітям чи на лікування хворих, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС).

Саме моральні мотиви відображають те, якою ми хотіли б бачити

“роботу” глобального світу, а економіка демонструє, як світ “працює” в дійсності. Є сенс розглянути стимули та загрози, що виникають під час формування людського капіталу, відповідно до етапів життєвого циклу людини (табл. 3.3).

Закордонний дослідник І. Афанасенко [402] в своїх наукових працях пояснює це як потребу в зв’язку з тим, що “природа розпорядилася” так, що людина народжується, наділена лише здібностями. Знать і вмінь, людина може набувати індивідуально, особистісно. Але, попередні покоління “потурбувалися” про людину заздалегідь. Вони створили “особливий світ” з накопичених нею знань. Для сучасної людини залишається лише увійти в “освітній простір”, який створив соціум. В таблиці 3.3 також вказано основні державні інститути, що впливають на формування інституту людського капіталу. Визначено ключову роль кожного з них відповідно до етапів життєвого циклу людини. Слід лише зауважити, що таке групування державних інститутів є дещо умовним.

Існує прямий взаємозв’язок, наприклад, між Міністерством освіти і науки України, як державним органом в основному відповідальним за перший етап життєвого циклу, і фактичним використанням людського та інтелектуального капіталів державними відомствами другого етапу життєвого циклу (Міністерствами економічного розвитку і торгівлі України, оборони, внутрішніх справ, аграрної політики та продовольства України), які потребують кадрового ресурсу.

Але якісна взаємодія у підготовці людини-спеціаліста з затребуваною професійною орієнтацією на інтелектуальну працю майже відсутня. Професійну орієнтацію потрібно виявляти з дитячого садка, розвивати здібності індивіда і лише потім навчати. Саме наявність великої кількості, розумних, активних, компетентнісних і професійних людей є основою для будь-якого прогресу [403, с. 28], в тому числі науково-технічно, та побудови інноваційно-орієнтованої економіки.

Третій етап життєвого циклу – пенсійний період. Він настає після закінчення трудової діяльності і характеризується тим, що коли індивідуум знаходиться в активному стані, але вільний у виборі виду діяльності, яким хоче і може займатися. При цьому, роботодавці можуть використовувати досвід людини-професіонала, накопичений за попередні цикли. Людина пенсійного віку може бути консультантом, помічником [404, с. 44].

Третій цикл тісно пов’язаний з таким державним інститутом як Міністерство соціальної політики України. Слід відмітити, що в Україні зв’язок між відомствами другого і третього циклів є, але результативної взаємодії, що націлена на збереження людського, інтелектуального та соціального капіталів немає.

На нашу думку, доцільно було б створити мережу інститутів для людей старшого віку на зразок – “Центр соціально-професійної і педагогічної адаптації”. Мета центру – підготовка людини до активної діяльності в

Таблиця 3.3
Стимули та загрози для формування інституту людського капіталу інноваційної економіки під впливом державних інститутів (згруповано автором на основі Джерел 404, с. 43; 405)

<i>Етапи життєвого циклу людини</i>	<i>Стимули</i>	<i>Загрози</i>	<i>Державні інститути та їх основна роль відповідно до етапів життєвого циклу людини</i>
<p>I етап. Вхідження в трудову діяльність</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Виховання в інституті сім'ї. ✓ Досвід батьків, позитивний приклад старших поколінь і однолітків. ✓ Вплив школи, кваліфікація шкільних вчителів. ✓ Позашкільні заняття та гуртки. ✓ Профориєнтація, підготовчі курси. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Неповні та неблагополучні сім'ї. ✓ Поганий приклад старших поколінь і однолітків. ✓ Вплив "вулиці". ✓ Деформовані суспільні пріоритети. ✓ Деструктивний вплив ЗМІ. 	<p>Міністерство освіти і науки України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення доступності якісної освіти для всіх верств населення; ✓ забезпечення поточних і перспективних потреб економіки й соціальної сфери в професійних кадрах необхідної кваліфікації, створення умов для розвитку; ✓ створення умов для активізації інноваційної діяльності; ✓ створення умов для розвитку і ефективного використання науково-технічного потенціалу. <p>Міністерство молоді та спорту України і Міністерство культури України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ створення умов для активного залучення дітей, які навчаються в освітніх закладах до економічного, соціально-політичного, культурного і спортивно-масового життя суспільства.
<p>II етап. Трудова діяльність</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Кар'єрний ріст. ✓ Підвищений рівень зарплатної плати і якості життя. ✓ Потяг до нових знань. ✓ Забезпечення та гарантія здоров'я й безпеки для себе і своєї сім'ї. ✓ Виховання дітей та піклування про рідних. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Низька якість життя. ✓ Недостатній рівень оплати праці і соціального захисту. ✓ Недоступність отримання додаткових знань і навчків. ✓ Деформація суспільних пріоритетів. 	<p>Міністерство економічного розвитку і торгівлі України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення високого рівня зарплатної плати і якості життя населення; ✓ формування та реалізація державної інвестиційно-інноваційної політики; ✓ забезпечення та гарантування економічної оборони і безпеки населення. <p>Міністерство оборони України та Міністерство внутрішніх справ України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення та гарантія безпеки для всіх верств населення. <p>Міністерство аграрної політики та продовольства України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення ефективного розвитку агропромислового комплексу та продовольчої безпеки як держави, так і кожного громадянина України. <p>Міністерство екології та природних ресурсів України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки населення.
<p>III етап. Пенсійний період</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Забезпечення високого рівня якості життя для себе і своєї сім'ї. ✓ Додатковий зарібок. ✓ Передача знань і досвіду підростаючому поколінню. ✓ Збереження спілкування в колективі. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Низький рівень пенсійного забезпечення і соціального захисту. ✓ Відсутність позитивного ставлення з боку суспільства. ✓ Відсутність систем додаткової освіти для людей старшого покоління. 	<p>Міністерство соціальної політики України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ високий рівень пенсійного забезпечення, надання різного роду соціальних пільг; ✓ забезпечення соціального захисту інвалідів, оздоровлення та відпочинку пільгових категорій населення (наприклад, ліквідаторів ЧАЕС). <p>Міністерство охорони здоров'я України:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ забезпечення доступного та якісного медичного обслуговування.

пенсійний період. Основною ціллю, при цьому, стає забезпечення людини старшого покоління достатньо високою активністю.

У таких людей повинно бути відчуття максимальної корисності для суспільства, на основі зайнятості і затребуваності в якомусь виді діяльності або на основі навиків та компетенцій, отриманих під час попереднього трудового періоду, або в результаті додаткової підготовки. Людина, яка продовжує активний життєвий цикл, є прикладом для виховання в сім'ї, корисним членом суспільства і конкретного колективу. Очевидно, що це має на меті взаємозв'язок професійної орієнтації зі всіма етапами життєвого циклу людини [404, с. 44].

Високоосвічені люди є творчим джерелом, джерелом розповсюдження та ефективного використання знань, тому важливо щоб система освіти була, з однієї сторони – універсальною, з іншої – гнучкою та орієнтованою на потреби ринку. На нашу думку, це викликає потребу розвитку “теорії творчого пошуку інновацій”.

Творчий пошук інновацій можна розглядати як діяльність, яка створює щось нове. Це може бути якась річ, формування знань, почуття. Так, закордонний науковець І. Невлер в діяльності людини виділяє два види вчинків: відтворювальні (репродуктивні), які тісно взаємопов'язані з пам'яттю (більш-менш точне повторення попереднього досвіду) і творчі (створення нових речей і дій на основі попереднього досвіду) [397, с. 360].

Формою творчого пошуку інновацій є гіпотеза. Зародження гіпотези починається з ідеї. Інноваційна ідея – це основна думка, що лежить в базисі інноваційної системи, її логічної побудови і плану функціонування. Творчий пошук інновацій являє собою процес інтелектуальної людської діяльності, в результаті якого створюються якісно нові матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності. Під час творчого процесу задіяні всі інтелектуальні ресурси індивідуума, в тому числі, й ува. Також до цього процесу долучається набута під час навчання та практики майстерність, яка потрібна для здійснення творчого задуму. Творчий пошук інновацій – це творчий шлях, яким новатор рухається та який мимовільно починається з творення “ідеальної моделі” [397, с. 361] і закінчується об'єктивізацією (перевтіленням) цієї моделі в реальну дійсність.

Творчий пошук інновацій орієнтує на раціональне досягнення мети. Творчість не може допускати варіантів з “будь-якими засобами”. Російський дослідник П. Енгельмейер у своїй книзі “Теорія творчості” ще в 1910 році наголошував на пріоритетності тієї винахідливості, яка знаходиться в рамках доцільності тих чи інших інновацій. Науковець, виходячи з цього та керуючись філософією націленої дії, “вибудував” свій “трюхакт”: бажання, як ціль творчого пошуку інновацій; знання, як база і план досягнення цілі; уміння, як засіб виконання плану, тобто досягнення цілі [406, с. 102].

На нашу думку, потрібно звернути увагу і на той факт, що локальна творчість є лише слабким натяком на глобальний процес. На відміну від локальної творчості, яка має сенс і ціль, глобальна, хоч і наповнена глибоким

змістом, все ж не переслідує ніякої мети.

Тому видається природнім поставити питання про співвідношення таких понять, як “соціальна самоорганізація” та “соціальний прогрес”. Соціальна самоорганізація являє собою складну та тонку взаємодію диференціацій і інтеграцій соціальних інститутів з диференціацією та інтеграцією соціальних ідеалів” [74, с. 124]. Тому, на відміну від природи, в розвитку інноваційного суспільства об’єктивний порядок і об’єктивний хаос переплітаються з ідеологічним (“суб’єктивним”) порядком та хаосом. В силу цього, не існує “об’єктивного” критерію соціального прогресу, незалежно від соціальних ідеалів. Феномен хаосу і невизначеності, скоріш за все, стануть новими “рамковими факторами” [407, с. 182], що визначатимуть тенденції розвитку інноваційної економіки та інноваційної глобалізації.

Так, якщо інтелектуалізація, будучи рушійною силою інноватизації, являє собою процес насичення/накопичення індивідуумами знань та вмінь внаслідок розумової діяльності під впливом науково-технічного прогресу, то соціалізація – це процес засвоєння індивідуумами зразків поведінки, соціальних цінностей, правил, норм, знань, що дають змогу їм стати повноцінними членами суспільства.

Ми вважаємо, що соціалізація під час інноватизації економіки дає змогу розширити механізми своєї дії, що реалізуються через різні рівні економічної агрегації. Так, на макрорівні – це усупільнення процесів виробництва, розподілу та споживання інноваційного продукту/послуги. На мікрорівні (на рівні індивідуума) – це примноження індивідуального інтелектуального ресурсу та зростання обсягів задоволення власних соціальних потреб від наявних інноваційних продуктів /послуг. Соціалізація формує умови, що уможливають якісні зміни в інформації, техніці, технологія, знаннях, інноваціях, співвідношенні нових і старих цінностей.

Наповнений інститут соціального капіталу ресурсами соціальних відносин в основі яких лежать взаємна довіра між індивідуумами, їх соціальними групами (структурами) та сформовані норми, традиції, звички, очікування й обов’язки. Норми, в свою чергу, мають містити цінності на зразок співпраці, добропорядності, правдивості, виконання зобов’язань.

З позиції інституціоналізму інститут соціального капіталу має ціннісно-нормативну структуру і характеризується ступенем довіри між індивідуумами в межах колективів й груп громадянського суспільства. Економічний зміст інституту соціального капіталу розкривається через максимізацію індивідуальної корисності внаслідок міжособистісної взаємодії та використання ресурсів капіталу під час здійснення інноваційної діяльності.

Отже, відносний інноваційний прогрес визначається ступенем реалізації відносного ідеалу, а абсолютний – абсолютного ідеалу. В нашому випадку, ступенем наближення до супертворчої людини-новатора. А так як “соціальний ідеал включає в себе економічний, політичний, етичний, естетичний і світоглядний аспекти, то помилкою буде вважати критерієм абсолютного прогресу будь-яку з цих ознак, взяту окремо” [74, с. 125].

Якщо дивитись через призму соціальної синергетики, то критерієм може бути лише ступінь наближення до повної творчої гармонії всіх вказаних сторін соціального ідеалу людини-новатора. В зв'язку з інституціональними змінами, які частково почали відбуватися в економіці, змінюються і цінності. Стандартизація поступається місцем різноманітності й варіативності, що є базою інноваційної економіки. В роботі індивідуума оцінюється не лише її здатність добре виконувати поточні задачі, але й здатність креативно, творчо мислити, генерувати нові ідеї, не зупинятися на досягнутому.

Креативність є вагомим особистісним ресурсом, що дозволяє людині адекватно брати участь в інноваційних процесах. Креативність визначає спосіб реалізації інтелектуального потенціалу особистості, забезпечуючи здатність до самореалізації в інноваційному просторі сучасності. Формою соціально визнаної самореалізації в наш час є інноваційна діяльність.

Інноваційна діяльність вимагає від індивідуума готовності оперативно і позитивно реагувати на швидкий темп суттєвих змін життя (інноваційна чуттєвість і адаптивність). Разом з тим, людина повинна сама виступати в якості ініціатора та учасника виробництва інновацій й їх використання.

Досить часто креативність носить латентний характер у випадку наявності неконгруентних (страхи, залежності) характеристик зовнішнього соціокультурного простору, в якому розвивається інноваційна активність особистості наявної індивідуальної психологічної регуляції. Маються на увазі ціннісно-мотиваційні характеристики [408, с. 99]. Інноватором в дійсності рухає три мотиваційних реальності: самореалізація і самоактуалізація, мотив досягнення та пізнавальна мотивація [408, с. 100].

Самореалізація, як інституція для інноватора виступає як єдиноадекватна причина креативності, оскільки це надійний спосіб втілення тенденцій особистісного росту, а також орієнтація на свої інтереси і уявлення, власні критерії оцінки результату.

Суспільство з високим рівнем мотивів до успіху завжди має енергійних і потенційних підприємців, які швидкими темпами “ведуть країну” до економічного росту. “Тенденції досягати” сприяють конкуренції, творчості, оригінальності, висуванню нових ідей і стимулюють прагнення до нового (до новинок), високе почуття відповідальності, заплановані дії, раціональний розрахунок, готовність до ризику, що пов'язана з впевненістю в собі, наполегливість в досягненні мети, повагу до “напруженої” і плідної праці.

Але слід звернути увагу й на той факт, що і самореалізація, і самоактуалізація, і “мотив досягнення”, як інституції в інституті людського капіталу, можуть з часом стати небезпечними джерелами зниження інноваційних проявів індивідуума при об'єктивно високому потенціалі. Ці побоювання викликані тим, що людина-інноватор досягнувши поставленої мети, особистісного росту і успіху може “зупинитись” в своєму бажанні та прагненні до нового, більшого, кращого.

Тому, якщо у складній будові мотиваційної сфери інноватора буде домінувати пізнавальна мотивація, це благополучно впливатиме на

формування та розбудову інноваційної економіки. Пізнавальна мотивація базується на принципах “новизна як самоцінність”, “нове завжди краще старого”, “новизна заради новизни”. Саме такі принципи лежать в основі ментальності суспільства країн з інноваційним типом економіки, що нехарактерно для українців в наш час.

Умовою ефективної регуляції інноваційної діяльності є поєднання потужної пізнавальної потреби з потребою в своєму баченні світу, трансформації загальноприйнятих знань. Це досягається особливостями процесу “творчого опредмечування” пізнавальної потреби, яка базується на винахідницькому, активному перетворенні отриманої з-зовні інформації і самостійному продукуванні нових знань та способів діяльності [408, с. 101].

Враховуючи те, що в сучасних умовах розвиток суспільства визначається його інноваційною активністю, інтенсивністю розробки і впровадження прогресивних нововведень в практику його функціонування, важливо визначитись, які інститути відіграють першочергове значення в інноваційній орієнтації суспільства, задаючи для цього “правила гри” [315, с. 21].

Ключову роль інституту інтелектуальної власності інноватора, як рушійної сили інноваційного розвитку суспільства, відзначає ряд вчених-економістів. На думку російського науковця Х. Чеченова “однією з важливих умов для переходу інноваційної діяльності в практичну площину, створення стимулів як для винахідників і вчених, з однієї сторони, так і для активного залучення бізнесу в цей процес – з іншої, є формування конкурентного ринку інновацій – єдиного інформаційного і торгового простору, який об’єднує всіх учасників інноваційного процесу. Основою такого ринку є законодавство, яке регулює відносини в сфері закріплення, володіння і розпорядження правами на об’єкти інтелектуальної власності інноватора” [409, с. 27].

На думку Д. Норта [410], в якості важливого інституту, що забезпечує успішний інноваційний розвиток західної цивілізації протягом останніх двох десятиліть, виступають саме права власності на інтелектуальну продукцію. За рахунок перетворення результатів інтелектуальної праці в об’єкти власності, діяльність в сфері інновацій отримала потужний додатковий імпульс у вигляді матеріальної зацікавленості. Саме цей факт надав вказаній діяльності систематичний і економічно виправданий характер.

Закріплення інституту інтелектуальної власності, як невід’ємної частини інституціональних систем країн Заходу зумовило, за твердженням Д. Норта, другу економічну революцію, під якою він розуміє корінні зміни інститутів, зміст яких полягає у виникненні прав власності на ті об’єкти, які раніше знаходились в “загальному доступі”.

Переміщення знань у просторі навіть однієї країни не може бути спонтанним і некерованим процесом. Знання являють собою дорогий товар/ресурс. З цієї причини його переміщення неминуче повинне підкорятися правилам, що встановлені та відпрацьовані національними органами (інститутами) і світовим співтовариством. Сьогодні це, перш за все, система міжнародних договорів та конвенцій, що регулюють охорону, захист

і використання інтелектуальної власності.

З іншого боку, має різко вирости циркулювання знань. Система захисту, яка будувалася десятиліттями, може стати перешкодою їх повноцінного використання. Перший вихід полягає в реконструкції всього міжнародного та національного комплексів захисту, охорони і використання інтелектуальної власності. Другий – в розвитку інноваційної культури як індивідуального, групового, корпоративного, національного і мультинаціонального феномену. Саме даний феномен дозволяє бути володарем не лише власних знань, але і знань зі сфери мотивацій, методологій та технологій їх ефективного використання. Адже ключовим сьогодні є не лише знання як таке, а знання – як ефективно використати знання [378, с. 51].

Інституціональна система інноваційної сфери, що формується, досить близька за структурою і функціями до системи знань. Під час виникнення і дифузії нового інституту інноваційного розвитку велике значення має інформація про цей інститут, його поширення, результати функціонування, ефект, який можна отримати приєднавшись до діяльності цього інституту. “Будучи сконцентрованою у вигляді знань і розповсюдженою серед агентів, така інформація визначає можливості, цілі й динаміку інституціональних змін. В цьому контексті можна говорити про знання, як фактор змін локальної інституціональної структури. Інформаційний простір входить до числа основних просторів, функціонування яких визначає інституціоналізацію даної норми інноваційної економіки” [411, с. 210].

Непотрібно забувати і про культурний рівень людей з вищою освітою. Як правило, він вищий ніж у людей з середньоспеціальною освітою, і позитивно впливає на процес формування інститутів людського та інтелектуального капіталів. Саме в культурі, як одній із ключових інституцій, концентрується досвід поколінь, звичаїв, традицій та зберігаються знання, вміння, навиків. Також в ній формуються і отримують свій розвиток вбудовані регулятори відносин між людьми та структурами трудових відносин.

Культурний рівень населення, в значній мірі, визначає економічне досягнення суспільства, його соціально-політичну, ідеологічну, освітню та духовно-моральну структуру [377, с. 103]. Культурний потенціал суспільства детермінує його інноваційний розвиток та включає три варіанти інноваційного процесу, які представлені на рис. 3.1.

Однією з умов розвитку інноваційної культури інноватора і реалізації її задач є організованість цього процесу. Таким чином, стає актуальною і необхідною інституціоналізація інноваційної культури. Мається на увазі перетворення її активних проявів в організовані заклади, в формалізований упорядкований процес з визначеною структурою відносин, дисципліною, правилами поведінки, інфраструктурою інститутів інноваційного розвитку. Звідси, постає необхідність в підтримці цих інститутів.

При цьому, показниками інституціоналізації будуть виступати ефективність діяльності закладів (інститутів), орієнтація на загальні змістотворчі цінності, відповідності цілей і результатів. Важливе значення в

цьому процесі буде мати інтеграція діяльності державних органів (на зразок міністерств, що вказані в табл. 3.3), громадських організацій і приватних фірм, гармонійної взаємодії публічного і приватного права [378, с. 50–51].

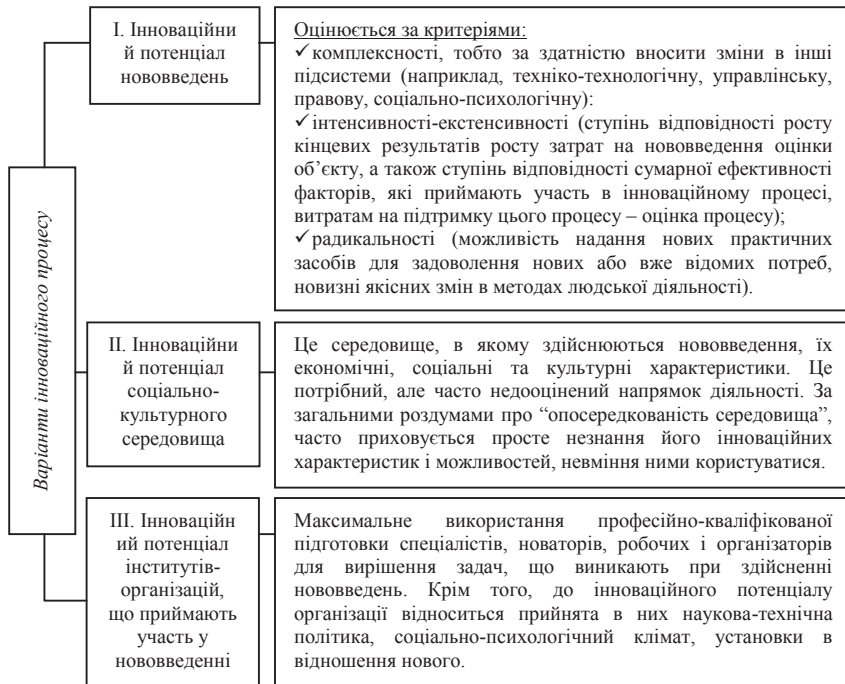

Рис. 3.1. Три варіанти інноваційного процесу, що знаходяться під впливом культурного потенціалу суспільства, який детермінує його інноваційний розвиток (згруповано та складено автор на основі джерела 397, с. 360–363)

Отже, інноваційна культура на етапі становлення інноваційної економіки – це фактично глобальне транскультурне явище як за функціями в загальнокультурному процесі, так і за наслідками для різних соціальних груп, регіональних і державних організацій (інститутів). Це створює сприятливі передумови для дифузії елементів інноваційної культури в інші її види.

Інноваційна культура індивідуума позитивно впливає на мотиваційну сферу, сприйняття ним нових ідей, його готовність і здатність до підтримки і реалізації нововведень. Розглядаючи інноваційну культуру людини-новатора через призму економічної діяльності, слід зазначити, що ця культура здатна виступити тією силою, яка веде в оборот технологічні, організаційні та інші нововведення, які забезпечать інноваційний розвиток країни [378, с. 50].

На нашу думку, саме ідеї інноваційної культури повинні складати основу облаштування інноваційного простору, широкого використання досягнень

науки і техніки з метою “викорінення” проявів нерівності, забезпечення рівноправного доступу до освіти, високих технологій, ноу-хау, високоякісної інтелектуальної продукції, справедливого устрою суспільства.

Отже, можна зробити висновок, що модернізація в Україні це не лише політичний, управлінський, економічний імператив, але і соціальний, який пов’язаний з функціонуванням та успішним розвитком людини-творчої. Соціальний ідеал людини-інноватора “подібний дорогоцінному каменю, в кожній грані якого світається свої вогні. Аналогом глобального прогресу, в такому випадку, буде така огранка цього каменю, при якій всі вогні утворять єдиний ювелірний ансамбль” [74, с. 125].

З цих причин, продукування інновацій ставить нові вимоги перед індивідумом, вимагаючи більшої креативності, творчого пошуку, швидкої адаптації до нових умов, освоєння нової техніки і нових навиків роботи [401, с. 95]. Тобто, відбувається формування нових інституцій людської життєдіяльності, що стають базою для становлення “нових” інститутів інноваційної економіки. “Модернізація – це не темпи росту ВВП самі по собі, не статистика, а принципові зміни економіки, зміни якості життя... і, перш за все, – ефективне використання інститутів людського та інтелектуального капіталів... ріст довіри суспільства до базових інститутів, що забезпечують функціонування суспільства і держави...” [399, с. 6–7].

Реформаційні процеси у вищій школі та рух від просто кваліфікації до компетенції носить парадигмальний характер. Це пов’язане з тим, що мова йде про зміни всіх трьох компонентів інституту освіти. А саме: позиції студента, який активно реалізує свої життєві потреби, інтереси і прагнення; зміст і структуру знання; місця та ролі викладача, вчителя, наставника, який стає не стільки носієм знань, скільки організатором пошукової роботи магістра, аспіранта, молодого дослідника. Науковий наставник є консультантом в процедурах вибору, обробки та інтерпретації інформації, яка потрібна для практичних дій [377, с. 103].

Модернізаційний потенціал України пов’язаний із застосуванням інноваційного підходу до економічного розвитку. Ключовим аспектом цього розвитку є формування і накопичення людського й інтелектуального капіталів у відповідних інститутах. В цьому процесі людина повинна стати безпосереднім учасником і головним споживачем результатів інноваційного розвитку. Так як накопичувальна функція в інституті інтелектуального капіталу відводиться вищій освіті, то спіраль виду: *“людський капітал – освіта – інтелектуальна праця – інтелектуальний капітал – інтелектуальна активність – інтелектуальний/інноваційний потенціал – інтелектуальне/інноваційне виробництво – інтелектуальний/інноваційний продукт – інноваційний капітал – інноваційна економіка – освіта – ...”* демонструє взаємодію цих процесів, де результатом є ефективно працююча інноваційна економіка з потужним інститутом інноваційного капіталу.

В даній спіралі інститут інноваційного капіталу являє собою інноваційні ресурси, що створенні новатором та інноватором на основі інтелектуального

капіталу і є такими, які характеризують ступінь розвитку НТП регіону чи країни, забезпечують процеси постійного оновлення техніки, технології, організації процесів виробництва та виражаються у вигляді інтелектуальної власності (така, що захищена комерційним правом).

Інституту освіти відводиться функція накопичення інтелектуального капіталу індивідуума, що формує високий рівень інституту людського капіталу та породжує інноваційні процеси в економіці, в результаті яких в освіту впроваджуються нові технології, що сприяє розвитку інтелектуального потенціалу і т.д.. При цьому інтелектуальна активність новатора й інноватора розуміється нами як вміння збирати, накопичувати і переробляти інформацію та такою, що базується на знанні і є усвідомленою, переосмисленою.

Інтелектуальний потенціал новатора трактуємо як здатність генерувати та застосовувати знання в інноваційному виробництві, де ключовими є інтелектуальне, креативне, творче вміння використання інформації.

Керуючись концепцією антропоцентризму (зміст якої розкрито в першому розділі монографії) та проведенням нами науковим аналізом в даному підрозділі, ми пропонуємо авторське бачення становлення інноваційної економіки крізь призму інституціонально-еволюційних фреймів людського капіталу.

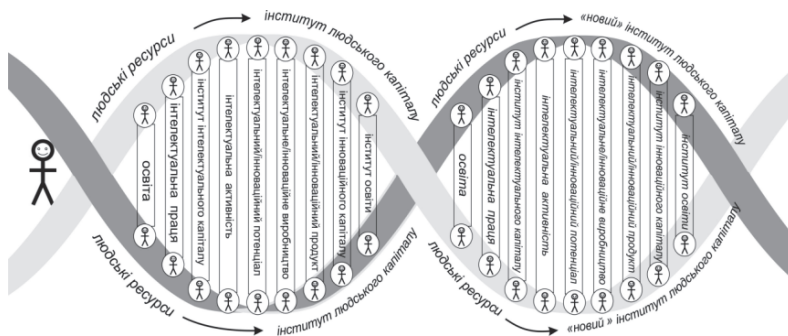

Рис. 3.2. Інституціонально-еволюційні фрейми людського капіталу як “генетичного коду” інноваційної економіки (розробка автора)

З метою кращого розуміння контенту людського капіталу та пізнання наповненості його інституту ми використали такі наукові категорії, як “фрейм” (з англ. “frame” – “кадр”, “рамка”) та “генетичний код”.

Виходячи з теми дослідження, під інституціонально-еволюційним фреймом пропонуємо розуміти структуру інституту людського капіталу, що вміщує в собі інформацію інтелектуального та інноваційного характеру, а також опис об’єкту у вигляді атрибутів та їх значень. Не буде помилкою вважати, що інституціонально-еволюційні фрейми людського капіталу це певна “область пам’яті”, що виділяється для зберігання знань новатора з метою передачі наступним поколінням новаторів та інноваторів, через “нові”

інститути інноваційного розвитку.

“Генетичний код” інноваційної економіки розуміємо як набір правил і порядок розташування складових структурних елементів інституту людського капіталу, що надає всім інноваторам можливість кодування нових знань з метою передачі їх наступним поколінням та становлення інноваційної економіки. Всі складові, що представлені на рис. 3.2, формують “генетичний код” інноваційної економіки.

Варто зазначити, що для всіх країн світу характерний свій неповторний “генетичний код” інноваційної економіки. Інноваційна інформація кодується у вигляді послідовності і якості генетичних складових та рівня людських ресурсів, що визначенні на рис. 3.2.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в останні роки в Європі, виставляють високі вимоги для країн, що хочуть вступити до Європейського економічного простору, зокрема й Україні. Накопичений інтелектуальний капітал держави є одним з факторів, що визначає рівень розвитку країни в процесі міжнародної інтеграції.

Формування інноваційної економіки означає перетворення інтелекту, творчого потенціалу людини в провідний фактор економічного росту і національної конкурентоспроможності, поряд із підвищенням ефективності використання природних ресурсів та виробничого капіталу [404, с. 41].

Отже, основна проблема переходу до інноваційного типу розвитку – самі люди і характер їх виробничої діяльності, внутрішньої соціальної мотивації. Від проведених в Україні реформ навряд чи можна чекати серйозної віддачі допоки верхні прошарки соціальної ієрархії не займуть ініціативні позиції щодо творчості, інноваційності. Саме ці прошарки, володіючи конструктивною мотивацією, здатні ініціювати та повести за собою все суспільство. В сучасних умовах, ключовою компонентою процесу реформування стає наявність інноваційно-дієздатної, національної еліти в якості рушійної сили економічної модернізації і розвитку України в цілому.

3.4. Розвиток інституціональної архітекtonіки економіки України інноваційного типу

Інноваційні процеси, будучи під впливом національних особливостей економічного й соціально-політичного розвитку, мають і свої специфічні характеристики. Саме з цих причин не існує унікальної та оптимальної стратегії побудови інноваційної економіки постіндустріального суспільства, яке базується на створенні, розповсюдженні та впровадженні знань.

Активними учасниками трансформаційних процесів національних інноваційних систем під впливом глобалізації виявилися такі європейські країни, як: Фінляндія, Греція, Угорщина, Ірландія, Словаччина та Нідерланди. Всі вони, не залежно від економічної ситуації, відчувають тиск

на свої технологічні позиції. Це пов'язано з тим, що економіки даних країн є невеликими, існує дефіцит попиту на інноваційні продукти/послуги, який в порівнянні з бюджетом створення ноу-хау для них, визначений невеликим розміром та людськими ресурсами цих же країн.

За існуючих глобалізаційних викликів, відкритості національних економік й динамізму економічних процесів, стає актуальною адаптація та хабітуалізація інноваційних систем до мінливого, на макро- та мегарівні, інституціонального середовища.

Відповідно структурна трансформація світової економічної системи та існуючий динамізм глобалізаційних процесів впливають і на розвиток інституціональної архітектоники національного типу. Ті зміни, що відбуваються в глобалізованому світі вимагають від уряду України стратегічних коректив, спрямованих на активізацію інноваційного потенціалу, структурної і комплексної модернізації економіки з метою забезпечення її конкурентоспроможності на світовій арені.

Дослідження природи національної економіки та особливостей її інноватизації вимагає декомпозиції, тобто виокремлення її підсистем. Слід звернути увагу на те, що сьогодні не існує єдиного визначення та розуміння національної інноваційної системи. Її розглядають, як:

- мережу інститутів у суспільному і приватному секторах, діяльність та взаємодія яких вводить, імпортує, модифікує й розсіює нові технології;

- елементи, що взаємодіють у виробництві, дифузії і використанні нового й економічно корисного знання, яке розташоване у межах країни;

- набір інститутів, взаємодія яких визначає інновативний стан національних фірм;

- національні інститути, зі структурою їх стимулів і компетенцій, що визначають темпи та напрям технологічного навчання в країні;

- набір чітких установ, які спільно й індивідуально сприяють розробленню і дифузії нових технологій та забезпечують умови, в межах яких уряди формують і здійснюють політику з метою впливу на процес створення інновацій. Такого роду набори є системою взаємозалежних установ зі створення, завантаження і трансферу знання, здібностей й умов, що визначають нові технології [412, с. 76–77].

Та все ж національна інноваційна система (НІС) – це синергетична система інститутів, механізмів і взаємодій між ними, які здатні забезпечити таку швидкість інноваційного процесу, яка має місце в світовому інноваційному процесі. Більше того, в інноваційному процесі потрібна не просто швидкість, а деяке критичне пришвидшення [413, с. 35].

Ми поділяємо думку українського науковця О. Алсуф'євої [414, с. 357], яка стверджує, що національна інноваційна система являє собою сукупність економічних відносин, інститутів та інституційних структур з приводу трансформації знань у фактор розвитку всіх сфер суспільного виробництва з метою підвищення рівня конкурентоспроможності країни і добробуту населення. Оскільки повнота структури інститутів інфраструктури не

гальмує стабільного розвитку та безконфліктного вирішення суперечностей, що виникають у зв'язку з інноваційною діяльністю, то важливу роль у розвитку інноваційної системи відіграють особливості зв'язків, що утворюються між її суб'єктами.

З позиції інституціоналізації, до числа основних елементів територіальної інноваційної системи російський науковець А. Міщенко пропонує відносити:

- підсистему генерації науково-технічних знань (наукові інститути-організації і ВНЗ);

- підсистему застосування і використання науково-технічних знань (сферу інноваційної діяльності);

- підсистему підтримки і розповсюдження інновацій (венчурний капітал, підтримка інноваційної діяльності, інноваційна інфраструктура) [320, с. 40].

Інституціональна структура інноваційної економіки “вибудовується на фундаменті” базисних інститутів. Виокремлення базисних й комплементарних інститутів та інституціональних форм слугує методологічним інструментом встановлення взаємозв'язків і взаємодії між різними рівнями економічної агрегації інноваційної системи. Практичним втіленням базисних інститутів інноваційного розвитку на рівні реально функціонуючої інноваційної економіки є інституціональні форми.

Виходячи з наукового розуміння інституціональної архітекtonіки, українським науковцем А. Гриценком, на рис. 3.3 нами представлено узагальнене бачення інституціональної архітекtonіки економіки інноваційного типу (ІАЕІТ) у відповідності до різних рівнів економічної агрегації.

Під інституціональною архітекtonікою науковці пропонують розуміють “фундаментальну структуру інститутів, що складається із правил, норм, стереотипів, традицій, закладів, та інших соціальних утворень в їх співвідношенні з суттю та загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи” [137, с. 9, 27]. У нашому випадку мова йтиме про структуру інститутів інноваційного розвитку та побудову ефективно-працюючої, конкурентоспроможної інноваційної системи.

Зовнішнім проявом інноваційної економіки виступають збільшення витрат держави, підприємців, домашніх господарств на накопичення інтелектуального капіталу, вкладень у науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки.

Ці ознаки стають реальністю лише тоді, коли мають місце і реалізуються вихідні умови розвитку інноваційної економіки. До них належать:

- інституційні – наявність системи формальних і неформальних правил (інститутів), що сприяють інноваційній діяльності та становленню економіки інноваційного типу;

- структурні – наявність мережових взаємодій значної кількості суб'єктів інноваційної діяльності та ринку інновацій;

- базовою умовою інноваційної економіки є конкуренція за нову техніку і технології, за якість продукції;

- ресурсні – наукові, технологічні, інтелектуальні ресурси, які формують інноваційний потенціал, достатній і можливий для організації та приведення в дію інноваційного процесу;

- мотивуючі – спонукають і заохочують затребуваність інновацій більшістю господарюючих суб’єктів, домашніх господарств, споживачів, економікою в цілому [142, с. 6–7].

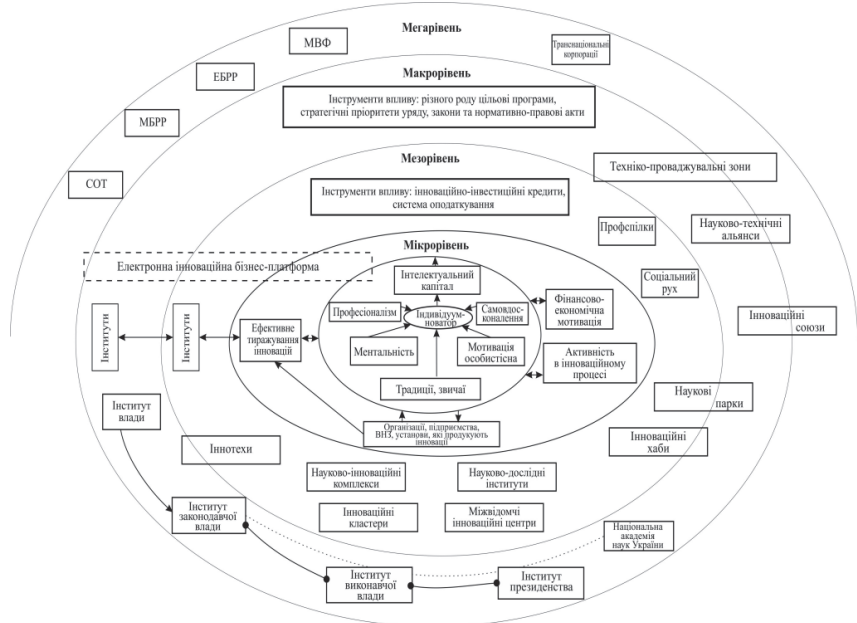

Рис. 3.3. Інституціональна архітектура економіки інноваційного типу за рівнями економічної агрегації (розробка автора)

Згідно інституціоналізму, важливим завданням “суспільства інновацій” є розробка інституціональної “суперструктури, яка може бути сполучною ланкою між конкуренцією та координацією... До такої структури повинні бути інтегровані протойнституції (підсвідомі мотиви) через їх збудження, свідомо створенні інституції конституційного характеру, а також соціокультурні елементи, традиції, звичаї” [192, с. 72].

Так як, “інститути інноваційного розвитку створюються людьми, то саме індивідууми здатні розвивати і змінювати їх, при цьому формуючи можливості, якими володіють члени суспільства інновацій. До того ж, інноваційні підприємства і організації започатковуються з метою використання цих можливостей і в міру свого розвитку, вони ж і змінюють інститути” [102, с. 19].

У зв’язку з тим, що складовими елементами інноваційної економіки є:

людський (здоров'я, трудовий капітал, інтелектуальний капітал, культурно-моральний капітал), природний (ресурсний) та відтворювальний капітали, можна виділити наступні критерії, на основі яких повинна формуватися інноваційна економіка національного типу:

- рівень інноваційної складової продуктивних сил;
- ступінь інтелектуалізації соціально-виробничих відносин;
- рівень інноваційної інфраструктури економіки та її сегменти;
- рівень технологічного укладу інноваційної економіки;
- рівень професіоналізації кадрового складу;
- спрямованість на вирішення ресурсних і екологічних проблем.

Наявність визначених умов і ступінь їх застосування можуть обумовити або інноваційну активність економіки, або її інертність. Цей стан визначається рівнем її якісних та кількісних параметрів. Формування, становлення і розвиток інституціональної архітектури економіки інноваційного типу проходить через площину вирішення ряду проблем та прийняття рішень, авторське бачення яких представлено на рисунку 3.4.

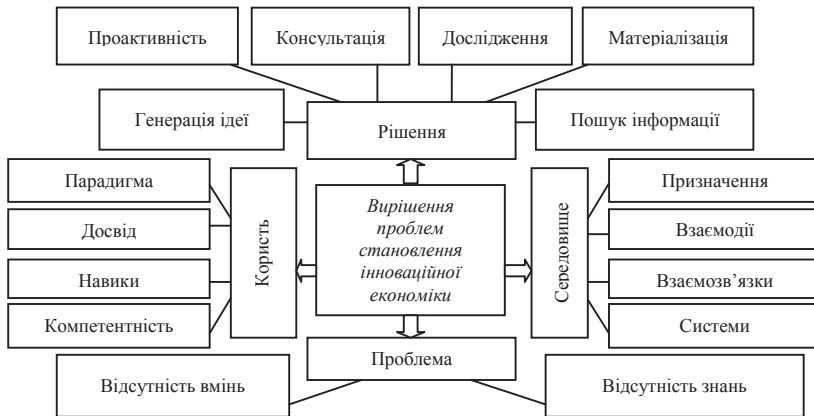

Рис. 3.4. Теоретико-методологічний аналіз вирішення проблем формування, становлення та розвитку інноваційної економіки в Україні (розробка автора)

Проблема формування інноваційної економіки перебуває не лише і не стільки у технологічному вимірі, скільки в ціннісно-інституціональній площині. Вона полягає в низькому соціально-інноваційному потенціалі суспільства, нефокусованості інституційного середовища на відтворення і реалізацію цього потенціалу, незатребуваності впроваджуваних інновацій існуючим соціально-ціннісним середовищем [154, с. 239].

Досвід розвинутих країн засвідчує, що інноваційний розвиток відбувається одночасно з формуванням нового середнього класу, особливостями якого є нові ціннісні орієнтири. Ці орієнтири виражені

прагненням до творчої самореалізації. Тут поряд з матеріальними цінностями велике значення мають цінності, що пов'язані з формуванням вільної особистості і її самовираженням [415, с. 21].

Інноваційний тип розвитку української економіки неможливий без активізації творчої співпраці і кооперації в бізнес-середовищі та в суспільстві в цілому. На рівні окремих фірм це повинно виражатися в розвитку внутрішньофірмового антрепренерства – інтрапренерства, тобто у створенні внутрішніх венчурів для комерційної реалізації ідей і винаходів співробітників [269, с. 23].

В основі інноваційного шляху розвитку економіки України лежить цілеспрямований процес пошуку, підготовка свідомості, реалізації і комерціалізації науково-технічних нововведень, які дозволяють підвищити ефективність суспільного виробництва, покращити життєдіяльність суспільства й особистості, включаючи високий ступінь захищеності індивідуума [172, с. 51].

Структурна перебудова і підвищення конкурентоспроможності української економіки потребують диференційованих підходів до визначення пріоритетів інноваційного розвитку кожного з її регіонів з врахуванням структури господарських комплексів, місцевих умов і їх особливостей та потреб населення цих регіонів. Ключовими серед них вважаємо:

- створення нових високотехнологічних виробництв та розвиток тих видів діяльності, що зорієнтовані на використання місцевої сировинної бази;
- реструктуризація промисловості в регіонах, що залежні від зовнішніх поставок сировини, скорочення виробництва матеріало- та енергомісткої продукції, розширення наукомісткого виробництва, залучення до господарського обороту вторинних ресурсів і допоміжних (суміжних, взаємодоповнюючих) продуктів на базі науково-технічних досягнень;
- розвиток інноваційного підприємництва й інноваційної інфраструктури, створення інноваційних хабів, технополісів, іннотехів, технопарків, форсайт-центрів, що могли б стати “точками росту”, “точками кристалізації” інноваційної економіки національного типу;
- розширення зв'язків з міжнародними організаціями в сфері інновацій і передачі технологій;
- створення, експлуатація, оцінка та акредитація організацій в сфері інфраструктури і передачі інноваційних технологій;
- допомога розвитку міжнародного трансферу технологій і інвестиційного співробітництва, захисту інтересів інноваційного підприємництва.

Виходячи з цього, спробуємо наглядно представити загальну структурно-функціональну модель інноватизації економіки України [416, с. 25] та її інституціональний вектор розвитку (рис. 3.5).

Розкриваючи зміст запропонованої нами структурно-функціональної “моделі-павутини” інноватизації економіки України варто зауважити, що при формуванні національної моделі інноваційної системи варто враховувати той факт, що кожний вказаний інститут на рисунку 3.5 характеризується своєю

При цьому, в інституціональній архітектоніці економіки інноваційного типу, якщо розглядати інноваційні потреби з позиції ризикового підприємництва, то їх потрібно розуміти як внутрішній імпульс інноваційної активності, який повинен орієнтуватися на інноваційний оптимум. Бажано щоб цей оптимум відповідав V–VI техніко-технологічному укладу сформованому на базі інноваційної політики в рамках економічних законів України.

Варто зазначити, що усвідомленні інноваційні потреби кожного конкретного ризикового підприємства повинні набувати форми інноваційних інтересів (усвідомлене бажання задовольнити інноваційні потреби) і виступати об'єктивним спонукальним мотивом інноваційної діяльності. Інноваційні мотиви трактуємо як внутрішні спонукальні причини дій інноваційного характеру, а інноваційні стимули як зовнішні подразники, що “підштовхують” до інноваційно-орієнтованих дій.

Що стосується форми інноваційної системи, то вона має співставляти інститут ідеології інноваційної економіки (концептуально оформлені уявлення, ідеї і погляди на інноваційну діяльність, котра відображає інтереси новаторів, інноваторів, споживачів інноваційного продукту) з економічним режимом інноваційної системи. З іншого боку – економічні закони суспільного споживання з існуючою інноваційною політикою.

Суспільне виробництво взаємопов'язане з інноваційною політикою та структурою на яку здійснюють потужний вплив інноваційні ресурси. Саме наявність та рівень використання інноваційних ресурсів співвідносить суспільне виробництво інноваційного продукту/послуги з можливим економічним режимом інноваційної сфери.

Економічний режим в інституціональній архітектоніці економіки інноваційного типу являючи собою інституціональні умови практичної організації інноваційної діяльності в рамках НІС, характеризується суспільним виробництвом інноваційного продукту/послуги у відповідності з конкретними формами інноваційної політики. Дана політика реалізується в межах конкретних інститутів інноваційного розвитку.

Економічний режим інноваційної сфери в прикладному плані реалізується в формі економічних нормативів та урівноважених економічними повноваженнями в рамках інноваційної діяльності певного інституту інноваційного розвитку [417, с. 64–66, 68].

В поєднанні з інноваційною свободою (можливості, вичерпність й широта застосування інноваційної поведінки новаторами та інноваторами при виборі сфер застосування своїх знань, можливостей, здібностей, професійних якостей в інноваційній діяльності) економічний режим інноваційної сфери здійснює потужний вплив на формування ВВП країни.

Взятий урядом України курс на формування та становлення інноваційної економіки є запорукою долучення країни до інноваційних процесів у глобальному середовищі. Ми переконані, що інноваційна економіка України буде конкурентоспроможною та ефективною в тому випадку, коли вона

характеризуватиметься сукупністю взаємопов'язаних і взаємодіючих інститутів-організацій, які зайняті виробництвом та комерціалізацією знань, наявністю комплексу інститутів фінансового, соціального, інформаційного, нормативно-правового характеру. До того ж, всі ці інститути повинні забезпечувати результативну взаємодію наукових, освітніх, некомерційних та підприємницьких установ і структур держави.

Одержання нових знань та технологій, їх ефективне застосування в інноваційному розвитку є вирішальними у визначенні місця й ролі України у світовому співтоваристві та рівня життя її населення. Держава, яка нездатна нарощувати свій науково-технічний потенціал й адаптувати його до конкуренції на світовому ринку є приреченою на залежність від потужніших економік або на поглинання ними. З цих причин вважаємо, що першочерговим завданням уряду України має бути вирішення питання інституціонального вектору розвитку інноватизації національної економіки. Це дозволить максимально використати наявні структурні, матеріальні й інтелектуальні ресурси країни, створити конкурентоспроможну інноваційну систему та адаптувати її до складних процесів глобалізаційної інтеграції.

Враховуючи динамізм глобалізаційних процесів вважаємо, що Україна має стати активним учасником і виконавцем ряду міжнародних інноваційних програм, які націлені на вирішення глобальних науково-технічних проблем в рамках пріоритетних напрямів розвитку української економіки. Такими стратегічними напрямками співробітництва в інноваційній сфері з США, країнами ЄС, Республікою Білорусь, Казахстаном, Молдовою, можуть стати:

- отримання науково-технологічних переваг на національному рівні в контексті глобалізації;
- накопичення і розповсюдження досвіду у відповідності з діючими нормами в сфері прав інтелектуальної власності;
- стабілізація й закріплення національного потенціалу на міжнародному рівні;
- спрощення доступу до міжнародних дослідних центрів з високими науковими і технологічними досягненнями з метою отримання наукових й технологічних знань на світовому і європейському рівні та їх використання в інноваційних проектах, що представляють національний інтерес;
- розвиток сучасних технологічних напрямів за пріоритетними галузями України: інформаційні технології, сільське та продовольче господарство, телекомунікації, біотехнології, медицина, ракетобудування та авіаційна галузь, виробництво будівельних матеріалів, важка промисловість, туризм;
- розвиток нових фінансових інститутів інноваційної діяльності на зразок венчурних фондів, "бізнес-ангелів" та становлення конкурентоспроможного національного ринку інновацій.

Саме долучення України до процесів інноваційної глобалізації, в основі якої лежить ідея єдиного міждержавного інноваційного простору, дало б змогу перевести українську економіку на нові рейки високотехнологічного виробництва. Інтеграція України до європейського співтовариства, яке

володіє значним інноваційним потенціалом, в майбутньому дозволило б країні ще активніше використати свій інноваційний потенціал. Адже сьогодні цей потенціал використовується десь нерационально, а в окремих галузях не на повну потужність.

Зауважимо, що для розробки базових основ керованості становлення інноваційної економіки України потрібно мати систематизоване структуроване уявлення про закономірності цього процесу, який відбувається в умовах інституціональних змін та реформування національної економіки. Тому, більш детально інституціональне забезпечення становлення інноваційної економіки нами буде розглянуто в V розділі.

Вважаємо, що суспільство повинно усвідомити, що запорукою успішного розвитку (як економічного, так і соціального) є постійне інноваційне оновлення в основі якого лежить інноваційна спрямованість всіх сфер діяльності суб'єктів господарювання. Інноваційна економіка – це безальтернативний варіант розвитку суспільства в умовах зростаючого обмеження традиційної, сировинної економіки.

РОЗДІЛ 4
ТЕНДЕНЦІ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНИХ ЗМІН
ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ЕКОНОМІЧНОЇ
АГРЕГАЦІЇ

4.1. Інноваційні підприємницькі структури та їх інституціональне середовище в Україні

Роль інноваційної діяльності в економіці стає все більш очевидною. Інноваційно-активний розвиток економіки визначається як необхідністю виживання у висококонкурентному середовищі (підвищені вимоги споживачів, постачальників, глобалізація ринку), так і розвитком науково-технічного й технологічного прогресу. Інструментом адаптивності економіки до сучасних вимог є активна інноваційна діяльність її суб'єктів [418, с. 8]. “Ефективна організація економіки – ключ до економічного зростання. Її наслідком є встановлення такої інституційної структури і структури прав власності, яка створює стимули для спрямування індивідуальних економічних зусиль в ті види економічної діяльності, що зближують індивідуальну норму прибутку з суспільною...” [419, с. 600].

Інституціональне середовище економіки України характеризується досить високим рівнем нестабільності й невизначеності. Це спричинено особливою, досить некоректною, десь навіть “шоковою” стратегією переходу економіки України від командно-адміністративної до ринкової, а відповідно й кардинальними змінами в інституціональній структурі.

Тому сектор підприємницьких структур зіштовхується з цілим рядом проблем, які створюють відчутні перешкоди для його ефективного функціонування і розвитку. Серед головних проблем розвитку малого та середнього підприємництва сфери інновацій в Україні, домінуючою є проблема залучення позикових коштів, нестача яких може значно знизити результативність інноваційної діяльності підприємців, що призводить до погіршення загального соціально-економічного розвитку України. З огляду на це, актуальними є питання ефективної підтримки та сприяння розвитку підприємницьких структур сфери інновацій. Домінуюча роль у цьому процесі відводиться існуючим формальним і неформальним інституціям.

Перехід України до інноваційної економіки з ринковими інститутами, які ще не набули достатнього розвитку, має відбуватися з розвитком ефективної інституціональної інфраструктури. Інститути підприємництва та інші складові інституціональної інфраструктури формують обмежувальні рамки, стабільне середовище для розвитку економіки. Сьогодні, державна влада й управління, з одного боку, підприємницькі структури, фірми, інноватори – з іншого, взаємодіють за допомогою та шляхом відносин власності [314, с. 6].

Підприємницька структура – це одна з ключових інституційних одиниць розвитку інноваційної економіки, що виконує ряд важливих соціально-

економічних функцій. Серед них: забезпечення зайнятості населення; поповнення консолідованого бюджету; насичення ринку необхідними товарами та послугами. З цих причин, в умовах інституціональних змін, державним органам влади необхідно належну увагу приділити розвитку інституту ризикового підприємництва.

Підприємство сфери інновацій – це економічний інститут, для якого характерними є відповідні соціальні, правові, морально-етичні норми, відносно стійка сукупність ринково-орієнтованих стереотипів поведінки інноваторів, що підкріплюється відповідними очікуваннями та системою санкцій [420, с. 375]. В нормативну структуру такого інституту входить система норм, що відображають відносини власності, домінуючий тип виробництва інноваційних товарів/послуг, наявність типових форм і способів обміну, а також ті чи інші соціальні цінності, морально-етичні стандарти й нормативи поведінки в сфері інноваційної економіки.

З позиції інституціоналізму, підприємницька структура є одним з елементів інституціональної матриці. Вона, з однієї сторони, представляє систему економічних, політичних й ідеологічних інститутів, що формують середовище для функціонування та розвитку підприємств. З іншого боку – є комплексом взаємопов'язаних правил і неформальних обмежень, сукупність яких визначає економічну діяльність підприємницьких структур [421, с. 24].

Інституціональну підтримку інноваційного підприємництва можна визначити як стимулювання державою та іншими суб'єктами створення найбільш ефективних формальних і неформальних інститутів, які сприяють розвитку такого підприємництва за допомогою мінімізації трансакційних витрат [422, с. 88]. Формальні інституції – це загальновідомі та чітко сформульовані погляди й концепції, неформальні інституції – маловідомі теорії і методи, що практично не функціонують.

Український науковець Є. Болотіна наголошує на тому, що суб'єктами інституціоналізації ринкової інфраструктури можуть бути держава, підприємницька структура, домогосподарство (індивід). На її думку, імпліцитний суб'єкт – це індивід, від особи якого відбувається інституціоналізація, тобто експліцитно невиражений, нереалізований, такий, що потребує діяльності реального суб'єкта. Останній наділений повноваженнями й волею для інституціонування намірів імпліцитних суб'єктів. Реальний та імпліцитний суб'єкти можуть не збігатися, а це призводить до того, що від особи імпліцитного суб'єкта приймаються рішення, які суперечать інтересам останнього. Головною причиною названих суперечностей є значне відставання інституціональних змін від потреб реформування економіки [314, с. 7]. Держава є стержневим елементом в структурі інституціональної матриці, розробником відповідної політики в сфері регулювання діяльності суб'єктів. Реалізація політики має на меті створення спеціальних правових інститутів, державних інституціональних організацій на всіх рівнях економічної агрегації, регламентацію їх діяльності та розподіл повноважень між ними [421, с. 24].

Якщо дивитись на інституціоналізацію ринкової інфраструктури через призму формування інноваційної економіки та її інститутів, то матимемо дещо іншу структуру. Це пов'язано з тим, що інституціоналізація венчурного капіталу призвела до появи нових типів венчурних фірм (табл. АМ.1 додатку АМ). У світовій практиці виділяють наступні типи:

- малі інвестиційні фірми, які поєднують приватні капітали та державні фонди і вкладають їх у нові або новостворені малі фірми. Цим інвестиційним фірмам надають податкові пільги й державні субсидії;

- відділення венчурного капіталу при великих корпораціях (так звані внутрішні венчури);

- регіональні фонди венчурного капіталу, що підтримуються органами місцевої влади за умови, що ці фонди певну частку інвестицій вкладають у фірми регіону [423, с. 57].

Серед малих підприємств, які займаються інноваційною діяльністю в Україні, все більшого поширення набуває специфічна їх форма – венчурні підприємства. Вони відрізняються незначною кількістю працівників, високим науковим потенціалом, гнучкістю до мінливого економічного середовища та цілеспрямованою активністю. Вони, займаються пошуково-прикладними дослідженнями, проектно-конструкторськими розробками і освоєнням на їх основі нових видів продукції, технологічних процесів, організаційно-управлінських рішень. Цим венчурні підприємства відрізняються від поширених форм малого підприємництва, в яких ризиків менше [424, с. 167].

Сучасні малі венчурні фірми є гнучкими і мобільними структурами з високою і цілеспрямованою активністю, породженою прямою зацікавленістю працівників підприємства та інвесторів у швидкій успішній комерційній реалізації розробленої ідеї, технології, об'єкта, винаходу [425, с. 147].

Здійснення наукових розробок, зокрема пошукового характеру, пов'язане із значним ризиком, тому капітал, що їх фінансує, називають ризиковим (венчурним). Звідси і назва – “ризикові підприємства”. Друга їх особливість полягає в тому, що основною сферою їх функціонування є наукоємні галузі (нові засоби зв'язку, електроніка, інформатика, хімія, біоінженерія). Порівняльна характеристика бізнес-моделей малих інноваційних підприємницьких структур табл. АМ.2 додатку АМ.

Венчурні підприємства виконують важливу “зв'язуючу” роль між пошуковими дослідженнями і серійним виробництвом нововведень. За змістом робіт венчурні малі підприємства наближені до однієї з форм інтеграції науки і виробництва – інженерних центрів.

Значення ризикових малих підприємств не обмежується лише нововведеннями. Вони формують новий інноваційно-інвестиційний механізм, що відповідає вимогам структурної перебудови виробництва і зростаючим суспільним потребам [424, с. 168].

Перевагами венчурних малих підприємств є й те, що розробляючи принципово нові вироби та технології, вони можуть одночасно виявляти найбільш перспективні напрями інновацій і безперспективний шлях розвитку

досліджень, що призводить до економії ресурсів (табл. АМ.3 додатку АМ).

Сфера діяльності малих інноваційних підприємств може бути різноманітною, новаторські рішення проявляються не лише у високих технологіях, але й у консервативних секторах. Для всіх інноваційних підприємств притаманні високі ризики на ранніх стадіях розвитку, коли їх комерційне майбутнє виглядає непевно та невизначено. Це обумовлено новизною продукції, роботою на нових ринках, необхідністю створення нових споживчих груп.

Інша характеристика інноваційного підприємства – висока частка додаткової вартості виробленого продукту, важливість нематеріальних активів, важкість оцінки до початку виробництва. Підприємства, що працюють у сфері високих технологій, діяльність яких базується на інтелектуальній власності (патентах, ліцензіях, ноу-хау, об'єктах авторського права) є яскравими представниками інноваційної економіки [354, с. 16].

Ефективність ризикових малих підприємств настільки велика, що робить практику їх створення принадною, а діяльність – ефективною та доцільною. Результатом діяльності венчурних підприємств стали такі вироби, як кінескоп, застібка, турбореактивний двигун, інсулін, кольорова фотоплівка, мікропроцесор. При цьому, варто зауважити, що деякі з венчурних малих підприємств перетворились на великих виробників наукомістких виробів (наприклад, “Ксерокс”, “Епл комп’ютер”).

Венчурні підприємства створюються на договірній основі з використанням засобів юридичних або фізичних осіб, кредиторів, приватних і державних інвестицій. Створення венчурних підприємств викликане рядом причин: інноваційні пропозиції; ризиковий капітал для інвестування венчурного малого підприємництва; високий науковий потенціал; суспільні потреби для реалізації інноваційних пропозицій [424, с. 169]. Порівняльна характеристика інноваційної економіки з урахуванням венчурного бізнесу та економіки за його відсутності, представлено в табл. АМ.4 додатку АМ.

Венчурні малі підприємства можуть бути двох типів: самостійні, які виконують роботи на замовлення і зі своєї ініціативи та відносно незалежні, створенні в складі великих об'єднань, так звані внутрішні венчури (табл. АМ.5 додатку АМ).

Саме у другому випадку, підрозділи отримують самостійність у виборі напрямів дослідження, організації роботи, формування персоналу підприємства. Внутрішні венчури створюються за рішенням керівництва великого підприємства, мають юридичну і бюджетну самостійність. Венчурні малі підприємства широко розповсюджені за кордоном, однак сьогодні й в Україні вони починають вдало та прибутково функціонувати.

Розвиток венчурних малих підприємств базується на різних інвестиційних фондах. Найбільш привабливими інвестиційними проектами для венчурних капіталістів в Україні є медицина і телекомунікації. З цих причин, є потреба в становленні повноцінної системи підтримки інноваційних проектів, яка повинна включати в себе створення інноваційно-венчурних фондів. Для цих

цілей пропонується довести кількість малих інноваційних підприємств в Україні до 90 % від їх загальної кількості. Зараз малі та середні підприємства виробляють наукоємну продукцію, яка, експлуатує науковий потенціал, розроблений ще в радянські часи. Тому, конкурувати із іноземними підприємствами, що просувають на ринок сучасні інноваційні проекти, українським підприємствам досить важко [424, с. 170].

Отже, їм потрібні зміни. Варіанти техніко-технологічного стану інноваційного підприємства за різними варіантами змін представлено в табл. АМ.6 додатку АМ.

Діяльність суб'єкта ризикового підприємництва являє собою рівнодію двох векторів: [власник, воля, свобода, інновація] + [державна, обов'язок, необхідність, примушення, підкорення, залежність]. Складність для аналізу полягає в тому, що істотні чинники першої та другої групи взаємно обумовлюють один одного [426, с. 63].

Ризикове підприємництво (венчурне підприємництво, венчурний бізнес) є активним діяльним началом будь-якої економічної системи. Воно робить систему диференційованою, стійкою, живою, рухомою, адаптованою, сприйнятливою до новацій і, отже, такою, що розвивається [426, с. 57]. Можливості та загрози інноваційного підприємництва в Україні подано в табл. АМ.7 додатку АМ.

Потенційний успіх інновацій залежить від безлічі об'єктивних і суб'єктивних факторів. Основними об'єктивними факторами, що визначають успіх ідеї інноваційного продукту, є технологічні можливості виробництва та потреби учасників ринку [427, с. 67]. Фундаментальні й функціональні фактори діяльності підприємства сфери інновацій представлені на рисунку 4.1, відповідно до їх ієрархії.

Розробляючи інноваційну ідею, венчурне підприємство повинно мати відповіді на такі головні питання: чи існує необхідність у створенні нового продукту? з яким фінансово-економічним ризиком пов'язана ідея нового продукту? чи є новий продукт органічним продовженням попереднього ряду продуктів? яка ймовірність виникнення подібної ідеї нових продуктів у конкурентів? які реальні ринкові шанси мала б реалізація ідеї нового продукту та рівень її комерціалізації?

На нашу думку, можна виділити і ряд аспектів, які визначають успіх сучасного “молодого” венчурного підприємства на ринку інновацій, зокрема:

- швидкість розвитку, що відповідає швидкості розвитку ринку. Якщо у підприємства є ідея, потрібно діяти. Немає часу на її “виношування” – доповнювати та “шліфувати” доведеться в процесі реалізації;

- здатність до партнерства та синергії. Жодне підприємство в інноваційній економіці “не виживе” наодинці – формування альянсу і партнерських відносин неминуче;

- здатність до новаторства і безперервного розвитку;

- культивування талантів;

- глобальність мислення (проекти повинні бути орієнтовані не лише на

місцеві ринки, а й на регіональні та світові).

Рис. 4.1. Піраміда фундаментальних і функціональних факторів діяльності підприємства сфери інновацій [428, с. 86]

Слід пам'ятати, що інноваційна підприємницька діяльність – це реалізація особливих здібностей індивіда, які проявляються в раціональному поєднанні факторів виробництва на основі інноваційного ризикового підходу. Підприємець використовує у виробництві нову техніку та технології, по-новому організовує працю, по-іншому здійснює керівництво, що призводить до зниження індивідуальних витрат виробництва. Він максимально ефективно налагоджує маркетингову діяльність, більш точно визначає ринок, на якому вигідно закуповувати засоби виробництва. У результаті підприємець отримає більше прибутку, ніж звичайні бізнесмени. Однак, він не уникає ризику, як це за звичай робиться, а йде на нього свідомо, для того щоб отримати більший дохід ніж інші, тобто своєрідну компенсацію за ризик [429, с. 35]. До того ж підприємці-новатори, якщо інституціональне середовище не перешкоджає їх діяльності, в конкуренції одне з одним тестують і трансформують організаційні структури, відбираючи в кінцевому рахунку найбільш ефективні. В зв'язку з цим, умовно ділять інституціональні системи на два типи: проорганізаційні і контрорганізаційні [430, с. 165], так як ефективні ринки інновацій – це не що інше, як сукупність ефективних інститутів інноваційного розвитку.

З інституціональної точки зору, зацікавленість представляє не стільки сама фігура підприємця, скільки зовнішнє середовище, інституціональна структура ринку, в якій він діє. Нові блага не є повними субститутами по відношенню до вже запропонованих на ринку, що забезпечує інноватору монопольне становище і свободу у становленні цін. Ціноутворення, в умовах недосконалої конкуренції, сумісне з досягненням рівноваги на новому рівні лише в інституціональних рамках, які дозволяють виробникам нових благ та

їх споживачам обмінюватися інформацією і погоджувати інтереси. “Якщо економічна система виявляється виведеною з рівноваги, слід звертати увагу на інституціональну структуру трансакцій та ринку” [431, с. 46].

Закордонний науковець А. Олійник, виходячи зі своїх наукових досліджень інститутів та організацій в теоріях росту, сформулював вимоги, яким повинна відповідати інституціональна теорія інноваційного розвитку. Серед них:

- врахування усієї сукупності суб'єктів, чії дії здатні викликати довгостроковий ріст. Фігура підприємця в сфері інновацій – одна з головних серед цілого ряду суб'єктів розвитку: держави, фірми, домогосподарства;

- врахування інституціональних умов, в яких діють суб'єкти довгострокового розвитку. Довгостроковий економічний ріст стає функцією від своєрідних інституціональних та організаційних умов, які створюють стимули для інноваційної діяльності всіх економічних суб'єктів [432, с. 136].

Ризикове підприємство є одним з найважливіших ринкових інститутів поряд із державою та домогосподарством і як повноцінний суб'єкт економічних відносин самостійно приймає фінансово-економічні рішення. Організаційний розвиток венчурного підприємства можна трактувати як рух по особливій траєкторії структурних змін. Аналіз “ефекту історичної обумовленості” у його розвитку вимагає додаткового перегляду аргументів, які були сформульовані при вивченні динаміки інститутів [433, с. 134].

У межах ризикового підприємства, функції які виконує ідеологія на інституціональному рівні, переходять до організаційної культури. В будь-якому інституті-організації, підприємстві, профспілці, політичній партії є загальна когнітивна складова – організаційне знання [434, с. 195]. Організаційна культура ризикового підприємства матеріалізується в нормах, правилах і традиціях, на основі яких будуються взаємовідносини між “принципалом” та “агентом”. Інтерпретативна функція організаційної культури венчурного бізнесу полягає в її використанні “агентами” для оцінки обґрунтованості рішень “принципала” при настанні тих чи інших непередбачуваних обставин. В нашому випадку, це може бути настання ризику в інноваційному проекті.

Ми поділяємо думку А. Олійника про те, що організаційна культура ризикового підприємства – це сукупність норм, правил та традицій, регулюючих взаємодію між членами організації і є вираженням їх колективних знань й досвіду. Організаційна культура такого підприємства, на нашу думку, до того ж проявляється через рівень інноваційної поведінки. Під інноваційною поведінкою ми розуміємо комплекс дій та вчинків, що здійснюються в процесі створення нововведень і таких, що виражають реакцію на умови інноваційної поведінки. Комплекси організаційних рутин створюють організаційну інноваційну культуру підприємницької структури.

Підприємницька структура сфери інновацій є сукупністю відносин “принципал-агент” як механізму обмеженої дивергенції між економічними суб'єктами та внутрішньої організації з урахуванням визначальної ролі

транзакційних витрат. Звідси, можна стверджувати, що внутрішньофірмові відносини – це контракт, за яким одна чи більше осіб (принципали) наймають інших осіб (агентів) для виконання обумовлених завдань або здійснення транзакції, що базуються на делегованих повноваженнях та ухвалених принципалом рішеннях. Саме неінституціоналісти вважають за необхідне досліджувати всі внутрішньофірмові процеси [435, с. 14–15]. Перш за все, це стосується логіки різноманітних інституціональних угод, що укладаються підприємницькими структурами. Тобто транзакційна економіка розглядає підприємства, зміщуючи акцент від виробничо-розподільчих одиниць до структур управління [436, с. 8].

Американські економісти М. Дженсен (M. Jensen) та У. Меклінг (W. Meckling) [437] розглядають підприємницьку структуру як мережу контрактів, що встановлює винагороду за витрати, які виникають внаслідок кооперування інноваторів під час інноваційної діяльності. Дослідники відзначають, що запропонована на підприємстві система заохочень й покарань впливає на поведінку раціональних агентів-інноваторів. Звідси, на відміну неокласичної теорії, виробнича функція (F) відповідно до системи прав власності (R) виглядатиме як:

$$Q = F_R(L, K, M, C, T) \quad (4.1)$$

де L – праця інноватора, консерватора;
 K – венчурний капітал;
 M – матеріали і сировина;
 C – внутрішні “правила гри”;
 T – вектор технологій та необхідний рівень знань.

З огляду на запропоновану функцію, саме модель “принципал-агент” з урахуванням специфіки активів у площині внутрішньофірмових правил [435, с. 15] формулює завдання щодо визначення оптимальних структур венчурного капіталу і праці новаторів, інноваторів і консерваторів, які здатні мінімізувати агреговані витрати підприємницької структури сфери інновацій.

Поділяємо думку українського науковця Р. Пустовійт [435, с. 16] щодо того, що у будь-якому випадку слід говорити про розробку відповідного контракту між принципалом і агентом як угоди, що є написаною (в нашому випадку, спільний інноваційний проект або інноваційну діяльність за участі залучених агентів). Науковець вирізняє взаємовідносини “принципал-агент”, коли право приймати рішення належить лише одній стороні, та яке можна окреслити шляхом побудови відповідної моделі “дилеми ув’язнених”, що розроблена інституціоналістом А. Олійником [438, с. 264].

Обґрунтовані відносини довіри між економічними агентами в моделі “дилеми ув’язнених” – це актив їх репутації та авторитет. Вище вказані науковці припускають, що витрати принципала на моніторинг агента є 1, дохід від сумлінного виконання агентом обов’язків (в нашому випадку

виконання спільних інноваційних проєктів) – 2, а збитки у разі ухилення/невиконання оцінюються у 2. Якщо під час здійснення принципалом контролю виявилось, що агент ухиляється від виконання покладених розпоряджень, він автоматично втрачає обіцяну винагороду. Означена взаємодія подана на рисунку 4.2.

Агент \ Принципал	Здійснюють контроль	Не контролюють
Сумлінно, добросовісно виконують покладені на них обов'язки	1; 1 (St2)	1: 2 (St1, P)
Ухиляються від виконання обов'язків	0; 1	2: - 2

де $St1$ – перша рівновага за Штакельбергом;

$St2$ – друга рівновага за Штакельбергом;

P – рівновага за Парето.

Рис. 4.2. Матриця взаємодії “принципал – агент” в інноваційному підприємстві [435, с. 16; 438, с. 199, 264]

Важливе місце у функціонуванні венчурного підприємства займають рутини (з англ. – “заведений порядок”). У даному контексті рутини визначається як “запам’ятовування дій через їх регулярне повторення” [439, с. 99]. “Рутини... створюють можливості для майбутніх дій і формують самі ці дії... функціональне значення звичок і рутин для агента полягає в тому, що завдяки їм він може менше віддаватися роздумам, поточним складним аспектам щоденної поведінки” [131, с. 202]. Життєвий цикл організаційних рутин, що виникають під час інноваційної діяльності та крива витрат

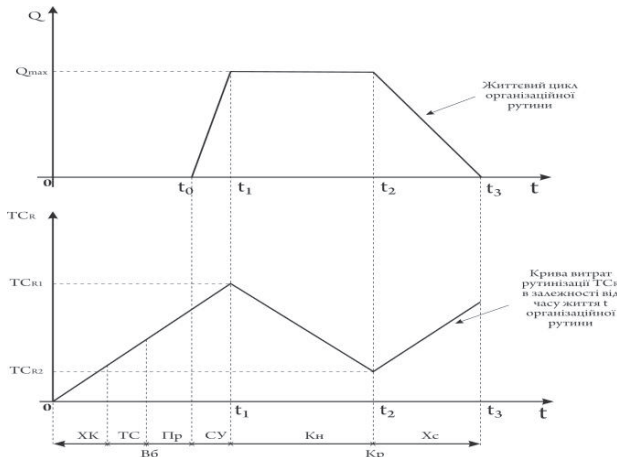
рутинізації TC_r в залежності від часу життя t організаційних рутин, представлено на рисунку 4.3.

Ефективні рутини закріплюють мотивацію венчурної діяльності, забезпечують контроль, реплікацію, імітацію вдалих способів діяльності інших економічних суб’єктів (з позиції інноваційної діяльності це може бути процес дифузії інновацій). Вони оптимізують ризикову діяльність по досягненню конкретних цілей, виступають в якості “інформаційних генів” [242, с. 108] інституту інноваційного розвитку.

Рутини відіграє ключову роль в забезпеченні інформаційного обміну між членами венчурного підприємства. Вона лежить в основі їх здатності отримувати, трактувати, формулювати та передавати повідомлення. Кожне підприємство сфери інновацій, у відповідності до галузі, в якій воно працює, має свій “організаційний діалект”, порядок творення інноваційного продукту/ послуги. До прикладу, на жодному з венчурних підприємств не розмовляють ні “чисто” англійською, ні “чисто” українською мовами [433, с. 135].

З метою забезпечення активної інноваційної діяльності підприємницьких структур та їх адаптивної флексибільності, по-перше, потрібно створити

сприятливе інституціональне середовище. По-друге, змінити структуру ментальності населення. По-третє, вмонтувати у внутрішнє культурно-ділове середовище підприємницької структури “вітряк інновацій”. “Вітряк інновацій” ми пропонуємо розуміти як постійно функціонуючу відпрацьовану систему “народження інноваційного товару/послуги”, що супроводжується новими рішеннями в інноваційній діяльності з мометну появи цих рішень до практичного їх впровадження.

Де,

XK – фаза харизматичного керівництва;

TC – фаза творчої спільноти;

Bb – вибір;

Pr – підприємницька фаза;

t – час;

CV – фаза стратегічного управління;

Kn – фаза консервації;

Kp – криза;

Xc – фаза хаосу;

Q – результат діяльності;

t_0 – момент початку появи результатів від появи рутини;

t_2 – завершення періоду прискорення рутини;

t_1 – завершення періоду формування рутини;

t_3 – завершення періоду розрушення рутини.

Q_{max} – максимальний результат застосування рутини;

Рис. 4.3. Організаційні рутини, що виникають під час інноваційної діяльності [428, с. 86–88]

Дія “вітряка інновацій” повинна підсилюватися ефективним творчим кліматом, позитивною і сприятливою атмосферою в трудовому колективі венчурного підприємства. Це, в свою чергу, підвищить якість інноваційної діяльності, що позитивно вплине на конкурентоспроможність інноваційної продукції/послуги інституту інноваційного розвитку на ринку інновацій.

До діяльності “вітряка інновацій” мають залучатися всі працівники і підрозділи венчурного підприємства. Персонал повинен характеризуватися творчістю й креативністю. “Вітряк інновацій” – це всеохоплююче управління якістю, що включає всі аспекти та послідовні етапи інноваційної діяльності підприємницької структури, увесь інноваційний ланцюг (рис. 4.4). А саме:

Ідея → нова (або вдосконалена) технологія → лабораторний зразок → комерційний зразок → пробна серія → мала серія → серійне виробництво з модифікацією продукту

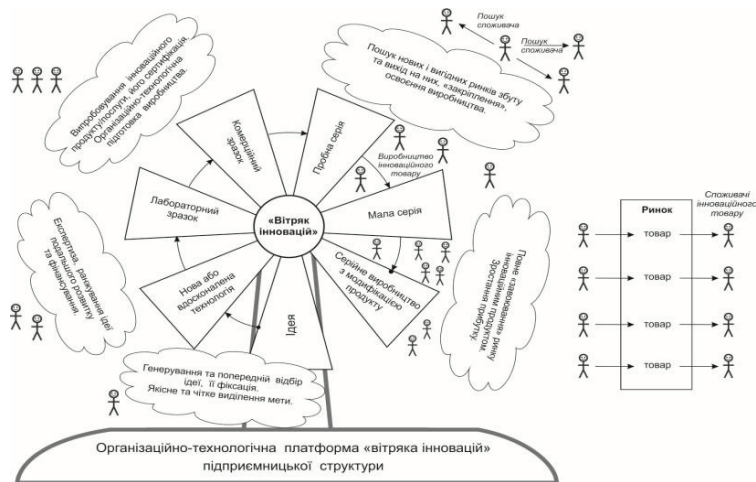

Рис. 4.4. Організація дії “вітряка інновацій” підприємницької структури за процесами інноваційної діяльності (розробка автора)

Діяльність “вітряка інновацій” має відбуватися в рамках стандартів системи управління якістю ISO 9001:2009 [440], тобто: залучення всіх співробітників організації до діяльності з покращення якості, постійне підвищення кваліфікації працівників-інноваторів; орієнтація на споживача; провідна роль керівника венчурного підприємства та застосування ним системного підходу до управління; отримання зразків щодо управління якістю, контакт між першою та другою стороною (постачальник – споживач), затвердження або реєстрація, що їх проводить друга сторона, сертифікація або реєстрація, що їх проводить третя (незалежна) сторона; мінімізація ризиків; процесний підхід; постійне покращення; взаємовигідні ділові відносини з контрагентами.

В умовах жорсткої конкуренції, гарантії якості роблять вирішальний внесок щодо вибору споживачем інноваційної продукції/послуги тієї чи іншої підприємницької структури. Однією з таких гарантій і є наявність у підприємства (компанії) сертифікату на відповідність стандарту ДСТУ ISO 9001:2009. Наявність такого сертифікату – це, перш за все, “візитна картка

компанії”, яка гарантує, що всі процеси, що функціонують у компанії, керовані і перебувають під контролем керівництва компанії [440].

Запропонований нами “вітряк інновацій” демонструє життєвий цикл інноваційного продукту/послуги. Він є базовим для можливих створюваних новинок на венчурному підприємстві. “Вітряк інновацій” будь-якого успішного інноваційного проекту за життєвий цикл робить один оберт з моменту зародження ідеї до дифузії інновації на ринку інновацій. Постійне перебування в русі “вітряка інновацій” говорить про наявність потужної рушійної сили на зразок розвинутої інноваційної інфраструктури, “дорожньої карти” створення інноваційного продукту/послуги та служби експлуатації, НТП, прагнення учасників інноваційного бізнес-процесу до отримання максимального прибутку, конкуренції на ринку інновацій [441, с. 104].

Інституціональне середовище, яке складається з неформальних обмежень, сприяє становленню особливих венчурних структур – мереж, похідних від цього середовища. Прикладом тут можуть слугувати інноваційні бізнес-інкубатори, що створюються на спільній базовій технологічній платформі. Як зазначають окремі дослідники, інституціональне середовище з низьким рівнем інституціональної довіри (його вимірюють на підставі опитування респондентів про довіру до уряду та інших формальних структур), але з високою міжособистою персоніфікованою довірою, сприяє розвитку різних гібридних структур, у тому числі й мереж [442, с. 119]. “Операціоналізація довіри складне завдання, що має суттєвий вплив на економічну організацію. Підприємницька структура повинна орієнтуватися на нематеріальні активи та на те, що саме довіра накладає реальні обмеження на базові схеми контрактів” [443, с. 411]. Щоб отримати довіру працівника-інноватора, підприємницька структура повинна сама себе “зв’язати” певними принципами, обіцяючи (у явній чи неявній формі) керувати ними при просуванні під час непередбачених (ризикових) обставин.

Інституціоналізація взаємовідносин у ході капіталовкладень в інноваційні проекти сприяє формуванню довіри, що ґрунтується на очікуванні надійності, яка проявляється в різних формах, втілюється в репутації й базується на інвестиційно-привабливому іміджі підприємницької структури. Довіра обумовлюється потребою економічних агентів вступати в процес взаємодії з метою отримання вигод, тобто максимізації загальної корисності та ґрунтується на їх семантичній та інноваційній активності [444, с. 149].

Набір таких принципів і є організаційною культурою. Підприємницької структури сфери інновацій, що сформували високу організаційну культуру, одержують істотні вигоди у довгостроковій перспективі [445, с. 164]. На наш погляд, інституціональні можливості і довіра забезпечують сприйняття та реалізацію нововведень, формують інноваційне середовище підприємницької структури, як один з компонентів її інноваційного потенціалу.

Інноваційна діяльність характеризує активність суб’єкта господарювання. Її елементами є: предметність, що зумовлена результатами минулої діяльності, накопиченим досвідом та знаннями; доцільність; перетворення

об'єкта на який вона спрямована; створення нового об'єкта. Ризикове підприємництво включає 4 підсистеми: об'єктивно-зумовлену (потреби та інтереси); суб'єктивно-регулятивну (диспозиції); виконавчу (сукупність вчинків, які здійснюються під час реалізації поставленої мети); об'єктивно-результативну (результати інноваційної діяльності) [420, с. 113].

Невизначеність, що характерна для венчурного підприємництва пов'язана з неповнотою та неточністю інформації про умови реалізації інноваційного проекту. Невизначеність знаходиться в тісному взаємозв'язку з ризиком та втратами, що утворює ланцюг типу: *невизначеність – ризик – втрати*. Слід звернути увагу на те, що при цьому ризик інноваційної діяльності характеризується великою ймовірністю втрат в зв'язку з невизначеністю. Втрати, в даному ланцюгу, пов'язанні зі збитками внаслідок настання ризикового випадку в умовах невизначеності інституційного середовища.

Зовнішнє середовище венчурного підприємства ми розглядаємо як багаторівневе утворення. Основними його рівнями є система управління самим ризиковим підприємством та, у відповідності до рівнів економічної агрегації, галузь, національна економіка, глобальне середовище (рис. 4.5).

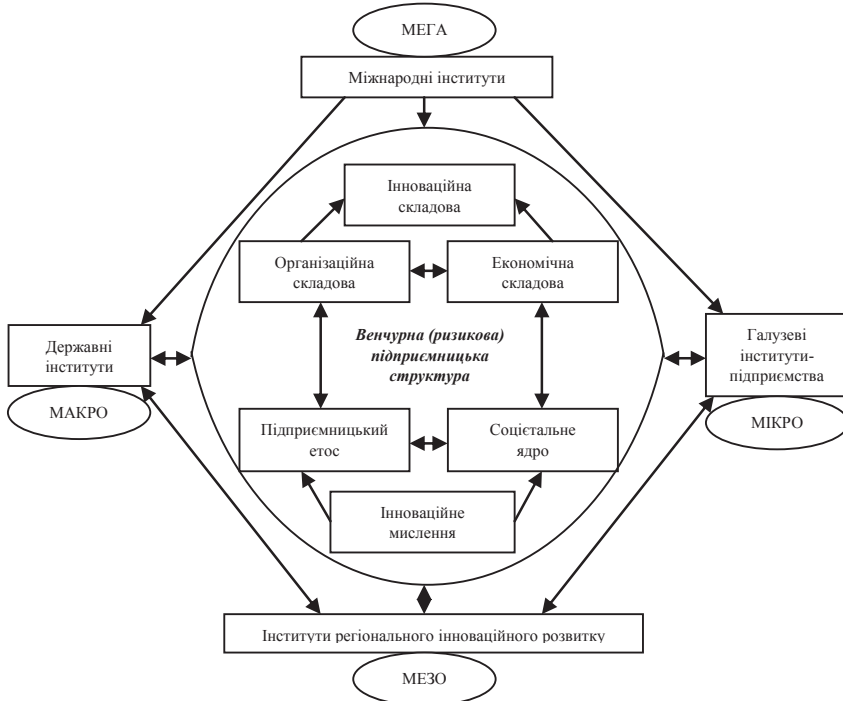

Рис. 4.5. Інституціональна будова венчурної підприємницької структури та її взаємозв'язок із зовнішнім інституціональним середовищем (розробка автора)

Всі ці структурні елементи інноваційної сфери є “зацікавленими сторонами” та очікують на свою вигоду. Так, малі венчурні підприємства прагнуть отримати прибутки, накопичити досвід ефективного ведення бізнесу за рахунок створення або залучення інновацій. Загальний економічний результат для малих інноваційних підприємницьких структур полягає у зростанні обсягу отриманого прибутку, що стає можливим завдяки зменшенню ризиків ринкової взаємодії та інноваційних ризиків і відповідній економії трансакційних витрат. В перспективі це забезпечить накопичення коштів з метою переходу малих інноваційних підприємств на вищу стадію життєвого циклу.

Регіональні та місцеві інститути влади очікують на зростання ділової активності малих інноваційних підприємницьких структур, що сприятиме соціально-економічному розвитку регіону (зростання надходжень до місцевих бюджетів, зменшення коштів на соціальні виплати тимчасово безробітним завдяки збільшенню кількості робочих місць). Держава отримує появу нових точок економічного зростання. Вона підтримує і забезпечує засвоєння новими підприємницькими структурами сфери інновацій правил економічної поведінки, що формуються в межах і рамках програм стратегічного розвитку України та які покликані створити рівні умови для інноваційної діяльності й розвитку. Населення країни, будучи споживачами інноваційної продукції/послуги, завдяки розвитку конкуренції в інноваційному підприємницькому середовищі, отримує якісну, різноманітну та доступну нову продукцію [446, с. 203]. Отже, інтереси всіх “зацікавлених сторін” не є антагоністичними, так як функціонування структур підтримки інноваційної діяльності підприємств зменшує структурну невизначеність взаємодії між економічними інститутами та дає змогу краще використовувати обмежені ресурси, особливо на рівні регіонів.

Слід звернути увагу на те, що кожне з вказаних рівнів економічної агрегації інноваційної економіки характеризується сукупністю інституціональних систем. Серед них: економічні, політичні, правові, соціальні, державні, культурні, міжнародні інститути, з якими взаємодіє система управління венчурного інституту інноваційного розвитку.

Економічне наповнення внутрішньої інституціональної будови венчурної підприємницької структури забезпечує її хабітуалізацію до постійно змінюваного інноваційного середовища (рис. 4.5). Організаційна складова забезпечує досягнення мети венчурною підприємницькою структурою. Нормативну і організаційну структури підприємства потрібно розглядати як єдине ціле, а елементи, що включаються в їх функціонування, як стратегічні. Підприємницький етос [447] ризикового підприємства являє собою систему цінностей інноваційного підприємництва та індивідуальних особливостей новатора і інноватора. Він відповідає за легітимізацію нормативного порядку і збереження стану цілісності.

Соцістальне “ядро” [420, с. 115], у вигляді єдиного колективу, підпорядковується встановленому на підприємстві нормативному порядку та

забезпечує його внутрішню єдність. Індивідууми “включаються до функціонування тієї чи іншої підприємницької структури, здійснюють свої функції не ізольовано, взаємодіючи один з одним... виникає тенденція адаптації до форм і способів функціонування соціального ядра та системи її структурних і особистісних елементів” [420, с. 116]. Новатори та інноватори в процесі міжособистісної взаємодії, під час інноваційної діяльності на підприємствах, формують свої різноманітні потреби, інтереси, установки та ціннісні орієнтири, реалізація (або нереалізація) яких визначається їх відношенням до форм і способів функціонування як структурних елементів венчурного підприємства, так і інноваційної економіки в цілому.

На формування інноваційно прогресуючого венчурного підприємства впливає розвиток суспільства, як соціальної системи. Адже становлення індивідуума, як новатора, знаходиться під постійним впливом “освіти та естетичним (естетичне виховання), моральним (моральне виховання і “присікання” різних форм девіантної поведінки), фізичним (охорона здоров’я, фізичне виховання) розвитком” [420, с. 125].

Щодо впливу інституціонального середовища на інноваційну підприємницьку діяльність, слід зауважити, що економісти характеризують його як сукупність формальних і неформальних рамок, які структурують дії підприємців [448, с. 11]. У реальному інституціональному середовищі діють ефективні та неефективні інститути, але фактично немає нейтральних. Ефективними є ті інститути, що заохочують розвиток підприємницьких інновацій, а дії владних структур, спрямовані на консервування встановлених пільг і привілеїв, потрібно відносити до розряду неефективних.

Специфіка траєкторії розвитку венчурного підприємництва зумовлюється національними особливостями в його організаційній структурі. Більшість ризикових підприємств працює з урахуванням тенденцій, які складаються на світовому ринку інновацій, тому спостерігається різновидність їх структур та стратегій, які вони використовують. Сукупність факторів, що впливають на вибір траєкторії інноваційного розвитку, в кожній країні унікальна:

- інституціональне середовище, в тому числі траєкторія інституціонального розвитку;
- ступінь специфічності активів (рівень розвитку конкурентного ринку інновацій);
- міра невизначеності зовнішнього середовища (ступінь стабільності ринку інновацій);
- ступінь схильності до ризику (частка людей, нейтральних до ризику в загальній чисельності населення країни);
- рівень складності інноваційних угод, що залежить від загального рівня соціально-економічного розвитку;
- співвідношення ціни доступу до закону та ціни позалегалності [433, с. 136].

Важливу роль в системі ідеологічних інститутів відіграють норми і правила адміністративної, ділової етики, формування принципів довірливих

відносин та добросовісного дотримання правил. Інституціональні правила знаходять своє відображення в законодавчо-нормативних актах, визначаючи і обмежуючи інноваційну поведінку інноваторів на венчурних підприємствах. Саме безпосередньо на підприємствах, діяльність яких пов'язана з інноваційним ризиком, повинна розроблятися різноманітна нормативна база. Така база має включати не лише формальну правову систему, але й регламентувати неформальні звичаї та норми. На венчурних підприємствах має культивуватися правило інноваційної культури зі своїми традиціями, порядками, еталонами поведінки, діловим інтересом/зацікавленістю, панівними цінностями та етосом.

Внутрішньофірмові правила за М. Дженсеном та У. Меклінгом [437, с. 469–509] представлені множиною варіантів вибору організаційної форми бізнесу, ступенем децентралізації, правовими схемами кредитування інноваційної діяльності, ресурсного забезпечення. Отже, схеми прав власності та внутрішньофірмові правила безпосередньо впливають на індивідуальну поведінку інноваторів. Правила є результатом засвоєних форм інноваційної поведінки і діяльності. Для ефективності формальних і неформальних норм важливим є “консенсусний” тип створюваних інститутів інноваційного розвитку. Ризикові підприємства добровільно притримуються формальних норм, якщо вони відповідають їх інтересам. Тому, серед економічних інститутів важливе місце займають інститути сприяння взаємодії суб'єктів, які здатні забезпечити стабільність попиту на інноваційну продукцію кожного з них [421, с. 24].

За відсутності адекватного інституціонального фундаменту інноваційне зростання носить тимчасовий кон'юнктурний характер. Головною передумовою досягнення сталого інноваційного розвитку повинен стати такий соціально-економічний устрій, метою якого є індивідуум, а ринкові цінності виступають лише як засіб саморегуляції системи [449, с. 167].

Важлива функція цінностей – відігравати роль критеріїв вибору з альтернативних способів дій. Цінності в межах підприємницької структури розподіляються за ступенем їх суспільної значущості та важливості. Вони можуть бути високого та низького порядку, більш чи менш бажані. До того ж відносини між цими цінностями можуть бути як гармонійними та взаємопідсилюючими, так і нейтральними, подекуди антагоністичними, взаємовиключними [420, с. 476]. В ситуації, коли система цінностей підприємницької структури сфери інновацій характеризує стійкість, відтворюваність в часі і розповсюдженість в межах інноваційного суспільства, ця система конкретизується у формі норм в сфері інновацій.

У загальному розумінні норму слід розглядати, як абстрактно сформоване правило, припис [420, с. 477]. Що стосується норм в сфері інновацій, то вони являють собою сукупність актів дії, що характеризуються високим ступенем однорідності та скорегованої повторюваності на венчурному підприємстві. Норми сфери інноваційного підприємництва “нерозчленовані в суспільній свідомості на цілі та засоби, вони існують у вигляді стереотипів (стандартів

поведінки), як дещо допустиме, сприймаються в якості таких і відтворюються в поведінці” [420, с. 478] новаторів без їх обов’язкової свідомої оцінки. Політичні норми, прямо пов’язанні з системою ідеологічних цінностей, вони впливають на норми економічного характеру підприємницьких структур, які, в свою чергу, впливають на норми технічні і технологічні. Норми професійної етики і моралі та норми повсякденної поведінки охоплюють, по суті, всю сукупність актів поведінки новаторів на ризикових підприємствах.

Для того щоб засвоєння інституціональних норм було розвитком, венчурне підприємство повинно інтегруватися в інституціональну систему та використовувати існуючі інститути у процесі максимізації корисності. Інституціоналізація розвитку венчурного підприємства послідовно включає такі внутрішні моменти: засвоєння, виконання та використання інституціональних норм [103, с. 103–105; 432; 121, с. 53].

Отже, є три рівні відносин венчурного підприємства з інститутами: контакт (зіткнення); включення в систему; інтеграція у систему. Тільки інтеграція дає можливість свободи в середині інститутів, тобто використання. Четвертий рівень інституціональної активності ризикового підприємства – це вихід у надінституціональний простір, тобто інновація. Тут дефіцит правил компенсується правом сильного (спритного, розумного), яке потім фіксується у вигляді інституціональних норм.

Для того, щоб делегування повноважень не призвело до хаосу, це делегування має відбуватися за визначеними правилами, які по суті є певними домовленостями про розуміння сенсу інноваційної діяльності, що покладається на економічного агента. В зв’язку з цим, підприємницьку структуру сфери інновацій (виробничу одиницю) потрібно розглядати, як сукупність писаних і неписаних правил, які поєднують її різноманітні ієрархічні рівні [18, с. 29–30].

Виходячи з вище сказаного, можна стверджувати, що існує три вихідні пункти інституціонального розвитку венчурного підприємства: професіоналізм та креативність; інновації; власність.

Вказані вище вихідні пункти в подальшому розвитку перетинаються, переплітаються, взаємодіють. Виникнувши з будь-якої точки соціального простору, інституціонально-розвинуте ризикове підприємство обов’язково має пройти і через дві інші. Власність, як цілепокладання, породжує потребу в професійно-інноваційному менеджменті. Високий професійний статус дає право на власність шляхом оплати акціями або паями. Інновації дозволяють формувати норми, стандарти, які оформляються через патентні механізми у право власності на винахід [426, с. 68]. Об’єктивна власність індивідуума – це власність енергії потреб, потреба в знаннях. У процесі розвитку, ця власність є об’єктивно-суб’єктивною, тобто розвивається до інтелектуальної власності індивідуума. Саме остання є основою розвитку всього іншого [449, с. 167].

Інституціональне середовище – це комплекс формальних правил, що ґрунтуються на правах власності, вважає американський економіст

О. Вільямсон (O. Williamson) [450, с. 598]. Вирішальний вплив на забезпечення самостійності господарюючих суб'єктів сфери інновацій справляє приватна власність, яка і є основою становлення системи мотивації підприємців-інноваторів та працівників [451, с. 78].

Підприємець-власник не просто працює, він постійно “включений” у проблеми своєї фірми, щиро вболіває за них, прагне будь-що підвищити свою кваліфікацію та якість роботи [452, с. 103]. Власницька мотивація й інтелектуальний потенціал максимально реалізуються у сфері інноваційного підприємництва, насамперед на малих підприємствах та в інноваційно-впроваджувальних фірмах [453, с. 106].

Власність є внутрішнім стимулом, що змушує власника господарювати ефективно, раціонально використовувати наявні ресурси і час [454, с. 103]. Але, сьогодні значення інституту приватної власності не слід абсолютизувати. Так, в окремих європейських країнах приватна власність втратила свій традиційний вплив на підприємництво. Окрім цього, дещо змінилися функції приватної власності: від чисто економічних цілей і завдань, вони еволюціонують до соціально-етичних [454, с. 75]. Слід зауважити, що саме інноваційне підприємництво найбільш зацікавлене у фаховому зростанні працівників. Це викликано тим, що його становлення і розвиток залежать від багатьох чинників, мотивів та стимулів до ефективної та активної економічної діяльності суб'єктів господарювання, і всі вони тісно пов'язані з відносинами власності [453, с. 107].

Характеризуючи два типи поведінки підприємства (прирошена та підприємницька), російський науковець І. Ансофф [455], відзначав, що природжена поведінка спрямована на створення традицій в середині організації та в її відносинах із зовнішнім середовищем. Підприємницький тип поведінки, на його думку, спричиняє зовсім інше ставлення до змін. Тобто, підприємницька структура прагне до змін, виступає за безперервну, постійну зміну досягнутого стану.

На відміну від найманих працівників, інноваційна діяльність підприємця-власника не протидіє йому, як вияв чужої волі. Вона не є примусовою, а практично завжди виступає формою прояву власної сутності як творчої, ініціативної людини. Тому, мотивація підприємницької діяльності в сфері інновацій – це особлива форма господарської поведінки, яка реалізується у самостійній, творчо-пошуковій, ініціативній, ризиковій, новаторській діяльності [453, с. 107].

Враховуючи фактор “саморегулювання бізнесу” [456, с. 88] та динаміку інституціонального процесу, керівники-власники підприємницьких структур повинні забезпечувати виконання ряду функцій. Серед них: здійснення моніторингу за дотриманням стандартів, правил та існування системи санкцій за їх порушення під час здійснення інноваційної діяльності; гарантування дії системи правил і стандартів функціонування підприємницьких структур в інституціональному середовищі як на макро-, так і на мікрорівні [435, с. 15–16].

Слід звернути увагу на те, що поряд з вище вказаними трьома вихідними пунктами (професіоналізм та креативність; інновації; власність) на етапі становлення інноваційної економіки, є потреба у виокремленні та появі четвертого – свободи творчості. Свобода творчості – одна з умов інноваційної економіки. Суть творчості, як інституції – пошук неординарних рішень у сфері інновацій в різних галузях господарства. Свобода творчості як інституція необхідна, щоб розширити для кожного ризикового підприємства поле пошуку, зв'язок обмеження, за яким, можливо і знаходяться кращі рішення. В інноваційній економіці провідних країн світу велика кількість індивідуумів заробляє творчістю. За нововведенням в кінцевому результаті, стоїть відкриття. Відкриття – це індивідуальний акт особистості, людини, яка пережила свого роду “осяяння”. Життя індивідуума-новатора, який мав подібні відчуття, наповнюється змістом і він жадає нових і нових повторень. На нашу думку, чим більше нововведень, відкриттів та винаходів, тим більше щасливих індивідуумів, тим “інноваційно здоровіше суспільство”.

Щодо України, то “інноваційно здоровим” українське суспільство назвати не можна. Загальна кількість запатентованих винаходів в нашій країні залишається невеликою (табл. АД.2 додатку АД). Основні причини цього наступні: незахищеність прав інтелектуальної власності, що не стимулює інвестиції в інноваційну сферу; невирішеність цілої низки економічних та правових питань патентно-ліцензійної сфери; нестача фахівців з розповсюдження нововведень як специфічного товару ринку інновацій; не створено загальнодоступної системи державного обліку і розповсюдження інновацій [457, с. 215; 458; 459; 460].

Свобода венчурного підприємництва – це складова свободи творчості. Підприємницькі здібності інноватора і консерватора – це, зазвичай, пошук неординарних рішень, в супереч тому факту, що в бізнесі є своя рутинна. Але венчурне підприємництво – творчість своєрідна. Вона зорієнтована не на пізнання та відкриття, а все ж на вигоду. І тут важливим є баланс обмежень і свободи, яка змінюється зі змінами обставин. Інноваційна економіка і тут, напевне вимагає зміщення балансу в сторону більшої свободи.

Потужний вплив на інноваційну підприємницьку діяльність, що пов'язана з ризиком здійснюють інформаційні технології, Інтернет. Їх використання змінює взаємодію інституціонального середовища з інноваційною діяльністю венчурних підприємств. Активне використання зовнішньої інформації у внутрішніх процесах надає венчурному підприємству суттєві конкурентні переваги в оволодінні міцними позиціями на ринку інновацій.

Головне, на думку науковця В.Сизоненка, полягає в тому, що інформаційні технології змінюють характер економічних відносин, форми зв'язків між різними інститутами, сферами діяльності венчурних підприємств. Завдяки сучасним інформаційним технологіям виникають нові можливості відносин у діловому інноваційному середовищі. Так, маркетинг відносин у венчурному бізнесі охоплює фінансові, соціальні, структурні зв'язки та має такі виміри, як довгостроковість зобов'язань (гарантії),

взаємність, інституціональна довіра. Виникають такі чинники ділової інноваційної мережі, як інтерес (здатність працювати в Інтернеті); інвестиції (фінансове джерело і готовність вкладати венчурний капітал); інновації (як об'єкт взаємних відносин й економічних інтересів); інтеграція (як умова можливості реалізації відносин в інноваційній діловій мережі). Зростання рівня усупільнення у сфері інноваційної діяльності ущільнює зв'язки між технологією і економікою, робить макроекономічне середовище ризикового підприємництва ціліснішим та взаємозалежним [442, с. 122–123].

Поряд з вище вказаними проблемами, з якими зіштовхуються венчурні підприємницькі структури є й проблема попиту на інноваційні товари. У ринковій економіці товари не виробляються, якщо на них немає ефективного попиту. Оскільки інновації на українських підприємствах “не йдуть”, це означає, що попит на них зі сторони підприємств відсутній або подавлений.

Попит підприємств на інновації – це попит на них зі сторони домінуючих власників активів. На українських підприємствах вони представлені, як правило, фізичними (а не юридичними) особами. Оскільки в масовому порядку відділення власності від управління ще не відбулося, то, зазвичай, власники й афілійовані особи є одночасно і топ-менеджерами (стратегічними контролерами) підприємства. Це явище отримало назву “економіка фізичних осіб” та “сімейно-клановий капіталізм”, який означає концентрацію економічної влади на підприємстві в руках окремих індивідів і членів їх сімей, які здійснюють контроль над виробництвом продукції й розподілом доходів від її реалізації [200, с. 45].

Йдучи інноваційним шляхом, підприємства отримують економічний прибуток, так як сформують особливі виробничі здібності, знизять витрати виробництва на одиницю продукції порівняно з іншими товаровиробниками в галузі. Вони зможуть одержати прибуток, випускаючи продукцію з характеристиками, які відсутні у конкурентів. Вказаний шлях базується на створенні підприємцем техніко-технологічних і організаційних переваг перед іншими товаровиробниками. В цьому випадку, джерелом прибутку, який він отримує, стає тимчасова монополія новатора.

Так, безперечно інноваційний шлях створення економічного прибутку пов'язаний з ризиками інвестицій в науково-дослідні і конструкторські роботи, нову техніку й технології, передбачає відносно широкі часові горизонти господарського планування, так як інвестиції, зазвичай, можуть принести віддачу лише в довгостроковій перспективі. Тому базовими умовами інноваційного розвитку є наявність стабільних “довгих, тривалих правил”, які гарантують, що економічний прибуток буде отриманий в результаті інвестицій у знання і далі – в нову техніку та технології [200, с. 46]. Глобалізаційні процеси економічного та політичного характеру в різних країнах і регіонах здійснюють відчутний вплив на розширення й поглиблення комплексу ризиків інноваційної діяльності підприємницьких структур.

Сьогодні, за умов зростання конкуренції на товарних ринках і, відповідно, необхідності частішої періодичності вкладання в інноваційні проекти,

збільшуються інноваційні ризики на венчурних підприємствах. На практиці, ухилення від ризиків реалізується у формі надання переваги менш ризиковим інноваціям. Врахування ризику в венчурній підприємницькій діяльності – один із кроків на шляху до ефективної беззбиткової або малозбиткової діяльності таких підприємств [459, с. 39].

Ризики від інноваційної діяльності – це ймовірність появи негативних чи позитивних відхилень показників суспільних явищ від передбачуваних, величина відхилень яких, зумовлена ступенем відповідальності, способу мислення і дій суб'єктів, вимогам суспільних законів.

Ризикові ситуації є породженням неповноцінної ділової, маркетингової інформації, деструктивних економічних тенденцій, елементів випадковості. Більшість рішень на підприємствах сфери інновацій ухвалюються в умовах невизначеності та економічних ризиків [460, с. 26]. Джерелом невизначеності, яка породжує ризик, є всі стадії виробничого інноваційного процесу – від купівлі і доставки сировини, матеріалів, комплектуючих виробів до продажу нової продукції. В інноваційній економіці (бізнесі) невизначеність стає джерелом або виграшу, або збитків [460, с. 28].

Інноваційний ризик венчурного підприємства визначається в залежності від економічної, соціальної, політичної та криміногенної ситуації. Він є величиною вимірною, якою може слугувати ймовірність неблагополучного результату при вкладанні коштів у виробництво нових товарів та послуг в розробку нової техніки й технології. У більш вузькому розумінні, інноваційний ризик – це вимірна ймовірність недоотримання прибутку або втрати вартості портфеля фінансових активів, доходів від венчурного (інноваційного) проекту, венчурної фірми в цілому [55, с. 53]. Плата за ризик, на яку розраховує венчурний інвестор, – це фактично рента, пов'язана з монополією венчурного інвестора на продукт венчурних інноваційних фірм, тобто знання [346, с. 238].

Ми єдині у поглядах з українським науковця Б. Заблоцьким, який стверджує, що не можна заперечувати той факт, коли результат ризику може бути як позитивний, так і негативний, як результат правильно вгаданого рішення суб'єкта, так і неправильно прийнятого рішення. На думку науковця, знання суб'єктом суспільних та природних законів, збільшує ймовірність прийняття правильних рішень і зменшує ризик втрат. Суб'єкти як державної, так і економічної системи, повинні мислити категоріями суспільних законів та забезпечувати сталий (збалансований) розвиток інноваційної економіки. При цьому, слід зазначити, що тільки стійка інноваційна економічна система може забезпечити сильну владу і економічно міцну державу. Жодна жорстка вертикальна система державного й господарського управління не може забезпечити стабільного розвитку інноваційної економіки [152, с. 282–283].

Для інноваційного підприємництва, що формується в Україні, властиві ризики технічного, комерційного, підприємницького, фінансово-кредитного, страхового, технологічного, економічного та промислового мислення (табл. АМ.8 додатку АМ). Чому саме мислення? Тому що спосіб мислення є

загальним чинником прояву ризиків в економічній інноваційній підсистемі суспільної самоорганізації. Невідповідність фактичного економічного мислення суб'єктів інноваційної підсистеми вимогам законів провокує ризики невідповідності механізму створення матеріальної та інтелектуальної основи життя суспільства, диспропорції між працею, капіталом, виробництвом і споживанням.

Інноваційне мислення має бути продовженням творчого мислення, вищою стадією інтелектуального розвитку особистості в інформаційному суспільстві, що характеризується новим рівнем виробництва і виробничих відносин, продуктивності праці, соціуму, діяльності людини, як джерела інноваційного розвитку на основі знань та високої духовно-моральної складової, яка відповідає вимогам ноосферного суспільства.

Бізнес-ризик інноваційного підприємництва включають в себе 4 класи ризиків міжнародної інноваційної діяльності, а саме: енвайронментальний, процесний, інституціональний, інформаційний (табл. АМ.9 додатку АМ). Превентивний бліц-діагноз проблем та ризиків венчурного підприємництва на стадії його росту представлено в таблиці АМ.10 додатку АМ.

Локалізацію системи ризиків, чи їх наслідків, можна здійснювати шляхом виокремлення, створення самостійного малого або венчурного підприємства, що називається інноваційною диверсифікацією (зосередження діяльності підвищеного ризику в межах малого дочірнього підприємства). Інноваційна диверсифікація апробована у світовій практиці великих фірм при освоєнні нових видів продукції (послуг), коли перспективи успіху неоднозначні і високий ризик фінансових проблем для основного підприємства [461, с. 23].

Дифузію системних ризиків можна застосовувати як в часі, так і в просторі. Розподіл ризиків у часі можна використовувати, якщо проект дозволяє виділяти послідовні та розмежовані етапи. В цих випадках, для кожного з етапів передбачаються свої міри компенсації ризиків. Відомо декілька методів дифузії ризиків у просторі виробництва і споживання інноваційного товару:

- диверсифікація діяльності, тобто одночасна присутність на декількох товарних ринках;
- розподіл ризиків між учасниками інноваційного процесу з допомогою укладання багатостороннього договору або багатьох пар двохсторонніх договорів, які фіксують відповідальність кожної із сторін у випадку невдачі;
- дроблення ринку збуту, тобто збільшення кількості споживачів продукції і розподіл поставок між ними так, щоб ніхто зі споживачів не зірвав виробничу програму венчурного підприємства в цілому [461, с. 22–23].

Найкраща ж форма політики підтримки інституту влади полягає у тому, щоб для венчурних підприємств зменшувались економічний та правовий ризики. Адже ці ризики знаходять відбиток у більш високих цінах, а через це – у зменшенні реалізації нової продукції та скороченні його виробництва. Якщо вдасться знизити ризик, це стане стимулом до зростання збуту інноваційної продукції завдяки зменшенню витрат.

Істотними факторами ризику, на які інститути влади можуть здійснювати вплив, виступають видатки, пов'язані з отриманням ліцензій та дозволів різних видів, стабільна ситуація у сфері законодавства та оподаткування. Як наслідок, уряд такими рішеннями зменшить кількість ризиків притаманних інноваційному підприємництву, що, в свою чергу, створить стимул і до легальної діяльності підприємницьких структур інших сфер [460, с. 26–27].

Державна інфраструктура підтримка інноваційного підприємництва має являти собою сукупність органів влади та державних організацій, створених з метою надання методичної, інформаційної, консультаційної, навчально-освітньої, адресної і юридичної допомоги. Створення інституціоналізованого режиму сприятливих умов для розвитку інноваційного підприємництва, покращення благополуччя кожного індивідуума та збагачення нації – єдино правильний шлях мобілізації резервів внутрішніх інвестицій, накопичення фінансових ресурсів для відродження й укріплення економіки [430, с. 168].

Враховуючи світовий досвід, підтримка інноваційного розвитку підприємств урядом країни має відбуватися у таких основних формах:

- податкове регулювання та стимулювання інноваційної діяльності;
- визначення пріоритетів інноваційної діяльності на рівні господарюючих суб'єктів;
- інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційної діяльності;
- сприяння підготовці та підвищенню кваліфікації кадрів у сфері наукової, науково-технічної й інноваційної діяльності.

Сьогодні деякі кроки в напрямі підтримки інноваційного (венчурного) бізнесу вже зроблено. Але залишаються невирішеними такі питання:

- сприяння діяльності некомерційних інноваційних інститутів-організацій, які виражають інтереси суб'єктів малого й середнього підприємництва, структурних підрозділів зазначених організацій;
- сприяння розвитку міжрегіонального співробітництва суб'єктів малого та середнього інноваційного підприємництва;
- пропаганда і популяризація інноваційної підприємницької діяльності за рахунок коштів офіційних та тіньових “бізнес-ангелів” (порівняльна характеристика інвестиційних джерел інноваційного підприємництва представлено в таблиці АМ.11 додатку АМ);
- співробітництво з міжнародними інститутами й адміністративно-територіальними утвореннями іноземних держав з питань розвитку малого та середнього інноваційного підприємництва.

До напрямів розвитку державної інфраструктури підтримки малого інноваційного підприємництва України потрібно віднести створення нового інституту державної інфраструктури його підтримки [462, с. 207–212; 463, с. 25–30]. Наприклад, обласні державні установи (на зразок – “Освітній бізнес-інкубатор області”), на які покладатимуться освітня та інформаційно-консультаційна функції.

З метою стимулювання розвитку сектора ризикового підприємництва, розширення його інвестиційних й інноваційних можливостей, заохочення

виробничої спрямованості та прагнень до легальної й ефективної діяльності доцільно, оптимізувати державний регуляторний механізм і поліпшувати бізнес-середовище для відновлення стимулів й сталої мотивації до чесної та продуктивної праці [464, с. 134]. Метою уряду повинно бути створення інституціональних умов для досягнення вище вказаної мотивації і праці та формування необхідних умов для реалізації первинного людського прагнення до творчого самовираження й вторинного прояву – прагнення індивідуумів до благополуччя, добробуту як матеріального, так і духовного [430, с. 170].

Пропонуємо внести зміни до механізму надання компенсацій частини витрат суб'єктам малого інноваційного підприємництва на сплату відсотків за кредитами фінансово-кредитних організацій. Пропонуємо, в основі розрахунків використовувати витрати суб'єктів малого інноваційного підприємництва на сплату відсотків по кредиту.

Вважаємо, що на шляху до подолання зростаючого розриву між Україною та постіндустріальними країнами за критеріями високотехнологічності, стоїть і чинник часу. В сегментах нової економіки розвинених країн, оновлення технології є все більш стрімким. У таких умовах, цілком зрозуміла повільність інноваційних змін в країнах, що розвиваються. Фактор часу є самостійним чинником, що прирікає “країни третього світу” на все більше відставання. Та й використовуванні Заходом інформаційні технології, знижують до мінімуму транзакційні витрати при вході на глобальні ринки, зменшують у термінах шлях капіталу ТНК до країн Заходу, чого не можна сказати про імпорт капіталу і товарів з боку країн, що розвиваються [289, с. 24]. Лише інституціональні перетворення на етапі становлення інноваційної моделі розвитку економіки України дадуть змогу адаптувати її до вимог глобального світового співтовариства та постійно вдосконалювати економічну поведінку суб'єктів господарювання і механізми ринкової самоорганізації виробничо-промислового комплексу, малого та середнього венчурного підприємництва [465, с. 194].

Вказані заходи та рекомендації сприятимуть: зростанню чисельності суб'єктів малого інноваційного підприємництва; збільшенню частки зайнятих у сфері малого інноваційного підприємництва; формуванню креативного, інноваційного середнього класу.

Цього можна досягти, сформувавши ефективне інституціональне середовище підприємств сфери інновацій з визначеною ієрархією цінностей домінуючої системи звичаїв, традицій, законів (формальних і неформальних правил) та моральних норм. Саме на цих аспектах психології венчурних підприємств повинна базуватися практика створення, дослідження і реорганізації формальних, в тому числі економічних інститутів. Якісне інституціональне середовище дозволить здійснювати ефективне державне управління та регулювання розвитку інноваційного підприємництва соціальними функціями й державними інститутами, а також дасть змогу забезпечити взаємодію між самими суб'єктами ризикового підприємництва, державою, бізнесом і суспільством.

4.2. Інституціональний вектор розвитку національного ринку інновацій

Сьогодні є нагальна необхідність дослідження ринку інновацій з позиції саме інституціоналізму. Підтвердженням цього є думка російського науковця В. Полтеровича, який пише, що “ми не маємо повного опису більшості реальних інститутів, таких як ринок, біржа...” [372, с. 32]. Ринок інновацій, як інститут, не є виключенням та теж слабо досліджений. Це погано впливає на його безпосередній розвиток, що, в свою чергу, виражається в певних інституційних доходах і витратах, ризиках, капіталі та інвестиціях, що мали б стати об'єктами спеціальних досліджень в інноваційній економіці.

На формування ринків та встановлення рівноваги на них, безпосередньо впливає ряд системних характеристик, що склалися в інституціональному середовищі, а саме таких, як:

- різнонаправленість дій економічних (ринок) і політичних (політико-правові інститути і держава) факторів розвитку національної економіки;

- формування “подвійного стандарту” і різних правил ринкової гри для різних класів учасників, “точкове” (вибіркове) застосування законів з метою політичної боротьби та недобросовісної конкуренції. Це створює нездоланні перешкоди як для формування сприятливого інституціонального середовища, так і для локальних інституціональних змін;

- негативний взаємовплив ключових інститутів (наприклад, система захисту прав власності й інноваційна система), що свідчить про незацікавленість держави в становленні прозорих правил та виключає можливість ефективного регулювання в окремо взятих сегментах [466, с. 24].

Ринкові механізми саморегулювання працюють погано в зв'язку з тим, що окремі необхідні ринки фактично відсутні. Загальний попит українських споживачів не стимулює сукупної пропозиції від виробників. Виключення звичайно є, але вони пов'язані з окремими сегментами світового ринку. Це стосується сировинного експорто-орієнтованого сектора, торгівлі імпортними товарами широкого вжитку та продовольством [288, с. 54].

Інституціональна структура світового ринку технологій характеризується: особливостями міжнародних та національних ринків технологій; зв'язком ринку технологій з ринками факторів виробництва; взаємодією ринкового механізму і ринкових структур; співвідношенням основних агентів ринку; галузевими особливостями поширення технологій [467, с. 43].

Відправною точкою розвитку теорії ринку інновацій можна вважати парадигму “структура – поведінка – результат” (SCP), представлену Гарвардською школою. Ця парадигма зазнала критики з боку представників школи Чикаго. На думку американського економіста Х. Демсетца (H. Demsetz) [468] і висока ринкова частка, і високий прибуток пояснюються третьою змінною – ефективністю. У конкурентній взаємодії між продавцями, підвищення ринкової частки і прибутку досягається тим продавцем, який має переваги у витратах навіть при повній відсутності ринкової влади.

Розглядаючи ринок інновацій через призму конкуренції, особливе місце займає неоавстрійський підхід (представник Ф. Хайєк (F. Hayek) [469]), принциповою особливістю якого є інтерпретація конкуренції не як типу взаємодії компаній на ринку, а як динамічного за природою процесу. Йдеться не стільки про конкуренцію, скільки про конкурентний порядок, який вимагає інституційного обрамлення у вигляді приватної власності та свободи контрактів. Головна ідея неоавстрійської концепції – державне регулювання завжди неефективне і створює перешкоди для економічного розвитку. Інститути ринку як механізм, що компенсує провали координації більш ефективні. Ринок інновацій розглядається як динамічно змінюване, слабо структуроване середовище. Відносини ньому складно описати формальними контрактами, велику роль відіграє рівень моральності [470, с. 65].

Суб'єктами інституту ринку інновацій є творці та споживачі інноваційних продуктів. Ними можуть бути фізичні і юридичні особи сфери виробництва товарів, надання послуг, до них відносяться всі можливі інститути інноваційного розвитку на всіх рівнях економічної агрегації новатори, інноватори, консерватори. Інституціональна структура ринку інновацій у відповідності до різних рівнів економічної агрегації представлена на рис. 4.6.

Об'єктами інституту ринку інновацій є предмети купівлі-продажу, а саме: нові технічні засоби, технології, творча праця, інформація, інноваційна продукція/послуга, різного роду форми організації виробництва.

З позиції інституціоналізму, ринок інновацій являє собою цілий спектр соціально-економічних інститутів-організацій, установ і об'єднаних структур та має на меті економічний обмін, що включає спільне розуміння взаємовигоди, передачу прав власності, “прозорі” й чесні угоди про пропорційний обмін. Інституціональний фактор, в окремих ситуаціях, що виникають на ринку, є природним обмежувачем, контролером його свободи.

Інституціональна складова вдало відображається в інфраструктурі ринку інновацій “як сукупності організаційно-правових норм, що опосередковують рух товарів і послуг, акти купівлі-продажу або сукупності інститутів, систем, служб, підприємств, які обслуговують ринок інновацій і виконують визначені функції по забезпеченню режиму його функціонування” [471, с. 237].

Парадоксально, але сам ринок в його традиційному розумінні суперечить інноваціям. У відповідності з економічною теорією, лише співвідношення між попитом і пропозицією за умов вільного визначення цін на ринку здатне встановити оптимальні пропорції в економіці. В такій постановці ринок не створює стимулів до здійснення інноваційної діяльності [472, с. 25].

Український науковець Л. Михайлова розглядає структуру інноваційної економіки через призму видів ринків й виділяє дві складові:

- ринок новацій, який формують наукові організації, ВНЗ, об'єднання науковців та інші суб'єкти. На даному ринку ключовим товаром є продукт інтелектуальної діяльності, на який поширюються авторські права, що оформлені відповідно до діючих міжнародних, національних, корпоративних та інших законодавчих і нормативних актів;

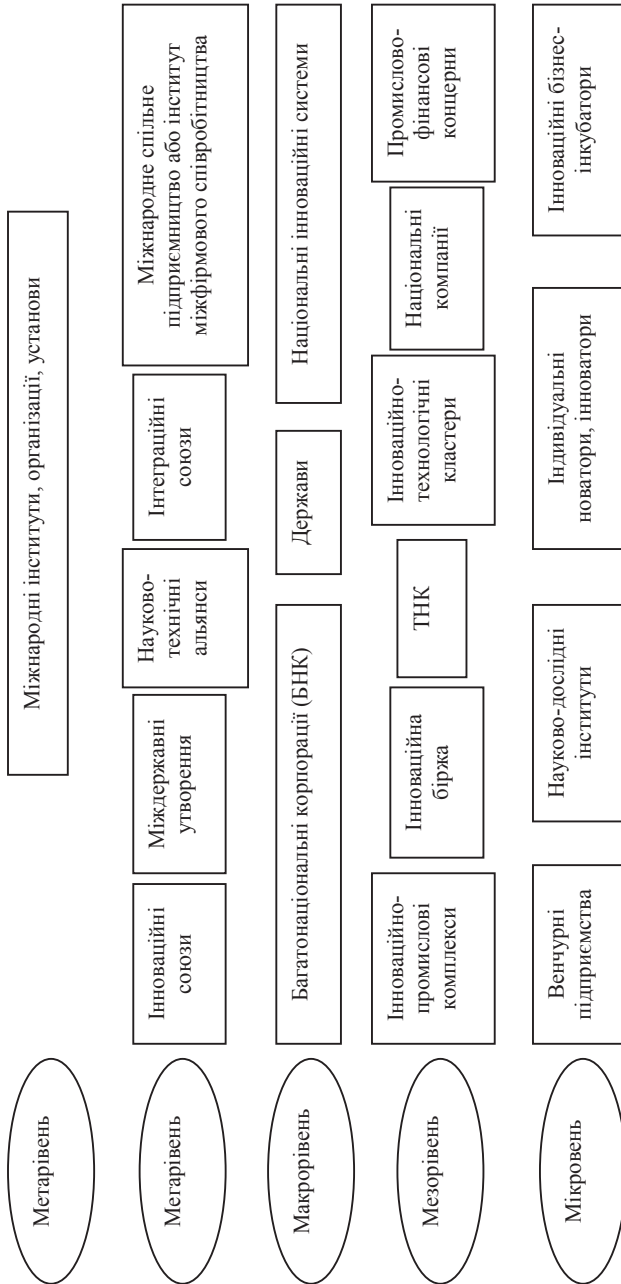

Рис. 4.6. Інституціональна структура ринку інновацій у відповідності до різних рівнів економічної агрегації (розробка автора)

- ринок капіталу (інвестицій). Даний ринок являє собою сферу обертання капіталу, де суб'єктом виступають, з одного боку, організації та особи, зайняті в науковій сфері, а з іншого – організації й особи, які здійснюють інвестиції [473, с. 15–16]. Основний вплив на ринок інвестицій чинять: макроекономічна політика держави, законодавство, ринок цінних паперів, інформаційне забезпечення.

Але, на нашу думку, неповноцінним є розгляд структури інноваційної економіки через призму видів ринків без врахування ринку товарів і послуг. Саме цей ринок дає відповідь, обсягами реалізації інноваційного товару, на питання: “Наскільки була успішною інноваційна діяльність?”. На ринку товарів і послуг, невдача може спіткати навіть той товар, який володіє високою науково-практичною цінністю, але не відповідає інтересам покупця. Для прикладу, це може бути зависока ціна на інноваційний товар.

Важливою тенденцією у сфері створення інноваційних товарів/послуг є конвергенція новинок. Конвергенція (з лат. “convergo” – “зближення”, “сходження”) розглядається як зближення, уподібнення економік, їх господарських (інституційних) механізмів та економічних укладів, і є неминучим наслідком перенасичення товарних ринків інновацій та великої різноманітності товарної пропозиції інновацій. Під впливом ПЕ та конвергенції новинок на ринку інновацій утворюються:

- новинки, які поєднують в собі продукт і технологію;
- продуктові платформи;
- кобрендингові новинки;
- wellness-продукти;
- новинки, які несуть нововведення цінності або забуте старе;
- інновації бізнес-моделей на основі конвергенції товарів, технологій та послуг [474, с. 89] (табл. АН.1 додатку АН).

Частота “виходу” на ринок з невеликими нововведеннями сприяє акумулюванню інформації про вподобання споживачів, що служить джерелом знання для наступної модернізації. Але, індивідуальний споживач не є соціально-ізолюваною людиною. Його поведінка пояснюється не лише бажаннями та потребами. По-перше, потреби завжди інституціонально-опосередковані. По-друге, є явні складні “ланцюги” взаємозв'язків товарів через технологічні процеси і ринкових агентів, в яких складно відстежити взаємну корисність для їх індивідуальних споживачів. По-третє, ринок інновацій є складною структурою, яку не можна зводити лише до переговорів продавців і покупців. Коли існує значна кількість виробників і споживачів виникають інституціональні необмінні відносини. Це так звані “відносини по горизонталі” між різними продавцями і покупцями, що знаходяться або в стані конкуренції, або в таємній змові. Це й підтверджує, що для ринку інновацій притаманні і обмінні процеси, і процеси суперництва [475, с. 135].

Якщо дивитись на ринок інновацій через призму інноваційного процесу, то ключовою буде пропозиція: спочатку пропозиція знань, потім їх комерційна форма, після чого – наукомісткий товар. За такого проходження

процесу, ми отримуємо ринок інновацій у формі “пропозиція – попит” (“створення – використання”) [476, с. 57].

Первинною основою, так би мовити базисом, на якому відбуваються відносини попиту і пропозиції на інновації є виробництво, його галузева структура. Виробництво інноваційного продукту/послуги породжує попит на нього. З'являються нові види сировини і матеріалів, нові товари, в зв'язку з чим, виникають нові потреби й “відмирають” ті, що склалися раніше [477, с. 87]. Дослідивши ринок інновацій з точки зору попиту його учасників, допустивши, що базовим є попит на інновацію, отримаємо таку ситуацію.

По-перше, вихідним є бажання споживача отримати наукоємний товар/послугу. Інновація покликана задовольнити його запити краще, ніж він задовольнявся б без неї. Це бажання має бути платоспроможним, усвідомленим, тобто відповідати високим стандартам споживання. Лише при виконанні вказаних умов формується попит на наукомісткі товари. Розмір попиту є найкращим сигналом для виробників наукоємних товарів.

По-друге, виробники інноваційного товару/послуги створюють попит на комерціалізаційну форму нових знань, тобто результати НДДКР, які є корисними для виробництва нових наукомістких товарів/послуг. Попит виробників задовольняється виконавцями прикладних досліджень. Ці виконавці прагнуть запропонувати такі результати своєї праці, які здатні зробити продукцію виробників конкурентоспроможною.

Конкуренція змушує відмовитись від усталених звичок, стимулює інновації і підвищує сприйнятність до нових технологій. Конкуренція не лише “правильно формує ціни”, але призводить до стійких інвестицій і пришвидшеного технологічного прогресу. Прикладом можуть слугувати економіки Південно-Азійських країн.

По-третє, для ринку інновацій характерний попит виконавців прикладних досліджень, що полягає в потребі отримання нових знань для комерційної діяльності. Він задовольняється вченими, які генерують нові знання.

По-четверте, попит вчених не має значення для інноваційного процесу. Це пов'язано з тим, що він нічим не відрізняється від попиту інших людей. Попит не є рушійною силою створення нових знань. Причиною появи нових знань є особливий вид допитливості. За такого розуміння інноваційного процесу, в основі ринку інновацій лежить форма “попит – пропозиція” (“використання – створення”) [476, с. 57–58]. Варіанти “наповненості” (насиченості) ринку інновацій українськими і закордонними виробниками наукомісткої продукції та її використання представлені в табл. АН.2 додатку АН.

В рамках монографії вважаємо за доцільне зупинитись на графічному моделюванні ефективності інновацій для учасників ринку інновацій. На рисунку 4.7 продемонстровано випадки зниження ефективності інновацій (тобто скорочення загального надлишку споживачів і виробників інновацій), що виникають у зв'язку з недостатнім, або навпаки, надлишковим виробництвом інноваційного продукту.

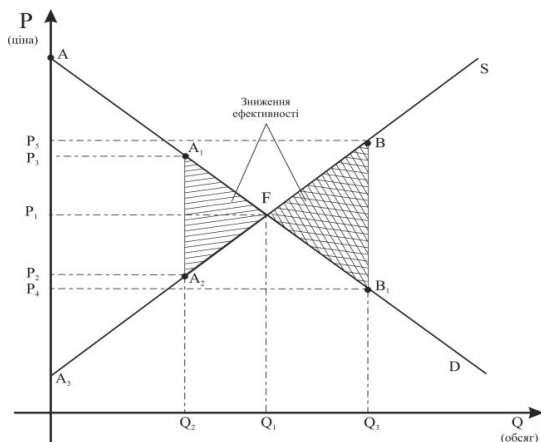

Рис. 4.7. Графічне моделювання зниження ефективності (втрати через неефективність) інновацій для суспільства внаслідок перевиробництва/недовиробництва інноваційного продукту (розробка автора)

Припустимо, обсяг інноваційної продукції рівний Q_2 , тобто відрізняється від ефективного рівня Q_1 . Сума надлишків споживача інновацій і виробника інновацій, яка у минулому складала AFA_3 , знижується в цьому випадку до $AA_1A_2A_3$. У зв'язку з цим, загальний надлишок споживача інновацій і виробника інновацій зменшується на величину, позначену площею A_1FA_2 .

Ця площа графічно відображає зниження ефективності для споживача інновацій і виробника інновацій. А оскільки дані суб'єкти є членами суспільства, це зниження демонструє і засвідчує втрату ефективності інновацій (так звані втрати через неефективність) для суспільства.

Для обсягів виробництва в діапазоні від Q_2 до Q_1 максимальна готовність споживачів інновацій платити (якій відповідають точки, що лежать на кривій попиту) перевищує прийнятну мінімальну для виробника інновацій ціну (представлена точками, що лежать на кривій пропозиції). За неможливості виробляти інноваційний продукт, за який споживачі інновацій готові платити, наприклад 10000 грн і яку виробник інновацій готовий продати за 6000 грн, суспільство в результаті втратить 4000 грн. Площа A_1FA_2 на рис. 4.7 показує загальний розмір втрати подібних переваг, що викликана недостатнім виробництвом інноваційного продукту в обсязі Q_2 .

І навпаки, розглянемо ситуацію, коли кількість наприклад, українських безпілотних літаків (БЛА R-100, БЛА R-400) вироблено в обсязі Q_3 , що перевищує ефективний рівень Q_1 . Зауважимо, що українські безпілотні літаки (БЛА R-100, БЛА R-400), як інноваційна продукція розроблені в 2014 році українським професором В. Масловим. Мета їх практичного застосування – патрулювання великих об'єктів, контроль стану атмосфери, руху транспорту в мегаполісах, ведення повітряної екологічної розвідки.

На рисунку 4.7 загальний надлишок споживача і виробника від даного інноваційного продукту знижується на площу BFB1. Дана площа вираховується із загального надлишку споживача і виробника інноваційного продукту, рівного площі AFA3, яка була б якби цей інноваційний продукт випускався в кількості Q1.

Для всіх одиниць, що пропонуються на ринку інновацій в більшій кількості, ніж Q1, максимальна ціна, котру готові платити споживачі інновацій, нижча мінімальної ціни, прийнятної для виробників інноваційного продукту. Обсяг виробництва інноваційного товару, за якого максимальна готовність платити складає, наприклад, 7000 грн, а допустима мінімальна ціна для виробника інновацій – 10000 грн, призводить до втрати 3000 грн із загальних переваг, що отримується суспільством.

Таке виробництво інновацій є економічно невиправданим і призводить до зниження ефективності (або втрат через неефективність) для суспільства. Площа BFB1 на рис. 4.7 показує зниження загальної ефективності через перевиробництво інноваційного продукту в обсязі Q3. Даний випадок вкотре нагадує, що необхідний інноваційний продукт може бути як в дефіциті, так і в надлишку. Але, зазвичай, конкурентний ринок інновацій прагне, щоб виробництво конкретного інноваційного продукту здійснювалося в “правильній кількості” [478, с. 154].

Цінова еластичність попиту обмежує перевищення ціни над граничними витратами, допустимих для підприємств, котрі діють на ринках з недосконалою конкуренцією. Якщо попит нееластичний, фірми можуть збільшувати ціну порівняно з витратами в більшій мірі, ніж в умовах еластичного попиту. Окрім того, чим нижча еластичність попиту, тим легше для домінуючої фірми одночасно обмежувати вихід в галузь і досягти значного економічного прибутку.

Рівень концентрації знаходиться в протилежній залежності від темпів зростання попиту: чим вищі темпи росту попиту, тобто чим швидше збільшуються споживчі масштаби ринку, тим легше новим фірмам ввійти в галузь, і тим нижчим буде рівень концентрації. Як наслідок – вищим є ступінь конкурентоспроможності ринку.

Вважається, що характеристики попиту, хоч і можуть створювати бар'єри входження до галузі, але знаходяться, в основному, поза контролем зі сторони підприємства. Однак, для фірм, що дотримуються інноваційної політики розвитку, факт залежності висоти бар'єру від темпів росту попиту на нову (інноваційну) продукцію має важливе значення. Це значення полягає у можливості цілеспрямованої регуляції ними цього фактору впливу на висоту бар'єру.

Для фірм, що “вкоренилися”, можливість управління висотою бар'єру пов'язана з додатковими витратами, й аналогічна тому, як це спостерігається у випадку диференціації продукції, але без можливості використовувати ці додаткові витрати для підвищення ціни. Більше того, можна спостерігати зниження цін за завищених витрат. Це не дозволяє більш “слабким” фірмам

перебудувати виробництво на випуск вдосконаленої продукції і готуватись до “буму” попиту на інноваційну продукцію [479, с. 57–58].

Тому тут важливо брати до уваги інституціональні фактори зниження ринкових бар'єрів для недосить потужних, але інноваційно-орієнтованих фірм. Саме такі фірми є, як правило, джерелами проривних інновацій.

Суб'єктивні та об'єктивні чинники ринку інновацій є ринковими силами, що “спонукають людей творити, покращувати, виробляти, обмінювати результати своєї діяльності задля вирішення власних економічних, політичних, виробничих інтересів чи соціальних потреб” [152, с. 89]. Деякі з факторів, що впливають на формування пропозиції і попиту на новациї представлено в табл. АН.3 додатку АН.

Інститут ринку інновацій знаходиться під потужним впливом цілого ряду неформальних та не завжди видимих інституцій ринку інновацій. До них можна віднести інтуїцію виробників, сприйняття інновації індивідуумом, відчуття, мотиви внутрішніх спонукань поведінки споживачів (рис. 4.8).

Ринок інновацій знаходиться у залежності та когерентності від ринку людського капіталу. Саме від сформованого високоякісного інституту людського капіталу, наявності в ньому творчих спеціалістів, висококваліфікованих працівників, залежить поява та “народження” нової ідеї/технології, що є базовими у появі інноваційного товару/послуги.

Як не дивно, пізнати і зрозуміти ринок інновацій неможливо без дихотомії “ринок інновацій – ризикове підприємство”. Але не з причин того, що підприємство можна “вивести лише з провалів ринку” [480, с. 121]. Навпаки, ринок інновацій потрібен в якості механізму координації виробництва інноваційного продукту, що здійснюється лише в рамках ризикового підприємства і без якого ринку інновацій не має чого розповсюджувати. “... Ринок, на відміну від підприємства, не може виробляти. Відповідно, ринкові відносини можуть лише поєднувати фірми (виробничі одиниці) ... ринкові відносини не що інше, як відносини між вже існуючими фірмами (або між такими фірмами і споживачами). Зазвичай, без фірм, що виробляють, немає продукту, що повинен переміщуватись і розподілятися ринками” [481, с. 44]. Тому, що ринок інновацій не може бути способом виробництва, але заміщується іншими, зберігаючи роль механізму селекції самих виробничих одиниць і розподільника вироблених/випущених ними інноваційних товарів й послуг [480, с. 121].

Ринок орієнтує соціально-економічні системи на отримання передбачуваних результатів в короткостроковій перспективі. У той час як інновації націлені на майбутнє, на довгострокові цілі. Ціноутворення в короткостроковому періоді і проблеми регулювання ринку інновацій, в кінцевому результаті стабілізується структурною динамікою самого ринку інновацій. Ринок інновацій, таким чином, поступово стає інститутом, що сприяє передачі мотивації обміну [475, с. 136]. Поседне споживача і виробника інновацій посередник інноваційного характеру – уніфікована ціна, що виникає на основі коливань попиту та пропозиції.

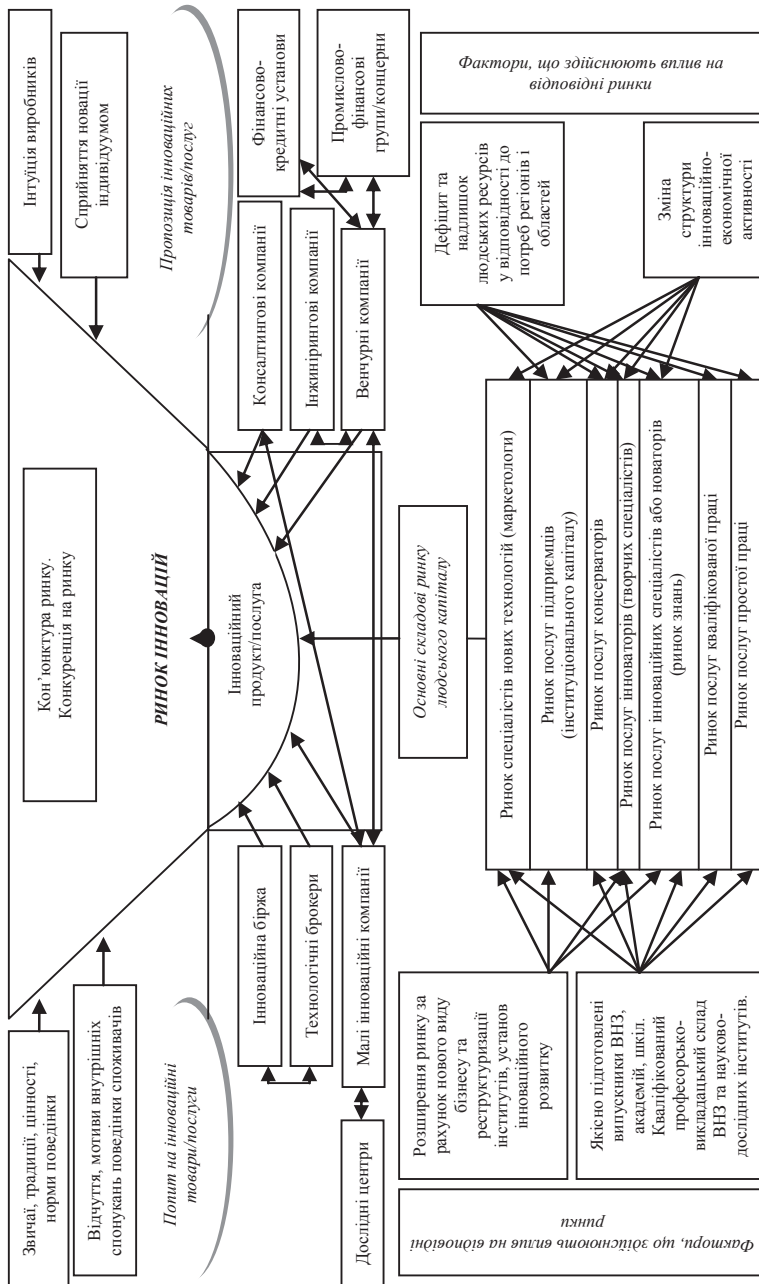

Рис. 4.8. Модель структурної взаємозалежності та когерентності ринку інновацій та ринку людського капіталу (розробка автора)

Уніфікована ціна – це передумова і наслідок прагнення ринку інновацій до загальної рівноваги. Якби не було однорідності цін, то не було б можливості здійснювати збір інформації про однорідні товари миттєво. Встановлення ж загальної рівноваги, вирівнювання попиту і пропозиції на інноваційний продукт на ринку дає якраз те призупинення обмінів, яке і характеризується єдиною ціною. В протилежному випадку у власників ресурсу існували б стимули переміщати капітали і працю між галузями, що дають різні прибутки [482, с. 21–28].

Ринкові стимули формують у приватних компаній прагнення до отримання швидкої віддачі, в той час як інновації дають результат невідразу. Для інновацій важливою є орієнтація не на ринок, а на галузь. Ринок формують споживачі, а галузь – продавці. На ринку формується попит на інноваційні товари, а в галузі – пропозиція. Між інститутами-організаціями в галузі виникає взаємодія у формі конкуренції і співробітництва [483, с. 110].

Співробітництво в інноваційному бізнесі впливає на швидкість появи інноваційного товару/послуги на ринку, правильність його подачі споживачу та сервісне обслуговування. Не менш важливою на ринку інновацій є і якість інноваційного товару. Під нею розуміють єдність властивостей та характеристик інноваційного товару, послуги й обслуговування, які базуються на їх здатності задовольняти потреби. Якість інноваційного товару – це здатність створювати нові потреби. Лише мала частина нововведень (10 %) володіє світовою новизною, тоді як більшість з них (70 %) – це доповнення до гамми існуючих товарів чи їх модифікацій [483, с. 111–112].

Однією із характерних рис постіндустріального виробництва споживання в економіці є демасифікація – перехід від масового випуску продукції до дрібносерійного та до виробництва за індивідуальним замовленням, поява великої кількості різних стимулів споживання, підвищення цінності для споживачів бренду (торгової марки). Це супроводжується глобалізацією ринків, ускладненням товарів і скороченням їх життєвого циклу, підсиленням конкуренції між однотипними товарами, перевантаженістю споживача потоком реклами. Торгова марка інноваційного продукту полегшує диференціацію пропозицій на ринку інновацій і його позиціонування.

Позиціонування на ринку інновацій – це зайняття в свідомості споживачів визначеного місця, відмінного від конкурентів. Позиціонування відбувається в свідомості індивідуума, так щоб він міг чітко сказати собі та іншим, чому він надає перевагу певному інноваційному товару. В Україні є ефективним метод популяризації інноваційного товару шляхом поширення чуток.

У зв'язку з цим, для підвищення ефективності і конкурентоздатності товару необхідно вміти культивувати та розповсюджувати чулки. Інноваційні товари легше позиціонувати у свідомості споживача, бо вони відрізняються від існуючих. Позиціонування відбувається на основі диференціації. Для інновацій є досить важливим диференціювання від традиційних пропозицій, які вже є на ринку, а також від нових пропозицій конкурентів [483, с. 111].

З точки зору інформованості можна виділити два типи споживачів

інноваційної продукції/послуги, а саме: сильні споживачі (ті, що володіють симетричною інформацією) і споживачі, які адаптуються до ринку в умовах асиметричної інформації. Інформація на ринку інновацій є симетричною, коли ступінь невпевненості при прийнятті рішень однаковий для всіх агентів. Як об'єктивна, так і суб'єктивна інформація на ринку інновацій мають приблизно однакові ймовірності, що можна порівняти з симетрією.

Об'єктивна інформація є симетричною для всіх агентів ринку інновацій, тоді коли суб'єктивна породжує асиметрію. При цьому, споживач інноваційного товару/послуги визначається чотирма характеристиками.

По-перше, його індивідуальна споживацька множинність є підмножиною товарного простору. По-друге, він забезпечений і даний фактор разом з цінами регулює його благополуччя. По-третє, його споживацькі переваги визначаються власним смаком та вибором. По-четверте, раціональні припущення споживача, які полягають в максимізації користності, підпорядковані обмеженням його благополуччя [475, с. 136].

Так як, ринок є інститутом, що вивчається економічною теорією, то його можна представляти як сукупність “акторів”, кожен з яких володіє власною волею і зацікавленістю та визнає закріплене право на це за іншими “акторами” (перша умова). Кожен з “акторів” зацікавлений в отриманні деякого обмеженого блага або володіє цим благом в надлишку, і тому зацікавлений в його обміні на деякі інші блага (друга умова).

Саме ці умови є характерними для існування ринку інновацій. Ринок інновацій є інститутом, ще й тому, що “актори”, які залучені до нього, виходять в плануванні своїх дій та мети з наявності вище зазначених умов. Якщо ж ринок неінституціалізований, споживач може просто не знайти продавців – ніхто не пропонуватиме необхідне благо. Це відбувається тому що, весь надлишок благ підлягає усупільненню або знищується, а ще частіше тому, що “надлишкове” благо просто не виникає [484, с. 233].

В якості стимулів для розвитку ринку інновацій дослідник М. Соузе (M. Sousa) виділяє два фактори: ріст конкуренції і скорочення життєвих циклів товарів, які потребують швидкості інноваційних процесів за менших витрат; гранична індивідуалізація і мікросегментація, що зумовлюють ріст спеціалізації та необхідність все більшого залучення до інноваційного процесу фірм споживачів, постачальників та інших зацікавлених осіб [485].

Ми поділяємо думку російського дослідника В. Тишиної про те, що неякісна робота інституту ринку інновацій пов'язана, зазвичай, з невиконанням вище вказаних умов. Очевидним є і той факт, що в основі ринку інновацій лежить як мінімум три мережі.

Перша – формальна мережа. Вона об'єднує учасників ринку, які діють в умовах визначених та відомих формальних інститутів, що гарантує виконання першої умови. Друга – інформаційна мережа, що пов'язує групи “акторів” між собою та забезпечує “дешево” розповсюдження інформації. Зі становленням мережевої економіки, що базується на мережі Інтернет, інституціональний фактор посилюється в зв'язку із залученням до обмінних

процесів велику кількість споживачів і виробників [475, с. 134]. Новим інститутом, що створюється за участі інноваційної й інформаційної економіки є електронний інноваційний бізнес, що формує онлайнний ринок інновацій. Третя – мережа реальних контрактів, що укладені між “акторами” як сьогодні, так і в минулому. В цих взаємодіях “актори” встановлюють “справжню якість” партнерів і запропонованих ними благ [484, с. 233].

Сьогодні науковці [50] роблять спроби виокремити ще дві мережі – мережу творчості та мережу цінностей. Мережа творчості – це потужна форма відкритих інновацій, створена для контролю над розподіленою між сотнями і тисячами учасників інноваційної діяльності. Мережа творчості втілює набір інституціональних механізмів, сконструйованих для мобілізації незалежних агентів з метою створення розподіленої, групової кумулятивної інновації. Прикладом такої мережі є мережа з розробки програмних продуктів з допомогою методології відкритого контенту.

Мережа цінності визначається як набір ролей та взаємодій, в яких “актори” ринку інновацій включені до матеріального і нематеріального обміну з метою отримання економічного та соціального блага [486]. В рамках даної мережі ринку інновацій та взаємодія, яка є між групами фірм, що створюють загальну споживчу цінність, осмислюється як цілісність, що включає розробників (новаторів, інноваторів), постачальників, споживачів, виробників, пов’язаних обмінними процесами, спрямованими на створення інновацій. Ця взаємодія включає обмін матеріальними і фінансовими ресурсами, думками, ідеями та інтуїтивними припущеннями [487, с. 41].

Отже, якщо в рамках стандартного аналізу ринку ми спостерігаємо єдиний ринок, скажімо, з якоїсь кількості продавців інноваційного товару/послуги і покупців, то в рамках інституціонального підходу, ринок може ділитися на більш щільні мережі, де продавець та покупець добре знають одне одного і тісно взаємодіють. Інституціональний підхід дає можливість зрозуміти економічний зміст національної сегментації ринків.

В рамках монографії ми спробували сформулювати на основі матричного методу власну інституціональну структуру ринку інновацій в Україні, яка представлена в табл. 4.1. А в табл. 4.2 нами представлено складові інституту ринку інновацій України та здійснено їх аналіз, дано характеристику.

Інститути, що представлені в таблиці 4.1 являють собою сукупність формальних і неформальних правил, створених людьми, а також механізмів, які забезпечують дотримання даних правил. Правила на ринку інновацій – це “набір приписів щодо заборонених і дозволених дій, які відносяться до більш як одного індивідуума (з різними можливостями кодифікації). Останній елемент поєднаний з механізмом накладення санкцій. Мається на увазі – створення витрат для порушників та для всіх інших суб’єктів, що приймають рішення з врахуванням обмежень у вигляді певного інституту. Система інститутів носить багаторівневий характер (інституціональне середовище і інституціональні угоди, до того ж інституціональне середовище може складатися з надконституційних і конституційних правил)” [488, с. 27].

Таблиця 4.1

Матрична структура інституціоналізації ринку інновацій в Україні
(розробка автора)

Типи інститутів за соціально-економічною орієнтацією	Регулюючі інститути	Інститути обмежень, санкцій та примусу	Інститути інноваційного розвитку
Формальні інститути	<ul style="list-style-type: none"> ✓ колективні договори; ✓ індивідуальні проекти; ✓ галузеві тарифні угоди; ✓ регіональні угоди; ✓ державні програми інноваційного розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Закон України “Про зайнятість населення”; ✓ Трудовий кодекс України; ✓ Адміністративне право України; ✓ Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”; ✓ Закон України “Про авторське право і суміжні права”. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Закон України “Про інноваційну діяльність”; ✓ Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”; ✓ Закон України “Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукомістких технологій”.
Неформальні інститути	<ul style="list-style-type: none"> ✓ неурядові програми інноваційного розвитку; ✓ довгострокові інституції; ✓ правила внутрішнього розпорядку інноваційного підприємства; ✓ “Кодекс честі”; ✓ норми поведінки; ✓ звичаї, цінності і традиції. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ вимоги щодо дотримання технологічної, трудової дисципліни на ризикових підприємствах; ✓ колективне засудження порушень технологічної дисципліни. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ система морального заохочення; ✓ система матеріального заохочення; ✓ соціально-економічний статус новатора та інноватора, підприємства.
Організації та установи	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Державний фонд фундаментальних досліджень; ✓ Державне агентство України з інвестицій та інновацій; ✓ Комісія з організації діяльності технопарків та інноваційних структур інших типів; ✓ Кабінет Міністрів України та безпосередньо Міністерство освіти і науки України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; ✓ Український союз промисловців і підприємців; ✓ Адміністрації підприємств і організацій. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Український державний центр науково-технічної та інноваційної експертизи; ✓ Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об’єкти інтелектуальної власності; ✓ Центри зайнятості. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Департамент науково-технологічного та інноваційного розвитку; ✓ Національна Рада з інноваційного розвитку України; ✓ Науково-дослідні установи, ВНЗ.

Таблиця 4.2

Складові інституту ринку інновацій України та їх характеристика
(розробка автора)

Ознака	Характерні особливості ринку інновацій		
Складові ринку інновацій	Ринок об'єктів права інтелектуальної власності	Ринок інноваційних проєктів	Ринок готової до споживання інноваційної продукції
Вимірність або можлива сутність інновацій, як товару	Інновації, як ідеї, наукова пропозиція, об'єкти права інтелектуальної власності	Інновації, як інноваційні проєкти з економічним обґрунтуванням доцільності їх впровадження у виробництво, пробні зразки продукції, випуск партії нової продукції венчурною фірмою чи фірмою-експлерентом	Інновації, як повністю готова для продажу споживачам інноваційна продукція, обладнання чи послуги
Функції ринку інновацій	1. Комерціалізація і впровадження у виробництво наукових ідей, пропозицій, ноу-хау у вигляді інноваційних продуктів, процесів чи послуг. 2. Розбудова інноваційної інфраструктури, національної інноваційної системи країни. 3. Стимулювання інноваційної діяльності.		Підвищення конкурентоздатності продукції інноваційно-активних підприємств
	Вибір та наукові вподобання дослідників сфери інновацій	Вибір перспективних напрямів інвестування в інноваційній сфері	
	Задіяння ринкового механізму регулювання: попиту та пропозиції як на наукові ідеї, пропозиції, винаходи, так і на готові для споживання й використання інноваційні продукти, технологію, послуги.		
Суб'єкти ринку інновацій	Новатори та активне долучення інноваторів	Інноватори, при активній співпраці з новаторами	Продавці, покупці, посередники
Перспективні, з інноваційної точки зору, сфери економіки України	Космічні технології		Сільське господарство
	З точки зору аутсорсингу, Україна входить до 10-ти прогресивніших країн світу в сфері інформаційних розробок	Інформаційні технології	
	Енергетика, авіація		
Ринок інновацій, як інститут	Інститут ринку інновацій є економічним інститутом, ефективна дія якого базується на високому рівні роботи інституту узгодження та реалізації економічних інтересів між продавцями й покупцями з допомогою дієвого механізму інституту ринкових цін. У ринковій економіці в умовах високої конкуренції лише 6–8 % наукових досліджень перетворюються в новий продукт або процес.		

Формальні і неформальні інститути ринку інновацій ми визначаємо як правила поведінки, тобто як регулятивні принципи. Ці принципи наказують або забороняють ті чи інші способи (методи) дій. “Окрім правил поведінки, що регламентують дії учасників ринку інновацій, є правила, котрі визначають механізми їх підтримки і спонукання до виконання. Правила гри на ринку інновацій доповнюються правилами контролю, і повне розуміння інститутів включає єдину сукупність правил гри й правил контролю” [458, с. 8–9].

Слід зауважити, що “звички, стереотипи, мислення, опредмечені результати минулих дій індивідуумів (навіть якщо вони мають значення для прийняття рішення економічними агентами ринку інновацій у майбутньому). З цієї причини, принципову роль в процесі ідентифікації інститутів відіграє механізм, що забезпечує дотримання правил” [488, с. 38].

Окрім правил, для інституту ринку інновацій характерними є й свої норми. Норми являються тим “благом, що використовується для організації впливу спільно всіма економічними агентами ринку інновацій, незалежно від того, чи приймають вони участь в процесі корегування норм і їх інтерпретації з точки зору нового досвіду” [438, с. 197].

У процесі економічної діяльності складаються відносини не лише між окремими “акторами” ринку інновацій, але й між ними та інститутами. В останньому випадку самі інститути в певній мірі модифікуються під впливом характерних особливостей “акторів”, які приймають участь в цих відносинах.

Структура ринкових мереж характеризує наявність або відсутність конкретної формальної чи реальної взаємодії між “акторами”. Для інституціоналізації ринку інновацій важливо – формальні ці зв’язки чи реальні. Це пов’язано з тим, що формальні зв’язки лише створюють потенційну можливість реальної взаємодії. Їх наявність ще не гарантує реальних відносин, хоча і є потрібною умовою для виникнення таких. Відповідно, можна говорити про формальні зв’язки як канали можливої взаємодії, а про реальні зв’язки, як про наповнення цих каналів [489, с. 172].

Мережа формальних відносин співпадає з мережею реальних відносин, або близька до неї за структурою. Цим інституціям “актори” слідує, але не завжди в повній мірі. Дійсно, можна пам’ятати про інститут, приймати його до уваги при виборі поведінки, але дотримуватися лише частково. При цьому, міра наслідування різна для різних “акторів” ринку інновацій і різних умов, і залежить вона від сполученості з певною поведінкою витрат та вигід.

Мережа реальних відносин, яка описує взаємодію “акторів” в межах інституту ринку інновацій, може відрізнятися від мережі відносин формальних. Мережа формальних відносин, яка породжена інститутом ринку інновацій має принципово іншу структуру, ніж мережа відносин реальних. При цьому, “актори” мережі володіють реальною інформацією про структуру формальної мережі [484, с. 232].

Навіть якщо на ринку інновацій якась інновація пересте бути інновацією як такою, це ще не означає припинення її випуску та продажу. З однієї сторони, до неї завжди може повернутися будь-який “актор”, наприклад, вдосконаливши, покращивши її якості, тобто “вдихнувши в неї нове життя”. Цей факт може стати великою проблемою для інших “акторів” ринку інновацій, оскільки вони не очікують, що колишню інновацію вдосконаливши, знову зроблять актуальною та затребуваною.

Отже, формування очікування – важлива функція інституту ринку інновацій. З іншого боку, дещо “забута” інновація може підтримуватися з допомогою держави в тій мірі, в якій держава може переконати громадян в

потребі даної інновації. Прикладом тут може слугувати отримання альтернативних видів енергії та палива на базі інноваційних технологій.

На ринку інновацій в постіндустріальних країнах, з метою конкурентної боротьби досить часто застосовують метод промислового шпигунства. Воно може здійснюватися як державними спецслужбами, так і різними ринковими інститутами інноваційного розвитку. Вдаються до промислового шпигунства з метою незаконного доступу до технологічної, науково-технічної та інших комерційних досягнень закордонними країнами, компаніями-конкурентами. В країнах Західної Європи це явище називають конкурентною розвідкою або бізнес-розвідкою [490, с. 35]. Закордонні дослідники вказують на наявність особливої характеристики бізнес-розвідки в епоху глобалізації, яка полягає в “боротьбі всіх проти всіх”.

Активну бізнес-розвідку на ринку інновацій проводять спецслужби Німеччини та Франції проти США. До числа об’єктів розвідувального проникнення відносяться філіали американських компаній ринку інновацій, що розташовані в Європі. Так, наприклад французька розвідка здійснює таємні спостереження за персоналом філіалів американських компаній, проводить в декілька етапів заходи по залученню до цих інститутів агентів, встановлює контроль за лініями зв’язку, “зламуює” комп’ютерні бази даних.

Бізнес-розвідкою на ринку інновацій займаються й такі країни як Ізраїль, Південна Корея, Японія [491, с. 637–655]. Німеччина, в свою чергу, теж “відчуває” діяльність закордонних розвідувальних служб на своєму ринку інновацій, економіки, науки. Пояснюється це глобалізаційними процесами, які супроводжуються швидкою лібералізацією світових ринків і, одночасно, загостренням міжнародної конкурентної боротьби.

Так, німецькою контррозвідкою зафіксовано (в осередках важливих інноваційних, промислових підприємств та науково-дослідних центрах) випадки закордонної бізнес-розвідки, з яких близько в 65 % переслідувалася мета оволодіння економічною і науково-технічною інформацією (ноу-хау), 19 % – політичною, 8 % – військовою [492, с. 472–476].

За кордоном інститути бізнес-розвідки, що спеціалізуються на виконанні замовлень для клієнтів з числа високотехнологічних компаній, інформацію поділяють на декілька категорій. Цей поділ здійснюється в залежності від джерел та методів отримання інформації [490, с. 36]. Характеристики кожної з категорій представлено в табл. АН.4 додатку АН.

Інститути бізнес-розвідки мають потужний вплив на стан ринку інновацій. Надаючи інформацію про конкурентів вони змінюють структуру ринку, збільшують або зменшують кількість бажаючих ризикових підприємств долучитись до комерціалізації, дифузії інновацій.

У зв’язку з цим, українським інститутам інноваційного розвитку потрібно враховувати розповсюджену діяльність інститутів бізнес-розвідки у світі. Потрібно контролювати “виводити” інформацію на ринок інновацій про науково-технічні розробки в ЗМІ, бути уважними до потенційних закордонних інвесторів і бізнес-партнерів.

З проведеного дослідження зрозуміло, що аналіз ринку інновацій з позиції його інституціоналізації дозволяє розвивати інноваційну культуру ринку, враховувати додаткові фактори ціноутворення. Законодавче поле повинне забезпечувати права споживачів/покупців і виробників/продавців, унеможлилювати недобросовісну конкуренцію останніх.

Отже, інститут ринку інновацій наповнений своїми нормами, правилами, механізмами їх виконання і контролю та володіє характеристиками суспільного блага. Він має декілька рівнів, а саме: неформальні та формальні правила випадково/неочікувано визначених рамок. Стає очевидним і той факт, що без належного інституціонального забезпечення інноватизації національної економіки, підвищення ефективності ринку інновацій та конкурентоздатності економіки України інноваційного типу є неможливим. А це, у свою чергу, потребує з боку уряду такої активності, яка забезпечить створення і споживання інновацій.

4.3. Корпоратизація інноваційної економіки та її інституціональне забезпечення

Головною умовою домінування суб'єктів великого бізнесу наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. є те, що значна частина всіх доходів в економіці створюється у корпоративному секторі господарювання, тобто в акціонерних товариствах. Наприклад, в США даний показник становить близько 90 %. Американські ТНК в сфері інновацій лідирують у світі за чисельністю компаній та філіальних відділень за кордоном, за обсягом іноземних активів і чисельністю персоналу. До списку 100 найбільших ТНК світу входить 25 саме американських компаній.

Корпоративна власність стала домінуючою у порівнянні з іншими формами приватної власності. Причина в тому, що вона є найбільш ефективною з погляду залучення додаткових капіталовкладень, пошуку можливостей використання інноваційних управлінських методів, підвищення продуктивності праці й удосконалення суспільно-економічних відносин [493, с. 42]. В становленні корпоративних структур вирішальну роль в різних країнах відіграють різні фактори. Так, для прикладу, у США – це фінансовий капітал, в Японії – спільне володіння акціями та наявність власних інформаційних, торгових, фінансових, транспортних потужностей, у Південній Кореї – підтримка та координація з боку уряду.

В останні десятиліття підприємницька діяльність обумовлюється економічними, політичними і технологічними чинниками глобалізації економіки й посиленням конкуренції на міжнародних ринках. З іншого боку, поєднання таких чинників розвитку глобалізації, як прискорення темпу інновацій і змін, сприяло посиленню широкого співробітництва як між корпораціями, так й іншими учасниками інноваційного процесу [494, с. 74].

Фірми-конкуренти, на думку М. Портера [495], застосовують глобальну стратегію: продають свою продукцію в усьому світі; шукають матеріали і компоненти в інших країнах; з метою економії розміщують виробництво в багатьох країнах. Крім того, вони вступають у союзи із фірмами інших країн, щоб одержати доступ до “джерел їх сили”.

Сьогодні, в українських реформаторів немає кінцевого розуміння основ ринкової економіки та інституціональних реформ. У них відсутнє усвідомлення таких глобальних проблем сучасної економіки, як управління корпораціями, формування і використання соціального й організаційного капіталу, а також інституційної, інноваційної та правової інфраструктур – всього, що є необхідним для ефективного функціонування постіндустріального ринкового господарювання.

У розвинених країнах модернізація виробництва здійснюється за рахунок заощаджень населення, що вкладаються на фондовому ринку через інституційних інвесторів (інститути спільного інвестування, пенсійні фонди). В нашій країні заощадження сконцентровані у банківській системі або зберігаються в готівковій формі і не працюють на ринку [496, с. 249].

Відповідь на питання, чому ж державні корпоративні структури не здатні поки що стати ключовими нравцями модернізації економіки України передбачає наявність теоретичної платформи. На нашу думку, в якості основних її елементів можуть бути використанні положення інституціональної та неінституціональної концепцій. Згідно з ними, компанію слід розуміти “як продукт серії організаційних інновацій, метою і результатом яких є мінімізація трансакційних витрат” [481, с. 436].

В інституціональній теорії “корпоративна структура – це результат зростання трансакційних витрат, що викликані неефективністю зовнішніх контрактів тієї чи іншої форми. Відповідно з вказаною теорією – розвиток внутрішніх контрактів, як формальний наслідок укрупнення організації (за рахунок вертикальної, а в деяких випадках, горизонтальної інтеграції), вирішують більшість проблем зовнішніх угод і забезпечують зниження трансакційних витрат” [497, с. 133; 438].

Усвідомлення важливості інноваційних процесів для розвитку економіки сприяло науковим дослідженням проблем управління цими процесами, в результаті чого було створено концепцію інноваційних систем. За Х. Фріменом, розкриття технологічного потенціалу країни відбувається через систему організаційних структур, яка залучає суб’єктів економічних взаємин до створення та використання інновацій [498]. Ця система, на думку вченого, є основою економічної системи й ключовою інституційною інновацією.

Для інституціонального осмислення формування корпоративного утворення слід звернутися до історії появи в українській економіці корпоративного сектору. З початком державної перебудови і подальшої реформ, в Україні почали виникати приватні підприємства (у сфері малого бізнесу), а соціалістичні підприємства акціонуючись, перетворилися у корпорації. Юридично вони є корпораціями (зі статусом акціонерних

товариств), але внаслідок надмірної концентрації акцій у руках обмеженого кола новостворених власників, економічна поведінка корпорацій багато в чому подібна до поведінки класичних капіталістичних підприємств епохи вільного підприємництва. Якщо не враховувати новостворених підприємств, то як вважає український науковець Є. Палига [499, с. 8], організаційні перетворення в Україні здійснено за схемою, що представлена на рис. 4.9.

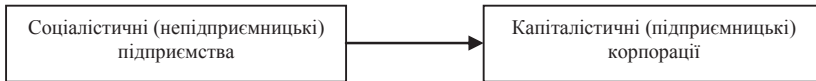

Рис. 4.9. Організаційно-інституціональне перетворення українських підприємницьких структур у корпорації

Цікавим є порівняння української схеми із західною організаційно-інституціональною еволюцією підприємств (рис. 4.10). Звичайно, не всі країни заходу розвивалися саме за такою схемою. На думку Є. Палиги, її слід розглядати як тенденцію, що в різних країнах знайшла своє відображення.

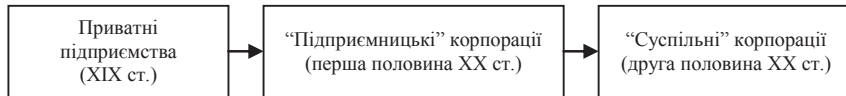

Рис. 4.10. Узагальнена схема організаційно-інституціональної еволюції підприємницьких структур

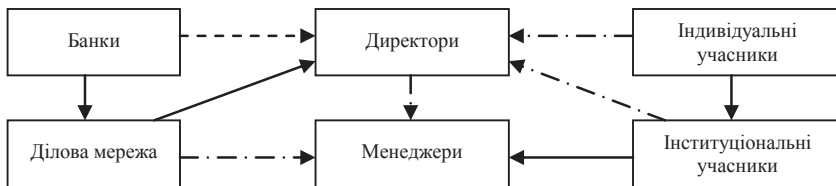
За своїм змістом корпорації, визначенні як підприємницькі і суспільні, асоціюються з різними схемами корпоративного управління: системою “інсайдерів” і “аутсайдерів”, системою “учасників” і “співучасників”. За першим варіантом корпоративного управління (континентальна Європа та Японія) максимальний обсяг контролю залишається у “внутрішніх” власників, за другим варіантом (США і Велика Британія) – функції володіння й контролю здійснюють зовнішні інвестори [499, с. 8].

За останні десятиліття суттєво змінилася структура акціонерного капіталу. Основними акціонерами стають банки, інвестиційні і страхові компанії, пенсійні та хедж-фонди, інші інституціональні інвестори. З урахуванням їх інтересів змінюється й корпоративне законодавство, до того ж в силу глобалізації фондового ринку поступово відбувається гармонізація національних систем нормотворчості у відповідних сферах [500, с. 12].

Взаємини гравців, які беруть участь в інноваційній діяльності корпоративних структур у Німеччині, Японії та США, схематично представлено на рис. 4.11 [501].

Незалежно від осіб, що контролюють діяльність корпоративної структури, на перший план виходить проблема агентських відносин. Звичайно, є значні розбіжності в положенні компанії: контролюються вони державою, інституціональними інвесторами, сім’ями чи характеризуються корпоративною структурою з “розпиленням” статутним капіталом. Але, в усіх

цих випадках залишається важливим загальний принцип регулювання корпоративних відносин. Лише після цього розглядаються особливості регулювання інноваційної діяльності корпоративних структур з державною чи іншою участю. В кінцевому результаті, саме конкретні люди з обов'язково притаманними їм креативними здібностями, професійними якостями і недоліками, а не абстрактні “специ” приймають управлінські рішення щодо реалізації інноваційних проектів [500, с. 11].

Вплив “гравців” на корпоративне управління у США

Вплив “гравців” на корпоративне управління в Японії

Вплив “гравців” на корпоративне управління у Німеччині

Вплив: -.-> значний —> помірний -.-> непрями

Рис. 4.11. Взаємини “гравців” і правила бізнес-гри в корпоративному секторі [501]

Корпоративні структури у сфері високих технологій представляють собою комерційні організації, основне виробництво товарів/послуг яких, носить інноваційний характер та відповідає ряду критеріїв. Серед них: рівень наукомісткості, який використовують корпорації в своєму виробництві технологій повинен складати не менше 3,5%; здатність не лише запропонувати на ринку інновацій принципово нові товари/послуги, але й

характеризуватися гармонізацією її комерційних цілей з стратегічними інтересами держави в сфері формування промислової і торговельної політики, які орієнтовані не лише на стійкий, але й на прогресивний розвиток глобальної економіки [502, с. 41].

На користь необхідності рішучого інноваційного прориву України працює і радикальне зміцнення акцентів у світовому економічному просторі. Відповідно до теорії великих економічних хвиль М. Леонтьєва, світова економіка перебуває зараз у розбалансованому стані. Економічний розвиток США та ЄС нестійкий, а в Японії – навіть регресивний. Водночас, фактором світового значення (наслідки якого світовим співтовариством до тепер неусвідомлені) став економічний “стрибок” Китаю на основі інноваційного оновлення власного економічного комплексу та його погано приховані наміри “кинути виклик” західній цивілізації [503, с. 20].

Відчуваючи реальну економічну небезпеку, країни Великої Сімки форсовано нарощують зусилля у напрямі якісного вдосконалення постіндустріального (інформаційного) суспільства. На практиці це означає активне формування економічних галузей останнього – VI-го технологічного укладу [503, с. 21].

Практика господарювання свідчить, що часи ілюзій про швидкий технологічний розвиток за рахунок дешевих трудових ресурсів залишився у минулому. В сучасній економіці, умовою успіху в процесі виведення нової продукції на ринки інновацій є відповідність щонайменше трьом принципам:

- продукція повинна бути несподіваною, але очікуваною;
- продукція має відповідати новому технологічному рівню;
- імітація (повторення) характеристик зразка продукції конкурентами

можлива не раніше, ніж через 1–2 роки [504, с. 94].

У країнах Великої Сімки галузі VI-го технологічного укладу розвиваються особливо стрімкими темпами, іноді до 100 % за рік. Своїм стратегічним завданням ці держави вважають входження до резонансу нового тривалого економічного циклу, який має розпочатися за декілька років, і досягти свого максимуму у 2020–2040 роках [503, с. 21].

Виходячи з вищевказаних проблем, є потреба в дослідження існуючих моделей корпоративного управління сфери інновацій у світі. Корпоративна структура “як інститут є набором встановлених суспільством норм та правил ведення бізнесу, які структурують економічну й соціальну взаємодію членів – учасників організації” [497, с. 134]. Корпоративні норми і правила – це “результат складного інституціонального процесу, в якому зусиллями всіх учасників ринкової взаємодії, включаючи державу та її громадян, вироблено детермінанти раціональної поведінки для тих із них, хто, з одного боку, як працівник, керуючий чи власник пов’язаний внутрішніми контрактами з організацією з чітко вираженими адміністративними межами. А з іншого – як утримувач інтересів пов’язаних зовнішніми договорами – контрактами, що регламентують ринковий обмін та використання прав власності на залученні корпорацією ресурси” [505; 497, с. 134].

Мета аналізу існуючих моделей корпоративного управління сфери інновацій у світі – з'ясувати притаманні їм переваги та недоліки. Світова практика свідчить про застосування одностанкової англо-саксонської та дволанкової німецької моделей рад директорів у корпоративних структурах, що працюють в інноваційній сфері.

В англо-саксонській моделі рада директорів – основний управлінський орган акціонерного товариства. До його складу входять як виконавчий, так і невиконавчий директори. Така рада директорів приймає рішення з більшості питань інноваційної діяльності компанії, за виключенням деяких, що відносяться до компетенції зборів акціонерів, а також питань, які в юрисдикції одноосібного виконавчого органу (генерального директора).

У німецькій моделі наглядова рада і правління – це два різних органи, що мають свою компетенцію та повноваження. Правління здійснює управління інноваційною діяльністю товариства. Наглядова рада контролює діяльність правління, але не втручається у його інноваційну діяльність. Члени правління не можуть одночасно бути членами наглядової ради [500, с. 13].

Українська практика застосування моделей управління інноваційною діяльністю корпоративних структур є дещо специфічною і несхожа на жодну з вищеописаних моделей. Не дивлячись на те, що чимало українських акціонерних товариств має одного або декількох контролюючих акціонерів, передбачена діючим законом модель корпоративного управління більше розрахована на корпоративні структури сфери інновацій з “розпиленням” статутним капіталом. І хоч формально законом визначена підзвітність ради директорів (наглядової ради) загальним зборам акціонерів, навряд чи можна говорити про контроль загальних зборів за цим органом управління.

Що стосується особливостей формування механізму державних корпоративних структур, то тут передбачають поєднання функцій державного управління й інноваційного бізнесу. Але в умовах невідпрацьованості діючого законодавства, це неминуче призводить до негативних результатів. Так, безконтрольне закріплення основних повноважень з управління держмайном і бюджетними коштами за наглядовими радами, на практиці створить ситуацію, коли державними активами буде реально розпоряджатися найманий менеджмент, інтереси якого можуть не співпадати з інтересами держави [506, с. 100].

Значна кількість великих успішних корпорацій світу не є ні розробниками інноваційних продуктів, ні власниками того, що зробило їх могутніми. Те, чому вони зобов'язані своєю величчю, було отримано через механізм співробітництва. Традиційна модель поводження ТНК, при якій інноваційні продукти створювались, в основному, в країні походження, а потім експортувались у закордонні філії, поступається місцем більш раціональному територіальному розміщенню дослідницьких робіт з перенесенням частини розробок у країни, де кращі умови для їх проведення або де є дешеві, і досить кваліфіковані, кадри [494, с. 74].

На нашу думку, міжнародні корпоративні структури (на зразок ТНК) в

Україні мають бути активними учасниками розвитку світового господарства, процесів міжнародного поділу праці; вдосконалювати технологічний процес та існуючу практику виробничих відносин; впроваджувати нові технології й забезпечувати зайнятість для місцевого населення; розповсюджувати досягнення НТП в периферійній зоні; долучатися до системної та комплексної модернізації регіональних галузей промисловості.

Ефективним є створення в Україні ФПГ, які з часом поетапно трансформуються в ТНК. ФПГ сьогодні є найбільш ефективною формою, що забезпечує органічну взаємодію фінансового та промислового капіталів. Ми вже зараз в Україні можемо спостерігати, як ФПГ виступають основними організаційними формами акумулювання капіталів. Існуючі в Україні ФПГ в розрізі галузей приведено в табл. АП.1 додатку АП.

З табл. АП.1 додатку АП видно, що більшість ФПГ зосередженні в металургійному і паливно-енергетичному комплексах. На виробництві високотехнологічної продукції (V-й технологічний уклад) не спеціалізується поки що жодна ФПГ України. Отже, є потреба у негайній переорієнтації діяльності ФПГ з низькотехнологічного виробництва на високотехнологічне [163, с. 313]. За цілеспрямованої підтримки уряду, ФПГ є об'єктами експортно-орієнтованого економічного росту, що сприяє інноваційним змінам в економіці країни. Проте, масового інвестування в придбання і комерціалізацію наукових розробок, маючи значний інвестиційний потенціал, ми не спостерігаємо.

ФПГ – це організаційна структура горизонтального або вертикального типу, що є фінансово-промислово-торговими комплексам, складові якого взаємодіють, мають на меті розв'язання загальних стратегічних завдань. ФПГ є відносно стійкими до коливань економічної кон'юнктури, можуть функціонувати за принципом самофінансування і саморозвитку [163, с. 311].

ФПГ України сьогодні можуть відіграти чи не ключову роль у становленні її інноваційної економіки. Це пов'язано з тим, що в межах ФПГ, за рахунок диверсифікації, знижується інноваційно-інвестиційний ризик; прискорюються структурні зрушення в економіці [163, с. 312].

Серед негативних особливостей функціонування ФПГ в Україні є систематичне конкурентне лобіювання інтересів великих ФПГ в органах влади. Методи взаємодії ФПГ із суспільством і державою, зазвичай, носять неофіційний характер. Відносини при цій взаємодії формуються не на взаємній вигоді, а на прагненні отримати максимальні преференції з боку держави без врахування інтересів суспільства [163, с. 311–312].

З метою збільшення інвестиційно-інноваційних можливостей, З. Варналій та О. Гармашова пропонують диверсифікувати інституціональну структуру ФПГ у напрямі підвищення частки наукомістких і високотехнологічних виробництв. На рис. АП.1 додатку АП подано схему інституціональної структури більшості ФПГ України. В ній науково-дослідні інститути (за умови наявності в ФПГ) належать до промислового ядра. Для того щоб інституціональна структура ФПГ мала інноваційну спрямованість, вказані

науковці, пропонують виділити інноваційне ядро, що має включати, науково-дослідні установи, середні і малі венчурні підприємства, венчурні фонди.

Ми в даному ядрі окремо пропонуємо виділити офіційних та тіньових “бізнес-ангелів”. Це викликано тим, що венчурні фонди, на яких покладаються великі сподівання, щодо інвестування інноваційних проєктів, знаходяться на початковій стадії свого становлення. Офіційні норми та правила венчурних фондів, не в повній мірі працюють в Україні і мають суперечливі, незавжди дієві механізми залучення коштів з даних фондів. Економіка України з її суб’єктами господарювання в інноваційній сфері вже сьогодні потребує належного фінансового “вливання”. Такі “вільні” кошти є у тіньових та офіційних “бізнес-ангелів”.

Запропоновану З. Варналієм та О. Гармашовою інституціональна структура ФПГ ми дещо доповнили і уточнили та представили на рисунку АП.2 додатку АП. Ми окремо в структурі ФПГ пропонуємо виділяти інтелектуальне ядро, яке є центром науково-інноваційного потенціалу. До складу даного ядра можуть входити науково-освітні інноваційні кластери, інноваційні хаби, іннотехи, науково-дослідні інститути. Інтелектуальне ядро, на наше глибоке переконання, повинно знаходитись у тісній взаємодії з інноваційним ядром. За таких умов, є всі шанси відчутти дію “потрійної спіралі”, де наука й освіта – інтелектуальне ядро, бізнес – промислове ядро, а уряд/влада – несуть відповідальність за державну політику модернізації та підтримки інноваційного розвитку економіки регіонів. Всі ці три ключові “гравці” інноваційної економіки є базовими у процесі її формування.

Модернізована інституціональна структура більше орієнтована на впровадження інновацій, оскільки охоплює всі необхідні елементи для послідовної реалізації всіх стадій інноваційного процесу [163, с. 314]. Наявність малих венчурних підприємств у інституціональній структурі ФПГ є важливою, бо “радикальні або базові інновації з’являються саме в межах малих структур, що господарюють, а роль великих підприємств полягає у впровадженні поліпшувальних інновацій” [507, с. 611].

Організація фінансово-промислових корпорацій (ФПК) на базі ФПГ є для України ефективним методом виведення української господарської системи з кризи, базою подальшого інноваційного розвитку, засобом набуття стійких позицій в глобальному інноваційному середовищі. Глобалізаційні процеси в перспективі неминуче зумовлять всеохоплюючу транснаціоналізацію українського інноваційного бізнесу.

Світовий досвід свідчить, що ТНК стали більш широко використовувати міжнародну спеціалізацію, що склалася в сфері науки і техніки. Більшість компаній (наприклад, “Контрол Дейта”, “Моторола”) започаткували практику розміщення своїх дослідних лабораторій в США, центри комп’ютерного програмування в Індії, центри промислового дизайну в Італії. Це дає змогу ТНК розширити межі залучення кваліфікованих кадрів і талантів й, разом з тим, знизити витрати на розробку нових продуктів. Здійснити даний процес можна за умов погодження корпоративних і державних інтересів в процесі

створення та перетворення ТНК в фактор стійкого розвитку економіки країни базування. Щорічно обсяги експорту наукоємної продукції приносять США \$700 млрд, Німеччині – \$530 млрд, Японії – \$400 млрд. Світовими лідерами в НДДКР є США та Японія, в десятку провідних країн світу за обсягами проведення НДДКР входять КНР і Південна Корея. Значна частка (приблизно 2/3 – дослідних робіт) у світі припадає на бізнес-структури і на підрозділи ТНК. 1/3 обсягів всіх досліджень припадає на університети, державні НДІ, ВНЗ. В науково-технічному співробітництві роль ТНК велика, до того ж в глобальних масштабах. Вони контролюють близько 4/5 світового банку патентів і ліцензій на нову техніку, технології, “ноу-хау” [508, с. 95].

Ключовою ланкою інноваційного процесу в ТНК є його капіталомісткий етап – дослідно-конструкторські розробки. На них приходиться до 75 % вкладень. Джерелами інноваційної ідеї є як технологічний розвиток, так і потенційний ринок інновацій. Створення інновацій тепер можливе, коли виникає ідея і проробляється концепція. Спостерігаються й зміни в механізмі фінансування НДДКР в ТНК. А саме: для наукових працівників введена система “вартість + винагорода”, яка значно збільшила віддачу дослідних лабораторій. Конкурентна боротьба на світових ринках наукоємної продукції здобула ряд нових характеристик: на ринках товарів та послуг тепер конкурують компанії, не розробники (продукції), а ті хто вміє швидко комерціалізувати розробки, доводити їх до кінцевого продукту (корпорації КНР, Індії, Південної Кореї, Тайвань) [508, с. 96].

Однією із найпростіших форм співробітництва корпорацій є створення стратегічних альянсів в інноваційній сфері. Корпоративні структури вступають в альянси заради одержання переваг: ефект масштабу або скорочення часу і витрат на освоєння інноваційної продукції; доступ до місцевих ринків інновацій і необхідних технологій; розподіл ризику; вплив на характер конкуренції в галузі (шляхом продажу ліцензій на технологію, що користується достатнім попитом для досягнення стандартизації). Альянси можуть компенсувати невіграшні моменти в конкуренції, якщо це дорогі фактори виробництва або застаріла технологія. Отже, альянси – це засіб посилення конкурентної переваги, що, однак, рідко є діючим засобом їх створення [495]. З цих причин, актуальними стають такі різноманітні форми розвитку бізнесу у світі, як інноваційні і промислові кластери, інноваційні мережі та системи. Ці форми розвитку бізнесу стають засобом не лише створення і посилення конкурентної переваги, але й захисту внутрішнього ринку від іноземних конкурентів [494, с. 74].

Зважаючи на міжнародний досвід, можна стверджувати, що тенденції посилення ролі місцевих владних інститутів на корпоративні структури інноваційної сфери, не мають абсолютного характеру, що означає “непохитність” значення та ролі центральних органів влади серед суб’єктів державного регулювання.

Можна констатувати: все більш незалежними стають виконавчі органи, що характерно як для центральних регуляторних апаратів, так і для місцевих

влад. Особливе значення має своєрідна “інституційна творчість”: часто виникає ситуація, за якої фактично відбувається ініційований інститутами виконавчої влади “розподіл повноважень” між урядом та представницькими інститутами. Перші – розробляють концептуальні засади діяльності таких утворень, як: технопарки, бізнес-інкубатори, ФПГ. Другі ж – здійснюють нормативно-правове забезпечення роботи подібних структур [493, с. 39].

Сьогодні в економічній теорії актуальним для дослідження є діяльність метакорпорації. З позиції інституціональної теорії та моделі інтернаціоналізації, метакорпорація є розвинутою формою інтегрованих корпоративних структур та являє собою об’єднання, систему координації декількох економічних агентів [407, с. 197] у процесі розподілу ресурсів, які задовольняються наступними вимогами:

- між агентами існують стійкі взаємозв’язки, більш жорсткі, ніж ринкові;
- частина економічних агентів є комерційними організаціями, які діють з метою отримання прибутку;
- існує стратегічний центр прийняття рішень, який може бути як юридичною особою, так і групою фізичних осіб – власників та вищих менеджерів [497, с. 134].

Метакорпорація функціонує у найрізноманітніших галузях і секторах економіки, на всіх рівнях економічної агрегації – від регіонального до транснаціонального. Особливо важлива роль такої структури в реалізації науково-технологічної та інноваційної політики [497, с. 135].

Дослідження рівня розвитку інституціонального середовища свідчить, що істотними інституціональними обмеженнями розвитку корпоративних структур в інноваційні економіці виступають традиційно сформовані соціально-психологічні бар’єри. Серед найбільш важливих, що визначають природу української моделі, науковець Н. Супрун називає такі:

- укорінення інституту патерналізму, що стримує формування засад корпоративної соціальної відповідальності та громадянського суспільства;
- соціальна апатія, пасивна споживацька поведінка і нерозвиненість почуття власника у більшості міноритарних акціонерів, що унеможлиблює реалізацію основних принципів корпоративного управління;
- суперечність між очікуванням паліативних заходів від держави та недовірою до ефективності інституціональних способів перетворення заощаджень в інвестиції, реалізації права на відчуження цінних паперів і можливостей здійснення ринкового корпоративного контролю через фондовий ринок [509, с. 79].

Компанії, бізнесові стратегії розвитку яких передбачають концентрацію на внутрішньому ринку інновацій, залишаються інформаційно-закритими та зберігають свідомо недосконалі форми корпоративної структури сфери інновацій. Національний економічний простір потребує від комерційної структури швидкого прийняття рішень. Основним методом оптимізації структури підприємства-корпорації з часів приватизації є реструктуризація. У процесі її перебігу часто використовується методика корпоративного

конфлікту, яка узагальнено здійснюється трьома шляхами:

- консолідація пакетів акцій шляхом виведення цінних активів за межі підприємства, як у випадку із ЗАТ “Миколаївський глиноземний завод” або ЗАТ “Трудовий колектив АСК “Укррічфлот”;

- обмін цінних активів підприємства на корпоративні права у створених нових акціонерних товариствах, (наприклад, ВАТ “Росава” створило ЗАТ “СП “Росава”, обмінявши активи основного виробництва на корпоративні права сумісного підприємства і залишивши малоефективні ланки на основному підприємстві;

- передача майна в оренду. Цей шлях теж входить до компетенції діяльності Правління або Голови Правління і рішення може прийматись упереджено [510, с. 21].

О. Носова підкреслює, що в Україні “відбулося механічне перенесення корпоративної форми власності у неринкове середовище, що обумовило застосування нестандартних типів поведінки акціонованих підприємств, відмінних від приватних компаній, що використовують стратегію створення стимулів і підвищення зацікавленості власників в ефективному господарюванні” [511, с. 773].

Якщо говорити про інноваційну активність великих промислових підприємницьких структур, то вона стабільно знижується. Сьогодні в Україні налічується не більше 15 % інноваційно-активних підприємств (табл. АР.1, табл. АР.2, табл. АР.3, табл. АР.4 додатку АР), в той час як у країнах Великої Сімки їх кількість становить 70–80 %. Загальну картину інноваційних процесів в Україні визначають практично п’ять видів економічної діяльності, а саме: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів; машинобудування; легка промисловість; металургія та металообробка; хімічна та нафтохімічна промисловість [503, с. 22]. Дані види економічної діяльності охоплюють понад 80 % підприємств, які з певним авансом можна віднести до “інноваційно-активних”.

Застосування терміну “корпорація” до означення українських структур великого бізнесу сфери інновацій є, в якійсь мірі, умовним. Корпорації в розвинених країнах мають багатогалузеву структуру виробничих комплексів та замкнуті цикли виготовлення товарів, як правило, кінцевого попиту. В той же час, останні події свідчать, що особливістю українського великого бізнесу є міцні внутрішньокорпоративні зв’язки особисті взаємовідносини, що ускладнюють прояв приватної господарської ініціативи та самостійне використання засобів інноваційного виробництва. Це супроводжується зосередженням політичної влади в руках великих власників [497, с. 132].

Ефективний механізм формування корпоративних утворень в інноваційній економіці, має обов’язково включати методики оцінки вартості інноваційного продукту, системні заходи зі стимулювання й підтримки інноваційної діяльності, додаткових джерел її інвестування. Для створення подібного механізму потрібна реалізація державних адміністративно-економічних та інституціонально-правових заходів, значні ресурси, наявність

ефективного інституту ринку інноваційного продукту.

Ефективність функціонування механізму корпоративних утворень в інноваційній сфері залежить від специфікації майнових прав на інтелектуальну власність між замовниками інноваційної розробки, державою, інноваційними підприємствами, інноваційними фондами, “бізнес-ангелами”.

Український науковець Л. Оліфіренко пропонує розуміти під механізмом державного регулювання розвитку корпоративних структур, формування інституціональних змін як системи правових, економічних і політичних засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на суб'єкти господарювання для досягнення встановлених цілей [512, с. 106]. Ми з цією думкою погоджуємось, але потрібно додати, що повинна враховуватись інноваційна політика розвитку корпоративних утворень.

Інноваційна політика є надбудовою технологічної політики, тому для формування основ інноваційної політики в Україні доцільно зосередити увагу на дослідженні питань технологічного оновлення і розвитку, а також системній та структурній модернізації (дослідженні ролі технологічного базису сучасних корпоративних утворень). У той же час, переймати досвід нових індустріальних країн, наприклад, Чилі, Південної Кореї, Мексики, Ізраїлю, яким вдалося провести технологічне оновлення та досягти інноваційної активності і конкурентоспроможності корпоративних структур в умовах несприятливого економічного клімату, опору традиційних інститутів й обмежених ресурсів [504, с. 93].

Інституціональні принципи діяльності корпоративних утворень полягають у формуванні системи норм, правил, інструментів щодо гарантій і захисту прав власності, встановлення відповідальності менеджерів-інноваторів перед акціонерами, панування законів в укладанні договорів і виконанні інноваційних проектів. Головними принципами, яких дотримуються корпоративні структури ОЕСР є захист прав акціонерів; забезпечення однакового ставлення до акціонерів (включно іноземних і дрібних); захист прав та інтересів зацікавлених осіб; своєчасне розкриття інформації з усіх найважливіших питань, що стосуються акціонерного товариства; ефективний нагляд за діяльністю правління з боку наглядової ради [513, с. 212].

Кон'юнктурний характер постулатів, що наголошуються як у міжнародних, так і в національних стандартах, створює ситуативну цінність правил корпоративної поведінки економічних агентів на ринку інновацій. При зміні “правил гри” виникає необхідність вносити корективи (або повністю змінювати) зазначені і закріплені в корпоративних стандартах принципи. Така ситуація зумовлена нехтуванням наукового підходу до аналізу загальних системоутворюючих принципів інноваційної діяльності, небажанням практиків враховувати історичний досвід та сучасні дослідження в галузі управління соціально-економічними системами [513, с. 212–213]. Тому є потреба у формуванні механізму підтримки сектора корпоративних утворень в напрямі інноваційного вектору розвитку країни.

Характерними особливостями механізму підтримки сектора

корпоративних утворень інноваційної економіки в умовах глобалізації є те, що даний механізм (рис. 4.12):

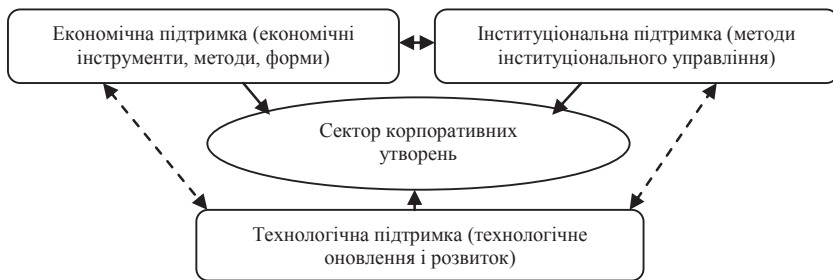

Рис. 4.12. Механізм підтримки сектора корпоративних утворень інноваційної економіки (розробка автора)

- є складовою частиною економічної системи країни та базується на “правилах гри”, що склалися у ній;

- ґрунтується на механізмах примусу до правил [514, с. 284];

- вимагає постійного пошуку нових, інноваційних методів та інструментів підтримки, а також зміни їх комбінацій з метою забезпечення найбільш ефективного розвитку сектору корпоративних утворень у сфері інновацій.

Всі три види підтримки, що включені до даного механізму, можуть бути ефективно реалізовані за умови загальної державної підтримки сфери інновацій, що передбачає формування відповідних програм. Найбільший вплив на підтримку корпоративних утворень здійснюють ті інститути, що регулюють розподіл і права володіння підтримкою серед певних категорій даних суб’єктів господарювання. Саме від функціонування даного виду інститутів-регуляторів безпосередньо залежить результативність заходів підтримки корпоративних утворень. Слабкість правового поля та, в окремих питаннях “правовий вакуум” [515, с. 119], які притаманні корпоративним утворенням сфери інновацій в Україні, дає змогу зацікавленим особам знаходити можливості вирішувати свої справи за рахунок акціонерів та інших інвесторів навіть без формального порушення норм чинного законодавства.

Важливим компонентом даного механізму є механізм примусу дотримання правил. До того ж, діючі механізми сильно впливають на вибір економічних методів та інструментів з підтримки корпоративних структур. Їх зміна впливає на існуюче інституціональне середовище. Суб’єкти корпоративного сектора, теж можуть впливати на зміну існуючих інститутів і форм підтримки за допомогою лобювання своїх інтересів у політичних колах. Тому, всі складові даного механізму є взаємопов’язаними та взаємозалежними [514, с. 285].

Методами інституціонального впливу є: ініціювання інституціональних змін як з боку законодавчої та виконавчої влади, так і з боку корпоративних

утворень; формування передумов інституціональних змін у системі законодавчої та виконавчої влади, бізнес-середовища; формування умов реалізації інституціональних змін у зацікавлених суспільних і бізнес-групах.

Корпоративний досвід у сфері інновацій країн з ринковою економікою засвідчує, що лише активні дії на захист прав і законних інтересів дають найкращий результат [515, с. 120]. Формами реалізації інституціонального впливу є: інформація в ЗМІ; відкритий доступ до інформації про діяльність корпорацій; громадські обговорення; законодавча ініціатива органів державної влади; ініціативи центральних і регіональних виконавчих органів влади; депутатський запит; ініціативи зацікавлених корпорацій [512, с. 106].

Правове регулювання діяльності корпоративних утворень, на етапі становлення в Україні інноваційної моделі розвитку економіки, потребує суттєвого уточнення та деталізації. В сучасних умовах, акціонерний закон повинен розраховуватись на регулювання діяльності акціонерних товариств з акціонером, що контролює діяльність. При цьому, таким контролюючим суб'єктом може бути як держава, так й інституціональний інвестор. Для визначення ступеню контролю можна враховувати наданні законом суб'єкту можливості впливати на діяльність товариства:

- гарантовано вибирати визначене число членів ради директорів (наприклад, не менше одного – перша, мінімальна глибина контролю; більшість – другий ступінь контролю; всіх членів ради директорів – третя глибина контролю);

- забезпечувати або блокувати прийняття важливих рішень на загальних зборах акціонерів [496, с. 17].

З інституціональної точки зору в корпоративній структурі важливим є “пучок контрактів” і лише потім її виробничо-інноваційна діяльність [497, с. 132]. З появою особливої групи учасників контрактних відносин – акціонерів, відбувається зміщення акценту, що має суттєві наслідки. Так, якщо на класичному підприємстві основний конфлікт виникав між працею (найманим працівником) і капіталом (власниками), то в корпоративній структурі на перший план виходять суперечності між менеджером (або менеджерами – групою найманих працівників) та капіталом (акціонерами) [497, с. 133].

Конфлікт інтересів, зауважує Нобелівський лауреат Дж. Стігліц, існуватиме завжди, і суспільство здатне “пом’якшити” його наслідки за допомогою розвитку чутливості, розуміння викликаних ними “спотворених стимулів”, запровадження правових обмежень та розкриття шахрайства. Неправильні захоплення чи невідповідні стимули не створюють реального багатства в інноваційній економіці, а лише масштабний нераціональний розподіл ресурсів на зразок того, що ми спостерігаємо, наприклад, в галузі телекомунікацій [516, с. 2, 4].

Для дотримання інтересів контролюючого акціонера доцільно досить детально, за досвідом німецького законодавства, передбачити в законі умови та процедури укладання договору між акціонерним товариством і контролюючим його акціонером. В такому договорі слід передбачити право

контролюючого акціонера давати обов'язкові вказівки підпорядкованому товариству про здійснення останнім своєї інноваційної діяльності. При цьому, логічно передбачити два варіанти.

У відповідності з першим – законодавчо установити, що обов'язкові для виконання накази, які дає контролюючий акціонер підпорядкованому акціонерному товариству, не можуть стосуватися інноваційних проектів, щодо яких законом передбачено особливий порядок їх здійснення без відповідного погодження зборами директорів (наглядової ради) або загальних зборів акціонерів.

Другий варіант може бути розрахований на ситуацію, коли укладені договори про підпорядкування, погоджені з більшістю незалежних директорів або міноритарних акціонерів. У цьому випадку, в період дії договору про підпорядкування, товариство логічно звільнити від дотримання вимог акціонерного закону про схвалення великих угод, зобов'язавши менеджмент погоджувати їх лише з контролюючим акціонером [500, с. 18].

Отже, організаційний капітал корпорації представлений її структурою, системою управління, інформаційними технологіями, мережевими комунікаціями, корпоративною культурою. Організаційний капітал корпорації являє собою інституціоналізовані знання, якими вона володіє та які відображені в її нормах, правилах, цінностях, центрах компетенції. Цінність організаційного капіталу полягає в тому, що він “укріплює організацію”, підвищує ефективність її діяльності. Він володіє синергетичним ефектом, так як не є простою сумою капіталів співробітників організації, а може бути примножений за рахунок формування ефективної корпоративної культури [517, с. 113–114].

Інституціоналізація розвитку корпоративних структур сфери інновацій підпорядкована законам і закономірностям. Вони під впливом методів державного регулювання відображають стан розвитку та характер виробничих відносин у корпоративному секторі економіки й уособлюють широкий спектр комбінаційної варіаційності умов, норм, правил, взаємозв'язків, які становлять зміст і відображають характер виробничих відносин цього рівня економічної агрегації.

Сукупність таких норм, умов, правил і взаємовідносин економічних агентів, механізмів інфорсменту становлять інституціональне середовище функціонування корпоративних утворень та структурують інституціональну сферу їх інноваційної діяльності. Економічна поведінка учасників ринкових відносин, особливо корпорацій сфери інновацій, зумовлюється впливом держави й особливою роллю останньої у питаннях удосконалення інституціонального середовища та визначення його характеристик, що дає змогу знайти адекватні й ефективні методи державного управління інноваційної сфери [518, с. 57]. Це обумовлює необхідність формування й реалізації нових підходів і моделей інноваційного розвитку, що базуються на ініціюванні становлення системної соціальної відповідальності на рівні держави, суспільства, бізнесу, інститутів громадського суспільства,

індивідууму. Використання соціально-корпоративної відповідальності в прогресивних соціально-економічних системах демонструє успішний, раціональний та орієнтований на людину стійкий інноваційний розвиток із використанням духовно-моральних і соціокультурних важелів [519, с. 201].

Сьогодні зростає увага потенційних інвесторів до інформації про конкурентоспроможність корпоративних структур, їх імідж, відповідність міжнародним стандартам якості та етики ділових партнерських відносин. Умовами успішного корпоративного партнерства є відкритість, прозорість та професіоналізм. Непрофесіоналізм, низькі етичні норми шкодять цільовим групам, на які спрямована корисна дія інноваційних програм/проектів. З цих причин, запровадження етичних норм та професійних стандартів в рамках корпоративної співпраці повинно братися до уваги всіма корпораціями. Ефективна корпоративна співпраця має враховувати духовне і культурне середовища (в бізнесі сфери інновацій це називають корпоративною інноваційною культурою). Мається на увазі колективна система ділових норм поведінки інноваторів, традиції, принципи, символи, правила, ритуали та рівень інституціональної довіри, які могли б сприйматися більшістю учасників корпоративних утворень [449, с. 167–168].

Саме корпоративною культурою закладаються культурно-ментальні та психологічні особливості трудового колективу, норми й цінності, що є базовими для корпоративної структури. Сучасні корпорації – це особливий “згусток” ментальних карт. Їх функціонування здійснює суперечливий вплив на якість і швидкість індивідуального відтворення. Економічну корпоративну ментальність можна визначити як взаємопов’язану єдність архетипів і стереотипів економічного корпоративного мислення й поведінки [520, с. 25].

Структурно-функціональний підхід до виявлення корпоративної економічної ментальності передбачає класифікацію корпоративних ментальних карт (термін “ментальна карта” був уведений англійським психологом Т. Бюзаном (Т. Buzan), з англійської мови перекладається, як “карта розуму, думки” та означає техніку, завдяки якій можна запам’ятати великий обсяг інформації) за ознакою внутрішньокорпоративної соціальної структуризації та одночасного визначення функцій тих чи інших соціальних підрозділів. Роль та значення окремих ментальних карт співробітників і менеджерів залежить від загальної структурно-функціональної будови корпорації. Виділяють три умовних варіанти інституціонального стилю функціонування корпоративної структури (рис. 4.13). Ці варіанти є основними для характеристики внутрішньофірмових “ментальних потоків” з метою створення загального “ментального запасу” в формі корпоративного менталітету [520, с. 26].

Морально-психологічний клімат корпорації здійснює потужний вплив на формування і зміни корпоративної культури. Корпоративну культуру в інноваційній економіці можна охарактеризувати як систему цінностей, уявлень, оформлених у вигляді внутрішніх документів корпорації, та таку, що задає відповідним чином рамки індивідуальної поведінки новаторів,

інноваторів, винахідників, ентузіастів, менторів, креативщиків. Авторське бачення соціетального ядра корпоративної структури, що повинно бути безпосередньо задіяне в інноваційному процесі представлено на рис. 4.14.

Рис. 4.13. Структурно-функціональна схема формування корпоративної ментальної моделі [520, с. 27]

“... Розвинена і прогресивна корпоративна культура – це один з найефективніших способів залучення та утримання в розвинутій корпоративній структурі ініціативних, налаштованих на кар’єру і самовдосконалення співробітників. ... Основною метою корпоративної культури в інноваційній економіці є зробити так, щоб працівники вели себе у відповідності з інтересами корпорації” [517, с. 114, 115].

“Наявність корпоративної культури – це ефективність корпорації, її потенціалу... вона приймає на себе визначальну роль у виборі стратегії управління, в процесі прийняття рішень... її слід розглядати, як відображення самої суті корпоративної структури, а оскільки на неї впливають організаційні норми, стандарти і цінності, то відчутну роль у формування корпоративної культури корпорації, що працює в сфері високих технологій, відіграє наявність лідера і його кадрового ядра... Лідер здатний впливати на створення і зміни корпоративної культури... виконує функції координатора, забезпечує співпадіння даної культури з цілями робітників-новаторів. ...Кадрове ядро корпорації складають висококваліфіковані працівники, що володіють суміжними професіями... це індивідууми, що стояли при зародженні структури та мають не менше 5-ти років стажу в даному колективі” [124, с. 103]. За такий термін роботи в корпорації працівники починають ототожнювати себе з колективом. Вони найбільш віддані цілям

організації, їм небайдужа бізнес-доля корпоративної структури та її інноваційні проекти.

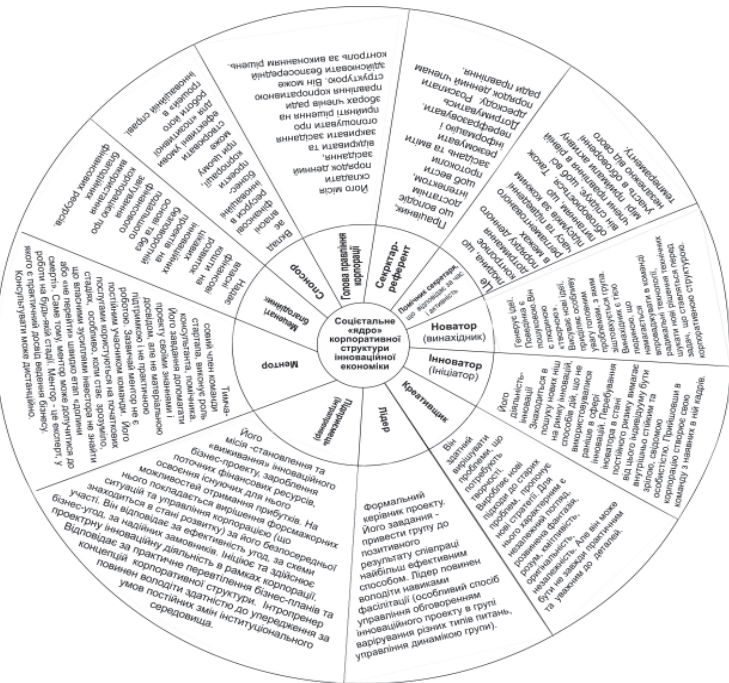

Рис. 4.14. Соцістальне ядро корпоративної структури (розробка автора)

Джерелом інноваційної ментальності повинні стати усвідомлено сформовані інноваційні мережеві групи і команди, які виконують екстраординарні економічні задачі та такі, що створюють інтелектуальні активи корпорації. Як свідчить практика, найбільших інноваційно-творчих успіхів досягають корпоративні структури, на яких формується ідеологія та атмосфера ставлення з повагою до трудівників-новаторів. До того ж “інкубаторами” інноваційних ментальних карт співробітників і підрозділами розвитку їх “пускового” креативного потенціалу є їх неформальні організаційно-економічні структури. Вміння підібрати такі структури, визначити чи виявити їх неформальних лідерів є важливим моментом у становленні корпоративної структури сфери інновацій [520, с. 28].

Проте сьогодні неефективність більшості системо-утворюючих інститутів українського ринкового середовища актуалізує потребу у формуванні інституту соціально-корпоративної відповідальності в межах тріадної системи “бізнес сфери інновацій – влада – суспільство”. Задоволення цієї потреби відбувається на тлі несприятливого суспільного середовища – в

умовах дефіциту людських цінностей, раціональної трудової етики та соціально-корпоративної відповідальності, кризи корпоративної ідентичності й самовидачі. Вказані фактори стримують формування відносин довіри між основними суб'єктами життєдіяльності, роботодавцями, інноваторами, партнерами по інноваційних бізнес-проектах. Дефіцит довіри населення до ринкових інститутів виробництва, споживання та розподілу інноваційних товарів і послуг виступає перешкодою соціальних й економічних перетворень українського суспільства на суспільство з інноваційною ментальністю. Відсутність інституціональної довіри перешкоджає формуванню міцного підґрунтя для взаємовідповідальної рівноправної взаємодії в сфері інновацій між бізнесом, владою, суспільством [519, с. 138].

Виокремлюючи чотири різновиди відповідальності: природну, що закладена самою природою (батьківська відповідальність); відповідальність влади, як відповідальність не за вчинки, а за наслідки від них; добровільну відповідальність політиків; договірну/за домовленістю або “штучну” відповідальність [521, с. 141–142]. На нашу думку, саме відповідальні індивідууми-новатори мають здатність до формування соціально-корпоративної відповідальності корпоративної структури інноваційної сфери.

Глибше пізнати інститут соціально-корпоративної відповідальності можна розглянувши його за рівнями (табл. 4.3). З позиції інституціоналізму, ми пропонуємо виокремити в даному інституті рівень соціально-корпоративної сприйнятливості [522, с. 115–116]. Цей рівень потрібно розглядати як складову інноваційної культури корпоративного утворення, що базується на визначених цінностях, нормах, ментальності, відповідальності і традиціях, готовності до сприйняття індивідуумами будь-яких змін як в середині корпорації, так і в зовнішньому діловому бізнес-середовищі.

Соціальна відповідальність корпоративних утворень інноваційної сфери передбачає реалізацію інститутом-організацією системи заходів, як врегульованих державою (в межах дотримання формальних законів, норм, правил), так і за ініціативою підприємства (добровільних, подекуди неформальних правил та традицій). Ці напрями включають такі елементи: виконання зобов'язань перед державними органами влади; виготовлення якісних інноваційних продуктів/послуг; коректна поведінка на ринку інновацій; достатній обсяг соціального пакета для найманих працівників-інноваторів; благодійність [519, с. 141].

Соціально-корпоративну відповідальність треба “підживлювати” не закликами бути соціально відповідальними, а усвідомленням сучасних викликів і створенням умов, за яких “дерево соціальної відповідальності” має “прижитися” в корпоративному бізнесі України [523, с. 10–11; 524] та підсилити становлення інноваційної економіки.

Вагомою перешкодою для укріплення і розвитку інституту соціально-корпоративної відповідальності бізнесу сфери інновацій є переважання безвідповідальності в загальній системі суспільних відносин. Вони обумовлюють прояв негативних наслідків таких відносин, що несприятливо

впливає на стан соціальної відповідальності корпоративних структур. Це ігнорування правових і соціальних норм, зміцнення безвідповідальної поведінки, укорінення неправової поведінки, як норми [519, с. 150].

Таблиця 4.3

Інститут соціально-корпоративної відповідальності за рівнями (складено автором на основі джерела 522, с. 115 та власних напрацювань)

<i>Рівні соціально-корпоративної відповідальності</i>	<i>Назва рівня</i>	<i>Основний зміст та характеристика</i>
I рівень	Соціальне зобов'язання	Соціально-корпоративна відповідальність сприймається, як соціальне зобов'язання. Основний акцент робиться на економічній та правовій відповідальності корпоративної структури інноваційної сфери перед суспільством.
II рівень	Соціальне реагування	Соціально-корпоративна відповідальність визначається, як реагування на соціальні норми та очікування. Основний акцент робиться на добровільній участі корпоративного утворення у розв'язанні екологічних, соціальних проблем. На даному рівні діяльність корпорації поділяється на таку, що слід здійснювати відповідно до вимог закону і таку, що ініціюється добровільно (тобто формальних і неформальних норм).
III рівень	Соціальна чутливість	Соціально-корпоративна відповідальність визначається, як соціальна чутливість. Основний акцент у діяльності корпоративної структури сфери інновацій робиться на попередженні, профілактиці та запобіганні можливим негативним наслідкам, активному пошуку шляхів вирішення соціальних проблем.
IV рівень <i>(від автора)</i>	Соціальна сприйнятливост	Процес соціально-корпоративної сприйнятливості пов'язаний з інституціоналізацією та визначається ментальністю і рівнем готовності суспільства до нововведень, рівнем інституціональної довіри, довіри всередині корпоративної структури між учасниками інноваційного процесу, здатністю корпорації до сприйняття суспільних проблем, які змінюються, розробкою методів сприйняття.

Державних важелів впливу на процеси просування і розповсюдження соціальної відповідальності як в країні, так і в інноваційному бізнесі є чимало. Одним з них є державно-приватне партнерство й використання механізмів його успішного запровадження. Але, саме нерозвиненість цих механізмів є перешкодою в становленні соціальної відповідальності держави, що негативно впливає на ці ж процеси у сфері бізнесу.

Уряд повинен вирішити ряд проблем: подолання “інформаційного вакууму” щодо соціально-корпоративної відповідальності, запровадження системи обліку та моніторингу; забезпечення адаптації кращих міжнародних практик і стандартів даної відповідальності для їх застосування в Україні [519, с. 152]; інформаційна закритість українського бізнесу; низький рівень інноваційної культури її носіїв; низький рівень духовно-моральної культури

владної еліти, бізнесу, суспільства. Саме через ці причини вагомість правового оформлення та реалізації етичного кодексу підприємця-новатора, як позитивного важеля для становлення соціальної відповідальності корпоративних структур інноваційної сфери, підтверджують сьогодні лише окремі корпорації. Корпоративні структури, які працюють в сфері інновацій в Україні знаходяться на стадії становлення, тому цей факт є однією з головних причин відсутності традицій соціально-відповідальної поведінки корпоративних утворень [522, с. 118].

Корпоративним структурам варто скористатися рекомендаційним міжнародним стандартом серії ISO 26000 “Керівництво з соціальної відповідальності”, який затверджено у 2010 році. Положення даного документа гармонійно та комплексно враховують системи управління якістю, безпеки праці. Стандарт дозволяє будь-якому бізнес-суб’єкту розбудувати власну систему управління соціально-корпоративною відповідальністю. Варто зауважити, що ефективні стратегії соціально-корпоративної відповідальності сприяють формуванню інноваційних рішень, значно мінімізують ринкові та підприємницькі ризики [525].

Інституціональний підхід закладає основу для розробки стандартів, принципів та правил діяльності корпоративних структур, законодавчо закріплених і впроваджених у практику в межах міжнародних стандартів. Саме такі формальні норми та правила можуть гарантувати потенційним інвесторам надійність капіталовкладень і дозволяють отримувати якісну й об’єктивну картину про ефективність інноваційної діяльності корпорації, структуру власності, механізми і методи інвестування [513, с. 211].

Інституціоналізація соціально-корпоративної відповідальності бізнесу сфери інновацій носить багаторівневий характер [526, с. 112], а саме:

- базовий рівень, що припускає виконання договірних зобов’язань по інноваційних проєктах;
- другий рівень, що припускає забезпечення новаторів та інноваторів адекватними умовами не тільки роботи, але й життя;
- третій – вищий рівень відповідальності – благодійна діяльність.

Якщо для великого бізнесу підвищення довіри й ефективної взаємодії бізнесу, суспільства і держави є мотивом, що сприяє формуванню інституту соціально-корпоративної відповідальності, то на рівні держави – це наслідки, тобто результат такого формування [519, с. 213].

Причинно-наслідкові зв’язки, що визначають умови та рівень формування інституту соціально-корпоративної відповідальності, мають не лише прямий, але і зворотній характер. Ступінь розвитку інституту соціально-корпоративної відповідальності підвищує рівень конкурентоспроможності держави та бізнесу сфери інновацій. Формування цього інституту залежить від конкурентоспроможності інноваційного підприємництва та держави.

Деякі кроки у напрямі покращення соціально-корпоративної відповідальності великого бізнесу сьогодні вже зроблено. Сім напрямів діяльності передбачається проєктом Національної Стратегії соціальної

відповідальності бізнесу в Україні. Мова йде про організаційне управління, права людини, трудові відносини, етичну операційну діяльність, захист навколишнього середовища, захист прав споживачів, розвиток місцевих громад і співпрацю з ними [519, с. 148].

Наявність соціально-корпоративної відповідальності у великому бізнесі сфери інновацій надає ряд переваг, а саме: покращення управління завдяки запобіганню ризикам; збільшення обсягів продажу інноваційного продукту та частки ринку інновацій; мотивування співробітників-інноваторів; лояльність інвесторів; покращення фінансових показників інноваційної діяльності [527].

В підсумку зазначимо, що в Україні інститут соціально-корпоративної відповідальності великого бізнесу сфери інновацій перебуває лише на етапі становлення. Перспектива ефективної діяльності корпоративних утворень України визначається не лише і не стільки накопиченим економічним та інноваційним потенціалом, скільки глибиною й характером економічних й інституційних реформ.

4.4. Інституціональна проєкція кластеризації економіки України на базі інноваційного хабу: фрактально-фасеточний вимір

Сучасна економічна політика декларує розвиток України шляхом застосування інновацій. Формування економічних структур спрямовано на підвищення їх конкурентоспроможності на основі кооперації, спеціалізації та інтеграції, розвитку партнерських відносин. Регіональні системи, що склалися в Україні, характеризуються слабким внутрішньосистемним і міжрегіональним потенціалом інноваційної інфраструктури. Це перешкоджає проведенню чіткої політики взаємодії державних органів та бізнесу, обмежує можливості розвитку соціально-економічного простору суб'єктів.

У теоретичних концепціях існує цілий ряд моделей узгодження інтересів. На макrorівні такими є державна, ринкова (що перероджується в олігархічну), інституційна, змішана моделі. У розвинених країнах світу домінує інституційна модель узгодження інтересів. Її особливістю є інституціоналізація відносин держави і бізнесу із залученням такого посередника як громадські об'єднання (союзи, асоціації підприємців). Відбувається інституціоналізація посередницької діяльності з узгодження інтересів господарюючих суб'єктів (медіаторство) у формі незалежних дослідницьких центрів, служб “зв'язків із громадськістю”, центрів консультування, які сприяють удосконаленню консенсусу інтересів бізнесу, держави, громадських організацій щодо розробки, виробництва і провадження інновацій [209, с. 6].

За останні десятиліття ідея створення кластерів знайшла своє застосування фактично в усіх країнах світу, враховуючи не лише країни ЄС, США, Японію, а й країни Південної Америки, Східної Європи, Африки.

Сьогодні кластерна модель є однією з найефективніших форм досягнення конкурентних переваг. Концепції створення кластерів є досить різноманітними. Так, у Канаді, Іспанії, Німеччині – це інноваційна система; в Австрії, Бельгії, Нідерландах, Норвегії, США, Швейцарії – виробничо-інноваційні мережі та їх взаємодія на основі кооперації; в Данії – ресурсні зони; в Італії, Фінляндії – міжгалузеві потоки знань; у Великій Британії – регіональні інноваційні системи.

Створення та консолідація кластерів через державні програми характерні для Аргентини, Чилі, Канади. Ефективне функціонування мережевих платформ притаманне Бельгії, Франції, ПАР, Швейцарії (за рахунок взаємодії науково-дослідних центрів), Колумбії, Польщі, Португалії, Аргентині, Австралії, Німеччині (за рахунок державно-приватного партнерства), Данії, Іспанії (взаємодія в середині галузевих мереж). Інтернаціоналізація на основі програми кластерів конкурентоспроможності властива економіці Японії, Ірландії, Австрії. Процес кластеризації на базі знань спостерігається в Ізраїлі, Великій Британії, Німеччині, Ірландії, Фінляндії, Естонії, Іспанії, Чехії, Австрії, Польщі [528; 529].

В Україні економічна кластеризація, тобто кластероутворення, відбувається переважно стихійно, під впливом ринкових сил. Такий вплив є досить закономірним, але його теоретико-методологічні й прикладні аспекти виявляються нереалізованими повною мірою. Теорія управління кластерами, регулювання процесом їх створення і функціонування не дістала належного розвитку в економічній науці й практиці України, а неадаптоване застосування закордонного досвіду не забезпечує бажаного ефекту в своєрідних соціально-економічних та інституціональних умовах країни.

Нинішня інституціональна структура економіки України не відповідає новим викликам економічних перетворень через наявність значних системних суперечностей, що спричинені низькою адаптованістю до сучасних ринкових реалій інститутів, а також слабкою здатністю активно долучатись до відтворювального процесу інститутів, породжених трансформаційними змінами [530, с. 6].

В Україні, незважаючи на утвердження ринкових засад господарювання, кластеризація суб'єктів господарювання, діяльність яких заснована на інноваціях, не набула ще належного поширення. Не приділяється увага питанням структури базової моделі кластеризації в інноваційній економіці під впливом інституційної архітектури та взаємодії учасників кластерних систем інноваційної інфраструктури. Але, саме від обґрунтованості моделі кластеризації і належної побудови інноваційної інфраструктури, значною мірою, залежить комерційний успіх бізнес-суб'єктів на ринку нових технологій та продуктів. Тож вирішення даної проблеми є актуальним на сучасному етапі формування інноваційної економіки України.

Інституціональні перетворення формують “критичну масу” в суспільній думці для розуміння необхідності проведення масштабної модернізації суспільного устрою або його важливих підсистем, і насамперед інноваційної

[531, с. 16]. Модернізація – це постійно здійснюваний процес розширення можливостей соціально-економічного й загального суспільного розвитку з використанням нових та оновлених інститутів і форм (відносин) між суб'єктами. Цей вид модернізації прийнято називати й кваліфікувати, як інституціональну (точкову, локальну, обмежену), яка є передумовою для приведення макроекономічних та інших немодернізованих інститутів і форм у відповідність із потребами певного етапу суспільного розвитку.

Нами розроблено структуру базової моделі кластеризації інноваційної економіки під впливом інституціональної архітектури, яка представлена на рис. 4.15. Аналізуючи дану модель варто зазначити, що:

- наявність значної кількості висококваліфікованих кадрів за відсутності фінансових ресурсів, необхідних для їх використання призводить до непоправної втрати талановитих конструкторів, інженерів та винахідників;
- недостатній рівень розвитку інфраструктури, що ускладнює процес формування джерел фінансування, стримує комерціалізацію інновацій;
- нестача фінансових ресурсів, що призводить до морального і фізичного старіння матеріально-технічної складової та унеможливорює ефективне здійснення науково-дослідних конструкторських розробок, зумовлює втрату інноваційної ідеї [532, с. 6–7].

Комплексний і системний характер модернізації передбачає послідовне розв'язання проблем соціально-економічного розвитку. Модернізація економіки буде нерезультативною й незавершеною без змін у політичній, соціальній та екологічній сферах. Можна скільки завгодно нарощувати інноваційні розробки і продавати їх, але якщо не буде створено інноваційне середовище, ефект від інноваційних напрацювань отримуватимуть інші країни, де це середовище сформоване та функціонує [531, с. 17].

Відновлення економічного зростання, яким переймаються у владних структурах та виробничих колах, нині потребує активного опанування інноваційного шляху розвитку. Забезпечення переходу до інноваційного типу розвитку є неодмінною умовою збереження економічного й політичного суверенітету України. Загальновизнано, що економіка, яка характеризується високим рівнем ресурсо- та енерговитрат своєї продукції, що властиво для України, навіть без впливу зовнішніх факторів приречена на поступове вичерпування резервів екстенсивного зростання і подальше збільшення загроз економічної депресії. Тому, реалізація синергетичного ефекту інноваційного розвитку стає для України єдиним способом зменшення технологічного та економічного відставання від розвинених країн [533, с. 4].

Процес економічної агломерації взаємопов'язаних підприємств на окремій території відомий від часів ремісничого виробництва. Починаючи з 80-х років ХХ ст., він дістав новий імпульс у вигляді розвитку кластерів, як важливого фактора економічного зростання регіону. Сьогодні можна констатувати той факт, що регіони, на території яких з'являються кластери, стають лідерами економічного росту. Такі регіони-лідери визначають конкурентоспроможність не лише регіонів, а й національної економіки.

Збільшення досліджень у цій сфері свідчить про те, що географічна близькість відповідних економічних сфер діяльності сприяє більш високому рівню використання капіталу та інновацій. Кластери, що знаходяться в безпосередній близькості до кінцевого споживача, постачальників, дослідних лабораторій, навчальних закладів, формують важливі фактори розвитку регіональної й національної економіки [534, с. 320].

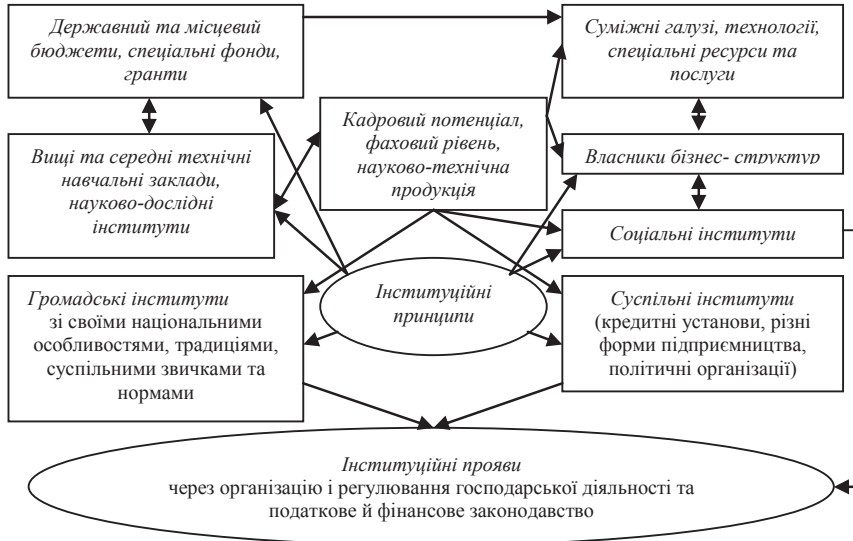

Рис. 4.15. Структура базової моделі кластеризації в інноваційній економіці під впливом інституціональної архітекτονіки (розробка автора)

Детально кластери вивчалися М. Портером у 80-х роках ХХ ст.. Застосований науковцем підхід прийнято називати класичним ліберальним або англосаксонським. Даний підхід базується на самоорганізації економічних агентів в межах механізмів вільного ринку за відсутності прямого втручання держави. Сучасний європейський підхід виник у Франції у 2008 році та називається “полюс конкурентоздатності” й базується на партнерстві бізнесу, центральних та місцевих владних структур. Уряд країни є зацікавленою стороною в глобальній конкурентоспроможності всієї країни та досягненні “полюсом конкурентоспроможності” світового рівня, що виражається в різних формах державної підтримки [535, с. 42].

Дослідницька увага М. Портер об’єктивно фокусується на феномені “кластера”, як групи географічно близьких взаємопов’язаних компаній і зв’язаних з ними організацій, що функціонують у певній сфері та характеризуються спільністю діяльності й взаємодоповнюваністю один-одного. Кластер, як нова модель об’єднання підприємств дозволяє отримати конкурентні переваги від сукупності таких чинників як: географічне

положення, взаємодія, спеціалізація, інновація. На думку М. Портера: “Кластери краще, ніж галузі використовують важливі зв’язки, взаємодоповнюваність галузей, поширення технологій, досвіду, інформації, маркетинг... Кластер – це не технопарк, не бізнес-інкубатор, не промисловий парк і не вільна економічна зона... не буде правильно казати, що кластер – це територіально виробничий комплекс чи науково-виробниче об’єднання. Та все ж елементи інфраструктури, що є сьогодні, або новостворені елементи інфраструктури, можуть являтися складовими кластерів...” [495, с. 265].

В наш час існує досить багато підходів до розуміння сутності кластера. Ми погоджуємося з думкою російського вченого С. Каретіна, який наголошує, що кластерами є сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов’язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов’язаних з їх діяльністю організацій (університетів, агентств зі стандартизації, торгових об’єднань) у визначених галузях, що конкурують, але здійснюють свою роботу [534, с. 320].

До запропонованого вище визначення, на нашу думку, варто додати, що інноваційний кластери – це вертикально інтегровані структури, які покликані виробляти конкурентну інноваційну продукцію, використовуючи нереалізований внутрішній потенціал регіону, забезпечуючи зв’язок виробництва із поширенням нових технологій та інновацій.

Господарські взаємозв’язки всередині кластера породжують нові можливості розвитку виробництва, його інноваційного оновлення. Підприємства у складі кластера у процесі взаємодії і “зближення” інтересів поступово долають роз’єднаність, інертність та замкнутість на внутрішніх проблемах, що позитивно впливає на ріст їх технічного рівня і конкурентоспроможності продукції [536, с. 268]. Це дає змогу кластеру одержати потенціал, що перевищує суму потенціалів окремих структурних складових (економічних агентів) та дозволяє підприємствам сфери інновацій стабільно здійснювати інноваційно-інвестиційну діяльність [537, с. 76].

Сучасні кластери, об’єднуючи значну кількість формально незалежних підприємств і соціальних інститутів, виступають як цілісний економічний суб’єкт. Кластери є середовищем формування інноваційного підходу до державного и корпоративного управління. Метою державної кластерної інноваційної політики повинно бути підвищення конкурентоспроможності територіальної економічної системи, а факторами конкурентоспроможності – складові так званого “Комплексу кластера” – “4К” (за аналогією з “Комплексом маркетинга” – “4Р”) [535, с. 41]. Закордонний науковець Д. Напольских до “Комплексу кластера” – “4К” відносить концентрацію, конкуренцію, кооперацію, конкурентоздатність. Інший закордонний дослідник Т. Гарєєв [538, с. 12] пропонує комплекс кластера розглядати через п’ять типів його характеристик і відповідно називає його “5К”, а саме:

- концентрація (географічна сконцентрованість організацій, які формують портфель кластера);
- конкуренція (конкурентна основа загального вигляду економічної

діяльності і конкуренція між фірмами, тобто створення динамічної мережі внутрішніх ринків постачальників);

- кооперація фірм по горизонталі і по вертикалі та формування навколо скооперованих фірм спеціалізованої економічної й ринкової інфраструктури;

- комунікація (інформаційна, в тому числі рекламна стратегія) спільна із зовнішнім середовищем;

- компетентність людського капіталу в портфельній сфері кластера.

Б. Одягайло вказує на такі інституціональні основи кластерних зв'язків, як: соціалізація, колективізм, усупільнення, відчуження, посередництво, міру корисності, міру цінності, міру довіри [539, с. 344].

З позиції інституціонально-мережевого підходу, кластер – це нова форма організації – гетерархія, що не має яскраво виражених ієрархічних рис, лише частково є ринковою й характеризується організаційною гетерогенністю. Така структура являє собою мережу, що функціонує на основі інституціональних механізмів координації й кооперації. Її формування припускає стійкі зв'язки між учасниками внаслідок різних причин, серед яких як географічна близькість, так і наявність інститутів, взаємодія з якими не завжди, а в окремих випадках частково регулюється ринком [537, с. 74].

Серед ключових факторів, що формують інституціональне середовище території виділяють: вдосконалення регіональної й муніципальної нормативно-правової бази інноваційної політики; інвестиційно-економічний клімат та імідж регіону; ефективність системи органів регіонального і місцевого управління, компетентність керівництва; ментальність населення, інноваційна культура підприємців, традиції та звички місцевого наукового співтовариства; рівень розвитку неформальних інститутів розвитку, комунікаційних каналів і інноваційних площадок співпраці [535, с. 43].

Беручи за основу класичні ознаки кластера за М. Портером, ми можемо говорити про кластер, як групу географічно локалізованих взаємозалежних компаній, постачальників обладнання, комплектуючих, спеціалізованих послуг, інфраструктури, науково-дослідних інститутів, ВНЗ й інших організацій, що доповнюють один одного і підсилюють конкурентні переваги окремих компаній та кластера в цілому. Тобто, кластер – це група організацій (компаній, підприємств, об'єктів інфраструктури, НДІ, ВНЗ), пов'язаних відносинами територіальної близькості й функціональної залежності у сфері виробництва продукції, її реалізації і споживання ресурсів.

Особливу увагу розумінню “територіальної (географічної) близькості” при вивченні кластерів, приділяє у своїх дослідження шведський науковець Р. Бошма (R. Boschma) [540]. Він стверджує, що важливо розрізняти форми близькості в функціонуванні економічних систем. Географічна близькість, на його думку, не є конкретною формою. Дослідник довів, що існують проблеми “надлишкової” близькості, які виражаються в вигляді різних блокувань та можуть перешкоджати інноваціям. Р. Бошма розглядає географічну близькість, як комплементарний фактор при формуванні інституціональної, соціальної, організаційної та когнітивної близькості (табл. АС.1 додатку АС).

Науковець, аналізуючи роль інституціональних факторів, розглядає її як сукупність соціальних, організаційних та безпосередньо інституціональних форм “близькості” [540, с. 68].

В рамках теми монографії, ми розглядаємо інноваційний кластер, як добровільне неформальне, інституціоналізоване об’єднання господарюючих суб’єктів за умов їх територіальної близькості, галузевої подібності і культурно-ментальної єдності з метою отримання синергетичного ефекту за рахунок взаємодоповнюваності в рамках процесів, ресурсів й взаємозв’язаності фінансовими, інформаційним, матеріальними потоками.

Отже, інноваційний кластер – це високо розвинута інституціональна інфраструктура, що формує певну систему поширення нових знань і технологій, забезпечує прискорення трансформації винаходів в інновації, а інновацій у конкурентні переваги, розвиток якісних стійких зв’язків між всіма його учасниками. Виникнення таких кластерів – закономірний процес при наявності спільної наукової та виробничої бази. Кластер включає в себе інститути-організації та установи, які і кооперуються, і конкурують один з одним. Він є інститутом знань, що продукує інновації. В якості основних характеристик інноваційних кластерів є:

- територіальна концентрація (близьке розташування установ і організацій створює умови швидкої економічної взаємодії, обміну капіталами);

- множинність економічних агентів (кластери і їх діяльність охоплюють не тільки фірми, що входять в кластер, а й громадські організації, академії, фінансових посередників, інститути, що сприяють кооперації) [537, с. 78–79];

- формування мережі неформальних і формальних відносин між економічними агентами (кластери представляють собою складну систему, елементи якої поєднуються прямими і зворотними зв’язками: матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками);

- довгострокова перспектива життєвого циклу кластеру на базі триад “бізнес – університет – влада” та “венчурне підприємство – постачальник – споживач інноваційного продукту/послуги”;

- долучення до інноваційного процесу (венчурні фірми й інноваційні підприємства, що входять до складу кластера, включені в процеси ринкових/маркетингових, продуктових, технологічних, та організаційних інновацій);

- спільне інституційне та соціально-економічне середовище, що характеризується високим рівнем довіри, нормами співпраці, регіональними традиціями і цінностями в спілкуванні, інноваційною культурою;

- доступність проведення науково-дослідних робіт в поєднанні з динамічним процесом інтерактивного навчання;

- високоякісна спеціалізація;

- створення особливої форми інновації – “сукупного інноваційного продукту” на основі кластеризації [541].

Отже, кластер являє собою форму організації економічних відносин. Для нього притаманний внутрішній поглиблений потік інноваційних ідей, знань та інформації. В процесі формування інноваційної економіки в Україні,

кластер став застосовуватися для вирішення широкого кола завдань, зокрема для аналізу конкурентоспроможності держави, регіону, галузі та розробки програм регіонального розвитку; як основа стимулювання інноваційної діяльності та взаємодії великого і малого бізнесу; як важливий механізм реалізації загальнодержавної промислової політики [542, с. 241].

Умови формування інноваційного кластера з інституціональної точки зору, представлено в табл. АС.2 додатку АС. Ми погоджуємося з поглядами українського дослідника О. Гривківської, яка стверджує, що для створення й функціонування інноваційного кластера необхідна наявність ряду складових:

- інновації, оскільки тільки нові, оригінальні, нестандартні ідеї та ноу-хау можуть зацікавити інвестора;
- інформація про потенційні можливості регіону, його пріоритети, інвестиційну привабливість і перспективи розвитку;
- зацікавленість, позаяк лише економічна вигода від вкладеного капіталу є запорукою реалізації реальних інвестиційних проектів;
- інтеграція – об'єднання зусиль влади, бізнесу та інституцій [543, с. 31].

Критичне значення для формування зрілого інноваційного кластера має “потрійна спіраль”, точніше – “колаборація трьох типів учасників інноваційної гри, які представляють науку, бізнес та державу... учасники кластеру можуть комплементарно поєднувати активи і компетенції в найрізноманітніших комбінаціях, що дозволяє необмежено розширювати створювані блага, тобто нарощувати продуктивність в її сучасному розумінні, характерному для постіндустріальної економіки... Колаборація виводить інноваційну виробничу культуру кластера за його межі (через аутсорсинг, створення нових фірм, спілловверні ефекти), що призводить до зародження нових мережевих вузлів, підвищуючи конкурентну силу кластера і формуючи мережеве середовище” [544, с. 26].

Довід кластерних ініціатив в постіндустріальних країнах засвідчує різноманітність механізмів формування, становлення та стимулювання інноваційних кластерних утворень. Так, якщо в США “потрійна спіраль” формувалась на базі “подвійної спіралі”, а саме, “університет – бізнес”, то в країнах Європи за традиційної участі держави. Мається на увазі “подвійна спіраль” типу “державна – бізнес”. З цієї причини, з метою реалізації вектора модернізації економіки України на основі кластеризації, виникла потреба у розробці моделі інституціонального середовища становлення інноваційних кластерів, яку можна було б застосувати у межах практики господарювання та існуючого економічного спаду в державі.

В основі кластерної методології лежить розгляд форм економічних відносин та напрямів створення “сучасного інноваційного продукту”, як цілісної множини елементів, що перебувають у постійному взаємозв'язку між собою. Відповідно, закордонний науковець М. Домбровський говорить про кластер, як про складну економічну систему [542, с. 242].

Входячи з теми монографії, ми вважаємо за доцільне взаємозв'язку та взаємодію інституціональних елементів кластерної системи представити

через призму фрактально-фасеточної моделі. Запропонована та вперше в економічній літературі застосована дана модель російським науковцем І. Тогуновим при вивченні закономірностей структурно-функціональної і динамічної сутності соціальної організації та системи [417].

Кластер, як динамічна система, складається з конкретних елементів, якій властиві такі основні характеристики:

- форма, що виражається у вигляді конкретної конструкції;
- зміст, що приховується у взаємовідносинах елементів кластера;
- просторово-часовим знаходженням, що характеризує зв'язок зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища;
- ймовірним станом, що визначає вибір шляху розвитку кластерної системи з усіх можливих [417, с. 4].

Інституціональні елементи та характеристики кластерної структури знаходяться в залежності одне від одного та є пов'язані між собою. На нашу думку, найвища ступінь стабільності внутрішнього середовища кластера забезпечується побудовою конструкції кластера, при якій інституціональні елементи, що складають і наповнюють його, знаходяться у залежності.

Подібна конструкція кластера представляє собою абсолютну структуру кіральної симетрії (наближеної симетрії сильної взаємодії відносно перетворень та змін). Функціональна динамічність кластера пов'язана з порушенням симетрії. Таке порушення закладене в самій сутності кіральності (властивість, що полягає у відмінності правого і лівого), а також суперечності відповідних пар інституціональних елементів, що “наповнюють” структуру кластера. Суперечність двох конкретних інституціональних елементів кластерної системи вирішується через сутність третього елемента, що знаходиться у визначеній закономірності співвідношень з цими інституціональними елементами.

Формоутворюючою основою кластера, як системи, є “зв'язка” з чотирьох елементів, що описують конкретну характеристику. Наприклад, один з інституціональних елементів інтегрованої моделі інноваційного кластера представлено на рис. 4.16. Такий універсальний інституціональний елемент, що характеризує закономірність зв'язку елементів і характеристик інноваційного кластера (в рамках запропонованої І. Тогуновим в теорії організації фрактально-фасеточної моделі) умовно можна називати “фасетною” (відшліфована грань, зрізана навскіс бічна грань) [545].

Подібна зв'язка елементів дозволяє описати конкретну характеристику кластерів та є, в певному роді, універсальною. Сам же інноваційний кластер в умовно завершеному вигляді може бути представлений моделлю, яка складається з подібних структурно-функціональних утворень – “фасеток”.

Інноваційний кластер, у своєму модельному виконанні, представляється, як структура, логічно складена з чисельної кількості елементів подібності, що можуть характеризуватися структурно-функціональною однотипністю. Така подібність відкривається і простежується на будь-яких ієрархічних рівнях моделі інноваційного кластера. В науковій літературі, в межах будь-якої

системи, така вкладена подібність розуміється і описується як “фрактальність”.

Рис. 4.16. Структурно-функціональний інституціональний елемент інноваційного кластера, що характеризує зміни в ньому [417, с. 4].

Термін “фрактал” (лат. “fractus” – “дроблений”, “зламаний”, “нерівний”, “переривистий”, “битий”) тлумачать як математичну множину, що характеризується властивістю самоподібності, тобто однорідності в різних шкалах виміру. Звідси, фактал – це нерегулярний фрагмент, а відповідно фрактальність – здатність розпадатися на нерегулярні фрагменти.

Сутність фракталу можна продемонструвати на прикладі декількох об’єктів природи, яким притаманні фрактальні властивості: кровоносна система і бронхи людей, крона і коріння дерев, межі географічних об’єктів (країн, областей, регіонів), сніжинки, кристали [546] (рис. 4.17).

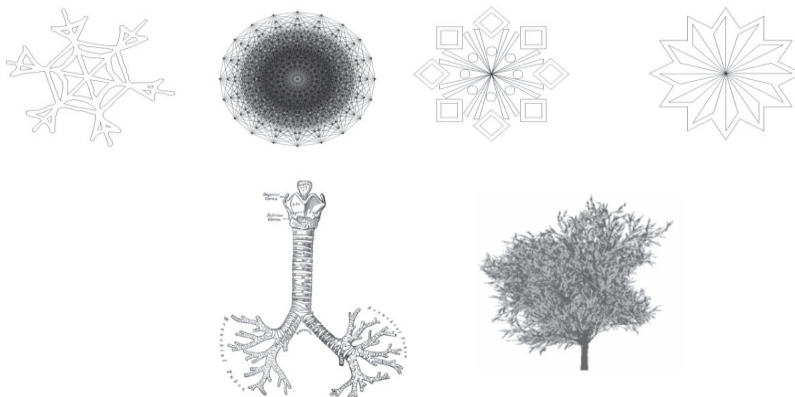

Рис. 4.17. Фрактали, що зустрічаються у природі

Для фрактальних систем характерний масштабний зворотній зв’язок. Це означає, що фрактальна система є найбільш стійкою зі всіх можливих видів систем, так як зруйнувати її може не сума окремих внутрішніх флуктуацій, а потужний глобальний вплив із-зовні. В сучасному глобальному середовищі, що постійно ускладнюється, фрактальні системи можуть допомагати виходити зі складних бізнес-ситуацій, що характерні для інноваційної сфери.

Фрактальні системи дають змогу по-новому орієнтуватися в інноваційній діяльності і направляти інноватора. Саме фрактали упорядковують хаос, який сприймається вже як складний порядок в кластері. Але і фрактальна система має свої межі, що порушуються високою невизначеністю та суперечливою інформацією. Принцип фрактального “зжимання” інформації інноваційного кластера гарантує повністю децентралізовану, а відповідно, максимально стійку роботу всієї інноваційної мережі.

З урахуванням вище сказаного нами пропонується абсолютно нове бачення та розуміння форми і сутності інноваційного кластера, який умовно може характеризуватися як фасеточний та фрактальний. Представлений структурно-функціональний інституціональний елемент можна називати “фрактальною фасеткою”, а моделі кластерів, ми вважаємо, сформовані з цих елементів – “фрактально-фасеточними моделями кластера”.

І. Тогунов припускає, що “подібно тому як фундаментальною основою біологічних систем є ДНК, що має закономірну структурно-функціональну сутність” [417, с. 5], так і кластерна система, на нашу думку, складається з елементів подібності й може бути представлена деяким універсально-фундаментальним структурно-функціональним базисом (основою).

З позиції інституціонального забезпечення інновацізації економіки (ІЗІЕ) цим базисом можуть бути формальні і неформальні правила, традиції, норми, закони, звички ведення підприємницької діяльності в сфері інновацій та реалізація інноваційних бізнес-проектів інститутами кластерної системи [547, с. 6].

Представлена на рис. 4.18 фрактально-фасеточна модель внутрішнього інституціонального середовища інноваційного кластера дозволяє виділити його основні елементи та характеристики. Відповідно зображенню на рисунку, до основних елементів інноваційного кластера відносяться: структура та сутність, архітектоніка й інноваційна поведінка, межі і відкритість, інерція й активність, консерватизм та адаптація, ієрархія і зв’язки, самокерованість і управління, умови середовища та ефективність. До основних характеристик кластера входять: ідеальність і особливості інноваційної системи, форма і зміст (структура й сутність), стійкість та зміни, ресурси і ставлення (сприйняття).

Цільова функція кластера (мета, ціль) виступає як в якості елемента, так і в якості головної характеристики (рис. 4.15). Втрата цільової функції призводить до занепаду кластера як такого, в той час як втрата будь-якого елемента деформує роботу кластера, але залишає його в дієздатній формі. Характеристики в моделі кластера є своєрідними точками біфуркації суміжних елементів [417, с. 11].

Так, наприклад, характеристика “сприйняття” в інноваційному кластері співвідношує в собі дві пари елементів: комунікаційні зв’язки – керованість, інноваційна поведінка – інноваційна активність [547, с. 6].

Слід зауважити, що відповідно до поняття “рекуррентності” (делегування) у вигляді принципу рекуррентності, вкладеності структурних рівнів, існують

механізми прямого і оберненого зв'язку між морфологією і процесами на різних структурних рівнях як внутрішнього середовища інноваційного кластера, так і у відповідності зі структурними рівнями системи зовнішнього середовища, досліджуваного інноваційного кластера [417, с. 15].

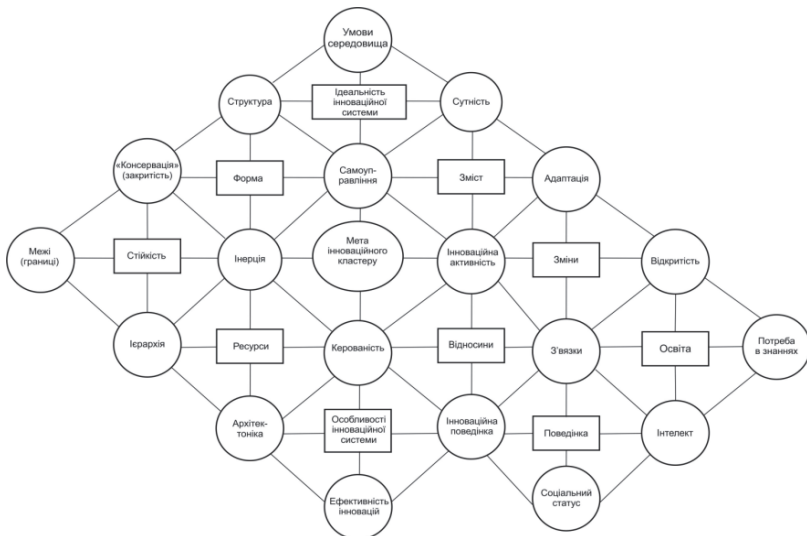

Рис. 4.18. Фрактально-фасеточна модель внутрішнього інституціонального середовища інноваційного кластера (складено автором на основі джерела 417, с. 12, 37).

В такому розумінні кластерні системи є в найвищій мірі детермінованими інститутами. Поняття “детермінізм” означає, що для кластерної системи визначені структура і зміст, інформація і енергія цієї системи, масштаб часу в ній, а тому її майбутнє, як замкнутої або локальнотамкнутої системи задане в конкретних часових межах і просторі, не дивлячись на можливості незначних помилок в реальних траєкторіях системи. Тобто, реальне існування, еволюція, життєдіяльність кластерної системи, неможливе поза конкретній відповідності з еволюцією, розвитком, трансформацією (в широкому значенні поняття – рухом і змінами) зовнішнього середовища [417, с. 15].

Виходячи з вище проведеного теоретико-методологічного аналізу та власних спостережень, нами представлено на рис. 4.19 фрактально-фасеточну модель зовнішнього інституціонального середовища інноваційного кластера на базі інноваційного хабу. “Інноваційна природа сучасних кластерів визначається не актуалізацією їх спеціалізації, а їх унікальним інституціональним дизайном. Базуючись на спіральній моделі, він утворює різкий контраст (відмінність) з структурними утвореннями інших типів територіально-виробничих агломерацій” [544, с. 27].

Слід звернути увагу й на те, що окрім рішення своїх специфічних задач, кожний суб'єкт інституціонального середовища інноваційного кластера (рис. 4.19) виконує універсальні функції, які притаманні всім інститутам кластерної структури відносять: регулятивну; інтегративну; трансляційну; комунікативну (ця функція має свою особливість – неформальні зв'язки); закріплення та відтворення суспільних відносин [535, с. 43].

Центральне коло (рис. 4.19), на яке наклалися інші кола та утворили так би мовити “спіраль”, ілюструє ефект синергії спільних інтерактивних дій. Ці дії націлені на досягнення в кластері “ефекту інноваційного росту, який базується на динамізмі постійного оновлення та безперервного нарощення інноваційного виробництва” [544, с. 26]. На перетині внутрішнього кола інноваційного кластера (яке демонструє внутрішнє його середовище) з п'ятьма іншими колами (кола, що умовно демонструють зовнішнє інституціональне середовище), знаходяться неформальні та формальні інститути-установи кластера [535, с. 42].

Взаємодія на принципах “потрійної спіралі” вибудовується на рівні кожного нового кластера, а потім поширюється, як матриця, в масштабах економіки в цілому. “Виникає фрактальна повторюваність: кожний кластер породжує подібні собі структури, з аналогічним ефектом інновативності, що й робить економічний ріст інноваційно-орієнтованим” [544, с. 27].

Погоджуємося з Д. Напольских про те, що “інституціональне середовище інноваційних кластерів, включаючи в себе систему соціальних інститутів, організацій і їх взаємозв'язки, є ключовою частиною інституціонального середовища території, яка найбільш динамічно розвивається” [535, с. 42]. Науковець наголошує на тому, що інституціональне середовище територій обов'язково складається з формальних і неформальних інститутів. До формальних він відносить: єдино ієрархічно-вибудовану нормативно-правову базу, органи державної влади та місцевого самоврядування, бюджетні, комерційні і громадські організації. Неформальними інститутами Д. Напольских визначає “форми суспільних взаємодій, що склалися на території в результаті тривалого процесу суспільної еволюції” [535, с. 42]. Серед таких форм він називає: релігійні, морально-етичні, господарські.

Нами розроблено та представлено на рис. 4.20 загальну модель взаємозв'язків та взаємозалежностей, що складаються в кластерних системах, які сформовані на базі інноваційного хабу. Варто зазначити, що повноцінні кластери, які розраховані на інноваційний тип росту, отримали поштовх до розвитку лише в постіндустріальну епоху. Їх конкурентні переваги пов'язані не лише і не стільки з територіальною близькістю учасників, скільки з їх функціональною взаємозалежністю й взаємодоповненістю [544, с. 28].

Кластерні системи характеризуються такими особливостями:

- існування корпоративної системи управління, контролю за бізнес-процесом, колективного господарського моніторингу;

- наявність підприємства-лідера, що визначає довгострокову господарську, інноваційну й інші стратегії регіональної економічної системи;

- територіальна локалізація основної маси суб'єктів господарювання – учасників кластерної системи;
- стійкість стратегічних господарських зв'язків у рамках кластерної системи, включаючи її регіональні, міжрегіональні, внутрішньодержавні й міжнародні стосунки;
- створення учасниками кластера некомерційного об'єднання, добровільність входження в нього, наявність координуючої організації;
- довгострокова координація взаємодії учасників кластерної системи в рамках її загальнонаціональних і внутрішньорегіональних програм розвитку, інвестиційних проєктів, інноваційних процесів [542, с. 242].

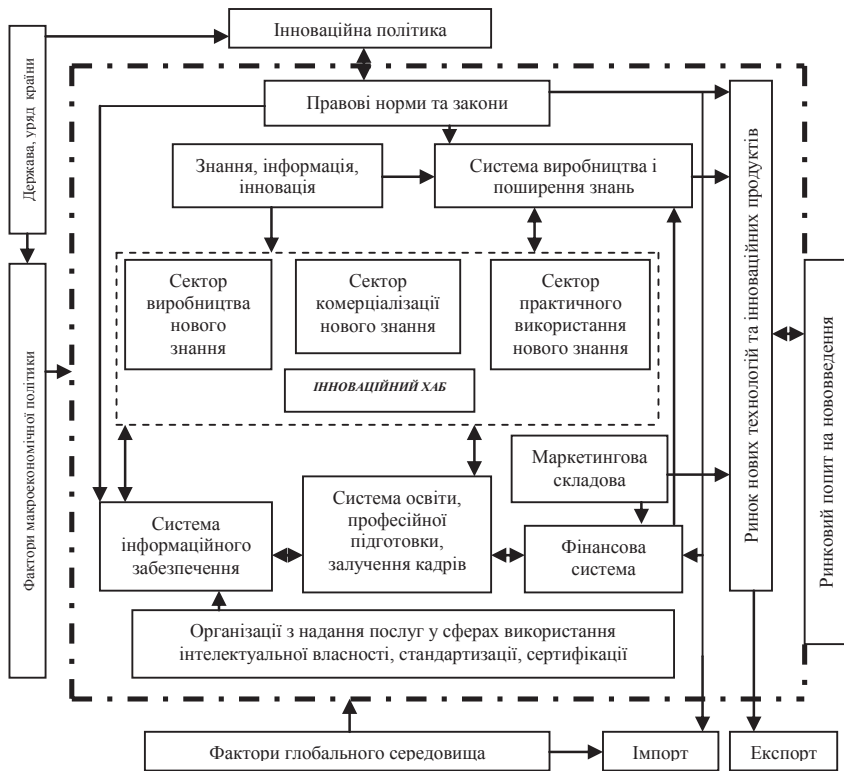

Рис. 4.20. Загальна модель взаємозв'язків та взаємозалежностей в кластерній системі, що сформована на базі інноваційного хабу (розробка автора)

Слід зауважити, що в даній моделі, базовим ядром, ми пропонуємо вважати інноваційний хаб. Поняття “інноваційний хаб” [549] досить часто використовують дослідники в закордонній науковій літературі, описуючи

діяльність корпорації, фірми, університету, як освітньо-науково-інноваційного комплексу [550; 551; 552] та навіть країни [553].

Під хабом (з англ. “hub” – “центр”, “маточина” (центральна частина обертової деталі якогось механізму), в загальному розумінні, вбачаємо вузол будь-якої мережі [554]. Інноваційний хаб слід тлумачити “як інноваційну систему, котра в доповнення до розвитку власних інноваційних проектів і інноваційної інфраструктури, надає організаціям “зі сторони” інформаційно-консалтингові, науково-технологічні, інфраструктурні та виробничі сервіси з вирішення задач трансферу технологій і комерціалізації об’єктів інноваційної діяльності” [550, с. 20; 549, с. 118–119].

Ми пропонуємо розрізнати:

- інноваційний хаб мікрорівня (в межах одного підприємства, компанії чи університету);
- інноваційний хаб мезорівня (в рамках одного-двох регіонів чи кластера);
- інноваційний хаб макрорівня (в межах країни, з єдиним інноваційним центром управління, діяльність якого направлена на розвиток інновацій в усіх галузях народного господарства) [555, с. 344–346; 556, с. 195]. На наш погляд, уряду країни потрібно зосередити увагу на формуванні інноваційних хабів кластерних систем.

Інноваційний кластер, на основі інноваційного хабу, має мати в своєму складі центри генерації наукових знань та бізнес-ідей, центри підготовки високопрофесійних спеціалістів-новаторів. Діяльність такого кластера має бути націлена на роботу з перспективними ринками інновацій. Інноваційні кластери на базі інноваційних хабів слід розглядати, як перспективні “точки росту інноваційної економіки” в основі діяльності яких людина-новатор.

Інноваційні хаби в кластерних системах можуть об’єднувати великі, малі й середні підприємства. Основою успіху таких об’єднань є синергетичний ефект від географічної близькості одне до одного та до споживачів. Вони можуть бути сформованими за галузевим профілем, тобто секторальними. Учасниками інноваційних хабів кластерних систем мають всі шанси стати:

- науково-дослідні інститути й навчальні організації;
- організації інноваційної інфраструктури та інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва (бізнес-інкубатори, особливі економічні зони, технопарки, венчурні фонди, центри трансферу знань);
- фірми, що спеціалізуються на профільній, зазвичай, конкурентоспроможній діяльності;
- фірми-постачальники сировини, матеріалів, товарів або послуг для профільних підприємств;
- некомерційні й громадські організації, об’єднання підприємств, торгово-промислові палати;
- підприємства, що забезпечують доступ до об’єктів інформаційної, інженерної, транспортної, енергетичної й іншої інфраструктури [532, с. 320].

Синергетичний підхід, що застосовується при становленні та розвитку інноваційних кластерів на базі інноваційних хабів розглядається через

призму відносин “суб’єкт – суб’єктивне відношення інноваційно-активних організацій та підприємств” [533, с. 44].

Інноваційний хаб – це свого роду освітньо-науково-інноваційний комплекс, що базується на знаннях. В якості основних напрямів його діяльності, що адресовані юридичним та фізичним особам, є надання:

1. Інформаційно-консалтингового сервісу, що полягає в: організації тренінгів і стажування по всьому сектору питань розвитку і управління інноваційної підприємницької діяльності; сприянні реєстрації і правовій охороні об’єктів інтелектуальної власності; проведенні економічних і технологічних аудитів; пошуку потенційних партнерів для розробки й реалізації інноваційних бізнес-проектів; залученні фінансових інститутів з метою реалізації інноваційних бізнес-проектів у вигляді грантів, посівного і венчурного інвестування; проведенні маркетингових досліджень на будь-якій стадії реалізації інноваційного бізнес-проекту; сприянні організації і реалізації трансферу технологій, комерціалізації дослідно-конструкторських робіт на замовлення компанії; сприянні створенню і модернізації інноваційної інфраструктури, системи та екосистеми;

2. Науково-інноваційного і виробничого сервісу, що полягає в:

- організації, сприянні та участі у виконанні прикладних наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт;

- організації, сприянні й виконанні інженерно-технологічних та виробничих робіт по створенню прототипу і/або зразка інноваційного товару/послуги [549, с. 20].

Слід зауважити, що за умов готовності до виконання вище перерахованих послуг інститутом-організацією (університет, компанія), вона (інститут-організація) також повинна виступати одночасно в якості і науково-освітньої установи, і консалтингової компанії, і власника/засновника одного або декількох суб’єктів інноваційної інфраструктури, і виробничою компанією.

Як консалтингова компанія, дана установа має забезпечувати замовника потрібним сервісом по залученню організацій “зі сторони” та ресурсів з метою вирішення задач комерціалізації об’єкта інноваційної діяльності. Виступаючи в ролі науково-освітнього закладу вона має бути здатною організовувати освітні програми і проводити НДДКР [552, с. 107].

Будучи власником/засновником одного або декількох суб’єктів інноваційної інфраструктури інститут-організація повинна забезпечувати замовника потрібним сервісом з метою вирішення задач комерціалізації. Розглядаючи дану устанovu через призму виробничої компанії, слід зауважити, що до її компетенції мають входити питання від надання необхідних інтелектуальних і фінансових ресурсів до розробки прототипу або зразка інноваційного товару/послуги [549, с. 117].

Інфраструктура інноваційного хабу та можливі інструменти його підтримки представлені на рис. 4.21. Дана інфраструктура може структурно (або поелементно) корегуватися відповідно до галузі, в якій створюється інноваційних хаб та з врахуванням інноваційного проекту, що реалізується.

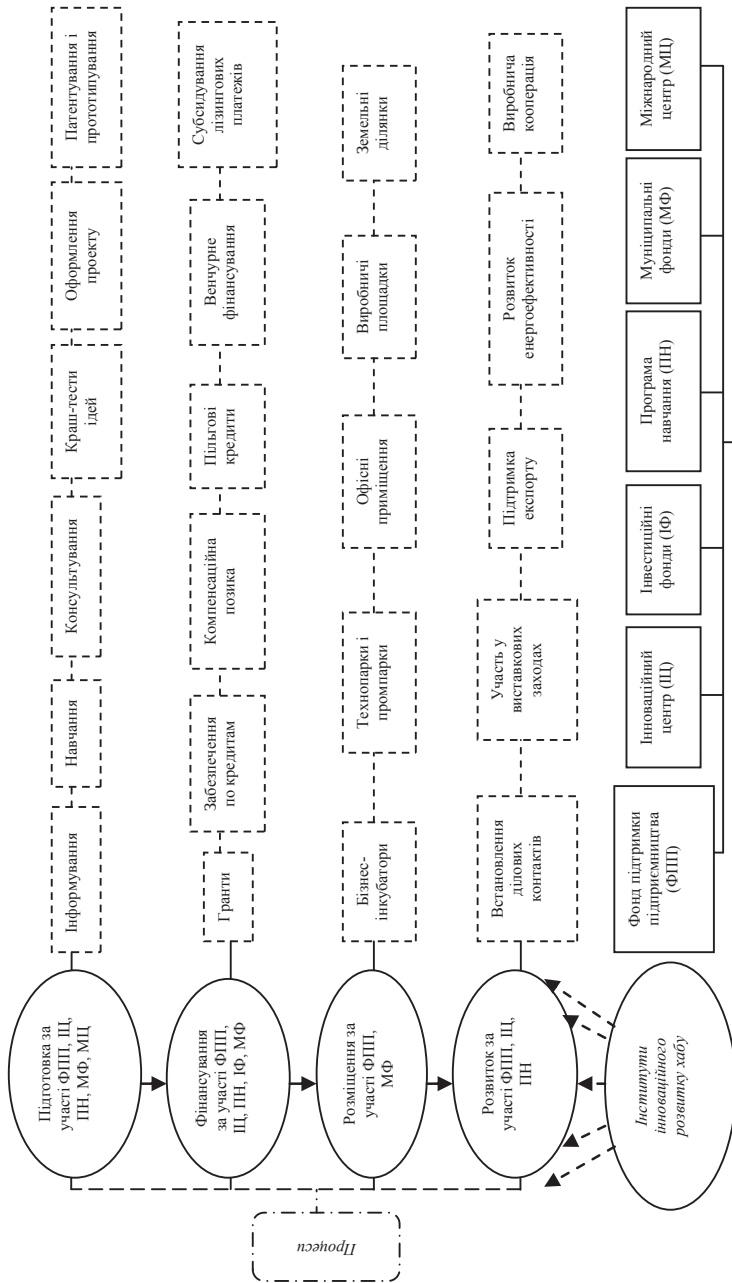

Рис. 4.21. Інфраструктура інноваційного хабу та інструменти його підтримки (складено автором на основі джерела 557)

Інститутами інноваційного розвитку хабу, окрім визначених на рис. 4.21, можуть бути і центр трансферу технологій, лабораторна база, інноваційно-технологічний центр, коучинг-центр системи венчурного підприємництва, навчальний центр з підготовки інноваційних менеджерів, центр колективного користування технологій, інформаційний центр, проектний центр, логістичний центр, міжнародний бізнес-центр, венчурний фонд, експоцентр з постійно діючою міжнародною венчурною площадкою, конгрес-центр.

Для просування на ринок послуг інноваційного хабу потрібно проводити систематичне дослідження ринку, аналіз попиту та здійснювати директ-маркетинг. Тобто, можна розглядати інноваційний хаб як проект, для якого потрібно здійснювати маркетингову підтримку. Як наслідок, маркетинговий підрозділ, що відповідає за рішення цих задач, надання послуг у сфері маркетингу як внутрішнім (вченим, студентам, підрозділам університету), так і зовнішнім замовникам (ВНЗ, компанії), є елементом інноваційної інфраструктури ВНЗ для забезпечення його конкурентоспроможності і підвищення ефективності інноваційної діяльності [552, с. 107].

Яскраві приклади ефективної роботи інноваційних хабів можемо спостерігати в різних країнах світу. Так, наприклад, успішно працює інноваційний хаб, створений у США Технологічним інститутом Джорджії, що дістав назву “Хаб знань” [551]. В Російській Федерації у 2014 році започатковано інноваційний хаб “API Moscow” в Московській школі управління Сколково. Його діяльність спрямована на надання підтримки високотехнологічним проектам та інноваційним компаніям ранньої стадії, що спеціалізуються на створенні технологій щодо покращення міського середовища і ключових сфер господарювання.

Перший інноваційний хаб на території Східної Європи з програмою фінансування в €4 млн розпочав роботу в Польщі в 2014 році. Ініціаторами даного проекту стали неприбуткова організація StartUp Hub Poland (SHP) та Польський національний центр з НДДКР (Polish National Center for Research and Development (PCR&D) и Giza Polish Ventures (GPV). Метою хабу є залучення до інноваційної діяльності на спільній технологічній платформі дослідників, винахідників, новаторів, інноваторів країн Центральної та Східної Європи, що посилює процеси інноваційної глокалізації та інноватизації країн даного регіону.

Прикладом університетського інноваційного хабу, як складової частини комплексної системи підтримки і розвитку НДДКР є Санкт-Петербурзький національний дослідний університет інформаційних технологій, механіки і оптики (НДУ ІТМО). Даний хаб покликаний забезпечувати вирішення наступних задач: доукомплектування інноваційної інфраструктури необхідними суб'єктами; розробка та апробація нормативної бази, включаючи регламенти; підготовка кадрів, що володіють компетенціями роботи на ринках інноваційних продуктів; формування мережевого партнерства для організації і надання сервісів [550, с. 21].

Вважаємо, що саме на базі науково-дослідних університетів України

потрібно започаткувати практику відкриття “площадок” хабу для “виращування” інновацій-відкриттів. Такі “інноваційні острови” або “інноваційні поля” потрібно розглядати, як фундамент національної інноваційної економіки. Діяльність інноваційного хабу повинна бути спрямована на підвищення рівня життя населення. Інноваційний хаб має стати “площадкою” для акселерації (дострокове завершення підприємницької угоди) інноваційних проектів.

На базі інноваційного хабу для його учасників повинні проводитись менторські програми, майстер-класи експертів бізнес-шкіл, спеціальні зустрічі з венчурними компаніями, надаватись консультації маркетологів та різних спеціалістів з питань підтримки бізнесу (включаючи юридичний та бухгалтерський супровід) [555, с. 348–349].

Задача інноваційного хабу має полягати у створенні комфортних умов для розвитку інноваційних проектів, що підвищують якість життя населення. З цієї причини, інноваційні проекти хабу обов’язково мають характеризуватись можливостями по-новому вирішувати проблеми екологічного характеру та ключових галузей народного господарства (транспорт, охорони здоров’я, енергетики, ЖКГ, соціального захисту, освіти).

Світовий досвід вже засвідчив той факт, що умовами успішного партнерства у внутрішньому середовищі кластера на базі інноваційного хабу є відкритість, прозорість та високий професіоналізм партнерів. Говорячи про професіоналізм партнерів, варто зазначити, що при реалізації соціально-економічних програм та інвестиційних проектів їх виконавці мають справу з живими людьми, природою чи законом. Непрофесіоналізм, низькі етичні норми можуть нашкодити цільовим групам, на які спрямована корисна дія програм або проекту. Питання впровадження етичних норм та професійних стандартів в рамках партнерства має взятися до уваги всіма партнерами. Ефективне партнерство неможливе без особливого інтелектуального та культурного середовища (в інноваційному бізнесі це називається корпоративною культурою), тобто колективної системи ділових принципів, норм поведінки, традицій, символів, ритуалів та віри, які були б сприйняті більшістю економічних агентів [449, с. 167–168].

Кластерні системи, що базуються на інноваційному хабі формуються на основі трьох принципів, залежно від структури, розміру і виду діяльності:

- концентрація – місцезнаходження зручне для регулярних контактів;
- спільні інтереси потенційних учасників – одні і ті ж, або взаємозалежні області діяльності, спільний ринок або сфера активності;
- взаємодія – взаємозв’язки, взаємозалежність з великим різноманітним формальних і неформальних відносин [542, с. 242].

На мезоекономічному рівні взаємодіють ФПГ підприємств, науково-виробничі мережі, кластерні структури, міжрегіональні комплекси, технопарки, мегаполіси, вільні економічні зони, бізнес-інкубатори, венчурні підприємства. Якщо при розгляді трансформації господарського комплексу регіону об’єднати всі проміжні утворення в межах одного середнього рівня і

залишити регіональний господарський комплекс на базі інноваційного хабу в якості самостійного, то отримуємо таку послідовність: *мегаекономіка – макроекономіка – мезоекономіка – мікроекономіка – мініекономіка – наноекономіка* [558, с. 19]. Мезорівень, на відміну від інших, менш стабільний, знаходиться під впливом адаптаційної трансформації і стратегічних змін у рамках регіонального ринку інновацій.

Одним із головних елементів інфраструктури, що детермінує розробку портфеля інноваційних стратегічних альтернатив економічного кластера на мезорівні, є інституціональна складова. Це викликано тим, що ринкова інфраструктура виступає, як інституціоналізована транзакція (угода, яка супроводжується взаємними діями і вчинками). Першим її елементом є відповідні інститути, в яких укладаються різні угоди. До числа основних загальних інститутів ринкової інфраструктури кластера відносяться: дороги, транспорт, аеропорти, склади, підприємства зв'язку, готелі [559, с. 85].

Розповсюдження світової практики створення кластерів в Україні відбувається завдяки міжнародній підтримці проекту ЄС “Підтримка сталого регіонального розвитку”; Координатору проектів ОБСЄ в Україні; Агентству США з міжнародного розвитку (USAID); українсько-німецькому проекту “Сприяння економічному розвитку та зайнятості” за участю Німецького товариства технічного співробітництва в Україні, що забезпечують інформаційну підтримку розвитку кластерів, здійснюють кластерні дослідження та експертну підтримку на стадії формування кластерних ініціатив [560, с. 24]. Кластерними ініціативами охоплено майже всі регіони України (табл. АС.3 додатку АС).

Приведенні дані засвідчують зацікавленість різного роду інститутів-організацій і установ у створенні регіональних бізнес-мереж та забезпеченні надійної платформи для формування кластерної політики на державному рівні. Наразі більшість українських кластерів, кількість яких за різними оцінками сягає 50, перебуває на стадії становлення. Найпопулярнішими для їх створення є сфера туризму, харчова та машинобудівна галузі, тоді як наукоємні – електроніка, альтернативна енергетика, нанотехнології, інформаційні технології та фармацевтика – представлені мало (табл. АС.4 додатку АС). Лідером кластеризації у сфері високих технологій є Харківська область (табл. АС.5 додатку АС). Це пояснюється її високим науково-технологічним потенціалом ще з часів СРСР [560, с. 25].

Піонером кластеризації в Україні є Хмельницька область, де понад 10 років функціонують будівельний і швейний кластери, а у 2002 році започатковано перший в Україні туристичний кластер “Оберіг”, оформлений у вигляді громадської організації. До цієї організації увійшло понад 50 представників сільських господарств, фермерів, рибалок і майстрів народних промыслів. У Запорізькій області успішно діє машинобудівний кластер ТОВ “АгроБУМ”. Він об'єднує понад 20 підприємств і розвиває співробітництво на принципах субконтракції. В Івано-Франківській області діє відомий Тисменицький хутрянний кластер на базі ВАТ “Хутрофірма Тисмениця”. У

Рівненській – деревообробний кластер “Полісся Рокитнівщини”, створений ще у 2003 р. Кластери розвиваються й у Волинській (аграрний, транспортний, автомобільний, комбікормовий, деревообробний), Николаївській (суднобудівний, електроніки, морський), Херсонській (транспортно-логістичний), Одеській (металосервісний, машинобудівний, транспортно-логістичний) областях [560, с. 26].

Сьогодні практично відсутні міжрегіональні кластерні об’єднання. Єдиним прикладом, донедавна, міжрегіонального промислового кластерного об’єднання був індустріальний кластер Донбасу. Він об’єднував підприємства Донецької та Луганської областей, а також Ростовської області РФ, створюючи конкурентний паливно-енергетичний комплекс. В зв’язку з воєнним конфліктом на території східної України в 2014–2015 роках, кластер в своїй первозданній формі перестав існувати.

Перспективним напрямом для України є створення транскордонних кластерів. Враховуючи те, що 19 із 25 регіонів є прикордонними, Україна має всі можливості співпраці з іноземними компаніями в межах транскордонних кластерів. Прикладом такої співпраці є українсько-румунський “Перший аграрний кластер”, створений у 2009 р. у Чернівецькій області. На стадії становлення перебував українсько-російський високотехнологічний кластер на базі технопарку “Технополіс” у м. Харків [560, с. 27]. Сьогодні, в зв’язку зі складною політичною та економічною ситуацією між Україною та Росією, питання щодо роботи даного кластера вирішуються не на його користь.

У межах Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна на 2007–2013 рр. сформовано українсько-польський туристично-рекреаційний кластер. Успішно працює утворений у 2007 р. українсько-білоруський будівельний кластер за участю Харківського державного технічного університету будівництва й архітектури, Белгородського державного технологічного університету ім. В. Г. Шухова, Белгородського обласного фонду підтримки малого підприємництва та ВАТ “Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва”. Подальшому розвитку транскордонних кластерів в Україні перешкоджають недостатня увага органів державної влади до проблем транскордонного співробітництва та відсутність законодавчої бази для їх функціонування [560, с. 27].

В контексті нашого дослідження приведемо приклад інноваційного будівельного кластера в рамках Полтавського регіону, як просторово-локалізованого об’єднання учасників інвестиційно-будівельного процесу, інноваційних підприємств промисловості будівельних матеріалів та інших суміжних з будівництвом галузей, науково-дослідних інститутів, ВНЗ, банківських та інших кредитних установ, громадських організацій, органів місцевої влади з метою підвищення рівня конкурентоспроможності будівельної продукції та зростання економіки регіону в цілому. Це пов’язане з тим, що будівельний комплекс є однією з найважливіших складових економіки країни. Ефективне функціонування такого комплексу є передумовою перспективного розвитку народного господарства. Сьогодні

можемо спостерігати, що кризові явища в світовій та українській економіці значно сповільнили розвиток будівництва.

Критична ситуація склалась і на рівні регіонів, зокрема і в Полтавській області. Встановлено, що чинниками уповільнення динаміки розвитку будівельного комплексу на Полтавщині є прояви загальнодержавної економічної кризи. До них належать: валютні коливання, криза ліквідності банківських установ, скорочення внутрішнього платоспроможного попиту населення. Забезпечення виходу будівельного комплексу з кризових умов господарювання та перспективного розвитку можливе при впровадженні нових форм взаємовідносин підприємств галузі, громадськості, науково-освітніх установ, в якості формування будівельного інноваційного кластера.

Ефективне функціонування інноваційної кластерної структури в сфері будівництва Полтавського регіону залежить від ряду чинників. Серед основних: розвиток будівництва, наявність попиту на будівельну продукцію, ініціатива керівників підприємств будівельного комплексу та владних структур щодо пошуку нових форм співпраці, стабільності і надійності функціонування підприємств будівельного комплексу, наявність підприємств-лідерів, які б могли сформувати ядро будівельного кластера, наявність і концентрація трудових ресурсів, кадровий потенціал діючих підприємств будівельного комплексу, наявність освітніх закладів відповідного профілю, інвестиційна привабливість регіону, рівень розвитку промисловості, соціальної сфери.

Основним принципом формування інноваційного кластера є вибір напрямів науково-технічного й технологічного розвитку економіки Полтавського регіону з урахуванням його наукового й інноваційного потенціалу. Модель регіональної інноваційної системи на основі кластерів дозволяє створити умови для ефективної інтеграції реального, фінансового та наукового секторів соціально-економічної системи. Основною перевагою кластерного підходу в цьому контексті є те, що він дозволяє ефективно використати інноваційний потенціал Полтавщини, стимулювати розвиток інноваційного підприємництва, що, в свою чергу, забезпечує підвищення рівня та якості життя населення в межах концепції інноваційної економіки.

Сьогодні є всі перспективи та можливості для створення інноваційного кластера в сфері будівництва в Полтавському регіоні, а саме:

- наявність високоякісної доступної сировини для виробництва будівельних матеріалів безпосередньо в Полтавському регіоні;

- достатня кількість підприємств (2500 од.) на базі яких можуть бути апробовані та реалізовані інноваційні проекти;

- розуміння проблеми, волі і бажання керівництва області й всіх учасників щодо об'єднання зусиль для досягнення стратегічної мети та наявність в південно-східному регіоні і за його межами істотних, економічно доцільних потреб та попиту на інноваційну продукцію кластера;

- ефективно працюючі науково-дослідні центри, що забезпечують фундаментальну наукову базу інноваційних ідей і проектів (Полтавська

гравіметрична обсерваторія, Полтавське відділення УкрДГРІ, Філія Північно-Східного наукового центру) [561, с. 43];

- імпорт продукції промислової будівельних матеріалів із сусідніх областей (Харківської, Дніпропетровської, Запорізької) та з інших країн;

- підписана 12 жовтня 2012 року угода про наміри створення спільного наукового парку “Енергоефективні технології” Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка з Хмельницьким національним університетом, Івано-Франківським національним технічним університетом нафти і газу та ДВНЗ “Національний гірничий університет”. На даний момент Міністерство освіти і науки України офіційно підтримує роботу в даному напрямі (Лист №1/11-19266 від 13 грудня 2012 року);

- наявність серйозних завдань у науковій, прикладній, соціально-економічній та іншій сферах діяльності людини. Основні науково-інноваційні розробки в галузі будівництва Полтавського регіону здійснюються за такими напрямками, як: будівельні конструкції; технологія виробництва будівельних матеріалів; будівельні машини; система водопостачання. Необхідними інноваційними розробками для Полтавського регіону є: науково-технічні розробки щодо дешевих конструкційних матеріалів, які не поступаються за своїми фізико-механічними властивостями твердим сплавам вольфрамової групи (ВК-6, ВК-15) згідно з вимогами ГОСТ 8882; або ж виготовлення в Україні сплавів ВК-6, ВК-15 за цінами нижчими, ніж у Росії і Білорусії, та сучасна технологія випалювання цегли-сирцю [561, с. 42–43];

- доступні ціни на житло (використання власних сировинних ресурсів, географічна концентрація виробництва дозволить зменшити собівартість будівництва та підвищити його якісні характеристики);

- наявність мережі ВНЗ і професійно-технічних училищ з випуску фахівців будівельних та економічних спеціальностей. Так, у м. Полтава знаходиться Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка, який здійснює підготовку висококваліфікованих спеціалістів на будівельному, архітектурному, електромеханічному факультетах, готує майбутніх працівників сфери інформаційних і телекомунікаційних технологій і систем. ВНЗ Укоопспілки “Полтавський університет економіки і торгівлі” готує фахівців за напрямками підготовки документознавство та інформаційної діяльності, маркетинг (спеціальності: маркетинг, рекламний бізнес, підприємницька логістика), фінанси і кредит (спеціальності: фінанси підприємства, банківська справа, інвестиційна діяльність, страхова справа), біотехнологія, облік і аудит.

Саме формування будівельних інноваційних кластерів є одним з інструментів виходу будівельної галузі з кризового стану. Кластер передбачає співпрацю як постачальників, виробників, споживачів, так і структур банківського сектора, влади та громадськості. Завдяки наявності синергетичного ефекту така форма взаємовідносин дозволить значно краще акумулювати інвестиційні потоки та створити сприятливе інституціональне і соціально-економічне середовище для реалізації будівельних проектів.

Так як ми визначили доцільність формування будівельного кластера в Полтавському регіоні [562, с. 279], пропонуємо розглянути реальну модель створення інноваційного хабу будівельного кластера (рис. 4.22).

Як видно з рис. 4.22, у будівельний кластер Полтавського регіону повинні входити учасники інвестиційно-будівельного комплексу. Серед інвестиційно-будівельних компаній, які на нашу думку, мають долучитись до кластера, є великі будівельно-монтажні організації, які мають досвід, репутацію та отримують стабільно великий прибуток. Так, в Полтавській області до таких належать: ВАТ “Полтаватрансбуд”, ЗАТ “Цівільбуд”, Полтаварайагробуд, ТОВ “Полтавабуд”, Спец РБУ “Полтава-водоканал”, ВАТ “Полтавський ДБК”. Також до виконання проєктів потрібно активно залучати малі та середні будівельно-монтажні організації. Які саме малі та середні будівельно-монтажні організації Полтавської області увійдуть у кластер повинна вирішити Координаційна рада, створена з учасників кластера. Ефективним вважаємо включення до кластера 3–4 великих інвестиційно-будівельних компаній, кожна з яких орієнтована на виконання інвестиційних проєктів.

Модернізація будівельної галузі Полтавської області проходить у рамках регіональних цільових програм (в межах Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020” та Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів [334]). Серед них: “Власний дім” на 2012–2016 роки; обласна цільова Програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 рр., Програма будівництва, реконструкції та модернізації об’єктів інфраструктури Полтавської області до 2015 року [561, с. 40].

З рис. 4.22 можна зробити висновок, що запропонований інноваційний хаб будівельного кластера являє собою вузол для підтримки високої інтенсивності руху інновацій, через який проходить вся логістика інноваційного розвитку регіону. Інноваційний хаб такого типу дає змогу сформуванню регіональних інноваційних ринків, забезпечити домінуючу присутність на них, організувати надходження капіталу (в першу чергу, венчурного) встановити правила, визначити норми взаємовідносин між суб’єктами, забезпечити динаміку процесу та сформуванню креативний, інноваційно-орієнтований кадровий резерв. Інноваційний хаб дасть змогу швидко та якісно здійснити комплексну “переробку” інновацій, як ідей в інноваційні продукти, котрі успішно реалізуються на високотехнологічних ринках регіону.

В результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що для виходу будівельного комплексу Полтавської області з кризового стану, відновлення та подальшого зростання обсягів будівництва, розвитку підприємств промисловості перспективним є формування будівельного кластера на базі інноваційного хабу. Такого роду кластери утворені на регіональному рівні є досить позитивним явищем, вони не тільки підвищують економічний стан регіону, але й впливають на покращення якості та рівня життя населення, раціональне використання місцевих ресурсів, призводять до зростання регіонального інноваційного продукту сфери будівництва.

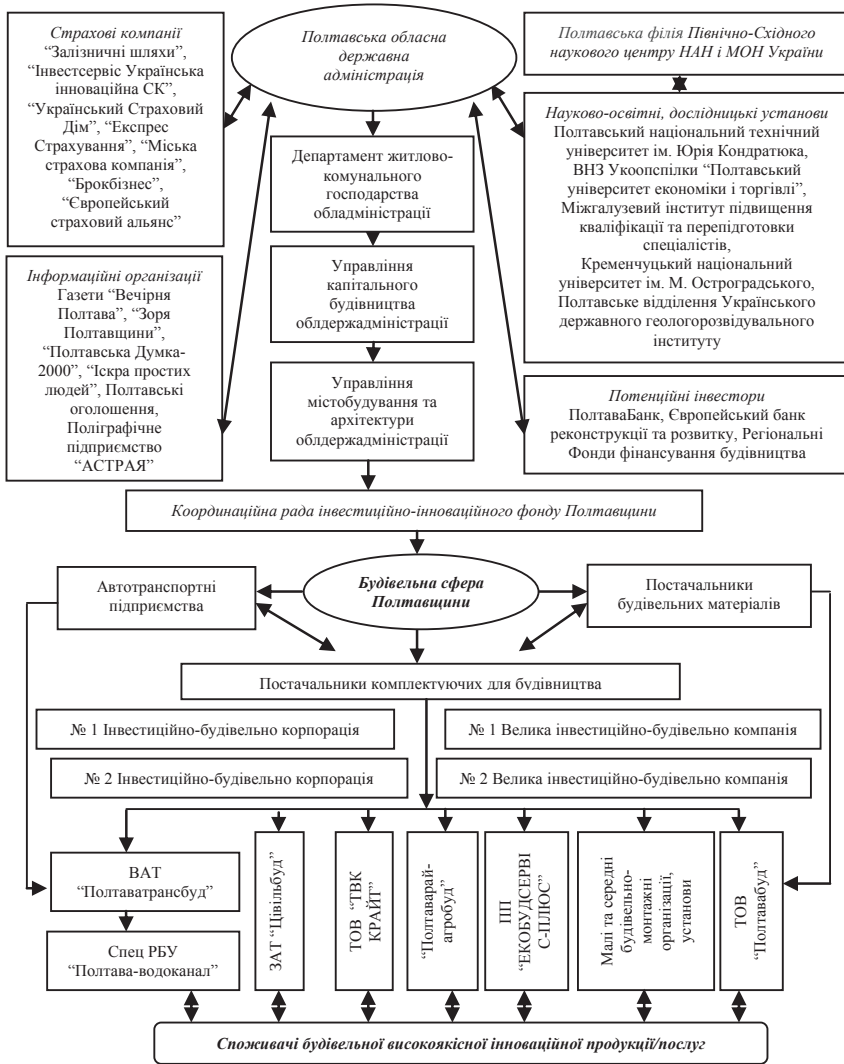

Рис. 4.22. Модель інноваційного хабу будівельного кластера Полтавського регіону (розробка автора)

Головна перевага запропонованого нами підходу кластеризації на базі інноваційного хабу полягає в тому, що через такий розвиток кластерних систем вища школа може ефективно інтегрувати результати вузівської, академічної та галузевої науки України, а також передові результати науки

світової спільноти при розробці і реалізації інноваційних проектів.

Таким чином, формування інституціонального середовища на основі кластеризації дає потужний поштовх для побудови ефективної інноваційної економіки за умови комплексної модернізації. Сьогоднішній етап модернізації повинен передбачати, перш за все, масштабне оновлення виробництва під впливом формування передового VI-го технологічного укладу. Через нестабільність, крайню мінливість базових елементів українського суспільства та наявність залишкових явищ попереднього розвитку, перед Україною виникають принципово нові завдання, які вона повинна вирішувати під час інституціональних перетворень.

Створення кластерів – один із ключових факторів економічного зростання в країні, що забезпечує комплексну систему підтримки економічної і технологічної взаємозалежності. Взаємодію між учасниками інноваційного процесу в середині кластера ми пропонуємо розглядати, як підґрунтя для підвищення компетенції, конкурентоспроможності та рівня співробітництва між фірмами та іншими інститутами-організаціями у сфері інновацій.

РОЗДІЛ 5

ІННОВАТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

5.1. Інституціональні аспекти інноваційної глокалізації економіки України в контексті інноваційної глобалізації

Епоха інноваційної економіки, яка проявила себе при переході до III-го тисячоліття, вплинула на всі сторони економічного та суспільного життя людини. Глобалістичний розвиток інноваційної економіки можна розглядати, як розширення бази постіндустріального суспільства. Це дозволяє досить впевнено характеризувати процеси, що відбуваються в глобальній економіці і світовому суспільстві, як прояв “парадигмального зсуву”.

У зв'язку з цим, головна роль цивілізаційного прогресу належить фактору духовної природи людини, недооціненому по своїм можливостям та резервам на попередніх стадіях. До того ж даному процесу притаманні інтелектуальна і моральна складова [266, с. 61]. Разом з тим, “цивілізаційний зсув” викликаний сукупною дією трьох факторів – глобалізацією, V-ю науково-технічною революцією і III-ю (після появи мовності, а потім писемності) революцією в соціальних комунікаціях, що пов'язана з розповсюдженням Інтернет-технологій [544, с. 4].

В інституціональному відношенні, ускладнення побудови інноваційних економік пов'язане із зародженням нового методу координації зв'язків та гармонізації інтересів. Так, в індустріальну епоху (індустріальна парадигма) світове співтовариство базувалося на двох способах координації:

- ієрархічному порядку із системою вертикальної субординації і центром адміністративного управління (досить жорстка модель координації);
- ринковій системі з цінними сигналами, як деякому відхиленні від жорсткої і чіткої ієрархії (гнучка, але атомістична) (табл. АТ.1 додатку АТ).

Постіндустріальна парадигма характеризується неієрархічним порядком або так званим мережевим механізмом координації. Світова економіка та всі її підсистеми стратифікуються в кластерно-мережеві структури з горизонтальними зв'язками і механізмом колаборації (гібридна модель – гнучка та одночасно інтегрована) [544, с. 6–7]. На нашу думку, ефективна робота механізму колаборації закладає підвалини до появи під час інноваційної глобалізації технологічної сингулярності в межах інноваційно потужних макрорегіонів. В міру відкритості ринків та кордонів, відбувається не просто “розмивання” старої, державно-центричної системи світоустрою (Вестфальська система), а її повна заміна на метатренди (глобальні тенденції, які характеризуються довгостроковими процесами та такі, що охоплюють увесь світ і визначають вигляд та зміст “нового суспільства” [563], суспільства з інноваційною культурою й мисленням). Серед особливо актуальних сьогодні метатрендів, з позиції формування конкурентної

інноваційної економіки, варто зазначити:

- перехід до “вільного суспільства з багатоваріантною креативною поведінкою інноваторів”;

- інформатизація інноваційних продуктів і технологій (XXI ст. є століттям нових технологій від Інтернету (“inter” – “між”) до Евернету “ever” – “будь-коли”);

- відмова від ієрархічних структур на користь неформальних мереж на різних рівнях економічної агрегації.

При цьому глобальна криза, яка дестабілізує бюджети більшості країн світу, “підштовхує” уряди до передачі частини своїх повноважень неформальним мережевим співтовариствам, що різко посилює процес дисагрегації держав. До 2025 року ці інституціональні зміни відбуватимуться за трьома напрямками: на мегарівні – в напрямі позасуверенних гравців (неформальні мережі чиновників, міжнародні ділові спільноти, альянси в сфері інновацій); на локальному рівні – в напрямі формування внутрішньодержавних інноваційних регіонів; на глобальному рівні – офіційних міжнародних інститутів в сфері інновацій та транскордонних інноваційних макрорегіонів [544, с. 12], техносфер (штучного середовища життєдіяльності людини-інноваційної) [407, с. 213]. Особливістю техносфер є надзвичайно високий рівень розвитку технології і техніки, науки, озброєння, якості життя населення, формування нових глобально взаємопов’язаних видів і типів діяльності в сфері інновацій. Сьогодні економічними центрами інноваційних техносфер є країни ЄС, Японія, США.

Для сучасної цивілізації характерне різке зростання динамізму всіх соціально-економічних сфер життя та ріст ризиків, невизначеність розвитку всіх сторін життєдіяльності суспільства. Такий стан справ у світі був охарактеризований американським дослідником А. Грінспеном (A. Greenspan) [564; 565] в його роботі “Епоха турбулентності”.

З точки зору глобальної економіки, турбулентна теорія говорить про те, що світ у 2000 році вступив у довгу фазу структурної перебудови, деяку нову макроінноваційну хвилю, у фазу глобалізації та фазу повсюдної зміни політичної, соціальної й економічної структури суспільства, системи управління і нового способу життя “глобальної людини”.

Глобалізація – це “процес, що охоплює три стадії еволюції економічної системи, які викликані факторами виробництва, інвестиціями та інноваціями; в той же час, вона є періодом інституціоналізації світової економіки у глобальній формі або періодом переходу до постіндустріальної стадії розвитку – стадії досягнення нової якості життя (передусім, на інноваційній основі). Важливим моментом глобалізації є адаптація” [118, с. 88].

Адаптація має відповідні механізми, роль яких полягає у приведенні економіки до інноваційної. Адаптація, як процес опанування зовнішнього по відношенню до інноваційних систем примусу, відбувається за двома принципами:

- формування у маргінальних економічних утвореннях універсальних

поведінкових відносин і стандартних функціональних взаємозалежностей, які дозволяють спростити інноваційну поведінку й досягти певного ефекту;

- пошук альтернативних і більш ефективних способів інноваційної діяльності за принципом альтернативного заміщення, яке показує відносну результативність [118, с. 88].

Інноваційна глобалізація ставить перед країнами складні проблеми адаптації до динамічного процесу соціально-економічної модернізації. Глобалізація в інноваційній сфері проявляється, насамперед, у зростаючій частці іноземного фінансування наукових досліджень у більшості розвинених і нових постіндустріальних країн, у створенні все більшої кількості науково-дослідних підрозділів ТНК у сприятливих регіонах [118, с. 71].

Так, американські ТНК відкрили за кордоном більше 200 дослідних лабораторій у таких країнах як Канада, Японія, Німеччина. Країни ЄС з метою досягнення світового лідерства розбудови динамічної економіки, заснованої на знаннях, об'єднали свої національні інноваційні системи в єдину мережу, сформувавши новий світовий економічний центр. Такий центр дозволяє зосереджувати фінансові ресурси за основними напрямками науково-інноваційної діяльності, створити досконалий податковий механізм та стимули щодо розробки і виробництва інноваційної продукції [566, с. 84].

Основою інноваційної глобалізації слугує модель колективних інновацій, яка формується світовим співтовариством, що охоплює групи інноваторів, інститутів-організацій і установ інноваційного розвитку та механізми їх узгоджених дій (інститут узгодження).

З позиції інституціоналізму під інноваційною глобалізацією, ми пропонуємо розуміти процес формування міжнародних інноваційних мереж, що долучаються до колективного створення різних інновацій з врахуванням потенціалу технологій, техніки, знань й компетенцій та таких, які взаємодіють у своєрідному інституціональному середовищі, для якого притаманний процес узгодження формальних і неформальних норм, правил, законів, механізмів, взаємовідносин між НІС, ринками інновацій та інституційними одиницями щодо спільної інноваційної діяльності. Окрім того, інноваційна глобалізація характеризується формальними і неформальними взаємозв'язками через міжорганізаційні або міжособистісні інноваційні мережі та хаби.

Інноваційна глобалізація дає змогу різним інноваційним економікам не просто кооперуватися, а вступати в колаборативні відносини. Вони (інноваційні економіки) інтерактивно обмінюються явними і неявними знаннями, формуючи спільне бачення щодо заходів адаптації динамічного (гіперзмінного) середовища. Завдяки такому баченню учасники інноваційних мереж і хабів можуть приймати більш ефективні рішення в порівнянні з індивідуальними (механізм колективної фільтрації), а також ефективно об'єднувати зусилля для спільного створення нових благ (механізм колективного створення інновацій). При цьому, спільне бачення постійно корегується під час взаємних узгоджень, формуючи основу для генерування

інновацій в безперервному режимі. Синергія взаємодії, цьому виникає, надає глобальній інноваційній мережі та глобальному співтовариству здатності до саморозвитку [544, с. 15].

Слід додати, що з позиції інституціоналізму американські вчені А.-М. Томсон (А.-М. Thomson) і Дж.-Л. Перрі (J.-L. Perry) описують феномен колаборації як “процес формальних і неформальних узгоджень між автономними акторами, під час яких утворюються спільні правила й інститути-структури, які регулюють взаємодію та способи діяльності учасників, вирішуються задачі, що їх об’єднують; до того ж норми і правила діляться між всіма учасниками, приносячи їм взаємні вигоди” [567, с. 23].

Завдяки виробничим агломераціям (зосередження промислових вузлів на певних територіях) та мережевим інноваційним системам країн, утворюються глобальні інноваційно-ціннісні ланцюги, що забезпечують глокалізацію ресурсообороту. Саме глокалізація, як діалектичний процес взаємодії локального і глобального, це не лише зміщення глобальних процесів на рівень локальних (тобто їх локалізація, наприклад, формування окремих національних стандартів в інноваційній економіці за міжнародним зразком), але і вихід локальних процесів на глобальний рівень (їх глобалізація, тобто перетворення в глобальні процеси) [568].

Природні процеси інноваційного розвитку спрямовані як на, інноваційну глобальність, так і на інноваційну локальність. Глокалізація, при цьому, призводить до того, що інноваційна “глобальність виявляється не якимось одномірним простором, а транслокальністю, стаючи мірою зростаючого зближення полюсів” [569, с. 111] інноваційної глобальності й інноваційної локальності. Відповідно економічна категорія “інноваційний глокалізм” характеризуватиме стратегію поєднання глобальних і локальних інноваційних інтересів та орієнтирів в економіці, в рамках девізу Римського клубу “Мислити глобально, діяти локально”.

Характерними особливостями інноваційної глокалізації є всепроникність, миттєвість, багаторівневість, зворотність інформаційних і енергетичних зв’язків від інноватора до планетарного рівня. Глокалізація охоплює великі та різні за характером регіональні макроструктури (наприклад ЄС, АТЕС, НАФТА), а також різні міжрегіональні відносини, і окрім того, внутрішню структуру кожного окремого макрорегіону та регіональні мікроструктури всередині країн [569, с. 112].

Україна поступово долучається до процесу інноваційної глобалізації через міжнародне співробітництво та взаємовідносини на базі реалізації Рамкових програм. 20 березня 2015 року ЄС підписав з Україною угоду про її участь в Рамковій програмі ЄС з наукових досліджень та інновацій “Горизонт–2020”. Діяльність, в рамках даного напрямку, націлена на зміцнення і розширення переваг наукової бази ЄС та консолідації Європейського дослідного простору для того, щоб наукові дослідження та інноваційна система в Європі були конкурентоспроможними в глобальному масштабі. Бюджет програми складає €80 млрд. Цей проект відкриває для українських вчених нові можливості.

Вони на рівні з європейськими колегами, зможуть претендувати на “грантовий гаманець” і фінансувати власні наукові та інноваційні розробки. Розподіляє і надає гранти Європейська дослідницька рада (ERC).

Завдяки програмі “Горизонт–2020” Україна увійшла до 11 провідних наукових країн світу, які визначені стратегічними партнерами ЄС. Вступний внесок України має пільгу в розмірі 90 %, а це дає змогу українським вченим долучатись до міжнародного наукового проекту [570, с. 18].

Відповідно до даної програми, українські науковці мають право подавати заявки для участі у програмах мобільності та отримувати стипендії із загальним фінансуванням близько €6 млрд. В попередній угоді – Сьомій Рамковій програмі, Україна взяла участь у 126 наукових проектах на загальну суму фінансування €26,5 млн.

Окрім активно працюючої Європейської дослідницької ради, до реалізації даного проекту залучений потужний європейський інститут – “Європейська мережа підприємств”. Зі сторони України такою інституційною структурою є “Національний інформаційний центр зі співробітництва з ЄС у сфері науки і технологій”. Даний інститут в рамках проектів IncoNet EaP та IncoNetCA долучався до розробки грантової схеми для розширення участі представників країн Центральної Азії та Східної Європи в інформаційних доходах ЄС з темою, орієнтованою на пріоритетні напрями програми “Горизонт–2020”. На рівні Міністерства освіти і науки України питаннями наукового співробітництва з іншими країнами займається Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції. Всі спільні проекти України і ЄС регулюються документом – “Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво” [571].

Сьогодні ми вже спостерігаємо активну роботу окремих інститутів інноваційного розвитку та ВНЗ в напрямі міжнародної наукової співпраці в сфері інновацій. Так з січня 2014 року на базі Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка вже розпочав роботу Національний контактний пункт (НКП) програми “Горизонт–2020” за напрямом “Безпечна, чиста та ефективна енергія”.

Програма “Горизонт–2020” є фінансовим інструментом реалізації флагманської ініціативи ЄС з метою зміцнення конкурентоспроможності Європи у глобальному вимірі, її економічного зростання та створення нових робочих місць. “Горизонт–2020” об’єднує Рамкову програму з досліджень та інноваційного розвитку (РП), Рамкову програму конкурентоспроможності та інновацій (СІР) та Європейський інститут інновацій та технологій (ЕІТ).

НКП Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка “Горизонт–2020” входить до Національної мережі контактних пунктів (НМКП). Основною метою його роботи за напрямом “Безпечна, чиста та ефективна енергія” є сприяння в отриманні інвестицій для виконання наукових робіт з актуальних для ЄС проблем. Національні контактні пункти, як інститути, є унікальним інструментом, тому що саме вони дають можливість науковцям реалізувати свій потенціал через участь у

проектах, що фінансуються ЄС.

Ефективність управління динамікою інноваційних процесів постіндустріального суспільства має забезпечити синергетичний ефект дії основних принципів нової парадигми, які з позиції інституціоналізму в рамках принципу SMART представлено на рис. 5.1. SMART – є мнемонічною (мистецтво запам'ятовування) аббревіатурою, що використовується в проектному управлінні для визначення цілей та постановок задач (вперше використання терміну згадується в роботах П. Друкера).

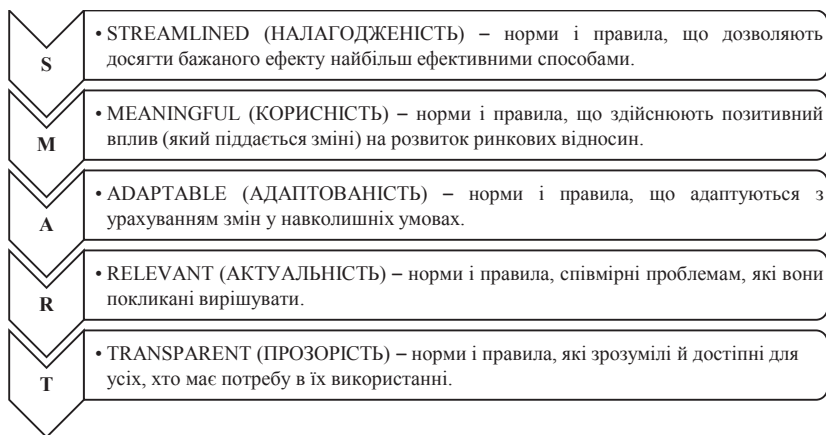

Рис. 5.1. Регулювання інноваційного підприємництва з позиції інституціоналізму в рамках принципу SMART в умовах глобальних викликів [572, с. 25]

Вказані на рис. 5.1 принципи регулювання інноваційного підприємництва в межах національної економіки варто доповнити принципами відкритості, універсальності, співробітництва “на рівних” та глобальності. Прозорість і відкритість (розкриття інформації) складає базу синергії й основу інноваційної економіки постіндустріального суспільства [266, с. 64].

Співробітництво “на рівних” – це метод, що дозволяє продемонструвати переваги синергії. Він дає змогу учасникам зберегти свободу та приймати участь в подальших дослідженнях і розробках з іншими інноваційними суб’єктами. Метод співробітництва “на рівних” успішний в тому, що він використовує самоорганізацію – метод виробництва, що працює на вирішення ряду задач.

В першу чергу, це стосується сфери наукових досліджень та розробок. Адже ієрархічне управління для даної сфери є гіршим, чим самоорганізація [266, с. 65]. Універсальність та глобальність, на думку закордонних вчених Е. Благова та В. Проскуракова, є методами, що дозволяють ще більше розширити сферу формування синергетичного ефекту.

Сьогодні західні компанії, відкриті до зовнішніх ідей і людського ресурсу,

набагато результативніші ніж компанії, що розраховують виключно на власні ресурси та здібності. Для розвитку глобального співробітництва в сфері інновацій, в останнє десятиліття активно застосовують on-line системи обміну. Метою компаній, що володіють мережами трансферних технологій є допомога продавцям і покупцям технологій всього світу в знаходженні одне одного з допомогою web-сайтів та забезпечення для них повного набору послуг по оцінці й ліцензуванню технологій [266, с. 66].

Глобалізаційні процеси в інноваційній сфері знаходяться в тісному зв'язку з процесами національної самоідентифікації. Прагнення до національного самовиразу є потужним стимулом інноваційного розвитку в умовах інформаційної відкритості та інтенсифікації загального процесу в світі.

Становлення інноваційного мислення в національній свідомості є захисною реакцією українського суспільства проти деструктивного впливу глобальних сил. Деградація національного виробництва, поява нових моделей поведінки та проникнення культурних особливостей інших держав, є факторами, що викликають несприйняття урядом країни і суспільством.

Економіка таких країн може бути “закритою” для інновацій (прикладом є економіка Республіки Білорусь). Відтак, впливає нова та складна місія, що стоїть перед глобальними інститутами – врегулювання конфлікту інтересів, розв'язання проблеми національної інноваційної відчуженості, долучення до наднаціональних інституцій, реалізація принципу партнерства в програмах інноваційного розвитку.

Ми вбачаємо реалізацію інституціоналізації інноваційної глобалізації в проходженні декількох етапів, що представлені на рис. 5.2.

Сьогодні одним із інструментів, що здатний швидко та ефективно ініціювати процес сприйняття і пошуку інновацій як малими, так і великими бізнес-структурами, є створення on-line співтовариств з питань пошуку та обміну технологіями. В більшості розвинутих країн світу вже створені або державні портали “відкритих інновацій”, або портали приватних венчурних підприємств.

Інтернет-портали “відкритих інновацій” максимально розширюють інформаційну базу підприємств сфери інновацій та полегшують пошук потрібної інформації. Після її аналізу, оцінки та можливого виявлення невідповідності, інформація надходить до різного роду блоків прийняття рішень. Там формулюються та вносяться потрібні зміни в короткострокових і довгострокових планах інноваційної діяльності підприємства. В кінцевому підсумку формується пакет потрібних інновацій як внутрішніх, так і зовнішніх, отриманих з допомогою “відкритих інновацій” [573, с. 97].

Недарма одним із основних напрямів Рамкової програми ЄС “Горизонт–2020” є розвиток європейської науково-дослідної інфраструктури (включаючи електронну інфраструктуру) до 2020 року, яка в подальшому сприятиме інноваційному потенціалу та доповнюватиме політику міжнародного співробітництва ЄС.

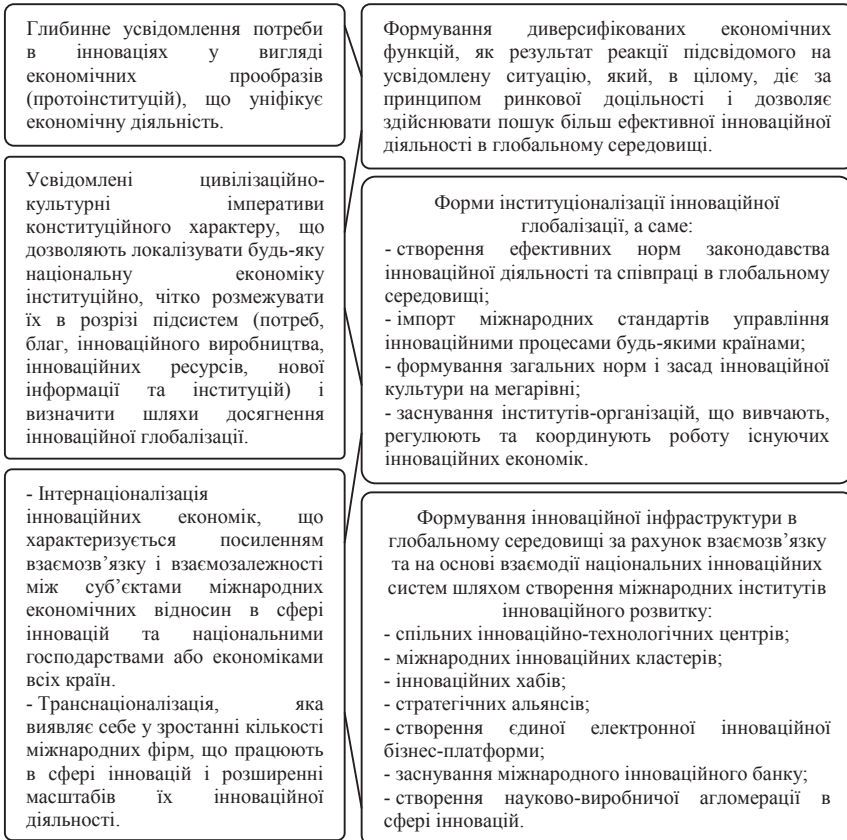

Рис. 5.2. Інституціоналізація інноваційної глобалізації (розробка автора)

Європейський підхід до науково-дослідної інфраструктури досяг значного прогресу після ефективної роботи Європейського Стратегічного Форуму з Проблем Наукової Інфраструктури (ESFRI) та ініціювання ним “дорожньої карти” з питань інтеграції та відкриття національних науково-дослідних установ і розвиток електронної інфраструктури, що лежить в основі цифрової інфраструктури Європейського дослідного простору.

За мету цифрової інфраструктури ставиться підтримка партнерських відносин між відповідними директивними інститутами і фінансуючими інститутами, картографії та моніторингу для прийняття рішень, а також діяльність в галузі міжнародного співробітництва у сфері інновацій. Враховуючи запропоновану сьогодні урядом та президентом України програму “Електронне урядування”, як “ключ” до демократизації і побудови інноваційного суспільства та проти бюрократизації й корупції, вважаємо за

доцільне розробити електронну інноваційну бізнес-платформу.

На рис. 5.3 представлено авторське бачення ІЗІЕ за допомогою електронної інноваційної бізнес-платформи. Дану інтернет-платформу можна покласти в основу формування українського on-line ринку інновацій. Вона дасть змогу провести “демонтаж економіки” України в напрямі її інноваційності. Природні зрушення, які спостерігаються вже сьогодні, в інформаційно-комунікаційній сфері, створюють сприятливі умови для організації on-line ринку інновацій, його правового та економічного регулювання, встановлення стратегічно вигідних правил гри.

У контексті сьогоднішніх глобалізаційних викликів, ринок інновацій вперше має можливість створити “самодостатню і самостійну віртуальну реальність” [188, с. 154] реалізації інноваційних товарів, зберігаючи, при цьому, відносини з традиційною господарсько-інноваційною діяльністю. Електронна інноваційна бізнес-платформа з її інфраструктурою здатна гарантувати максимальну ефективність капіталовкладень в інноваційні проекти та спонукати інноваторів до продукування інновацій.

Сьогодні відбувається глобальне, перенесення культурної, соціальної й економічної активності індивідуумів у віртуальний простір. Штучний цифровий світ стає частиною сучасного суспільства. З’явилися нові соціальні тенденції, нові стандарти поведінки, нове розуміння комфорту, нові види діяльності, нова мораль, нова еліта, нова культура. Електронна діяльність, робота з електронною інформацією здійснюється у віртуальному просторі, але наслідки цієї діяльності відбуваються в реальному світі.

Інформація – це “валюта” Інтернету. Інтернет здійснив “сильний удар” по “інформаційній асиметрії”. Дистанція між експертами і широкою публікою зменшилась. Інноваційний розвиток особистості у період інформаційно-комп’ютерних технологій – це, перш за все, оволодіння комп’ютерною освіченістю [401, с. 95].

У глобальному інформаційному середовищі наукові ідеї мають можливість миттєво розповсюджуватись. Інформаційні мережі використовуються сьогодні для обміну науковими ідеями, але ще не стали основою формування відкритого, віртуального ринку інновацій, заснованого на принципах попиту і пропозиції з урахуванням якості конкретного інноваційного проекту [188, с. 159; 539, с. 208–209].

Важливо зауважити, що венчурні та корпоративні Інтернет-портали потрібно розглядати як такі, що належать конкретним виробникам/об’єднанню виробників інновацій. На таких порталах лише обмежене коло індивідуумів може отримати доступ до технологій, які пропонуються. Основна задача корпоративних порталів полягає у залученні технологій за конкретними запитами виробництва інноваційної продукції та отриманні доходу від передачі патентів, які належать корпорації, але які не використовуються в основній діяльності. Державні та загальнодоступні портали не мають конкретних сфер діяльності і представляють собою базу даних різних патентів та технологій [573, с. 97].

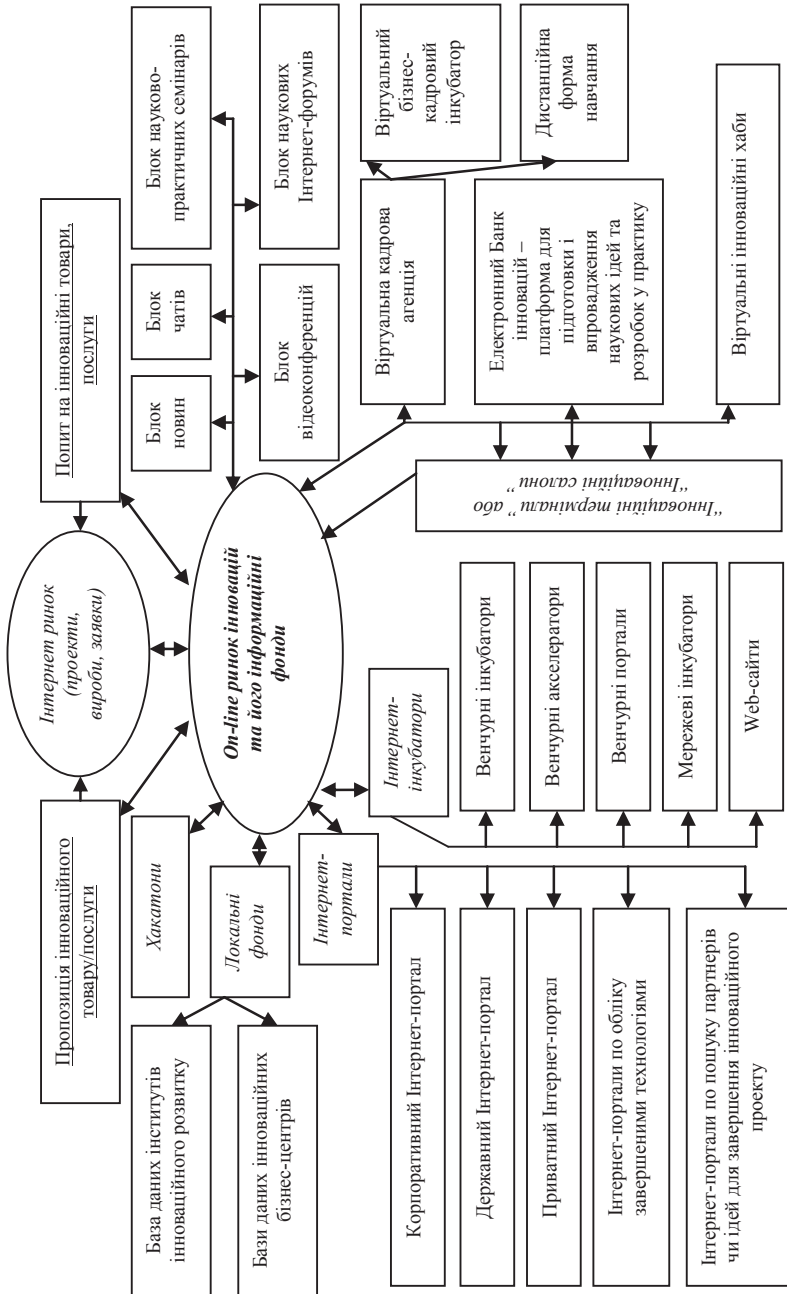

Рис. 5.3. Інституціоналізація електронної інноваційної бізнес-платформи України (розробка автора)

Постійний кадровий склад віртуальних інноваційних бізнес-структур мінімальний. Керівництво є ключовою фігурою, оскільки реалізація проектів здійснюється, зазвичай, на основі його особистих зв'язків та можливостей. Віртуальні інноваційні бізнес-структури використовують потенціал як наукових інститутів, так і, за необхідності, промислових підприємств (досить часто неофіційно). Тобто, такі бізнес-структури займаються лише просуванням ідей та організацією їх комерціалізації, віддавши всі інші функції стороннім інститутам-організаціям й установам.

Завдяки цифровим технологіям система економічних контрактів переходить в інтерактивний режим, що базується не на ринкових цінових сигналах, а на прямому зв'язку продавців та покупців інноваційної продукції через web-сайти. В умовах, коли виробництво все більш індустріалізується, а виробник визначає його параметри в прямій кооперації зі споживачем, традиційні торговельні посередники витісняються інформаційними (мережевими платформами), котрими володіють Інтернет-компанії. Формуючи бази даних про запити численних користувачів і групуючи їх за перевагами, дані компанії створюють on-line економічне середовище та розвивають різноманітні вузлові зв'язки (на зразок інноваційних хабів), навколо яких утворюються глобальні економічні мережі [544, с. 7–8].

З 2000-х років у глобальній економіці активніше розповсюджуються мультилокальні мережеві компанії, що працюють в сфері інновацій [574]. Вони сформовані не на центральному контролі, як класична мультинаціональна корпорація, а на колаборації багатьох незалежних інститутів-організацій та фізичних осіб, включаючи постачальників, споживачів, партнерів і прямих конкурентів. Ця децентралізована модель організації бізнесу знижує виробничі й транзакційні витрати, так як ризики, виграші, компетенції та ресурси, які пов'язані з реалізацією нових проектів, розподіляються по глобальній мережі контрагентів [544, с. 10; 574].

Нові технічні можливості, такі як Інтернет та комп'ютерні технології, дають змогу американським та європейським ТНК миттєво в глобальному середовищі переміщати фінансові ресурси, ультрасучасний корпоративний менеджмент, нові технології та техніку. Ці ресурси використовуються в напрямі ринкових механізмів і розширюють їх стимулюючі можливості. Ринкові механізми та “вільне підприємництво” є прискорювачами науково-технічного прогресу й конкурентоспроможності різних національних економік. Саме інноваційна економіка та НТП поглиблюють і розширюють ринкове середовище, дають їй нову якість на базі інноваційного прогресу та стимулювання інвестицій у нове виробництво.

Діяльність електронної інноваційної бізнес-платформи має всі шанси вплинути на зростання частки закордонного фінансування наукових досліджень в Україні та створення науково-дослідних підрозділів ТНК у сприятливих для інноваційної діяльності регіонах країни. Що стосується українських ТНК, то нині в Україні створена та ефективно працює одна високотехнологічна ТНК “Зеніт” у сфері космічних технологій [566, с. 84].

Долучення України до електронної інформаційної бізнес-платформи в сфері інновацій дасть змогу досягти:

- успіху в інноваційному підприємництві з допомогою синергетичного ефекту, об'єднуючи можливості партнерів;

- скорочення трансакційних витрат за рахунок відмови від посередницьких послуг;

- можливості поєднати потреби корпорації з можливостями людей за її межами;

- підвищення конкурентоспроможності українських виробників та прискорить перехід на інноваційних шлях розвитку [573, с. 98, 99].

Сучасні засоби здійснення інноваційної активності трансформуються і видозмінюються під впливом ІКТ і нових, можливостей Інтернету. Останнім часом вони поповнились новою технологією краудсорсингу, що базується на масовому обміні знаннями великої кількості учасників. Краудсорсинг (це неологізм, він поєднує у собі два поняття: з англ. “crowd” – “натовп” і “source” – “джерело”) означає передачу завдання, що, зазвичай, виконується персоналом інституту інноваційного розвитку або зовнішнім контрактором, невизначеній великій групі людей у формі відкритої пропозиції.

Дана пропозиція спрямована на створення нової технології, нового продукту у вигляді операційної системи або створення енциклопедії чи обробка великої кількості даних. Тобто, краудсорсинг – це технологія використання ресурсів (зазвичай, інтелектуальних) великої кількості людей у рамках одного проекту [575, с.29]. Це потужний засіб інноваційної діяльності. Сьогодні компанії можуть здійснювати розробку і виробництво власної продукції безпосередньо за участі споживача. Використання краудсорсингу в українській інноваційній діяльності може принести суттєві результати в багатьох сферах [575, с. 30].

Простір інновацій в умовах глобальних викликів потрібно розуміти та розглядати, як створення нового інституційно-організаційного формату в постіндустріальний період розвитку людських економічних взаємовідносин і ключовий механізм, що покликаний корегувати недоліки й посилювати інноваційний розвиток країни.

Успішною інноваційна глобалізація може стати лише за наявності фактору довіри між національними інноваційними системами різних країн. Наявність просторової узгодженості, злагодженості дозволяє об'єднувати новаторів, інноваторів та консерваторів з різних галузей знань для обговорення конкурентних переваг і недоліків окремих країн, для розробки ідей та стратегій інноваційного розвитку, вибудувати ефективну взаємодію.

На глобальному рівні не менш важливим є фактор часу, коли аналізується інноваційний розвиток. Це викликано тим, що періоди формування становлення та розвитку інноваційних економік у всіх країнах відбувається неоднаково (від 5–7 років до 25–30 років). До того ж, періоди інноваційного становлення, як правило, є більш тривалими, аніж звичайні політичні і бюрократичні часові межі.

Лише спільна повсякденна діяльність між урядами, бізнесом та науковою спільнотою закладає перспективи масштабних змін в Україні. Але все це, звичайно ж вимагає часу, терпіння, витримки і консолідації творчих зусиль всіх членів українського соціуму.

Свого часу Й. Шумпетер наголошував, що “будь-яка система, яка повністю використовує всі свої можливості для отримання найкращого результату в кожний даний момент часу, може в довгостроковому аспекті поступитися системі, котра не робить цього ніколи, оскільки короткострокові переваги можуть обернутися довгостроковими слабкостями” [5, с. 127].

В Україні ментальність більшості сформованих бізнес-структур зі стабільними джерелами доходів характеризується несприйняттям (відторгненням) нових технологій, що можуть бути альтернативними для цих інститутів інноваційного розвитку. В більшості представників малого, середнього та великого бізнесу в Україні спостерігається стійка неприязнь до наукоємних проєктів. Навіть ФПГ намагаються ігнорувати будь-яке нагадування про довгострокові науково-дослідні проєкти.

Керівництво компаній пояснює це, зазвичай, низькою рентабельністю непрофільного бізнесу в порівнянні з основним. Але, в процесі розвитку зовнішніх економічних зв'язків, конкуренція набуває характеру світового ринку інновацій з її різким загостренням та жорсткими умовами. А це потребує адекватної інноваційної відповіді.

Критичним до того ж стає фактор часу в зв'язку з постійно розширюваними процесами глобалізації економіки й усвідомленням у суспільстві потреби переходу від сировинної економіки до економіки, що базується на інноваціях. Перехід малого та великого бізнесу на інноваційний шлях розвитку означає набуття ним здатності до постійного (безперервного) функціонування в режимі інноваційного розвитку.

Світовий досвід засвідчує: із 30 найбільш успішних компаній світу, зайнятих виробництвом продукції, що відповідає основним напрямам НТП, лише $\frac{1}{3}$ має рентабельність нижче 20 % (15–19 %). Масштаб виробництва цих компаній дозволяє виділяти значні суми коштів для здійснення інноваційних циклів по створенню нової дорогої техніки [576, с. 40]. Під впливом науково-технологічного співробітництва з ТНК у країнах-реципієнтах удосконалюється державна політика у сфері науки та інновацій, система управління і методи організації інноваційної діяльності. Розвиток національних інноваційних систем узгоджується зі світовими тенденціями та започатковується їх інтеграція у міжнародні мережі інновацій [566, с. 85].

В Рамковій програмі ЄС “Горизонт–2020” з метою інноваційної глобалізації передбачено для України реалізацію проєкту “Індустріальне лідерство”. Його ціллю є прискорення розвитку технологій та інновацій, які допоможуть українському бізнесу й інноваційним європейським малим та середнім підприємствам розвинути до рівня провідних світових компаній.

Передбачається, що лідерство в забезпеченні промисловими технологіями буде надавати цілеспрямовану підтримку науковим дослідженням, розробкам

та презентаціям, за потреби, стандартизації і сертифікації технологій, ІКТ, нанотехнологій, сучасних матеріалів, біотехнологій, передового виробництва й переробки. В рамках даного проекту доступне фінансування ризику намагатиметься зменшити наявні борги та фінансувати інноваційно-орієнтовані компанії і проекти на всіх стадіях інноваційного розвитку.

Сьогодні важливим напрямом в сучасному розвитку глобалізації є формування міжнародних інноваційних мереж, технополісів. Мається на увазі спільний науково-технічний розвиток країн та їх корпорацій в інтересах як бізнесу, так і економічного й науково-технічного розвитку всього світу щодо об'єднання спільними інноваційними проектними ідеями.

Коллективний спосіб створення інновацій в інтерактивному режимі вимагає, щоб участь держаного сектора була незначною, а бюрократичність, як така, відсутня. В цьому напрямі рухаються країни ЄС та США. Так, Велика Британія працює вже у рамках програми “Велике Суспільство замість великої держави”. Уряд прем'єр-міністра Д. Кемерона скоротив державний сектор на 40 % до 2013 року та передав більшість своїх повноважень на рівень самоорганізованих соціальних та інноваційних мереж, яким гарантується рівний доступ до процесу прийняття рішень. Мета програми – дозволити економіці працювати в інтересах всіх соціальних верств, забезпечивши їй післякризове піднесення [544, с. 32].

Стимулюють економічне зростання шляхом децентралізації та в рамках потрійної спіралі такі країни, як Японія, Сінгапур, Китай та Південна Корея. В даних країнах підтримується локальне мережеве партнерство в сфері інновацій. Ці країни посилено розвивають Інтернет-комунікації. У рейтингу країн за ступенем сприятливих умов для інноваційної підприємницької діяльності у 2014 році Сінгапур, Китай, Нова Зеландія, США зайняли місця з 1-го по 4-те (табл. АТ.2 додатку АТ). За практикою спрощення ведення бізнесу та покращенням інноваційного клімату дані країни теж лідирують (табл. АТ.3 додатку АТ). До постіндустріальних країн, що здійснили технологічний прорив та склали конкуренцію світовим лідерам, належать скандинавські країни (Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія).

Серед країн колишнього соціалістичного табору, які покращили свій інноваційний потенціал є країни Балтійського макрорегіону (Естонія, Латвія, Литва). Даний макрорегіон розвивався за так званою скандинавською моделлю зростання, для якої характерні такі принципи економічної політики:

- постійне покращення конкурентних переваг і якості росту за рахунок інституціональних та організаційних факторів, що пов'язанні з розвитком мережевих впливів;

- систематична підтримка макроекономічної стабільності в оперативному режимі [544, с. 34].

Країни Балтії відмовилися від селективної підтримки передових галузей та територій і зосередились на кластеризації економіки. Сьогодні у Балтійському макрорегіоні ефективно працює більше 50-ти трансрегіональних кластерів світового класу з високим рівнем зайнятості.

В даному макрореєоні вiдсутня центральна структура управління. Його єднiсть скрiплюється формальними i неформальними мережевими альянсами, що функцiонують на основi колаборацiї. Балтiйський макрореєон є першим офiцiйно визнаним транснацiональним спiвтовариством в ЄС. Його модель взята за основу для створення подiбних iнновацiйних ареалiв у Європi, а саме Дунайського i Середземноморського.

Балтiйський макрореєон розвивається в режимi системного колаборативного управління: представники всiх територiй, що входять створюють єдинi партнерські мережi, вiдпрацьовують колективне бажання для спiльної реалiзацiї проектiв Стратегiї. Така взаємодiя має багатофункцiональний та багаторiвневий формат (для кожної мережi притаманний змiшаний iнституцiональний колектив) [544, с. 35].

Яскравим прикладом для України щодо запозичення досвiду мiжнародного спiвробiтництва в сферi iнновацiй в рамках iнновацiйної глобалiзацiї, на нашу думку, може бути Литва (одна з постсоцiалiстичних країн, що досягла значного успiху iнтегруючись в глобальне спiвтовариство). Сьогодні в трьох найбільших мiстах Литви сформувалися 5-ть цiлiсних науково-дослiдних та пiдприємницьких технополiсiв з досвiдом мiжнародної спiвпрацi в сферi iнновацiй (табл. А3.2, додатку А3).

Уряд Литви iнвестує в них близько \$3 млрд за рахунок коштiв зi структурних фондiв ЄС. В технополiсах дiють не лише лабораторiї з найновiшим науковим обладнанням, але й науковi пiдприємства, що виробляють iнновацiйну продукцiю. Головнi цiлi заснування цих технополiсiв – шляхом змiцнення спiвробiтництва мiж науковцями та бiзнесменами створити iнфраструктуру найвищого рiвня для наукових дослiджень i пiдвищити конкурентоспроможнiсть литовської науки в свiтi.

Так, високий рiвень розвитку бiотехнологiй зумовлює й те, що в Литвi дiють такi великi компанiї, як Sico Biotech та Fermentas, якi входять до складу свiтового концерну ThermoFisher. Прогрес Литви в бiотехнологiчнiй науцi визначили роботи, здiйсненнi науковцями ще в радянськi часи. Втримати цi напрацювання на належному рiвнi допомагає фiнансування з боку ЄС та можливостi мiжнародної спiвпрацi. Власне, беручи участь у керiвництвi асоцiацiєю ScanBalt, що об'єднує спецiалiстiв з охорони здоров'я, природничих та бiомедичних наук, бiзнесменiв i полiтикiв з країн Скандинавiї та Балтiї, Литва й закрiпилася у колi рiєональних лiдерiв.

Результати спiльної iнновацiйної дiяльностi одержують не лише країн-учасники мiжнародних iнновацiйних мереж i технополiсiв, але й країн, що знаходяться осторонь. Країн, якi розвиваються та тi, якi є вiдсталими в розвитку за результатами НТП та глобалiзацiї, отримують реальну можливiсть стати соцiально i науково-технiчно активнiшими.

Потужним фактором iнновацiйної глобалiзацiї систем нагромадження вартостi та соцiального капiталу є мiжнароднi iнновацiйнi кластери й iнновацiйнi хаби на основi взаємодiї нацiональних iнновацiйних систем. Мiжнароднi iнновацiйнi кластери працюють, зазвичай, в межах декiлькох

країн та є центрами тяжіння як для прямих іноземних інвестицій, так і для іноземних науковців і спеціалістів. Серед ефективно працюючих міжнародних кластерів є Silicon Valley у Каліфорнії, Silicon Fen у Кембриджі, Wireless Valley під Стокгольмом, Bangalor в Індії.

В Україні теж розпочав роботу міжнародний інноваційний кластер “Конкурентоспроможність”. Він є добровільним об’єднанням українських, закордонних освітніх і наукових закладів та виробничих формувань різних форм власності на принципах спільності інтересів з метою сприяння ефективної наукової, освітньої і організаційно-підприємницької діяльності його засновників та учасників.

Створення даного кластеру зумовлене, по-перше, потребою забезпечення інноваційного прориву окремих галузей; по-друге, традиційна наука і освіта неспроможні вчасно реагувати на існуючі гострі проблеми – суспільство розвивається швидшими темпами, ніж знання; по-третє, потребою інноваційної економіки базуватися на активному використанні результатів науки і передової практики та знаннях, які формуються на основі безперервної освіти.

Основним напрямом діяльності кластеру “Конкуреноспроможність” є створення засад – ефективної наукової і освітньої діяльності для забезпечення альтернативного розвитку пріоритетних галузей та реалізація проектів “Формування бізнес-кадрового інкубатора і кадрової агенції цілеспрямованого використання потенціалу молоді”, “Підвищення освітньо-фахового рівня населення”, “Перепідготовка і підвищення кваліфікації фахівців зі спеціальностей ринкового спрямування (для потреб ринку)” [577].

До участі в кластері залучені наукові й освітні заклади та виробничі формування, які в своїй діяльності активно використовують інновації і мають намір продовжувати таку діяльність для активізації процесу поєднання науки з виробництвом. Учасниками міжнародного інноваційного кластера є:

- Інститут економіки, технологій і підприємництва;
- Тернопільський інститут агропромислового виробництва НААНУ;
- Хмельницький економічний університет;
- Подільський державний аграрно-технічний університет;
- Університет економіки і підприємництва;
- Тернопільський інститут соціальних та інформаційних технологій;
- Буковинська державна фінансова академія;
- Університет права ім. Короля Данила Галицького;
- Panstwowa Wyzsza Szkola Techniczno-Ekonomiczna im. ks. B. Markiewcza w Jaroslawiu;
- сільськогосподарська дорадницька служба “Агронаука”;
- малі підприємства сфери інновацій.

Серед продукції, яку створює кластер “Конкурентоспроможність” є: дистанційне провадження (наукові школи, підготовка і підвищення кваліфікації наукових і професійних кадрів, ведення науково-дослідних робіт та їх апробація у власних науково-виробничих журналах “Інноваційна

економіка” і “Сталий розвиток економіки” та інформаційно-консультативній газеті “Консультант”, проведення науково-практичних інтернет-конференцій, семінарів, круглих столів, здійснення безперервного на підвищення освітньо-фахового рівня населення за використанням конкурсів ерудитів з різних напрямів діяльності) та організація в системі кластера банку інновацій, здійснення трансферу і дифузії інновацій, розробки, експертизи і впровадження інноваційних бізнес-проектів.

Наукова школа кластера працює над розробкою міжнародних конкурсних проектів за програмою транскордонного співробітництва: “Польща – Білорусь – Україна” та “Румунія – Україна – Молдова”. Визначеними умовами за програмою транскордонного співробітництва “Польща – Білорусь – Україна” передбачено, що мінімальна сума конкурсного проекту складає €100 тис, максимальна – €3 млн. Кластер підготував вдалі конкурсні проекти за двома пріоритетними напрямками: “Підвищення конкурентоздатності прикордонних територій” та “Покращення якості життя” [577].

Вже сьогодні міжнародний інноваційний кластер “Конкурентоспроможність” ініціює впровадження в регіонах України освітніх, наукових та технологічних інноваційно-інвестиційних проектів. Реалізація цих проектів базується на співпраці наукових, освітніх, виробничих установ і органів місцевого самоврядування за наступними напрямками:

- формування компетентності і працевлаштування населення (інноваційно-освітній проект, діяльність якого базується на бізнес-кадровому інкубаторі “Універсальний” та кадрово-рекрутинговій агенції);

- удосконалення управлінсько-технологічної структури виробництва для активізації інноваційної підприємницької діяльності;

- створення інноваційного технопарку “Агроекологічний”, метою якого є: відтворення і раціональне використання на екологічній основі продуктивного потенціалу сільських територій, як головного засобу вирішення продовольчо-енергетичної проблеми країни і підвищення її конкурентоспроможності на світовому рівні [577].

У розвинених країнах світу (табл. А3.1, табл. А3.2, табл. А3.3, табл. А3.4, табл. А3.5, табл. А3.6 додатку А3) інноваційні пріоритети зміщуються в сторону розповсюдження галузей V-го технологічного укладу, а в наукових розробках переважають дослідження у сфері VI-го технологічного укладу. Саме цей факт впливає на приріст ВВП у розвинутих країнах. В порівнянні з ними, Україна суттєво відстає за рівнем технологічного розвитку. Так, у промисловому виробництві продовжують домінувати галузі III-го і IV-го технологічних укладів. За такого стану речей, основним пріоритетом стратегії соціально-економічного розвитку має стати формування ефективної інноваційної економіки. Це спричинено тим, що саме інновації забезпечують набагато вищий рівень віддачі, ніж просте залучення додаткових ресурсів, що досить актуально за їх дефіцитності [169, с. 278–280; 163, с. 340], а максимальний синергетичний ефект від інноваційної діяльності можна

одержати лише шляхом належного інституціонального забезпечення.

Аналізуючи табл. АТ.4 додатку АТ, варто зазначити, що для економіки України реалізація стратегій “перенесення” та “запозичення” несе ряд загроз: надходження до України, шляхом трансферу, морально-застарілих технологій, відсутність значних фінансово-економічних ресурсів на купівлю ліцензій, що посилює залежність від зовнішніх джерел фінансування.

Застосування цих двох стратегій є вигідними лише щодо таких сфер діяльності, де відсутні наукові надбання, але є висококваліфікований виробничий потенціал. Це дасть змогу створити спільні підприємства з поступовим нарощуванням експорту високотехнологічної продукції (виробництво побутової техніки, двигуна, автомобілебудування, обробна, суднобудівна, аерокосмічна промисловість, хімічне, важке та енергетичне машинобудування, індустрія інформаційних технологій) [578, с. 310].

Стратегії “перенесення” та “запозичення” є стратегіями імітації інновацій. Вони потрібні для скорочення технологічного відриву України від розвинутих країн. Пріоритетні галузі з використанням таких стратегій, мають фінансуватися за рахунок недержавного сектора, а державні інститути повинні лише створити сприятливі умови для підвищення попиту на інновації [169, с. 271, 274–275; 163, с. 304–305].

Дослідницька увага професора В. Полтеровича [579; 580; 581; 582] сфокусована на 3-х можливих типах стратегії формування інституціональних систем в рамках проблем становлення національних інноваційних систем, а саме: шокова терапія, вирощення і стратегія проміжних інститутів [579, с. 3–4]. При цьому, на його думку, саме остання забезпечує найбільші шанси на успіх. Дана стратегія передбачає побудову інституціональної послідовності, кінцевими елементами якої є ефективна сучасна інноваційна економіка.

Проміжні елементи цієї послідовності повинні бути адекватними відповідній стадії розвитку країни. Разом з тим, в Україні при формуванні інноваційної економіки фактично реалізується шокова терапія – одночасні і радикальні зміни системи інститутів.

“Стратегія проміжних інститутів – це створення бажаного інституту шляхом побудови ланцюга змінюючих один одного (проміжних) інститутів – інституціональної траєкторії в “зручному” інституціональному просторі. Проміжні інститути сприяють ослабленню обмежень – культурних, інституціональних, технологічних або ресурсних, котрі перешкоджають подальшому руху...” [579, с. 4].

Відповідно до цієї стратегії, на думку В. Полтеровича, залишається головним лише встановлення часових пріоритетів для різних видів діяльності інноваційної економіки: ініціація, імпорт, модифікація і розповсюдження нових технологій. Адже переваги відсталих країн в інноваційному розвитку полягають у тому, що в них є можливість запозичити вже створенні інститути, методи їх управління та технології виробництва. Лише використання цієї “переваги” дає шанс країні, що розвивається, “наздогнати” та, можливо, випередити розвинуті країни.

Звідси слідує, що на стадії модернізації не створення принципово нових технологій, а імпортування (запозичення) технологій, які вже підтвердили свою ефективність, їх модифікація, трансформація та розповсюдження можуть бути основою діяльності інноваційної економіки [579, с. 4].

В зв'язку з цим, ми вважаємо, що в процесі системної та комплексної модернізації національної економіки, потрібно за основу взяти концепцію “відкритих інновацій”, використовуючи стратегію проміжних інститутів та абсорбційну й інноваційну здатність України.

Під абсорбційною здатністю розуміється “здатність розпізнавати цінність нової зовнішньої інформації, засвоювати її та застосовувати для комерційного використання...; як характеристика країни – це здатність до запозичення технологій... за цього процесу запозичення включає вибір технології, отримання прав на її використання, її адаптацію до умов реципієнта... фактично це весь виробничий цикл (проекування, дослідний зразок, випробування зразка). Адаптація включає також і модифікацію, а отже, й вдосконалення (створення “нового для країни”)” [579, с. 6–7].

Для того, щоб в рамках економіки України вище вказана концепція та стратегія ефективно запрацювали, необхідно використовувати метод інтерактивного планування (засноване на принципі партисипативності – участі і мобілізації творчої активності працівників; передбачає, що майбутнє підвладне контролю та, в значній мірі, визначається зусиллями персоналу). Суть даного методу полягає в поступовому створенні і зміні інститутів, моніторингу стану системи й наступного корегування плану [583, с. 92].

На рис. 5.4 представлено графічне моделювання розвитку ситуації внаслідок використання передових технологій, за які виплачуються роялті. Пряма F1 демонструє благополуччя територій, на які буде транспортуватися інноваційний потенціал інститутів інноваційного розвитку; пряма F2 – показує благополуччя цих інститутів. Точка Z – характеризує кількість інституціональних змін внутрішнього та зовнішнього середовища інститутів інноваційного розвитку.

Використовуючи метод інтерактивного планування [579; 583] можна так налаштувати процес обміну технологіями, що в кінцевому підсумку призведе до того, що інноваційний розвиток територій (кластерів, технопарків, технополісів, регіональних інноваційних систем) “наздожене” розвиток інститутів-організацій, підприємств.

На рис. 5.4 це відбудеться у точці А. Дана точка є точкою Паретто-ефективності системи, і хоч на графіку після проходження точки А, благополуччя і для території, і для інститутів продовжує збільшуватися, та все ж на практиці переходити за дану точку не варто.

Це викликане тим, що майже всі галузі завжди повинні йти “в ногу” з розвитком суспільства [583, с. 92]. Отже, точка А є рівновагою даної системи. При її досягненні, можна вважати налаштування інституту обміну технологіями між бізнесом та наукою завершеним.

Становлення інноваційної економіки в Україні за допомогою

використання елементів стратегії “запозичення”, може відбуватися за рахунок забезпечення окремих пільг під час імпорту інноваційних технологій, що відповідають V-му технологічному укладу та організації спільних підприємств з виробництва конкурентоспроможної продукції.

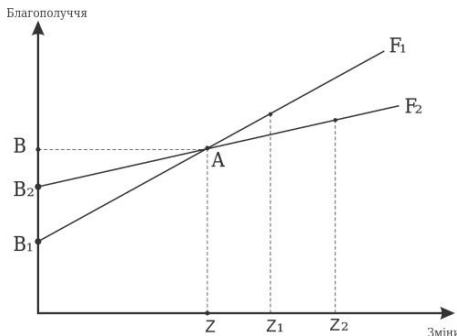

Рис. 5.4. Графічне моделювання взаємозалежності розвитку територій, на які транспортується інноваційний потенціал та інститути інноваційного розвитку під впливом інституціональних змін

Для прикладу, цю стратегію можна використовувати в Україні для налагодження виробництва деяких видів продукції мікроелектроніки [169, с. 274–275; 163, с. 304]. Стратегію “перенесення” можна було б реалізувати в Україні у сфері медицини при виробництві фармацевтичних препаратів та медичної техніки.

Домінуючою для економіки України повинна стати стратегія “нарощування” інноваційного потенціалу на визначених державою пріоритетних напрямках НТП [578, с. 310]. Так, український дослідник В. Зянько наголошує, що стабільне економічне зростання здатне забезпечити стратегія інноваційного розвитку, орієнтована на стимулювання попиту на науково-технічні розробки з боку споживачів інноваційної продукції, в першу чергу, підприємницького сектору.

Заходи щодо заохочення інноваційної підприємницької діяльності покращать ситуацію з сукупним попитом на інноваційні продукти, зокрема обладнання і технології, що в свою чергу сприятиме дифузії інновацій, позитивно вплине на динаміку розвитку наукоємних галузей, активізує комерціалізацію результатів НДДКР [161, с. 156].

Стратегію “нарощування” в Україні варто реалізовувати в аерокосмічній, хімічній та радіоелектронній промисловості і виробництві оптоелектронної техніки [169, с. 272; 163, с. 304]. Не дивлячись на те, що дана стратегія вимагає суттєвих ресурсів, все ж вона дає можливість на основі інноваційних факторів підвищити конкурентоспроможність національної економіки на глобальному рівні, так як націлена на досягнення технологічного лідерства у світі.

Із вище проведеного аналізу стає зрозумілим, що побудова інноваційної економіки для кожної країни в світі має характеризуватися індивідуальним підходом: десь революційним шляхом, десь еволюційним, і звичайно ж через проведення радикальних реформ безпосередньо владою тієї країни, яка формує інноваційну економіку (рис. АТ.1 додатку АТ). Сьогодні Україна вже взяла курс на проведення радикальних реформ. Деякі зміни, що відбулися в нормативно-правовій базі України за 2010–2014 рр. в напрямку полегшення ведення інноваційного бізнесу представлено в табл. АТ.5 додатку АТ.

Постіндустріальний глобалізований світ – це не просто багатополярність, а багатовимірний мережевий простір, де відносини гегемонії і звичної субординації відсутні. В даному наддинамічному середовищі зароджуються нові інституціональні ланки: транснаціональні мережеві альянси (замість суверенних держав) і трансгалузеві кластерні мережі [544, с. 12–13] на базі інноваційних хабів (замість промислових галузей).

5.2. Процесно-просторове моделювання інституціонального забезпечення інноватизації національної економіки: сценарії, моделі, прогнози

Формування і становлення економіки інноваційного типу – це складний багатоплановий і затяжний в часі процес. Він охоплює інтереси великої кількості регіонів, галузей, інститутів, підприємств і організацій, сотні тисяч спеціалістів, які працюють на них [172, с. 52]. Для України сьогодні проблема створення та впровадження нововведень, інновацій носить принциповий характер. Ці питання не раз обговорювалися урядом країни, але поки що відчутних зрушень не спостерігається. На наш погляд, уряду України потрібно сконцентрувати свою увагу на загальній моделі побудови інноваційної економіки. Враховуючи взятий урядом курс на модернізацію та всеохоплююче реформування, пропонуємо ІЗІЕ розглядати й тлумачити в рамках моделі “9і”. Її зміст представлено на рис. 5.5.

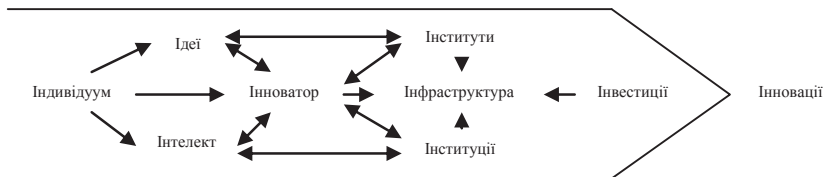

Рис. 5.5. Базова модель інституціонального забезпечення інноватизації економіки шляхом формування “інноваційного коридору” в рамках моделі “9і” (розробка автора)

Інституціональна та організаційна структура економіки впливає не лише на ефективність виробництва інноваційної продукції, але й на ефективність

інноваційних розробок, що сьогодні, як ніколи, є важливими для наукоємних галузей України.

В загальному вигляді інноватизація економіки України в перспективі може проходити в чотири етапи, які бажано реалізовувати паралельно та одночасно. Перший етап – це зосередження уваги на провідних і нерозвинених ринках України, імпортуванні технологій, закупівлі готового інноваційного обладнання, тобто всеохоплююче застосування стратегії імітації [584, с. 49].

На другому етапі уряду країни не обійтись без застосування моделі “відкритих інновацій”. За даної моделі, створивши ринково-конкурентні інститути, можна стимулювати залучення прямих іноземних інвестицій і на основі активності ТНК, створити нові венчурні підприємства та великі компанії з високим науково-технічним рівнем розвитку.

Результативне застосування моделі “потрійної спіралі”, на нашу думку, можна розглядати, як третій етап ІЗІЕ. На даному етапі потрібно формувати стійкий взаємозв’язок і ефективну взаємодію між бізнесом, урядом та інститутами інноваційного розвитку.

На четвертому етапі слід розглядати можливість практичної реалізації моделі “конкурентоспроможність – інновації – продовжуваність” [585, с. 10], для якої перспективним стає тісний взаємозв’язок всіх рівнів управління. Передбачається, що уряд, нарівні з приватним сектором, активно інвестуватиме в наукомісткі інноваційні проекти з високим ризиком та довгостроковим горизонтом планування.

На нашу думку, інноватизація економіки України повиненна проходити у рамках ланцюгових зв’язків на зразок:

- “ідея – виробництво – ринок інновацій”;
- “влада – бізнес – соціум”;
- “знання – вміння – навички – творча особистість/інноватор”;
- “конкуренція – кооперація – колаборація”;
- “наука – нова технологія – виробництво – збут інноваційного товару/послуги”;
- “добровільні фінансові вливання (наприклад, “бізнес-ангелів”) – дофінансування територій інноваційного розвитку”;
- “неформальні звичаї, традиції – формальні норми, правила, закони”.

Оскільки, інституціоналізація являє собою синергетичний процес переходу від самокерованих і самоконтрольованих явищ до організованих та керованих; процес формалізації соціальних відносин, перехід від неформальних відносин (об’єднань, угод, переговорів) і неорганізованої діяльності до створення організованих структур з ієрархією влади, регламентацією відповідної діяльності [228], ми спробуємо змоделювати реально можливу інституціоналізацію інноватизації економіки України.

При формуванні та становленні в Україні економіки інноваційного типу, котра відповідала б вимогам, що ставляться перед нею урядом нашої країни і ЄС, а також запитам суспільства та виконувала б покладені на неї функції, ми

пропонуємо застосувати методологію структурно-функціонального моделювання IDEF0 (початково SADT – Structured Analysis & Design Technique) на базі програмного забезпечення ERwin Model Navigator n7.3.

IDEF0 – Function Modeling – методологія функціонального моделювання і графічного опису процесів, призначена для формалізації та опису бізнес-процесів. Остання редакція стандарту IDEF0 зі змінами й доповненнями обмеженого та рекомендаційного характеру була розроблена в грудні 1993 року Національним інститутом по Стандартам і Технологіям США (NIST).

В IDEF0 розглядаються логічні зв'язки між роботами, зроблено акцент на ієрархічному представленні об'єктів [586]. Стандарт IDEF0 описує сукупність методів, процедур і правил, що призначені для побудови функціональної моделі об'єкта будь-якої предметної області.

Функціональна модель відображає функціональну структуру об'єкта, тобто продуковані ним дії та зв'язки між цими діями. Результатом застосування нами даного стандарту є процесно-просторова модель інституціонального забезпечення інновації економіки, котра складається з діаграм, фрагментів текстів, глосаріїв, що мають посилення один на одного. Дане програмне забезпечення дасть нам змогу досконаліше змоделювати можливі взаємозв'язки та взаємовпливи між адміністративними, організаційними, структурними та фінансово-економічними зрушеннями в ході становлення економіки України інноваційного типу.

Діаграми є головними складовими моделі інноваційної економіки. Всі функції й інтерфейси на діаграмах представлені, як блоки та зв'язки. Місце з'єднання зв'язку з блоком визначає тип інтерфейсу. Конкретну роль взаємодії демонструють зв'язки, що покладені до основ прямокутника, який демонструє систему, в нашому випадку інноваційну економіку (рис. 5.6).

Рис. 5.6. Загальний вигляд діаграми за методологією стандартів IDEF0

Модель IDEF0 дає уявлення про інноваційну економіку, як цільну систему. На рис. 5.7 представимо прямокутник із взаємодіями, що виходять за межі інноваційної економіки, яка характеризується повним набором взаємодій із зовнішнім середовищем та його інститутами.

Для того, щоб активізувати інноватизацію економіки України, в якості базових (вихідних) даних слід взяти фінансово-економічні та людські ресурси з його інтелектуальним капіталом, інноваційні ідеї, об'єкти інтелектуальної власності. Управлінський вплив на інноватизацію економіки мають:

- Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів;
- Стратегія сталого розвитку “Україна–2020”;
- загальнодержавні та регіональні програми розвитку;
- загальнодержавне і регіональне законодавство;
- світові тенденції в сфері інновацій та технологій;
- перелік українських технологій, що знаходяться у стані кризи;
- діяльність регулюючих, нормативних і когнітивних інститутів.

До механізмів реалізації інноватизації економіки пропонуємо відносити запити малого і середнього ризикового підприємництва, корпорацій, що працюють у сфері інновацій, інформаційні ресурси. Під інформаційними ресурсами розуміємо інформацію про різні програми, що спрямовані на підвищення ефективності та результативності розвитку економіки України інноваційного типу (рис. 5.7).

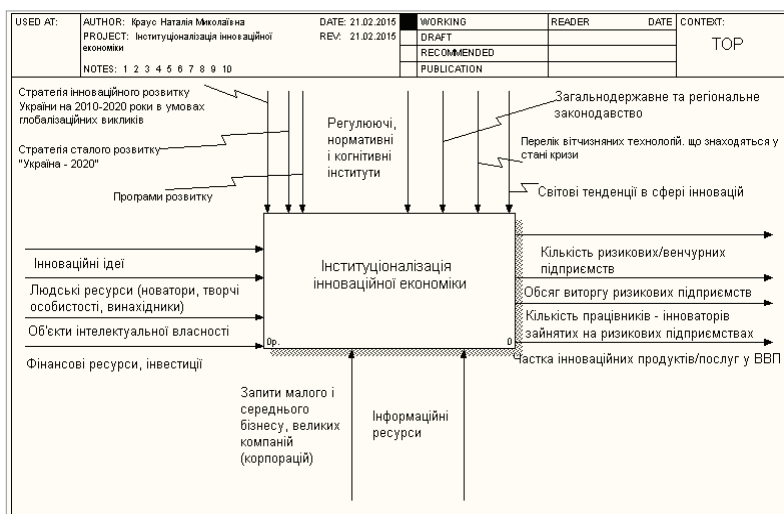

Рис. 5.7. Контекстна діаграмна модель інституціонального забезпечення інноватизації економіки, А0 (розробка автора)

Результатом процесно-просторової моделі ІЗІЕ, тобто “виходом моделі”, який очікуємо отримати вважаємо високі показники оцінки ефективності від інноваційної діяльності, що визначені на рис. 5.7.

Важливою особливістю методології IDEF0 є поступове уведення всіх рівнів деталізації ІЗІЕ після уточнення/конкретизації діаграм, що відображають модель. Мається на увазі, що функції “розкладаються” (діляться, піддаються декомпозиції), а блоки-прямокутники, що позначають функції, “деталізуються” або уточнюються/конкретизуються.

Прямокутник (рис. 5.7), що демонструє систему як єдине ціле, піддається деталізації на діаграмі, що відображена на рис. 5.8.

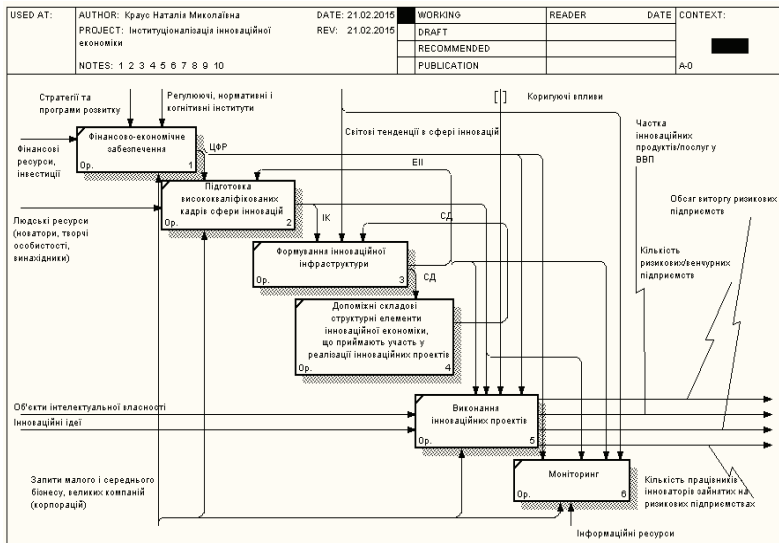

Рис. 5.8. Декомпозиція функціональної діаграмної моделі “Інституціональне забезпечення інноватизації економіки”, A0 (розробка автора)

Одержані в результаті деталізації загальної моделі ІЗІЕ шість підпроцесів (шість прямокутників на рис. 5.8) з’єднуються стрілками-зв’язками, які демонструють взаємодію цих підпроцесів. Ці шість підпроцесів ІЗІЕ означають головні підфункції однієї функції – початкової/базової, що представлена на рис. 5.7.

Таке їх розміщення описує повний набір підфункцій, кожна з яких позначена прямокутником, межі якої пов’язані стрілками-взаємодіями. Наступним етапом моделі є розкладання, таким же чином, всіх шести підфункцій (див. рис. 5.9, 5.10, 5.11, 5.13, 5.14, 5.15). Така конкретизація ІЗІЕ робить видимими ключові рівні деталізації. Кожна з шести декомпозиційних діаграм (A1, A2, A3, A4, A5, A6) демонструє внутрішню будову вихідного

блоку “Інституціональне забезпечення інноватизації економіки” на базовій декомпозиції функціональної діаграмної моделі А0 (рис. 5.8).

Всі управлінські впливи, взаємозв'язки та інформаційні ресурси контекстної діаграми А0 (рис. 5.7) описуються у вигляді так званих “тунельних зв'язків”. В межах даної моделі це означає, що ці зв'язки з'єднуються зі всіма підфункціями і на діаграмі декомпозиції А0 (рис. 5.8) необов'язково можуть демонструватись.

За необхідністю, ці зв'язки можуть зазначатися на наступних шести етапах декомпозиції. В табл. АУ.1, табл. АУ.2 додатку АУ описано вузли (блоки) та підвузли з їх характеристикою, скороченою абrevіатурою і поясненням деяких зв'язків, що подані в усіх діаграмних моделях.

На рис. 5.8 в якості основних підфункцій, нами виділено основні стадії інноваційної економіки, що здійснюють ключовий вплив на її інституціоналізацію. Цих стадій шість:

- фінансово-економічне забезпечення (А1);
- підготовка висококваліфікованих інноваційних кадрів (А2);
- формування інноваційної інфраструктури (А3);
- формування допоміжних складових структурних елементів (інститутів розвитку) інноваційної економіки, що приймають участь у реалізації інноваційних проектів (А4);
- безпосереднє виконання інноваційних проектів (А5);
- моніторинг з метою внесення коректив та напрацювань нових механізмів впливу на інноваційні процеси в країні (А6).

Кожна з цих підфункцій реалізується в умовах дії управлінських впливів, які продемонстровано в контекстній діаграмі (“тунельні зв'язки”). Допоміжним управлінським зв'язком, для всіх підфункцій, виступає зворотній зв'язок у вигляді коригуючих впливів. Саме вони дають змогу керувати процесом формування і становлення інноваційної економіки та гарантувати успішну результативність “на виході” моделі ІЗІЕ.

Для підфункції А1 “Фінансово-економічне забезпечення” фінансові ресурси є вхідними даними (рис. 5.9). Результатом роботи даного вузла є реальні цільові фінансові ресурси, що спрямовуються на конкретні програми інноваційного розвитку економіки України. ЦФР є одним із механізмів реалізації наступних підфункцій (роботи наступних вузлів/блоків).

Ми пропонуємо формування і становлення інноваційної економіки вирішувати за допомогою ефективної роботи Державного інноваційного фонду (ДІФ) та Українського незалежного фонду інноваційного розвитку (УНФІР). Ці фонди є в Україні та працюють, але вважаємо, що одним із принципів їх роботи має стати принцип консолідації фінансових активів в межах території інноваційного розвитку.

На нашу думку, така консолідація повинна відбуватися за рахунок коштів з місцевих джерел фінансування (обласні бюджети, вкладення комерційних бізнес-структур), а також регіональних та міжнародних. Окрім того, формування консолідованих фінансових активів, вище вказаних фондів,

підвищує мотивацію інноваторів, враховує інтереси всіх учасників інноваційного процесу і підсилює співпрацю економічних агентів в рамках потрійної спіралі “влада – бізнес – наука”.

Основними джерелами формування УНФІР може слугувати інструмент, закладений в основу фінансування прикладних НДДКР, котрі відповідають пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки, переліку критичних технологій мезорівня та орієнтовані на впровадження конкретних кінцевих результатів. Так, інструмент ДІФ, окрім бюджетних асигнувань, що виділяються державою для підтримки науково-технічної діяльності, базується і на відрахуваннях коштів підприємств, об’єднань та організацій й добровільних внесків юридичних та фізичних осіб на НДДКР. Відрахування коштів підприємств відбуваються у розмірі до 1 % обсягу реалізації продукції (робіт, послуг) з віднесенням цих коштів на собівартість продукції (послуги).

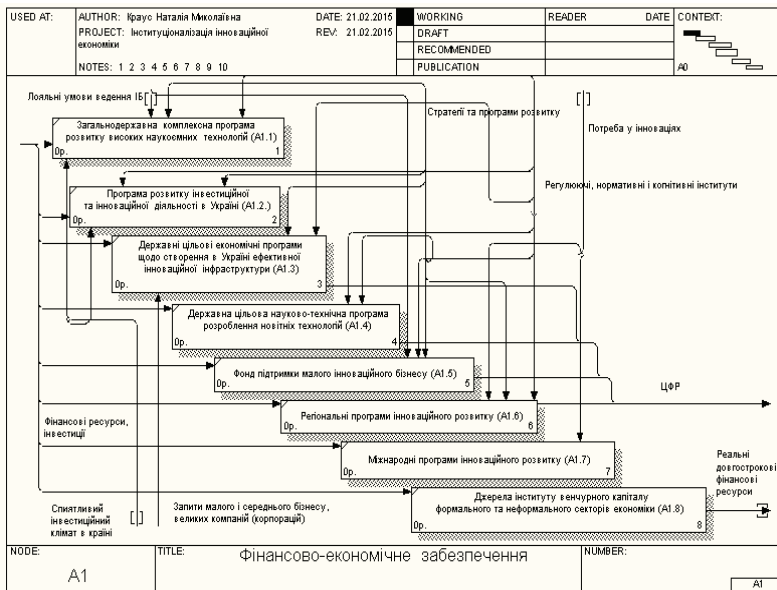

Рис. 5.9. Декомпозиція діаграми “Фінансово-економічне забезпечення” в рамках контекстної моделі ІЗІЕ, A1 (розробка автора)

Програми посівних грантів є результатом ефективно-працюючого підвузла A1.7. Такі програми дають можливість працівникам ВНЗ та НДІ подолати перешкоди на шляху комерціалізації (проведення маркетингових досліджень, вивчення перспектив захисту інтелектуальної власності [587, с. 13–15], вдосконалення розробок-новінок, створення прототипів).

Одним із фінансових джерел інституту венчурного капіталу формального та неформального секторів економіки, мають бути кошти “бізнес-ангелів” як

офіційних, так і тіньових (A1.8). “Бізнес-ангели” – це приватні інвестори, що можуть об’єднуватися в асоціації (наприклад, за регіональним принципом) з метою вкладення своїх вільних коштів у ризикові інноваційні проекти.

На дане фінансування уряду слід звернути особливу увагу, створивши для “бізнес-ангелів” вигідні/безпечні умови для ведення інноваційного бізнесу. Участь “бізнес-ангелів” є беззаперечно потрібною, так як процес вкладення ними коштів є швидким, ефективним, незабюрократизованим, гнучким. Уряду України слід “закласти фундамент” довіри та бажання в “бізнес-ангелів”, вкладати кошти в реалізацію інноваційних проектів.

2-гий етап інноватизації економіки (вузол A2) “Підготовка висококваліфікованих кадрів сфери інновацій” (рис. 5.10) націлений на підвищення кваліфікації працівників-інноваторів (залученням їх до різних тренінгів, стажувань), стимулювання новаторів до творчого пошуку та вдосконалення системи мотивації креативних індивідуумів, доступність бази знань для працівників/ спеціалістів у сфері інновацій. Саме даний етап дає змогу зменшити нестачу високопрофесійних науково-виробничих кадрів в інноваційній економіці.

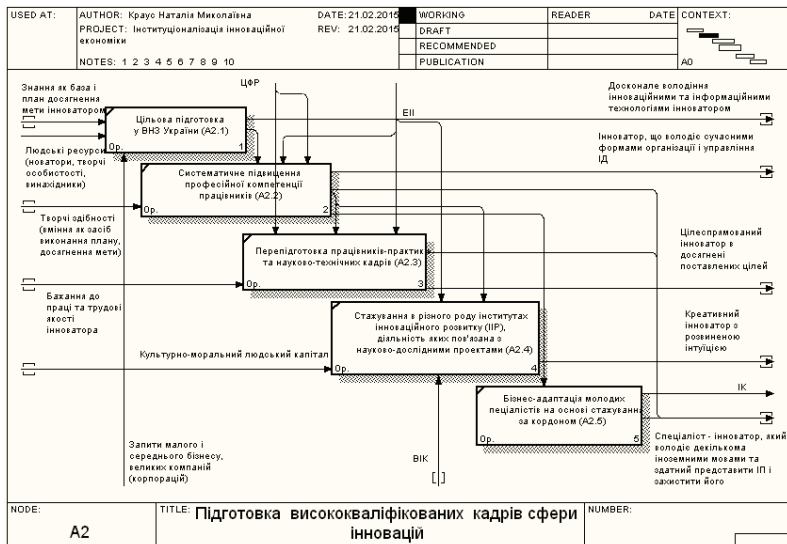

Рис. 5.10. Декомпозиція контекстної діаграми “Підготовка висококваліфікованих кадрів сфери інновацій”, A2 (розробка автора)

В результаті ефективного виконання підфункції A2 формуються спеціалісти-інноватори, здатні кваліфіковано вирішувати задачі в різних сферах інноваційного розвитку економіки України. В межах даної моделі таких спеціалістів можемо називати інноваційними кадрами. Механізмами реалізації даного вузла є ЦФР, запити малого та середнього бізнесу та

інститути інноваційного розвитку.

Процеси, що відбуваються у вузлі А3 “Формування інноваційної інфраструктури” (рис. 5.11) спрямовані на:

- створення єдиного інноваційно-інформаційного простору в рамках національної економіки та в секторальному і територіальному розрізах;
- взаємозв’язок та взаємодію наукових організацій й освітніх установ з профільними підприємствами;
- “діалог” з представниками зовнішнього середовища, що базується на взаєморозумінні і взаємсприйнятті позицій та інтересів.

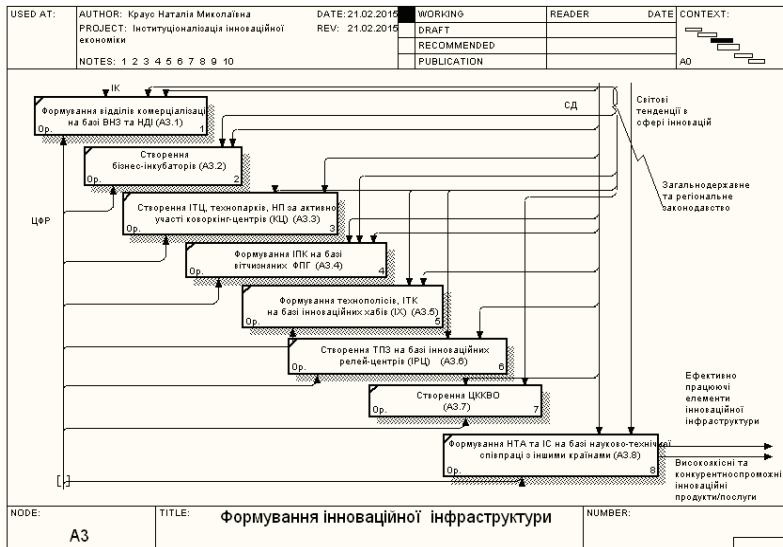

Рис. 5.11. Декомпозиція діаграми “Формування інноваційної інфраструктури” в рамках контекстної моделі ІЗІЕ, А3 (розробка автора)

Ключовими принципами роботи вузла А3 повинні бути:

- відкритість (постійний моніторинг зовнішнього середовища, вивчення, аналіз і адаптація до особливостей центру світового, провідного досвіду в сфері комерціалізації інноваційних технологій);
 - вдосконалення (постійна зміна та вдосконалення шляхом проектного методу навчання, кейс-методів, бізнес-симуляцій);
 - співробітництво/співпраця (наприклад, міжнародна співпраця в рамках реалізації спільних міжнародних освітніх і наукових проектів на базі українських ВНЗ та НДІ);
 - сприяння розвитку індивідуума-інноватора шляхом створення комфортних морально-психологічних умов у колективі (команді), що працює над інноваційним проектом, та гідної фінансової винагороди інноватору.
- Входом до вузла А3 “Формування інноваційної інфраструктури” є

інноваційні кадри. Механізмом реалізації – ЦФР з урахуванням постійних коригуючих впливів. Очікуваний результат роботи вузла – ефективно-працюючі елементи інноваційної інфраструктури та надання високоякісних інноваційних продуктів/послуг.

Вважаємо за доцільне зауважити й те, що всі представлені у вузлі А3 центри-інститути інноваційного розвитку повинні мати свою внутрішню концепцію інноваційного розвитку, але в рамках “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів”.

Концепція інноваційного розвитку в межах регіонів або міст повинна містити перелік підприємств, що знаходяться у регіоні (районі, місті) з функціями та перспективними планами, стратегією, напрямками розвитку, галузевими програмами розвитку інновацій і механізмами координації.

Вказані у вузлі А3 інститути повинні долучатися до розробки нових законодавчих документів, які стимулюють створення, охорону, використання інтелектуальної власності, її оцінку у вартісних показниках, розробку критеріїв, програм підготовки і перепідготовки інноваційних кадрів й механізми зворотного зв'язку.

В рамках підвузла А3.2 пропонуємо, окрім створення традиційних бізнес-інкубаторів, започаткувати практику формування “дистанційних бізнес-інкубаторів” (на базі ВНЗ чи НДІ). Така форма дасть змогу керівникам всіх залучених до проекту фірм поєднувати свою практичну діяльність з науково-дослідною та менторською. В свою чергу, стане можливим поглиблення підприємцем-інноватором своїх знань і вмінь за різними сферами підприємництва без відриву від виробництва.

До функцій дистанційного бізнес-інкубатора не входить надання підприємцям офісних та виробничих приміщень. Але, разом з тим, до обов'язків штату даного інституту інноваційного розвитку відноситиметься:

- проведення тренінгів та дискусій з командами підприємств;
- здійснення експертного аналізу інноваційних бізнес-проектів;
- оцінка компетентності підприємців сфери інновацій і їх навчання;
- оцінка перспективності та капіталомісткості проектів.

Дистанційний бізнес-інкубатор може виконувати роль інформаційного, навчального, консультативного бізнес-центру, який доповнений функціями диспетчерського центру мережевої підтримки. Центр сприяє налагодженню бізнес-контактів між інвесторами, підприємцями, спеціалістами, інноваторами, споживачами, новаторами та місцевими органами влади.

Актуальним для економіки України, на нашу думку, може бути створення технопарків на базі інноваційних коворкінг-центрів (підвузол А3.3). Дану модель роботи технопарків вважаємо ефективною, так як коворкінг-центри (з англ. “co-working” – “спільно-працюючі”) – це центри, в яких учасники залишаються незалежними та “вільними”, використовуючи загальний простір для інноваційної діяльності. Потенційна структурно-функціональна модель формування технопарків в Україні, за активної участі коворкінг-центру, представлено на рис. 5.12.

Рис. 5.12. Потенційна структурно-функціональна модель формування та становлення технопарку за активної участі коворкінг-центру (розробка автора)

Коворкінг-офіси є зручними для фрілансерів (віддалених працівників), а також компаній, співробітники-інноватори яких знаходяться в далеко

віддалених містах або країнах. Спільні офіси на базі технопарків можуть стати оптимальним рішенням для тих, хто лише виходить на новий для себе ринок інновацій (в незнайомому місті чи країні) і не має, при цьому, достатньо коштів для оренди повноцінного офісу.

Коворкінг-центри не характеризуються особливими обмеженнями ні на професію, ні на статус учасника, ні на параметри приміщень і колективу. Офіси такого типу являють собою великі приміщення з кухнями, наявністю переговорних приміщень та облаштовані необхідною офісною інфраструктурою – від Wi-Fi–Інтернету до принтерів і сканерів [588].

Перевагами коворкінг-центрів є спілкування з людьми, доступна вартість робочого місця, професійний розвиток, взаємодопомога та прискореність реалізації інноваційних проєктів, комфортна атмосфера. Серед недоліків: незнайомі співробітники; шум, що відволікає і не дає змоги зосередитись; транспортні витрати на дорогу до коворкінг-центру.

Уряд України має на меті найближчим часом реалізувати пілотний проєкт, щодо створення інноваційного хабу “Креативний квартал” у місті Львові, як “енергетичну точку”, місце зустрічі для спільної роботи представників технологічних і креативних спільнот міста. Засновником проєкту є закордонний венчурний фонд Hybrid Capital за участі української компанії SoftServe і Львівської бізнес-школи. Мета інноваційного хабу “Креативний квартал” передбачає створення потужного майданчика з комфортними умовами праці для креативних людей та формування на “перетині” різногалузевих ідей цих індивідуумів нових ідей, які з часом підсилять розвиток культури, освіти, науки, інноваційного підприємництва західного регіону України.

Даний інноваційний хаб є аналогом успішного американського проєкту WeWork, мета якого створити світ, в якому люди працюють, щоб жити, а не існувати. Засновники проєкту переконанні, що години “нудної та рутинної” праці, коли співробітники проводили в офісі з 9-ї години ранку до 17-ї вечора, давно в минулому. Робота та відпочинок “переплелися”, межа між ними зникла. З цих причин офіс має бути таким, де люди почуватимуться комфортно, ненапружено та не поспішатимуть йти з робочого місця. Зміст проєкту WeWork полягає в тому, що придбавши один з трьох тарифних планів (\$45, \$95 або \$350) на місяць, індивідуум стає його учасником та може використовувати всі запропоновані блага у процесі роботи. Вартість тарифних планів залежить від часу оренди столу чи окремого кабінету, долучення бек-офісу до проведення фінансових операцій, оформлення медичної страховки. Засновники інноваційного хабу WeWork вважають себе провайдерами у світ “Покоління ми”, де все засновано на потребах людей.

У підвзлі 3.5 формування технополісів та ІТК на базі інноваційних хабів може бути економічно ефективним інноваційним проєктом. Утворення такого типу характеризуються високим мультиплікативним ефектом, виконують роль “каталізатора” розвитку галузі на визначених територіях.

В якості вищого органу управління інноваційним кластером та суб’єктом

управління його функціонуванням і розвитком, є органи законодавчої та виконавчої влади мезорівня. Саме ними задаються параметри внутрішнього і зовнішнього інституціонального середовища кластерів, а також управлінські можливості суб'єкта управління (кластерного керівника). В ролі кластерного керівника можуть бути представники регіональної виконавчої влади, ініціативна група господарюючих суб'єктів або особа, що уповноважена здійснювати керівництво інноваційним кластером на базі інноваційного хабу.

Вважаємо за необхідне створення техніко-проваджувальних зон на базі інноваційних релей-центрів (IRC) (підвузол А3.6). IRC – це особливі посередники, що практично займаються налагодженням та реалізацією зв'язків між виробниками технологій і їх споживачами, сприяють узгодженню різних інтересів, в тому числі економічних. Розрізняють регіональні, національні та транснаціональні інноваційні релей-центри. Закордонний досвід свідчить, що вони отримують інформацію про технології від винахідників, після чого передають її промисловим компаніям, тобто кінцевим споживачам технологій.

IRC сприяють формуванню єдиного ринку технологій, розширюють можливості розвитку на ньому (ринку) конкуренції. IRC – це свого роду ретрансляційний вузол (з англ. “relay centre” – ретрансляційний вузол, до того ж слід зауважити, що ретрансляція – це прийом сигналу на передачу в тому ж або іншому напрямі), що приймає інформацію від розробників й інвесторів, переробляє її і передає (ретранслює), “підсилюючи початковий сигнал” за рахунок її конкретизації, уточнення, обробки й адаптації. Видається інформація від IRC у вигляді технологічних профілів вже безпосередньо потенційним споживачам [589, с. 64].

Задача IRC, як посередника, полягає в тому, щоб організувати раціональну систему трансферу технологій, тобто забезпечити:

- мінімальні витрати трансферу технологій;
- максимальну швидкість трансферу технологій при постійно-зростаючій якості обслуговування процесу трансферу технологій;
- максимально можливий обсяг реалізації технології заданої якості у відповідності з розширенням ємності ринку технологій [589, с. 65].

Світова практика засвідчує, що IRC не є самостійними та автономними інститутами. Їх взаємодія носить мережевий характер. Вся сукупність взаємодіючих IRC об'єднана в різні мережі, що називаються релей-мережі. Дані мережі складаються з розосереджених релей-центрів в інформаційному просторі та комунікаційних систем (наприклад, Інтернет), що їх пов'язують.

Формально релей-мережа – це спеціалізована глобальна інформаційна мережа, що об'єднує регіональні інформаційні центри, які допомагають інститутам інноваційного розвитку не лише розміщувати інформацію про технології, але й супроводжують її на всіх етапах трансферу. Така мережа сприяє пошуку партнерів, підготовці бізнес-планів, проведенні маркетингових досліджень, захисту інтелектуальної власності, оформленні угод, інноваційних проектів [589, с. 66].

Четвертий етап (А4) ІЗІЕ, що представлений на рис. 5.13, покликаний забезпечити захист об'єктів інтелектуальної власності, стимулювати дифузію інновацій. Разом з тим даний етап дає змогу створити бази знань і бази даних з інтелектуальною власністю, створює “інформаційний контур інновацій”. У разі ефективно-працюючого вузла А4.1 економіка повинна отримати сервісні комерційні фірми, що надають високоякісні консалтингові послуги інноваторам, інноваційним компаніям, інвесторам.

При спільній взаємодії інститутів інноваційної економіки у рамках вузлів А4.2, А4.3 і А4.4 новатори й інноватори, як автори ідей перспективних проєктів, матимуть змогу отримати допомогу:

- в одержанні авторських прав;
- у підготовці презентаційного матеріалу;
- в організації додаткової (поглибленої) експертизи інноваційно-інвестиційних проєктів за заявками авторів чи потенційних інвесторів;
- щодо формування загальної думки про інноваційний проєкт через відповідні публікації у спеціалізованих виданнях;
- в організації форумів, виставок на базі інноваційних хабів, Інтернет-магазинів, венчурних ярмарків;
- у проведенні семінарів-практикумів по розвитку вмінь щодо розробки і презентації інноваційних проєктів.

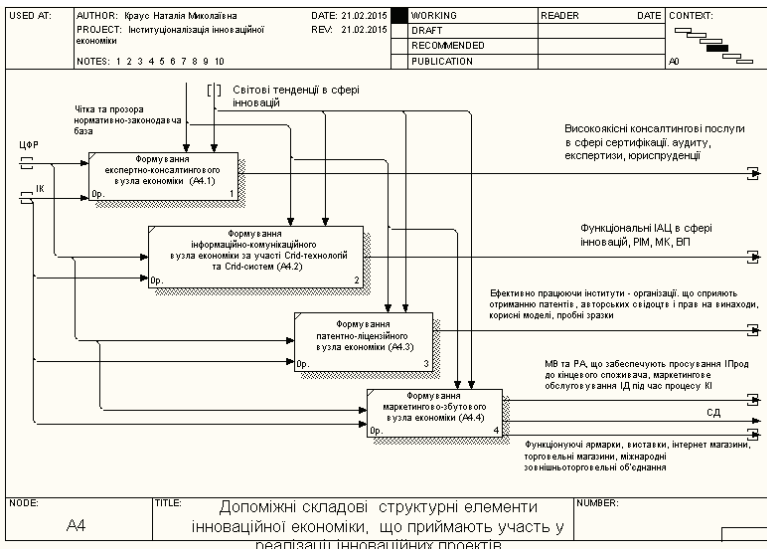

Рис. 5.13. Декомпозиція діаграми “Допоміжні складові структурні елементи інноваційної економіки, що приймають участь у реалізації інноваційних проєктів” в рамках контекстної моделі ІЗІЕ, А4 (розробка автора)

Вказані структурні вузли інноваційної економіки націлені в своїй діяльності на:

- збереження й оновлення методологічного забезпечення (нормативів, стандартів, методичних матеріалів) інноваційного процесу;

- пришвидшення процесу дифузії інновацій за допомогою застосування Crid-системи 3го покоління, яка спрямована на розвиток інфраструктури для e-Науки. Crid-система може забезпечити підтримку віддаленого спілкування вчених, новаторів в реальному часі.

3-є покоління Crid-системи спрямоване, перш за все, на створення “загального дослідного простору” на основі колаборації. В такому просторі українські дослідники зможуть проводити дослідження незалежно від місця свого перебування. Crid-платформа дасть змогу взаємодіяти з колегами, використовуючи інструментарій, дані й обчислювальні ресурси та користуватися інформацією з цифрових бібліотек.

Ефективно працююча Crid-платформа має складатися з трьох прошарків: знання, інформація і розрахунок даних. В розвинutih країнах вже сьогодні працюють такого роду “портали знань”. Так, в США це проекти Crid 2003, Access Crid, а в країнах ЄС – проект EGEE. Їх метою є об’єднання національних, регіональних і тематичних Crid-систем в єдину Crid-інфраструктуру для підтримки науково-технічних досліджень e-Ученими.

Вважаємо, що досвід розвинutih країн світу в реалізації Crid-систем у науково-дослідній сфері інновацій, варто було б узяти на озброєння уряду України. Це пришвидшить наукові дослідження і дасть змогу українським вченим долучитися до процесу інноваційної глобалізації.

На рис. 5.14 зображений раціональний, на нашу думку, варіант процесу виконання інноваційних проектів. Однією з основних умов успіху даного процесу є регулярний збір, підбір та аналіз проектів. Так, початкові ідеї, які ще неоформлені у вигляді інноваційного проекту, збираються (накопичуються) наприклад, на Web-порталах інноваційних релей-центрів або на ЦККВО, де вони можуть обговорюватися за участі вчених-дослідників та спеціалістів-інноваторів.

Ці обговорення могли б відбуватися за допомогою Інтернет-форумів, конгресів, симпозіумів. В підсумку результати обговорень аналізувалися б групою провідних спеціалістів інноваційних центрів та подавалися до їх науково-технічних рад. При позитивному рішенні рад, проект переходив би в стадію інноваційного проекту.

На етапі A5.2 формується команда розробників інноваційного проекту, за участі авторів ідеї й економістів для відпрацювання та “відшліфовування” техніко-економічного обґрунтування. Після цього до роботи залучаються бізнес-аналітики та керівництво, функцією яких є детальний аналіз техніко-економічного обґрунтування та формування бізнес-плану інноваційного проекту. У випадку отримання позитивних відгуків щодо вичерпності змісту бізнес-плану від незалежних венчурних/ризикових підприємств чи корпорацій, інноваційний проект має всі шанси стати інвестиційним.

А це означає, що під реалізацію проекту реально знайти вільні фінансові ресурси. Інноваційний проект має всі шанси стати об'єктом інтелектуальної власності її автора, а учасники, що брали участь у його формуванні можуть бути потенційною командою для реалізації інноваційно-інвестиційного проекту.

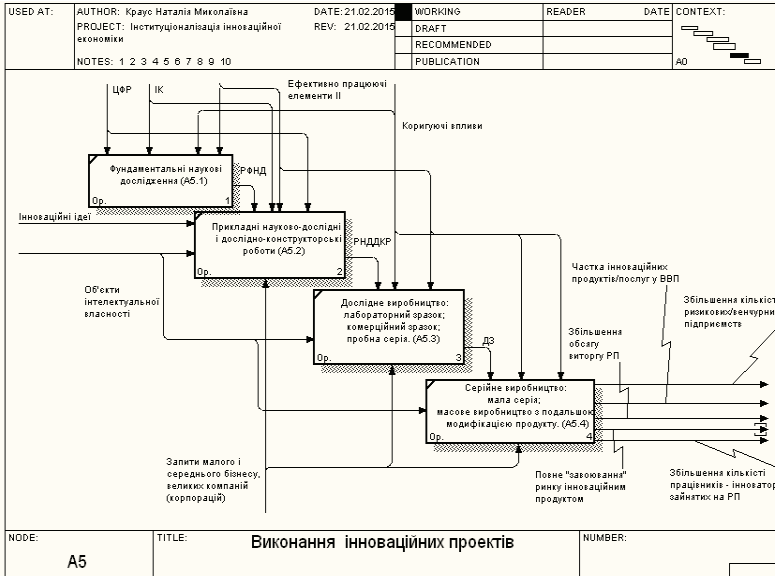

Рис. 5.14. Декомпозиція діаграми “Виконання інноваційних проектів” в рамках контекстної моделі ІЗІЕ, А5 (розробка автора)

Отже, у рамках етапів А5.1 і А5.2, рис. 5.14, технологія відбору проекту відбувається за ланцюжком “інноваційна ідея – інноваційний проект – інвестиційний проект”. У підвузлах А5.3 та А5.4 відбувається дослідне та серійне виробництво і, якщо інноваційний товар/продукт є затребуваним, то спостерігається повне “завоювання” ним ринку.

Вхідними даними до блоку А5 є інноваційні ідеї, кадри і об'єкти інтелектуальної власності. Виконання інноваційних проектів сприятиме формуванню значення виходів усієї процесно-просторової моделі інституціонального забезпечення інноватизації економіки. Слід зауважити, що виходи даного блоку А5 є також входами для моніторингових показників і відпрацювання коригуючих впливів. Виконання інноваційних проектів відбувається під дією таких механізмів, як ЦФР, запити малого і середнього бізнесу, великих компаній та інститутів інноваційної інфраструктури.

В рамках шостого процесу “Моніторинг” (А6) (рис. 5.15), аналізуючи показники інноваційної сфери, уряд України матиме змогу:

- з'ясувати стан дифузії інновацій (кількість контрактів, чисті прибутки за контрактами, кількість застосувань інновацій в суміжних галузях, частку доходів від інноваційної діяльності в прибутках підприємств, співвідношення реалізованих проєктів до загальної кількості патентів підприємств);

- забезпечити у подальшому ефективне планування (шляхом порівняння планових і фактичних показників та внесення в подальшому відповідних корегувань й уточнень);

- пришвидшити виконання замовлень;
- підвищити рівень комерціалізації інновацій.

Всі конкретизовані процеси в межах шести вузлів ІЗІЕ дадуть змогу: забезпечити ефективне планування та створення додаткової вартості на кожному з етапів; зробити становлення інноваційної економіки якісним та реалізувати процесний підхід; знизити ризики в діяльності венчурних підприємств і максимізувати їх прибутки; забезпечити швидку появу високих виробничих технологій й постійне (систематичне) оновлення виробничих баз країни в різних галузях.

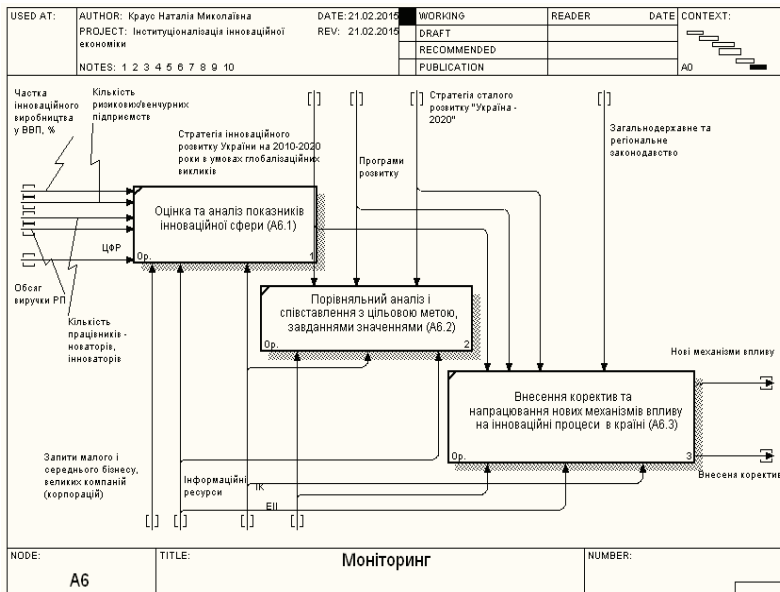

Рис. 5.15. Декомпозиція діаграми “Моніторинг” в рамках контекстної моделі ІЗІЕ, А6 (розробка автора)

Реалізовані процеси на практиці сприятимуть:

- збільшенню чистого прибутку, рентабельності активів та продажу інноваційних товарів/послуг;
- зменшенню появи несприятливих фактів у виробництві та попередити

появу можливих ризиків;

- створенню висококваліфікованих менеджерських команд для реалізації інноваційних проектів;

- підвищенню ефективності використання інструментів державно-приватного партнерства та комплексного підвищення результативності функціонування інноваційної інфраструктури;

- модернізації економіки багатопрофільних міст шляхом фрактально-фасеточної моделі кластеризації на базі інноваційних хабів;

- впровадженню сучасних технологій підвищення конкурентоздатності підприємств з метою виходу на світовий ринок інновацій;

- уникненню появи можливих “прогалів” при формуванні інноваційної економіки в межах всіх рівнів економічної агрегації та завчасному виявленню і створенню потрібних інститутів інноваційного розвитку.

В Україні практика планування науково-дослідної діяльності інститутів розвитку базується на принципі “існуючих напрацювань” – “що маємо – те й розвиваємо”. Якщо ж ми плануємо розвиток науки у напрямі вирішення глобальних задач, глобальних викликів, то уряд України повинен сприяти підтримці українських досліджень і розробок на світовому рівні.

Це дасть змогу українській науці без перешкод інтегруватися в глобальне наукове співтовариство та, за необхідності, залучати наукові ресурси до вирішення стратегічних задач інноваційного розвитку. В свою чергу, вдалі наукові рішення й інноваційні проекти формуватимуть “нові точки росту” на базі стійкого розвитку [590, с. 61].

Визначимо прогностичний обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт на 2020 рік, здійснивши аналітичне вирівнювання динамічного ряду.

За основу розрахунку візьмемо дані про щорічний обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні у 2008–2013 роках (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні у 2008–2013 роках (складено автором на основі джерела [333])

<i>Роки</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>
Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт	8538,9	8653,7	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1
	I		II		III	

Спочатку перевіримо даний динамічний ряд на наявність тренду, використавши критерій Кокса-Стюарта. Для цього, поділимо ряд на три рівні частини й порівняємо відповідні члени ряду останньої та першої третини.

I-а третина: 8538,9; 8653,7.

III-а третина: 11252,7; 11781,1.

Отримуємо наступні знаки різниць рівнів (YIII – YI): +; +; +; +.

Рівні III-ї третини більші від рівнів I-ї третини, то накопичуються “плюси”, а це означає, що у ряді є тенденція до зростання рівнів.

Підберемо форму аналітичного вираження зв'язку за допомогою

кореляційного поля (рис. 5.16).

Візуально робимо висновок, що коливання точок відбувається навколо прямої лінії, тому тенденцію апроксимуємо прямою: $y_t = a + b \cdot t$.

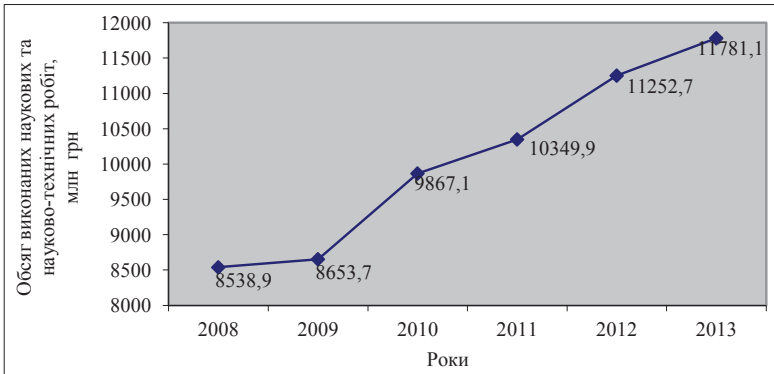

Рис. 5.16. Кореляційне поле (побудовано автором)

Оскільки число рівнів ряду парне $n = 6$, то час ранжуємо від 1 до n (порядковими рангами). Обчислюємо параметри рівняння тренду (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

Розрахунок параметрів рівняння тренду

Роки	t	y_t	t^2	yt	y^2	y_t	$ y_t - y_t $	$(y_t - y_t)^2$	$\frac{ y_t - y_t \cdot 100}{y_t}$
2008	1	8538,9	1	8538,9	72912813,21	8324,55	214,35	45945,92	2,51
2009	2	8653,7	4	17307,4	74886523,69	9024,29	370,59	137336,95	4,28
2010	3	9867,1	9	29601,3	97359662,41	9724,03	143,07	20469,02	1,45
2011	4	10349,9	16	41399,6	107120430,01	10423,77	73,87	5456,78	0,71
2012	5	11252,7	25	56263,5	126623257,29	11123,51	129,19	16690,06	1,15
2013	6	11781,1	36	70686,6	138794317,21	11823,25	42,15	1776,62	0,36
Разом	21	60443,4	91	223797,3	617697003,82	60443,40	X	227675,35	10,46
Середнє значення	3,5	10073,9	15,17	37299,55	102949500,64	10073,90	X	37945,89	1,74

$$\begin{cases} an + b\sum t = \sum y \\ a\sum t + b\sum t^2 = \sum yt \end{cases}$$

$$\begin{cases} 6a + 21b = 60443,4 \\ 21a + 91b = 223797,3 \end{cases} \quad /:(-3,5)$$

$$\begin{cases} 6a + 21b = 60443,4 \\ -6a - 26b = -63942,1 \end{cases}$$

$$\begin{aligned} -5b &= -3498,7 \\ b &= 699,74 \\ a &= \frac{60443,4 - 21 \cdot 699,74}{6} = 7624,81 \end{aligned}$$

$$y_t = 7624,81 + 699,74 \cdot t$$

Пояснення параметрів рівняння тренду:

- параметр $a = 7624,81$ – це значення обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у “нульовому” періоді часу (в 2007 році);

- параметр $b = 699,74$ – це річне зростання обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у млн грн. Знак “+” перед параметром b означає зростання рівнів ряду.

Перевіримо тісноту та істотність зв’язку:

а) обчислимо лінійний коефіцієнт кореляції r :

$$r = \frac{\overline{y \cdot t} - \bar{y} \cdot \bar{t}}{\sigma_t \cdot \sigma_y} \quad (5.1)$$

$$\sigma_t = \sqrt{t^2 - (\bar{t})^2} = \sqrt{15,17 - (3,5)^2} \approx 1,708 \quad (5.2)$$

$$\sigma_y = \sqrt{y^2 - (\bar{y})^2} = \sqrt{102949500,64 - (10073,90)^2} = 1210,8$$

$$r = \frac{37299,55 - 10073,9 \cdot 3,5}{1,708 \cdot 1210,8} = \frac{2040,9}{2068} = 0,9867$$

Коефіцієнт кореляції (кореляційне відношення) свідчить про тісний “зв’язок” між обсягом виконаних наукових та науково-технічних робіт і “часом” (комплексом причин, що стійко впливають на виконання наукових і науково-технічних робіт й обумовлюють тенденцію до їх зростання).

б) обчислимо критерій Фішера:

$$F_{розр.} = \frac{(r)^2}{1 - (r)^2} \cdot \frac{k_2}{k_1} \quad (5.3)$$

де $k_1 = m - 1$, а $k_2 = n - m$

n – кількість досліджених одиниць сукупності (у нас $n = 6$);

m – кількість параметрів у рівнянні регресії (у нас $m = 2$ (a і b)).

$$F_{розр.} = \frac{(0,9867)^2}{1 - (0,9867)^2} \cdot \frac{6 - 2}{2 - 1} = \frac{0,9736}{0,0264} \cdot \frac{4}{1} = \frac{3,8944}{0,0264} = 147,51$$

Табличне (критичне) значення F -критерію Фішера при $\alpha = 0,01$, $p = 0,99$, $k_1 = 1$, $k_2 = 4$ становить $F = 21,2$. Оскільки $F_{розр.}$ (147,51) більше від

$F_{крит.}$ (21,2), то істотність зв'язку доведена.

Тоді, прогнозний обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт на 2020 рік, ранг якого буде $t = 13$: $y_{13} = 7624,81 + 699,74 \cdot 13$

$y_{13} = 16721,43$ млн грн, але це точковий прогноз.

Для одержання інтервального прогнозу знайдемо середньоквадратичну помилку моделі:

$$S_e = \pm \sqrt{\frac{\sum (y_i - y_t^2)}{n - m}} \cdot \sqrt{\frac{n + 1}{n} + \frac{3(n + 2v - 1)^2}{n(n^2 - 1)}}, \quad (5.4)$$

де: v – період упередження прогнозу ($v = 7$ років).

$$S_e = \pm \sqrt{\frac{227675,35}{6 - 2}} \cdot \sqrt{\frac{6 + 1}{6} + \frac{3 \cdot (6 + 2 \cdot 7 - 1)^2}{6 \cdot (36 - 1)}} = \pm 238,57 \cdot 2,51 \approx \pm 598,81 \text{ млн грн}$$

Гранична помилка прогнозу при $\alpha \approx 0,01$ $\Delta = \pm t \cdot S_e$, де t -критерій Стюдента (для $\alpha \approx 0,01$ і $n = 9$ $t_{табл.} \approx 3,25$):

$$\Delta = \pm 3,25 \cdot 598,81 \approx \pm 1946,13$$

Тоді, інтервальний прогноз становитиме:

$$16721,43 - 1946,13 \leq y_{13,0,9867} \leq 16721,43 + 1946,13$$

$$14775,3 \leq y_{13,0,9867} \leq 18667,56$$

Тобто у 2020 році з імовірністю помилки не більше 1 %, обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт прогнозується в межах від 14775,3 млн грн до 18667,56 млн грн.

Визначимо також відносну помилку апроксимації – критерій оцінки надійності прогнозу:

$$\bar{\varepsilon} = \frac{1}{n} \sum \frac{|y_i - y_t|}{y_i} \cdot 100 \quad (5.5)$$

$$\bar{\varepsilon} = \frac{1}{6} \cdot 10,46 = 1,74\%$$

Оскільки, $\bar{\varepsilon}$ не перевищує 15 %, то апроксимація вважається якісною, а прогноз надійним.

Оптимістичними є і показники EU Trendchart5 (ключовий інструмент

вимірювання рівня інноваційного розвитку в країнах ЄС та порівняльного аналізу цих країн з іншими провідними світовими економіками; включає низку спеціальних показників, що стосуються інновацій, науки і технологій, людського та економічного розвитку). Так очікується, що у 2020 році Україна перейде з групи країн, які відстають у розвитку, до групи “помірних новаторів” [591, с. 42]. Прогнозні показники представлені в таблиці 5.3.

Таблиця 5.3.

Показники EU Trendchart України у 2020 році (оптимістичний сценарій), ЄС=100 % [591, с. 43]

№	Показник	Україна/ЄС, % 2020 рік
1.1.1	Спеціалісти за напрямом “науки і техніки” на 1000 чол віком 20–29 років (перший рівень вищої освіти)	100–120
1.1.2	Доктори наук за напрямом “наука і техніка” на 1000 чол віком 25–34 (другий рівень вищої освіти)	90–100
1.1.3	Рівень освіти молоді	100–110
1.2.1	Державні витрати на НДДКР (% ВВП)	80–90
1.2.2	Венчурний капітал (% ВВП)	40–60
1.2.3	Приватне кредитування (відносно ВВП)	40–60
1.2.4	Використання фірмами Інтернету (% фірм)	80–90
2.1.1	Витрати компаній на НДДКР (% ВВП)	50–70
2.1.2	Витрати на ІТ (% ВВП)	90–110
2.1.3	Витрати на інновації, непов’язанні з НДДКР (% обороту)	80–90
<i>Зв’язки та підприємництва</i>		
2.2.1	Внутрішні інновації малих та середніх підприємств (МСП) (% МСП)	50–70
2.2.2	Інноваційні МСП, що співпрацюють з іншими (% МСП)	40–60
2.2.3	Оновлення фірм (відкриття + закриття МСП) (% МСП)	80–90
<i>Продуктивність</i>		
2.3.1	Патенти Європейського патентного бюро на 1 млн населення	20–40
2.3.2	Торгові знаки ЄС на 1 млн населення	20–40
2.3.3	Промислові знаки ЄС на 1 млн населення	20–40
2.3.4	Технологічний баланс потоку платежів (% ВВП)	30–50
3.1.1	Технологічні (продукти/послуги/процеси) новатори (% МСП)	70–80
3.1.2	Нетехнологічні (маркетингові/організаційні) новатори (% МСП)	80–100
3.1.3	Ресурсо-ефективні новатори (% фірм)	50–70
3.2.1	Зайнятість у середньо- та високотехнологічному виробництві (% робочої сили)	70–80
3.2.2	Зайнятість у сфері наукоємних послуг (% робочої сили)	70–90
3.2.3	Експорт середньо- та високотехнологічної продукції (% загального експорту)	50–60
3.2.4	Експорт наукоємних послуг (% загального експорту послуг)	40–60
3.2.5	Продаж продукції, нової для ринку (% обороту)	80–100
3.2.6	Продаж продукції, нової для фірм (% обороту)	80–100

Отже, потенціально-універсальний і довгостроковий імпульс росту – це інновації. Без системних та систематичних інновацій довгостроковий економічний ріст неможливий. Стрімкий розвиток економіки, яка побудована на інноваціях, пред’являє особливі вимоги, шляхи, заходи до інституціоналізації та структурування інноваційної діяльності. Варто зауважити, що формування інноваційної економіки вимагає перегляду методів управління науково-технічним комплексом України. Є потреба у здійсненні переходу від відомчого (міністерського) рівня управління наукою й інноваціями до міжвідомчої координації науково-технічного розвитку.

А це, зрозуміло, потребує проведення інституціональної перебудови

управління наукою й інноваціями на мезо- і макрорівні та більш тісної координації державних й регіональних наукових програм [590, с. 61]. Заходи в рамках побудови процесної моделі ІЗІЕ, разом із визначеними шляхами їх реалізації, розкриємо у наступному підрозділі 5.3.

5.3. Основні методи та заходи підвищення інноваційної активності економіки України шляхом дії регуляторів “інноваційного ліфту”

Характеризуючи концептуальні засади ІЗІЕ на макро-, мезо-, та мікрорівні, слід зазначити, що в практиці дотепер не напрацьовано системних і цілеспрямованих заходів та регуляторів щодо обґрунтованого й послідовного становлення інноваційної економіки [592, с. 4–5]. Під останнім слід розуміти сукупність пріоритетів, принципів, моделей та регуляторів реалізації довгострокових цілей, які забезпечують узгодження інтересів, форм, методів й інструментів управлінського впливу з максимальним урахуванням викликів глобалізованого розвитку [593, с. 14]. Дослідження світової практики дозволяє виділити такі можливі сценарії інноваційно-інвестиційного розвитку економіки: економічні інерція, мобілізація, капіталізація, модернізація [594, с. 55–61].

Інерційний сценарій полягає в тому, щоб залишити все без змін або дотримуватися лінії одного зі світових лідерів. Сценарій мобілізації передбачає використання власних ресурсів для вирішення проблем соціально-економічного розвитку та з позицій довгострокового розвитку може бути результативним тільки у випадку високої соціальної мобілізації й поступового нарощування власного інноваційного потенціалу.

Сценарій капіталізації являє собою вкладення державних коштів (коштів Стабілізаційного фонду) в іноземні інвестиційні фонди або цінні папери з можливістю отримання відповідного відсотка для вирішення поточних проблем. По суті, це використання потенціалу мережевої економіки. Але, в сучасних умовах фінансова система перестала “жити” за економічними законами і криза іпотечного кредитування є лише однією з проблем у загальній кризі світової фінансово-кредитної системи.

Сценарій модернізації акцентує увагу на необхідності формування власного потенціалу, що дозволяє зберегти національну ідентичність і позиціонувати власні інноваційні програмні розробки. Модернізація пов’язана з удосконаленням діючих виробничих сил країни, з підвищенням технологічного рівня промисловості, технологічним переозброєнням традиційних галузей економіки на основі високих технологій [595, с. 13].

Асинхронність цілеспрямованих змін технологій і механізмів регулювання, з одного боку, та інститутів, - з іншого, створюють перешкоди для успішної інституціоналізації і модернізації господарського порядку. Реалізація цілей модернізації залежить від вирішення проблеми колективних

дій та групи спеціальних інтересів, орієнтованих на перерозподіл і отримання політичної ренти. Групи спеціальних інтересів, таких як інституціональні інноватори, можуть стримувати зміни інститутів, притримуючись “вузьких” інтересів при виробництві колективного блага [596, с. 37].

“Модернізація як процес трансформації типу поведінки економічних суб’єктів спрямовується на якісні прогресивні зміни існуючих інституціональних форм, оновлення технологічних основ економічної системи, підвищення конкурентоздатності. В якості обмежень щодо здійснення модернізації є інституціональна нерозвиненість, тиражоване формування гібридних неефективних інституціональних структур та відповідного для них середовища” [596, с. 38].

Складовою частиною складного процесу переходу від традиційного суспільства до сучасного, або постіндустріального, є саме економічна модернізація, зміст якої складають зміни економічної системи як невід’ємної складової частини загального системного переходу. Економічна модернізація – це структурні, технологічні та інституціональні зміни в національній економіці, що спрямованні на підвищення її глобальної конкурентоспроможності та які включають:

- структурну модернізацію через оновлення принципів функціонування національного економічного порядку (вдосконалення базових принципів організації економіки за рахунок використання інноваційних технологій та розробку ефективного комплексу заходів з удосконалення національної економіки і її інноваційно-структурної політики);

- інституціональну модернізацію, що має два рівні реалізації: структурну диференціацію (розподіл) інститутів економічного порядку – тобто формування нових національних інститутів інноваційної економіки, які виконують чітко визначену і покладену на них функцію й одночасно тісно взаємопов’язаних, взаємодіючих між собою (наприклад, інститут державно-приватного партнерства) та розвиток вже існуючих інститутів з підвищення їх частки в господарському комплексі до рівня адекватного сучасним умовам модернізації; деблокування інституціональних бар’єрів;

- технологічну і промислову модернізацію виробничих сил, яка включає підвищення рівня технологічного розвитку національної економіки: розвиток галузей “нової економіки”, оновлення основних фондів реального сектору зниження енерго- і матеріаломісткості ВВП, підвищення продуктивності праці, поживлення інвестиційної активності суб’єктів [596, с. 39].

Характерними рисами модернізації є революційний, комплексний, систематичний, довгостроковий, прогресивний процеси [595, с. 13]. Тому, ми вважаємо, що інноватизація економіки України повинна проходити в рамках економічної модернізації. Інноваційна економіка має характеризуватися новою якістю свого зростання, новою структурою, масовим інноваційним підприємництвом, яке в розвинутих країнах складає близько 50 % бізнесу (45 % – в ЄС, 50 % – в Японії, 70 % – у США), співпрацею влади і бізнесу, як кластеризацією перетворенням світової економіки на мережеву) [597, с. 119–

128].

Однією з головних умов реструктуризації економіки України має стати її перехід до нового технологічного укладу, який забезпечить інноваційний тип економічного росту. Сьогодні, в умовах глобалізації та завдяки швидким технологічним змінам, межі інноваційної політики розширюються і до неї залучається все більше учасників. Крім того, вона пов'язана з багатьма іншими державними політиками розвитку країни, формуючи так звану горизонтальну структуру, забезпечуючи реалізацію стратегічних програм всіма урядовими та державним організаціями (наприклад, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)). У контексті зростаючої активності, потреба у координації також зростає, оскільки інноваційна політика стає ключем до успіху економічного розвитку [591, с. 23–24].

Кожна країна світу обирає свою політику розвитку. Інструментами цієї політики можуть бути “програми, організації, правила, норми та розпорядження з активним залученням державного сектора, які цілеспрямовано або опосередковано впливають на інвестиції в науково-дослідну, інноваційну діяльність” [591, с. 23].

На практиці реалізацію інноваційної політики повинні забезпечувати різноманітні інститути-організації та установи. З поміж них – численні агентства, що належать до різних юрисдикцій. Управління інноваційною економікою в Україні здійснюються різними міністерствами та комітетами, жоден з яких невідповідальний за інноваційну політику, як єдиний представник уряду. Спеціалізовані державні установи та агентства підпорядковуються різним міністерствам, а цей факт підвищує ризик подрібнення і фрагментації, що призводить до ускладнення координації політики у сфері наукових досліджень, розробок та інновацій. Так, незважаючи на те, що Міністерство освіти і науки України відповідальні за розробку та реалізацію державної політики в науковій, технологічній і інноваційній сферах, інноваційна політика є одним із завдань Міністерства економічного розвитку та торгівлі України (табл.АБ.1 додатку АБ).

В той же час Національна академія наук та галузеві державні академії наук і галузеві міністерства мають власні науково-технічні й інноваційні політики, а також відповідні інститути фінансування (в більшості випадків – державне), трудові ресурси та матеріально-технічну базу. Високий рівень координації характерний для країн, в яких практикуються тісні зв'язки та систематичне обговорення в межах відділів й органів. В Україні ж ці зв'язки є недостатніми та неефективними, вони носять формальний характер й існують лише під час реалізації відповідних проектів, що притаманно інноваційним системам зі слабкою організаційною структурою [591, с. 24].

А відтак координація та управління інноваційною економікою мають носити систематичний характер. Відповідно до ОЕСР, “нова роль державних органів управління полягає в тому, щоб забезпечити рамкові умови, ведення інноваційної діяльності, сприяти поширенню технологій, заохочувати мережування та кластеризацію” [591, с. 23]. В проекті ЄС “Вдосконалення

стратегії, політики та регулювання інновацій в Україні” запропоновано “Розумне управління” економікою України та її інститутів з метою інноваційного вектору розвитку, яке відображене в табл. 5.4.

Відображена в табл. 5.4 стратегічна багаторівнева політика інноваційної економіки вимагає кращого розуміння ролей усіх зацікавлених сторін, залучення причіпників процесу вивчення та процесу зміни політики для національної інноваційної системи. Виникає потреба координації процесу розробки інноваційної політики між різними департаментами для уникнення дублювання і суперечностей між їх завданнями [591, с. 24]. Окрім “вузьких” урядових програм, інститутам повинні надаватися “широкі” завдання, а по мірі їх реалізації – обов’язково перевіряти відповідно до кінцевих цілей.

Кінцеві цілі та результативний напрям інституціональних змін у країні (за Д. Норттом), формуються:

- зворотнім впливом змін в наборі можливостей на сприйняття та реакцію індивідуумів;

- “ефектом блокування”, що виникає внаслідок симбіозу (зростання) інститутів і організацій на основі структури спонукальних мотивів, які утворюються цими інститутами.

Уряд повинен стати невід’ємним дійовим учасником інноваційної економіки (ініціюючи та підтримуючи даний процес) і тим економічним гравцем, що дає орієнтири модернізації й технологічного розвитку, враховуючи динаміку НТП [102, с. 19].

Таблиця 5.4

“Розумне управління” економікою України та її інститутів в напрямі інноваційного вектору розвитку [591, с. 24]

Рівень	Функції	Відповідальні сторони	Рівень координації	Залученні сфери/сторони
1	2	3	4	5
1-й рівень	Бачення	✓ Парламент ✓ Ради найвищого рівня управління	Міжгалузєва координація	✓ Урядові органи
	Стратегія	✓ Міністерства зі стратегіями науково-технологічного та інноваційного розвитку (НТПР)	Стратегічна централізована координація	✓ Структура регулювання ✓ Структура інновацій ✓ Популяризація науково-дослідних інститутів НТПР
2-й рівень	Планування	✓ Міністерства/відділи ✓ Агентства	Координація дій агентів	✓ Програми ✓ Консультації
3-й рівень	Реалізація	✓ Агентства	Всі агентства та функції	✓ Фінансування ✓ Програмування ✓ Моніторинг ✓ Оцінювання

Погоджуємося з думкою Д. Норта про те, що технологічні зміни це зміни, які суттєво впливають на продуктивність, і як наслідок, на рівень розвитку

господарського порядку. Але розвиток технології тісно пов'язаний з еволюцією організаційних форм і супутніх інститутів та регуляторів. У випадку технологій, правила визначають послідовність і умови фізичних або віртуальних технологічних процесів, а у випадку інститутів, правила структурують повторювані взаємодії між людьми.

Проте ефективність інноваційної економіки та її інститутів забезпечується лише за умови конструктивного підходу до налагодження взаємодії бізнесу, науки та держави; підвищення якості правових інститутів; забезпечення високого рівня людського капіталу. Тому, і надалі не менш важливою залишається інституціональна модернізація економіки, в напрямі формування її інноваційного типу шляхом реформування системи інститутів і відносин, як “зверху”, так і “знизу”.

Модернізація “зверху” передбачає створення державними інститутами регуляторів та інструментів реалізації і підтримки проектів інноваційної економіки. Уряд країни має здійснювати цілеспрямовану політику підтримки інституціональних перетворень задля формування інноваційної моделі економіки. Модернізація “знизу” – це поступова еволюція економічних відносин відповідно до мотивації безпосередніх їх учасників. У кожному з випадків створюються відповідні інститути інноваційного розвитку [598].

Економічна наука добре знає, що потрібно для модернізації. Ще в середині XIX ст. англійський філософ і економіст Дж. Мілль (J. Mill) [599, с. 322–323] писав, що засобами забезпечення економічного росту слугують:

“по-перше, покращені форми управління, більш вдосконалений захист власності; помірні податки й усунення виробничих вимог, що здійснюються під виглядом стягнень/зборів податків...;

по-друге, ... підвищення рівня розумового розвитку населення...;

по-третє, ... впровадження запозичених з-за кордону ремесел, що дозволяють збільшувати прибутки, які можна вилучити з додаткового капіталу..., а також залучення іноземного капіталу” [599, с. 322–323].

Відповідальна державна політика, “розумні” податки, розвиток людини, її творчих здібностей та залучення капіталу, залишаються й сьогодні головними умовами економічного процвітання. Саме тому Україна потребує комплексної економічної, технологічної, соціальної і культурної модернізації [600, с. 35; 601, с. 32].

Причиною повільної інноватизації української економіки, вважаємо той факт, що існуючі національні інститути розвитку створювалися за відмінними моделями та з різним часовим лагом. Дані інститути не були частиною єдиного задуму, тому вони важко суміщаються в рамках нової інноваційної системи та не піддаються інтеграції в єдину вертикаль. Так, деякі з них обмежені по індустрії, географічно або за стадіями інвестування інноваційних проектів. Окремі інститути розвитку характеризуються неповноцінним володінням інноваційних проектів, відсутністю вільних коштів для їх реалізації, повною невідповідністю підходів та вимог до проектів, що ставляться сучасними інститутами інноваційного розвитку.

З цих причин ІЗІЕ, в умовах всеохоплюючого реформування та економічної модернізації, повинно бути націлене на:

- вдосконалення інститутів, проведення інституціональних реформ (оновлення діючих інститутів і створення нових з метою зниження трансакційних витрат);

- формування регуляторів та інструментів стимулювання економічного росту (гарантії по кредитах, податкові пільги, субсидії та розробка довгострокових планів розвитку економіки) [102, с. 20].

Модернізація для України – це подолання відставання та необхідність інновацій. Саме інновація є основною формою перетворення знань в благополуччя і являють собою ключову характеристику економіки знань. Інновація – це основне джерело економічного росту і важливий фактор конкурентоспроможності підприємств, регіонів та національної економіки.

Поділяємо наукові погляди російських професорів Ю. Ковальчук, С. Полякова, І. Степного, щодо існування двостороннього зв'язку між економічним зростанням, формуванням інноваційної економіки та якістю інститутів. Так, висока якість і рівень інститутів сприяють інноваційному розвитку, а швидкий інноваційний ріст полегшує вдосконалення інститутів. Завдяки цьому, економіка має шанс не потрапити до “інституціональної пастки”, якщо лишень вдасться ініціювати інноваційне зростання.

Якість інститутів стимулює інноваційний розвиток в країні, тим самим створюючи інституціональні можливості для комплексної та системної модернізації економіки в цілому, і промислових підрозділів зокрема. При цьому, інституціональні перетворення повинні відповідати визначеним умовам, в яких вони відбуваються. Серед цих умов ключовими є:

- інноваційний характер економіки, що потребує відповідної інфраструктурної підтримки (наприклад, інноваційні хаби, технопарки за активної участі коворіг-центрів);

- підвищення вимог до якості людського капіталу, зумовлених змінами в системі освіти та охорони здоров'я й інших інститутах, що забезпечують позитивну динаміку в рівні життя соціуму;

- підвищення ролі передових технологій, що призводить до подальшого росту попиту на них [102, с. 21].

Якість інститутів для інноваційного розвитку в Україні створюється за рахунок інституціональних трансформацій на базі: оновлення (рекомбінація діючих інститутів); створення (проекування) нових інститутів; імпорт запозичених інститутів; трансформація існуючих неформальних інститутів у нові формальні інститути (і навпаки); адаптація існуючих формальних інститутів до нових неформальних (і навпаки) [102, с. 21–22].

Інституціональне забезпечення інноватизації економіки України на основі комбінування вище вказаних процесів, піддається наступним загрозам: інституційний конфлікт, що виникає внаслідок дисфункції “імплантованого” інституту; посилення неоднорідності інституціонального середовища; можливість запозичення не тільки прогресивних, а й негативних рис

інституту, що імпортується; неадекватність реалізації запозичених норм; суперечність між офіційними нормами та сприйняттям їх у суспільстві; опортуністична і девіантна поведінка економічних суб'єктів [602, с. 227].

Сподівання, що модернізація українського виробництва може бути ефективно проведена на основі механічного запозичення закордонних передових технологій, є невиправданими. На це є дві причини.

По-перше, імпортування технологічних нововведень спричинить подорожчання інноваційної продукції, не дивлячись на те, що трудові ресурси залишатимуться дешевими (що було характерно для нових промислових країн Південно-Східної Азії) [603, с. 82–84].

По-друге, запозичення спричинить технологічну залежність від країн-позичальників й іноземних ТНК. Вони зможуть визначати умови розвитку, спрямовані на недопущення появи додаткового конкурента. В зв'язку з цим, перетворення в економіці України мають супроводжуватися використанням власного науково-технічного та освітнього потенціалів [341, с. 10].

Пов'язане це з бажанням уряду країни долучитися до світогосподарських зв'язків не лише на сировинному, але й на високому науково-технічному рівні. А для цього необхідні рішення спрямовані на прискорений розвиток наукоємних галузей.

Щоб усунути зазначені загрози та прискорити інноватизацію економіки України, необхідні відповідні регулятори. На рис. 5.17 у вигляді “інноваційного ліфту” представлено чотири базових регулятори формування інноваційної економіки. Закордонні дослідники Е. Фіаксель та Н. Бутрюмова під “інноваційним ліфтом” розуміють “...сукупність елементів інноваційної системи, які визначають розвиток інноваційного підприємництва... регуляторів, що створюють підтримку інфраструктури та забезпечують трансфер технологій...” [604, с. 77–78].

В одній з недавніх робіт Л. Федулової та І. Яненкової ми зустрічаємо висунуту науковцями гіпотезу про те, що “інноваційний ліфт являє собою мережі створених державою інститутів розвитку, які підтримують інноваційні проекти на всіх стадіях економічного розвитку” [605, с. 14]. На думку дослідників, в рамках такого ліфта повинен функціонувати механізм обміну інформацією про перспективні інноваційні проекти, налагодження їх “передачі” від одного інституту до іншого. Разом з тим “інноваційний ліфт” повинен стати ефективним інструментом “стикування” сфери досліджень і розробок з бізнесом, формування нових підприємств на базі результатів прикладних досліджень. Л. Федулова вказує на той факт, що об'єктивною умовою для забезпечення результативності роботи “інноваційного ліфту” є створення публічної бази даних, що включала б коротку інформацію (що не містить комерційної таємниці або технологічних “ноу-хау”) про усі інноваційні проекти, які підтримуються інститутами інноваційного розвитку.

На нашу думку, система “інноваційного ліфту” економіки України повинна бути спрямована на створення сприятливих умов для формування та розвитку інноваційної економіки. “Робота інноваційного ліфту”

забезпечується “запуском” [604, с. 83] регуляторів на всіх рівнях економічної агрегації, за участі державних структур без підтримки яких “зверху”, неможливий рух “знизу”.

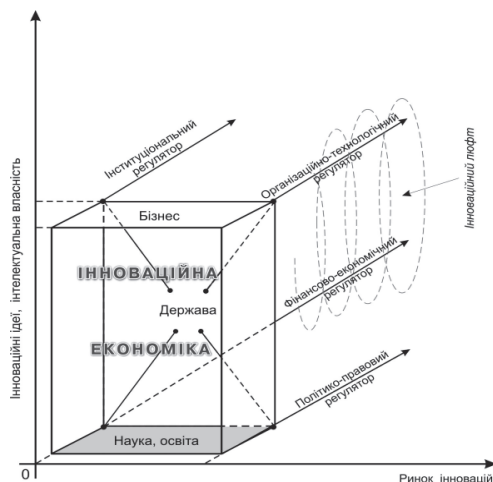

Рис. 5.17. Регулятори “інноваційного ліфту” економіки України (розробка автора)

Регулятори, що представлені на рис. 5.17 є рушіями в процесі формування і становлення інноваційної економіки. Використання категорії “регулятор” викликане тим, що під ним розуміють “поле фізичне, що змінює характеристики середовища або пристрій, який стабілізує вихідну величину об’єкта регулювання за заданим законом регулювання” [662], а “регулятивний – той, що направляє, спрямований, той, що вносить порядок, планомірність в що-небудь” [13, с. 1000]. Виходячи з теми монографії, нас цікавитиме регулятор як з позиції теорії економіки, так і теорії управління.

У першому випадку регулятор можна розглядати як “економічний важіль, що опосередковано впливає через механізм інтересів на учасників економічних процесів, господарюючих суб’єктів (наприклад, ціни, норми, податки, банківські відсотки, санкції)” [13, с. 1000].

У другому випадку, регулятор виступає як “керуючий пристрій, який слідує за станом об’єкта управління, як системи і виробляє для неї керуючі сигнали. Регулятори сліdkують за змінами деяких параметрів об’єкта управління і реагують на їх зміни з допомогою деяких алгоритмів управління у відповідності з заданою якістю управління” [662].

Виходячи з вищевказаного, вважаємо, що представлені нами на рис. 5.18 чотири регулятори інновацізації економіки зроблять цей процес упорядкованим, таким, що відбуватиметься в межах формальних правил, норм, законів та започаткує і встановить правильну й необхідну для

ефективнопрацюючої інноваційної економіки взаємодію всіх інститутів інноваційного розвитку.

Деякі ключові інструменти, заходи та методи підтримки інноватизації економіки відповідно до інституціонального, організаційно-технологічного, фінансово-економічного та політико-правового регуляторів “інноваційного ліфту” подано в табл. АФ.1 додатку АФ. Шляхи удосконалення інституційного забезпечення інноваційної економіки та результати від впровадження заходів представлено в табл. АФ.2 додатку АФ.

Дія інституціонального регулятора спрямована на встановлення правил, норм, законів, які можуть бути змінені з об’єктивних причин і сприймаються одночасно, як задана умова стабільності та зниження невизначеності вибору в ході становлення інноваційної економіки.

Даний регулятор характеризується державними заходами та діями по формуванню “нових” інститутів інноваційного розвитку або трансформації “старих” економічних інститутів (економічних елементів соціальної структури, що характеризують форми організації, регулювання економічного життя). Інституціональний регулятор впливає на трансформацію існуючих економічних інститутів та проведення реформ [13, с. 820].

Дія політико-правового регулятора представлена діяльністю органів влади на всіх рівнях економічної агрегації та нормативно-правовими актами, що визначають загальні напрями інноваційної політики і встановлюють правила взаємодії інститутів інноваційного розвитку. Інституціональні операції влади вважаються успішно проведеними тоді, коли нормативні акти стабілізували умови проведення економічними суб’єктами інноваційних операцій та забезпечили формування дієвих мотивів їхньої діяльності [65, с. 116].

В рамках даного регулятора правопорядок потрібно розглядати, як суспільні відносини, що складаються в інноваційній економіці на основі беззаперечного виконання діючого законодавства у сфері інновацій. Правопорядок виражається в чіткому дотриманні встановлених правових норм, правил і заборон, в безперешкодній реалізації прав юридичних та фізичних осіб, виконанні покладених на них зобов’язань при здійсненні інноваційної діяльності [13, с. 866].

Фінансово-економічний регулятор визначає порядок утворення та використання фінансових ресурсів й інвестиційного портфеля, орієнтованих на інноваційний розвиток країни на всіх рівнях економічної агрегації.

Організаційно-технологічний регулятор виступає як базове підґрунтя організації інноваційної економіки на всіх рівнях економічної агрегації й реалізується за допомогою правил, норм, традицій, звичаїв. Характеризується даний регулятор рівнем інноваційної активності, уніфікації і стандартизації, використанням прогресивних матеріалів, формами спеціалізації та кооперування, рівнем електронізації, частотою оновлення продукції, тобто науково-технічним рівнем виробництва і застосуванням досягнень НТП.

Водночас організаційно-технологічний регулятор може здійснювати регулювання структури господарської системи країни та методів

господарювання. Доцільно зауважити, що досконало організованою можна вважати інноваційну економіку лише таку, для якої притаманна “наявність визначеного порядку або ступінь упорядкованості системи, в тому числі в її побудові і функціонуванні” [13, с. 711].

У рамках організаційно-технологічного регулятора економіки України вважаємо за доцільне здійснювати кластеризацію на базі інноваційних хабів, які могли б слугувати “інноваційним терміналом” або “інноваційним салоном” країни. “Інноваційний термінал” ми пропонуємо розглядати як пункт для прийому, передачі, накопичення, зберігання інформаційних даних сфери інновацій, тобто об’єктів інтелектуальної власності новаторів, інноваторів (запропоновані ними нові технології, товари, послуги). На “інноваційний термінал” повинна покладатися функція забезпечення взаємозв’язку національної інноваційної системи з глобальним інноваційним середовищем. Така кластеризація повинна бути націлена на:

1. Формування в регіонах України тематично-орієнтованих кластерів (наприклад, Дніпропетровська та Запорізька області – хіміко-технологічні; Харківська, Сумська, Черкаська і Київська області – біотехнології; Львівська область – відновлювані джерела енергії й ресурсозбереження (акцент робити на сонячній та вітровій енергетиці); Одеська, Миколаївська, Херсонська області – кораблебудування; Харківська, Київська, Вінницька області – інформаційні технології; Дніпропетровська область – ракетобудування; Полтавська область – технології в сфері будівництва; Київська, Харківська область – хіміко-фармацевтичні технології);

2. Реорганізацію системи підготовки кадрів, зміни номенклатури спеціальностей у відповідності з вибраними передовими напрямками розвитку науки і технології. Наприклад, готувати спеціалістів у сфері біотехнологій лише у вузах Харкова та Києва. Заборонити видачу ліцензій на підготовку даних спеціалістів у всіх інших ВНЗ України. Це дасть змогу готувати потрібну кількість кваліфікованих спеціалістів, де вони зможуть проходити практику під час навчання з подальшим працевлаштуванням на підприємствах сфери біотехнологій, які сконцентровані в більшості у вище визначених містах. Це, в свою чергу, не дозволить тимчасово збільшувати штат наукових кадрів для підготовки спеціалістів у сфері біотехнологій в інших ВНЗ (наприклад, у вузах м. Полтави, де за наявності цієї спеціальності є труднощі з місцем проходження виробничої практики. Виникає питання – навіщо в даному регіоні такі спеціалісти? чи є наукові кадри для надання освіти за цією спеціальністю? де та на яких підприємствах будуть в подальшому працювати ці спеціалісти, якщо в регіоні немає масових місць для їх працевлаштування?)

3. Створення науково-технологічних центрів з метою забезпечення випускників ВНЗ обладнаними площадками для проведення наукових досліджень і налагодження випуску інноваційної продукції.

4. Підтримку та розвиток середовища генерації знань і здійснення проблемно-орієнтованих пошукових досліджень фундаментального

характеру й прикладних досліджень світового рівня.

5. Сприяння технологічній модернізації виробництва промислових підприємств Південно-Східного та Північно-Східного регіонів України.

В рамках становлення інноваційної економіки, уряду України потрібно було б прийняти концепцію про інноваційний розвиток локальних територій. Дану концепцію можна назвати “Території та інститути інноваційного розвитку” (ТІР). Згідно запропонованої нами концепції, під такими територіями будуть розумітися території, що знаходяться в межах одного або декількох регіональних утворень, які розвиваються за рахунок своїх конкурентних переваг при активному залученні до інноваційного розвитку університетів, науково-освітніх центрів, інститутів-організації.

До базових принципів формування територій інноваційного розвитку потрібно відносити системність, комплексність управління, стійкість та адаптивність. Разом з тим, не менш важливим залишається врахування принципів глобальної оптимізації (узгодження локальних цілей функціонування елементів інноваційної системи для досягнення глобального оптимуму), логістичної координації й інтеграції (узгодженість між всіма інфраструктурними елементами інноваційної економіки), моделювання й інформаційної підтримки, гуманізації (відповідність екологічним, ергономічним, соціальним, етичним вимогам).

6. Координацію процесу розвитку інноваційно-технологічних кластерів (ІТК) на базі цільової програми розвитку кластера. Особливість програми – в тому, що вона формується і координується єдиним координаційним центром. Цілі та етапи системного проєктування технології кластера визначаються координаційним центром, а можливі учасники проєктів і їх інвестори виявляються на основі конкурсу із залученням як зовнішніх інноваційних структур (НДІ АН України, ВНЗ, НДІ), так і структур, що працюють в межах технопарку ІТК [606, с. 75].

Разом з тим у рамках організаційно-технологічного регулятора, вважаємо доречним, щоб стадії перспективного інноваційного розвитку українських корпорацій представляли собою наступний інноваційний ланцюг:

На першому етапі корпорації сфери інновацій мають структурувати свої відносини між підрозділами, оновити кадри за рахунок підвищення кваліфікації та залучення нових професіоналів працівників-інноваторів, здійснювати планування та венчурне фінансування.

На етапі модернізації українським корпораціям варто оновлювати обладнання, запускати нові технологічні лінії й технології, створити науково-дослідні підрозділи. Задача цих підрозділів – розробити інноваційну продукцію/послугу на основі запозичених (імпортованих) технологій. Паралельно слід здійснювати пошук вільних ринкових ніш, впроваджувати

системи автоматизованого проектування.

На третьому етапі доцільно розпочати формування збутових і розподільчих мереж, вибудувати логістичний ланцюг, викристалізувати маркетингову політику, змінити упаковку і дизайн продукції, оновити й розширити асортимент продукції. На цьому етапі можлива поява вертикально-інтегрованих холдингів.

Четвертий етап має характеризуватися пошуком корпорацією НДДКР, створенням корпоративних науково-дослідних інститутів та венчурних фондів, залученням спеціалізованих наукових колективів. На даному етапі є сенс скуповувати малі інноваційні підприємства, проводити диверсифікацію в напрямі високотехнологічних сегментів ринку, що швидко розвиваються й проводити активну патентно-ліцензійну політику.

Фінансово-економічні регулятори [607, с. 189–190] у сфері інновацій мають передбачати:

1. Доповнення Податкового кодексу України Положеннями про податкові інвестиційні стимули, диференційовані залежно від типу та обсягів інвестицій, розмірів підприємств, регіону інвестування, цілей інвестицій, інноваційного рівня виробництва, кількості новостворених робочих місць.

2. Запровадження інструментарію оцінки довгострокової ефективності використання отриманих податкових пільг, забезпечення цільового характеру їх використання та відповідальності одержувачів за порушення умов надання пільг, строковості надання [608, с. 108].

3. Формування системи фінансування інновацій на всіх етапах інноваційного процесу: від появи ідеї до її дифузії. Система фінансування обов'язково повинна включати залучення до інноваційного процесу вільних коштів офіційних та тінювих “бізнес-ангелів”.

4. Уведення так званого “контракту підприємців з державою”. Відповідно до нього, уряд має прийняти на себе зобов'язання підтримки інтересів суб'єктів господарювання на зовнішніх ринках (наприклад, лобювати підвищення мита на ввіз конкурентоспроможного обладнання) в обмін на активізацію інноваційної діяльності (інноваційних розробок).

5. Сприяння уряду в отриманні на конкурентній основі субсидій ВНЗ на створення інноваційної інфраструктури. Конкурс має проводитися за безпосередньої участі Міністерства освіти і науки України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

До конкурсу повинні допускатися провідні ВНЗ України та НДІ, наукові дослідження і отримання освіти в яких є затребувані найбільше. Конкурсні програми підтримки мають бути розраховані на 3–5 років та спрямовуватись на розвиток інноваційних бізнес-інкубаторів, правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, підвищення кваліфікації кадрів за кордоном в сфері інноваційної діяльності.

Ці проекти повинні характеризуватися розвинутими горизонтальними зв'язками. На високому рівні мають знаходитись інститут посередництва, інститут гнучкості та різноманітність взаємодій між бізнесом і наукою в

рамках “потрійної спіралі”.

Прозорість та чіткість політико-правового середовища є перевагою інноваційних економік розвинених країн світу. Щодо України, то варто зауважити, що в період з 1992 по 2014 роки Верховна Рада ухвалила близько 100 нових законів, які прямо або опосередковано стосуються інновацій (окремі з них вказані в табл. Я.1 додатку Я). Однак, ці законодавчі зміни не сприяли зміцненню єдиної інноваційної політики, а лише вирішують окремі питання різних міністерств. Так, державне управління розвитком підприємницької діяльності та інновацій входить в обов’язки різних міністерств, що перешкоджає узгодженості їх дій.

Незважаючи на велике значення та своєчасність “Стратегії інноваційного розвитку в Україні на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” [334] (яка була прийнята Постановою Верховної Ради України “Рекомендації парламентських слухань з питань “Стратегії інноваційного розвитку в Україні на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів” 21.10.2010 року, №2632-VI”) та Закону України, потреби в координації, узгодженості та інтеграції інноваційної політики, яку проводять різні органи управління недостатньо висвітлені у зазначеному вище документі [591, с. 25].

Так, у Законі України має бути чітко прописано, що одержувач бюджетних інвестицій (бюджетного фінансування) чи асигнувань на інноваційні проекти обов’язково повинен:

- довести дослідження до економічно застосовуваних результатів;
- запатентувати результати своєї роботи;
- допустити інвестора до отримання фінансових вигод у випадку небажання самостійно займатися просуванням технології на ринок інновацій;
- втрачати право на результати інноваційного проекту, якщо протягом двох років не відбулося його впровадження.

Разом з тим є нагальна потреба у включенні до наступних законопроектів у сфері інновацій законотворчих ініціатив щодо “Порядку формування технологічних платформ для інноваційних кластерів на базі інноваційних хабів”. В даному документі потрібно визначитись з переліком можливих технологічних платформ. Головною метою створення таких платформ повинна стати розробка перспективних комерційних технологій на основі кластеризації, а сам документ повинен позиціонуватися як комунікативний (а не фінансовий) з метою розширення співпраці та погодження інтересів основних учасників інноваційного хабу.

Технологічна платформа має розглядатися урядом України, як інструмент об’єднання технологічних ноу-хау та стейкхолдерів з метою розробки довгострокових стратегічних планів досліджень і розробок окремих технологій, котрі мають значний економічний та соціальний ефект.

У даній законодавчій ініціативі слід також визначитися з етапами розвитку технологічних платформ. На наш погляд, обов’язковими етапами повинні стати: визначення пріоритетів та тематики платформи; розробка “дорожньої карти” технологічної платформи; реалізація інноваційних

проектів, в тому числі досліджень та розробок за рахунок коштів офіційних та тіньових “бізнес-ангелів”.

Уряду України потрібно взяти за приклад європейську концепцію технологічних платформ (ТП), яка дозволяє забезпечити:

- вибір стратегічних наукових напрямів;
- аналіз ринкового потенціалу технологій;
- врахування точок зору всіх економічних учасників-агентів (уряду, наукової спільноти, контролюючих органів, користувачів, споживачів);
- мобілізацію (залучення) приватних і державних фінансових джерел.

Створення технологічних платформ стимулюватиме співробітництво і дасть можливість координувати ініціативи на національному й регіональному рівнях. Вважаємо, що формування ТП має відбуватися “знизу” – ініціюватися великим бізнесом, що представлений галузевими промисловими об’єднаннями. Такого типу ТП не є формалізованими структурами, не мають чіткої (жорсткої) організованої системи, формуються на добровільній основі.

Ми переконанні, що технологічні платформи повинні розглядатися урядом України як один із методів “пов’язати” науку та бізнес. Робота українських інститутів інноваційного розвитку має бути спрямована на формування технологічних платформ взаємодії в рамках “потрійної спіралі”.

Технологічні платформи це не лише площадка для обговорення інноваційних проектів та формування на них попиту, а це й технології, що повинні розвиватися (вдосконалюватися) з врахуванням перспективних галузей економіки України.

Серед перспективних секторів економіки доречно виділити аграрний та металургійний. На них і потрібно уряду зосереджувати свою увагу в процесі формування технологічних платформ. Ми пропонуємо процес становлення цих платформ розглядати в розрізі трьох етапів (рис. 5.18).

Успішне проходження кожного з них є умовою вдалої реалізації всіх наступних етапів. Факторами успіху українських технологічних платформ можуть стати:

- здатність до інтернаціоналізації (інтернаціоналізація має бути спрямована на формування стійких зв’язків між мережами знань, які характеризуються комплементарністю в міжнародних масштабах і ведуть до появи нових ринків, посилення глобальної інноваційної активності; метою інтернаціоналізації повинен стати ріст конкурентоспроможності територій (або інноваційних кластерів, зон, хабів), посилення ділової, науково-освітньої, технологічної і культурної кооперації);

- відкритість (може бути реалізована шляхом створення web-сайту платформи, регулярних зустрічей стейхолдерів, ротачії членів-учасників координаційного комітету, проведення конференцій на базі платформ);

- фінансовий інжиніринг (використання як фінансових джерел національних, регіональних програм розвитку, рамок програм ЄС, Європейського інституційного банку, так і залучення приватних джерел українських олігархів, мільярдерів, тіньових “бізнес-ангелів”);

- актуальність та соціальна затребуваність;
- індивідуальність організаційної структури;
- сконцентрованість інноваційних робіт на вирішенні однієї з нагальних соціально-економічних проблем;
- формулювання місця технологічних платформ в національній стратегії модернізації, шляхів подальшого розвитку та фінансових аспектів роботи.

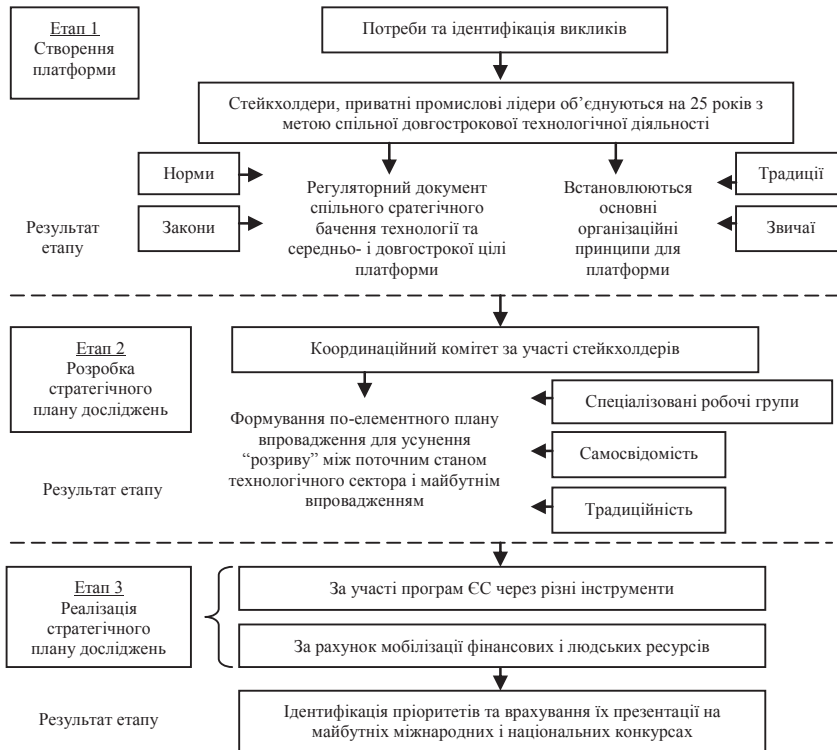

Рис. 5.18. Інституціональні та організаційно-технологічні аспекти формування технологічної платформи (розробка автора)

У межах інституціонального та організаційного регуляторів Міністерству освіти і науки України варто було б пошук новаторів та інноваторів розпочати ще із середньої школи шляхом створення дослідно-розважальних кімнат на зразок “Розумна скарбничка”, “Розумна кімната”, “Інтелект клуб”, “Школа інтелекту”. Мету таких структурних підрозділів на базі середніх загальноосвітніх шкіл ми вбачаємо у залученні школярів до науково-дослідного процесу, до вивчення законів науки та явищ навколишнього середовища, а відтак, пошуку новаторів, майбутніх інноваторів економіки

України.

У дослідно-розважальних кімнатах ненав'язливо, навіть дещо в ігрових формах, потрібно ставити експерименти, розв'язувати різного роду головоломки. Завдяки таким “Розумним скарбничкам”/“Розумним кімнатам” можна виявляти схильність (вроджені здібності) у школярів до творчості та інноваційної діяльності. В подальшому таким школярам уряд повинен гарантувати безкоштовне навчання у ВНЗ України, що займаються НДДКР, з можливістю їх стажування за кордоном або грантове навчання за кордоном у провідних вузах країн Європи та США.

Міністерству освіти і науки України слід, на наш погляд, розробити ефективні програми інноваційної діяльності у вищій школі (наприклад, за назвою “Інноваційна діяльність у вищій школі” або “Регіональна інноваційна політика науки та освіти”) [609, с. 249–255; 610, с. 134–138].

Такі програми могли б закласти підвалини реформування науки й освіти в рамках інноватизації економіки. Інноваційну діяльність у вищій школі можна розглядати і як процес модернізації освіти й науки, яка відбувалася б за рахунок створення, розповсюдження та засвоєння різного роду інновацій. Вважаємо, що в межах цих програм потрібно зобов'язати створити на базі технічних ВНЗ України інноваційні хаби, які представляли б собою освітньо-науково-інноваційні комплекси та зосереджували навколо себе інноваційний бізнес.

Видається за доцільне становлення такої галузі знань, як інноваційна глобалістика. Це дозволить сформувати підходи до розуміння інноваційних глобалізаційних процесів та створити теорію інноваційної глобалізації. Тематичний план дисципліни “Інноваційна глобалістика” з розподілом навчального часу за видами занять подано в табл. АФ.3 додатку АФ. Із запропонованих нами тем курсу “Інноваційна глобалістика” стає зрозумілим, що дана дисципліна відмінна від інших, так як представляє собою інтегроване знання про інноваційні процеси в світовому масштабі, що спрямоване на вирішення глобальних проблем людства.

При підготовці бакалаврів та магістрів, які навчаються за рахунок коштів державного бюджету, повинні враховуватись пріоритети інноваційного розвитку окремих регіонів України, спеціалізація їх в міжрегіональному поділі праці, проблеми на ринку праці [338, с. 49; 610, с. 134–138]. Потрібно чітко розмежовувати студентів за наступними групами: обдаровані, талановиті; ті, які успішно навчаються, старанні; ті, які погано навчаються.

Частка перших, як правило, є незначною. За неї, в подальшому, повинна взяти на себе повну відповідальність держава, тому що це – майбутня інтелектуальна еліта нації, новатори, інноватори. Друга група, найбільша, – основа блискучого майбутнього для процвітання економіки України. Останню групу формують студенти, які роблять помилковий вибір, нестаранні й ліниві, а також нездатні до навчання у вищій школі. Про цю групу мова не йтиме. Дана проблема потребує окремого серйозного дослідження про їх поведінку й мотивацію.

Але потрібно пам'ятати, що нині, саме досягнення в галузі освіти й науки визначають динаміку економічного росту, рівень розвитку інститутів інноваційної економіки і галузей народного господарства, а також місце України у світовому співтоваристві, інноваційній глобалізації.

Пріоритетним сьогодні для управління інноваційною діяльністю в навчальних закладах є реалізація принципу інноваційності. Даний принцип передбачає наявність у керівників спрямованості на постійне оновлення освітнього процесу шляхом застосування освітніх інновацій. Забезпечується інноваційний принцип організаційно-управлінськими, фінансово-економічними та психолого-педагогічними змінами. До організаційно-управлінських змін в управлінні навчальними закладами, що виникають унаслідок інноваційної діяльності, належать:

- проектно-інноваційна модель управління, в якій керівник навчального закладу підтримує діяльність авторів і учасників інноваційних проектів, що здійснюються на різних етапах інноваційного процесу в освітньому закладі;
- економічне стимулювання педагогів-новаторів;
- використання надбань світової науки, техніки в галузі освіти [338, с. 50].

Одним з методів управління стратегічним розвитком системи вищої освіти має бути створення організаційно-економічних регуляторів активізації інвестиційної діяльності у сфері освіти. Для довготермінового розвитку варто здійснювати інноваційно-технологічну модернізацію вищої школи. Реалізація цієї мети, можлива лише за активного й ефективного використання всіх інших ресурсів, за умови їх зосередження на вирішенні найбільш значних для розвитку вузів завдань та спрямованості на досягнення кінцевих результатів.

Слід відпрацювати ефективну взаємодію у ланцюгу “освіта – бізнес – інноваційна діяльність” та надання професійних консультацій шляхом налагодження чіткої організації “вузи – наукові дослідження – виробництво” [338, с. 52–53]. Потрібно й надалі дотримуватися концепції “інноваційного трикутника”, суть якої полягає у швидкому та успішному запровадженні проривних інновацій в промисловості і вимагає співпраці трьох різних суб'єктів: споживач, розробник, винахідник [591, с. 14]. Основна мета таких співпраць – активізація інноваційної діяльності випускників. Університети готуватимуть для підприємств молодих спеціалістів і дослідницький персонал, що здатний ініціювати та реалізовувати інноваційні проекти, а також випускатимуть самостійних підприємців наукоємного бізнесу. Робота над реальними інноваційними проектами дасть можливість студентам набути нових знань і здійснювати трансфер технологій у ході спілкування з персоналом підприємств. Трансфер відбуватиметься також шляхом міграції вчених між підприємствами та університетом, що дозволить здобути необхідні знання без затрат на оформлення прав інтелектуальної власності.

В зв'язку з тим, що в основі формування якісного ринку людського та інтелектуального капіталів лежить людська й інтелектуальна ресурсна база, яку потрібно свідомо покращувати та “вирощувати”, якщо ми хочемо мати інноваційне суспільство, нами розроблено та представлено на рис. 5.19

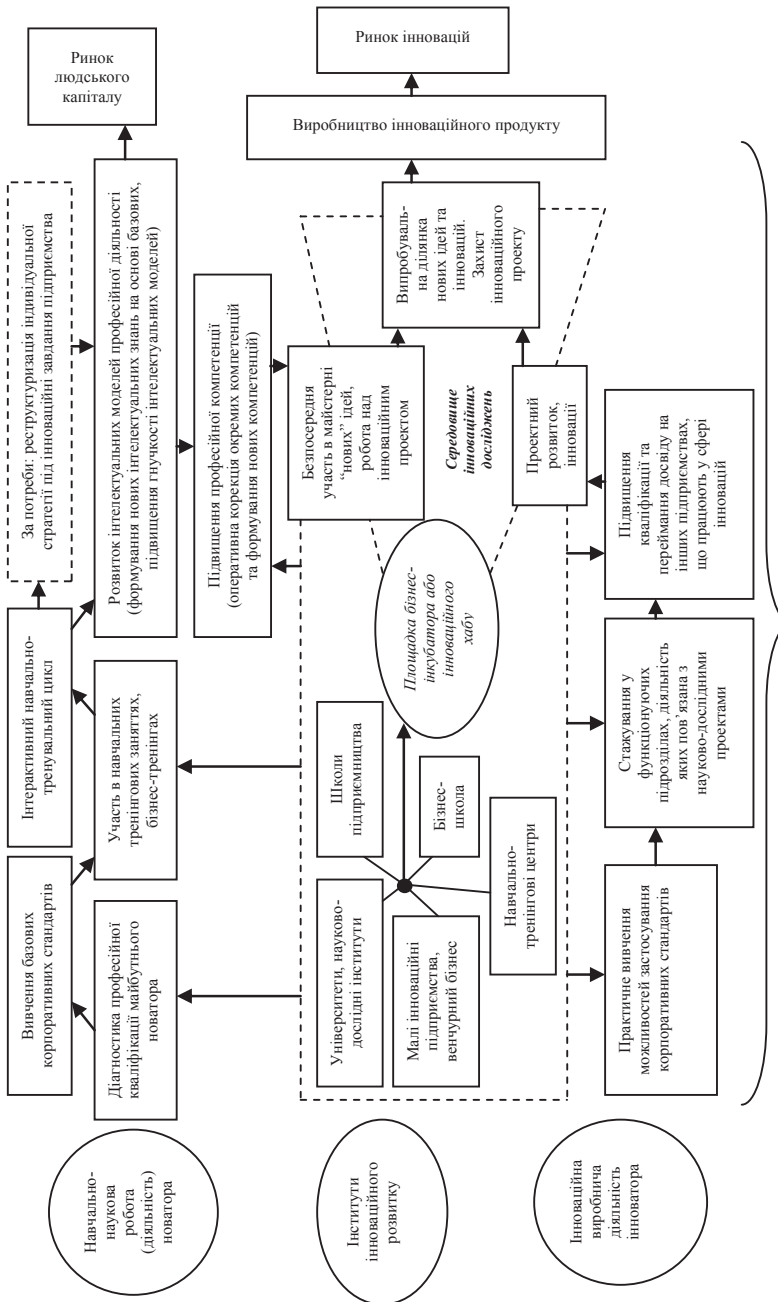

Рис. 5.19. "Дорожня карта" підготовки інноватора до еволюційно-прогресуєної інноваційної діяльності за участю інститутів інноваційного розвитку (розробка автора)

“дорожню карту” підготовки інноватора до еволюційно-прогресуючої інноваційної діяльності за участі інститутів інноваційного розвитку.

Унікальні навички і здатність людини та вміння адаптувати їх до мінливого середовища, висока кваліфікація стають ключовим виробничим ресурсом. Інвестиції в інтелектуальний капітал перетворюються в найбільш ефективний спосіб розміщення ресурсів. Умовою реалізації стратегічних задач, що ставляться перед національною економікою на етапі формування інноваційно-орієнтованої економіки є розвиток освіти [377, с. 100].

Більшість успішних компаній світу роблять ставку на навчання, тренінги, системи мотивації персоналу, кар’єрне зростання, іншими словами на інтелектуальний капітал. Сьогодні є потреба в тому, щоб акцентувати увагу уряду на створенні сучасної інфраструктури не лише в технологічному плані, але і в плані підготовки кадрів. “Інформаційна підготовка – це виховання нової культури цифрового століття... Потрібна єдина в своїх основних положеннях соціально-орієнтована політика, що спрямовує суспільну свідомість на життя і роботу в інноваційному суспільстві та стимулює зацікавленість до отримання й застосування знань” [401, с. 95].

З цих причин, на запропонованій нами “дорожній карті” підготовки інноватора до еволюційно-прогресуючої інноваційної діяльності включено чимало освітніх інститутів, на зразок школи підприємництва, навчально-тренінгових центрів, бізнес-шкіл, освітніх бізнес-центрів.

Особливістю запропонованого нами навчально-науково-інноваційного комплексу є можливість кооперації навчальної, наукової та виробничої інфраструктури, яка забезпечує нову якість освіти, розвиток наукових досліджень і комерціалізацію результатів науково-технічної діяльності. На вказаних у “дорожній карті” інститутах інноваційного розвитку новатори та інноватори можуть без відриву від інноваційного процесу проходити стажування, підвищувати кваліфікацію, отримувати додаткові знання, проходити перепідготовку, мають можливість самоосвіти.

Новатори та інноватори можуть отримати потрібні теоретичні знання, так як навчально-наукові комплекси знаходяться в рамках виробничо-інноваційного комплексу. Індивідууми, отримуючи знання за цією “дорожньою картою” не лише стає висококваліфікованим творчим спеціалістом, але й нарощує свій власний інтелектуальний капітал. Цей капітал, будучи надбанням окремого індивідуума, в той же час, є і суспільним надбанням, базою формування інноваційної економіки.

Саме освіченість індивідуумів сприяє згуртуванню нації, закріпленню соціальної єдності. Інвестиції у вищу освіту формують високопрофесійних спеціалістів, магістрів, науковців. Праця кваліфікованих людей здійснює найбільший вплив на темпи економічного росту та впровадження інновацій.

На нашу думку, інститути освіти та інтелектуального капіталу є фундаментом розвитку інноваційної економіки, тоді як інститут людського капіталу є його ядром. Та країна, уряд якої “робить ставку” на якісну, гарну

освіту і кваліфікованих людей – країна з інноваційною економікою, високотехнологічним майбутнім.

Варіантами підготовки інноваторів можуть бути:

- відбір абітурієнтів на базі науково-технічних гуртків і центрів, конкурсів й олімпіад з наступним розвитком талантів і навчанням їх інноваційної та дослідної діяльності. При цьому, у вузах варто створити такі навчальні плани, щоб таланти не загубилися і не втратили свого творчого потенціалу, а максимально його розвинули, навчилися методам як винахідливості, так і інноваційній діяльності;

- курси підвищення кваліфікації;

- обмін досвідом всередині університетських кластерів, з тим щоб спеціалісти інноватори мали можливість вивчити передовий досвід комерціалізації інноваційних розробок, адаптувати цей досвід до своєї роботи і особливостей на базі бізнес-інкубатора [611, с. 86].

Реалізація обраного Україною інноваційного шляху розвитку потребує, перш за все, вирішення розглянутої вище проблеми підготовки принципово нових кадрів з якісною кваліфікацією. Вони повинні бути зорієнтовані на науково-технічну творчість та формувати новий формат інститутів людського та інтелектуального капіталів, якого вимагає ринок інновацій і економіка інноваційного типу.

Готуючи спеціаліста-інноватора в рамках запропонованої нами “дорожньої карти” на базі відповідних інститутів (рис. 5.19), на “виході” ми отримаємо інноватора з наступними особистісними характеристиками:

- креативність, з розвинутою інтуїцією, здатністю до ризику та вмінням прораховувати можливі ризики і передбачати основні з них;

- цілеспрямованість в досягненні поставлених цілей, працелюбність, комунікабельність, з прагненнями до пізнання і створення нового;

- володіння декількома іноземними мовами, здатність представити результати виконаної роботи та захистити їх;

- здатність виділяти ключові переваги інноваційного проекту, що просувається на ринок;

- досконале володіння інноваційними й інформаційними технологіями, обізнаність щодо найновіших науково-технічних досягнень, інформації з інновацій та інноваційної діяльності;

- здатність вирішувати науково-технічні проблеми, що виникають;

- володіння формами організації й управління інноваційною діяльністю.

Запропонована нами “дорожня карта” з підготовки інноватора базується на ряді компетенцій, зміст яких представлено на рис. 5.20.

Компетентнісний підхід покликаний підвищити конкурентоспроможність випускників-інноваторів на ринку праці. В ньому акцент зроблено не лише на процесі викладання, його змісті та часах (параметри “на вході”), а й на очікуванні результати “на виході” (знання і вміння студентів). Освіта “від результату” має стати основою реформування вищої школи в Україні.

Компетенція, окрім професійних знань та вмінь (що характеризують кваліфікацію), включає такі якості, як: ініціатива, співробітництво, здатність до роботи в групі, комунікативну здатність, вміння вчитись, оцінювати, логічно мислити, відбирати і використовувати інформацію. Розв'язання вищезазначених проблем сприятиме інновазації економіки країни.

Отже, розвиток вищої освіти України потрібно розглядати, як пріоритет державної політики, а у практиці сучасного бізнесу, як ключовий фактор конкурентоспроможності на ринку інновацій. Це спричинено тим, що система вищої освіти формує інноваційний потенціал економіки і бере участь в інноваційному процесі країни і за її межами. Інноваційні науково-виробничі комплекси на базі провідних ВНЗ України разом із інфраструктурними об'єктами навколо них, налагодженими зв'язками з бізнесовими структурами та науково-дослідними університетами дозволять забезпечити високу якість підготовки фахівців у сфері наукової й інноваційної діяльності.

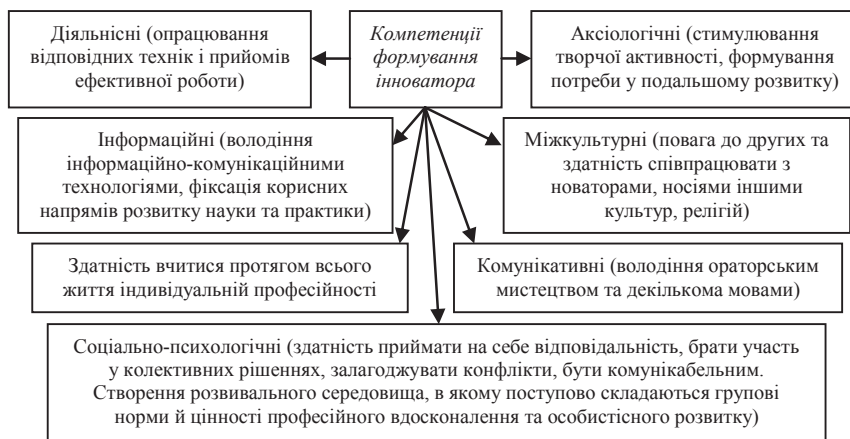

Рис. 5.20. Базові компетенції підготовки українського інноватора (складено автором на основі джерел 377, с. 103; 612, с. 89–91)

В основі цих зв'язків має лежати колаборація, партнерство влади, науки і бізнесу з метою модернізації. Це дасть змогу напрацьовувати досвід, отримувати доступ до найбільш цікавих і перспективних технологій та інноваційних ідей, запускати інноваційні проекти.

Наявність вдалої (успішної) практики взаємодії бізнесу та влади дасть змогу залучити до перспективних інноваційних проектів закордонних інвесторів. Так, українські ФПГ зацікавлені у розвитку високотехнологічних кластерів, але все ж вони бажають чітко прописаних норм, правил інноваційного вектору розвитку, визначеного урядом. Наявність чіткої, недвозначної, реальної у застосуванні нормативно-правової бази та успішно працюючих інститутів влади, сприятиме підвищенню рівня довіри та

зміцнень співробітництва між бізнесом і владою.

Інноваційна політика великих компаній, ФПГ та корпорацій повинна базуватися на тому, що у випадку виникнення на вказаних структурах будь-якої перспективної ідеї (з можливістю реалізації на її основі інноваційного проекту), вони (бізнес-структури) зобов'язанні будуть виділити зі свого кадрового складу ініціативну групу, створивши мале інноваційне підприємство. Для такого підприємства слід послабити адміністративні бар'єри, які притаманні великим корпораціям.

Зазначенні інструменти та регулятори сприятимуть становленню і розбудові успішної національної інноваційної економіки. Інновації – це потенційна додана вартість, яку залежно від природи можна використати для якісного зростання. Однак, у цій справі не повинно бути ніяких пауз і тим паче парадоксів. Прагматизм організаційної та інституціональної дії, разом із соціальною відповідальністю [613, с. 52], повинні бути в основі інноватизації економіки. Інституціоналізація сучасного господарського порядку в напрямі створення постіндустріального суспільства повинна враховувати особливості еволюції соціальних цінностей, які домінують в господарському порядку [596, с. 37] сьогодні.

Отже, можемо зазначити, що процес формування сучасної інноваційної моделі економіки, на всіх рівнях економічної агрегації, має бути невід'ємною складовою стратегії соціально-економічного розвитку України. Результатом створення такої моделі стане становлення та розвиток принципово нової системи формування економічних ресурсів, орієнтованої на досягнення стратегічних цілей розвитку економіки і суспільства.

ВИСНОВКИ

У монографічному дослідженні здійснено науково-теоретичне узагальнення теорії інституціоналізму та теорії інновацій, запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо інституціоналізації інноваційної економіки. Проведене дослідження дало змогу сформулювати наступні загальні висновки теоретико-методологічного і науково-практичного характеру, що відображають вирішення завдань відповідно до поставленої мети:

1. Доведено, що людина виступає, як об'єкт і суб'єкт інноваційного процесу та суспільства знань. Вона є розробником (новатором, інноватором), розповсюджувачем і споживачем інновацій. Від рівня інноваційної культури індивідуума, його успішної діяльності, залежить якість системи "інновація – знання". При цьому, людина є головною в даному процесі, як творець і носій всіх елементів як інноваційної культури, так і знань. Індивідуум є одночасно й споживачем інновацій. Під час інноваційної діяльності формується новий тип інноватора, що має здатність до розкриття творчих можливостей, креативності. Виходячи з цих наукових позицій представлено теоретичне обґрунтування концепції інноваційної економіки, що формує уявлення про гносеологічні особливості та розуміння антропологічного виміру інституціонального базису інноваційної економіки.

Розкрито концепцію антропоцентризму в економічній теорії, що базується на динамічному розвитку самої людини. Суспільні системи, як історичні системи, розвиваються і змінюються тому, що змінюються самі індивідууми, які в них діють. На противагу попереднім концепціям (механістичній та органічній), які вважали економіку як статичну та незмінну, економічна теорія розглядає економічну систему в динаміці. Людина існує не лише у певному часі та просторі, але й в історії, а тому на її поведінку потужний вплив чинить динаміка суспільного життя, зокрема економічна, інноваційна діяльність. Економічна система – це система суспільна, яка змінюється та діє тому, що змінюються й діють люди. В економічній теорії в основі дослідження концепції "антропоцентризму" лежить економічний підхід, що вивчає "людину економічну" та соціально-економічний напрям, який розглядає людину, як творчу особистість. Концепція "людина економічна" базується на тому, що в індивідуума ключовим стимулом поведінки є досягнення особистого економічного зиску.

Для концепції "людини творча" притаманна значна інформованість людини про світ, в якому вона живе. Для суспільства характерними є потреби у вищому рівні освіти, культури, науки. В даній концепції потреби є багатограничними та динамічними. На перший план виходять потреби у свободі творчого самовираження і духовного визначення, вільного вибору суспільно-політичних поглядів й типу культури. Креативні здібності індивідуума є більш значущим фактором, аніж гроші. Соціально-

економічний напрям концепції “антропоцентризму” дає змогу побачити індивідуума, як всебічно розвинуту особистість.

Монографічне дослідження підтвердило і той факт, що людина як основний суб’єкт і об’єкт економічних процесів в більшій мірі ще залежить від економічного раціоналізму. Для перетворення її в соціально-розвинутого індивідуума-новатора потрібно при проведенні будь-яких перетворень в країні володіти знаннями принципів і закономірностей перетворюючих процесів. Саме такого роду знання мають стати основою будь-яких реформ в Україні, в центрі яких стоїть Людина.

2. Запропоновано методика структуризації теорій інновацій на основі узагальнень основних положень матричного методу, де критеріальною ознакою виступає рівень економічного розвитку, а саме: мега-, макро-, мезо-, мікро-, нанорівень. Матрична структура теорій інновацій дає ширше уявлення про застосування тих чи інших теорій інновацій відповідно до різних рівнів економічної агрегації, з вдалим їх поєднанням та можливістю ефективної практичної реалізації. Вважаємо, що актуальною для економіки України є практична реалізація концепцій економічного антропоцентризму та національних інноваційних систем в рамках парадигми закритих і відкритих інновацій Г. Чесбро, моделі потрійної спіралі Г. Іцковіца й теорії просторової дифузії інновацій Т. Хегерстранда.

3. В свою чергу, застосування даної методики дало змогу визначити особливості нової економічної парадигми інноваційної економіки через ключові інститути (інститут ринку інновацій, інноваційної культури, нової якості, влади, людського капіталу, ресурсів) на основі біфуркаційного розвитку та ціннісно-ментальної і творчо-розбудовчої людської інноваційної діяльності, де визначальна роль відводиться науці й знанням, а техніка і технології, орієнтуючись на наукові відкриття, забезпечують економічне покращення, зростання та інтенсифікацію виробництва на базі впровадженнь нововведень й модернізації під час біфуркаційного періоду в точці флуктуації, що має три траєкторії майбутнього розвитку в інноваційній економіці: руйнування, прогресивний і регресивний розвиток.

При цьому у вузькому значенні, інноваційна економіка – це сукупність взаємопов’язаних і взаємодіючих структур (великі та малі підприємства, інкубатори, технопарки, науково-дослідні лабораторії, університети), які зайняті виробництвом та комерціалізацією наукових знань і технологій в межах національних кордонів, взаємодія яких забезпечується комплексом інститутів економічного, соціального й правового характеру та такими, що мають свої традиції, норми й культурні особливості.

Дане визначення, у свою чергу, передбачає відповідний спосіб мислення, психологічний настрій індивіда і суспільства, адекватні ментальні моделі, що узгоджені із задекларованою системою правил, незалежно від рівня та способу їх формалізації.

У широкому розумінні, інноваційна економіка з позиції інституціоналізму

– це економіка з високим рівнем знань та високим духовно-моральним наповненням, в якій суб'єкти господарства й галузі розвиваються з допомогою генерації інноваторами інновацій, що трансформувалися з наукових та фундаментальних розробок з метою отримання надприбутків.

4. Запропоновано теоретико-методологічне обґрунтування умовної моделі еволюційно-біфуркаційного просторово-часового формування, становлення і розвитку “нових” інститутів інноваційного розвитку внаслідок модифікації формальних й неформальних інституцій, змін в інституціональній, науково-технічній, технологічній та соціально-економічній структурах, “затухання старих” інститутів розвитку в результаті невідповідності новим ринковим умовам господарювання, незатребуваності або їх модернізації, адаптації, хабітуалізації.

5. Дано уявне авторське представлення математичної функції становлення “нових” інститутів інноваційного розвитку під впливом інституціональних, науково-технічних та технологічних змінних. Виявлено, що оптимальна для інноваційних умов форма синтезу порядку і хаосу, визначається особливістю для даних умов формою крайностей типу: “старі” інститути розвитку – “нові” інститути інноваційного розвитку; економіка низьких технологій – економіка високих технологій; песимізм консерватора – оптимізм новатора.

6. Запропоновано інституціоналізацію інноваційної економіки розглядати і вивчати дуалістично. По-перше, як стабілізацію, адаптацію, закріплення існуючих (“старих”) інститутів. По-друге, як створення, формування та хабітуалізацію “нових” інститутів. З'ясовано, що інституціоналізація інноваційної економіки характеризується різноплановістю і суперечністю, існуванням традиційних й інноваційних форм та методів, відповідає вимогам глобалізації, віртуалізації, модернізації, регіоналізації.

При цьому, в широкому значенні, під ПЕ розуміється процес виникнення та становлення інноваційних інституцій (формальні і неформальні норми, правила, традиції, звичаї) як механізму дії нових інститутів інноваційного розвитку (самостійні структури на зразок бізнес-інкубатору, ризикового підприємства) та трансформації “старих” інститутів розвитку з урахуванням їх синергізму, при цьому інституціональне забезпечення інноваційної економіки формує інституціональні умови, які надають цьому аспекту функціонування суспільно-економічної формації певної впорядкованості, організованості, передбачуваності, хабітуалізованості.

У вузькому значенні, під ПЕ вбачається процес становлення і розвитку її інституційних одиниць, що впроваджують певні інституції в інноваційну діяльність, а також упорядкування інноваційної діяльності через встановлення правил інноваційної поведінки за існуючих неформальних норм та забезпечення виконання цих правил за допомогою механізмів спонукання, стимулювання, заохочення. До інституційних одиниць інноваційної економіки віднесено системоутворюючі інститути, формуючі інститути та інститути, що визначають подальшу траєкторію розвитку

економіки інноваційного типу (наприклад, інститут венчурного капіталу, інститути спільного інвестування, Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, Державний департамент інтелектуальної власності та ін.).

7. Здійснено:

- таксономію інституцій інноваційної економіки, в якій виділено шість їх видів, серед них: соціетальні особливості та цінності. Враховуючи принципи, в рамках яких здійснено таксономію (форми прояву, рівень функціонування в економіці, принципи організації і функціонування, чинники інституціональних змін), вдалося з’ясувати чинники та перешкоди, що виникають під час становлення інноваційної економіки. При цьому, під інституціональними змінами запропоновано розуміти безперервний процес кількісно-якісних і сутнісних змін та перетворень різних соціальних й економічних інститутів;

- класифікацію інститутів інноваційної економіки, виходячи з трьох нових класифікаційних ознак – за ступенем та рівнем економічної ефективності, за рівнем організованості, за тривалістю (терміном існування);

- структурування ментальних правил та норм інноваційної економіки відповідно до рівнів інституціональної платформи (мега-, макро-, мезо-, мікро-, нанорівень), що дало змогу зорієнтувати суспільство у формуванні нового національно інноваційного мислення і врахувати інерційність, як одну з важливих особливостей української ментальності;

- класифікацію критеріїв інституціоналізації інноваційної економіки шляхом появи таких критеріїв, як: актуальність (сучасність), універсалізм-партикуляризм; організований скептицизм;

- внутрішнє структурування фінансово-промислових груп (ФПГ) шляхом виділення в ній: 1) інтелектуального ядра, яке є центром науково-інноваційного потенціалу. До складу даного ядра можуть входити науково-освітні інноваційні кластери, інноваційні хаби, науково-дослідні інститути. Інтелектуальне ядро, на наше глибоке переконання, повинно знаходитись у тісній взаємодії з інноваційним ядром. За таких умов, є всі шанси відчуті дію “потрійної спіралі”, де наука й освіта – інтелектуальне ядро у ФПГ, бізнес – промислове ядро; 2) виокремлення офіційних і тінювих “бізнес-ангелів” у структурі інноваційного ядра. Це викликано тим, що венчурні фонди, на яких покладаються великі сподівання щодо інвестування інноваційних проєктів, знаходяться на початковій стадії становлення. Офіційні норми та правила венчурних фондів, не в повній мірі працюють в Україні і мають суперечливі, незавжди дієві механізми залучення коштів з даних фондів. Економіка України з її суб’єктами господарювання в інноваційній сфері вже сьогодні потребує належного фінансового “вливання”. Такі “вільні” кошти є у тінювих та офіційних “бізнес-ангелів”;

- класифікацію інституціональних факторів інноваційної економіки (інституційно-економічні, інституційно-політичні та правові, інституційно-

соціальні, інституціонально-психологічні та культурні, загально-інституціональні) на основі узагальнень основних положень, що представлені в інституціональній економічній теорії при дослідженні інноваційної економіки;

- структурно-функціональне моделювання (“модель-павутина”) інноваційної економіки України та її інституціонального вектору розвитку в напрямі побудови технологічних платформ і формування технопарку за активної участі коворкінг-центру.

8. Проаналізовано інститути венчурного інвестування, які є новими інститутами, та все ж з характерними ознаками зрілості. Серед цих ознак: визначеність функціональної якості і місця в структурі інституційного середовища інноваційної економіки, здатність норм поведінки венчурних інвесторів до самовідтворення у часі й просторі, можливості впливу на інституціональне середовище.

9. Дано авторське розуміння інституціонального устрою інноваційної економіки під яким запропоновано розуміти встановлений інституціональний порядок на всіх рівнях економічної агрегації в межах інституціонального середовища економіки інноваційного типу з відповідною системою організації та інституціональною структурою її інституційних одиниць. Це, в свою чергу, дозволило удосконалити:

- потенційну матричну інноваційну інфраструктуру економіки України за сегментами, яка розкриває виробничо-технологічну, фінансово-економічну, експертно-консалтингову, інформаційно-комунікаційну, кадрову складові та виокремлює в повноцінні інфраструктурні складові збутову, маркетингову, патентно-ліцензійну діяльності;

- організаційну структуру інноваційної економіки, шляхом появи в ній інноваційних хабів, віртуальних інноваційних бізнес-структур, горизонтальних та вертикальних науково-технологічних альянсів;

- організацію інноваційної діяльності підприємницької структури шляхом дії “вітряка інновацій” в рамках інноваційного ланцюга ідея → нова (або вдосконала) технологія → лабораторний зразок → комерційний зразок → пробна серія → мала серія → серійне виробництво з модифікацією продукту;

- інституціональну будову венчурної підприємницької структури (складовими якої є: інноваційне мислення, підприємницький етос, соціетальне ядро) та її взаємозв'язок із зовнішнім інституціональним середовищем, а саме: галузевими інститутами-підприємствами, інститутами регіонального інноваційного розвитку, державними і міжнародними інститутами;

- інститут соціально-корпоративної відповідальності за рівнями, де окрім існуючих рівнів соціального зобов'язання, реагування і чутливості, виокремлено соціальну сприйнятність.

10. Зроблено найбільш важливі висновки після проведеного порівняння інституціонального базису інноваційної економіки різних країн, що

полягають в наступному:

- інновації в країнах ОЕСР є продуктом системи виробництва, розповсюдження і застосування знань та, в сучасному розумінні, сформувався як економічне явище постіндустріального суспільства. Україна ж знаходиться на індустріальній стадії розвитку. В українській економіці переважають інновації, які не пов'язані з науковим процесом;

- у США, Канаді, Японії, Китаї, країнах Західної Європи спостерігається високий рівень інноваційної активності, розвинута мережева взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності. В Україні – незначна кількість суб'єктів інноваційної діяльності обумовлює труднощі застосування принципів мережевої взаємодії. Здійснений нами аналіз засвідчує, що лідерами в сфері інновацій є США, країни Південної та Західної Європи, Ізраїль і Японія. Стрімку модернізацію власних соціально-економічних систем демонструють країни Східної Європи, ряд країн, що реалізують національні стратегії імітації, тобто наслідування (Таїланд, Малайзія, Бразилія) та прийому інновацій (ОАЕ, Мексика, Аргентина, Чилі);

- у постіндустріальному суспільстві спостерігається відносна однорідність територіальних інноваційних систем і яскраво виражені процеси глобалізації економіки. Для нас характерна географічна віддаленість та роз'єднаність регіональних інноваційних систем різного типу.

11. Засвідчено досвідом постіндустріальних країн, що перехід України до економіки інноваційного типу з ринковими інститутами, які ще не набули достатнього розвитку, має відбуватися за умови ефективної інституціональної інфраструктури. Інститути інноваційної економіки та інші складові інституціональної інфраструктури повинні формувати обмежувальні рамки, стабільне середовище для нормального розвитку економіки, тобто інституційний лад інноваційної економіки.

При цьому, під інституційним ладом інноваційної економіки запропоновано розуміти встановлений основними законами в сфері інновацій, порядок організації і функціонування інститутів інноваційного розвитку, системи суспільних відносин, що складаються в ході інноваційної діяльності та інституційно гарантуються, забезпечуються й регулюються законами, постановами, наказами про інноваційний розвиток. Інституційний лад інноваційної економіки – це встановлена основними законами інноваційної сфери впорядкованість інноваційної системи з тісними та послідовно-закономірними зв'язками її інституційних одиниць.

12. Виявлено, що інноваційний процес супроводжується дестабілізацією/флексибілізацією ринку новаторів/інноваторів внаслідок прискореної зміни вимог до кваліфікації, зміни старих і появи нових професій. Звідси – потреба в постійному навчанні та перекваліфікації індивідуумів, яка стає важливим фактором успішної кваліфікованої інноваційної діяльності. Відсутність умов для швидкої професійної переорієнтації призводить до маргіналізації тих, хто не зумів або не мав

можливості долучитися до загального ритму безперервних змін.

13. Запропоновано інституціоналізацію інноваційної економіки на мікрорівні розглядати з двох позицій. По-перше, через формування ефективного інституціонального середовища, як комплексу формальних і неформальних норм, що регулюють правила “ринкової гри”. Інституціональне середовище повинно містити стимули (перш за все, економічного порядку), які б робили вигідними, корисними й ефективними впровадження новачій для підприємницьких структур.

По-друге, з позиції організаційних форм, наприклад підприємницьких структур, що створюються економічними агентами в межах вищевказаних правил і норм шляхом контрактації. Внутрішнє середовище підприємницької структури через такий його елемент, як організаційна культура, повинна включати систему стимулів, яка б спрямовувала інноваційну діяльність працівників усіх рівнів на активне сприйняття інновацій.

14. З’ясовано, що у зв’язку з процесом кластеризації, багатом економічним системам, притаманний хвилеподібний (а в окремих випадках скачкоподібний) розвиток за рахунок внутрішньої реконфігурації. Цей факт дає змогу (об’єктивний історичний шанс) країнам, економіки яких знаходяться в стані реформування (в тому числі й Україна), здійснити “інноваційний прорив”.

Науково-методологічний підхід на основі фракталів та фасеток дозволив представити фрактально-фасеточну модель інституціонального середовища інноваційного кластера на базі інноваційного хабу, що має ключове значення за умов комплексної і системної модернізації української економіки. За допомогою фракталів та фасеток можна поелементно вивчати, регулювати і вдосконалювати роботу інноваційного кластера, при цьому, не порушуючи всю систему роботи певних територій. Інноваційний хаб повинен стати базовим ядром, центром будь-якого інноваційного кластера. Наявність потужних та ефективних хабів у кластерах дає змогу цим структурним утворенням ставати новими джерелами конкурентних переваг регіонів, змінювати традиційну структуру економічного простору країни.

15. Запропоновано:

- модель структурної взаємозалежності й когерентності ринку інновацій і ринку людського капіталу та графічне моделювання зниження ефективності (втрати через неефективність) інновацій для суспільства внаслідок переверобництва/недовиробництва інноваційного продукту на ринку інновацій;

- пропозиції щодо підвищення якості інституту людського капіталу шляхом реалізації “дорожньої карти” підготовки індивідуумів до еволюційно-прогресуючої інноваційної діяльності за участі інститутів інноваційного розвитку. Практична реалізація заходів дозволить на “виході” отримати новатора та інноватора з наступними особистісними характеристиками: креативність; цілеспрямованість; працелюбність;

комунікабельність; володіння декількома іноземними мовами; здатність представити результати виконаної роботи та захистити їх; здатність виділяти ключові переваги інноваційного проекту, що просувається на ринок; досконале володіння інноваційними й інформаційними технологіями; обізнаність щодо найновіших науково-технічних досягнень, інформації з інновацій та інноваційної діяльності.

16. Доведено, що в міру відкритості ринків та кордонів, відбувається не просто “розмивання” старої, державно-центричної системи світоустрою (Вестфальська система), а її повна заміна на метатренди (глобальні тенденції, які характеризуються довгостроковими процесами та такі, що охоплюють увесь світ і визначають вигляд та зміст “нового суспільства”, суспільства з інноваційною культурою й мисленням). Серед особливо актуальних сьогодні метатрендів, з позиції становлення конкурентної інноваційної економіки, варто зазначити: перехід до “вільного” суспільства з багатоваріантною креативною поведінкою інноваторів; інформатизація інноваційних продуктів і технологій (XXI ст. є століттям нових технологій, від Інтернету (“inter” – “між”) до Евернету (“ever” – “будь-коли”)); відмова від ієрархічних структур на користь неформальних мереж на різних рівнях економічної агрегації.

Під впливом нових Інтернет-технологій та онлайн-платформи ринку інновацій, глобальна економіка поступово “звільниться” від численних бар’єрів, що “ділять” її, і характеризуватиметься особливою “просторовою пластичністю”, яка розрахована на динамізм комунікацій та рушійну силу інновацій. Підтверджено, що інституціоналізація інноватизації економіки країни знаходиться під впливом таких глобалізаційних тенденцій, як: “індивідуалізація” та “соціалізація”.

17. Інституціоналізацію інноваційної глобалізації обґрунтовано, насамперед, існуванням її відповідних форм, процесами інтернаціоналізації, транснаціоналізації та інноваційної глокалізації, формуванням інноваційної інфраструктури глобального середовища на основі колаборації; наявністю мережевого інноваційного простору, що припускає наявність множини “нових” інститутів інноваційного розвитку, які й визначають нові правила формування взаємодії. Когерентна взаємодія та синергетичний ефект “нових” інститутів інноваційного розвитку складають внутрішню організацію інноваційно-мережевої структури (кластерні структури, інноваційні хаби, іннотехи, альянси, техніко-технологічної зони).

18. Запропоновано інноваційну глокалізацію економіки України розглядати через призму інституціоналізації і колаборації, що проявляються у формальних й неформальних взаємозв’язках через міжорганізаційні інноваційні мережі та інноваційні хаби, даючи змогу різним інноваційним економікам вступати в колаборативні відносини, інтерактивно обмінюючись явними і неявними знаннями, формуючи спільне бачення щодо адаптаційних заходів гіперзмінного середовища, тобто інститут узгодження, створюючи механізми колективного створення інновації та їх фільтрації. Ефективна

робота механізму колаборації закладає підвалини до появи під час інноваційної глобалізації технологічної сингулярності в межах інноваційно-потужних макрорегіонів. Доведено, що здатність до саморозвитку, глобальне інноваційне середовище отримує внаслідок синергетичного ефекту від взаємодії та взаємозв'язків її інституційних суб'єктів, що працюють в межах інституціоналізованої електронної інноваційної бізнес-платформи з наявним на ній інформаційними фондами on-line ринку інновацій та такою, якій притаманні всепроникність, миттєвість, багаторівневість, зворотність інформаційних зв'язків від інноватора до глобального рівня, і яка формує віртуальну реальність інноваційних продуктів/послуг.

19. Запропоновано процесно-просторовий розвиток інституціональної архітектоники економіки інноваційного типу, її суперструктур здійснювати за методологією функціонального моделювання IDEF0 на базі програмного забезпечення ERwin Model Navigator r7.3 в контексті структурно-функціональної моделі "9i" (індивідуум – інтелект – ідея – інноватор – інституції – інститути – інфраструктура – інвестиції – інновації). В рамках контекстної діаграмної моделі інституціонального забезпечення інноватизації економіки України пропонується шість функціональних її декомпозиційних діаграм, а саме: фінансово-економічне забезпечення; підготовка висококваліфікованих інноваційних кадрів; формування інноваційної інфраструктури; формування допоміжних складових структурних елементів (інститутів розвитку) інноваційної економіки, що приймають участь у реалізації інноваційних проєктів; безпосереднє виконання інноваційних проєктів; моніторинг з метою внесення коректив та напрацювань нових механізмів впливу на інноваційні процеси в країні. Інноватизація економіки можлива під впливом дії регуляторів інноваційної економіки та шляхом формування і дії "інноваційного ліфту", до складу якого входять заходи організаційно-технологічного, фінансово-економічного, політико-правового та інституціонального характеру.

20. На основі досліджень підтверджено, що в Україні "потрійна спіраль" ("уряд – наука – бізнес"), як система, лише формується. Сьогодні спостерігаються поодинокі ефективні взаємовідносини типу: "уряд – наука", "наука – бізнес", "уряд – бізнес". Але, все ж в Україні бізнес як великий, так і малий, немотивований до інновацій, наука – залишається й надалі ізольованою від практичної інноваційної діяльності. Що ж стосується уряду, то він радше диктує, ніж регулює інноваційну діяльність в науково-технологічному комплексі України.

В зв'язку з цим видається, що свій постіндустріальний "стрибок" Україна може зробити під час інституціональних змін та лише шляхом економічної модернізації. Сьогодні успіх може бути досягнутий за наявності внутрішньої політичної волі і потужної зовнішньої підтримки стратегічних партнерів України. Щодо останнього, то вони (партнери) вже активно долучилися до процесів реформування та видозмінення економіки України.

ДОДАТКИ

Додаток А

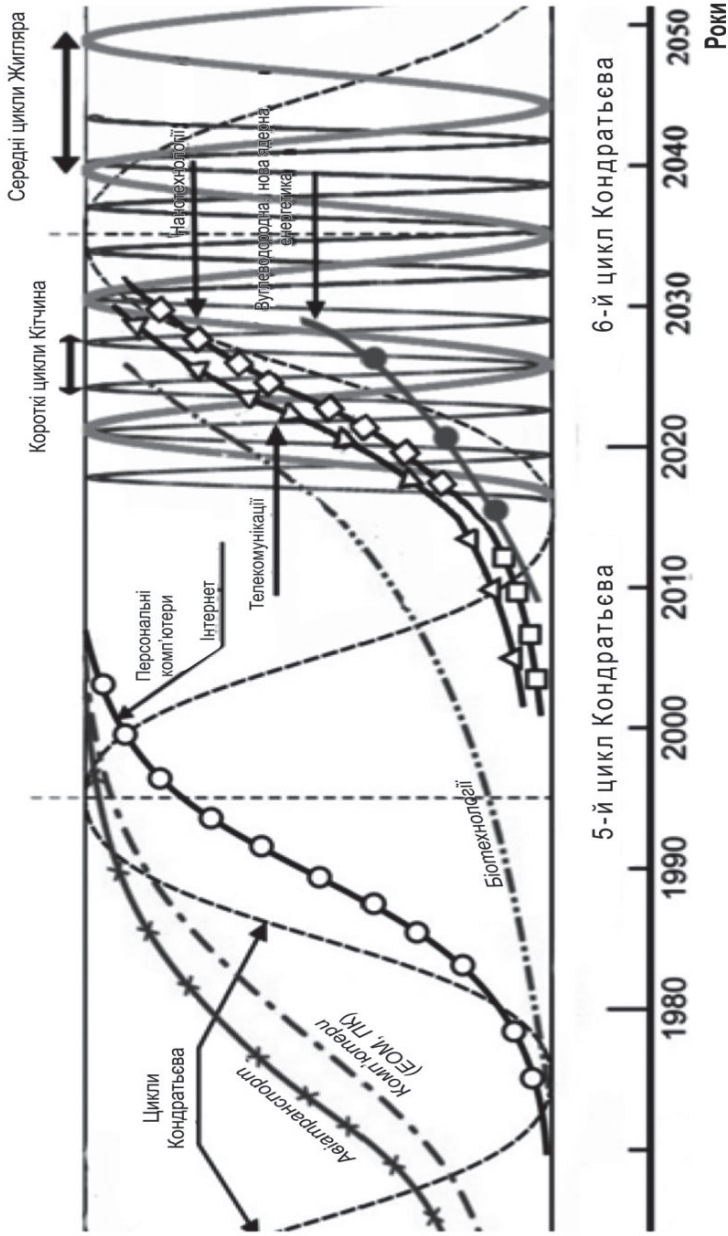

Рис. А. 1. Взаємодія економічних циклів і технологічних укладів [614, с. 255]

Додаток В

Таблиця В.1

Типологія нової економіки [47, с. 28]

<i>Класифікаційна ознака</i>	<i>Базові поняття</i>	<i>Визначення економіки</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Домінантний тип виробництва	Послуги	Постіндустріальна економіка
Рухлива сила, базовий фактор виробництва	Знання (наука)	Економіка знань
Основний економічний курс	Інновації	Інноваційна економіка
Технологічний базис	Комп'ютери, Інтернет, мобільний зв'язок	Інформаційна економіка

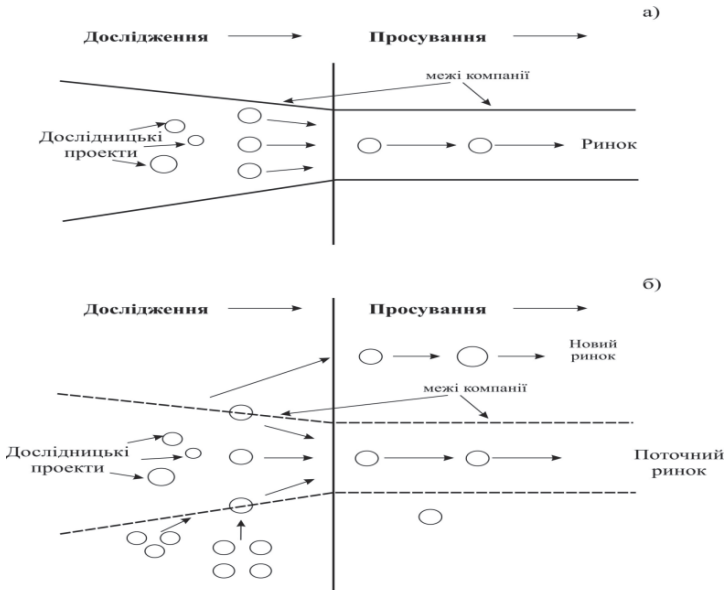
Таблиця В.2

Ідеологія формування нової економічної парадигми [47, с. 28]

<i>Індустріальна економіка</i>			<i>Постіндустріальна економіка</i>		
Фактори виробництва	Критерії оцінки	Цільова функція	Базовий фактор	Критерії оцінки	Цільова функція
1	2	3	4	5	6
Праця	Продуктивність	Економічний ріст		Самореалізація	Людина
Земля	Ресурсність			Збереженість	Природа
Капітал	Фондоозбросність			Добробут	Соціум

Порівняння принципів закритих і відкритих інновацій за Г. Чесбро [50]

Принципи закритих інновацій	Принципи відкритих інновацій
1	2
Провідні спеціалісти в нашій області працюють на нас.	Не всі провідні спеціалісти в нашій області працюють на нас. Ми повинні працювати з провідними спеціалістами в середині і за межами нашої компанії.
Щоб отримати прибуток від науково-дослідних та конструкторських робіт, ми повинні самі знайти ідею, розробити її і вивести на ринок.	На ринку є багато інноваційних ідей, які можуть принести прибуток. Відділу науково-дослідних робіт потрібно потурбуватися про те, щоб частина їх прибутку дісталась іншій компанії.
Якщо ми самі зробимо відкриття, ми перші введемо його на ринок.	Нам не потрібно бути першовідкривачами, щоб отримати прибуток від відкриттів.
Фірма, що перша виводить інновацію, є лідером ринку.	Побудувати найбільш оптимальну бізнес-модель набагато ефективніше, ніж першим вийти на ринок.
Якщо створити чимало інновацій в галузі, можна стати лідером у ній.	Якщо ми зможемо найкращим чином використати внутрішні і зовнішні інновації, ми станемо лідерами.
Ми повинні контролювати нашу інтелектуальну власність, щоб конкуренти не скористались нашими ідеями.	Ми повинні одержати прибуток від того, що інші будуть користуватись нашою інтелектуальною власністю, а ми, в свою чергу, повинні придбавати чужу інтелектуальну власність, якщо це буде сприяти розвитку нашої бізнес-моделі.

а) концепція закритих інновацій, яка використовується при управлінні НДДКР;
 б) концепція відкритих інновацій, яка використовується при управлінні НДДКР.

Рис. Г.1. Процес реалізації закритих і відкритих інновацій за Г. Чесбро [50]

Додаток Д

Таблиця Д.1

Теоретико-методологічний аналіз існуючих підходів до структуризації теорій інновацій (узагальнено автором на основі джерел [68; 69; 616; 70; 617, с. 5])

Науковці, вчені-економісти	Наукова праця	Зміст, характеристика та теоретичне обґрунтування існуючих підходів до проблем інновацій і структуризації теорій інновацій
1	2	3
Е. Уараб, К. Фланаганб, М. Ларанья	“Політика в сфері науки, технологій і інновацій: теоретичне обґрунтування регіональної політики на різних рівнях” (2008 р.)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Неокласичні підстави державного втручання в інноваційну політику (моделі економічного росту 1950-х рр.). 2. Шумпетерівська теорія ендогенного росту (ослаблення неокласичних передумов, інновації як результат навчання діями, інвестиції в дослідження та розробки). 3. Неамаршалівський підхід: індустріальні області, кластери, інноваційне бачення (емпіричне вивчення успішних інноваційних регіонів, формалізація концепції кластерів). 4. Системно-функціональний підхід до регіонального розвитку (концепція інноваційних систем). 5. Еволюційно-структуралістичний підхід до інноваційної політики (технології як явне та неявне знання, що не зводиться до інформації, дослідження рутин і загальних особливостей економічної еволюції організацій).
Г. Хосперс	“Й. Шумпетер і його спадщина в дослідженні інновацій” (2005 р.)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Неокласика (мейнстрім): екзогенні теорії зростання; ендогенні або “нові” теорії росту; введення в неокласичні моделі параметрів знань і людського капіталу; аналіз взаємозв’язків між структурою ринку, концепцією та інноваціями. 2. Еволюційний напрям: еволюційна теорія Нельсона і Вінтера; модель шумпетерівської конкуренції; OWERTY-економіка; теорія життєвого циклу продукту, фірми і галузі; теорія довгих хвиль; зв’язок інститутів та здатність до інновацій (фактори формування інноваційних підприємств, національних технологічних і інноваційних систем, нова економічна історія й ефективність адаптації та пристосування інститутів). 3. Політологія: теорія плюралістичної демократії, теорія суспільного вибору.
М. Блауг	“Економічна думка в ретроспективі” (1994 р.)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Економічні вчення про інновації “доринкової” економіки. 2. Економічні вчення та економічна теорія інновацій нерегульованих ринкових відносин. 3. Економічні вчення інновацій періоду комунікативної, соціально-орієнтованої економіки.
О. Москаленко	“Інституціональні чинники формування інноваційної економіки” (2009 р.)	<p>В рамках концептуального підходу є напрями в економічній теорії, в яких розглядаються питання інновацій:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ неокласика (неокейнсіанство, монетаризм, теорія раціональних очікувань, нова теорія економічного зростання); ✓ інституціонально-еволюційна економічна теорія

Продовження таблиці Д.1

1	2	3
		<p>(старий і новий інституціоналізм, еволюційна економіка, теорія технологічних укладів); ✓ соціально-психологічні теорії (теорія постмодерніті в економіці, теорія футурологічних суспільств).</p>
<p>О. Катигрובה</p>	<p>“Інституціоналізація інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації” (2009 р.)</p>	<p>1. Випадкові “дошумпетерівські” теорії, в яких помічено роль інновацій та їх вплив на зміну продуктивності праці (моделі А. Сміта, Д. Рікардо; теорія циклічних криз К. Маркса). 2. Класичні теорії (“шумпетерівські”), в яких інновації виступають як стимулятор появи товарів, технологій: ✓ концепція М. Туган-Барановського; ✓ концепція В. Мігчерліха; ✓ концепція “творчого руйнування” Й. Шумпетера; ✓ концепція В. Зомбарта. 3. Теорії економічного зростання в яких досліджено роль інновацій в прямопропорційному впливі на зміну продуктивності праці (теорія економічного зростання Р. Солоу; теорія економічного зростання Н. Колдора; ендогенна модель економічного зростання П. Ромера; теорія економічного зростання Ф. Агійона і П. Хоувітта). 4. Теорія економічних циклів (інновації розглядаються як інструмент подолання стагнації в економіці, як засіб отримання прибутку): ✓ концепція М. Туган-Барановського; ✓ теорія довгих хвиль М. Кондратьєва; ✓ теорія економічної динаміки, концепція “творчого руйнування” Й. Шумпетера; ✓ концепція економічних циклів К. Фрімена; ✓ концепція нерівномірності інноваційної активності Г. Шенша; ✓ концепція економічних циклів Р. Фостера; ✓ концепція економічних циклів А. Кляйнкнехта. 5. Еволюційні теорії, в яких інновації вивчаються як чинник розвитку окремих господарюючих суб’єктів та економічної системи в цілому (концепція А. Алчіана; концепція Р. Нельсона). 6. Соціально-психологічна модель, в якій інновації розглядаються як рушійна сила економічного розвитку (теорія стимулів Є. Вітте; концепція Е. Денісона).</p>

Періодизація теорій інновацій: ретроспективний аналіз (узгальнено та згруповано автором на основі джерел [5; 78, с. 6–8; 618, с. 88–90; 619, с. 381–382; 4, с. 164]).

Етап	Часперіод	Засадня характеристика	Науковці, вчені-економісти, що формували концепції та теорії інновацій
I-й етап	1910 р. – перша половина 1940-х рр.	3 На перший план виходять питання розуміння природи інновацій та їх роль у розвитку суспільства в часі (довго-, коротко- та середньостроковому періодах), взаємозв'язку інновацій та довгих циклів кон'юнктури.	4 Йозеф Алоїс Шумпетер (1883–1950). Показав у своїй праці "Дослідження підприємницького прибутку, капіталу, відсотка і ціна кон'юнктури" як у результаті діяльності підприємств розвивається капіталістичне суспільство. Головною функцією підприємства за Й. Шумпетером, є схильність до нововведень та здатність виробляювати їх у надлишковий. Й. Шумпетер не ототожнював підприємця з капіталістом, тому підприємств – це не персоналіфікація капіталу, це не набірний тілом та кров'ю капітал. Підприємств, на думку науковця, це людина ініціатор, що впродовж у виробництво нові комбінації. Ним може бути і фабрикант, і адміністратор, що має реальну владу, і директор, і засновник. Підприємство потрібно долати багато перешкод – об'єктивних, соціальних і технічних. На думку вченого, здійснення нововведень стає можливим завдяки кредиту. "Капіталістична система виробства – фактично виробла з фінансування нових комбінацій і розвивалася на ньому" [549, с. 164]. Тому сплата процентів є ланкою до технічного прогресу. Але з часом людство зникне до нововведень, і тому Й. Шумпетер оцінює історичні долі підприємств досить песимістично. В своїй праці "Капіталізм, соціалізм і демократія" [592] науковець характеризує капіталізм як динамічну систему, що ґрунтується з приватних підприємств, які займаються нововведеннями з метою отримання прибутку. Посилення монополістичних тенденцій він вважав закономірним процесом, що сприяє прогресу в умовах капіталістичного суспільства. Загрозовим фактором на його думку, є занепад підприємницької діяльності, заміна ділової активності ініціативних індивідумів роботою заслава, бюрократії і комісії. Це пов'язано із розчаруванням у приватному підприємстві, в замкнуто індивідуального капіталу акціонерним. Місце підприємця займають службовці, що отримують зарплату платі, корисливі акціонери – люди, які не здатні на винятки зарлати технічного прогресу. Михайло Іванович Туган-Барановський (1865–1919). В центрі уваги його досліджень були не інновації як такі, а проблема економічного циклу. Причиною успіху його підходу було послання історико-статистичного аналізу із теоретичним. М. Туган-Барановський наполягав на тому, що слід розмежувати накопичення позичкового капіталу і реального виробничого капіталу. Науковець досліднює довня, що промислової цикл – первинний, а торговий – вторинний; категоріальною основою циклу є періодичне створення нового капіталу, тобто фактично – інновації. Основою циклических коливань, на той час, були зміни ціни на залізо – основний конструкційний матеріал засобів виробництва. Микола Дмитрович Кондратьєв (1892–1938). Науковець показав, що кон'юнктура (в перекладі з нім. "кон'юнктура" – "послаблення обставин") виліває поняття по відношенню до родового поняття економічної динаміки. Зміни в динамічних процесах можуть бути розділені на якісні та кількісні, емоційні (безповоротні) і хвилеподібні (повертовані). М. Кондратьєв виділив чотири "емпіричні правила": ✓ перед початком фази піднесення кожного великого циклу кон'юнктури або на початку цієї, фази спостерігаються суттєві зміни в загальносвітових умовах господарювання; ✓ періоди фаз піднесення тісно пов'язані з політичними і соціальними потрясіннями (війни, революції, державні переворотні); ✓ фази спаду супроводжуються довгими депресіями в сільському господарстві; ✓ на фазах спаду середньострокові цикли характеризуються великою гостротою кризи, глибокою і затяжною депресією [1064, с. 381–382].
II-й етап	Друга половина	Підвищується роль макроекономічного аналізу.	Й. Шумпетер. В перші десятиліття після війни широкого розповсюдження набули концепції "потужного поштоку", "моделі з двома дефіцитами" (Х. Ченері, М. Бруно, А. Струотт [1065; 1066]). Натхненні досвідом індустріалізації в тогочасному Радянському Союзі, численні лідери

1	2	3	4
	1940-х – перша половина 1970-х рр.	В свою чергу, даний етап має два підетапи: на першому домінували ідеї неокейнсівців, на другому – неокласиків.	<p>“третього світу” уявляли проблему відставання своїх країн, у першу чергу, в техніко-економічному аспекті. Вони, як і російські вчені, в кінці 1980-х років досить оптимістично оцінювали можливість застосування сучасної інноваційної теорії в якості основи модернізації своїх країн. У перші післявоєнні роки лідери “третього світу” вважали достатнім введення додаткових передумов (зміних) і деяких коефіцієнтів у традиційну модель для створення адекватної моделі розвитку периферії світового господарства. Інноваційний розвиток, при такому підході, розумівся як синіони високим темпам росту. Глибокі соціальні, інституціональні зміни знаходились “в тіні”. На першому плані було розширення інвестицій і темпам росту ВНП [680, с. 7].</p> <p>Теорія “потужного поштовху” відповідала і лідерам країн “третього світу” (браж комітив вказувався як головний чинник соціально-економічного відставання країн, що розвиваються), і окремим прощаркам населення цих країн (порядження шлози рішучо модернізації та швидкого досягнення високих показників). Так як реалізація програми модернізації поклялася на чинників, з часом в країнах “третього світу” складала і соціальна група людей (державно-бюрократична буржуазія) зацікавлених в зльщенні. Важливу роль відіграли і великі корпоратії розвинутих країн, які шукали найбільш вигідні сфери застосування свого капіталу. Все це і визначило не лише високу теоретичну зацікавленість до нової концепції, але й спроб її практичного втілення (застосування) в країнах Азії, Африки і Латинської Америки.</p> <p>Інноваційний розвиток, при такому підході, розуміється як глибокі структурні зміни, що охоплюють основні галузі народного господарства. Як і в теорії самопідтримуючого росту, на перший план виходять техніко-економічні проблеми. Відсутність сучасних галузей господарства сприймалась як головна перешкода розвитку. З цієї причини, створенню сучасних галузей приділялась першочергова увага.</p> <p>Характерне для 1970-х років розчарування в маркстратичних релетах неокейнсівства [1067, с. 89] не могло не позначитися і на західних концепціях модернізації країн “третього світу”. Неокласичний парам (який конкурував з неокейнсівським) скористався ситуацією, що складалась на той час. Набувають широкого розвитку моделі С. Кузнеця і Р. Солуа [681; 607], які визначають технологічний розвиток як екзотенний фактор. В економіці розвитку з’являється нова концепція модернізації – теорія дуалістичної економіки.</p>
III-й етап	Середина 1970-х рр. – дотепер	Характеризується наявністю альтернативного макроекономічного підходу до теорій: еволюційна теорія, інституціоналізм (теорія фірм), менеджмент (управління інноваціями), компаративістика.	<p>Даний етап має два підетапи:</p> <p>I підетап (друга половина 1970-х – початок 1990-х років) характеризується появою нових ідей, залознених з еволюційної теорії, інституціоналізму (теорія фірм) і менеджменту (управління інноваціями) [556; 679; 1007; 569; 945; 577; 608; 609; 610].</p> <p>На II-му підетапі, починаючи з 1990-х років, інновації послідовно стають методами системного аналізу. Автори більше уваги приділяють питанням компаративістики (порівняльній аналіз інноваційної політики в різних країнах, дослідження шляхів та методів формування ефективних інноваційних систем ОБСР). В ці ж роки, С. Кузнец розширив плулетарське розуміння інновацій. Він продемонстрував, що інновації окрім технологічного носія і соціального характеру. Науковці Р. Нельсон і С. Уайтер (основоположники еволюційної економічної теорії) в своїх дослідженнях відзначають, що до основних факторів економічних змін, поряд з науково-технічними, потрібно відносити й організаційні процеси, який відбувається на мікрорівні. В процесі досліджень науковці розробили і застосували комп’ютерні імітаційні моделі в якості потенційних можливостей розвитку. Дослідники звернули увагу на супервизитний результат технічного прогресу для фірм, що залучені для нього. Передбачити, хто виграв від інновацій досить складно. Перетворення рутини супроводжується великими витратами. Ці витрати несуть, зазвичай, фірми-інноватори. Разом з тим, фірми, що “копіюють ці досягнення” [680, с. 8], позбавлені витрат на пошук принципово нових рішень. З цих причин часто у витрати знаходяться фірми-імітатори. До того ж не всі інновації є вдалими. В випадку невдачі переможими в конкурентній боротьбі стають фірми-консерватори.</p> <p>Науковці XXI ст. все більше уваги приділяють аналізу залежності від попереднього шляху розвитку і від початкових (базових) умов системи. Особливо це важливо для країн, що порівняно недавно перейшли до ринкової економіки, де і легальні інститути пращують у “півелі”. Це спонукає, в першу чергу, країн пострадянського простору [1067, с. 90].</p>

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Групування напрямів інноваційного розвитку відповідно до існуючих наукових шкіл (згруповано автором на основі джерел 620; 70; 617; 53; 55; 165)

<i>Напря́м</i>	<i>Предмет аналізу</i>	<i>Наукові школи, концепції, теорії</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Функціональний	Досліджуються функціональні особливості інновацій, аналізуються аспекти планування, фінансування, організації та оцінки ефективності інновацій на різних рівнях економічної агрегації. Розглядаються тенденції розвитку технологій та структура науково-технічних досліджень, методи державного стимулювання інноваційного розвитку.	Теорія інновацій Й. Шумпетера.
Системно-інституціональний (структурний, синергетичний підхід)	Предметом дослідження є інститути прав власності, аналіз особливостей укладання контрактів в інноваційній сфері, облік транзакційних витрат з погляду нової інституціональної та традиційної теорії.	Концепція інноваційної системи, концепція регіональних інноваційних систем.
Процесний (динамічний, еволюційний)	Аналізуються причини й особливості інновацій, їх класифікація, процес створення та впровадження інновацій, вплив інновацій на економічне зростання.	Сучасна теорія циклів на макрорівні, еволюційна економічна теорія Нельсона і Вінтера.
Концептуальний підхід	У предмет дослідження включаються соціально-економічні, політико-правові, соціокультурні, психологічні, науково-технологічні та інші аспекти економічної діяльності. Елементами аналізу є також інноваційні інститути та інституціонально-інноваційне середовище (суспільне і приватне).	Теорія раціональних очікувань, нова теорія економічного зростання, теорія технологічних укладів, теорії футурологічних суспільств та інші.
Філософсько-психологічний	Досліджується інноваційне суспільство як високо-інтелектуальне, що базується на інтелектуальному пізнанні. Важлива роль відводиться силі інноваційного саморозвитку.	Теорія інноваційного суспільства Б. Санто та теорія Ф. Фукуями.

Додаток 3

Рис. 3.1. Структура нового (VI-го) технологічного укладу за С. Глазєвим [54, с. 7]

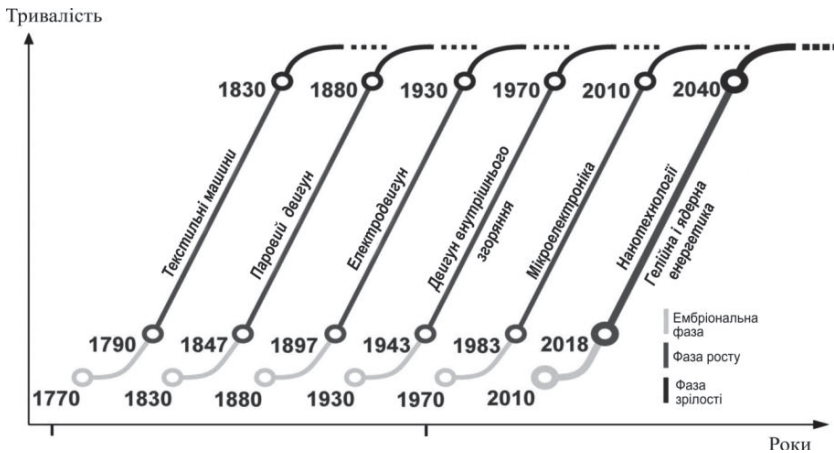

Рис. 3.2. Зміна технологічних укладів у сучасному економічному розвитку за С. Глазєвим [99, с. 3]

Додаток И

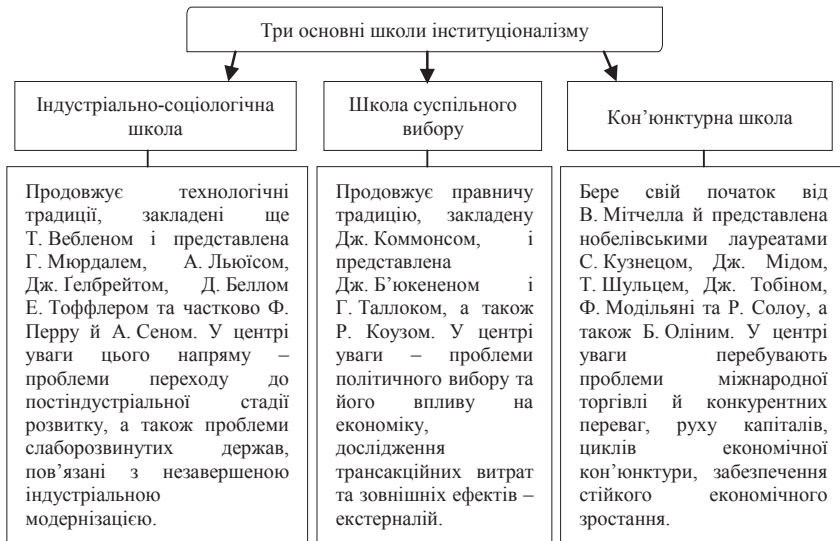

Рис. И.1. Основні школи інституціоналізму [620, с. 358]

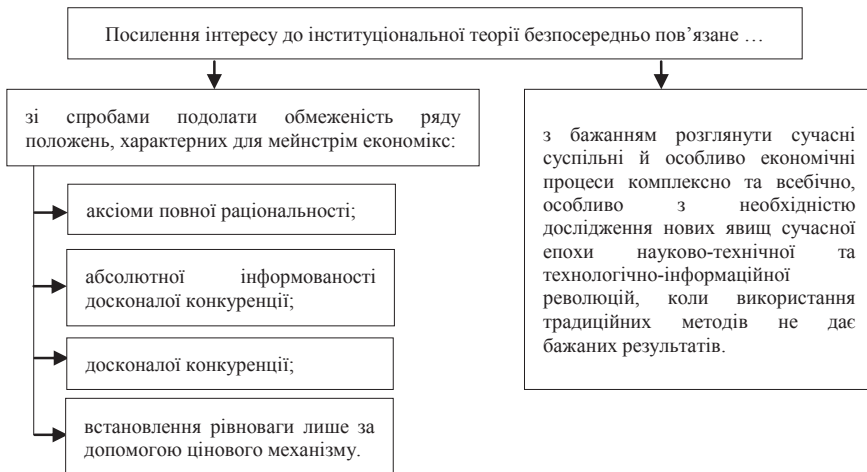

Рис. И.2. Інституціоналізм, як провідний напрям світової економічної думки [620, с. 354]

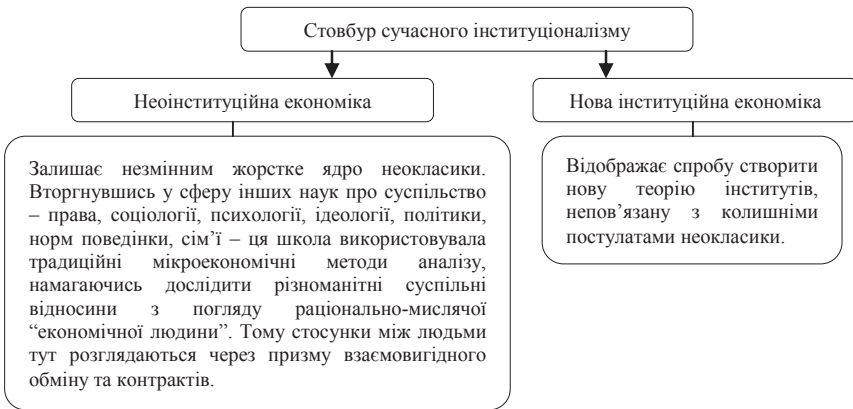

Рис. И.3. Стовбур сучасного інституціоналізму [620, с. 355]

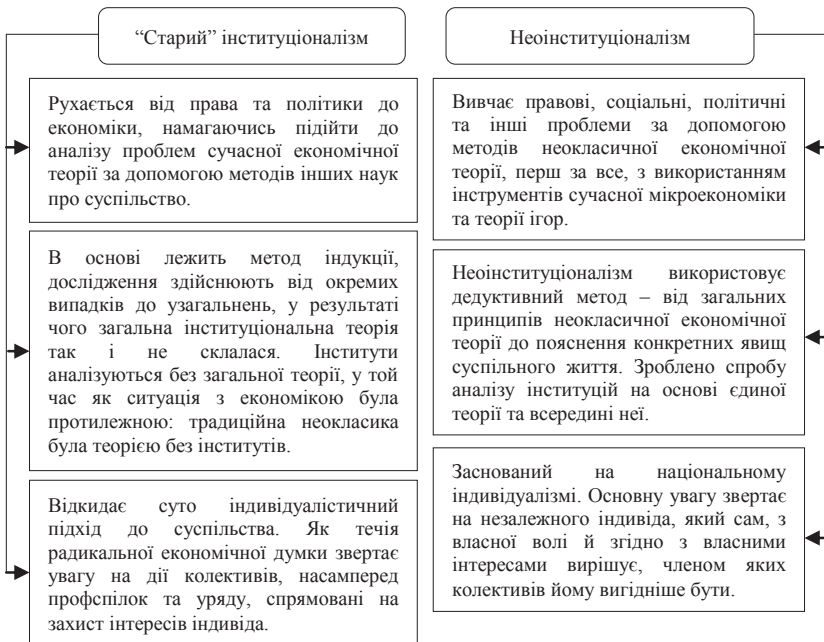

Рис. И.4. Відмінності у поглядах представників "старого" інституціоналізму та неоінституціоналізму [620, с. 357]

Рис. II.5. Сфери неінституціонального аналізу, що знаходяться на межі між “економікс” та іншими суспільними науками [620, с. 356]

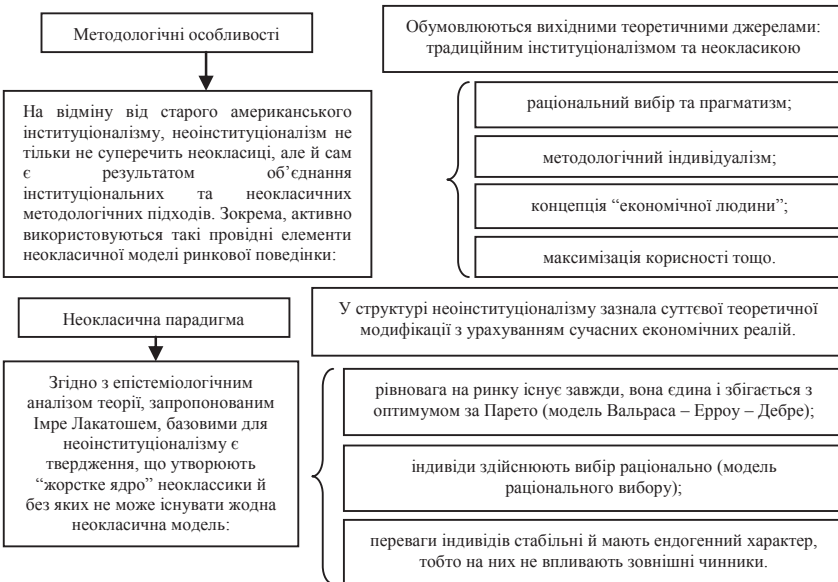

Рис. II.6. Методологічні особливості та неокласична парадигма в структурі неінституціоналізму [620, с. 360]

Додаток К

Перша хвиля Друга хвиля Третя хвиля

ХАРАКТЕРИСТИКА			
<i>Назва суспільства(цивілізації)</i>	<i>Аграрне, доіндустріальне</i>	<i>Індустріальне суспільство (цивілізація)</i>	<i>Постіндустріальне суспільство (інформаційне)</i>
<i>Хронологічні межі</i>	10 тис р тому, як наслідок першої економічної революції	XVI ст. – 1-а половина XIX ст. до 2-ї половини XX ст.	3-2-ї половини XX ст. – дотепер
<i>Темпи економічного зростання</i>	Вкрай повільне економічне зростання	Швидке економічне зростання в 1970-і рр.	Знижуються темпи економічного росту, воно стає рівномірнішим
<i>Населення</i>	Повільне, але неухильне зростання кількості населення	Значне (різке) зростання чисельності населення	Знижуються темпи зростання населення
<i>Рівень споживання</i>	Низький рівень споживання населення	Зростання споживання, рівня та якості життя	Перехід від "кількості" до "якості" життя у високорозвинених країнах
<i>Розподіл праці</i>	Навчаний у простих формах (до 300 спеціфічних ремесел)	Досиг дуже високого рівня	Попитом користуються спеціалісти широкого профілю
<i>Основний вид енергії</i>	Сила м'язів людини та тварини	Механічна енергія пари, двигунів внутрішнього згорання	Нетрадиційні види: енергія вітру, хвиль чи інша, досі невідомо
<i>Головний засіб виробництва</i>	Земля, яку обробляли 80–97% населення	У промисловості зайнято 45–65% працездатного населення	Наукові знання, інформація, де зайнято 55–75% населення
<i>Соціальна структура суспільства</i>	Жорстко ієрархічна, в основі якої нееконіомічні фактори	Опирається на майнові фактори й не є жорстко-ієрархічною	Класовий поділ поступається професійному
<i>Соціальний конфлікт</i>	Володіння і користування землею	Між працею і капіталом	Між знанням та некомпетентністю
<i>Соціальна та просторова мобільність</i>	Практично були відсутні	Суттєво зросли	Багаторазово зросли

Рис. К.1. Порівняльна характеристика трьох хвиль цивілізації [620, с. 391–392]

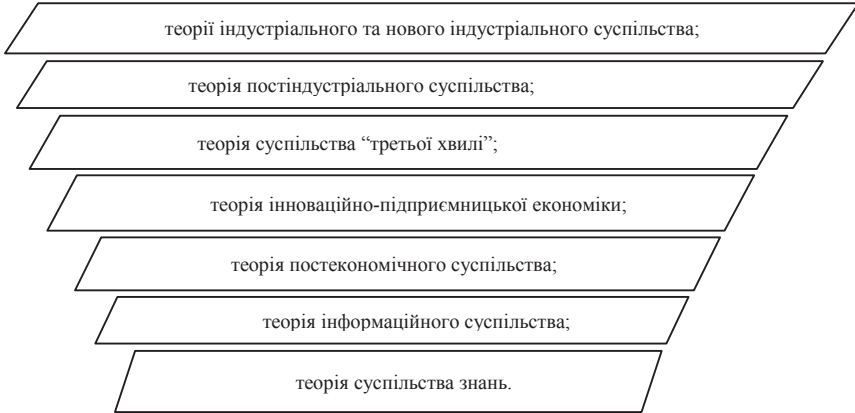
Загальна характеристика основних поглядів та ідей інституціоналістів (узагальнено автором на основі джерел [620, с. 351–376, 487–488; 6, с. 337–349, 480–503; 621])

Період	Характеристика наукового напрямку	Представник (науковець)	Основні наукові праці	Основні погляди, ключові ідеї
I	2	3	4	5
Ранній, критичний інституціоналізм	Зародження і поширення інституціоналізму	Т. Веблен (1857–1929) (соціально-психологічний інституціоналізм)	“Теорія бездіяльного класу” (1899), “Інженери та система цін” (1921)	Розкрив глибокий взаємозв’язок промислової системи й технологічних факторів з інституційною структурою суспільства. Предметом економічної науки вважав “інституції” – інстинкти людини, які проявляються в економічному житті під впливом суспільної психології (інстинкти суперництва, самообмеження).
		Дж. Коммонс (соціально-правовий інституціоналізм)	“Правові започаткування капіталізму” (1924), “Інституційна економічна теорія” (1931), “Економіка колективних дій” (1950)	Обґрунтував ідею обмеженості ресурсів, внаслідок якої конфлікти, що виникають, розв’язуються шляхом укладання трансакцій. Створив правовий варіант інституціоналізму, зосередивши увагу на вивченні діяльності юридичних інститутів, що забезпечують функціонування економічних відносин.
Ранній, критичний інституціоналізм		У. Мітчел (емпіричний інституціоналізм)	“Лекції про типи економічної теорії” (1935), “Дікми ділової активності” (1913)	Обґрунтував ряд параметрів циклічного розвитку національної економіки. Стояв на позиції того, що економічні проблеми тісно пов’язані з неекономічними, які зумовлюють поведінку і мотивацію діяльності у суспільстві.
Зрілий, позитивний інституціоналізм (30–50-і рр. XX ст.)	Дослідження демографічних проблем, соціально-економічних суперечностей, розробка пропозицій з мінімізації наслідків кризи 30-х рр. XX ст.	Й. Шумпетер (1883–1950)	“Теорія економічного розвитку” (1912), “Капіталізм, соціалізм і демократія” (1942)	В центрі уваги дослідника знаходилися проблеми динамічного розвитку ринкової системи, фактори, які забезпечують прогрес і економічний ріст. Наполягав на тому, що економічна динаміка базується на розповсюдженні інновацій в різних сферах господарського життя. Стояв на позиції того, що результатом інновацій є вплив на економічні процеси або безпосередньо на продукти.
		Дж. Кларк (1884–1963)	“Економічна теорія наслідків витрат” (1923), “Конкуренція як динамічний процес” (1961)	Трактування поведінки людини як наслідку звичок. Довів, що взаємодія монополії і конкуренції провокує фрикційний характер розвитку економіки.
		Г. Міз	“Корпоративна	Автор концепції “колективного капіталізму”. Вважав, що сучасне

1	2	3	4	5
<p>Неоінституціоналізм (60-90-ті рр. XX ст.)</p>	<p>Розробка економічних концепцій суспільного вибору трансакційних витрат, прогнози щодо розширення соціальних програм. Обґрунтування залежності економічних процесів від технологатії.</p>	<p>(1896–1982)</p> <p>Д. Норт (1920 р.н.)</p> <p>Р. Коуз (1910 р.н.)</p> <p>Дж. Гелбрейт (1908–2006)</p> <p>Дж. Б'юкенен (1919–2013)</p>	<p>революція в Америці" (1962), "Влада над цінами і суспільний інтерес" (1962)</p> <p>"Інститути, інституційні зміни і функціонування економіки" (1990), "розуміння процесу економічної зміни" (2005)</p> <p>"Природа фірми" (1937)</p> <p>"Нове індустріальне суспільство" (1961)</p> <p>"Теорія суспільного вибору" (1972)</p>	<p>суспільство за своєю суттю є колективним.</p> <p>Наполягає, що економіка функціонує в певних інституціональних рамках, де культура та ідеологія значною мірою визначають економічний розвиток. Є одним із основоположників кілометрії. Д. Норт відзначає в історії дві економічні революції: перша пов'язана з оформленням права власності на землю, друга – з появою авторського права.</p> <p>Розробив концепцію "трансакційних витрат", опрацював теорію прав власності, показав можливості трансформації зовнішніх ефектів у внутрішні витрати учасників ринкової угоди без втручання держави.</p> <p>Здійснив аналіз ролі "техноструктури" в економіці.</p> <p>Конкуренція науковця базується на індивідуалізмі, раціональній поведінці. Прихильник вільного ринкового господарства й обмеження функціонування монополізованого ринку.</p>

Додаток М

Предметом дослідження сучасних технократичних концепцій є соціально-економічні наслідки науково-технічного прогресу на різних фазах його сучасного розвитку. Центральними теоріями цього напрямку інституціоналізму є:

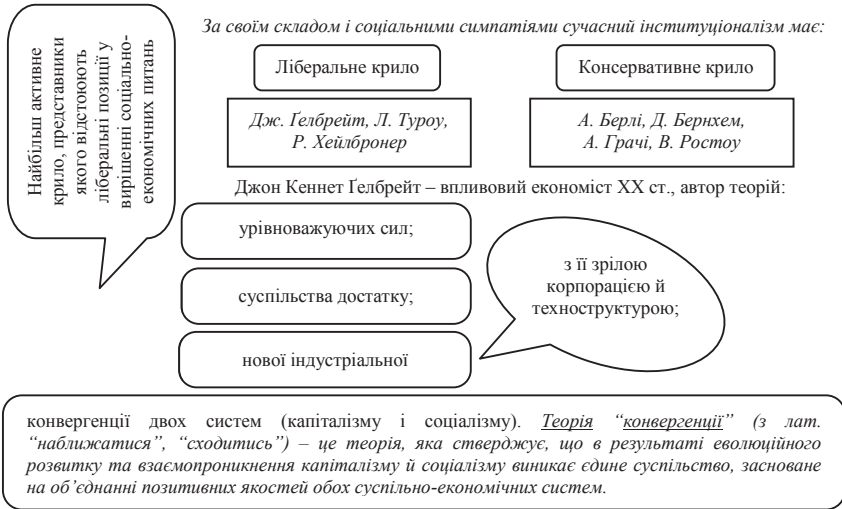

Теорії індустріального та нового індустріального суспільства виникли в 60-і рр. XX ст. й представлені дослідженнями таких мислителів-теоретиків, як Дж. Гелбрейт, В. Ростоу, Ж. Еллюль, Р. Арон. Головні проблеми, які ними розглядаються – це:

визначення стадій економічного зростання;
економічні ознаки індустріального суспільства;
посилення ролі техноструктури;
форми еволюції підприємництва та ринку.

Рис. М.1. Формування соціально-інституціональних технократичних теорій належить до 60–80-х рр. XX ст. [620, с. 374]

Додаток Н

Дж. Гелбрейт вважав, що США в період після Другої світової війни створили “суспільство загального благоденства” (суспільство масового споживання) і в цьому розумінні стали світовим лідером.

Рис. Н.1. Проблеми трансформації суспільства та теорія техноструктури Дж. Гелбрейта [620, с. 377]

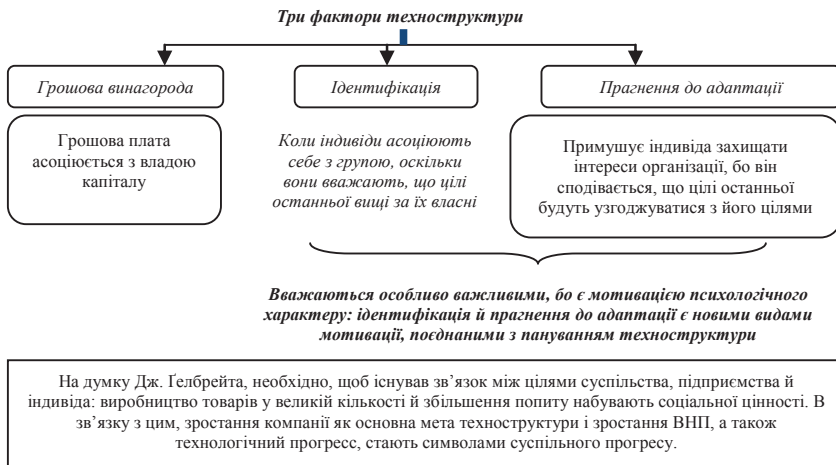

Рис. Н.2. Три фактори техноструктури [620, с. 386]

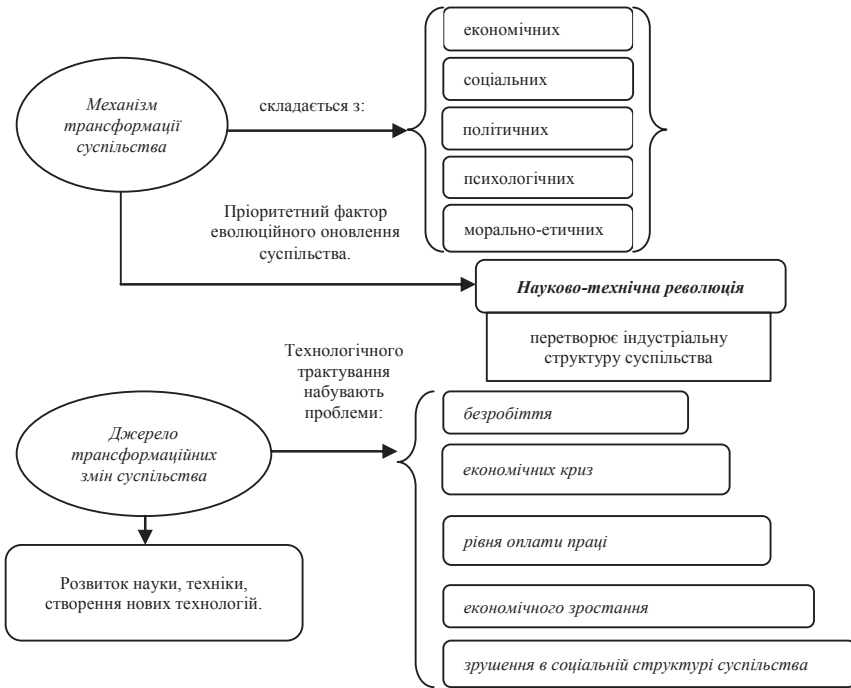

Рис. Н.3. Механізм та джерела трансформації суспільства [620, с. 381]

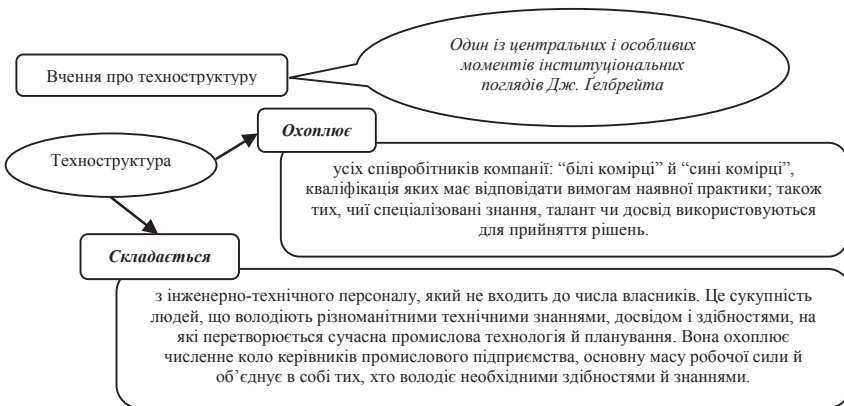

Рис. Н.4. Корпорація з її техноструктурою [620, с. 385]

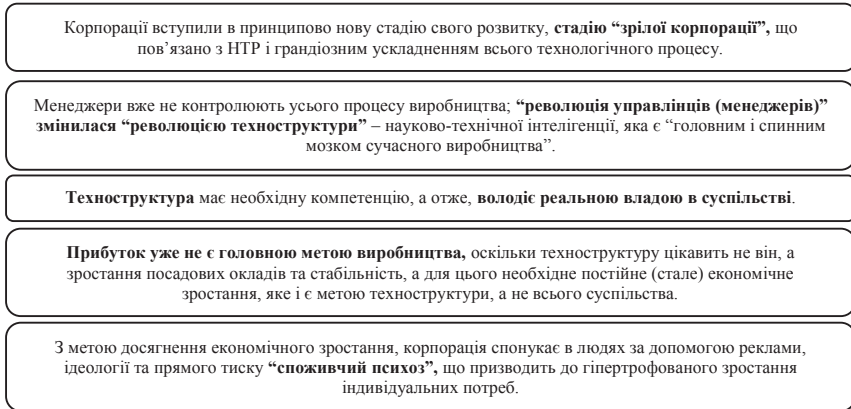

Рис. Н.5. Аналіз розвитку суспільної системи в другій половині ХХ ст. за Дж. Гелбрейтом [620, с. 389]

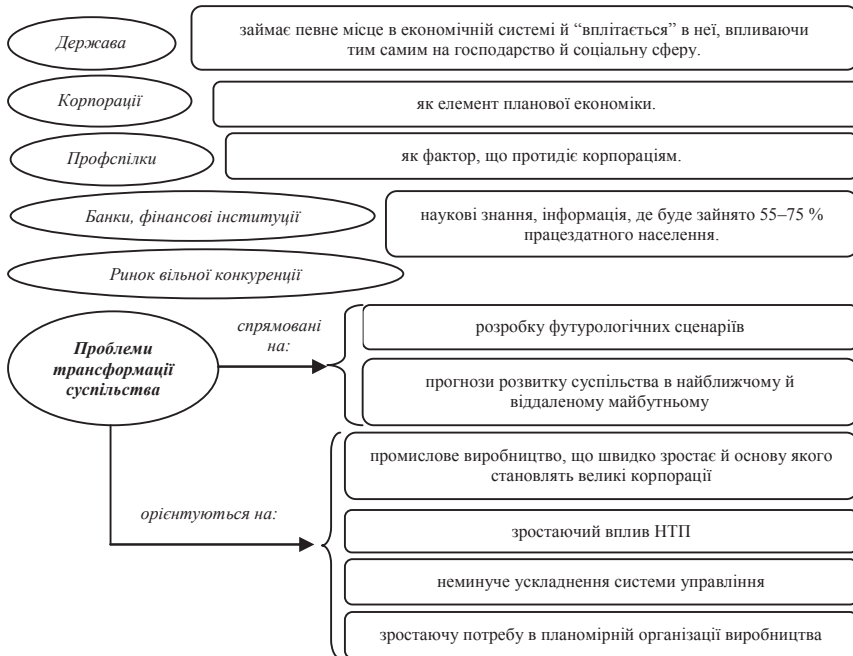

Рис. Н.6. Об’єкти дослідження Дж. Гелбрейта та проблеми трансформації суспільства [620, с. 378, 380]

Додаток П

Таблиця П.1

Теоретико-методологічний аналіз концепцій економічного зростання під впливом науково-технічного процесу (узагальнено автором на основі джерел [2; 622; 623; 624; 625; 626])

Автор	Концепція, теорія, модель	Зміст та характеристика
1	2	3
<p>Н. Колдор англійський економіст</p> <p>Р. Солоу американський економіст</p>	<p>Концепція Колдора</p> <p>“Модель Солоу”</p>	<p>Зростання продуктивності праці відбувається тією мірою, якою здійснюється технічний прогрес, що супроводжується збільшенням, забезпеченням праці і капіталу.</p> <p>За допомогою виробничої функції Кобба-Дугласа розглянуто технічний прогрес як особливий фактор зростання, який у функції є незалежною змінною. Вчений представив свій підхід за допомогою двох блоків аналізу: емпіричного і модельного. Перший репрезентує статистичні розрахунки внеску різних виробничих факторів в економічне зростання. Другий – пов’язаний з теоретичною узагальнено моделлю щодо залежності основних характеристик економічного зростання від зміни різних факторів виробництва.</p>
<p>П. Ромер американський економіст,</p> <p>Р. Лукас американський економіст</p>	<p>Модель “Лукаса-Ромера”</p>	<p>Відповідно до цієї моделі основним фактором економічного росту є ріст капіталовкладень в НДДКР і інвестиції в людський капітал. Один з висновків П. Ромера та Р. Лукаса полягає в тому, що володіння ресурсами людського капіталу і розвинутою наукою, має в довгостроковій перспективі кращі шанси росту, ніж економіка, що позбавлена цих привілеїв. Ними доведено, що найважливішим фактором економічного зростання є технологічні зміни внаслідок науково-дослідної діяльності людей.</p>
<p>Ф. Агійон англійський дослідник,</p> <p>П. Хоувітт канадський дослідник</p>	<p>Модель Ф. Агійона і П. Хоувітта</p>	<p>Відповідно до цієї моделі, економічний ріст зумовлений технологічним процесом, який забезпечується за рахунок конкуренції між фірмами, які генерують та здійснюють перспективні продуктивні і технологічні нововведення. Кожне нововведення виводить на ринок новий проміжний товар, який може бути використаний для більш ефективного, ніж раніше, виробництва кінцевої продукції. Окрім технологічного прогресу, дана модель враховує і людський капітал. В ній передбачається розподіл робочої сили на 3 категорії. Першу з них складають низькокваліфіковані робітники, які приймають участь у виробництві кінцевих товарів. До другої категорії належать кваліфіковані робітники, які здатні виробляти проміжні товари і приймати участь у науково-дослідних розробках. Третя група складається з дослідників, які займаються виключно створенням нових винаходів.</p>
<p>Дж. Гроссман (Прістонський університет) американський дослідник,</p>	<p>Модель Гроссмана-Хелпмана</p>	<p>Модель враховує можливості “переливу” капіталів для фінансування НДДКР і пропонує, за визначених обставин, формування ТНК в міру наближення до рівноважної траєкторії.</p>

1	2	3
Е. Хелпман (Університет Тель-Авіва) – ізраїльський науковець		
А. Юнг (Чиказький університет) – американський дослідник	Модель Юнга	В даній моделі, розміри ринку і рівень витрат на НДДКР можуть впливати не лише на темп росту, але і на функцію корисності нововведень для середньостатистичного споживача (через розширення асортименту пропонованої на ринку продукції).
П. Сегерстем (Університет штату Мічіган) – американський дослідник	Модель Сегерстема	В своїх дослідженнях домігся виключення “ефекту масштабу” за рахунок припущення, що з появою ключових для розвитку будь-якої галузі ідей (що лежать в основі базових нововведень), виявити нові і співставити з ними по силі економічного впливу науково-технічні ідеї стає дедалі важче. Тим самим нівелюється проста лінійна залежність, що припускалась раніше, між затратами людського капіталу і кінцевими результатами.
Т. Ейчер і С. Турновський (Вашингтонський університет) – американські дослідники	Комбінована модель ендогенного росту	Науковці сформулювали умови, за яких можливий збалансований ріст без “ефекту масштабу”. На основі аналізу побудована комбінована модель ендогенного росту, ключову роль в якій грають виробничі характеристики технологічної системи.

Особливості історико-культурного розвитку капіталізму в різних країнах обумовили формування різних варіантів концепції постіндустріального суспільства, серед яких можна виділити два основних:

ліберальний

радикальний

Ліберальний варіант спирається на американську модель капіталістичного розвитку, серед його представників – Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Е. Тоффлер, К. Бовллінг

Радикальний варіант базується на європейській моделі й найяскравіше представлений у концепціях Р. Арона, А. Турена, Ж. Фурастьє, М. Кастельса.

Переходу до постіндустріального суспільства та постіндустріальної сервісно-інформаційної економіки сприяв цілий ряд факторів:

перехід економіки від такої, де панує виробництво товарів (вторинний сектор господарства), до панування виробництва та надання найрізноманітніших послуг (третинний сектор господарства);

зміна соціальної структури суспільства – класовий поділ поступається місцем професійному;

теоретичне знання займає центральне місце у визначенні політики суспільства, а – університети, як центри зосередження цього знання, стають головними інститутами суспільства;

створення нової інтелектуальної технології, запровадження планування та контролю над технологічними змінами

Рис. П.1. Теорія постіндустріального суспільства Д. Белла [620, с. 397]

Додаток Р

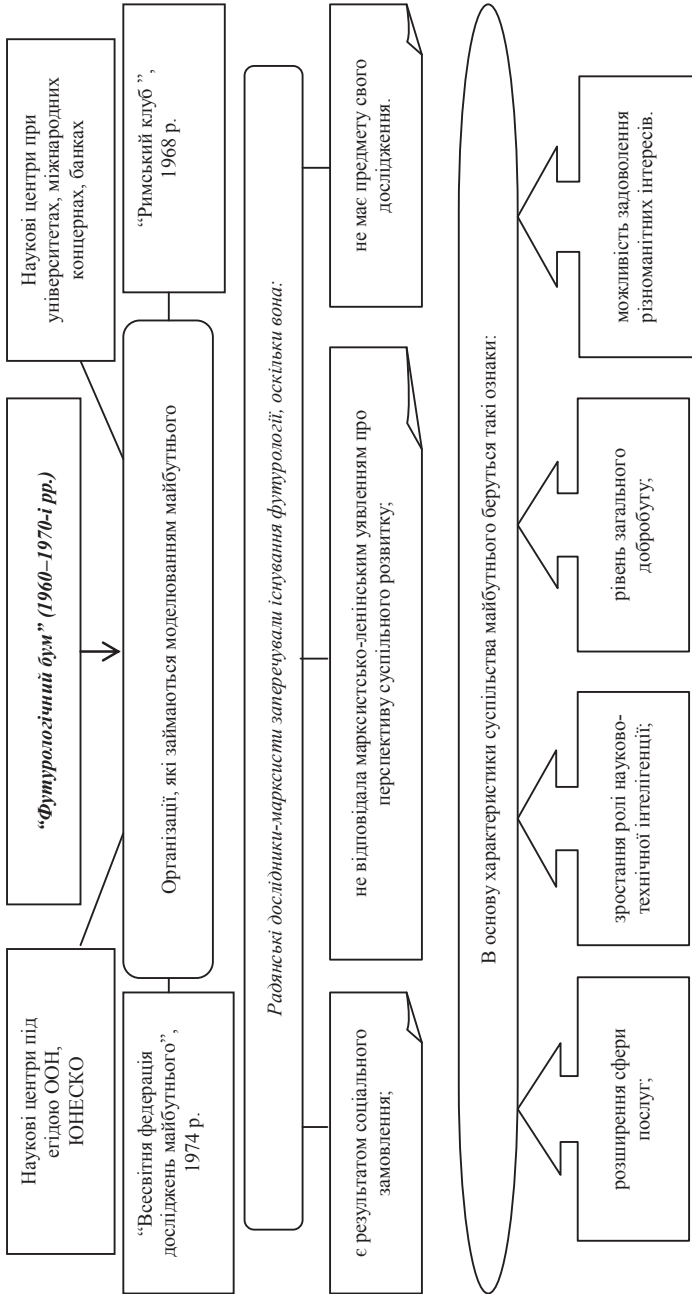

Рис. Р.1. Концепції футурології [620, с. 399]

Додаток С

Римський клуб

Заснований 1968 року з ініціативи італійського вченого А. Печей, автора праці "Людські якості" (1977). Є міжнародною неурядовою організацією, непов'язаною з політичними партіями, класами, ідеологіями. Об'єднує до 100 відомих учених, управлінців, підприємців, політичних діячів із різних країн світу.

Члени Римського клубу основними цілями своєї діяльності визначили:

- дати суспільству методичку за допомогою якої можна було б науково аналізувати проблеми людства, пов'язані з фізичною обмеженістю ресурсів Землі, бурхливим зростанням виробництва й споживання;

- застерегти людство щодо критичної ситуації, яка склалася у світі;

- визначити для суспільства заходи доцільного управління, досягнення "глобальної рівноваги".

Римський клуб переймався вивченням глобальних проблем людства, таких як: тонка озорність і загроза ядерної війни, забрудненням довкілля, виснаження природних ресурсів, зростання народонаселення та нерівності в різних країнах і регіонах.

Тригоки члени клубу щодо подальшого розвитку людства знайшли відображення в доповідях: "Межі зростання" (1972 р., Д. Медоуз), "Подолство біля поворотного пункту" (1974 р., М. Месарович і Е. Пестель), "Перегляд міжнародного порядку" (1975 р., Я. Гинберген), "Пога межами століття марнотратства" (1976 р., Д. Гарбор).

"Майбутнє не можна передбачити, але його можна винайти".

Д. Гарбор, англійський фізик і футуролог, лауреат Нобелівської премії

1990 р. виїшов перший звіт Римського клубу "Перша глобальна революція", що привернув увагу до:

участі кожного в пошуках шляхів подолання взаємопов'язаного комплексу сучасних проблем;

визнання того, що можливість конструктивних змін коріниться в мотивах і цінностях, які визначають нашу поведінку;

розуміння того, що поведінка націй і суспільств відображає поведінку окремих членів цих суспільств;

порефлексії щодо недовільності очікування відповіді на проблеми від лідерів урядів та необхідності малих, але мудрих рішень, що відображають рівень свідомості мільйонів простих людей;

забезпечення вимоги, згідно з якою будь-який привілей на індивідуальному чи національному рівні повинен супроводжуватися належного відповідальністю.

Рис. С.1. Діяльність Римського клубу та проблеми, які він вирішував [620, с. 400, 405]

Додаток Т

Таблиця Т.1

Порівняльна характеристика інституції та інститутів інноваційної сфери в доіндустріальній, індустріальній і постіндустріальній економіках (узагальнено автором на основі джерел [42, с. 3–64; 169, с. 38– 9; 163, с. 26; 120, с. 198])

Характеристика і інституціональні особливості	Тип суспільства/етапи розвитку суспільства		
	Доіндустріальна економіка	Індустріальна економіка	Постіндустріальна економіка
1	2	3	4
Переважаючий сектор	Первинний (сільське господарство)	Вторинний (промисловість)	Третиний (сфера послуг)
Основний виробничий ресурс	Сировина	Енергія	Знання
Характер виробничої діяльності	Добування	Виробництво	Обробка
Методологія	Досвід, метод спроб та помилок	Експериментування, емпіризм	Теорія ухвалення рішень, моделі, абстракції, системний аналіз
Ключові інститути	Церква та армія	Конкуренція підприємців, їх об'єднання в партнерства. Корпорації та фірми. Злиття фірм. ТНК, олігополія на світовому ринку. Державні монополії і олігополії. Концентрація фінансового капіталу. Вертикальна інтеграція	Інформація, теоретичні знання з вищою школою, як місцем формування і зосередження знань. Міжнародна інтеграція малих і середніх фірм на основі інформаційних технологій. Горизонтальна інтеграція НДДКР. Державна підтримка нових технологій та університетсько-промислового співробітництва
Технологія	Трудомістка	Капіталомістка	Наукомістка
Інститут регулювання інвестицій у людський капітал	Інститут відсутній, як такий	Інститути забезпечують суспільні і приватні інвестиції у професійну освіту. Нормою є закріплення кваліфікованих кадрів у інститутах інноваційного розвитку	Вкладання приватних інвестицій у людський капітал і підвищення рівня його капіталізації в торгах з роботодавцем
Базові професії	Фермер, робітник фізичної праці	Інженер, напівкваліфікований робітник	Науковці, вчені, фахівці, техніки
Основний тип взаємодії	Людина – природа	Людина – перетворення	Людина – людина

Продовження табл. Т.1

1	2	3	4
		людиною природа	
Інституція власності	Власність розглядається на матеріальні активи та є критерієм соціальної нерівності	Інституція захисту прав власності на інноваційні активи	Інституції захисту прав інтелектуальної власності і, в цілому, – на нематеріальні активи. Нові форми власності для програмного продукту і біотехнологій
Інституція інноваційного ринку	Не є характерною як така, для даного типу суспільства	Інституція концентрації інноваційного капіталу	Інституції ринку інновацій, переливання капіталу і перерозподіл контролю власності
Доступність інноваційних послуг	Відсутні, як така	Високі ціни на інноваційні послуги	Конкуренція між інноваційними інститутами і формування середньо-ринкових цін
Можливість отримання кредиту на реалізацію інноваційного проекту	Відсутнє розуміння інноваційного проекту	Високі витрати коштів і часу	Легкість отримання кредиту
Трансфер прямих іноземних інвестицій і технологій	Нехарактерний	Обмеження на рух капіталу, технології можуть бути застарілі	Активізація ТНК і трансферу технологій
Інституції у сфері державної інноваційної політики	Відсутня інноваційна політика, як така	Інституції інноваційної політики, в т.ч. створення стимулів і інструментів інноваційного розвитку	Інституції лібералізації і відкритості економіки
Часова перспектива	Орієнтація на минуле	Адаптація до умов	Орієнтація на майбутнє: прогноз та планування
Осьовий принцип	Традиціоналізм	Економічне зростання	Якість та рівень життя

Загальна характеристика функцій інститутів інноваційної економіки
(узагальнено автором на основі джерел [138, с. 21–22; 3, с. 29–31])

Назва функції інститутів	Зміст та характеристика функції інститутів
1	2
Координаційна	Координаційний ефект інститутів реалізується через зниження рівня невизначеності середовища, в якому діють економічні агенти. Дана функція пов'язана із зниженням трансформаційних витрат узгодження дій суб'єктів інноваційної діяльності в разі дотримання ними приписів взаємоузгоджених правил. Дійсно, за відсутності правила, що визначає дії сторін інноваційного процесу в ситуації їх взаємодії, їм довелося би щоразу спеціально домовлятися про такі дії, які максимізували б взаємну вигоду. Наявність загального правила, робить в інноваційній сфері такі витрати зайвими та прискорює процес обміну інформацією. Координаційний ефект виступає одним з тих механізмів, під впливом яких інститути здійснюють вплив на ефективність функціонування інноваційної економіки.
Обмежувальна	Полягає у покладенні додаткових витрат на тих суб'єктів інноваційного процесу (новатора, консерватора), які намагаються діяти способами, що порушують відповідне правило. Навіть у тих випадках, коли правило спеціально не вимагає певного способу дій, а окреслює широке коло можливостей, воно обмежує вихід за межі такого кола, пов'язуючи порушення із санкціями, які накладає гарант правила на порушників. Інститути можуть обмежувати доступ до ресурсів, тобто виконувати функцію обмеження в прийнятті економічних рішень. Для інноваційної діяльності та виготовлення інноваційного продукту цей факт може бути фатальним. Адже якісні ресурси, правильні їх комбінації та швидке їх залучення до інноваційного процесу визначають успіх підприємства, що працює в сфері інновацій.
Розподільча	Зміст полягає у зміні витрат і вигод суб'єктів інноваційного процесу, які дотримуються правил, порівняно з тими витратами й вигодами, які вони мали за відсутності такого правила. Розподільчі наслідки властиві не лише правилам, які безпосередньо націлені на перерозподіл будь-чого, а й будь-яким правилам, що регулюють взаємодії споживачів інноваційного продукту/послуги. Дотримання правила виключає накладення санкцій, економить витрати, які довелося б нести для координації дій. Будь-який інститут, обмежуючи численні способи дій, впливає на розподіл ресурсів економічними агентами, виконуючи розподільчу функцію.
Інформаційна (інформативна)	Полягає в тому, що будь-який інститут інформує індивідуума про дозволені і/або заборонені способи дій у певних ситуаціях. Не дивлячись на те, що інформація є наслідком певних дій суб'єкта інноваційного процесу, мають місце, в інноваційній діяльності, випадки таємної змови, що торкається інтересів третіх осіб. Саме по собі існування такої інституційної угоди жодним чином не інформує всіх осіб, чіх інтересів вона торкається, не лише про її зміст, а й сам факт її існування. Інститут може існувати, але інформація про нього може залишатися неотриманою цілою групою осіб, незважаючи на те, що вона є цікавою і корисною для них. З позиції поширення інноваційних ідей це шкодить її перенесенню до масового виробництва та можливому дублюванню вже існуючого товару/послуги. З погляду інноваційної діяльності це уповільнює розповсюдження інноваційного товару/послуги.
Спонування (стимулювання та заохочення) (від автора)	Полягає в спонуванні суб'єктів інноваційної економіки до виконання ними прямих обов'язків перед суспільством (випускати недорого та якісну інноваційну продукцію, приймати участь у формуванні державного та місцевого бюджетів, шляхом добросовісної сплати податків підприємствами, що працюють в сфері інновацій). Дана функція тісно пов'язана із залученням до виробничо-технологічної сфери іноземних інвестицій і стимулювання венчурного капіталу, переслідуючи мету інноваційного розвитку та економічного процвітання країни.

Додаток У

Рис. У.1. Класифікація інститутів за В. Соболевим [136, с. 56]

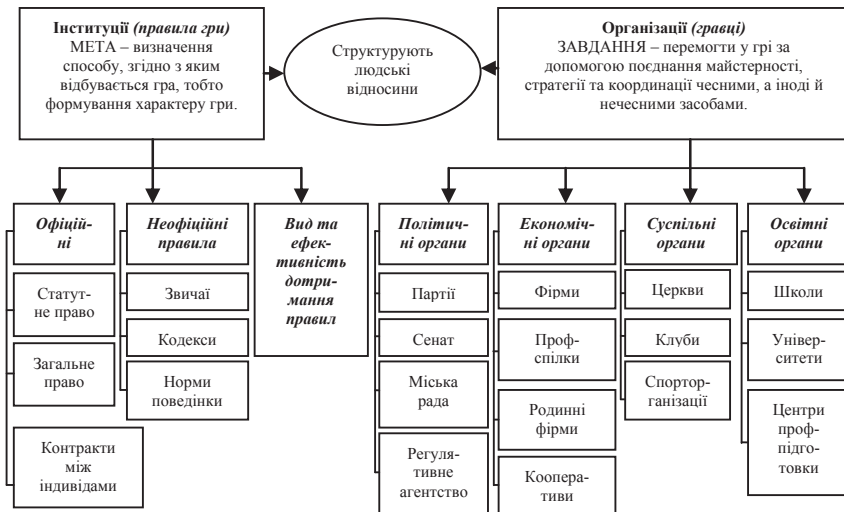

Рис. У.2. Класифікація інституцій та організацій за Д. Нормом [627, с. 1236]

Класифікація інновацій (узагальнено та згруповано автором на основі джерел [156, с. 13; 55, с. 62; 168, с. 385; 163, с. 102–104; 152, с. 58–61])

Класифікаційні ознаки	Види інновацій
1	2
За ступенем новизни та значущістю інновацій	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Інновації засновані на нових відкриттях ✓ Інновації, створенні на основі нового способу, який використовувався для відкриттів [168, с. 385]
За економічною значущістю	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Базисні, що сприяють створенню нових ринків та галузей промисловості [168, с. 385] ✓ Радикальні, що забезпечують технологічні прориви та принципово нові рішення проблем на основі нових знань [168, с. 385] ✓ Модифікаційні, що виникають у результаті адаптації нововведень до нових умов ринку [168, с. 385] ✓ Покращувальні – направлені на диференціацію і розповсюдження базисних інновацій з більш повним обліком специфічних відмінностей сфер застосування й груп споживачів [55, с. 63]
За змістом та сферою застосування	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Продуктові – створення нових продуктів, що споживаються у сфері виробництва чи у сфері споживання [168, с. 385] ✓ Екологічні – нові продукти та технології, які зменшують забруднення середовища, забезпечують очищення шкідливих викидів, безвідходну переробку сировини, утилізацію відходів, покращення сфери життя [55, с. 62] ✓ Технологічні – нові способи виробництва старих чи нових продуктів [168, с. 385]; інноваційні-продукти, інноваційні-процеси [163, с. 102] ✓ Економічні – нововведення у фінансовій чи бухгалтерській сферах [168, с. 385]; у виробництві, сфері обігу, управлінні [163, с. 102] ✓ Соціально-політичні – реалізація нових ідей в соціальній організації суспільства й соціальній політиці, формах політичної дипломатії, міжнаціональних і міжнародних відносинах [55, с. 63] ✓ Соціальні – процес зміни умов праці, культурних, екологічних та політичних аспектів, зміна способу життя в цілому [168, с. 385] ✓ Управлінські – нові методи праці, що використовуються апаратом управління (система стратегічного планування, моделювання економічних процесів, управління персоналом) [168, с. 385] ✓ Державно-правові – нові державні інститути, демократичні права, законодавчі акти, методи державного управління, здійснення правопорядку [55, с. 63] ✓ Військові – освоєння нової точної зброї, засобів захисту від неї, форм організації військ, методів військового мистецтва [55, с. 62] ✓ Інновації в духовній сфері – науки (гіпотези, концепції, теорії, парадигми), культурі (художні стилі, архітектурні форми), освіті (зміни в змісті, методах, організації, техніці навчання), етиці (зміна етичних норм), ідеології (нововведення в релігійному житті, цільових установах людей) [55, с. 63] ✓ Комплексні – органічна єдність кількох із перерахованих видів [168, с. 385] ✓ Реалізаційно-маркетингові – торговельні інновації та маркетингові інновації [152, с. 60]
За масштабом перебігу	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Глобальні ✓ Локальні ✓ Внутрішньо-організаційні [168, с. 385] ✓ Точкові ✓ Національні ✓ Регіональні ✓ Цивілізаційні [163, с. 103]

Продовження таблиці Ф.1

1	2
За рівнем розробки та поширення	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Державні ✓ Регіональні ✓ Галузеві ✓ Корпоративні [168, с. 385] ✓ Мікроінновації – вносять часткові покращення у використання продукції, технологій, методів організації на базі технічного покращення, раціоналізації виробництва [55, с. 63] ✓ Псевдоінновації – направлені на часткове покращення і продовження агонії застарілих, віджитих систем, ті, які створюють вигляд інноваційної активності [55, с. 64] ✓ Антиінновації позначають крок назад у певній сфері людської діяльності [163, с. 103] ✓ Епохальні – інновації, які зумовлюють глибокі трансформації життя суспільства і знаменують перехід до нового технологічного чи економічного способу виробництва, соціокультурного ладу, чергової світової цивілізації (здійснюються раз на декілька століть і тривають десятиліття) [163, с. 102]
За сферами розробки та поширення	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Промислові ✓ Торгово-посередницькі ✓ Аграрні ✓ Правові ✓ Науково-педагогічні [168, с. 385]
За місцем у процесі суспільного відтворення	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Споживчі ✓ Інвестиційні [168, с. 385]
З точки зору циклічного розвитку	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Найкрупніші ✓ Крупні ✓ Середні ✓ Дрібні [156, с. 13]
З точки зору інтенсивності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нульового порядку ✓ Першого ✓ Другого ✓ Третього ✓ Четвертого ✓ П'ятого ✓ Шостого ✓ Сьомого [156, с. 13; 152, с. 58]
Залежно від ступеня використання наукових знань	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Фундаментальних наукових знаннях ✓ Наукових дослідів з обмеженою областю застосування ✓ Існуючих наукових знаннях ✓ Комбінації різних типів знань ✓ Використанні одного продукту в різних областях ✓ Побічних результатах великих програм ✓ Вже відомій технології [156, с. 13]
За можливістю планування життєвого циклу	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Нововведення, що втілюють наукові ідеї, які революціонізують виробничі сили й закріплюються у їх складі як невід'ємний елемент (об'єкт прогнозу) ✓ Якісні зрушення в окремих елементах виробничих сил, що означають зміну покоління техніки при збереженні початкового фундаментального принципу (об'єкт довгострокового характеру) ✓ Кількісні зміни, покращення окремих параметрів (об'єктів поточного й перспективного планування) [156, с. 13]

Продовження таблиці Ф.1

1	2
З точки зору структурної характеристики	<ul style="list-style-type: none"> ✓ На вході ✓ На виході ✓ Інновації структури підприємства [156, с. 14] ✓ Інновації внутрішнього економічного механізму підприємства – зміни фінансування, кредитування, стимулювання виробництва, управління виробництвом і працею [152, с. 59]
У галузі управління	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Продукції ✓ Процесів ✓ Робочої сили ✓ Управлінської діяльності [156, с. 14]
Стосовно попереднього стану процесу (системи)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Замінюючі ✓ Відмінюючі ✓ Відкриваючі ✓ Ретроінновації (ті, що застосовувалися, раніше використовуються на новому рівні) [156, с. 14] ✓ Поворотні (до попередника) [163, с. 103]
За джерелом планування	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Центральні ✓ Локальні ✓ Спонтанні [156, с. 14]
За способом	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Експериментальні ✓ Прямі [156, с. 14]
За терміном виконання	<ul style="list-style-type: none"> ✓ 20 і більше років ✓ 15–20 років ✓ 5–10 років ✓ До 5 років [156, с. 14]
За обсягом	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Точкові ✓ Системні (технологічні, організаційні) ✓ Стратегічні (принципи управління, виробництва) [156, с. 14]
За призначенням, спрямовані на	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ефективність реалізації ✓ Ефективність виробництва ✓ Покращення умов праці ✓ Підвищення якості продукції [156, с. 14] ✓ Ефективність управління [163, с. 104]
За результативністю	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Впроваджені й повністю використані ✓ Впроваджені й мало використані ✓ Не впроваджені [156, с. 14] ✓ Постійно і систематично використовуються
Залежно від розміру	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Виявлення нових областей застосування (підвищує ефективність у 10–100 і більше разів) ✓ Використання нових принципів функціонування (підвищує ефективність у 2–10 разів) ✓ Створення нових конструктивних рішень (підвищує ефективність на 5–10 %) ✓ Розрахунок оптимізації параметрів (підвищує ефективність на 2–10 %) [156, с. 14]
За темпами НТП	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Наукові ✓ Технічні ✓ Технологічні ✓ Конструкторські ✓ Виробничі ✓ Інформаційні [163, с. 104]

Додаток Ц

Таблиця Ц.1

Ключові етапи інноваційної діяльності (узагальнено автором на основі джерел [151; 152; 55])

Назва процесу	Зміст та характеристика
1	2
Визначення мети змін	Етап інноваційної діяльності, що виникає під час взаємодії суб'єкта (новатора) із зовнішнім середовищем. З'являється в зв'язку зі змінами зовнішнього середовища, які і мотивують суб'єкта (новатора) до пошуку новацій з метою вирішення існуючих суперечок та життєвих ускладнень. Велику роль відіграє підтримка і сприяння уряду у відкритті інновацій і зародженні інноваційного підприємництва.
Розробка інновацій	Складний творчий процес. На даному етапі багато що залежить від професіоналізму, мотивації та інноваційної компетентності інноватора. Важливою складовою даного етапу є створення нового економічного механізму взаємодії на зразок "освіта – наука – виробництво – бізнес". Але, звичайно ж, за підтримки уряду протягом всього ланцюжка, шляхом ефективної інноваційної політики.
Випробування та впровадження інновацій у виробництво	Даний етап характеризується великим ступенем ризику. Для підприємств, що залучені до даного етапу повинна бути характерна здатність швидкої адаптації змін до зовнішнього середовища. Даний етап відбувається методом інжинірингу інновацій (комплекс робіт, які виконуються як за безпосередньої участі компанії, так і інжиніринговими фірмами-консультантами по створенню інноваційного проекту), який включає в себе створення, реалізацію, просування і розповсюдження інновацій. Інжиніринг можна розглядати з двох позицій: реінжиніринг (показники зростають на 100 %) і вдосконалення (показники зростають в межах 15–50 %).
Дифузія (тиражування)	Процес дифузії спрямований на комерціалізацію інновації, тобто він характеризується їх просуванням. Даний етап інноваційної діяльності включає в себе виробництво, організацію торгових підприємств, всі можливі види рекламних заходів, які стимулюють продаж інновацій. Саме за даного процесу важливими є зв'язки з кінцевими споживачами, з громадськістю, що здійснюватимуть значний вплив на обсяги продажу інноваційного продукту/послуги.

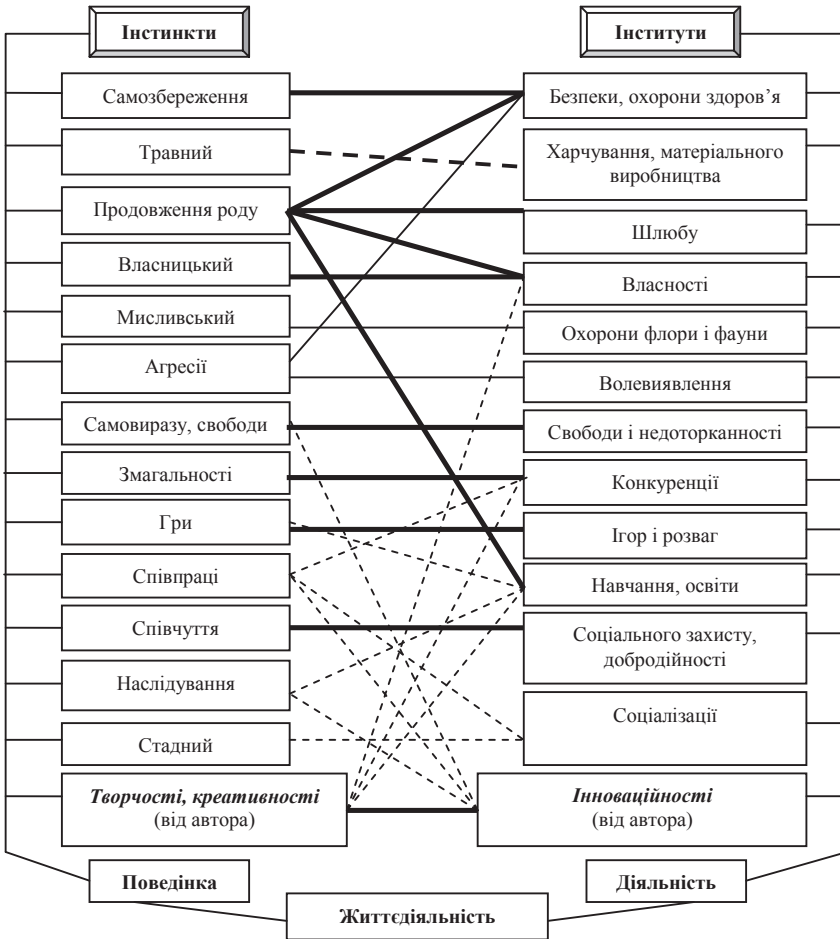
Функції інноваційної економіки (згруповано автором на основі власних напрацювань і джерела [55, с. 43–46])

Назва функції	Зміст та коротка характеристика
1	2
Інноваційна	Функція інноваційної економіки, що передбачає створення умов розвитку продуктивних сил на базі наукомістких технологій і вдосконалення виробничих відносин на основі їх інтелектуалізації.
Інноваційно-діяльнісна	Виступає як механізм трансформації ідей, генерації, впровадження і тиражування інновацій інноваторами в новий продукт, споживання або технологічний процес відтворення під час соціально-економічного розвитку, який визначається інтересами суспільства, виробництва, організації.
Технологічна	Тісно пов'язана з технологічним укладом, який формується інформаційними і комунікаційними технологіями і їх ключовими факторами: мікроелектроніка, комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, які притаманні технологічному укладу.
Управлінська	Визначається ієрархічними відносинами влади в розміщенні ресурсів економіки, її оперативності в генерації інновацій та їх впровадження в практику, реалізації інноваційних методів комбінювання механізмів координації господарської діяльності, які стають "гнучкими" в умовах росту мережових структур та дискретних структур управління.
Інвестиційна	Полягає в стимулюванні інноваційних, наукоємних виробництв, включаючи податкові пільги, умовно-поворотні кредити, вдосконалення венчурного фінансування.
Правова	Визначає правовий статус і виключне право інноватора в праволодінні інновацією, встановлення у суспільстві дотримання прав виключно інтелектуальної власності всім суспільством і жорсткі заходи відповідальності за правопорушення в цій сфері.
Комунікативно-інформаційна	Реалізує закономірності обміну інформації, знаннями, інтелектуальною власністю в процесі формування і становлення інноваційних систем; виступає системою управління, яка з допомогою інтегрованих комунікацій з групами споживачів сприяє максимальному досягненню розвитку підприємства/організації в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища.
Освітня	Мотивує індивідуума розвивати інноваційну компетентність, яка забезпечує безперервне отримання знань як джерела інноваційного росту, а також розвитку інноваційного мислення і неосферного світогляду.
Інтелектуальна	Визначає якісний ріст індивідуума, здатного в умовах інноваційної економіки здійснювати не лише безперервну освіту протягом всього життя, але і здатного знаходити нові сфери реалізації створюваного продукту/послуги.
Соціальна	Забезпечує благополучний розвиток людини і суспільства на основі комунікаційної й інформаційної складової інноваційної економіки.
Екологічна	Визначає економію та раціональне використання природних ресурсів, бережливе ставлення до навколишнього середовища, перехід від сировинної економіки до економіки екологічної і природно-зберігаючого стійкого розвитку.
Прогнозна	Визначає передбачення наслідків генерації інновацій їх впровадження і дифузії.

Продовження таблиці Ц.2

1	2
Системна	Покликана визначати гармонійний розвиток усіх суб'єктів соціально-економічного розвитку, які включені до відтворення товарів.
Світоглядна	Визначає зміст неефективного світогляду як системи поглядів і принципів, що орієнтовані на інноваційну активність, створення і генерацію інноваційного процесу, використання інтелектуального потенціалу. Неосферний світогляд характеризується планетарним, раціональним характером економічного і екологічного розвитку.
Стратегічна	Визначає створення передумов на збереження інноваційного потенціалу і випереджального створення наукоємних виробництв, інноваційних послуг на основі передових знань. Це передбачає захист стратегічних активів і внутрішнього ринку від негативного впливу закордонного спекулятивного капіталу, а також проведення активної науково-технічної і структурної політики по створенню конкурентоздатних підприємств на перспективних напрямів економічного росту. Для цього необхідна ефективна система стратегічного планування і потужна національна фінансово-інвестиційна система, яка опирається на внутрішні джерела кредиту і захищена від дестабілізуючих впливів світового фінансового ринку.
<i>Авторське уточнення та доповнення</i>	
Інституціональна	Розкриває структурну будову інноваційної економіки та дає змогу тим самим, проаналізувати всі можливі взаємозв'язки та взаємодії між її інститутами на всіх рівнях економічної агрегації. Разом з тим, дана функція полягає у структурній підтримці інноваційної діяльності та її інститутів, установ, кластерних утворень як основи існування та розвитку національної інноваційної системи.

Додаток Ш

де

— *стілка позитивна кореляція* між інстинктами та інститутами. Цілком ймовірно, що в такому випадку інститути історично “надбудовуються” над інстинктами, відповідним чином їх соціалізуючи й упорядковуючи;

- - - - *негативна кореляція*. В такому характері зв’язку знаходить вираз істотне обмеження, придушення і сублимація інститутами інстинктів;

· · · · · *змішаний корелятивний зв’язок*. В процесі більш поглибленого аналізу змішана кореляція може бути: знайдена у взаємозв’язках більшості відповідних інстинктів та інститутів, у тому числі з домінуючою позитивною або негативною кореляцією.

Рис. Ш.1. Емпірична кореляція між інстинктами та інститутами ([121, с. 56–57] та авторські уточнення)

Вузьке та широке трактування категорій “економічна трансформація”

Автор, науковець	Зміст категорій, її розуміння
<p>I Н. Граjewська [628, с. 23–24] (3 позиції революційної та еволюційної форм розвитку економіки)</p>	<p>У вузькому контексті являє собою внутрішню складову процесу загальної еволюції, пов'язану з порушенням рівноваги і поступовості, невизначеністю, альтернативністю розвитку, наявністю особливих перехідних форм та специфічних елементів перехідних структур. В її основі знаходяться якісні перетворення економічної системи, вихід за межі стабільного функціонування і перехід до стану нерівноваги, кількісних та якісних змін різної інтенсивності й спрямованості. Такий підхід трактує трансформацію як дискреційний процес, що є результатом перехідних еволюційних змін. У широкому розумінні її можна розглядати як узагальнену форму розвитку економічних систем, пов'язану з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем із стійкого до нестійкого стану, і навпаки. В межах цього підходу еволюція трактується, як поступовий процес накопичення кількісних і якісних змін параметрів системи (збільшення її ентропії та нестійкості). Ці зміни передують революційному стрибку і переходу системи в нову дисипативну структуру, яка відповідає новим умовам середовища, після чого система знов починає еволюційні зміни і все повторюється.</p>
<p>T. Гайдай [629, с. 89] (3 позиції інституціональної теорії)</p>	<p>Складний багатовимірний і багатаспектний процес, який можна структурувати за глибиною, інтенсивністю, характером, спрямованістю, охоптом елементів системи. Він знаходиться під впливом циклічної і хвильової динаміки та інверсійних процесів, що характеризують повторення певних періодів, фаз, типів господарських укладів. Інверсійний характер економічної трансформації зумовлений інверсією інституціонального розвитку, при якому спостерігається зворотня послідовність переговорень, повернення “віджитих” інституціональних форм. При цьому, зворотній хід розвитку логічно не збагається з історичним (природною еволюцією).</p>
<p>I. Гришина [630, с. 17] (3 позиції інституціональної теорії)</p>	<p>Сукупність декількох паралельних і різноспрямованих процесів. В загальних рисах логіку економічної трансформації можна охарактеризувати наступним чином: вихідний пункт – проширком старого інституціонального каркасу; захисна реакція суспільства – запобігання інституціонального вакууму різноманітними моделями неформальної взаємодії. Головний зміст змін – формування, відпрацювання і затвердження нових формальних правил гри, а також механізмів, що забезпечують їх дотримання. Фінішна точка – нормалізація інституціонального простору, знаходження нового стійкого балансу між формальними і неформальними регуляторами.</p>
<p>B. Решетило [77, с. 50] (3 позиції економічної та синергетики та інституціоналізму)</p>	<p>Складний процес системної взаємодії. Сучасні трансформації виникають під впливом зовнішніх і внутрішніх функцій, що приводять інституціональну систему в точку бифуркації, де є кілька можливих траєкторій її подальшого розвитку. Дія механізму економічної трансформації полягає в тому, що під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників економічна система переходить до нерівноважного стану.</p>
<p>C. Івашина, O. Івашина [185, с. 313] (соціально-інституціональний аспект)</p>	<p>Складний неспійний бифуркаційний процес виникнення, розвитку та укріплення соціальних інститутів, адекватних самоорганізаційних механізмів сучасного суспільства. Глибина і швидкість проведення економічної трансформації залежать від рівня складності, фрактальності й цілісності існуючих економічної, соціальної та інституціональної систем, від ефективності механізмів самоорганізації суспільства, ролі людини в сучасних соціально-економічних процесах. В процесі економічної трансформації мають змінюватися усе суспільство, всі його системи і підсистеми, насамперед люди.</p>

Характерні ознаки сировинної та інноваційної моделей розвитку економіки (узагальнено автором на основі джерел [269, с. 27; 631, с. 220])

<i>Сировинна модель</i>	<i>Інноваційна модель</i>
1. Головний фактор – розробка і експорт невідновлюваних природних ресурсів.	1. Головний фактор – розвиток і реалізація творчого потенціалу робочої сили.
2. “Застійна” структура виробництва і економіки в цілому.	2. Безперервна диверсифікація виробництва і економіки в цілому.
3. Відсутність попиту на науку і обмежений попит на висококваліфіковані кадри.	3. Зростаючий попит на науку і висококваліфіковані кадри.
4. Відсутність інституціональної основи для інноваційного розвитку.	4. Розвиток інституціональної основи інноваційного розвитку.
5. Тенденція монополізації видобутку сировини та її експорт.	5. Відсутність монополії на розробки і виробництво нових видів товарів і послуг.
6. Посилення соціальної поляризації.	6. Збільшення питомої ваги середнього класу.
7. Перешкоди для формування громадянського суспільства.	7. Посилення ролі громадянського суспільства в економічному і політичному житті.
8. Держава як виразник інтересів сировинних монополій.	8. Держава як активний учасник інноваційного процесу.
9. Стратегічним фактором економічного росту є виробничий досвід.	9. Стратегічним фактором економічного росту є наукові знання.
10. Основні конкурентні переваги – промислові технології.	10. Основні конкурентні переваги – технологічні й управлінські інновації.
11. Основні стратегії в світовій економіці – трансформація капіталу у власність.	11. Основні стратегії в світовій економіці – трансформація знань у технології.

Додаток Ю

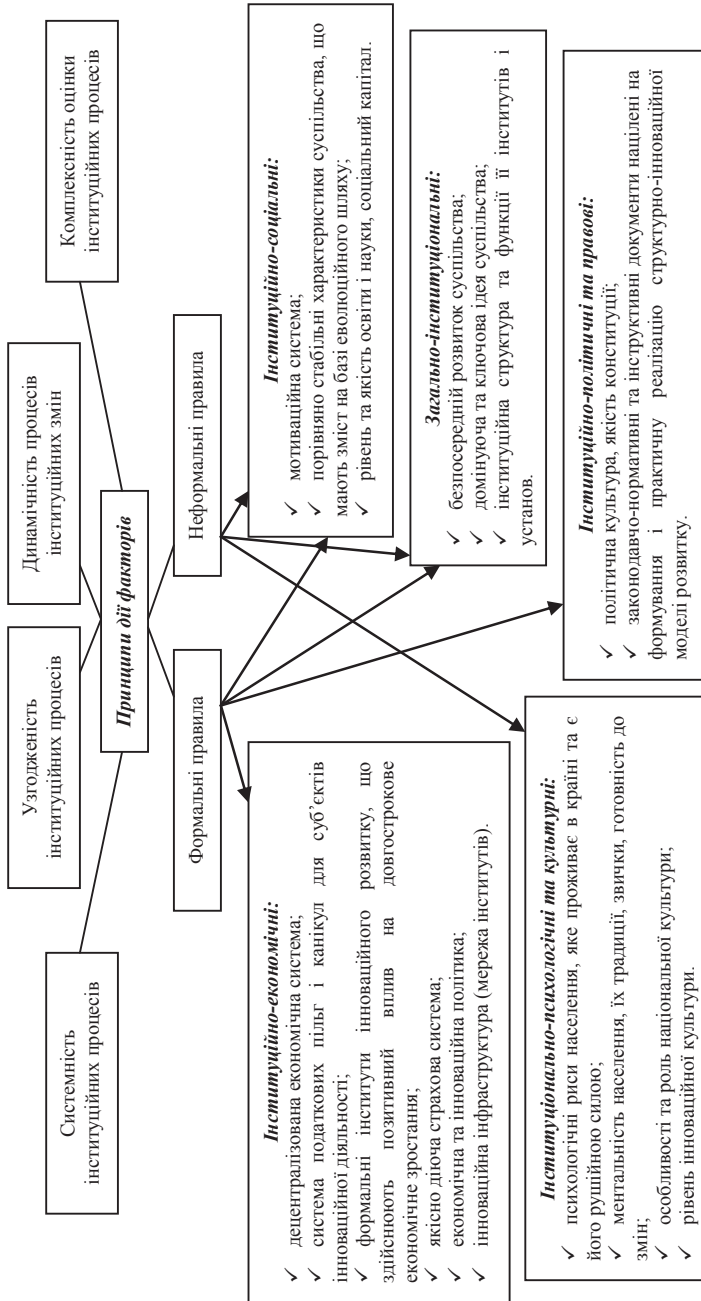

Рис. Ю.1. Групування інституціональних факторів формування інноваційної економіки та принципи їх дії (розробка автора)

Продовження додатку Ю
Таблиця Ю.1

Загальна характеристика інституційних факторів, що впливають на формування та становлення інноваційної економіки України (узагальнено автором на основі джерел [268, с. 95–113; 163, с. 255–264])

Фактор	Позитивний вплив	Негативний вплив та недоліки
Інституційно-правове забезпечення розвитку інноваційної економіки	Законодавчо-нормативні та інструктивні документи націлені на формування і практичну реалізацію соціально-орієнтованої структурно-інноваційної моделі розвитку економіки.	Невідповідність законодавчих актів; велика кількість поправок до законодавчих актів. Коли лобістські інтереси спонукають приймати законодавчі акти, які відповідають інтересам окремих груп людей, галузей чи виробництв на шкоду вимогам системного розвитку інноваційної сфери, в інтересах всього суспільства.
Корпоративізація форм власності як фактор інституційного впливу формування ринкових відносин	Формуючи і структуруючи громадянське суспільство та відповідні прогресивні інституційні інноваційно-виробничі структури (об'єднання, технопарки, корпоративі, холдинги).	Має негативний вплив, монополізуючи засоби впливу на формування соціально-економічних відносин створюючи олігархічні структури, поглиблюючи тінізацію економіки і закріплення застарілої класичної форми найму й оплати праці.
Інституційно-організаційний фактор розвитку інноваційної економіки	Характеризується різноаспектним напрямом дії відповідно до структурних типів наукових організацій (за видами науково-технічної діяльності, за регіональними ознаками). Таке розширення інноваційної мережі пришвидшує динамічність їх розвитку та активізує інноваційну діяльність.	Відсутність ієрархічної структури органів регулювання; дублювання функцій регулювання окремих органів ринку інновацій; відсутні структурні, комплексні фінансові інструменти; відсутні потужні універсальні фінансові інституції.
Інституційно-управлінський фактор інноваційної економіки	Передбачає цілу систему прогнозних і програмних документів, що регламентуються Законом України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України".	Відсутність інституціональної реформи, метою якої є формування національної інноваційної системи, яка має створювати нові види продукції, технології, послуги, що відповідають за своєю якістю, ціною, обсягом і терміном вимогам виходу на ринок платоспроможного попиту відповідного етапу розвитку соціально-економічних відносин.
Інституційно-програмне забезпечення	Цей фактор піднімає та доповнює дію вищезазначеного інституційно-управлінського фактора інноваційної економіки. Велика кількість програм розвитку інноваційної,	Окремі програми не завжди, на практиці є 100 % реалізовані та такі, що мають інтерес і захищеність у підприємств, які працюють у сфері інновацій.

1	2	3
інноваційної економіки	галузеви, міжгалузеви, державні науково-технічні, державні шльови, регіональні програми.	
Фактор інституційно-фінансових можливостей забезпечення інноваційної економіки	Узагальнює вплив важелів грошово-кредитного та бюджетно-податкового регулювання інноваційної сфери, має позитивний вплив при переході від фіскальної орієнтації до стимулюючих механізмів економічного зростання.	Окремі трансформаційні процеси в науково-технічній сфері стали наслідком суттєвих змін у характері й обсягах фінансування науково-технологічної сфери діяльності (в сторону зменшення зі сторони уряду).
Інституційно-кадрове забезпечення науково-технічної діяльності	В останні роки спостерігається тенденція до омолодження кадрового складу, що займається науково-технічною діяльністю.	Найважливішим недоліком в системі управління та фінансування наукової діяльності призводить до зниження результативності науково-технічних розробок, призводить до деформації структури типів організацій, які виконують науково-технічні роботи. Відсутність тісної співпраці із закордонними інституціями у підготовці кадрів; невелика кількість якісних та конкурентоспроможних кадрів; недостатня кількість викладання матеріалу; відсутність практичного досвіду професорсько-викладацького складу.
Інституційно-інформаційний фактор інноваційної економіки	Передбачає використання світових досягнень інформаційної інфраструктури, перспективних інформаційних технологій, телекомунікаційних мереж, засобів інформатики та систем зв'язку для якісного підвищення рівня наукової діяльності, посилення науково-технічного та інноваційного потенціалу.	Недостатня прозорість інформації; недостовірність, несвочасність та необґрунтованість інформації, яка надається суб'єктам інноваційної сфери; відсутність досконалого законодавчого регулювання розкриття інформації на ринку інновацій.
Регіональний інституційний фактор розвитку інноваційної діяльності	Даний фактор враховує відносні переваги науково-технічного потенціалу окремих галузей в областях, регіонах, використанні яких може стати додатковим резервом прискорення економічного розвитку на основі інноваційної моделі. Інституційна форма впливу цього фактора проявляється у вигляді регіональних агентств економічного розвитку, що здійснюють консультативну, інформаційну діяльність на місцевому рівні і забезпечують зворотний зв'язок центральних органів з інноваційно-виробничими суб'єктами господарювання.	Рівень взаємодії та взаємозв'язку між інститутами на регіональному рівні має високий ступінь ризику, що перешкоджає зробити розгалужену інноваційну мережу на рівні кількох регіонів чи областей.

Інституційне регулювання інноваційної діяльності в Україні (згруповано автором на основі джерел [334; 632; 633; 634])

Закони України
<ol style="list-style-type: none"> 1. Про власність. 2. Про інноваційну діяльність. 3. Про наукову та науково-технічну діяльність. 4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі. 5. Про авторське право і суміжні права. 6. Про наукову і науково-технічну експертизу. 7. Про особливості в оподаткуванні інноваційної діяльності. 8. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. <p>Згідно з Законом України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, стратегічними пріоритетами інноваційної діяльності в Україні на 2011–2021 рр. визначено:</p> <ul style="list-style-type: none"> - освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; - освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; - освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; - технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; - впровадження нових технологій й обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; - широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; - розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки. <ol style="list-style-type: none"> 9. Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій. 10. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій.
Укази Президента України
<ol style="list-style-type: none"> 1. Про державну підтримку наукових установ, які працюють над новітніми науково-технічними розробками. 2. Про заходи щодо залучення коштів, отриманих від приватизації державного майна, на інноваційне інвестування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. 3. Про заходи щодо використання космічних технологій для інноваційного розвитку економіки держави. 4. Про Національну раду з інноваційного розвитку України.
Постанови, положення Кабінету Міністрів України
<ol style="list-style-type: none"> 1. Про створення Державного інноваційного фонду. 2. Про затвердження Положення про державну наукову та науково-технічну програму. 3. Про Національний науково-технічний центр наукового приладобудування. 4. Про Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва. 5. Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів. 6. Про утворення Української державної інноваційної компанії. 7. Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів. 8. Про затвердження Методики проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. 9. Про затвердження порядку використання коштів спеціального фонду Державного бюджету

України, що спрямовуються на фінансову підтримку інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва.
10. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року.
Накази Міністерства освіти і науки України
1. Про затвердження нормативних актів щодо порядку фінансування інноваційних проектів. 2. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру технопарків та інноваційних структур інших типів.
Державні програми у сфері інноваційного розвитку промислового сектору
1. Загальнодержавна комплексна програма розвитку високих наукоємних технологій (Термін виконання програми 2005–2013 рр.). 2. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні (Термін виконання програми 2011–2015 рр.). 3. Державна цільова економічна програма “Створення в Україні інноваційної інфраструктури” на 2009–2013 рр. 4. Державна цільова науково-технічна програма розроблення новітніх технологій створення вітчизняних лікарських засобів для забезпечення охорони здоров'я людини та задоволення потреб ветеринарної медицини на 2011–2015 рр. 5. Державна цільова науково-технічна програма “Нанотехнології та наноматеріали” на 2010–2014 рр.
Стратегії економічного розвитку в контексті забезпечення інноваційного розвитку України
1. Національна стратегія розвитку “Україна 2015” (Розробник: Громадсько-політичне об'єднання “Український форум”, 2007 р.. Загальна характеристика: Науково-технологічна та інноваційна політика розглядається як один із інструментів забезпечення економічного розвитку за умови формування дієвої державної інноваційної стратегії). 2. Стратегія економічного розвитку України до 2020 року: стратегія національної модернізації (Розробник: Міністерство економіки України, 2009 р.. Загальна характеристика: Інноваційна система розглядається як окрема частина економіки, розвиток якої забезпечить утворення інноваційної моделі розвитку). 3. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року (Розробник: Державне агентство України з інвестицій та розвитку, 2009 р.. Загальна характеристика: Інноваційна сфера є міждисциплінарною сферою, яка опікується повним життєвим циклом конкурентоспроможного товару та стосується всіх сфер людського буття й діяльності. Головним пріоритетом розвитку є творча людина). 4. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (Розробник: Комітет з питань науки та освіти Верховної Ради України, 2009 р.. Загальна характеристика: Здійснення оцінки інноваційності економіки, окреслення основних викликів, які формують довгострокові зовнішні та внутрішні передумови перспективного розвитку економіки, визначення напрямів, механізмів та конкретних заходів щодо практичного впровадження стратегії).

Частка фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок коштів організації підприємницького, державного секторів, сектора вищої освіти, приватного неприбуткового сектора, іноземних джерел у загальному обсязі витрат країн Європи (за даними Євростату) (складено автором на основі джерела [274, с. 156])
(у відсотках до загального обсягу витрат, %)

Країна	Підприємницький сектор			Державний сектор			Сектор вищої освіти			Приватний неприбутковий сектор			Кошти іноземних джерел		
	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
США	52,8	55,0	...	34,8	32,8	...	0,9	0,9	...	1,6	1,6	...	8,9	9,7	...
Болгарія	16,7	20,8	19,5	43,2	31,5	31,6	0,5	0,2	0,1	0,1	1,3	0,5	39,6	46,3	48,3
Естонія	43,6	51,2	42,1	44,1	38,4	47,2	0,9	0,9	0,5	0,0	0,0	0,1	11,4	10,0	10,3
Іспанія	43,0	45,6	46,3	46,6	43,1	41,6	0,2	0,4	...	5,7	6,6	7,4
Латвія	38,8	23,8	21,8	26,4	23,9	23,9	0,6	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	33,4	50,4	51,6
Литва	32,4	26,1	27,5	46,0	39,9	34,5	3,9	3,9	4,1	0,7	0,6	0,6	19,9	33,3	37,1
Німеччина	65,6	66,1	...	30,3	29,2	...	1,4	2,0	2,7	3,9	4,3	...
Польща	24,4	32,3	37,3	60,9	51,3	47,2	1,5	0,5	0,1	0,2	0,2	0,7	11,8	13,3	13,1
Румунія	32,3	34,4	31,0	54,4	49,9	52,3	2,5	2,6	2,1	0,3	0,4	0,2	11,1	14,4	15,5
Словаччина	35,1	37,7	40,2	49,6	41,6	38,9	2,2	1,0	1,1	0,0	0,2	0,0	14,7	18,7	18,0
Угорщина	47,4	46,9	46,8	39,3	36,9	35,9	0,4	1,7	2,7	0,3	0,3	0,2	12,4	15,4	16,6
Чеська Республіка	40,8	36,4	37,6	44,4	36,8	34,7	0,5	0,8	1,0	0,1	0,1	0,1	13,9	25,9	27,2
Україна	26,2	28,6	29,0	46,7	30,3	47,7	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	25,7	19,4	21,6

Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП з 2005 по 2014 роки (за даними Євростату) (складено автором на основі джерела [274, с. 154])

(у відсотках, %)

Країни	Роки													
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>І</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
ЄС 28	1,82	1,84	1,84	1,91	2,01	2,01	2,05	2,08	2,01	2,01	2,01	2,01	2,01	2,01
Болгарія	0,46	0,46	0,45	0,47	0,53	0,60	0,57	0,64	0,65	0,65	0,65	0,65	0,65	0,65
Естонія	0,93	1,13	1,08	1,28	1,41	1,62	2,37	2,18	1,74	1,74	1,74	1,74	1,74	1,74
Іспанія	1,12	1,20	1,27	1,35	1,39	1,40	1,36	1,30	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24	1,24
Латвія	0,56	0,70	0,60	0,62	0,46	0,60	0,70	0,66	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Литва	0,75	0,79	0,81	0,80	0,84	0,79	0,91	0,90	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95
Німеччина	2,51	2,54	2,53	2,69	2,82	2,80	2,89	2,98	2,85	2,85	2,85	2,85	2,85	2,85
Польща	0,57	0,56	0,57	0,60	0,67	0,74	0,76	0,90	0,87	0,87	0,87	0,87	0,87	0,87
Румунія	1,07	1,07	1,12	1,04	1,25	1,13	1,09	1,12	0,39	0,39	0,39	0,39	0,39	0,39
Росія	0,41	0,45	0,52	0,58	0,47	0,46	0,50	0,49	0,49	0,49	0,49	0,49	0,49	0,49
Словаччина	0,51	0,49	0,46	0,47	0,48	0,63	0,68	0,82	0,83	0,83	0,83	0,83	0,83	0,83
Угорщина	0,94	1,01	0,98	1,00	1,17	1,17	1,22	1,30	1,41	1,41	1,41	1,41	1,41	1,41
Чеська Республіка	1,22	1,29	1,37	1,30	1,35	1,40	1,64	1,88	1,91	1,91	1,91	1,91	1,91	1,91
Україна	1,03	0,95	0,85	0,85	0,86	0,83	0,74	0,75	0,70	0,70	0,70	0,70	0,70	0,66

Продовження додатку АА

Таблиця АА.3

Розподіл патентів на винаходи за країнами у 2005, 2010, 2013, 2014 роках
(складено автором на основі джерела [274, с. 230])

(одиниць)

Країна	Роки			
	2005	2010	2013	2014
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Усього	3433	3874	3635	3319
Україна	2171	2034	1743	1701
Австралія	8	13	9	10
Австрія	25	48	42	45
Бельгія	20	50	49	32
Білорусь	5	5	14	1
Болгарія	1	2	-	2
Велика Британія	36	69	80	75
Ізраїль	9	13	10	6
Індія	8	14	14	14
Іспанія	9	18	21	27
Італія	21	64	63	56
Канада	10	6	18	14
Китай	2	19	30	24
Нідерланди	51	76	52	31
Німеччина	271	360	306	306
Норвегія	10	9	5	4
Південна Африка	3	4	6	9
Польща	3	6	7	13
Республіка Корея	4	24	16	17
Російська Федерация	65	3	101	66
Словаччина	1	15	2	1
Словенія	4	371	4	4
США	305	14	443	346
Угорщина	16	33	12	16
Фінляндія	13	140	41	22
Франція	131	1	120	127
Хорватія	4	5	-	1
Чехія	9	155	12	5
Швейцарія	87	35	171	141
Швеція	39	85	32	20
Японія	24	42	95	62

Таблиця АБ.1

Інститути-регулятори інноваційного розвитку в Україні (згруповано автором на основі джерел [332; 633; 334])

Органи регулювання	Функціональні зв'язки та фактичні заходи стимулюючого впливу	Заходи стимулюючого впливу, що здійснюють інститути	Оznака етапу інноваційного розвитку, на яку нацелені заходи інституту	Результат, що переобчислюється в досягнення
1	2	3	4	5
Верховна Рада України, Президент України	<p><i>Формальні організації, установи, інститути</i></p> <p>Прийняття законодавчих і нормативних актів з питань інноваційної діяльності, визначення напрямів інноваційної політики.</p>	<p>Забезпечення реалізації політики стимулювання інноваційного розвитку з позиції фінансування інституційно-нальних заходів.</p> <p>Використання засад інноваційного розвитку у ВНЗ.</p>	<p>Конкурентоспроможність.</p> <p>Стабільність.</p> <p>Розповсюдження знань.</p> <p>Високоякісні товари і послуги.</p> <p>Ефективно працююча інноваційна інфраструктура.</p> <p>Додолучення України до процесу інноваційної глобалізації.</p>	<p>Досягнення економічного і соціального розвитку на рівні держави та регіонів, що сприяє становленню інноваційному розвитку.</p> <p>Досягнення високого рівня освітнього, наукового, інформаційного потенціалу країни.</p>
<p>Кабінет Міністрів України та безпосередньо Міністерство освіти і науки України</p> <p>Департаменти науково-технологічного та інноваційного розвитку</p> <p>Національна мережа трансферу технологій (НМТТ) на базі ДП "Український Центр трансферу технологій". 19 січня 2010 р. між МОН України, Академією технологічних наук України та ДП "Український Центр трансферу технологій" підписано Меморандум "Про створення та розвиток Національної мережі трансферу технологій державними та недержавними суб'єктами трансферу технологій".</p>				
Українська мережа трансферу технологій UTTN, (об'єднує наукові установи, організації, підприємства і підприємців, які професійно займаються трансфером технологій)	До цієї мережі у 2009 р. інтегровано систему трансферу технологій 13 регіональних центрів інноваційного розвитку Держінвестції. Прикладом незалежної системи трансферу технологій в Україні є система трансферу технологій за участі Українського інституту науково-технічної та економічної інформації. До складу системи входять бази			

Продовження таблиці АБ.1

1	<p>даних, використання яких дозволяє забезпечити інформаційний супровід процесу трансферу технологій. Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України разом з фахівцями UKRINTEI, здійснюються заходи для синхронізації системи з російською та європейською мережами трансферу технологій – RTTN та EEN.</p>	2	Здійснення превентивних заходів з недопущення уповільнення інноваційного розвитку.	4	5
Державний департамент інтелектуальної власності	Забезпечення реалізації державної політики у сфері інтелектуальної власності та організаційне забезпечення охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності.				
Державний фонд фундаментальних досліджень	В межах своєї компетенції здійснює проведення експертизи та конкурсний вибір проєктів фундаментальних досліджень з метою їх адресного фінансування. Забезпечує проактивне використання результатів фундаментальних досліджень.				
Державна інноваційна неbankівська фінансово-кредитна установа "Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу"	Метою діяльності Фонду є надання державної підтримки для впровадження високотехнологічних наукових, науково-технічних розробок та винаходів у виробничий відповідно до пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, насамперед для підтримки реалізації інноваційних проєктів малого інноваційного бізнесу.				
Український державний центр науково-технічної та інноваційної експертизи	Проведення комплексної державної експертизи інноваційних проєктів, інноваційних й інвестиційних проєктів технологічних парків.		Забезпечення активізації наукового потенціалу країни і регіонів.		
Українська державна інноваційна компанія	Залучення позабюджетних джерел з метою фінансування інноваційних проєктів. Забезпечення повернення інноваційних кредитів (позик) Державного інноваційного фонду.				
Міністерство економічного розвитку і торгівлі України Міністерство промислової політики України	Приймає участь у формуванні державного замовлення на науково-технічну продукцію на основі переліку важливих розробок, які спрямовані на створення новітніх технологій та продукції. Забезпечує впровадження у виробництво досягнень науки і техніки. Заходи спрямовані на техніко-технологічне персоналення промислового виробництва, енергозбереження, координацію інноваційних проєктів.				
Національна академія наук України за безпосередньої участі:	Розробка пропозицій щодо формування державної політики у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності.				

Продовження таблиці АБ.1

1	2	3	4	5
<p>✓ Міжвідомчого комітету із проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; ✓ Міжвідомчої ради з координації фундаментальних досліджень при НАН України; ✓ Міжвідомчий науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН та МОН України.</p>	<p>Створення системи координації досліджень, підготовки пропозицій з питань розвитку фундаментальних досліджень. Сприяння взаємодії вузького і академічного секторів науки. Створення інформаційно-комунікаційних технологій для науки та освіти. Розробка теорії системних, інформаційних технологій та наукових основ проблем інформатизації суспільства, економіки і промисловості. Розробка нових комп'ютерних технологій та засобів телематики в навчанні.</p>	<p>Розробка та затвердження єдиного нормативно-правового акту щодо забезпечення ефективного процесу розкриття інформації на ринку інновацій. Впровадження стандартів розкриття інформації.</p>		<p>Зменшення ризиків. Створення сприятливих умов для вентурного фінансування малих підприємств. Збільшення кількості інвесторів в розробку інноваційних продуктів. Підвищення конкурентності на ринку інновацій.</p>
<p>Комісія з організації діяльності технопарків та інноваційних структур інших типів</p>	<p>Розглядаються пропозиції по формуванню державної політики в сфері інновацій, питання пріоритетності фінансування інноваційних проєктів, по пришвидшенню інноваційного розвитку.</p> <p>Утворення, організація і ліквідація технопарків та інноваційних структур інших типів. Визначення пріоритетних напрямів діяльності інноваційних структур. Сприяння реалізації механізму нарахування і щорічного використання коштів, що акумулюються на спеціальних технопарках.</p>			
<p>Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України</p>	<p>Починаючи з 2013 р. щорічно здійснює моніторинг реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні та подає результати проведення моніторингу Міністерству освіти і науки України для інформування до 15 червня кожного року Кабінету Міністрів України.</p>			
<p>Державне агентство України з інвестицій та інновацій</p>	<p>Інформаційне, технічне та організаційне забезпечення Національної ради інноваційного розвитку.</p>			

Додаток АВ

Таблиця АВ.1

Частка дослідників, техніків та допоміжного персоналу в загальній кількості виконавців наукових та науково-технічних робіт країн Європи з 2005 по 2014 роки (за даними Євростату) (складено автором на основі джерела [274, с. 156])

(у відсотках, %)

Країни	Дослідники			Техніки			Допоміжний персонал		
	2005 р.	2010 р.	2014 р.	2005 р.	2010 р.	2014 р.	2005 р.	2010 р.	2014 р.
<i>I</i>	2	3	4	6	7	8	10	11	12
ЄС 27	63,2	64,2
Болгарія	64,0	67,9	...	23,7	21,5	...	12,3	10,6	...
Естонія	72,1	74,3	...	15,6	17,8	...	12,3	7,9	...
Іспанія	64,0	62,2	...	19,7	23,9	...	16,2	13,9	...
Латвія	60,6	71,0	...	22,1	17,6	...	17,3	11,3	...
Литва	73,0	74,3	...	10,6	12,2	...	16,3	13,5	...
Німеччина	60,3	18,2	21,5
Польща	79,3	77,8	...	11,3	13,2	...	9,4	9,1	...
Росія	48,1	50,1	...	8,1	8,0	...	43,8	41,9	...
Румунія	72,2	78,6	...	13,6	8,7	...	14,3	12,7	...
Словаччина	78,6	85,5	87,8	13,4	10,1	8,7	8,0	4,4	3,4
Угорщина	63,2	66,1	...	17,4	17,3	...	19,4	16,6	...
Чеська Республіка	57,4	55,7	...	30,1	30,4	...	12,5	13,9	...
Україна	62,0	63,5	65,6	14,7	14,0	12,0	23,3	22,5	22,5

Продовження додатку АВ
Таблиця АВ.2

Кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт і дослідників в розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення (у віці 15-70 років) з 2005 по 2014 роки (за даними Євростату) (складено автором на основі джерела [274, с. 154])

(у відсотках, %)

Країни	Виконавці наукових та науково-технічних робіт					Дослідники				
	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ЄС 28	15,1	9,6	11,2
Болгарія	6,3	6,8	7,4	4,0	4,6	5,2
Естонія	13,1	17,6	19,4	9,4	13,2	12,4
Іспанія	14,9	19,5	19,4	9,5	12,0	12,2
Латвія	9,2	9,8	12,3	5,6	7,7	9,1
Литва	11,1	15,2	17,3	8,1	11,3	13,9
Німеччина	18,5	11,2
Польща	8,7	8,4	9,0	6,9	6,5	6,6
Румунія	4,5	4,2	4,6	3,2	3,3	3,0
Росія	11,9	10,6	5,7	5,3
Словаччина	10,1	12,1	12,4	11,9	...	7,9	10,4	10,8	10,5	...
Угорщина	12,7	14,3	14,6	8,1	9,4	9,5
Чеська Республіка	13,7	15,9	17,9	7,9	8,9	9,7
Україна	6,7	5,7	5,5	5,2	5,0	4,1	3,8	3,6	3,4	3,2

Умовні позначення:

Тире (–) – явищ не було;
крапки (...) – відомості відсутні;
нуль (0; 0,0) – явища відбулися, але у вимірах менших за ті, що можуть бути виражені використаними у таблиці розрядами;
символ (x) – заповнення рубрики за характером побудови таблиці недоцільне.

Внутрішні та зовнішні фактори інноваційного розвитку (узагальнено автором на основі джерел [277, с. 127, 132–135; 151, с. 70–72; 156, с. 22])

Фактори	Загальна характеристика
1	2
<i>Внутрішні фактори</i>	
Науково-технічні	Рівень техніки та технології, професійно-кваліфікаційний склад і рівень технічного персоналу організації, відповідність продукції міжнародним стандартам якості (інноваційний потенціал).
Техніко-технологічні	Здійснюють вплив на: <ul style="list-style-type: none"> ✓ патентування товару та збільшення частки винаходів, раціональних пропозицій і патентів; ✓ збільшення частки продуктивного й технологічного устаткування, прискорення амортизації і зменшення тривалості амортизаційного періоду.
Фінансові	Фінансова стійкість, платоспроможність, кредитна історія, інвестиційна спроможність, можливості формування фондів венчурного капіталу.
Структурні	Впливають на: <ul style="list-style-type: none"> ✓ створення оптимальної виробничої структури підприємства із гнучкими системами переорієнтації та автоматизації виробництва; ✓ створення, за можливостю, ексклюзивної системи виробничої діяльності, конкурентоспроможного інноваційного продукту, товарної марки; ✓ створення злагодженої системи управління, спеціалізації і концентрації виробництва, раціоналізації технологічного процесу.
Виробничо-збутові, маркетингові або ринкові	Рівень витрат виробництва, збут, маркетинг інноваційної продукції, рівень виробничо-технологічної складності освоєння нової продукції (виробничо-збутовий потенціал). Забезпечення умов ексклюзивності інноваційного товару, каналів руху, реклами шляхом піднесення платоспроможності товару, високого рівня логістики та кваліфікації працівників реклами. Забезпечення прогнозованого ціноутворення ринкової інфраструктури шляхом постійного вивчення попиту, пропозиції, конкуренції, стану інформації й її об'єктивності.
Система венчурного менеджменту або управлінські	Стан системи планування (місія, ціль, інноваційна політика, стратегія розвитку), адаптивність організаційної структури до зовнішнього середовища, фахові й лідерські вміння венчурних менеджерів. Дотримання високої дисципліни на всіх ланках технологічного процесу. Застосування наукових методів управління виробництвом, якістю продукції згідно з міжнародними стандартами, проведення внутрішньої і зовнішньої сертифікації продукції та систем.
Ресурсні	Впливають на: <ul style="list-style-type: none"> ✓ створення умов доступу до якісної і дешевої сировини, забезпечення обліку й аналізу використання усіх видів ресурсів; ✓ проведення вартісно-затратного аналізу створеного продукту, оптимізації ефективності використання ресурсів.
Ефективності	Впливають на: <ul style="list-style-type: none"> ✓ орієнтацію виробництва на зниження затрат праці і капіталу в одиниці створеного інноваційного продукту та збільшення випуску продукції одиницею праці і капіталу за одиницю часу; ✓ забезпечення такого співвідношення собівартості ($O+T$) і валового прибутку ($A+ЧП$) у вартості створеного продукту ($B=O+T+A+ЧП$), за якого підприємство могло б формувати потрібний йому обіговий капітал (O), стимулювання праці (T), швидке оновлення основного капіталу (A) та розширене відтворення на новій технологічній основі, соціальний розвиток тощо – $ЧП$, мати стабільну внутрішню фінансову ситуацію.

Продовження таблиці АГ.1

1	2
<i>Зовнішні фактори</i>	
Інноваційна інфраструктура	Наявність організацій, інститутів, що надають послуги із забезпечення інноваційної ризикової діяльності; рівень конкуренції в межах однієї галузі за доступ до обмежених ресурсів, розвиток споріднених галузей.
НТП	Існуючий рівень техніки та технологій у світі, доступ до баз даних ноу-хау, відкриттів, винаходів і т.п..
Ринкові	Потреби споживачів в інноваційній продукції, чинники попиту інноваційної продукції (існуючий і прогностичний рівень цін, обсягів продажу інноваційної продукції) (ринковий потенціал).
Державні (урядові) й неурядові програми інноваційного розвитку	Підтримка держави, міжнародних організацій (законодавчі акти, система сертифікації та стандартизації, екологічні норми в державі), система преференцій для інноваційних підприємств. Державна підтримка впливає на: <ul style="list-style-type: none"> ✓ розвиток людини, її освіти, кваліфікацію, здоров'я; ✓ науку й науково-технічні розробки, поширення інновацій, створення малого і середнього підприємництва, активізацію інноваційної діяльності на підприємстві.
Конкурентоспроможність країни, галузі, регіону	Впливає на реалізацію заходів і ресурсів, що направлені на підвищення конкурентоспроможності країни, регіону, галузі, щоб підвищити конкурентоспроможність підприємств інноваційної сфери.
Правове і наукове регулювання економіки країни	Даний фактор здійснює вплив на: <ul style="list-style-type: none"> ✓ застосування економічних законів функціонування ринкових відносин, законів організації у статичі і динаміці, наукових підходів до управління різними об'єктами, методів управління на всіх рівнях його організації; ✓ створення єдиних національних інформаційних центрів у всіх видах господарської діяльності, які відповідали б сучасному рівню науки і техніки.
Посилення ринкової економічної інтеграції	Фактор впливає на: <ul style="list-style-type: none"> ✓ узгодження системи відсоткових ставок із потребами зростання інноваційних і загальних капіталовкладень; ✓ створення умов вільної зовнішньої торгівлі.
Глобальні проблеми людства	Характеризується необхідністю вирішення екологічних, медичних, демографічних, продовольчих, космічних проблем.
<i>Випадкові фактори</i>	
Фактор випадковості	Імовірнісні характеристики, що зумовлені інтуїцією, талантом, новими відкриттями у сфері науки і техніки. Наприклад, необхідність венчурних досліджень, зумовлених новими факторами із зовнішнього світу: нові відкриття у сфері науки і техніки, котрі стимулюють подальші венчурні дослідження, невдалі результати венчурних досліджень в одному напрямі зумовлені випадковостями, збігом обставин, інтуїцією, талантом винахідників, що сприяють досягненню успіхів у суміжному напрямі досліджень венчурної діяльності, відмінних від запланованих, але тих, які мають власну наукову, практичну цінність і елементи новизни. До групи випадкових факторів можна зарахувати їх необхідність розв'язання нових проблем суспільного життя, пов'язаних із появою невідомих раніше фактів або загроз для людства. Група випадкових факторів впливає на інноваційну діяльність через фактори зовнішнього середовища, а також опосередковано через них і на фактори внутрішнього середовища інноваційної діяльності.

Додаток АД

Таблиця АД.1

Кількість придбаних та переданих нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами за формами придбання та передавання у 2012 та 2014 роках (складено автором на основі джерела [274, с. 200])
(одиниць)

Показник	Придбання нових технологій				Передавання нових технологій			
	в Україні		за межами України		в Україні		за межами України	
	2012 р.	2014 р.	2012 р.	2014 р.	2012 р.	2014 р.	2012 р.	2014 р.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
<i>Усього</i>	571	426	168	117	22	28	7	8
у т.ч. за формами придбання (передавання) права на патенти, ліцензії на використання винаходів, промислових зразків, корисних моделей	56	30	3	20	1	-	4	-
результати досліджень та розробок	190	110	11	10	18	28	-	6
ноу-хау, угоди на придбання (передачу) технологій	26	22	10	1	-	-	2	-
придбання (продаж) устаткування	263	212	139	85	2	-	1	2
цілеспрямований прийом (перехід) на роботу кваліфікованих фахівців	24	5	2	-	-	-	-	-
інші	12	47	3	1	1	-	-	-

Таблиця АД.2

Заявки і патенти на винаходи в Україні у 2005, 2010, 2013–2014 роках
(складено автором на основі джерела [274, с. 225])

(одиниць)

Показник	Роки			
	2005	2010	2013	2014
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
<i>Надійшло заявок</i>	5223	5310	5418	4813
від національних заявників	3170	2551	2858	2457
з них від юридичних осіб	1814	1361	1598	1337
від іноземних заявників	2053	2759	2560	2356
з них за процедурою РСТ	1746	2500	2286	2137
<i>Видано патентів на винаходи</i>	3433	3874	3635	3319
на ім'я національних заявників	2171	2034	1743	1701
з них на ім'я юридичних осіб	1429	1198	1156	1173
на ім'я іноземних заявників	1262	1840	1892	1618

Продовження додатку АД
Таблиця АД.3

Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за джерелами та секторами діяльності в Україні у 2010, 2013–2014 роках (складено автором на основі джерела [274, с. 89])

(тис грн)

Показник	Усього	У тому числі за рахунок						
		кошти бюджету		кошти фондів спеціального призначення	власних коштів	кошти замовників		кошти інших джерел
		усього	у т. ч. держбюджету			підприємств, організацій України	іноземних держав	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
		2010 рік						
Усього	8995893,9	3750968,6	3704338,6	48303,6	872033,7	1961174,5	2315863,6	47549,9
державний сектор	3274433,9	2799443,2	2792878,7	5354,1	130021,6	215595,0	118534,9	5485,1
підприємницький сектор	5156185,7	539920,2	523576,7	33438,9	730169,1	1635386,4	2178718,8	38552,3
сектор вищої освіти	565054,2	411605,2	387883,2	9510,6	11843,0	109973,0	18609,9	3512,5
приватний неприбутковий сектор	220,1	-	-	-	-	220,1	-	-
		2013 рік						
Усього	11161064,4	4826809,3	4762058,6	20645,2	1466605,9	2306564,7	2411500,5	128938,8
державний сектор	4305444,3	3709060,1	3688553,3	6023,0	174847,9	314066,9	87661,7	13784,7
підприємницький сектор	6167562,5	645626,6	635028,8	3973,5	1274391,5	1837617,0	2294545,7	111408,2
сектор вищої освіти	688057,6	472122,6	438476,5	10648,7	17366,5	154880,8	29293,1	3745,9
приватний неприбутковий сектор	-	-	-	-	-	-	-	-
		2014 рік						
Усього	10320327,9	4088390,6	4021539,9	20687,8	1927807,3	2152435,2	2043013,1	87993,9
державний сектор	3905861,2	3372943,6	3355193,0	5016,1	128821,7	316982,6	74484,8	7612,4
підприємницький сектор	5820171,2	312927,5	302117,7	3386,3	1787324,5	1704538,1	1934980,6	77014,2
сектор вищої освіти	594295,5	402519,5	364229,2	12285,4	11661,1	130914,5	33547,7	3367,3
приватний неприбутковий сектор	-	-	-	-	-	-	-	-

Перспективи ведення інноваційного бізнесу в Україні та деяких постсоціалістичних країнах у 2015 році (складено автором на основі джерела [635, с. 11–15])

Індикатор	Україна DV2015	Україна DV2014	Білорусія DV2015	Казахстан DV2015	Киргизька Республіка DV2015	Мадова DV2015	Польща DV2015	Російська Федерація DV2015	Найкращій виконавця у світі DV2015
<i>I</i>	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Початок бізнесу (ранг)	76	69	40	55	9	35	85	34	Нова Зеландія (1)
Процедури (кількість)	6	6	5	6	2	5	4	4,4	Нова Зеландія (1)
Час (кількість днів)	21	21	9	10	8	6	30	11,2	Нова Зеландія (0,5)
Виграти (% від доходу на одну особу)	1,2	1,3	0,8	0,5	2,4	4,6	12,9	1,2	Словенія (0)
Отримання дозволів на будівництво (ранг)	70	68	51	154	42	175	137	156	Гонг-Конг, Кітай (1)
Підключення до системи електропостачання (ранг)	185	182	148	97	168	149	64	143	Республіка Корея (1)
Ресстрація власності (ранг)	59	88	3	14	6	22	39	12	Грузія (1)
Отримання кредиту (ранг)	17	14	104	71	36	23	17	61	Нова Зеландія (1)
Захист міноритарних інвесторів (ранг)	109	107	94	25	35	56	35	100	Нова Зеландія (1)
Сплата податків (ранг)	108	157	60	17	136	70	87	49	Об'єднані Арабські Емірати (1)
Міжнародна торгівля (ранг)	154	153	145	185	183	152	41	155	Сінгапур (1)
Документи для експорту (кількість)	8	8	8	10	9	9	5	9	Ірландія (2)
Документи для імпорту (кількість)	9	9	10	12	11	11	4	10	Ірландія (2)
Забезпечення виконання контрактів (ранг)	43	44	7	30	56	42	52	14	Сінгапур (1)
Вирішення питань про неплатоспроможність (ранг)	142	141	68	63	157	58	32	65	Фінляндія (1)

Еволюція світового руху бізнес-інкубування (узагальнено автором на основі джерел [636, с. 101–102])

Період покоління бізнес-інкубатора	Характеристика покоління бізнес-інкубаторів
1-ше покоління бізнес-інкубатора – 50–70-ті рр. ХХ ст.	<p>Перші інкубатори в 50-х рр. почали використовувати для реструктуризації і диверсифікації економіки на локальному рівні, а також для створення нових робочих місць, забезпечення соціальної стабільності в регіонах. Відмінна особливість в тому, що бізнес-інкубатори представляли собою державні безприбуткові організації. Вони не були самоокупними структурами, не орієнтувалися на отримання прибутку і, навіть, не прагнули до цього. Перші бізнес-інкубатори були інкубаторами змішаного типу, неспеціалізовані і надавали послуги для підприємств різних секторів економіки. Вони надавали стандартний, достатньо обмежений набір послуг:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ здача приміщень в оренду; ✓ комунальні послуги та забезпечення підприємств засобами комунікацій.
80–90-ті рр. ХХ ст. – становлення та розвиток 2-го покоління бізнес-інкубаторів	<p>Друге покоління бізнес-інкубаторів зумовлене змінами умов розвитку і прискореним ритмом еволюції, включаючи еволюцію науки і технології, виникла необхідність прискорення трансферу знань і технологій, прискорення процесів комерціалізації досліджень і розробок. Для того, щоб “вижити”, площадок і стандартного набору послуг стало недостатньо. Необхідний доступ до інформації, фінансових ресурсів, технологій, постійне підвищення професійного рівня робітників малих підприємств і менеджерів інкубаторів. Модель функціонування, характерна для інкубаторів 2-го покоління, може бути описана наступним чином:</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ визначення ринку, на якому буде працювати інкубатор; ✓ розробка бізнес-плану, включаючи конкретні точки самоокупності інкубатора; ✓ формування політики прийому-випуску, а також політики взаємодії з компаніями, що працюють в “стінах інкубатора”; ✓ розробка політики по наданню послуг бізнес-інкубування. <p>Новою функцією інкубатора стало стимулювання взаємодії і налагодження зв'язків між компаніями, що знаходяться на площадках (у приміщеннях) інкубатора.</p>
В кінці ХХ ст. паралельно з 2-им поколінням стало з'являтися 3-є покоління бізнес-інкубаторів	<p>Ключова задача 3-го покоління бізнес-інкубаторів є забезпечення умов для росту тієї частини наукоємного бізнесу, який відноситься до швидко-розвиваючих технологічних областей, тобто фактично до базисних технологій суспільства знань. Таким чином, задачею інкубаторів 3-го покоління є формування “двигуна” структурно-технологічних змін. Сьогодні в економічно розвинутих країнах цю задачу вони виконують не як інструмент національної і регіональної політики, а як інструмент, котрий використовується приватним сектором в процесі самоорганізації для формування нових ринків і закріплення своїх позицій на них. Важливою особливістю інкубаторів 3-го покоління є те, що вони створюються, як правило, венчурними капіталістами або великими транснаціональними промисловими або консалтинговими компаніями. Дані бізнес-інкубатори орієнтовані на отримання прибутку, а не на самоокупність. Доходи інкубатора формуються з доходів на інвестиції, які він вкладає в розвиток малих підприємств. На перший план виходить здатність менеджерів створити добре організовані мережі стратегічних партнерів бізнес-інкубатора, а кваліфікація менеджера стає ключем до успіху.</p>

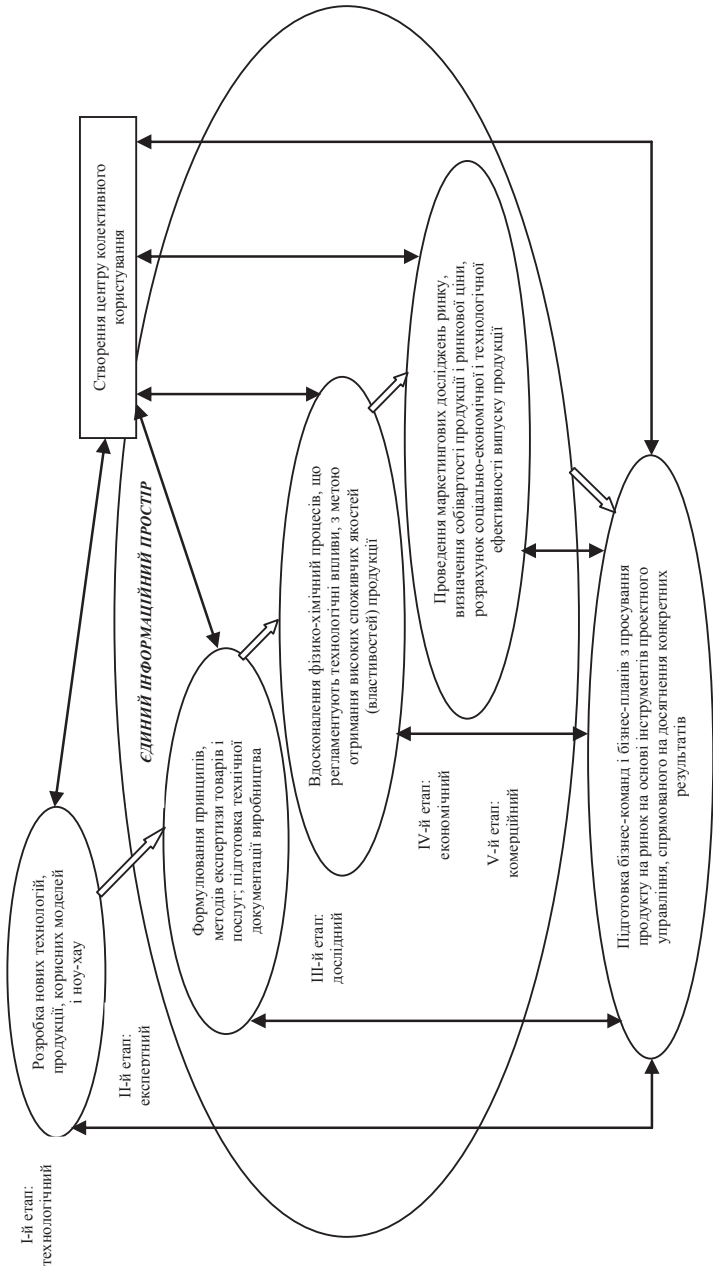

Рис. АЕ.1. Модель діяльності закордонного інноваційного бізнес-інкубатора на основі технологічної платформи з використанням конвергентних технологій та механізм її реалізації за етапами [285, с. 50]

Додаток АЖ

Таблиця АЖ.1

Перелік центрів колективного користування науковим обладнанням НАН України (узагальнено автором на основі джерела [637; 163, с. 371–373])

<i>Установа НАН України</i>	<i>Назва центру колективного користування науковим обладнанням</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Інститут проблем міцності ім. Г. С. Писаренка	Машина для механічних випробувань матеріалів INSTRON
Інститут фізики	Лазерний фемтосекундний комплекс
Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова	Діагностика напівпровідникових матеріалів, структур та приладних систем
Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова	Дослідження магнітного моменту твердих тіл та рідин, дослідження механічних властивостей, ЯМР-спектроскопія
Інститут магнетизму	Скануючий зондовий мікроскоп
Головна астрономічна обсерваторія	Астрономічний спекрополяриметр
Інститут радіофізики та електроніки ім. О. Я. Усикова	НВЧ-радіоспектроскопія
Радіоастрономічний інститут	Міжгалузевий центр колективного користування радіотелескопом РТ-22
Донецький фізико-технічний інститут ім. О. О. Галкіна	Система приладів для вимірювання фізичних властивостей речовини
Інститут геофізики ім. С. І. Суботіна	Центр колективного користування магнітометричною апаратурою
Інститут геологічних наук	Електронна мікроскопія та лазерна седиментографія геологічних об'єктів
Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка	Мас-спектрометричний центр твердофазного, газового ізотопного та мікроелементного аналізу
Морський гідрофізичний інститут	Регіональний центр колективного користування приладами
Інститут електроварювання ім. Є. О. Патона	Випробувальна установка MTS, лазерний інтерферометричний вимірювальний комплекс, оптичний спектрометр з індуктивнозв'язаною плазмою
Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича	ТЕМ-SCAN
Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля	Скануюча електронна мікроскопія і мікроаналіз
Фізико-технологічний інститут металів та сплавів	Лабораторія газового аналізу в металах і сплавах
Інститут чорної металургії ім. З. І. Некрасова	Металографічний моторизований мікроскоп
Інститут скінтіляційних матеріалів	Молекулярна і кристалічна структура матеріалів
Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка	Центр електронної мікроскопії та рентгенівського мікроаналізу
Інститут газу	Газова та газорідина хроматографія
Науково-технічний центр магнетизму технічних об'єктів	Цифровий ферозондовий магнітометр
Національний науковий центр "Харківський фізико-технічний інститут"	Аналітичне матеріалознавство наноструктурних систем ядерної енергетики
Інститут геохімії навколишнього середовища НАН та Міністерства надзвичайних ситуацій України	Ультранизькофонова альфа-бета-спектрометрія ("Квантулус")
Інститут органічної хімії	Рентгенівська монокристална дифрактометрія

Загальна характеристика інноваційного розвитку та його інституційні особливості в країнах-членах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) (узагальнено автором на основі джерел [528; 529; 286, с. 68–75; 638; 639, с. 99–106; 334, с. 337–412; 285, с. 47–52])

Країна	Загальна характеристика та особливості інноваційної економіки	Основні інноваційні галузі і сектори економіки	Ключові інститути-організації й установи, що приймають безпосередню участь в інноваційному розвитку країни	Деякі зобов'язання та функції, що покладаються на інститути-організації й установи
1	2	3	4	5
Австралія	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ключова роль відводиться забезпеченню зростання кількості інноваційних підприємств, якості бізнес-моделей, постійному оновленню їх робочого штату, поєднанню продуктів, винаходів і технологій. ✓ Важливе місце відводиться розвитку конкуренції та знань в інноваційній сфері. ✓ Здійснення заходів з полегшення доступу підприємств на глобальні ринки. ✓ Створення висококваліфікованої і гнучкої робочої сили на основі найкращої практики у сфері зайнятості та підготовки кадрів. ✓ Інноваційні галузі мають власні національні стратегії. ✓ Уряд Австралії фінансує інноваційні програми та ресурсні фонди розвитку галузей економіки країни. 	<p>Біотехнології, нанотехнології, ІКТ, фармацевтика.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Міністерство інновацій, промисловості, науки і досліджень. ✓ Галузеві інноваційні ради (ГІР) (наприклад, Інноваційна рада екоіндустрії Австралії, Інноваційна рада галузі майбутніх видів виробництва). ✓ Австралійська дослідницька рада. ✓ Спільний науково-дослідний центр. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ГІР виконують консультативну функцію для професійних організацій, науково-дослідних федеральних та місцевих установ. ✓ Ведення діалогу із зацікавленими учасниками інноваційної сфери з метою її постійного розвитку. ✓ ГІР надають сприяння посиленню інноваційної культури промислових груп. ✓ ГІР консультують Міністерства з пріоритетних інноваційних питань конкретних галузей промисловості, вносять рекомендації з інноваційних ідей.
Австрійська республіка	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Велика фінансова підтримка з боку держави. ✓ Проведення відповідних інституційних реформ з урахуванням сучасних вимог. ✓ Посилення взаємодії і коопераційних зв'язків між виробництвом і науково-дослідницькою сферою. ✓ Ефективне використання людських ресурсів, посилення інтеграції фахівців-жінок в інноваційну та високотехнологічну сфери. 	<p>Нанотехнології, ІКТ, транспортна та космічна діяльність.</p>	<p>Національна Рада з питань наукових досліджень та розвитку технологій.</p> <p>Національний фонд наукових досліджень, технологій і розвитку.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ До завдань Національної Ради належить опрацювання стратегії інноваційного розвитку, визначення майбутніх пріоритетних напрямів роботи та джерел фінансування.

Продовження таблиці А3.1

1	2	3	4	5
Королівство Бельгія	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Посилення інноваційної складової в діяльності малих та середніх підприємств. ✓ Постійне збільшення видатків на розвиток інноваційно-дослідницького сектору. ✓ Розробка індивідуальних проєктів та програм для окремих регіонів (Валлонія, Фландрія, Брюссель) з метою залучення коштів. 	Галузь промисловості (створення нових товарів, процесів виробництва чи послуг).	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Транскордонний фонд розвитку "СВРЕФІ". ✓ Брюссельський інноваційний центр. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Сприяння малим і середнім підприємствам у торговому посередництві в сфері інновацій з іншими країнами.
Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Державне стимулювання науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності шляхом підвищення бюджетних асигнувань на дослідницьку діяльність і застосування її на практиці (до 6,3 млрд фунтів стерлінгів до 2010 р.), збільшення сукупних витрат держави й приватного сектору на науково-дослідну діяльність до 39 млрд фунтів стерлінгів, або 2,5 % ВВП у 2014 р. ✓ Стимулювання технологічного розвитку промисловості шляхом використання державного замовлення. ✓ Політлена процедура адміністративного нагляду й контролю, надання податкових пільг на науково-дослідну діяльність. ✓ Розширення взаємодії науки із промисловістю на основі реалізації концепції "технологічних платформ". 	Галузі високих технологій, медичні технології, відновлена енергетика, наноелектроніка, захист комунікаційної інфраструктури, нові матеріали, біотехнології, інтегровані системи управління, рациональне природокористування, пластикова електроніка, біометричні матеріали і тканини.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Рада технологічної стратегії (РТС). ✓ Працює близько 100 наукових парків, в яких зосереджено близько 3000 компаній (в т.ч. 450 іноземних) у яких зайняті 68000 осіб. ✓ Асоціація наукових парків Великобританії. ✓ Британське відомство з торгівлі та інвестицій. ✓ Управління з питань бізнес-інкубаторів, що діє через мережу представництв. ✓ Відомства з торгівлі та інвестицій. ✓ Міністерство науки, технологій та інновацій. ✓ Датська агенція науки, технологій та інновацій. ✓ Сертифіковані Інститути технологічних послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Консультативна функція. ✓ Самостійне ухвалення рішень щодо фінансування з державного бюджету невеликих проєктів перспективних науково-дослідних та конструкторських розробок в рамках спеціальної квоти у розмірі 5 млн фунтів стерлінгів без узгодження з Урядовими відомствами. ✓ Асоціація наукових парків планує діяльність та подальший розвиток наукових парків у Великій Британії. ✓ Британське відомство з торгівлі та інвестицій координує діяльність технопарків. ✓ Займається питаннями розробки і впровадження новітніх технологій та інновацій. ✓ Виконує функцію секретаріату спеціально створених наукових та інноваційних об'єднань. ✓ Є координуючою ланкою між державним і приватним секторами.
Королівство Данії	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ключова роль відводиться знанням, а саме: поширенню та вдосконаленню наукових і технологічних знань й інтелектуальних активів. ✓ Акцент робиться на підвищенні рівня освіти, стимулювання знань, досліджень, винаходів та інновацій. 	ІКТ.		

Продовження таблиці А3.1

1	2	3	4	5
Ірландія	<p>✓ Налагоджена співпраця між державними та приватними інститутами, забезпечення передачі технологій і комерціалізації результатів досліджень.</p> <p>✓ Розвиток академічної бази та дослідницьких програм, поєднання наукового кадрового потенціалу, в т.ч. в кількісному відношенні (в 2013 р. підготовлено близько 1000 докторів наук у галузі науки і техніки).</p> <p>✓ Здійснення секторальних досліджень з метою економічного і соціального прогресу. Надання на конкурентній основі грантів з метою стимулювання досліджень у сфері соціальних, економічних, екологічних потреб та охорони довкілля.</p> <p>✓ Комерціалізації функцій освітніх установ 3-го рівня акредитації: економізації наукової діяльності, ноу-хау, патентів, продуктів інтелектуальної власності з метою практичного застосування спеціальних досліджень.</p>	Сфера промисловості та підприємництва, агропромисловий комплекс, охорона здоров'я, геодезія, мореплавання.	<p>✓ В Давні налічується 7 наукових парків, котрі є приватними організаціями та мають тісний зв'язок з університетами.</p> <p>✓ Офіс з питань науки, технологій та інновацій (ОНП) Міністерства з питань підприємництва, торгівлі та зайнятості.</p> <p>✓ Урядове агентство "Enterprise Ireland"</p>	<p>✓ На ОНП покладено функції з розвитку, популяризації та координації дослідницької та інноваційної політики Ірландії. ОНП займається координацією НІС шляхом забезпечення ефективної взаємодії урядових органів, бізнесу, освітніх установ 3-го рівня акредитації.</p> <p>✓ Урядове агентство надає фінансову підтримку для забезпечення діяльності спеціалізованим центрам, що створені на базі інститутів технологій.</p>
Іспанія	<p>✓ Державна підтримка, в т.ч. значна фінансова, розвитку науки і нових технологій.</p> <p>✓ Розгляд інновацій та досліджень, як парадоксу: відносний успіх у генеруванні нових знань, недостатньо перетворюється у застосування наукових досягнень продуктивними силами та суспільством.</p> <p>✓ Орієнтація іспанської науково-технологічної політики на службу громадянам, забезпечення їх соціального благополуччя та сталого розвитку суспільства з повною і рівною участю жінок.</p>	Охорона здоров'я, енергія і кліматичні зміни, нанотехнології, нові матеріали й нові промислові процеси, телекомунікації та інформаційне суспільство, біотехнології.	<p>✓ Міністерство науки та інновацій.</p> <p>✓ Міжміністерська комісія з питань науки і технологій (ММКНТ).</p> <p>✓ Генеральна Рада з науки і технологій.</p> <p>✓ Дорадча рада з науки і технологій.</p> <p>✓ Вища рада з наукових досліджень (ВРНД), що нараховує спеціалізованих 115</p>	<p>✓ Відповідає за розробку та реалізацію урядової політики в галузі наукових досліджень, технологічного розвитку та інновацій.</p> <p>✓ До компетенції ММКНТ належать питання сприяння та управління наукової і технологічної діяльності.</p> <p>✓ Генеральна Рада відповідає за співпрацю з автономіями.</p> <p>✓ Завданням Дорадчої ради є ведення діалогу з відповідними економічними і соціальними авторами.</p> <p>✓ В діяльності ВРНД домінують фундаментальні дослідження.</p>

Продовження таблиці А3.1

1	2	3	4	5
Італія	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Діяльність науково-технологічних парків (НТП) в процесі розвитку інноваційних проєктів спрямована на забезпечення потреб внутрішнього товарного ринку та збільшення кількості робочих місць. ✓ Підвищення ефективності діяльності за рахунок наближення взаємолів'язаних фундаментальних розробок та можливостей їх прикладного застосування. ✓ Отримання централізованої патентної підтримки діючими технологічними парками. 	<p>Автомобілебудування, електроніка, аерокосмічна промисловість, металургія, хімічна промисловість, агропромисловий сектор та охорона навколишнього середовища.</p>	<p>дослідницьких центрів, де працює 3175 дослідників.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Фонд технологічних інновацій при Міністерстві економічного розвитку. ✓ В Італії працює 31 НТП, в складі яких працює близько 600 високотехнологічних підприємств, 140 з яких є інкубаторами, 14 бізнес-центрів 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Фонд займається питаннями фінансування (кредитування) пріоритетних галузей промисловості.
Велике герцогство Люксембург	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Розробка та співривня в реалізації інноваційних і дослідницьких програм є головним стратегічним напрямом в науковій та економічно-фінансовій політиці з метою підвищення конкурентоспроможності приватних підприємств і реалізації лісабоноської стратегії щодо створення в ЄС потужної й ефективної економіки знань. ✓ Запучення молоді до ділового світу через реалізацію проєктів, запроваджених на різних рівнях освіти (від початкової і до вищої). ✓ Зміцнення зв'язків між діловими колами та науковими закладами, проведення стажування на підприємствах, організація професійних ярмарків і виставок. 	<p>Технологія нових матеріалів, рациональне використання природних ресурсів, розвиток інформаційного суспільства.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Національна координаційна установа "Люксемвасьон". ✓ Некомерційна асоціація Business Initiative. ✓ Торговельна палата. ✓ Люксембурзька конфедерація торгівлі. ✓ Національний дослідницький фонд. ✓ Державний дослідницький центр Габріеля Лішманна. ✓ Міністерство економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Створення інноваційної та дослідницької діяльності. ✓ Безкоштовне проведення конк-урсів з інноваційних бізнес-планів. ✓ Надання юридичних консультаційних послуг на початковому етапі при створенні підприємства, або при виході на міжнародний ринок. ✓ Захист інтересів комерсантів, перевізників та представників сфери послуг. Інформує підприємства щодо конкретного фінансово-економічного чи правового питання. ✓ Посилення державної дослідницької діяльності шляхом створення соціальних програм. ✓ Проводить наукові прикладні дослідження, сприяє технологічному розвитку, формує високопрофесійних фахівців. ✓ Координує технологічну та інноваційну політику. Відповідає за
Королівство Нідерланди	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Інвестиції повинні спрямовуватися в нові знання та інновації. 	<p>Спеціалізація проведення</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Міністерство економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Координує технологічну та інноваційну політику. Відповідає за

Продовження таблиці А3.1

1	2	3	4	5
<p>Федеративна республіка Німеччина</p>	<p>✓ Стратегічні дослідження, тобто фундаментальні розробки в галузях, визначені сферами стратегічних інтересів уряду та суспільства, результати яких доводяться до фази практичного використання.</p> <p>✓ Дослідження, результати яких пов'язані з безпосереднім впровадженням у промисловість.</p>	<p>проривних наукових досліджень (електронні сенсорні, радіолокаційні та радіотехнічні системи). Розробки в галузі бізнесу (незалежні експертизи, консультації, видання ліцензій та сертифікатів). Головні напрями: безпека і оборона, життя, промисловість та техніка, будівництво й обслуговування, ІКТ.</p>	<p>✓ Міністерство освіти, культури і науки.</p> <p>✓ Агенція інноваційної політики.</p> <p>✓ Нідерландська рада наукових досліджень.</p> <p>✓ Нідерландська організація прикладних наукових досліджень.</p> <p>✓ Королівська академія наук Нідерландів (KNAW).</p> <p>✓ Консультативна Рада з питань наукової та технологічної політики.</p>	<p>розвиток інновацій і запровадження результатів науково-дослідних робіт й новітніх технологій в промисловість.</p> <p>✓ Координує та відповідає за наукову політику Є. основним джерелом фінансування науково-дослідницьких робіт в галузі високіх технологій, яке безпосередньо фінансує дослідження в університетах країни.</p> <p>✓ Дорада організації, що забезпечує науково-консультативну підтримку інноваційного розвитку.</p> <p>✓ Надання Уряду Нідерландів пропозицій з питань ефективного використання бюджетних коштів та своєчасної перерозподілу досліджень в Нідерландах.</p>
<p>Федеративна республіка Німеччина</p>	<p>✓ Окрім формування ефективної системи державної підтримки наукової та інноваційної діяльності, заохочуються нележавні інвестиції.</p> <p>✓ Орієнтація на виконання шлей Лієбонського саміту ЄС щодо забезпечення зростання національних та загальноєвропейської економік за рахунок дотримання високої інноваційної динаміки і виходу на рівень передових світових технологій.</p> <p>✓ Велика увага приділяється поглибленню практичної співпраці між наукою та реальним сектором економіки, розширенню мереж кооперації і об'єднанню потенціалу науково-дослідних установ і компаній через створення інноваційних союзів та кластерів.</p>	<p>Сфери енергетики (енергозбереження, відновлювані види енергії), захист довкілля, охорона здоров'я, безпека, підвищення мобільності (автомобіле-, судно- та літакобудування), біо- нанотехнології, новітні матеріали для виробництва.</p>	<p>✓ Міністерство освіти і досліджень.</p> <p>✓ Міністерство економіки і технологій.</p> <p>✓ Державні і публічно-правові науково-дослідні заклади різного спрямування, що фінансуються за рахунок федерального та земельних бюджетів.</p> <p>✓ Експертна комісія з питань досліджень та інновацій.</p> <p>✓ Дослідний союз економіки та науки.</p>	<p>✓ Координуюча функція в сфері реалізації Стратегії розвитку Німеччини у сфері високіх технологій.</p> <p>✓ Здійснення наукової та інноваційної діяльності й активна участь у інноваційній програмі "Планк заряди розвитку досліджень та інновацій".</p> <p>✓ Підготовка щорічних експертних оцінок з питань досліджень та інновацій.</p> <p>✓ Займається питаннями промоції та практичного просування Стратегії на</p>

Продовження таблиці А3.1

1	2	3	4	5
<p>Королівство Норвегія</p>	<p>✓ Концепція розвитку науково-технічної політики по відношенню до підприємств малого і середнього підприємництва, слугує основою для забезпечення фінансування малого підприємництва в країні. ✓ Найактивніший організатор серед країн світу міжнародних виставок та ярмарків високотехнологічної продукції (наприклад, Ганновер (виставковий центр площею 495265 м²), Франкфурт-на-Майні (345697 м²)).</p>	<p>ІКТ, біотехнології, нові матеріали та нанотехнології.</p>	<p>✓ В інноваційній інфраструктурі працюють бізнес-інкубатори, промислові парки, інноваційні центри.</p>	<p>пріоритетних напрямках. ✓ Здійснюють безпосередньо наукові дослідження в межах секторів економіки, в якій дані інституції працюють.</p>
<p>Королівство Норвегія</p>	<p>Надання державних цільових грантів (щорічно на ці цілі виділяється близько \$600 млн, з них 48 % коштів спрямовується на підтримку інноваційної діяльності у ВНЗ Норвегії, 46 % – незалежним науковим інституціям, 6 % – приватним компаніям). ✓ Запровадження непрямої схеми підтримки інноваційної діяльності приватних компаній Норвегії "SkatteFUNN". ✓ Підтримка бізнес-інкубаторів та наукових парків (Корпорація індустрального розвитку Норвегії "SIVA" на даний час відповідає за діяльність 22 бізнес-інкубаторів, 18 наукових парків, 8 дослідницьких парків).</p>	<p>ICT, біотехнології, нові матеріали та нанотехнології.</p>	<p>✓ Науково-дослідницька Рада Норвегії. ✓ Корпорація індустрального розвитку Норвегії "SIVA". ✓ Державне агентство з питань сприяння міжнародному співробітництву. ✓ "Innovation Norway". ✓ Приватні компанії, ВНЗ (7 університетів, 6 спеціалізованих інститутів, 25 університетських коледжів, що забезпечують 25 % інноваційної діяльності), інституції (200 незалежних приватних інституцій), діяльність 70-ти з них присвячена науковим дослідженням). ✓ Фонд наукових досліджень та інновацій.</p>	<p>✓ Надання грантів з метою фінансування наукових досліджень. ✓ Сприяння залученню малого та середнього бізнесу до інноваційної діяльності й їх підтримка. ✓ Сприяє представленню норвезького дрібного та середнього бізнесу на міжнародних виставках, поширює інформацію про експортні можливості норвезьких компаній за кордоном). ✓ Здійснення наукових досліджень у сфері інновацій.</p>
<p>Республіка Польща (РП)</p>	<p>Практика надання технологічних кредитів з метою сприяння розвитку інновацій.</p>	<p>Інвестиції в туристичні продукти і</p>	<p>✓ Міністерство науки та вищої освіти РП.</p>	<p>✓ Кредитне фінансування пріоритетних інноваційних галузей Норвегії, які визначаються урядом країни. ✓ Відповідальність за можливість дослідження та розвиток сучасних</p>

Продовження таблиці А3.1

1	2	3	4	5
	<p>Важливим пріоритетом в стратегії інноваційного розвитку країни є поширення (дифузія) інновацій. Сюди відносяться підтримка кооперативних зв'язків, що мають понадрегіональне значення. Розвиток системи центрів обслуговування інвесторів та інвестиційних зон.</p>	<p>послуги, зміцнення марки "Польща".</p>	<p>✓ Міністерство економіки РП ✓ Міністерство регіонального розвитку РП. Інститут Знань та Інновацій РП. ✓ Integr8is – Об'єднання регіональних інноваційних стратегій. ✓ Науково-дослідницькі інститути та науково-дослідницькі осередки. ✓ Фонд технологічного кредиту.</p>	<p>технологій. Розвиток інфраструктури в сфері досліджень та розвитку. ✓ Забезпечення капіталу для інновацій. Поширення інновацій. ✓ Забезпечення технічною допомогою. ✓ Підтримка ряду проінноваційних інституцій у сфері бізнесу та управління інтелектуальною власністю. ✓ Інформатизація адміністрацій щодо підприємств. ✓ Проведення наукових досліджень, результати яких повинні знайти застосування в певних сферах економіки держави та суспільного життя. ✓ Забезпечення можливості надання Національним банком технологічного кредиту з коштів Фонду технологічного кредиту.</p>
<p>Португальська республіка</p>	<p>Для інноваційної економіки країни характерні три основні напрями в рамках Технологічного плану: ✓ підвищення рівня освіти та знань португальського суспільства; ✓ подолання наукового і технологічного відставання Португалії, а також підвищення ролі промислових підприємств та компаній у проведенні науково-технічних досліджень, стимулювання інновацій шляхом впровадження відповідних процедур, організаційних систем, товарів та послуг. Фінансування новостворених фірм за рахунок високотехнологічних фірм за залучення венчурного капіталу.</p>	<p>Електронний бізнес та його безпека. Комп'ютерна техніка. Орієнтація на підтримку університетських досліджень, орієнтованих на промислове використання.</p>	<p>✓ Міністерство економіки та інновацій. ✓ Міністерство науки, технологій та вищої освіти. ✓ Агенція Інновацій.</p>	<p>✓ Координація дій щодо реалізації заходів "Лісабонської Стратегії" та реалізації широкомасштабного плану розвитку Європейського Союзу на основі "економіки знань" й інноваційних технологій. ✓ Управління та координація інноваційних процесів. ✓ Сприяння здійсненню науково-технічних досліджень та їх економізації. Підтримка і сприяння розвитку технологічної основи інновацій. Співпраця з адміністративними установами, технологічними центрами.</p>

Продовження таблиці А3.1

1	2	3	4	5
<p>Фінляндська республіка</p>	<p>Інноваційна модель економіки Фінляндії визнана однією з найефективніших у світі. Яксна післядипломна освіта та заохочення до наукової діяльності. Поліпшення якості підготовки дослідників у процесі роботи над дисертацією й розширення можливостей міжнародного співробітництва. У Фінляндії працює близько 130 таких шкіл.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Міцна й ефективна система інноваційного розвитку, яка базується на скоординованій діяльності урядового сектору та бізнесу. ✓ Основою бізнесу в розвитку підприємництва є стартові субсидії держави. ✓ Бізнес-інкубатори для даної країни є особливо ефективним інструментом створення фірм і робочих місць, а також розширення співробітництва між підприємствами та утвореними закладами. 	<p>Виробництво сировинних ресурсів на наукомістке виробництво. Сфера енергетики й захисту довкілля, металопродукції й машинобудування, лісової галузі, охорони здоров'я, інформаційної й комунікаційної індустрії. В країні працює 5 кластерів у вище вказаних сферах.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Рада з наукової та технологічної політики до 2009 року. З 1 січня 2009 року її замінено на Раду з питань досліджень та інновацій. ✓ Міністерство праці та економіки (в його складі працює Національне технологічне агентство з інновацій "Tekes"). ✓ Міністерство освіти (в його складі працює Академія Фінляндії). ✓ Університети та державні науково-дослідницькі інститути. ✓ Підприємства і приватні науково-дослідницькі інститути. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Формування політики у сфері науки, інновацій та технологій. ✓ Рада є головним дорадчим органом Уряду з питань моніторингу, оцінки та визначення головних напрямів політики в галузі технологій та інновацій. ✓ Зміцнення співробітництва університетів і компаній з метою створення нових продуктів. ✓ Здійснення наукових інноваційних досліджень в сфері медицини, біологічних наук і навколишнього середовища, культури та суспільства, природознавства і техніки.
<p>Чеська республіка (ЧР)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Сучасний стан інноваційного середовища має сильні та слабкі сторони, є наявні системні недоліки у фінансуванні досліджень, забезпеченні політичних і законодавчих умов для інновацій та підприємницької діяльності. ✓ Взято курс на більш ширше застосування принципу співфінансування досліджень як державними та приватними структурами, так і розробниками й виробниками, удосконалення організаційної структури суспільних досліджень, поліпшення підготовки фахівців, інтенсивне приєднання ЧР до міжнародного співробітництва у сфері досліджень та розвитку. 	<p>Перелові ІКТ, промислові розробки, анабудування, автомобілебудуван ня, нано- і біотехнології.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Міністерство промисловості і торгівлі ЧР. ✓ Рада з питань досліджень та розвитку. ✓ Чеська академія наук, ВНЗ, спеціалізовані центри, консорціуми, інноваційні підприємництва 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Забезпечення спрягтливого інвестиційного середовища, стимулювання прискореного впровадження результатів досліджень у виробничій сфері, комерціалізація, підтримка підприємницького руху, заснованого на знаннях щодо новітніх технологій та інноваційних виробів. ✓ Дорадчий орган уряду ЧР координує функціонування системи інноваційного підприємництва. ✓ Здійснення наукових досліджень в різних галузях економіки.

Продовження таблиці А3.1

1	2	3	4	5
Швейцарська конфедерація	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Робиться акцент на підтримці нових підприємств, дослідженні та розробках, передачі технологій. ✓ Інноваційна діяльність підтримується за рахунок коштів держави. 	ІКТ.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Державний секретаріат професійної освіти та технологій, що є частиною Федерального Департаменту (Міністерства) економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Займається вирішенням питань інноваційної політики Швейцарії та здійснює контроль на усіх етапах реалізації інноваційних проєктів.
Швеція	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Шведська інноваційна система складається з трьох основних напрямів: <ul style="list-style-type: none"> - національної інноваційної системи; - галузевої інноваційної системи; - регіональних інноваційних систем. ✓ Регіональне зростання через динамічні інноваційні системи. ✓ Розвиток знань як платформи для інноваційної діяльності. ✓ Створення та підтримка інноваційних бізнес-створень і підприємницьких структур. ✓ Стимулювання розвитку інноваційного підприємництва серед населення. ✓ Загальні обсяги фінансування дослідницької та інноваційної діяльності у Швеції складають 4 % від щорічного ВВП (державне та приватне фінансування). Щорічні обсяги фінансування науково-дослідної й інноваційної діяльності у Швеції є найвищим серед країн ОЕСР і складають приблизно 900 млрд шведських крон (\$137 млрд). 	ІКТ, біотехнології, сучасні та надсучасні технологічні процеси, розробки у галузі матеріалознавства, транспорту та тривалості використання.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Міністерство зайнятості та комунікацій. ✓ Міністерство освіти та культури. ✓ Шведська Агенція розвитку інноваційних систем (VINNOVA). ✓ Міністерство Фінансів. ✓ Шведська Агенція розвитку бізнесу. ✓ Агенція з освоєння космосу. ✓ Енергетична агенція. ✓ Дослідницькі ради (за різними галузями діяльності). 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Обидва Міністерства відповідальні за підтримку інноваційної політики. ✓ Займається безпосередньо інноваційної політикою в державі з метою забезпечення економічного зростання та прогресу у наукових дослідженнях. ✓ Несе відповідальність за бюджетні витрати на розвиток інноваційної діяльності. ✓ Відповідно до кожної з трьох урядових агенцій, ними ж здійснюється впровадження та підтримка інноваційних технологій в межах сфери їх діяльності. ✓ Не приймають безпосередньої участі в інноваційній діяльності, але надають підтримку у проведенні інноваційних досліджень.

Продовження додатку АЗ
Таблиця АЗ.2

Характерні особливості формування інноваційної економіки та її ключових інститутів-установ в країнах Балтії та СНД (узагальнено автором на основі джерел [528; 529; 331, с. 20–27; 287, с. 13–19; 640, с. 58–64; 641, с. 74–76; 334, с. 412–451; 313, с. 20–26])

Країна	1	2	3	4	5
Естонія	<p>Характерні риси та особливості формування інноваційної економіки</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Збільшення грошового обігу естонських підприємств, у тому числі експортного обігу, а також створення мотивації для виробництва нових виробів і послуг з високою доданою вартістю. ✓ Підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств за допомогою зміцнення співробітництва між підприємствами й науковими установами. ✓ Зростання інвестицій у наукову діяльність і розвиток, зростання інноваційних інвестицій, зростання зайнятості у високотехнологічній і розвиненій промисловості та сервісі. ✓ 48 % підприємств Естонії займаються інноваціями. 	<p>Основи гарантії, для яких притаманні інноваційні процеси</p> <p>Сфера інноваційних технологій, переробна промисловість (наприклад, Regio, Skulpt, Oudatromed, UKA, BLRT).</p>	<p>Інститути-установи та організації, що задіяні у формуванні інноваційної економіки</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Цільова держава установа розвитку підприємств "Enterprise Estonia" (EAS), яка підпорядкована Міністерству економіки і комунікацій. ✓ Фонд розвитку Естонії, який підпорядковується Парламенту Естонії. 	<p>Ключові функції та зовнішнє ядання, що покладає на інститути, задіяні до інноваційного процесу</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Займається вирішенням питань підтримки інноваційної діяльності. ✓ Спільно з приватними інвесторами інвестує венчурний капітал у інноваційні естонські підприємства із міжнародним потенціалом. 	
Литовська республіка	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Увагу приділяють підвищенню конкурентоспроможності промисловості і сфери підприємництва, застосуванню нових сучасних підприємств, використанню литовського й міжнародного науково-технічного та технологічного потенціалу. Збільшення обсягів інвестування в інфраструктуру науки й освіти, пріоритетні фінансування програм наукових досліджень, впровадження нових технологій. ✓ Консультативна допомога підприємствам при ініціюванні і здійсненні інноваційних 	<p>Розробка енергозберігаючих технологій, альтернативна енергетика, селекція нових сортів рослин для біопалива, боротьба за генетично чисті продукти харчування, наукове</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Фонд науки й освіти. ✓ Міністерство науки й освіти Литви. ✓ Міністерство господарства. ✓ Наукова і технічна комісія. ✓ Литовський центр інновацій (в його складі працює Відділ інновацій і інформації). 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Надання коштів на наукові дослідження. ✓ Обидва Міністерства координують і контролюють реалізацію Програм інновацій у підприємстві. ✓ Оцінка результатів виконання вивчених програм. ✓ Діяльність спрямована на підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств шляхом інтеграції нових технологічних 	

Продовження таблиці А3.2

1	2	3	4	5
<p>Республіка Вірменія</p>	<p>проекти, використанні допомоги структурних фондів ЄС. ✓ На сьогодні в трьох найбільших містах Литви сформувався 5-ть цілісних науково-дослідних та підприємницьких технологієв з досвідом міжнародної співпраці в сфері інновацій. А саме: - технологіє "Юрніс", що має в своєму кадрувому штаті 110 осіб, які проводять дослідження в сфері морського доквілла та морських технологій (м. Клайпеда); - технологіє "Нямунас"; агробіотехнології, біоенергетика та лісництво, харчові технології, охорона здоров'я. Кількість дослідників – біля 600 осіб (м. Каунас); - технологіє "Саулетякіс"; лазери та світлові технології, матеріалознавство та нанотехнології, напівпровідникова фізика й електроніка. Кількість дослідників – близько 750 осіб (м. Вільнюс); - технологіє "Сантара" має близько 500 дослідників, які здійснюють дослідження в сфері зеленої хімії, мехатроніки, енергетики майбутнього, інформаційних та телекомунікаційних технологій (м. Каунас); технологіє "Сантара" з сферою діяльності: біотехнології, молекулярна медицина та бобармація, дослідження екосистем і безпеки доквілла, інформатика та комунікативні технології. Кількість дослідників – 600 осіб (м. Вільнюс).</p>	<p>регулювання ринку товарів і послуг.</p>	<p>✓ Підприємницькі центри інформаційні (сьогодні діє 33 центри). ✓ Промислові і технологічні підприємницькі інкубатори. ✓ Агентство економічного розвитку. ✓ Литовське агентство розвитку малого й середнього підприємництва. ✓ Науково-технологічні парки, яких в країні працює 6. Серед них: Вільнюський, Клайпедський. ✓ Цілісні науково-дослідні підприємницькі технологіє з досвідом міжнародної співпраці в сфері інновацій.</p>	<p>рішень і організаційного інциповання їх реалізації на підприємствах. ✓ Допомогають підприємства-початківцям, надаючи на пільгових умовах інформацію, проводять навчання щодо підготовки бізнес-планів. ✓ Опікуються підприємствами, які здійснюють виробничу діяльність та виконують прикладні дослідження. ✓ Збільшення обсягів іноземних інвестицій, надання консультацій при подоланні бюрократичних бар'єрів. ✓ Заохочена співробітництва великих, малих і середніх мікропідприємств; участь у міжнародних програмах і проектах ЄС. ✓ Проведення наукових досліджень у сфері високіх інформаційних технологій.</p>
<p>Республіка Вірменія</p>	<p>✓ Сприяливе правове поле для венчурних інвестиційних фондів і здійснення інноваційної діяльності. Фінасово й інвестиційна підтримка, надання гарантій і права використання держмайна. ✓ Підтримка створення і розвитку</p>	<p>80 % коштів бюджету науки Вірменії спрямовується на фундаментальні дослідження і лише</p>	<p>✓ Департамент науки, технологій та інноваційної політики, що знаходиться в складі Міністерства економіки. ✓ Національний центр</p>	<p>✓ Займається вирішенням питань інновацій та діяльності, що пов'язана з ними. ✓ Основним завданням центру є</p>

Продовження таблиці А3.2

1	2	3	4	5
Республіка Казахстан (РК)	<p>інноваційної інфраструктури (науково-бізнес-інкубаторів), фондів, технопарків, центрів інноваційного розвитку).</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Сприяння підвищенню рівня підготовки і перепідготовки кадрів, що здійснюють цю діяльність. ✓ Держава бере на себе фінансування тих проєктів, які в рамках оголошеного конкурсу пройшли належну експертизу і вважаються найбільш актуальними. <p><i>Позитивні зрушення:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Нахилень на досягнення стійкого розвитку країни шляхом диверсифікації галузей економіки і відходу від сировинної спрямованості розвитку до переробної в рамках реалізації Стратегії індустріально-інноваційного розвитку країни. ✓ Перехід до світових стандартів якості. ✓ Розвиток інтеграції з регіональною і світовою економікою з включенням у світові науково-технічні і інноваційні процеси. ✓ Збільшення кількості технопарків у середніх і малих містах. ✓ Збільшення частки спеціалізованих технопарків. ✓ Збільшення кількості бізнес-інкубаторів при технопарках. <p><i>Об'єктивні проблеми:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Слабка міжгалузева і міжрегіональна економічна інтеграція в середині країни. ✓ Невисокий складовий попит на товари і послуги на внутрішньому ринку (мала економіка). ✓ Нерозвиненість виробничої і соціальної інфраструктури, загальна технічна та технологічна відсталість підприємств. ✓ Відсутність діючого зв'язку науки 	<p>дослідження і лише 20% – на прикладні.</p> <p>Виробництво конкурентоздатних і експорторієнтованих товарів, робіт та послуг в обробній промисловості і сфері послуг.</p> <p>Сприяння розвитку високотехнологічних галузей, таких як інноваційний сектор, електроніка, біотехнологія.</p>	<p>інновацій і підприємництва (державна некомерційна організація).</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Національний центр розвитку малого і середнього бізнесу. <p>✓ Інституціональні утворення такі як: Національний фонд РК, АТ “Банк Розвитку Казахстану”, АТ “Інвестиційний фонд Казахстану”, АТ “Національний інноваційний фонд”, АТ “Центр інжинірингу і трансферу технологій”, АТ “Центр маркетинго-аналітичних досліджень”, АТ “Державна страхова корпорація зі страхування експортних кредитів і інвестицій”.</p>	<p>забезпечення зв'язку між інноваціями і бізнесом.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Надання комплексних послуг з консультування бізнесу. <p>✓ Дані інститути проводять політику інвестування в створення нових і розвитку діючих виробництв із високою доданою вартістю й підтримку наукових та науково-технічних досліджень і розробок на основі аналізу перспективних галузей, виявлення найбільш важливих їх елементів.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Національний фонд РК забезпечує стабільний соціально-економічний розвиток країни, накопичує фінансові засоби для майбутніх поколінь (ошадна функція), забезпечує зниження залежності економіки від впливу несприятливих факторів (стабілізаційна функція). ✓ АТ “Банк Розвитку Казахстану” відповідає за підвищення ефективності державної інвестиційної діяльності, розвиток виробничої інфраструктури й обробних виробництв, сприяння в залученні внутрішніх і зовнішніх інвестицій в економіку країни. ✓ АТ “Інвестиційний фонд Казахстану” займається питаннями

Продовження таблиці А3.2

1	2	3	4	5
	<p>виробництвом, низькі витрати на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Невідповідність менеджменту задачам адаптації економіки до процесів глобалізації і переходу до сервісно-технологічної економіки. ✓ У Казахстані, в умовах обмежених можливостей державного бюджету (щорічно витрати на науку з республіканського бюджету не перевищують 0,2 % ВВП) із засобів, виділених на фундаментальні і прикладні наукові дослідження, практично неможливо виділити частку безпосередньо на доведення результатів наукових досліджень (розробок) до серійного виробництва. ✓ В країні не налагоджена система підготовки кадрів для інноваційної сфери. 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Національні та регіональні технопарки. В країні працює 10 технопарків (наприклад, Алматынський регіональний технопарк ядерних технологій "Токамак", м. Курчатов; технопарк "Бінес-Сіті", м. Карагала). ✓ Бізнес-інкубатори (більше 40 одиниць). 	<p>реалізації Стратегії індустріально-інноваційного розвитку РК за допомогою здійснення інвестицій, а також залучення інвестицій у проекти перспективних підприємств.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Метою діяльності АТ "Національний інноваційний фонд" є підвищення інноваційної активності в країні, сприяння розвитку високотехнологічних і наукомістких виробництв. Інноваційний фонд стимулює венчурну функцію економіки і поглиблений вирішувати проблему відсутності ефективних механізмів впровадження інновацій. ✓ Задача технопарків – за допомогою надання в користування ініціаторам інноваційних проєктів виробничих площ і колективних бізнес-послуг забезпечити сприятливі умови для комерціалізації наукових розробок. Відмінною рисою національних технопарків є галузева спрямованість їх діяльності і режим спеціальної економічної зони з пільговим оподаткуванням. ✓ Основна функція – зміщення зв'язків науки з виробництвом. Основну частку клієнтів інкубаторів складають компанії, що займаються виробництвом (пошив оліяту, виробництво меблів і сувенірів) і працюють у сфері послуг (у сфері навчання, консалтинг), і лише 2 % клієнтів бізнес-інкубаторів займаються технологічним бізнесом. ✓ Покладені функції по координації

Продовження таблиці А3.2

1	2	3	4	5
<p>Республіка Молдова</p>	<p>✓ Держава стимулює матеріально-технічну і фінансову підтримку діяльності в області інновацій та трансферу технологій, створює сприятливі умови для абсорбції інновацій.</p> <p>✓ Держава гарантує підтримку міжнародного співробітництва в сфері інновацій і трансферу технологій.</p> <p>✓ З метою стимулювання діяльності науково-технологічного парку та інноваційного інкубатора резиденти науково-технологічного парку і резиденти інноваційного інкубатора:</p> <ul style="list-style-type: none"> - користуються податковими і митними пільгами; - одержують на конкурсній основі фінансування в рамках державних програм і проєктів із сфери науки та інновацій, у тому числі для створення й розвитку інноваційної інфраструктури; - мають у своєму розпорядженні вигідні умови майнового найму, користування інфраструктурою й комунікаціями, у тому числі шляхом розеточки платажів. <p>✓ Персонал зі сфери науки й інновацій, найнятий адміністратором і резидентами науково-технологічного парку або інноваційного інкубатора, користується тими ж</p>	<p>Паливно-енергетичний сектор, металургійна галузь, легка і текстильна промисловість.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Міністерство економіки і торгівлі. ✓ Міністерство освіти і науки. ✓ Міністерство енергетики і мінеральних ресурсів. 	<p>інноваційної діяльності в країні і розвитку наукоєміського малого та середнього бізнесу.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Відповідає за активізацію інноваційної діяльності в освітніх установах, науково-технологічній супровід інноваційної діяльності. ✓ До функцій Міністерства належить надання підтримки інноваційному підприємництву, розвитку малого і середнього бізнесу в промисловості.
			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Державне агентство з інновацій і трансферу технологій при Академії наук Молдови. ✓ Науково-дослідний інститут з фізіями, науково-дослідне підприємство, інноваційне підприємство, науковий центр, інноваційний центр, наукова станція, наукова лабораторія, науково-інноваційна асоціація, науково-освітні кластери, інноваційні інкубатори, технополіси, науково-технологічні парки, наукові музеї. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Здійснює координацію та стимулювання впровадження механізмів здійснення діяльності у сфері інновацій і трансферу технологій. ✓ Агентство є розпорядником державних коштів, які передбачено на фінансування інноваційної діяльності. ✓ Інститути, що безпосередньо задіяні в інноваційній діяльності. Існуючі в Молдові науково-технологічний парк та інноваційний інкубатор функціонують з другої половини 2007 року і знаходяться на стадії становлення.

Продовження таблиці А3.2

1	2	3	4	5
Російська Федерация (РФ)	<p>планами, що й науковий і науково-педагогічний персонал організації публічного права зі сфери науки й інновацій і державних ВНЗ.</p> <p><i>Позитивні ознаки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Пріоритетний розвиток фундаментальної науки, збереження і підтримка провідних наукових шкіл, сприяння відтворенню й підвищенню якості її кадрового потенціалу. ✓ Інтеграція освітньої і наукової діяльності, розвиток вузівської науки, створення науково-освітніх центрів. ✓ Інтеграція науки, як суб'єкта глобального науково-технологічного процесу. ✓ Створення умов для підвищення інноваційної активності та сприйнятливості підприємств і організацій до нововведень та прогресивних технологій, як засобу забезпечення конкурентоспроможності продукції, що виготовляється. ✓ Забезпечення державою стимулювання інноваційної діяльності, створення умов для розвитку приватно-державного партнерства, розробки і реалізації найважливіших інноваційних проєктів (програм) державного забезпечення. ✓ Створення інфраструктури інноваційної системи. ✓ Творення умов для залучення в економічній обіг результатів наукової і науково-технічної діяльності, формування і розвиток ринку об'єктів інтелектуальної власності, забезпечення її правовою охороною. ✓ Активізація малого інноваційного підприємства. ✓ Фінансове забезпечення науково-технічної діяльності ґрунтується на цільовому принципі і 	Сфери нанотехнологій, нанопроєкції, Оборонно-промисловий комплекс.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Міністерство освіти та науки (МОН) РФ. ✓ Федеральне агентство з науки та інновацій, Федеральна служба з нагляду у сфері освіти і науки, Федеральна служба з інтелектуальної власності, патентів і товарних знаків, Російська академія наук, МДУ М. В. Ломоносова, Російський фонд фундаментальних досліджень, Фонд сприяння розвитку малих підприємств у науково-технічній сфері. ✓ Російська корпорація нанотехнологій. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Головний орган системи виконавчої влади РФ, який забезпечує розробку державної політики і нормативно-правове регулювання у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, розвитку федеральних центрів науки і високих технологій.
			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Міністерство економічного розвитку РФ. ✓ Бізнес-інкубатори (Бізнес-інкубатор Академії народного господарства, Бізнес-інкубатор МДУ, Мурманський регіональний 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Базові структурні підрозділи МОН РФ, які відповідають за виконання зазначеної вище функції МОН та одночасно є головними розпорядниками бюджетних коштів у сфері інновацій. ✓ Займається вирішенням проблемних питань з розвитку інфраструктури нанопроєкції в РФ. Створюються та починають працювати регіональні центри нанопроєкції в Ілїцькій та Калузькій областях. ✓ Здійснення фінансування сфери науки та інновацій з федерального бюджету. Російський приватний

Продовження таблиці А3.2

1	2	3	4	5
<p>Республіка Узбекистан</p>	<p>множинності джерел фінансування. ✓ Забезпечення реалізації системи заходів щодо залучення і закріплення у науці молоді, включаючи розвиток системи грантів для молодих учених. <i>Основні проблемні питання та ризики, що потребують насильного вирішення:</i> ✓ Залпнення з реформуванням інституційної структури науки внаслідок небажання наукових організацій переходити до нових організаційно-правових форм. ✓ Збереження прогалів і суперечностей у нормативно-правовій базі, що регламентує діяльність та умови функціонування наукових організацій і вузів. ✓ Невдооцінка масштабів скорочення російської інноваційної і технологічної бази, а також розрив у технологічному рівні виробництва у порівнянні зі світовими лідерами. ✓ Брак інвестиційних ресурсів і кваліфікованих менеджерів та технологів для реалізації інновацій на підприємствах. ✓ Недостатній попит на російські наукові розробки та технології з боку реального сектора економіки у зв'язку з їх низьким рівнем у порівнянні із закордонними аналогами. Слабка інтегрованість російських компаній у глобальний високотехнологічний ринок та відсутність досвіду комерціалізації досліджень і розробок.</p>	<p>Інвестиційні проекти у паливно-енергетичній, хімічній, металургійній, нафто-,</p>	<p>інноваційний бізнес-інкубатор). ✓ Технопарки ("Космос-Нафта-Газ", "Авіаційний", "Кузбаський технопарк", "Інтія"). ✓ Інноваційні хаби (в 2014 р. на базі Московської школи управління "Сколково" (Москва), в Санкт-Петербурзі започатковано в 2012 р. "ЦДУ ПТМО")</p>	<p>бізнес має низький інтерес до інвестицій у сферу інновацій. Частина коштів підприємницького сектору у фінансування науки складає менше 30 %. ✓ Виконують зв'язуючу роль між малим підприємництвом і соціально-економічними системами регіонів під час здійснення науково-технологічних досліджень. ✓ Головними цілями є досягнення синергетичного ефекту від використання ресурсів різних компаній і наукових організацій; проведення активної політики по просуванню продуктів компанії технопарків і встановлення взаємодійоснн зі споживачами і замовниками, інвестиційними інститутами; створення екосередовища для взаємодії між учасниками ринку інформаційних технологій. ✓ Діяльність спрямована на надання підтримки високотехнологічним проектам та інноваційним компаніям ранньої стадії, котрі спеціалізуються на створенні технологій щодо покращення міського середовища.</p>
<p>Республіка Узбекистан</p>	<p>✓ При формуванні інноваційних програм обов'язково умовою є паливе фінансування, що припускає норму для виробничих галузей у межах 50х50. ✓ Інноваційний розвиток в рамках антикризової програми Узбекистану, складовою</p>	<p>✓ Комітет з координації розвитку науки та технологій Кабінету Міністрів. ✓ Цільовий інноваційний фонд. ✓ Агенція з трансферу</p>	<p>бізнес-інкубатор). ✓ Технопарки ("Космос-Нафта-Газ", "Авіаційний", "Кузбаський технопарк", "Інтія"). ✓ Інноваційні хаби (в 2014 р. на базі Московської школи управління "Сколково" (Москва), в Санкт-Петербурзі започатковано в 2012 р. "ЦДУ ПТМО")</p>	<p>бізнес має низький інтерес до інвестицій у сферу інновацій. Частина коштів підприємницького сектору у фінансування науки складає менше 30 %. ✓ Виконують зв'язуючу роль між малим підприємництвом і соціально-економічними системами регіонів під час здійснення науково-технологічних досліджень. ✓ Головними цілями є досягнення синергетичного ефекту від використання ресурсів різних компаній і наукових організацій; проведення активної політики по просуванню продуктів компанії технопарків і встановлення взаємодійоснн зі споживачами і замовниками, інвестиційними інститутами; створення екосередовища для взаємодії між учасниками ринку інформаційних технологій. ✓ Діяльність спрямована на надання підтримки високотехнологічним проектам та інноваційним компаніям ранньої стадії, котрі спеціалізуються на створенні технологій щодо покращення міського середовища.</p>

Продовження таблиці А3.2

1	2	3	4	5
Білорусія	<p>частиною якої є модернізація електроенергетики, скорочення енергоємності і впровадження системи енергозбереження.</p> <p>✓ Постійна підтримка малого бізнесу (в т.ч. сфери інновацій) шляхом збільшення ресурсної бази Фонду пільгового кредитування для підтримки новостворених малих державних і приватних підприємств.</p>	<p>газопереробний галузь, легкій і текстильній промисловості будівельних матеріалів.</p>	<p>технологій, що працює у складі Міністерства економіки Узбекистану.</p> <p>✓ Республіканська ярмарка інноваційних ідей, технологій та проєктів.</p>	<p>впровадження ідей та інноваційних технологій у виробництво.</p> <p>✓ Налагодження відносин та укладення договорів про співпрацю в сфері інновацій між академічними інститутами, науковими виробництвами, спільними і приватними підприємствами, винахідниками. Обмін інформацією на проєктах в інноваційному секторі.</p>
Білорусія	<p>В Білорусії 79 % використовуваних в економіці технологічного укладу, 15,8 % – до нових і лише 5,2 % – до високих.</p> <p><i>Негативні тенденції:</i></p> <p>✓ низька чисельність наукових досліджень та щорічне зменшення наукових співробітників в середньому на 700 чоловік, тобто на 3 % в рік;</p> <p>✓ недостатньо активна реалізація спільних міжнародних проєктів, низька частка придобання прав на патенти і ліцензії (5 %) порівняно з придбанням обладнання (74 %);</p> <p>✓ в інноваційному розвитку основна ставка робиться на державні кошти і державний сектор економіки;</p> <p>✓ розрив між науковими розробками й їх впровадженням;</p> <p>✓ падіння престижу наукової праці та “відтік мозків”;</p> <p>✓ нестача інформації про ринки збуту і нові технології;</p> <p>✓ низькі можливості кооперації з іншими підприємствами й науковими організаціями;</p> <p>✓ несприятливі умови до нововведень;</p> <p>✓ обмежений платоспроможний попит на внутрішньому ринку на передові технології і</p>	<p>Паливна промисловість, машинобудування і металургія, електроенергетика і інформаційне програмування, забезпечення, нанотехнології і наноматеріали, енергоефективні технології, генетика і біотехнології, радіаційна безпека, екологічна сфера.</p>	<p>✓ ЗАО “Технологічний парк Могилев”, технопарк “Металит” (БНТУ).</p> <p>✓ Рада Міністрів Республіки Білорусь.</p> <p>✓ Державний комітет Республіки Білорусь по науці і технологіях.</p>	<p>Здійснення наукових досліджень і розробок в сфері інформатизації й програмного забезпечення.</p> <p>✓ Прийняття ряду постанов, що регламентують діяльність по розробці науково-технічних програм й інноваційних проєктів, напями і порядком використання коштів галузевих інноваційних фондів.</p> <p>✓ Формування та контроль за виконанням державних науково-технічних програм (ДНТП).</p>

Продовження таблиці А3.2

1	2	3	4	5
	<p>нововведення; ✓ відсутність інституту професійних інноваційних менеджерів. <i>Позитивні тенденції:</i> ✓ модернізація матеріально-технічної бази виробництва й соціальної сфери на основі нових і високих технологій; ✓ підвищення рівня високотехнологічного експорту, імпортозаміщення, економічної і енергетичної безпеки; ✓ розвиток інтелектуального потенціалу і творчої активності населення; ✓ формується нова інноваційна структура забезпечення інноваційної діяльності, а саме: парк високих технологій (1); науково-технологічні парки (10); науково-виробничі центри (56); інноваційні центри (5); центри трансферу технологій (10); бізнес-інкубатори (9); науково-технічні бібліотеки (476); інноваційно-активні підприємства (318). ✓ впровадження нових механізмів мотивації і стимулювання інноваційної діяльності; ✓ створення близько 50 тис нових робочих місць в усіх галузях і регіонах країни; ✓ вдосконалення законодавчої бази з інноваційної діяльності в умовах ринкового середовища (закони "Про інноваційну діяльність", "Про венчурну діяльність", "Про комерційну таємницю").</p>			

Загальна характеристика і своєрідні ознаки формування інноваційної економіки та її інституціональний базис в країнах Північної Америки (узагальнено автором на основі джерел [528; 529; 334, с. 451–475; 286, с. 68–75; 642])

Країна	Особливості формування та загальна характеристика інноваційної економіки	Галузі для яких характерні інноваційні зміни	Інституціональний базис (інститути-організації, інститути-установи)	Ключові функції та зобов'язання, що покладенося на інститути-організації
	2	3	4	5
<p>Канада</p>	<p>✓ Канада вміло адаптує запозичені інновації (канадські компанії рідко є лідерами новітніх технологій, і часто користуються інноваціями світових лідерів тієї чи іншої галузі).</p> <p>✓ Регіональним напрямом інноваційного розвитку на федеральному рівні опікується ряд спеціалізованих агенцій, діяльність яких полягає у стимулюванні регіонального розвитку.</p> <p>✓ Інноваційні рішення можуть вироблятися трьома типами організацій:</p> <ul style="list-style-type: none"> - власними спеціалізованими структурними підрозділами підприємств та організацій, які в подальшому будуть їх застосовувати на практиці; - науково-дослідними центрами, які проводять наукові дослідження та розробки за рахунок замовників; - спеціалізованими компаніями, які розробляють інновації для подальшої реалізації їх на ринку. <p>✓ Активна діяльність сайтів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Успішна організація бізнесу, на якому розміщують практичну інформацію щодо ведення бізнесу для власників та керівників малих і середніх підприємств; - Канадський передовий досвід (розміщено інформацію про успішний досвід і передову практику галузей, компаній та регіонів Канади). <p>✓ Зберігаються протекційні тенденції при</p>	<p>Продовольча безпека та якість харчових продуктів, охорона навколишнього середовища, відновлені технології, авіаційно-космічна промисловість.</p>	<p>✓ Канадський інноваційний центр.</p> <p>✓ Канадське аерокосмічне партнерство (САР).</p> <p>✓ Атлантичний інноваційний фонд.</p> <p>✓ Науково-дослідна рада з природних ресурсів та техніки.</p> <p>✓ Науково-дослідний центр зв'язку.</p>	<p>✓ Здійшене загальну координацію підтримки інноваційної діяльності на федеральному рівні.</p> <p>✓ Діяльність організації полягає у підвищенні глобальної конкурентоспроможності аерокосмічної промисловості.</p> <p>✓ Реалізація урядової ініціативи, щодо застосування раціональної ділової практики, гнучкості виробників і адаптації їх до потреб споживачів.</p> <p>✓ У часті у контролі та реалізації урядових ініціатив, серед яких: запровадження інновацій у приватному секторі; координація заходів щодо потреб виробників.</p> <p>✓ Займається питаннями покращення взаємодії дослідних центрів з промисловими підприємствами, покращення доступу до державної інноваційної програми, у т.ч. наукових досліджень і експериментальних розробок Програми податкових ініціатив.</p>

1	2	3	4	5
<p>Сполучені Штати Америки (США)</p>	<p>державному фінансуванні науково-дослідної сфери.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Розробка інноваційної стратегії для успішної взаємодії Бізнес-Уряд-Інвестор-Замовник (наприклад каналський аерокосмічний сектор, у якого сьєльдо торговельного балансу завжди позитивне). ✓ Фінансування інноваційної діяльності здійснюється за рахунок власних або кредитних коштів розробників або замовників тих чи інших наукових розробок. Кредитування інноваційної діяльності фінансовими установами здійснюється на загальних засадах. ✓ Головним принципом державного стимулювання інновацій є застосування механізму прямої проектної підтримки інноваційного проекту, який має переваги адресності, прозорості та гнучкості, але пов'язаний з необхідністю здійснення прямих бюджетних виплат. ✓ Інноваційна політика США характеризується застосуванням механізму децентралізованого регулювання інноваційної діяльності у якому держава відіграє провідну роль, проте директивні зв'язки між ланками всієї інфраструктури є достатньо слабкими. ✓ Державне фінансування наукової сфери. ✓ Контрактна система відносин між суб'єктами інноваційної діяльності та державою. ✓ Підтримка міжорганізаційної кооперації та дрібного інноваційного бізнесу. Забезпечення сприятливих умов для "інноваційного клімату" на всіх рівнях виконавчої влади – від федерального уряду до муніципалітету. ✓ Законодавча база забезпечує правовий фундамент розвитку інноваційного бізнесу на 	<p>Оборона промисловість, комп'ютерні технології, розробка нових екологічно чистих технологій спалювання вугілля. Розроблення засобів боротьби зі СНІДом. Наукові дослідження щодо реалізації програми орбітальної станції Освенсія</p> <p>принципово нових</p>	<p>✓ Президент країни.</p>	<p>Відводиться центральна роль у формуванні інноваційної політики. Загально визначеними обов'язками є забезпечення найефективнішого використання науково-технічних переваг США в інтересах національної безпеки і загальної добробуту. Він несе повну відповідальність за реалізацію науково-дослідної програми Уряду. Роль президента полягає у тому, щоб приймати рішення з питань розподілу ресурсів, виділену на інноваційну діяльність, між федеральними агентствами та відомствами, визначення розмірів й умов надання науково-технічної допомоги іншим</p>

Продовження таблиці А3.3

1	2	3	4	5
	<p>принципах довгостроковості та економічності, зацікавленості підприємств (пільгові кредити, спектр законів про авторське право, товарні знаки, а також закони, що передбачають можливість примусового ліцензування технологій, про стимулювання інвестицій у венчурний бізнес і багато інших).</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Інноваційна економіка характеризується надзвичайною складністю зв'язів між державними, кваздержавними та юридично незалежними від держави організаціями, що беруть участь у процесі формування інноваційної політики та її реалізації. ✓ Уряд США безпосередньо не займається проблемами наукових досліджень, але під егідою окремих міністрів проводяться багато наукових досліджень. ✓ Частина технологічних парків функціонує на комерційній основі, частина є безпробуктурними організаціями. ✓ Під час проведення конкурсів на одержання державного замовлення в науково-технічній сфері забезпечується прозорість щодо умов проведення, учасників і підсумків конкурсів. ✓ Характерним є застосування податкового кредиту в інноваційній сфері, що досягає 25 % від інвестицій в окремих галузях. ✓ Патентна система США і пов'язана з нею інфраструктура є одним з важливих методів забезпечення інноваційної активності, насамперед винахідництва. Існує гнучка політика реєстрації патентів і спрощена процедура розгляду заявок. За останні 75 років у США індивідуальні винахідники і малий бізнес забезпечили понад 50 % найважливіших технологічних нововведень. Держава також є 	<p>технологій і видів продукції.</p>	<p>✓ Конгрес.</p> <p>✓ Адміністративно-бюджетне управління (в складі Конгресу).</p> <p>✓ Міжурядова консультативна рада з питань науки і технологій.</p> <p>✓ Національна Рада з питань безпеки, яка об'єднує міністерства, Комітет економічних радників та Національний науковий фонд (ННФФ).</p> <p>✓ Безпробуктурні організації – т.зв. “фабрики думки”.</p> <p>✓ Національна академія наук (НАН).</p>	<p>країнам: міжнародного співробітництва.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Конгресу належить головна роль в управлінні наукою. Парламент США аналізує напрями наукових досліджень і встановлює їх пріоритетність через численні наукові комісії як постійно діючі, так і тимчасові. Конгресу належить вирішальне слово в розподілі бюджету та прийнятті інноваційних програм. ✓ Через ланку управління проходять функції належить і визначення пріоритетів при розподілі національних ресурсів. ✓ Головним завданням її є забезпечення зв'язку між урядами штатів, муніципальними органами. ✓ Несе відповідальність за розвиток науково-технічного комплексу. Фінансує програми досліджень університетів, науково-дослідних центрів, безпробуктурних науково-дослідних фірм, малого бізнесу. ✓ Надають консультативні послуги, вивчають довгострокові тенденції розвитку науково-технологічного потенціалу і його вплив на зміни соціально-економічної та політичної ситуації в США і в усьому світі. ✓ Виконує функцію колективного радника Конгресу та Уряду з питань природничих наук і не підлягає урядовому контролю. Здійснює експертну експертизу наукових дисциплін, проектів, визначає їх пріоритетність.

Продовження таблиці А3.3

1	2	3	4	5
	<p>найбільшим патенто-власником.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Формально будь-який американський вчений має право звернутися у Федеральне відомство за субсидією для проведення наукового дослідження терміном до одного року. ✓ Додатковим механізмом сприяння розвитку інновацій в США є підтримка кластерів та малого бізнесу. ✓ Державна підтримка на всіх рівнях сприяння розвитку венчурного підприємництва (наприклад, Hewlett Packard). 		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Інженерна та Медична академії. ✓ Управління технологічної оцінки при Міністерстві торгівлі США. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Здійснюють підготовку аналітичних матеріалів і документів, експертних висновків, наукових рекомендацій, консультування державних відомств та корпорацій при формуванні інноваційних стратегій. Встановлює пріоритети інноваційного розвитку. Надає Конгресу інформацію про можливий вплив результатів реалізації окремих науково-дослідних проєктів на економічні, біологічні, політичні, демографічні та інші аспекти життя країни. Здійснює моніторинг наукової та технологічної політики іноземних країн з метою визначення інтересів та позицій промисловості США на світовому науково-технологічному ринку, рівня і шляхів підвищення її конкурентоспроможності. ✓ Міністерство торгівлі відіграє роль координатора інформаційної діяльності урядових установ. НСТІ розглядається, як своєрідна "клірингова палата" всієї науково-дослідницької інформації. ✓ Незалежне агентство, що пов'язане з питаннями наукових досліджень. Спеціальна служба НАСА займається передачею промисловості результатів досліджень, які можуть застосовуватись поза наукою про космос. ✓ Ефективна форма зв'язку між вузькою наукою і виробництвом. Сутність ТП полягає у створенні в науково-дослідному середовищі інфраструктури, необхідної для

Продовження таблиці А3.3

1	2	3	4	5
			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Федеральні лабораторії (близько 700 од. на території США) та науково-дослідні установи держави. ✓ Промислові/інноваційні кластери. 	<p>формування і становлення невеликих високотехнологічних фірм.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Дані інститути є найважливішим джерелом науково-технічних знань і основним механізмом реалізації політики уряду США у питаннях створення інновацій. ✓ Кластери дозволяють підприємствам створювати нові фірми, які обслуговують конкретну промислову нішу. У кластерних структурах полегшується доступ до капіталу, тому що притягальну силу для венчурних капіталістів, багато з яких зробили свою кар'єру в розташованих у цих кластерах галузях промисловості. Близькість великої кількості фірм полегшує обмін ідеями і передачу знань від фахівців, що входять у кластер до фірм, що починають свою власну справу. ✓ Основний інститут в системі Міністерства оборони США, що відповідає за фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які проводяться технологічно-орієнтованими компаніями для потреб оборонної промисловості США. Серед завдань агентства – підтримка технологічної переваги США у військовій галузі, запобігання появі несподіваних технологічних загроз для національної безпеки шляхом надання фінансової підтримки революційним і високо рентабельним дослідженням, що скорочують розриви між фундаментальними відкриттями та їх військовим використанням.

Інноваційна економіка країн Латинської Америки та інститути, задіяні в інноваційній діяльності (узгально) автором на основі джерел [528; 529; 334, с. 475–483]

Країна	Своєрідні особливості та характерні ознаки інноваційної економіки	Галузь/сфера економіки, в якій відбуваються інноваційні зміни	Інститути, безпосередньо задіяні в інноваційній діяльності	Ключові функції та завдання, що покладяться на виконання інститутів
1	2	3	4	5
Аргентинська Республіка	<p>✓ Всебічне сприяння урядом у розробці та опрацюванні міжнародних договорів у сфері наукової та технологічної інтеграції двостороннього та багатостороннього характеру.</p> <p>✓ Участь приватного сектору у вирішенні питань науково-технічного розвитку.</p> <p>✓ Постійна реалізація програм державних інвестицій у сферу науки і технології.</p>	<p>Промисловість середнього рівня технологічної смисності, біотехнології, нанотехнології, ІКТ. Сільське господарство, туризм.</p>	<p>✓ Міністерство освіти, технології та виробничої інновації Аргентини.</p> <p>✓ М'якволомча рада з питань науки і технології.</p> <p>✓ Кабінет з питань науки і технології.</p>	<p>✓ Визначає політику та забезпечує координацію діяльності, спрямованої на зменшення потенціалу країни з метою надання відповідей на галузеві та соціальні пріоритетні проблеми, а також сприяння росту конкурентності у виробничому секторі на основі розвитку нового виробничого чинника, що використовує товари та послуги більшої технологічної смисності.</p> <p>✓ Є системою взаєвлів державних органів, які здійснюють наукову і технологічну діяльність, що спрямована на розробку спільних політик шесті системи та встановлення більшого зв'язку з суспільством загалом і виробничим сектором зокрема.</p> <p>✓ До компетенції кабінету входять визначення політики, пріоритетів та забезпечення бюджетними коштами сферу науки та технології державного сектора з метою сприяння економічному росту та добробуту населення, покращення освіти та охорони здоров'я, охорони довкілля і державної оборони.</p> <p>✓ Займається питаннями розробки стратегії інноваційного розвитку Аргентини в рамках Державної обсерваторії з питань науки, технології та виробничої інновації.</p>

Продовження таблиці А3.4

<p>1 Бразилія</p>	<p>2</p> <p>✓ Держава сприяє розвитку та підвищенню кваліфікації молодих науковців. Існує велике розмаїття видів стипендій ("Дослідник за запрошенням", "Старший постдокторант", "Докторант за спільними програмами"). Передбачається, що за стипендіатом, який навчається впродовж 6-12 місяців, крім отримання щомісячної винагороди від НРРУ, зберігається заробітна плата за основним місцем роботи. Крім того, він має право на безкоштовний переліт, якщо відстань до центру підготовки перевищує 500 км.</p> <p>✓ Зростають розміри фінансування програм підтримки вчених, які здійснюють свої дослідження в Бразилії.</p> <p>✓ У структурі асигнувань у наукові дослідження, перше місце посідають прикладні і точні науки, серед яких виділяються інженерна справа та обчислювальна техніка – 36 %, на другому місці – природничі науки: сільське господарство, біологія, медицина – 35 %, третя позиція за гуманітарними розділами людських знань: соціальні науки, вивчення мов, мистецтво – 21 %.</p>	<p>3</p> <p>Ядерна енергетика, авіакосмічна галузь, сільське господарство.</p>	<p>4</p> <p>✓ Державна фундація "Координаційна рада підвищення кваліфікації в системі вищої освіти" (CRPK CAPES), яка діє при Міністерстві освіти.</p> <p>✓ Національна рада з розвитку науки і технології (НРРУ), яка діє при Міністерстві науки і технології.</p>	<p>5</p> <p>✓ Займається питаннями координації та контролю підготовки науковців і викладачів вузів. Проводить атестацію ВНЗ країни на предмет відповідності складу рівню підготовки професорсько-викладацького складу.</p> <p>✓ Проводить роботу з відбору та направлення на навчання й підвищення кваліфікації молодих викладачів, аспірантів, докторів наук. Державний фонд служить підтримці науково-дослідної роботи та сприяє формуванню кадрів бразильських науковців у різних сферах науки і виробництва шляхом надання бразильським студентам вузів, спеціалістам післядипломної підготовки, які нещодавно захистили наукові ступені та дослідним вченим і науковцям як персональних стипендій для навчання в Бразилії і за кордоном, так і стипендій за квотами, які виділяються для національних вузів та науково-дослідних центрів.</p>
-----------------------	---	--	---	--

Продовження додатку АЗ
Таблиця АЗ.5

Характерні особливості інноваційної економіки країн Азії та інститути-організації, що залучаються до інноваційних процесів (узагальнено автором на основі джерел [528; 529; 334, с. 483–509; 643, с. 18–26; 644, с. 76–81; 645, с. 374–380])

Країна	Особливості формування інноваційної економіки	Галузь/сфера економіки для якої характерні інноваційні зміни	Інститути, що залучені до інноваційних процесів	Ключові завдання та функції, що покладені на інститути
1	2	3	4	5
Гонконг	<p>✓ Перевага у фінансуванні надається проектам, які значно підвищують рівень інноваційного розвитку у конкретних галузях економіки та мають фінансову підтримку відповідних галузей або потенційних користувачів інноваційних розробок. Пріоритет надається тим інноваційним проектам, які мають більш ніж одного спонсора.</p>	ІКТ.	<p>✓ Комітет з інновацій та технологій САР Сянган.</p> <p>✓ Корпорація наукових і технологічних парків Гонконгу, Гонконгська Рада з продуктивності праці, Гонконгський дослідний інститут з прикладних наук та технологій.</p> <p>✓ Фонд інновацій та технологій</p>	<p>✓ Розробляє стратегію, програми та заходи щодо підтримки розвитку інноваційних технологій, сприяє прикладним дослідженням і розробкам та впровадженню інноваційних винаходів у виробництво, надає підтримку у забезпеченні інфраструктури і людського потенціалу для здійснення інноваційних проєктів, заохочує підприємництво в області інноваційних технологій.</p> <p>✓ Безпосередньо задієні в інноваційній діяльності. Здійснюють рівного роду наукові дослідження.</p> <p>✓ Виступає основним джерелом фінансування інноваційної діяльності у САР Сянган. Фонд підпорядковується Комітету з інновацій та технологій, яка охоплює науково-дослідницькі інститути, університети, галузеві організації, конструкторські бюро, торговельні асоціації.</p>

Продовження таблиці А3.5

1	Республіка Індія (РІ)	2	3	4	5
	<p>✓ В країні створено розгалужену науково-технологічну (НТ) мережу, що базується на публічно-приватному партнерстві.</p> <p>✓ Розвинута науково-дослідна (НД) інфраструктура (22-ге місце у світі за якістю науково-дослідних інституцій), що робить Індію привабливою для провідних світових компаній. Із загальної кількості 3960 НД інституцій, розташованих в РІ, 51 % належить приватним компаніям, 21 % – Урядам штатів, 18 % – центральному уряду РІ, 7 % – освітнім закладам, 3 % – громадським організаціям.</p> <p>✓ Урядові асигнування на НТ, перелусім, сконцентровані у сфері оборони (25,6 %) та космосу (18 %).</p> <p>✓ При реалізації державних економічних програм за участю іноземних підприємців, обов'язковою вимогою державних закупівель товарів, робіт та послуг є офсетні вимоги і передача відповідних технологій. Згідно з вимогами індійського законодавства, сьгодні офсет складає до 60 % міжнародного ВРС РІ.</p> <p>✓ Високий ступінь захисту інтелектуальної власності.</p> <p>✓ За програмою підтримки підприємництва в галузі НТ у країні відкрито 20 центрів, що проводять роботу з місцевими підприємцями. Як повідомляють офіційні джерела, жодне предметне звернення в такі центри не відкидається, за формальною мотивацією відсутності коштів.</p>	<p>Інформаційні (ІТ), атомна енергія, біотехнології, космос, нанотехнології, фармацевтика.</p>	<p>✓ НТ департаменти центрального уряду РІ, НТ департаменти соціально-економічних міністерств центрального уряду РІ, НТ департаменти урядів штатів, НТ науково-дослідні заці, науково-дослідні заклади приватного сектора, недержавні науково-дослідні інститути.</p> <p>✓ Технопарки.</p> <p>✓ Підрозділи розробки та запровадження ефективного права, Орган контролю сертифікації, Апеляційний трибунал у галузі програмних продуктів, Регістр проєктів інтегрованих мікросхем, Директорат з питань сер тифікації, стандартизації та контролю якості в галузі ІТ.</p> <p>✓ Національна адміністрація регулювання біотехнологій.</p> <p>✓ Національний інноваційний фонд (НІФ).</p>	<p>✓ Ключові інституції індійської інноваційної системи, що здійснюють контроль за інноваційною діяльністю та приймають безпосередню участь в ньому.</p> <p>✓ Створені з особливими умовами, активно захоплюється передача технології та наукових знань з розвинутих країн.</p> <p>✓ Розгалужена інституційна інфраструктура в інформаційній галузі, яка є безпосереднім учасником інноваційного процесу.</p> <p>✓ Забезпечує механізм “єдиного вікна” щодо отримання дозволів на використання біологічно безпечних генетично модифікованих продуктів.</p> <p>✓ Підтримка наукових досліджень, розвиток зв'язків між науковими колами, виробниками і підприємцями, створення позитивного іміджу Індії, як країни з високим рівнем досягнень в інноваційній сфері.</p>	

Продовження таблиці А3.5

1	2	3	4	5
<p>Китайська народна республіка (КНР)</p>	<p>✓ Державна підтримка підприємств з інноваційними технологіями. ✓ Цілеспрямовані програми заочочення технологічних інновацій шляхом пільгового оподаткування підприємств з інноваційними технологіями та надання пільгових кредитів для впровадження цих технологій у виробництво. ✓ Перевага у фінансуванні надається фірмам, які засновуються науковцями і дослідниками, студентами й аспірантами з відповідною освітою, що повернулися в Китай після навчання за кордоном. ✓ Створюються технопарки, “зверху” під жорстким та пильним керівництвом китайського уряду і комуністичної партії.</p>	<p>ІКТ, легка промисловість, високоякісна металургія, хімічна промисловість, фотоелектроніка, совієчна енергетика, авіація, космос, нова енергетика, промисловий дизайн, медицина, цифрові медіа, креативна індустрія.</p>	<p>✓ Департамент високих технологій, що знаходиться у складі Державного комітету КНР з розвитку та реформ. ✓ Галузеві технологічні центри. ✓ Державний інноваційний фонд малих підприємств. ✓ Наукові технопарки (наприклад, Зонгуанкєнський технопарк, Пекінський Чжунгуаньдунь (Z-парк)).</p>	<p>✓ Відповідає за стратегію та планування розвитку високотехнологічної промисловості Китаю, просування інноваційних технологій, сприяє організації великих інноваційних проєктів із залученням іноземних інвестицій, відповідає за інтеграцію і взаємодію науково-дослідних інститутів й підприємств щодо впровадження інноваційних розробок у виробництво. ✓ Спільно з науково-дослідними інститутами займаються науковими розробками з метою їх впровадження у виробництво для підвищення конкурентоспроможності основних галузей промисловості Китаю. ✓ Виступає основним джерелом фінансування інноваційної діяльності малих підприємств. ✓ Являють собою великі науково-освітні і виробничо-технологічні Конгломерати, в яких провозьляється наукові дослідження та відбувається їх комерціалізація.</p>
<p>Малайзія</p>	<p>✓ В галузі впровадження нових технологій та інновацій працює 45 державних науково-дослідних організацій, 28 науково-дослідних інститутів та 204 приватних компаній. Загальна чисельність проєктів, які розробляються вищевказаними компаніями та установами – 9,997. ✓ Фінансування науково-дослідницької діяльності переважно здійснюється приватним сектором. ✓ Міністерством науки, технологій та</p>	<p>Біотехнологія; нові виробничі технології, нові матеріали, комп'ютерні, енергетичні та аерокосмічні технології; мультимедійні технології.</p>	<p>✓ Міністерство науки, технологій та інновацій Малайзії. ✓ Інформаційний центр науки та технології Малайзії.</p>	<p>✓ Головний державний орган, що є відповідальним за впровадження та розвиток інноваційних програм. ✓ До його обов'язків входить розподіл фінансування, збір, аналіз інформації щодо пропозицій національних компаній по впровадженню науково-дослідницьких та інноваційних досліджень, огляд державних і комерційних джерел фінансування діяльності та розповсюдження</p>

Продовження таблиці А3.5

1	2	3	4	5
Республіка Сінгапур	<p>інновацій, відповідно до пріоритетів інноваційної діяльності засновани чотири фонди фінансування:</p> <ul style="list-style-type: none"> - фонд придбання технологій (часткове відшкодування витрат компаній на придбання ліцензій, для вдосконалення виробництва); - індустріальний науково-дослідний грант; - грант на розвиток мультимедійних технологій; - фонд комерціалізації науково-дослідних винаходів. <p>✓ Інституцією A-STAR надається компаніям сприяння у розробці технологічної "дорожньої карти" для низки продуктів або послуг, з якими виробник бажає вийти на ринок. "Дорожня карта" гарантує, що нова технологія, яка адаптується підприємством є адекватною поставленим завданням і позитивно вплине на його розвиток. При цьому, окремим підприємствам надається фінансова допомога з метою їх технологічного переозброєння.</p> <p>✓ Агентство A-STAR надає можливість підприємствам малого та середнього бізнесу користуватися своєю науково-дослідною інфраструктурою (включно з навчаннями роботі на сучасному дослідницькому обладнанні та сертифікацію фахівців) з метою активізації їх інноваційної діяльності і НДДКР.</p> <p>✓ З метою стимулювання інноваційної діяльності як місцевих, так і іноземних компаній, передбачено їх звільнення від податку на прибуток (але річна сума податкового відшкодування не може перевищувати \$150 тис, що дорівнює 50 % оподаткованого мінімального прибутку інноваційної фірми). Ці кошти повертаються компанії за умови, якщо вона кожен наступний рік збільшує витрати на НДДКР.</p>	<p>Інформаційні технології</p> <p>Спеціалізація у сфері трансферу і комерціалізації технологій.</p>	<p>✓ Малайзійська корпорація розвитку малого та середнього бізнесу.</p> <p>✓ Рада з досліджень інновацій підприємства (RIEC).</p> <p>✓ Національний дослідницький фонд (NRF).</p> <p>✓ Агентство з науки, технологій та досліджень (A-STAR) є аналогом НАН України.</p> <p>✓ Оборонне науково-</p>	<p>оброблені інформації у Національному огляді інновацій і у Компіляційному огляді знань.</p> <p>✓ Має повноваження забезпечувати фінансування інноваційної діяльності шляхом надання грантів. Дана корпорація має право звільняти від митного збору на обладнання, запасні частини та сировину для виробництва, що впроваджує нові технології.</p> <p>✓ Займається питаннями формування інноваційної політики Сінгапуру. Відстежує перспективні дослідження і програми. Здійснює всебічне стимулювання приватного і державного секторів економіки щодо їх реалізації та впровадження продуктів.</p> <p>✓ Виконання функцій секретаріату Ради з досліджень інновацій та підприємства. Координація співробітництва наукових агентств й інституцій з іншими державними структурами з метою забезпечення стратегічного інноваційного розвитку. Забезпечення реалізації стратегічних пріоритетів національної науково-дослідної програми.</p> <p>✓ Бере активну участь у формуванні і реалізації державної науково-технічної політики країни. Координує роботу державних науково-освітніх та інноваційних центрів, серед яких: Національний університет Сінгапуру, Сінгапурська політехніка; Політехнічний інститут м.Нджи Енг, Наньїнгський технологічний університет.</p> <p>✓ На агентство покладено</p>

Продовження таблиці А3.5

1	2	3	4	5
<p>Турецька республіка (ТР)</p>	<p>✓ Активізація розвитку інноваційної сфери ґрунтується на достатній юридичній базі та суттєвому збільшенні обсягів державного фінансування. ✓ Фірмам, що функціонують на базі інноваційних об'єктів, надаються переваги: - фінансова та технічна допомога при будівництві адміністративної і функціональної</p>	<p>Сфера медичних технологій, програмне забезпечення, інформаційні технології, електроніка, космічні технології, ядерні технології,</p>	<p>технічне агентство (DSTA). ✓ Державний науково-дослідний центр (DSO). ✓ Компанія Exploit Technologies Pte LTD (входить до структури Агентства A-STAR). ✓ Мережа трансферу технологій (TTN).</p>	<p>організацію і міжвідомчу координацію наукових досліджень та інноваційну діяльність в оборонній сфері. ✓ Займається розробкою інноваційних продуктів в інтересах оборонної сфери і виконання відповідних наукових досліджень. ✓ Основним завданням компанії є рання ідентифікація перспективних інноваційних розробок науково-дослідних інститутів Агентства, їх інтелектуальний захист і подальша комерціалізація. ✓ Об'єднує 7 національних науково-дослідних та інноваційних центри. Забезпечує обмін знаннями і досвідом щодо технологічного трансферу через регулярні зустрічі уповноважених представників організацій-учасниць. Розширення можливостей доступу на ринок через спільні маркетингові дії і діяльність спеціально створеної технологічної консультативної служби (TAS). TTN відкрита для приєднання інших як місцевих, так і закордонних науково-дослідних та інноваційних центрів, технопарків, технологічних інкубаторів.</p>
			<p>✓ Технопарки (зони розвитку технологій). Наприклад, приватний "Киберпарк" на базі Бількентського університету, Технопарк при Середньо-східному технічному університеті (CITU) в Анкарі.</p>	<p>✓ Забезпечення взаємодії між університетами, науково-дослідними організаціями та промисловою сферою. Перед технопарками ставиться завдання створення сучасної інфраструктури та умов для діяльності фірм і організацій, які розробляють нові та удосконалюють існуючі технології, відвідомо, підвищити спроможні</p>

Продовження таблиці А3.5

1	2	3	4	5
<p>Японія</p>	<p>інфраструктури; - плати при виходженні із заробітної плати працівників, складі комунальних послуг. ✓ Велика увага приділяється створенню організаційно-фінансової інфраструктури інноваційної діяльності по забезпеченню ефективної роботи ланцюжка: "наука – технологія – виробництво", основним механізмом якого є технопарки та зони технологічного розвитку. ✓ Серед передових чинників виробництва відзначається наявність кваліфікованої робочої сили та досконала інфраструктура сектору досліджень, впровадження сучасних інформаційних систем та використання комунікаційних технологій. ✓ В Туреччині є 30 технопарків, 18 зон розвитку технологій, інкубатори, окремі з яких працюють на базі промислових впроваджених зон та університетів. ✓ Уряд TR сприяє реалізації низки програм, спрямованих на підтримку науковців, студентів, заочнення турецьких фахівців, які працюють за кордоном, до повернення до Туреччини. ✓ Особлива увага приділяється розвитку стратегічно-важливих галузей.</p>	<p>нанотехнології.</p>	<p>✓ Міністерство національної освіти, Рада з питань науково-технічних досліджень. ✓ Комітет з питань розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу (KOSGEB), TOBITAK, Центр досліджень та розвитку експорту (GEME), Фонд розвитку технологій Туреччини (TTGV), Турецький патентний інститут, Союз експертів, Комітет з питань зовнішньої торгівлі. ✓ Центр ядерних технологій, Національний ядерний науково-дослідний центр при Анкарському університеті.</p>	<p>конкурентоспроможність товарів на міжнародному ринку. ✓ Контроль та організація за науково-технічною діяльністю в країні і сфері освіти. ✓ Надання фінансової та технічної підтримки місцевим дослідницьким структурам та компаніям, що працюють на базі інноваційних об'єктів. ✓ Розробка силами місцевих науково-дослідних установ та виробничих підприємств елементної бази національного супутника "Гьоксурк-2".</p>
	<p>✓ Північність конкурентоспроможності серед науково-дослідних установ та встановлення сталою діалогу "виробництво – наука – держава". ✓ Механізм сприяння розвитку інновацій в Японії регулюється Законом з науково-технічного розвитку, прийнятим у 1995 році. Закон передбачає розробку та підтримку з боку Ради з питань політики в сфері науки і техніки (РПНТЯ) при Кабінеті Міністрів Японії т.з. "Базових Планів розвитку науки і технологій в</p>	<p>Біологічні науки, ІКТ, нанотехнології та природознавство, енергетика, виробничі технології, дослідження космосу й океану.</p>	<p>✓ Рада з питань політики у сфері науки і техніки (РПНТЯ). ✓ Міністерство освіти, культури, спорту, науки та техніки (МEXT), Міністерство економіки, торгівлі та промисловості (METI). ✓ Національний інститут матеріалознавства, який</p>	<p>✓ Займається питаннями планування, формування та загальної координації науково-технічної політики країни. ✓ Займаються питаннями процесу формування інноваційної політики та підтримки інноваційної діяльності. ✓ Здійснюють безпосередні науково-технічні та інноваційні дослідження в різних галузях сектора економіки. В Японії нараховується близько 800 тис наукових робітників (близько 60 %</p>

Продовження таблиці А3.5

1	2	3	4	5
	<p>Японія.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Японія збільшила фінансування для вивчення у науково-технічному конкурентному середовищі в боротьбі з швидкозростаючими країнами Азії (Китай та Корея), ніж США та іншими європейськими країнами. ✓ Приділяється увага розвитку людських ресурсів, особливо гендерної політики. Науково-дослідні інститути повинні забезпечувати частку жінок, які займаються дослідницькою роботою у природознавчих сферах на рівні 11–25% загальної кількості вчених. ✓ Реформа науково-інноваційної системи Японії торкається спрощення візового режиму для іноземних науковців, надається підтримка останнім у створенні кращих умов проведення дослідницької діяльності. ✓ Майже 2/3 витрат державного бюджету на науку та технології розподіляється через МЕХТ, 17% – через МЕТІ. ✓ Урядом можуть фінансуватися як державні проекти, так і проекти приватних дослідницьких організацій та університетів. 		<p>підпорядковується МЕХТ, Національний інститут сучасної промислової науки та технології і Організація розвитку нових видів енергії та промислових технологій, які підпорядковуються МЕТІ, Японське агентство дослідження космосу (ДЖАКСА), технопарки, бізнес-інкубатори.</p>	<p>дослідників зайняті в наукових інститутах корпоративного сектора, накопичена найбільша база імпортерних патентів у світі).</p>

Особливості побудови інноваційної економіки країн Африки і Близького Сходу та її інституціональний базис
(узагальнено автором на основі джерел [528; 529; 334, с. 509–519])

Країна	1	2	3	4	5
	Особливості побудови інноваційної економіки	Галузь/сфера економіки, де відбуваються інноваційні зміни	Інститути, що задіяні в інноваційній діяльності	Ключові функції та завантаження, що виконують інститути організації, установи	
Південно-Африканська республіка (ПАР)	<p>✓ Розробка національної інноваційної системи ПАР, яку розглядають в призматі знань, технологій та процесів і результатів національної наукової системи, відбувається в контексті науково-технічного розвитку.</p> <p>✓ Концепція розвитку національної інноваційної системи побудована на трьох принципах:</p> <ul style="list-style-type: none"> - можливість побудови засобів для дослідливої інтеграції національної активності, що були недопрацьовані в системі науково-технологічного розвитку ПАР в минулому; - визначення, які дії необхідно вчинити без уваги на ті інституції, які наразі функціонують; - концентрація уваги на нововведеннях. 	<p>Енергетика, мінеральні ресурси, гірництво, сфера медичних технологій, хімічні або біопроцеси, висока матерія і виробництво.</p>	<p>✓ Міністерство науки і технологій.</p> <p>✓ Національна рада з питань інноваційного розвитку (НРПР). До її складу входять: дорадчі підкомітети з питань інфраструктури, навчально-освітніх питань, з питань науково-дослідницьких інститутів та інформаційні підрозділи; виконавчий комітет; національні дорадчі комітети з питань біотехнологічного розвитку.</p>	<p>✓ Створює умови задля підтримки новаторства національної спільноти та реалізації Стратегії інноваційного розвитку.</p> <p>✓ Виконує функції та завдання щодо розвитку Національної інноваційної системи. НРПР є дорадчим органом Міністерства науки та технологій. Головні функції: координація і стимулювання національної системи інноваційного розвитку, структурізація, управління та координація системи науково-технічного розвитку, ревізія інноваційної політики, розробка фінансової плану науково-технологічної системи. Завдання: розвиток національної інноваційної системи, включеної науково-технологічний розвиток задля досягнення завдань та цілей ПАР.</p>	
Туніська республіка	<p>✓ Посилення партнерства "дослідження – промисловість".</p> <p>✓ Розвиток сектора досліджень через участь туніських науковців у європейських дослідницьких та інноваційних програмах.</p> <p>✓ Консолідація співпраці між дослідницькими структурами Тунісу та ЄС в усіх галузях економіки.</p> <p>✓ Поширення за кордоном уявлення про</p>	<p>Промисловий сектор, ІКТ.</p>	<p>✓ Міністерства вищої освіти, наукових досліджень та технологій, Міністерства промисловості та енергетики, Міністерства телекомунікацій, Національна агенція стимулювання досліджень</p>	<p>✓ Відповідає інституції за реалізацію національної інноваційної політики Тунісу.</p>	

Продовження таблиці А3.6

1	2	3	4	5
Республіка Іран (РІ)	<p>Туніс, як країну інноваційних товарів та технологій.</p> <p>✓ Розвинута інноваційна інфраструктура, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> - дослідницькі структури (дослідницькі центри – 32 центри, дослідницькі лабораторії – 139, дослідницькі об'єднання – 624); - допоміжні структури (технополіси та центри – 7, національна агенція стимулювання досліджень та інновацій, національний інформаційний пункт, технічні центри, агенція з питань стимулювання промисловості). ✓ Сприяння зближенню, співпраці та партнерства "підприємства – технічні центри – дослідницькі структури". 	<p>Бю-нанотехнології, композитні матеріали, електроніка, цивільна авіація, лазерна та оптична продукція, нафтогазовий та нафтохімічний сектори.</p>	<p>✓ Міністерство науки, досліджень та технологій (МНДТ).</p> <p>✓ Іранська дослідницька організація в сфері науки та технологій, що підпорядкована МНДТ.</p> <p>✓ Президентський офіс з технологічного співробітництва.</p>	<p>✓ Консультативні органи з питань наукових досліджень та технологій.</p> <p>✓ Відповідальне за розробку та реалізацію інноваційної політики Ірану. Надас пропозиції щодо наукової та технологічної політики держави, а також є відповідальним за її координацію і реалізацію.</p> <p>✓ Найбільша науково-дослідна структура РІ. До її завдань входить розробка стратегії і політики в сфері наукових досліджень, надання рекомендацій уряду країни в галузі науки та технологій, організація проведення окремих досліджень на замовлення МНДТ й інших організацій, координація питань фінансування інноваційної діяльності.</p> <p>✓ Забезпечення консультування президента країни з питань науки та технологій, налагодження і розвиток контактів із закордонними науково-дослідними інституціями та координація міжнародного співробітництва в сфері</p>

Продовження таблиці А3.6

1	2	3	4	5
	<p>діяльності підприємств виробничого сектора Драну. Роль промислового сектора на даний час обмежується виділенням коштів для фінансування дослідницьких проектів та імплементацією наукових розробок. Окремою проблемою в цьому контексті є домінування академічних критеріїв в якості стандартів для оцінки результатів діяльності. Відсутність налагодженої системи зв'язків між виробничим та науково-дослідним секторами країни призводить до того, що переважна більшість нових досліджень є занадто теоретичними і не мають перспектив швидкого втілення у виробництво.</p> <p>✓ В контексті реалізації інноваційної стратегії країни важливою рисою нафтогазової галузі РІ є наявність розвиненої мережі власних науково-дослідних структур, створених в рамках зазначених організацій. Таким чином, Міністерство нафти країни є здатним самостійно координувати процес технологічного розвитку в межах компетенції і розробляти власну інноваційну стратегію, виходячи з потреб галузі.</p>		<p>✓ Центр високотехнологічних виробництв, що підпорядкований Міністерству промисловості та шахт РІ.</p> <p>✓ Організація промислового розвитку та реконструкції РІ, що підпорядкована Міністерству промисловості та шахт РІ.</p> <p>✓ Організація малих підприємств, Організація розвитку та реконструкції границодобувної галузі, Франський інститут звичайних та промислових досліджень.</p> <p>✓ Міністерство зв'язку та інформаційних технологій, Міністерство сільськогосподарського охорони здоров'я і вищої медичної освіти, Міністерство нафти.</p>	<p>високих технологій.</p> <p>✓ Здійснення наукових досліджень, аналізу досвіду технологічного розвитку інших країн світу, проведення розробок з економічної проблематики та питань державного управління в сфері технологій.</p> <p>✓ Відповідальна за залучення іноземних інвестицій до національних високотехнологічних виробництв, а також за трансфер технологій до нафтового промислового сектору.</p> <p>✓ Підтримка технологічного розвитку в різних галузях промисловості, надання фінансової допомоги через спеціальні програми та фонди.</p> <p>✓ Відповідають за проведення нових досліджень і технологічний розвиток відповідно до сфери компетенцій.</p>

Додаток АИ

Таблиця АИ.1

Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій, за видами робіт в Україні з 2005 по 2014 роки (складено автором на основі джерел [274, с. 94])

(тис грн)

Роки	Усього	у тому числі:			
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	науково-технічні розробки	науково-технічні послуги
1	2	3	4	5	6
2005	4818580,9	902182,2	708857,4	2406860,4	800680,9
2010	9867092,4	2188425,1	1617115,3	5037008,9	1024543,1
2011	10349890,0	2205816,4	18666671,4	4985933,0	1291469,2
2012	11252692,0	2621914,5	2057672,7	5369899,9	1203204,9
2013	11781106,5	2695448,0	2087755,2	5772843,0	1225060,3
2014	10950679,9	2475238,9	1910157,6	5341471,4	1223812,0

Таблиця АИ.2

Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні з 2005 по 2014 роки (складено автором на основі джерел [274, с. 125])

(тис одиниць)

Показник	Роки			
	2005	2010	2013	2014
1	2	3	4	5
Усього робіт	63,9	52,0	47,9	43,0
Зі створення нових видів виробів	6,3	6,2	5,6	4,6
з них зі створення нових видів техніки	3,8	2,3	2,1	1,8
з них роботи, в яких використано винаходи	0,8	1,1	1,1	1,1
Зі створення нових видів технологій	5,4	5,7	5,0	3,2
з них ресурсозберігаючих	2,2	2,5	2,2	1,4
Зі створення нових видів матеріалів	1,2	1,4	1,2	1,1
Зі створення нових сортів рослин, порід тварин	0,8	0,7	0,7	2,2
Зі створення нових методів, теорій	5,4	7,7	7,6	7,5
Інші роботи	45,0	30,3	27,8	24,4

Додаток АК

Рис. АК.1. Узагальнена еволюція теорій капіталу [338, с. 66]

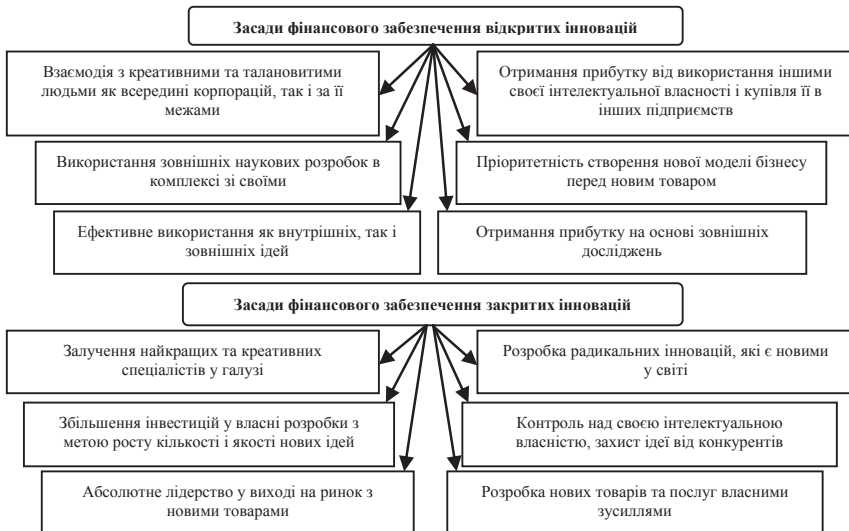

Рис. АК.2. Засади фінансового забезпечення відкритих та закритих інновацій за Г. Чесбро [50]

Функції венчурного капіталу, як інституту інноваційного розвитку (згруповано автором на основі джерел [64б, с. 92; 338, с. 61–62] та власних напрацювань)

<i>Функції</i>	<i>Зміст та характерні особливості функцій</i>
Науково-технічна	Спрямована на розвиток НТП, забезпечення інноваційної та ділової активності і сприяє економічному зростанню господарських систем.
Акумуляційна (нагромаджувальна)	Акумуляція фінансових ресурсів для мобілізації грошового накопичення держави, різних фондів, підприємств, приватних осіб. Це дає можливість, по-перше, залучити додаткові інвестиції в перспективні, наукомісткі галузі; по-друге, вилучити з обігу частину готівкових грошових коштів і знизити тиск на товарний та грошовий ринки, стабілізувати курс національної валюти.
Комерціалізаційна	Дозволяє вирішувати низку важливих проблем: зміцнювати інтеграцію науки, виробництва і ринку; розвивати мале підприємництво, раціонально об'єднуючи різні ресурси для технологічного оновлення господарських систем, у т.ч. фірм; підвищувати конкурентоспроможність господарських систем; скорочувати час від ідеї нового продукту до його впровадження на ринку.
Консультаційна	Надання управлінських навичок і досвіду ведення бізнесу інноваційним підприємствам; надання інвестором інноваційній фірмі не тільки фінансових коштів, але й фінансового консультування, допомоги в розробці корпоративної стратегії, зв'язків та інформації про ринок.
Стимулююча	Активізує процес зростання малого інноваційного підприємництва шляхом активізації процесу росту нових конкурентоспроможних компаній з принципово новою технологічною базою та активної участі у формуванні інноваційної інфраструктури.
Соціальна	Створення можливостей для оптимізації споживчого вибору і зростання добробуту, вирішення екологічних проблем. Дана функція сприяє створенню не тільки нових робочих місць для кваліфікованого персоналу, а й нових професій майбутнього. В останні роки намітилася тенденція збільшення обсягів фінансування екологічно-орієнтованих підприємств, оскільки венчурні інвестори починають розцінювати екологічність інновації, як фактор створення додаткової вартості.
Міжнародна	Сприяє зміцненню глобальних світогосподарських зв'язків, активізуючи процеси міжнародного трансферу знань і технологій та підвищуючи загальний рівень науково-технологічного розвитку всього світового співтовариства.
Інституціональна (від автора)	Створення норм, нормативів, умов та принципів інвестування й кредитування, особливості і порядок формування доходів, нагромаджень фондів.

Основні організаційні форми ризикових капіталовкладень, що використовуються великими промисловими корпораціями США (узагальнено автором на основі джерела [353, с. 47–48])

<i>Організаційні форми ризикових капіталовкладень</i>	<i>Характерні особливості організаційних форм ризикових капіталовкладень</i>
Безпосереднє фінансування створення малих інноваційних фірм	Ця форма пов'язана з найбільшим фінансовим ризиком, проте дає і більш високу віддачу. Венчурні операції, в цьому випадку, не відриваються від кругообігу продуктивно-функціонуючого капіталу, а лише тимчасово відволікаються на позичкові операції. Розроблений ними процес створення нового продукту належить, як правило, материнській компанії, що дозволяє отримати велику вигоду у разі його успіху на ринку. Масове виробництво продукту налагоджується великою компанією на основі малої фірми, існування якої в цих випадках є епізодичним. Дана організаційна форма венчурного бізнесу широко застосовувалася в 2-й половині 70-х рр. великими хімічними та фармацевтичними компаніями для підтримки проєктів нових фірм, що спеціалізувалися на використанні методів генної інженерії в галузі біотехнології.
Створення дочірнього венчурного фонду за рахунок коштів корпорації	У формі інвестиційної венчурної фірми створюється фонд, який використовується тривало і спеціально для надання позик на розробку і освоєння винаходів, зроблених поза межами материнських компаній. Часто такі фонди формуються об'єднаними зусиллями декількох великих корпорацій. Поряд з певними перевагами, цей шлях створює для корпорації додаткові проблеми. При відносній автономії венчурного фонду потрібне ретельне узгодження його інвестиційної політики зі стратегічним курсом розвитку корпорації. Іноді виникають труднощі з вибором між альтернативними інвестиційними проєктами. Крім того, материнська компанія часто змушена надавати різні види допомоги створюваним за фінансової участі дочірнього фонду малим фірмам.
Входження в якості партнера з обмеженою відповідальністю у венчурні фонди, які створюються і управляються професіоналами ризикових капіталовкладень	Ця форма не вимагає великих інвестицій і специфічних для даного роду діяльності навичок управління. Разом з тим, вона полегшує доступ до розробок 10–15 підтримуваних кожним фондом дрібних фірм і дає можливість бути в курсі тих проєктів, які розглядаються, але потім, з різних причин, відхиляються керуючими венчурних фондів. У цих умовах, корпорації отримують можливість ближче ознайомитися з діловими якостями окремих керівників, вчених, інженерів чи винахідників з тим, щоб переманити деяких із них у свої наукові лабораторії і виробничі підрозділи

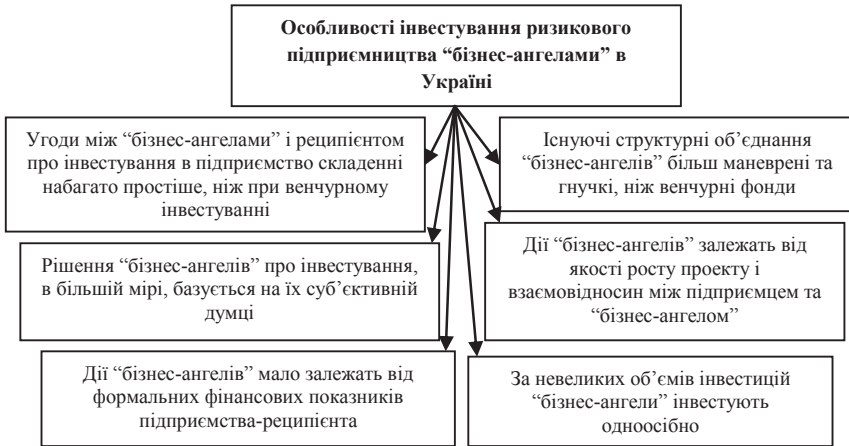

Рис. АК.3. Особливості інвестування ризикового підприємництва “бізнес-ангелами” в Україні [357, с. 100]

Таблиця АК.3

Класифікація потенційних інститутів-інвесторів типу “тіньових бізнес-ангелів” з метою фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні (розробка автора)

Види “тіньових бізнес-ангелів”	Характеристика потенційних інститутів-інвесторів типу “тіньові бізнес-ангели”
1	2
“Тіньовий ангел-охоронець”	Інвестор добре знається на таємниці підприємства та активно сприяє тому, щоб start-up був успішний. Він має багато контактів, а також досвід, що може бути використаний, за умови його участі, в правлінні організацією.
“Тіньовий ангел-підприємець”	Інвестор типу “будь тут, дай це” може бути корисним для підприємця-новачка. Він може допомогти заступнику в переговорах із інвесторами та узгодити фінансові аспекти інвестиційної угоди.
“Тіньовий операційний ангел”	Цей “ангел” має значний досвід роботи в управлінні великими організаціями. Для підприємця цей вид інвестора може бути корисним, якщо організація планує збільшувати масштаби своєї інноваційної діяльності.
“Тіньовий ангел-всезнайка”	Даний тип інвестора вважає, що має відповідь на всі питання, зважаючи на те, що він “заробив” значні доходи, або в силу своєї розумності та самовпевненості.

Рис. АК.4. Інвестиційний цикл венчурного фонду [647]

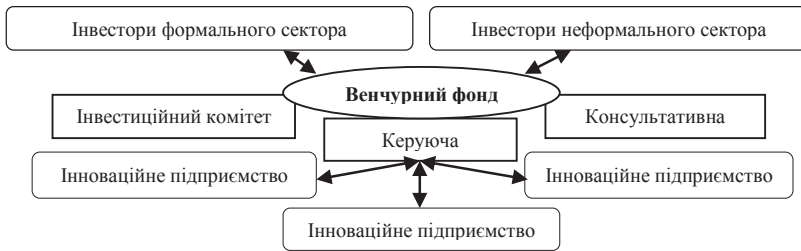

Рис. АК.5. Схема функціонування венчурного фонду [360, с. 32]

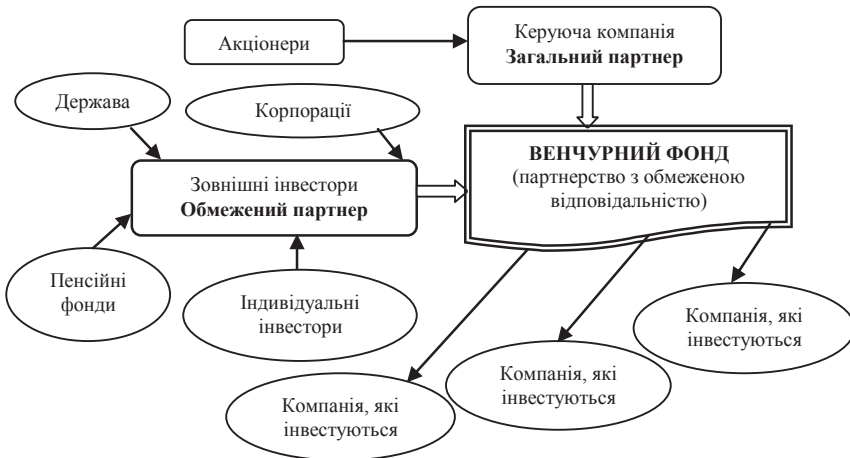

Рис. АК.6. Інституціональна структура венчурного фонду у формі обмеженого партнерства [338, с. 81]

Додаток АЛ

Таблиця АЛ.1

Ядро шостого технологічного укладу [375, с. 57]

<i>№ п/п</i>	<i>Напрями</i>	<i>Проблеми, що вирішуються</i>	<i>Можливі варіанти реалізації</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
1	Нетрадиційна енергетика	Зниження навантаження на навколишнє середовище, економія природних ресурсів	Воднева енергетика, синтетичне паливо, перетворювачі сонячної енергії, АЕС із замкнутим циклом, швидкі реактори, вихрові теплогенератори
2	Інформаційні системи	Глобалізація світового господарства на основі партнерства	Біоенергетика, оптика, квантово-вакуумні комп'ютери, штучний інтелект, торсіонні системи зв'язку
3	Біотехнології	Новий рівень добробуту	Очищення води, опріснення морської води, модифікована агрокультура, лікування хвороб, клонування
4	Транспорт	Екологічна безпека, швидкість, ефективність	Підводні суперлайнери, струнний транспорт, електромобілі, авіакосмічні транспортні системи
5	Екологія	Стійкий розвиток	Безвідходні і замкненні технологічні "ланцюги"
6	Матеріали	Довговічність, безпека, надійність, ефективність	Нанотехнології, аморфні метали, матеріали з пам'яттю, високотемпературна надпровідність, торсіонні технології обробки матеріалів

Класифікація венчурних підприємств інноваційної економіки (згруповано автором на основі джерел [648, с. 40; 649, с. 91; 338, с. 96–97; 650, с. 68])

Ознака	Вид (тип) венчурного підприємства та його особливості
Залежно від інвестиційних перспектив	“Низькопотенційні” підприємства для венчурного капіталу (<i>Life-style</i>), прибутки яких за 5 р. становлять \$50 млн. Такі підприємства не приваблюють венчурних інвесторів, їх кількість на ринку сягає 90 % усіх венчурних підприємств.
	“Венчури середнього ринку” (<i>Middle-market</i>), прибутки яких коливаються в межах \$10–\$50 млн щорічно. Такі підприємства потребують участі венчурного капіталу.
	“Високі потенційні підприємства” (<i>High-potential</i>), які мають понад \$50 млн щорічного прибутку протягом 5 р. Ці підприємства мають корпоративну форму власності і становлять 1 % загальної кількості інноваційних підприємств.
Залежно від стадії технологічного циклу й етапів фінансування	“Посівні” (<i>Seed</i>) фірми, яким потрібні вкладення на ранній стадії фінансування. Ця стадія охоплює початкові дослідження і розробки ідеї або концепції бізнесу. В центрі їх уваги знаходиться техніко-економічне обґрунтування, визначення ринкового потенціалу та економічної життєздатності.
	“Стартап” (<i>Start-up</i>) фірми, яким необхідні кошти на етапі стартового фінансування. Під час стартового фінансування інвестиційні кошти використовуються для завершення розробки інноваційної продукції та проведення первинного маркетингу, що дозволить підприємству ефективно підготуватися до реалізаційної діяльності. Рівень ризику здійснення таких вкладень є високим порівняно з попереднім етапом.
	Фірми раннього зростання (<i>Early expansion</i>) мають відношення до досягнення вже невеликого масштабу комерціалізації продукту, початку зростання створення основ для розширення виробництва.
	Фірми розширення (<i>Expansion</i>). Для малої венчурної фірми, яка успішно зуміла подолати попередні стадії розвитку, характерні високі обсяги річних продажів, але венчурний капітал потрібен для розширення обсягів продажу, для придбання нового обладнання, залучення до роботи додаткового персоналу, розробки нової продукції.
За джерелом фінансування	Внутрішні венчурні відділи великих корпорацій. Зовнішні венчурні фірми.
За рівнем інноваційності	“Лідери” – підприємства з високим рівнем інноваційної сприйнятності. Займаються реалізацією базових (радикальних) інновацій, пов’язаних зі зміною традиційних технологій, розробкою, створенням і реалізацією нових продуктів, послуг і технологій, які формують основу для утворення нових ринків. Вони функціонують в умовах високих інноваційних ризиків, орієнтовані на отримання надприбутків, характеризуються позитивною динамікою фінансового стану, потужними технологічними позиціями, високим професійно-кваліфікаційним рівнем персоналу.
	“Послідовники” – це підприємства з достатнім рівнем інноваційного сприйняття, що реалізують технології, які базуються на зміні моделей техніки, модернізації технологічних процесів, продуктів, послуг для повного задоволення сформованих ринкових запитів з метою підтримки достатнього рівня конкурентоспроможності підприємства і зниження інноваційних ризиків. Вони зорієнтовані на випуск рентабельної продукції, яка користується попитом і була введена й апробована підприємствами-лідерами. “Послідовники” характеризуються стабільним фінансовим станом, середнім професійно-кваліфікаційним рівнем персоналу.
	“Аутсайдері” – це підприємства з низьким рівнем інноваційної сприйнятності. Вони реалізують псевдоінновації, пов’язані з мінімальними змінами продукції, послуги і технології, вдосконалюють застарілі покоління техніки з метою виживання підприємства. Дані підприємства націлені на задоволення запитів ринкових ніш, що відзначені низьким платоспроможним попитом. Їх діяльність пов’язана з погіршенням фінансового стану і показників рентабельності, з використанням традиційних технологій, з середнім професійно-кваліфікаційним рівнем персоналу.

Порівняльна характеристика бізнес-моделей малих інноваційних підприємницьких структур/компаній
(узагальнено автором на основі джерела [651, с. 43])

Тип інноваційного підприємства	Інноваційні підприємницькі структури (ПІС), що працюють з традиційними галузями	ПІС, що працюють з галузями хай-теку	ПІС, що пропонують готові інноваційні продукти для широкого ринку	ПІС, що виходять на ринок, де є декілька груп споживачів різних галузей або спеціалізована група споживачів з великим обсягом покупок	ПІС, що працюють на споживчому ринку
				4	5
Параметри бізнес-моделі	2	3	4	5	
Цінності для споживачів	Рішення, що сприяють підвищенню ефективності бізнесу компанії-споживача	Унікальність товарів/послуг, комплексні рішення	Вирішення проблем споживачів		
Позиція в галузевій бізнес-системі	Спеціалізований постачальник інноваційних рішень	Ніші в просторі технологій	Повний цикл з поступовим аутсорсингом збуту	Від повного циклу до володіння патентом	
Методи отримання прибутку	Імпортозаміщення. Організаційні рішення – близькість до споживача + лідерство по продукту	Ориєнтація на експорт. Організаційні рішення – лідерство по продукту	Управління витратами і зростання продажу. Організаційні рішення – лідерство по продукту + операційна ефективність		
Інновації	На замовлення. Покращення і розробка нових продуктів на основі власних ресурсів. Модульні інновації – у новачків	Ініціативні. Продуктові інновації на основі тісних зв'язків з наукою	Вдосконалення продукції в напрямі розширення асортименту. Технологічні інновації		
Ключові процеси	Партнерство із замовником, постійні інновації	Партнерство з наукою, комерціалізація, управління проектами	Виробництво, збут, сервіс	Маркетинг, виробництво, збут	
Ключові ресурси	Контрольовані, власна, ресурсна база, постійний персонал	Доступні (об'єкти інноваційної системи, залучений персонал + власні ресурси)	Контрольовані	Контрольовані/доступні	
Стратегії розвитку	Зручне перебування в ніші або нові (схожі) сегменти ринку (стратегія кетельбану)	Стратегії: долучення до глобального ланцюга, перетворення в інженірингову компанію	Стратегічний інвестор	Створення власних або проникнення в існуючі бізнес-мережі	
Типи бізнес-моделі	Інтегрований (компанії здійснюють інтеграцію в бізнес-систему замовників)	Спеціалізований	Інтегрований/спеціалізований		

Переваги і недоліки малих та великих венчурних підприємницьких структур (згруповано автором на основі джерел [652, с. 90; 338, с. 95])

<i>Малі венчурні фірми</i>	<i>Великі венчурні фірми/корпорації</i>
ПЕРЕВАГИ	
Гнучкість і адаптація до конкурентного середовища – зацікавлений споживач нової технології	Економія від масштабу – довгострокові середні витрати фірми скорочуються за рахунок збільшення обсягу випущеної продукції
Створення в короткостроковій перспективі нових робочих місць – створюють підстави для більшої зайнятості висококваліфікованих кадрів (в США 4 % фірм малого наукоємного бізнесу створюють 70 % робочих місць)	Великі фінансові можливості – можливість купівлі дорогого обладнання з високою фондовіддачею, внаслідок чого, знижується фондомісткість і капіталомісткість продукції
Укріплення зв'язків між наукою і виробництвом, шляхом затребуваності наукових знань в різних сферах, сприяючи впровадженню нових досягнень науки і техніки в реальний сектор економіки	Диверсифікація бізнесу – обмеження ролі посередників за рахунок комбінованого виробництва або залучення/купівля підприємств, що непов'язані з основним виробництвом
Краще використовують стимулюючі можливості ринку. Швидка реакція на потреби ринку інновацій	Монопольстичне положення на ринку, сукупні вигоди такого положення для корпорації
Ефективніші у створенні інновацій. Малі терміни на розробку високотехнологічного продукту – через обмеженість фінансових ресурсів, малі фірми зацікавлені в прискоренні розробці інноваційного продукту	Технічні переваги – зниження витрат і підвищення продуктивності праці. Ефективніше у створенні інноваційних факторів
Менші витрати на створення інновацій	Велика стійкість у разі невдачі інноваційного проекту. Стійкість до змін кон'юнктури ринку, падіння цін, економічних криз
Простіше управління створенням і використанням інновацій. Швидке освоєння ринкових і технологічних новинок	Мають можливість інвестувати більше коштів (капіталу). Полегшений доступ до банківського кредиту; адміністративний ресурс
Мобільніші і гнучкіші в реакції на мінливу кон'юнктуру ринку	Можливість залучити більше вчених, конструкторів, техніків
Краще реалізуються індивідуальні особливості винахідників-підприємців	Здатність забезпечити більшість стадій інноваційного процесу
Простіше і повніше можуть реалізувати підприємницький ресурс	Можливість створювати й ефективно використовувати системні базові інновації
Мінімальна або майже повна відсутність бюрократизму при організації інноваційних процесів, реалізації інноваційних проектів	Зростання прибутку від застосовуваних інновацій за рахунок сукупності заходів
НЕДОЛІКИ	
Неможливість створення системних технологій, інновацій в цілому	Недостатня мобільність, гнучкість у реакції на кон'юнктуру ринку
Нестача коштів для реалізації найбільш великих інноваційних проектів. Складність доступу до кредитів	Слабке використання стимулюючих можливостей підприємництва
Відсутність достатньої кількості кваліфікованих фахівців	Прагнення до монопольного володіння інновацією – чинником, стримуючим НТП
Небезпека руйнування та банкрутства	Тривалість циклу створення і використання інновацій

*Продовження додатку АМ
Таблиця АМ.4*

Порівняльна характеристика інноваційної економіки з урахуванням венчурного бізнесу та економіки сьогодення (розробка автора)

<i>Економіка сьогодення</i>	<i>Інноваційна економіка з урахуванням венчурної діяльності</i>
Високий ступінь зовнішнього регулювання	Формування нових альянсів і саморегулювання
Прагнення до збереження “статусу-кво”. Стабільність та раціональність	Швидкість і мінливість. Зміни та готовність до вирішення проблем
Базування на капіталі	Базування на знаннях та інтелектуальній власності. Капітал є робочим інструментом, фактором виробництва
Основна формула виробництва: сума капіталу та праці. Домінуючий капітал – фізичний	Основна формула виробництва: суму капіталу та НДДКР. Домінуючий капітал – інтелектуальний
Орієнтація на збереження старих робочих місць	Орієнтація на створення нових робочих місць
Ставиться акцент на отриманні знань, досвіду і навичок	Постійне навчання, самовдосконалення, що є безперервним процесом
Акцент ставиться на безпечності та стабільності. Відсутність бажання до ризику	Готовність до ризику
Орієнтація діяльності суб’єктів господарювання на отримання прибутків	Орієнтація діяльності ризикових підприємств на споживача з його потребами
Концепція “перемога – поразка” і “нульовий баланс”	Концепція “виграш – виграш” (кожна зі сторін угоди отримує виграш від неї)
Орієнтація на локальні та внутрішні ринки	Орієнтація на глобальний ринок
У переважній більшості застосування капітальних ресурсів, тобто матеріальних активів	Масове застосування інформаційних ресурсів (нематеріальні активи)
Інноваційний процес періодичний. Здійснюється на функціональному рівні	Інноваційний процес постійний, керований на корпоративному рівні

Таблиця АМ.5

Порівняльна характеристика інноваційних підприємств у відповідності до внутрішнього та зовнішнього венчура [338, с. 100]

<i>Венчур</i>	<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
Внутрішній венчур	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Простота організації ✓ Фінансування за рахунок коштів материнської компанії ✓ Можливість використання інфраструктури материнської компанії: інформаційне забезпечення; система зв’язку; фінансові, економічні, правові, консультативні послуги; консультування в області маркетингу і реклами. ✓ Мінімізація ризику 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Підконтрольність виробничих і постачальницьких функцій ✓ Персонал формується з фахівців різних підрозділів, що істотно знижує науковий потенціал венчура ✓ Адміністративна залежність від першого керівника організації ✓ Можливість фінансування проєктів лише у разі передбачуваності успіху
Зовнішній венчур	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Юридична і бюджетна самостійність, робота над перспективною ідеєю без обмежень ✓ Різноманіття джерел фінансування ✓ Великий дохід у разі вдалої реалізації проєкту ✓ Високий інтелектуальний потенціал ✓ Гнучкість, рухливість, спроможність мобільно переорієнтуватись, апробувати нові ідеї 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Висока ступінь ризику та ймовірність невдач ✓ Великі матеріальні та фінансові витрати ✓ Відсутність виробничого досвіду і налагодженої системи збуту

Варіанти техніко-технологічного стану інноваційного підприємства за різними варіантами змін

Новий товар/послуга. Нова технологія. Новий ринок. Нова ціна (знижена)						Гнучке виробництво зі зниженням цін і розширенням ринку збуту
Нова технологія. Новий ринок. Нова ціна (знижена)						Зниження цін при реорганізації технологічної бази з одночасним розширенням ринку збуту
Нова технологія. Новий ринок						Реорганізація технологічної бази з урахуванням вимог ринку
Новий товар/послуга. Новий ринок						Переорієнтація управління на виробництво
Новий товар/послуга. Нова технологія						Гнучке виробництво
Новий обсяг кредитування	Залучення додаткового капіталу (кредитування)					
Перекваліфікований персонал	Підвищення кваліфікації персоналу (відділ продажу)					
Нова ціна (знижена)						Зниження цін існуючого товару
Новий ринок						Збільшення випуску "ходової" продукції
Нова технологія						Модернізація виробництва
Новий товар/послуга						Освоєння нових товарів на існуючій базі
Зміни відсутні	Деградація					
Варіанти змін	<i>Існуючий товар/послуга</i>	<i>Існуюча технологія</i>	<i>Існуючий ринок</i>	<i>Існуюча ціна</i>	<i>Нав'язний персонал</i>	<i>Існуюче кредитування</i>

Загальна характеристика інноваційного підприємництва в Україні:
можливості, загрози, ризики (розробка автора)

<i>Можливості та перспективи здійснення інноваційного підприємництва</i>	<i>Ризики та загрози ведення інноваційного підприємництва</i>
<p>1. Можливості розвитку інноваційного бізнесу шляхом доступу до різних програм фінансування.</p> <p>2. Розробка нормативної основи інноваційної діяльності.</p> <p>3. Позитивна тенденція становлення національного дослідного потенціалу.</p> <p>4. Доступ до закордонних джерел фінансування.</p> <p>5. Формування ефективних структурних елементів інноваційної інфраструктури.</p> <p>6. Можливості, що відкриваються після проведення комплексної реформи системи освіти в Україні.</p>	<p>1. Психологічний ризик (науковці незацікавлені або не мають фінансових можливостей у відкритті власного бізнесу, а в засновників відсутні потрібні амбіції для розвитку інноваційного підприємництва).</p> <p>2. Фінансово-економічні перешкоди (більшість венчурних підприємств не мають доступу до кредитних ресурсів, низька ефективність залучення до інноваційної сфери венчурних фондів).</p> <p>3. Низький рівень взаємодії між науково-дослідними інститутами і бізнес-середовищем.</p> <p>4. Відсутність кваліфікованих кадрів з досвідом роботи у сфері наукового підприємництва.</p> <p>5. Низький рівень довіри інвесторів до існуючого інституційного середовища в Україні.</p> <p>6. Відсутність інноваційної культури у підприємств.</p> <p>7. Відсутність стратегічної інформації з інноваційної діяльності, перспективних виробничих дослідженнях.</p> <p>8. Існуючі адміністративні та бюрократичні бар'єри в країні.</p> <p>9. Ментальність населення та утриманські очікування індивідуумів, відсутність підприємницької ініціативи.</p> <p>10. Відсутність ефективної системи підтримки малого інноваційного підприємництва на всіх рівнях економічної агрегації.</p> <p>11. Незатребуваність інновацій зі сторони урядових і відомчих структур.</p> <p>12. Низька частка високотехнологічного експорту.</p> <p>13. Нестійке фінансове положення великої кількості малих підприємств, що знаходяться на межі виживання.</p> <p>14. Недостатність інфраструктурної підтримки і сервісних інститутів на мезорівні.</p> <p>15. Низька якість існуючого інноваційного підприємницького середовища.</p>

Різновиди ризиків мислення в умовах інноваційного підприємництва
(узагальнено автором на основі джерела [653, с. 5])

<i>Різновиди ризиків мислення</i>	<i>Характеристика різновидів ризиків мислення в умовах інноваційного підприємництва</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Економічний	Переконаність у тому, що організація інноваційного підприємництва, бізнесу та інноваційної економіки загалом, повинна відповідати закону ефективності, тобто вкладенні у виробництво чи бізнес капітали мають відшкодуватися і забезпечити виробництво додаткового продукту й прибутку. Розуміння залежності макроекономічних процесів від мікроекономічних, а стану мікроекономіки – від правових норм та інститутів, що регулюють рух праці, капіталів, товарів і грошей.
Техніко-технологічний	Розуміння того, що інноваційна економіка – це мистецтво ведення господарства, основна роль у якому відводиться креативній та продуктивній людині.
Підприємницький	Ймовірність отримання збитків і недоотримання очікуваних прибутків внаслідок порушення контрактних зобов'язань партнерів підприємця.
Фінансово-кредитний	Ризик зводиться до оцінки співвідношення обсягів фінансування виробництва інноваційного продукту та обсягів отриманої фінансової виручки.
Страховий	Виникає під час провадження підприємцями й інвесторами своєї інноваційної діяльності на території як своєї, так і інших країн. Дохід від венчурного бізнесу може зменшуватися у випадку несприятливої зміни економічної або політичної ситуації в країні.
Комерційний	Усвідомлення підпорядкованості форм організації виробництва інноваційної продукції, виконання робіт, надання послуг їх змісту, тобто ефективності функціонування підприємства, регіону, галузі та національної економіки загалом. Поява ж комерційного ризику мислення пов'язана із можливістю недоотримання прибутків або виникнення збитків у процесі купівлі-продажу та проявляється у формі: ✓ зниження попиту на нову продукцію; ✓ неплатоспроможності покупця на час оплати товару.
Промисловий	Вираження небезпеки нанесення шкоди промислового об'єкту внаслідок порушення встановленого режиму і ритму процесу виробництва інноваційного товару. Ця небезпека належить до пошкодження чи втрати виробничого, у тому числі інноваційного устаткування, транспорту, будівель, споруд внаслідок стихійного лиха чи зловмисних дій. Такі події спричиняють низку несприятливих наслідків. Серед них можна виділити: поломки обладнання, нанесення шкоди довкіллю, зниження обсягів виробництва та рентабельності, затратність виробництва інноваційної продукції.

Різновиди ризиків міжнародного бізнесу інноваційної діяльності
(згруповано автором на основі джерел [654, с. 89; 655, с. 159])

<i>Вид ризику</i>	<i>Характеристика ризику</i>
Енвіронментальний	Виникає в тих випадках, коли є внутрішні сили мета-, макро- і мезорівнів глобального маркетингового середовища, які можуть здійснити вплив на життєздатність бізнес-моделі венчурного підприємства/компанії, включаючи такі її основи, котрі є визначальними для виконання загальних задач і стратегій. Наприклад, маркетингова чутливість, конкуренція, споживацькі побажання, технологічні інновації, втрати від катастроф.
Процесний	Проявляється на мікро- і мезорівнях, того ж таки, глобального маркетингового середовища. Полягає в тому, що не відбувається ефективного створення, управління і оновлення інноваційних бізнес-процесів та їх забезпечення бізнес-активами. Інноваційні бізнес-процеси не мають чіткого визначення, слабо погоджені зі стратегіями, що закладені в бізнес-модель компанії, яка працює в сфері інновацій. Бізнес-процеси не виконуються ефектно і ефективно, щоб задовольняти потреби клієнтів (споживачів/покупців); не створюють цінність або ж розрушують цінність за рахунок того, що піддають суттєві фінансові, матеріальні, інформаційні й інтелектуальні активи неприйнятним втратам, розкраданню або нецільовому призначенню. Ці ризики впливають на рівень успішності реалізації бізнес-моделі венчурного підприємства/компанії.
Інформаційний	Виявляється в силу домінуючого положення інформаційно-технологічної компетентності міжнародної компанії на всіх рівнях глобального маркетингового середовища. Він являє собою ризик того, що нерелевантною/недостовірною виявляється інформація, котра використовується для реалізації прийнятої бізнес-моделі, включаючи внутрішню і зовнішню звітність за показниками інноваційної діяльності та постійні оцінки бізнес-моделі.
Інституціональний	Внутрішній інституціональний ризик, виникає під впливом системних, тобто зовнішніх повідношенню до суб'єкта господарювання, інститутів. Джерелами його прояву можуть бути нестабільність та суперечності законодавства, непередбачувані дії державних органів, нестабільність в економічній, соціальній і політичній сфері, зміни в економічній (фінансовій, податковій, зовнішньоекономічній) політиці. Для зниження такого роду інституціонального ризику необхідно забезпечити надійну та стійку систему страхування, створити систему страхової кооперації в різних галузях господарства. Внутрішній інституціональний ризик, що утворюється під впливом локально-організаційних або внутрішніх інститутів. Їх джерелами можуть вважатися непередбачувані зміни в структурі власності й управління підприємством; непередбачувані дії конкурентів; непередбачувані зміни у взаємовідносинах з господарюючими партнерами і контрагентами.

Превентивний бліц-діагноз проблем та ризиків венчурного підприємства на стадії його росту [656, с. 102–104]

<p>Можливі варіанти співвідношення життєвих стадій "венчурне підприємство (ВП) – ринок інновацій (РІ) – нова продукція (НП)"</p>	<p>1</p>	<p>2</p>	<p>3</p>
	<p>Попередній діагноз головних проблем і ризиків ВП</p>	<p>Попередні рекомендації</p>	
<p>1. Ріст ВП – ембріональний стан РІ – технічна ідея створення НП</p>	<p>Проблема пов'язана з необхідністю швидкої реалізації технічної ідеї і виходом НП на РІ. Найбільш суттєвий ризик – невідповідність очікуваної і фактичної реакції споживача на НП.</p>	<p>Розробити жорсткий план-графік заходів, що забезпечують швидкий та ефективний перехід від технічної ідеї до серійного випуску НП. Чітко мотивувати менеджерів на виконання плану за термінами і якістю.</p>	
<p>2. Ріст ВП – кристалізація РІ – технічна ідея створення НП</p>	<p>Проблема та ж, але часовий ресурс обмежений. Основні ризики-події, котрі можуть уповільнювати процес виходу продукції на РІ (контрагенти, внутрішні неузгодженості).</p>	<p>Мобілізувати всі ресурси на організацію заходів по виведенню НП на РІ.</p>	
<p>3. Ріст ВП – ріст РІ – технічна ідея створення НП</p>	<p>Проблема та ж, але часовий ресурс практично вичерпано. Основні ризики ті ж.</p>	<p>Використати технічну ідею для другого продукту, орієнтованого на потреби більш перспективного сектора РІ (другої ринкової ніші).</p>	
<p>4. Ріст ВП – насиченість РІ – технічна ідея створення НП</p>	<p>Технічна ідея "спізналась".</p>	<p>Здійснювати безперервний аналіз стану РІ. Розробити програму найбільш швидкого та ефективного просування продукту.</p>	
<p>5. Ріст ВП – зрілість РІ – технічна ідея створення НП</p>	<p>Видимих проблем немає. С хороши́й шанс для успішного розвитку ВП в майбутньому. Основний ризик – невідповідність очікуваній і фактичній реакції споживача на НП.</p>	<p>Розробити план-графік заходів, що забезпечують швидкий та ефективний перехід від розробки продукту до його серійного випуску. Чітко мотивувати менеджерів на виконання плану.</p>	
<p>6. Ріст ВП – занепад РІ – технічна ідея створення НП</p>	<p>Видимих проблем немає. Але часовий ресурс для виходу продукції на РІ обмежений. Основний ризик той же + події, що можуть уповільнити вихід продукції на РІ (контрагенти, внутрішні невідповідності).</p>	<p>Мобілізувати всі ресурси на прискорення заходів по виходу НП на РІ.</p>	
<p>7. Ріст ВП – ембріональний стан РІ – розробка НП</p>	<p>Основна проблема – обмеженість часового ресурсу для виходу НП на РІ. Основні ризики ті ж.</p>	<p>Використати розробку для другого НП, що зорієнтований на потреби більш перспективного</p>	
<p>8. Ріст ВП – кристалізація РІ – розробка НП</p>	<p>Розробка "спізналась". Очевидним є факт, що мають місце проблеми в менеджменті: маркетинг "спить",</p>		
<p>9. Ріст ВП – ріст РІ – розробка НП</p>			
<p>10. Ріст ВП – насичення РІ – розробка НП</p>			

1		2	3
11. Ріст ВП – зрілість РІ – розробка НП	організація основних процесів “культас”. Основний ризик – погіршення фінансового стану.	сектора РІ (іншої ринкової ніші). Провести реорганізацію основних процесів.	
12. Ріст ВП – занепад РІ – розробка НП	Мас шанс для успішного розвитку ВП в майбутньому. Основний ризик – невдовільність очікуваної і фактичної реакції споживача на НП.	Здійснювати безперервний моніторинг реакції споживача на НП і стан РІ. Розробити програму найбільш швидкого і ефективного просування НП.	
13. Ріст ВП – ембріональний стан РІ – вихід НП на РІ	Неперевірено!чудово! Проблеми відсутні. Найбільше значення мають ризики внутрішнього характеру: чи “потягне” підприємство такий бурхливий/сприямкий ріст? Вихід на РІ НП “тришки із запізненням”. Недоопрацювання менеджменту. Можливі труднощі з фінансовим станом ВП.	Аналізувати і вдосконалити основні процеси. Підвищену увагу приділяти дотриманню дисципліни, розподілу обов’язків і повноважень.	
14. Ріст ВП – кристалізація РІ – вихід НП на РІ	Те ж саме, але фінансові проблеми можуть бути більш серйозними.	Те ж саме + модифікувати НП для більш перспективного сектора РІ (іншої ринкової ніші).	
15. Ріст ВП – ріст РІ – вихід НП на РІ	Вихід НП на РІ відбувся занадто пізно. Очевидні проблеми в менеджменті і маркетинговій діяльності. Фінансові втрати можуть бути критичними для ВП.	Реорганізувати систему менеджменту і основні процеси ВП. Модифікувати НП для більш перспективного сектора РІ (іншої ринкової ніші).	
16. Ріст ВП – насиченість РІ – вихід НП на РІ	Досить перспективна для ВП ситуація. Основна проблема полягає в утриманні позицій на ринку, що формується. Основні ризики – дії з боку конкурентів.	Здійснювати постійний аналіз стану РІ, а особливо дій конкурентів. Забезпечити готовність ВП (в частині організації основних процесів) до його потенційного росту.	
17. Ріст ВП – зрілість РІ – вихід НП на РІ	Фантастична ситуація! Проблема в тому, щоб її зберегти. Найбільш чітко проглядаються ризики внутрішнього характеру: в частині аналізу тенденції розвитку РІ, а також організації основних процесів ВП.	Здійснювати постійний аналіз стану РІ, а забезпечити готовність ВП до переходу на інший продукт/товарний ряд або в інший сектор (нішу) РІ.	
18. Ріст ВП – занепад РІ – вихід НП на РІ	Явних проблем немає. Основний ризик – фінансові втрати, котрі можуть виникнути в тому випадку, якщо ВП “зависне” на РІ зі “старим” продуктом.	Здійснювати розробку програми оновлення виробництва: перехід на інший продуктовий ряд або в другі сектори (ніші) РІ.	
19. Ріст ВП – кристалізація РІ – ріст продажу інновацій	Проблема полягає в обмеженості часового ресурсу для “оновлення виробництва”. Найбільш важливі ризики маркетингового характеру, а також ризики, пов’язані з реорганізацією внутрішніх процесів.	Здійснити реалізацію програми оновлення виробництва.	
20. Ріст ВП – ріст РІ – зростання продажу НП			
21. Ріст ВП – насичення РІ – стабільний продаж НП			
22. Ріст ВП – зрілість РІ – стабільність продажу НП			

Порівняльна характеристика інвестиційних джерел інноваційного підприємництва (узагальнено автором на основі власних напрацювань та джерела [657, с. 143])

Інвестиційні джерела 1	Переваги 2	Недоліки 3	Вимоги та обмеження 4
Державне фінансування	Здійснюється навіть у випадках, коли неможливо отримати фінансування з комерційних джерел. Вимагає до сплати менший обсяг коштів і більш тривалий термін.	Обмеження на використання. Складності в отриманні. Невеликі обсяги.	Соціальна значущість. Корпоративна структура повинна відповідати стандартам. Інвестування може використовуватися лише для чітко визначених видів діяльності.
Кредити	Гнучкість в запозиченні та обслуговуванні позики. Відсутність оперативного контролю над використанням коштів.	Ризик неплатоспроможності. Високі відсоткові ставки. Вимоги до ліквідної застави.	Ліквідна застава. Позитивна кредитна історія компанії. Вимоги до прогностичного плану розвитку проекту.
Цільові інвестиції	Інвестор вносить досвід по даному напрямі діяльності.	Інвестор контролює процес прийняття рішень.	Стійка позиція на ринку. Кваліфікований та досвідчений менеджмент.
Венчурний капітал	Венчурний капіталіст, як власник секцій, реалізує досвід в управлінні та фінансовій сфері, що дозволяє компанії додатково прогресувати.	Інвестор має право здійснювати кадрові перестановки. Процес отримання інвестицій тривалий та важкий. Є проблеми з “виходом” венчурного капіталу.	Компанія повинна показувати потенційний ріст, унікальність ідеї, високу кваліфікацію управлінського персоналу.
Бізнес-ангельське інвестування (від автора)	Кошти можуть надаватися на безповоротній основі, термін повернення може і не обговорюватися. “Бізнес-ангел” не претендує на здійснення керівних функцій на підприємстві. Кошти можуть вкладатися в, на перший погляд, безнадійні і неперспективні проекти без будь-яких явних прогнозних розрахунків. Інші даній вид інвестування називають “інвестування ЗД”, що розшифровується, як надані кошти “друзями, домашніми, дурнями”.	Відсутні.	Відсутні.

Категорії новинок внаслідок ПЕ та конвергенції новинок (узагальнено автором на основі джерела [474, с. 89–90])

<i>Категорії новинок</i>	<i>Характерні особливості</i>	<i>Приклад</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Продукт + технологія	Тенденції створення нових продуктів, які поєднують в собі продукт і технологію.	Поєднання носіїв звуку (грамплатівка, касета, компакт-диск) і технології їх відтворення (патефон, програвач, магнітофон) шляхом появи нового продукту – плєсера.
Продукт-платформа	Розширення мультиатрибутної моделі товару за рахунок включення в цю систему додаткового рівня супровідних товарів і послуг, які тісно пов'язані з базовим ядром, що забезпечує створення унікальної пропозиції для споживачів. Сформована “платформа” повинна володіти індивідуальними і унікальними характеристиками, здійснювати вплив на стиль життя споживача, підтримувати імідж та бренд на ринку інновацій і забезпечувати постановку “системних технологічних рішень” проблем клієнта на ринку.	Компанія Nestle першою стала фасувати розчинну каву в пакетики на одну чашку. Однак, Kraff Foods зуміла відвоювати у Nestle 40 % ринку, так як погано захистила свою інтелектуальну власність. Відчувши потенціал від “кавової платформи” Kraff Foods розробила систему Tassimo, що використовується для виготовлення кави та запатентувала її.
Кобрендингові новинки	Є результатом співробітництва різних компаній, котрі об'єднують свої нематеріальні активи для створення технічних новинок.	Італійська Ferrari декілька років співпрацювала з компанією Acer, випускаючи монітори і ноутбуки преміум класу. Корпуси деяких моделей виготовлені з вуглецевого волокна, яке слугує для болідів “Формули-1”. Спільно з компанією Motorola випустила кобрендингову модель стільникового телефону, спільно з компанією Nokia – партію трубок Ferrari Vertu.
Wellness-продукти	Модні тенденції ринку споживчих товарів. Ці особливі товари з'являються на онові поєднання якостей різних категорій продуктів, або застосуванням сучасних технологій в традиційні етнічні продукти. Wellness-продукти, біюті-бжа – це перспективний напрям розвитку харчової промисловості, що заснований на	Сегмент продуктів з корисними якостями, такими як Актімель, Neo Імунель зріс за 2013 рік в три рази на ринку.

Продовження таблиці АН.1

1	2	3
	<p>додаванні в продукти харчування лікувальних і профілактичних комплексів. Людина прагне до краси і доглянутості, але хоче, щоб це реалізовувалося з легкістю: “Їсти, щоб бути красивим”.</p>	
<p>Нововведення цінності або забутого старого</p>	<p>Особлива категорія новинок на ринку – добре забуте старе. Споживачі цікавляться вантажними речами, тому виробники відновлюють виробництво давно забутих продуктів, або випускають їх в колекційних варіантах. Псевдоновинки такого роду можуть бути результатом поживлення попиту на товари, що вироблялись раніше (наприклад, часи, вантажний одяг) або іншого позиціонування товару.</p>	<p>Компанія Starbucks змінила метод приготування кави. Замість розчинної запропонувала американцям напій “еспресо”. Це старий напій, який колись був погано знайомий всім, хто насолоджується ним сьогодні. Шляхом створення концепції кавового бару Starbucks знову навчила любителів кави пити еспресо і створила кавовий культ.</p>
<p>Інновації моделей бізнесу</p>	<p>Внаслідок надлишкової товарної пропозиції відбувається зміна моделей бізнесу в роздрібних галузях в напрямі посилення творчої складової бізнесу, конвергенції товарів і технологій, розширення спектру послуг.</p>	<p>Роздрібна площадка з продажу комп’ютерної техніки змінюється, вони не встигають пристосовуватись до нових вимог і потребують web-технологій, інтегрованих інтерфейсів для продавців і покупців в єдину систему, що презентує товар по “розумному”. Компанія Amazon створила приклад типу Kindle для так би мовити безкоштовно скачування електронних книг. Книги можна скачати безплатно, але доступні вони лише на конкретному приладі.</p>

Варіанти “наповненості” ринку інновацій та його характеристика
(узагальнено автором на основі джерела [476, с. 57–59])

Варіанти “наповненості” ринку інновацій	Характеристика стану ринку інновацій та його регулювання
1	2
<p>На ринку працюють національні виробники наукомісткої продукції – виробники використовують національні НДДКР. Питома вага наукоємних товарів в структурі споживання відповідає еталону інноваційного розвитку.</p>	<p>Державне регулювання інноваційного процесу, незалежно від того, як воно здійснюється, слід визнати успішним. Попит населення задовольняється повністю національними виробниками на основі власних НДДКР. Пріоритетом тут є “тонке та якісне” налаштування регулюючого механізму за підсумками оцінки результативності інноваційного розвитку закордонних конкурентів.</p>
<p>На ринку переважають національні виробники наукомісткої продукції, а виробники використовують переважно національні НДДКР. Питома вага наукоємних товарів в структурі споживання нижча еталону інноваційного розвитку.</p>	<p>Ситуація на ринку інновацій дещо гірша за попередню, оскільки попит повністю не задовольняється. Скоріш за все, це може бути результати протекціонізму в сукупності з низькою платоспроможністю і невисокими стандартами споживання. Пріоритет очевидний – відкриття ринку для повноцінної конкуренції.</p>
<p>На ринку переважають закордонні виробники наукомісткої продукції, національні виробники використовують переважно національні НДДКР.</p>	<p>Попит населення не задовольняється, але протекціонізм вже не є причиною цього. Інші причини вказані в другому варіанті мають місце. Національні виробники конкурентоздатні, але це не пов’язано з використанням ними власних НДДКР. Присутність на ринку закордонних виробників наукомісткої продукції свідчить про інтеграцію країни до глобальної економіки, а відповідно, можливостях придбання іноземного обладнання, комплектуючих і технологій. Логіка підказує, що власні НДДКР затребувані, а причина низької конкурентоздатності виробників полягає або в несприятливій позиції в міжнародному поділі праці, або в нерівних умовах конкуренції з іноземними продуцентами. Під останніми розуміються несприятливі відмінності національного зовнішнього середовища господарювання. Пріоритетом регулювання потрібно визнати трансформацію правил взаємодії бізнесу і державного апарату, так як саме вони перешкоджають задоволенню попиту населення національними компаніями.</p>
<p>На ринку переважають закордонні виробники наукоємної продукції. Національні виробники використовують переважно іноземне обладнання комплектуючі та технології.</p>	<p>В порівнянні з попередніми варіантами неконкурентоспроможними виявляються також і виконавці прикладних досліджень. Ця їх неконкурентоспроможність пов’язана не з недоступністю знань, а в зв’язку з власною низькою компетентністю. Тому, пріоритетом повинна стати освіта майбутніх наукових працівників, формування наукового суспільства з бажання та здатністю засвоювати знання і застосовувати їх в бізнесі.</p>

Детермінанти та проблеми формування пропозиції і попиту інноваційного продукту/послуги на ринку інновацій (згруповано автором на основі джерел [478, с. 52–62; 658, с. 61–104; 152, с. 94–104])

<i>Чинники та проблеми формування пропозиції інновацій</i>	<i>Чинники та проблеми формування попиту інновацій</i>
<p>✓ Сформовані на основі нових знань новації не мають належного попиту для впровадження у сфері виробничої діяльності.</p> <p>✓ Відносно глибокі фундаментальні дослідження створюють нові знання, здебільшого для знань чи виконання певних планів.</p> <p>✓ Низький показник створених інновацій на основі реальних технічних та технологічних потреб виробників, особливо у сфері малого і середнього підприємництва.</p> <p>✓ Надто тривала (а іноді затягнута) процедура надання інновації товарної форми, яку можна вільно купити у потрібний виробникові момент.</p>	<p>✓ Національні фактори (визначають розвиток галузей і виробництв у країні):</p> <ul style="list-style-type: none"> - рівень професійно-кваліфікаційної підготовки фахівців; - рівень адаптації галузі (фірми) до діяльності на міжнародних ринках, кількість видів новаційної продукції на закордонних ринках; - рівень політичної, економічної, інвестиційної і соціальної стабільності в країні. <p>✓ Економічні фактори (визначають активність чи пасивність попиту на інновації через співвідношення затрат на створення новацій і нових товарів, прибутки фірм-виробників і доходів споживачів):</p> <ul style="list-style-type: none"> - рівень новизни створюваного технічного засобу та продукції і рівень затрат на їх створення; - рівень авторитетної думки авторитетного покупця щодо новації; - рівень ефективності використання новаційної техніки і технології; - рівень пільг і їх правового забезпечення на створення нових техніко-технологічних систем та видів продукції. <p>✓ Технічні фактори (система цих факторів визначається техніко-технологічними особливостями новацій. Технічні новації впливають на зростання попиту, якщо вони покращують економічні і соціальні показники виробництва):</p> <ul style="list-style-type: none"> - швидкість освоєння нової продукції; - відповідність техніко-технологічних новацій галузевим стандартам; - рівень техніки та технологій підприємства-виробника як новації, так і споживчої продукції. <p>✓ Ринкові фактори (визначають узгоджену поведінку як продавця, так і покупця):</p> <ul style="list-style-type: none"> - встановлення ціни на нову продукцію; - якість новації; - вибір сегмента ринку; - стан реклами; - співвідношення “старої” і нової продукції на ринку інновацій.

Класифікація інформації, що надається спеціалізованими закордонними інститутами бізнес-розвідки ринку інновацій (узагальнено автором на основі джерела [490, с. 36–37])

<i>Вид інформації</i>	<i>Характеристика інформації, наданої інститутами бізнес-розвідки на ринку інновацій</i>
“Біла”	Є узагальненою інформацією та структурованими даними про діяльність конкурентів. Збирається інформація з різних “відкритих”, доступних джерел. Експерти інституту бізнес-розвідки інтерпретують зібрані дані, проводять їх аналіз, дають оцінку. В зв’язку з цим, їх “вихідний” інформаційний матеріал не вважається відкритим.
“Сіра”	Інформацію отримують легальним шляхом, але вже використовуються деякі спеціальні методи (неофіційні розмови з іноземними бізнесменами). Вони можуть видавати себе за бізнес-партнерів або інвесторів, випитуючи потрібну технологічну чи комерційну інформацію для свого замовника.
“Чорна”	Найбільш цінна інформація. Для її отримання використовують методи класичного шпionажу: відпрацьована агентура з числа співробітників компаній-конкурентів, викрадання документів, проведення нелегальних оперативно-технічних заходів (встановлення радіо закладок). “Чорна” інформація на ринку інновацій є надзвичайно цінною та дорогою.

Основні фінансово-промислові групи України за галузями (згруповано автором на основі джерел [659; 163, с. 374–375])

<p>Гірничо-металургійний комплекс</p> <p>Група "Приват" Холдинг "Укрстальконструкція" Група EastOne Корпорация "Індустріальний союз Донбасу" Метінвест Холдинг Група "СКМ" Промислово-фінансова група "Метал Юніон" Фінансово-промислова група "Альтом" Група "Ілліч-Сталь" Азовмаш Група "Смарт-Холдинг" Міжнародна холдингова компанія Group DF Група Укрлішніник Група "Донецьксталь" Група "Фінанси і кредит" Evraz Embrol Ukraine Корпорация "Міжрегіональний промисловий союз" Група АРС Група "Запоріжсталь"</p>	<p>Агропромисловий комплекс</p> <p>Група АВК Група "Нібулон" Група "Приват" Група компанії "Крафт Фулз Інк" Корпорация "Укрпромінвест" (Кондитерська корпорация "Roshen") Nestle Україна Група "ФОНТ" Торгово-промислова група "Rainford" Корпорация "Бісквіт-Шоколад" Група "Контініум" Група "СКМ" Корпорация "Оболонь" Група компанії "Рідна марка"</p>	<p>Машинобудування</p> <p>Корпорация УКРАВТО (Корпорация "Богдан") Холдингова компанія "Автокрам" Група "Приват" Група EastOne Корпорация "Індустріальний союз Донбасу" Корпорация "Група "Укрпромінвест" Метінвест Холдинг НАК "ІСТА" Група "Інтер-Контакт" Група "Торні машини" Група "Ілліч-Сталь" Група "Норд" Азовмаш Група "Смарт-Холдинг" Група Укрлішніник Група "Фінанси і кредит" Група ТАС Корпорация "Міжрегіональний промисловий союз" Група АРС</p>	<p>Хімічна промисловість (в т.ч. фармацевтична)</p> <p>Група "Приват" НАК "ІСТА" Міжнародна холдингова компанія Group DF Група "Донецьксталь" Evraz Droop S.A. Група АРС Група "СКМ" Група "Фінанси і кредит" Корпорация "Артеріум" Група ТАС</p>
<p>Паливно-енергетичний комплекс</p> <p>Газовий холдинг "Нафтогаз України" Група "Приват" ДТЕК Холдинг Холдингова компанія "Універсальна інвестиційна група" Група Укрлішніник Група "Фінанси і кредит" Група АРС Група Контініум Група "Енергетичний стандарт" Група "Щербаня"</p>			

Рис. АП.1. Інституціональна структура типової фінансово-промислової групи [660, с. 248–254]

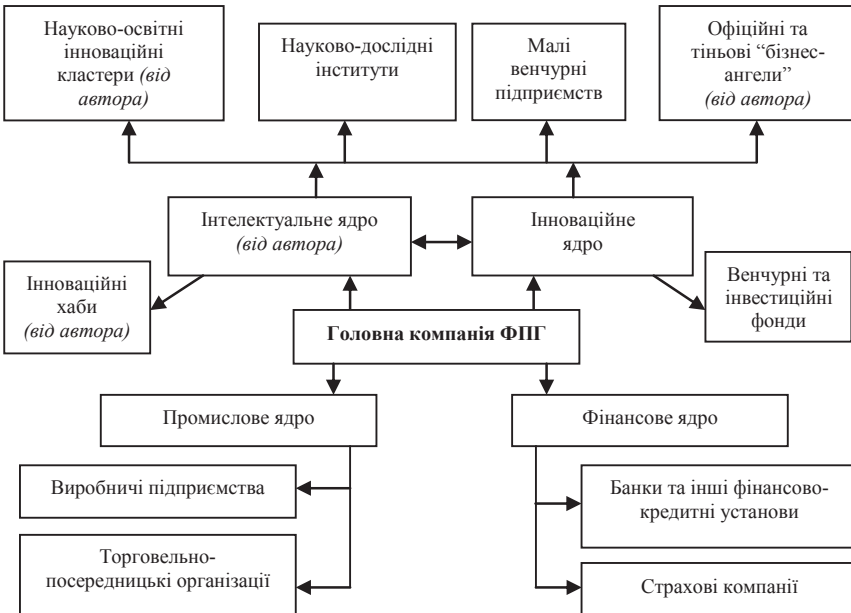

Рис. АП.2. Модернізована інституціональна структура фінансово-промислової групи (узагальнено автором на основі джерела [163, с. 315] та власних напрацювань)

Додаток АР

Таблиця АР.1

Інноваційна активність промислових підприємств за напрямками проведених інновацій в Україні у 2010–2014 роках (складено автором на основі джерела [274, с. 163])

(одиниць)

Показник	Роки			
	2010	2012	2013	2014
1	2	3	4	5
Кількість підприємств, що займались інноваційною діяльністю	1462	1758	1715	1609
у т.ч. витрачали кошти за напрямками інноваційної діяльності: дослідження і розробки	307	304	291	...
- внутрішні НДР	224	214	215	189
- зовнішні НДР	124	134	114	94
придбання інших зовнішніх знань	100	87	85	83
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	840	1096	1082	993
ринкове запровадження інновацій	102	...	95	79
інші	194	202	165	140

Таблиця АР.2

Впровадження інновацій на промислових підприємствах в Україні у 2010–2014 роках (складено автором на основі джерела [274, с. 186])

(одиниць)

Показник	Роки			
	2010	2012	2013	2014
1	2	3	4	5
Кількість впроваджених нових технологічних процесів	2043	2188	1576	1743
у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	479	554	502	447
Кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції	2408	3403	3138	3661
у т.ч. нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів	663	942	809	1314

Таблиця АР.3

Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації в Україні у 2010–2014 роках (складено автором на основі джерела [274, с. 179])
(одиниць)

Показник	Роки			
	2010	2012	2013	2014
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Кількість підприємств, що мали витрати на інноваційну діяльність	1217	1371	1312	1208
у т.ч. впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції	522	598	557	459
з них маловідходні, ресурсозберігаючі	203	224	194	141
впроваджували інноваційні види продукції	615	704	683	600
з них нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів	194	195	174	164

Продовження додатку АР

Таблиця АР.4

Кількість промислових підприємств за джерелами фінансування інновацій в Україні у 2010–2014 роках (складено автором на основі джерела [274, с. 173])
(одиниць)

Показник	Роки			
	2010	2012	2013	2014
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
Кількість підприємств, що мали витрати на інноваційну діяльність	1088	1758	1337	1206
у т.ч. за рахунок коштів:				
власних	1043	1299	1288	1173
держбюджету	23	27	10	9
місцевих бюджетів	17	28	24	12
позабюджетних фондів	2	1	1	3
вітчизняних інвесторів	12	19	12	6
іноземних інвесторів	11	15	12	11
кредитів	36	67	55	39
інших джерел	8	14	11	6

Аналіз форм “близькості” за Р. Бошме [540, с. 71]

Форми “близькості”	Вимір	Недостатність близькості	Надлишок близькості	Шляхи вирішення
1	2	3	4	5
Інституціональні	Довіра, яка базується на інститутах	Опортунізм	Блокування та інерція	Інституціональний аудит і балансування
Організаційні	Контроль		Бюрократія	Системи зі “слабкими” зв’язками
Соціальні	Довіра, що базується на соціальних відносинах		Відсутність економічного обґрунтування	Змішання “закорених” і ринкових відносин
Когнітивні	“Розрив” у знаннях	Неправильне розуміння	Нестача джерел новизни	База знань з різними, але комплементарними особливостями
Географічні	Відстань	Відсутність просторових зовнішніх ефектів	Нестача географічної відкритості	Зміна локальних і внутрішніх зв’язків

Таблиця АС.2

Умови формування інноваційного кластера з інституціональної точки зору [538, с. 25]

Рівень інституту	Тип інституту	Характеристика середовища формування інноваційних кластерів
1	2	3
Мета інституту	Колективні уявлення про технологічний рівень нації і якість її ресурсів	Агенти вірять, що вони самі, створені ними продукти і організації можуть бути “найкращими в світі”
	Стан емпатії в суспільстві: стереотипи і установки агентів відносно один одного	Високий рівень емпатії, що стимулює кооперативну поведінку
Національні формалізовані інститути	Законодавство у відношенні захисту прав власності	Розвинуте законодавство і практика правозастосування, судовий захист
Національні неформалізовані інститути	Розподіл влади і власності, рівень корупції	Корупція на допустимому рівні в рамках історичних особливостей і еволюції ринкових відносин
Локальні формалізовані інститути	Спеціально стимулююче законодавство та регіональне державне замовлення	Ризик деформації стимулів (може існувати на ранніх етапах)
Локальні неформалізовані інститути	Рівень довіри і обмін особливими знаннями	Рівень довіри достатній для взаємного обміну особливими знаннями, що стимулюють інновації
Локально-своєрідні інститути	Роль локальної репутації	Втрата репутації рівносильна втраті бізнесу (або професії)

Кластерні утворення в Україні за видами економічної діяльності та територіальною приналежністю [560, с. 24–25; 661]

<i>Вид економічної діяльності</i>	<i>Регіон</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Туристично-рекреаційна	Хмельницький, Одеський, Черкаський, Львівський
Харчова промисловість	Полтавський, Запорізький, Хмельницький, Одеський, Вінницький, Харківський
Машинобудування	Одеський, Миколаївський, Запорізький, Харківський, Закарпатський
Сільське господарство	Вінницький, Чернівецький, Сумський, Харківський, Дніпропетровський
Транспортно-логістична	Херсонський, Одеський, Черкаський, Харківський
Деревообробна промисловість	Рівненський, Львівський, Закарпатський
Легка промисловість	Хмельницький, Івано-Франківський
Рибальство та рибне господарство	Одеський, Херсонський
Будівництво	Хмельницький, Дніпропетровський, Харківський
Альтернативна енергетика	Львівський
Електроніка	Миколаївський
Інформаційні технології	Львівський, Харківський
Фармацевтика	Харківський

Кількість створених передових технологій за видами технологій в Україні у 2012 та 2014 роках (складено автором на основі джерела [274, с. 211])

(одиниць)

Показник	Кількість створених передових технологій										Кількість охоронних документів у створених технологіях, у тому числі									
	Усього		з них				за державним контрактом				на винахід		на користь моделі		на промислової зразок		які мають патентну чистоту			
	2012	2014	нові для України	принципово нові	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014	2012	2014		
I	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17				
Усього	516	309	438	279	78	30	90	65	230	162	704	418	277	189	6	24				
Проектування та інжиніринг	86	55	71	52	15	3	10	12	20	21	112	43	9	1	5	6				
Виробництво, обробка та складання	113	80	109	73	4	7	12	18	46	22	130	68	248	162	-	7				
Автоматизоване транспортування матеріалів і деталей, а також здійснення автоматизованих вантажно-розвантажувальних операцій	7	4	6	2	1	2	-	1	-	-	1	3	3	-	-	-				
Апаратура автоматизованого спостереження і/чи контролю	31	6	31	6	-	-	1	-	9	6	17	1	2	-	-	1				
Зв'язок та управління	48	31	35	26	13	5	11	4	10	11	20	4	-	-	-	1				
Виробнича інформаційна система	14	9	13	9	1	-	1	5	-	-	-	-	-	-	-	-				
Інтегроване управління та контроль	22	11	21	11	1	-	2	1	21	20	4	11	2	-	1	-				
Нанотехнології	32	20	21	9	11	11	17	6	12	31	38	15	-	1	-	8				
Охорона здоров'я	69	50	51	49	18	1	12	16	37	29	196	189	-	-	-	-				
Інші	94	43	80	42	14	1	24	2	75	22	186	84	13	25	-	1				

Продовження додатку АС

Таблиця АС.5

Організації, які виконують наукові та науково-технічні роботи за регіонами в Україні з 2005 по 2014 роки (складено автором на основі джерела [274, с. 10])

(одиниць)

Область	Роки				
	2005	2010	2012	2013	2014
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>
<i>Україна</i>	<i>1510</i>	<i>1303</i>	<i>1208</i>	<i>1143</i>	<i>999</i>
Автономна Республіка Крим	47	44	36	33	...
Вінницька	28	25	21	17	17
Волинська	16	12	12	11	10
Дніпропетровська	109	78	69	62	57
Донецька	81	65	64	63	21
Житомирська	12	9	10	10	10
Закарпатська	21	16	14	13	11
Запорізька	38	33	29	26	23
Івано-Франківська	21	23	21	15	16
Київська	36	36	30	24	24
Кіровоградська	11	15	14	13	14
Луганська	49	41	39	34	17
Львівська	87	82	75	76	72
Миколаївська	41	44	38	33	27
Одеська	74	59	54	52	51
Полтавська	32	24	23	22	21
Рівненська	17	14	12	12	13
Сумська	29	17	16	15	15
Тернопільська	16	14	12	11	11
Харківська	227	198	189	183	162
Херсонська	28	28	28	23	24
Хмельницька	6	6	7	6	8
Черкаська	30	28	25	25	24
Чернівецька	24	24	23	23	21
Чернігівська	22	22	20	19	16
м. Київ	393	333	317	312	314
м. Севастополь	15	13	10	10	...

Порівняльна характеристика
ієрархічного, ринкового і мережевого укладів [544, с. 9]

<i>Тип системи, суспільства</i>	<i>Характерні особливості</i>	<i>Загальна характеристика</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Система ієрархій доіндустріального й індустріального суспільства (неконкурентне середовище, низька швидкість змін)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ієрархічний порядок на базі централізованого управління (державна, фірма); ✓ директивний механізм координації зв'язків через адміністративні рішення; ✓ індивідуальний спосіб адаптації суб'єктів до змін середовища. 	Проста, закрита система з жорсткою стійкістю. Розвиток опирається на механізми монополії.
Ринкова система індустріального суспільства (конкурентне середовище, значний рівень невизначеності)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Неочікувана самоорганізація за відсутності єдиного центру управління; ✓ опосередкований, ціновий механізм координації зв'язку; ✓ атомістичний (хаотичний) спосіб адаптації суб'єктів до змін середовища. 	Складна, напіввідкрита система з перемінною стійкістю. Розвиток базується на механізмі конкуренції і частково кооперації.
Система кластерно-мережових структур постіндустріального суспільства (гіперконкурентне середовище, високий рівень невизначеності)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Мережовий (неієрархічний) порядок на базі колективного самоуправління; ✓ безпосередня й інтерактивна координація зв'язків через web-платформи; ✓ колективний спосіб адаптації суб'єктів до змін середовища (спільне творення). 	Надзвичайно складна ("суперскладна"), повністю відкрита, надпластична система. Розвиток базується на механізмі колаборації (безперервне, постійне узгодження, обговорення).

Продовження додатку АТ
Таблиця АТ.2

Рейтинг країн за ступенем сприятливих умов для інноваційної підприємницької діяльності в 2014 році (складено автором на основі джерела [572, с. 3–4])

<i>Рейтинг</i>	<i>Країна</i>	<i>Реформи за результатами дослідження "Ведення бізнесу 2014"</i>	<i>Рейтинг</i>	<i>Країна</i>	<i>Реформи за результатами дослідження "Ведення бізнесу 2014"</i>
1	2	3	4	5	6
1	Сингапур	2	65	Італія	3
2	Гонконг, Китай	1	68	Киргистан	0
3	Нова Зеландія	1	69	Турція	3
4	США	0	70	Азербайджан	3
5	Данія	0	73	Румунія	3
6	Малайзія	3	74	Чехія	1
7	Республіка Корея	1	76	Монголія	3
8	Грузія	1	78	Молдова	3
9	Норвегія	0	89	Хорватія	5
10	Велика Британія	2	90	Албанія	1
11	Австралія	1	92	Росія	5
12	Фінляндія	0	93	Сербія	0
14	Швеція	1	96	Китай	2
16	Тайвань, Китай	0	109	Парагвай	1
17	Литва	2	110	Пакистан	0
19	Канада	0	112	Україна	8
21	Німеччина	0	116	Бразилія	0
22	Естонія	1	120	Індонезія	1
23	ОАЕ	3	126	Аргентина	1
24	Латвія	4	131	Боснія і Герцоговина	0
27	Японія	0	134	Індія	0
28	Нідерланди	2	143	Таджикистан	2
29	Швейцарія	0	144	Ліберія	2
30	Австрія	0	146	Узбекистан	6
33	Словенія	1	149	Судан	0
35	Ізраїль	2	164	Афганістан	2
38	Франція	1	168	Камерун	0
44	Чорногорія	2	175	Гвінея	3
45	Польща	2	176	Нігер	2
49	Словакія	0	178	Сенегал	1
50	Казахстан	2	179	Ангола	0
52	Іспанія	1	185	Конго	3
58	Болгарія	0	187	Лівія	0
63	Білорусь	4	189	Чад	1

Передова практика різних країн світу станом на 1.01.2015 року (за індикаторами, що враховуються в дослідженні “Ведення бізнесу”) [572, с. 20–21]

Індикатор	Практика	Кількість країн	Країни
1	2	3	4
Спрощення процедури створення підприємства	1. Проходження процедур в режимі онлайн	109	Азербайджан, Нова Зеландія, Перу, Китай, Сінгапур, Чілі;
	2. Відсутність вимог повідношенню до мінімальної достатності капіталу	99	Велика Британія, Казахстан, Греція, Кенія, Косово, Литва, Мексика, Нідерланди, Сербія, Монголія;
	3. Введення системи “одного вікна”	96	В’єтнам, Грузія, Косово, Перу, Бахрейн, Корея.
Спрощення процедури отримання дозволів на будівництво	1. Введення всеохоплюючих будівельних правил	140	Азербайджан, Тайвань, Китай, Франція;
	2. Введення системи розгляду будівельних документів з урахуванням факторів і рівня ризику	87	Індонезія, Намібія, Естонія;
	3. Введення системи “одного вікна”	36	Гватемала, Малайзія, Чорногорія.
Спрощення процедури підключення до системи електрозбереження	1. Оптимізація процедур утвердження	107	Австрія, Армєнія, Китай, Кувейт, Малайзія, Панама;
	2. Забезпечення прозорості у відносинах вартості і процедур підключення	103	Німеччина, Ірландія, Нідерланди, Франція;
	3. Скорочення фінансового тягара, пов’язаного із внесенням гарантійного депозиту за нові підключення	98	Австрія, Аргентина, Бразилія, Латвія, Непал, РФ;
	4. Забезпечення безпеки внутрішньої проводки шляхом регулювання професійної діяльності електриків, а не процедур підключення	41	Німеччина, Данія, Ісландія, Японія.
Спрощення процедур реєстрації власності	1. Використання електронної бази даних про обмеження	116	Данія, Корея, Чілі, Швеція, Ямайка;
	2. Надання кадастрової інформації в режимі онлайн	51	Велика Британія, Колумбія, Малайзія, Фінляндія, Південна Африка;
	3. Введення прискорених процедур	18	Казахстан, Монголія, Португалія, Румунія;
	4. Введення фіксованих платежів за переформлення власності на іншого власника	10	Грузія, Нова Зеландія, РФ, Словачія.
Спрощення процедур отримання кредитів	<i>Законні права</i>		
	1. Введення позасудових процедур виконання кредитних процедур	124	Австралія, Індія, Перу, РФ, Сербія;
	2. Введення норм, що допускають використання	92	Канада, Нігерія, Румунія, Сінгапур;

Продовження таблиці АТ.3

1	2	3	4
	загальної характеристики застави 3. Введення єдиного реєстру <i>Кредитна інформація</i> 1. Розповсюдження інформації про позики в розмірі менше 1 % доходу на душу населення 2. Розповсюдження як позитивної, так і негативної кредитної інформації 3. Розповсюдження кредитної інформації, що надходить від організацій роздрібної торгівлі і комунальних служб, а також від фінансових закладів	65 128 109 57	Афганістан, Гондурас, Нова Зеландія, Румунія, Чорногорія. Болгарія, Бразилія, Німеччина, Кенія, Малайзія, Туніс; Індія, Італія, Китай, Панама, Хорватія, Південна Африка; Іспанія, Литва, Саудівська Аравія.
Захист прав інвесторів	1. Введення можливості відміни угод із зацікавленістю 2. Регулювання утвердження угод із зацікавленістю 3. Введення вимог про надання детальних відомостей 4. Введення процедури, що передбачає можливість доступу до всіх корпоративних документів при здійсненні судових розглядів 5. Введення вимог до здійснення сторонньої експертизи угод із зацікавленістю 6. Введення процедури, що передбачає можливість доступу до всіх корпоративних документів до проведення судових розглядів 7. Чітке визначення обов'язків членів ради директорів	74 62 52 47 43 31 30	Бразилія, Гана, Індія, Ісландія, Маврикій; Білорусія, Болгарія, Таїланд, Велика Британія, Франція; В'єтнам, Нова Зеландія, ОАЕ, Китай, Сінгапур; Ізраїль, Ірландія, Словачія, Танзанія, Чілі; Австралія, Єгипет, Туреччина, Швеція; Греція, Індонезія, Південна Африка, Японія; Колумбія, Кувейт, Малайзія, Мексика, Словенія, США.
Спрощення оподаткування	1. Введення процедури самостійного розрахунку податків 2. Введення системи подання податкових документів в електронному вигляді і можливість здійснення електронних платежів 3. Введення ситеми одного податку на кожному податкову	160 76 55	Аргентина, Канада, Китай, Туреччина; Австралія, Індія, Колумбія, Литва, Маврикій, Мальта, Туніс; Велика Британія, Намібія, Парагвай.

Продовження таблиці АТ.3

1	2	3	4
Спрощення і процедур здійснення ЗЕД	1. Введення електронної бази системи подачі і обробки документів	151	Греція, Уругвай, Південна Африка;
	2. Введення перевірок з урахуванням факторів і рівня ризику	134	Грузія, США;
	3. Введення системи “одного вікна”	73	Азербайджан, Колумбія, Мексика.
Спрощення процедур забезпечення виконання угод	1. Організація спеціалізованого суду, органу чи призначеного судді по потрговельним питанням	90	Канада, Люксембург, Маврикій;
	2. Введення електронної системи подання скарг	17	Австрія, Ізраїль, Малайзія, ОАЕ, США.
Спрощення процедур права неплатоспроможності	1. Введення законодавчої вимоги про те, що управляючі справою про неспроможність повинні володіти певним професійним досвідом чи мати відповідну освіту 2. Введення процедур обліку думок комітетів кредиторів при ухваленні рішень у процесі по справах про неплатоспроможність 3. Встановлення термінів виконання для більшості процедур дозволу неплатоспроможності 4. Прийняття правової бази для процедур позасудового врегулювання	110	Білорусь, Велика Британія, Колумбія, Польща;
		109	Австралія, Болгарія, США, Узбекистан, Філіпіни;
		97	Албанія, Італія, Корея, Україна, Японія;
		84	Аргентина, Латвія, Румунія, Китай, Філіпіни.

Продовження додатку АТ
Таблиця АТ.4

Існуючі у світі стратегії інноваційного розвитку (узагальнено автором на основі джерел [578, с. 310–311; 163, с. 297])

Критерій класифікації	Вид інноваційної стратегії	Зміст та загальна характеристика стратегії інноваційного розвитку	Країни, де реалізується стратегія
1	2	3	4
За типом інноваційного процесу	Стратегія наздоганяючого розвитку	Переважання інновацій, що спрямовані на вдосконалення наявних та запозичених із-зовні технологій (пасивна стратегія)	Чеська Республіка
	Стратегія випереджаючого розвитку	Орієнтація на власні нові технології, піонерні інновації з метою досягнення світової першості (активна стратегія)	Королівство Нідерланди
За пріоритетами розвитку	Стратегія стійкого інноваційного розвитку	Забезпечення збалансованого розвитку всіх галузей та регіонів національної економіки	Герцогство Люксембург, Фінляндська Республіка
	Стратегія локальної переваги	Зосередження зусиль на окремих напрямках інноваційної діяльності	Королівство Данія, Гонконг, Сінгапур
За каталізатором розвитку	Державна підтримка інноваційних форм	Державна підтримка національних інноваційних інститутів і виходу національної наукоємної продукції на світовий ринок	Австралія, Китай Австрійська Республіка, Швейцарія
	Дифузія інновацій	Формування ланцюга “наука – техніка – виробництво” з ініціативи суб’єктів мікрорівня (фірми, навчально-наукові інститути) та мезорівня економіки (спілки підприємців, банкірів)	Австрійська Республіка, Польща
За походженням інноваційних ідей	Саморозвиток чи стратегія “нарощування”	Розбудова і використання національного науково-технічного потенціалу на основі власних зусиль, розроблення та впровадження базових інновацій на основі власних фундаментальних досліджень, з можливим залученням закордонних вчених. Тобто, інновації створюються всередині країни, що дає змогу постійно нарощувати конкурентоспроможність на світових ринках	США, країни Західної Європи – Німеччина, Франція, Велика Британія
	Товарне клонування, стратегія “перенесення”, форсового (імітаційного) інноваційного розвитку, стратегія “переслідування”	Використання наявного закордонного науково-технічного потенціалу, опанування виробництва наукоємної продукції, що випускається в постіндустріальних країнах і перебуває у фазі зрілості життєвого циклу інноваційного товару. Новачі як результати науково-технічної діяльності імпортуються шляхом придбання патентів на винаходи, ліцензій, промислових зразків для комерціалізації піонерних інновацій	Японія
	Стратегія “запозичення”, або ліцензійне копіювання, або стратегія лідерських технологій	Використання власного деградуючого науково-технічного потенціалу, дешевої робочої сили з метою освоєння виробництва продукції, яка створювалася раніше в розвинутих країнах. Відбувається це шляхом придбання технологій, які є інноваційними для країни-реципієнта через ліцензійний механізм. Тобто, об’єктом імпорту є нововведення, втілені у готові продукти, технології, способи організації виробництва і бізнесу або в інструменти маркетингу	Країни Південно-Східної Азії, Китай, Південна Корея, Канада, ПАР

Продовження таблиці АТ.4

1	2	3	4
За масштабом охоплення	Міжнародне інноваційно-технологічне співробітництво	Інтеграція та науково-виробнича кооперація на глобальному рівні	США, Естонія, РФ, Туніс
	Міжгалузеві науково-технічні комплекси, кластери	Взаємодія відносно локальних інноваційних зон у національних масштабах	Норвегія, Швеція
	Локальне інноваційне середовище	Концентрація на певній території наукового, освітнього, виробничого та фінансового потенціалу (технополіси, технопарки)	Королівство Бельгія, Італія, Індія, Туреччина

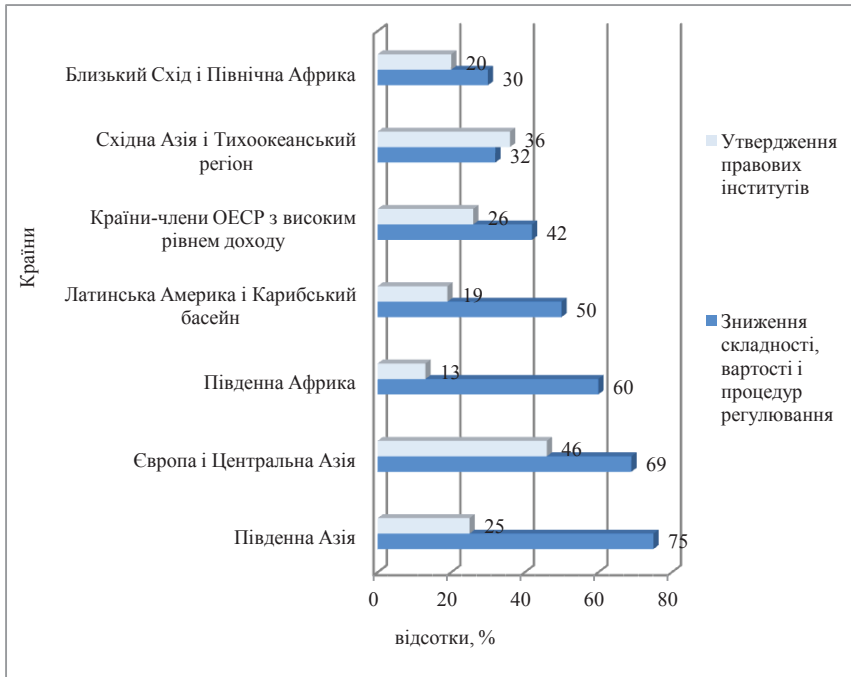

Рис. АТ.1. Частка країн, що провели як мінімум одну реформу в сферах, оцінених в рамках дослідження сприятливого "Ведення бізнесу" в 2014 році (побудовано автором на основі джерела [572, с. 10])

Продовження додатку АТ
Таблиця АТ.5

Зміни в нормативно-правовій базі України у 2010–2014 рр., що направлені на полегшення ведення інноваційного бізнесу [635, с. 19, 26, 36, 45, 54, 64, 69, 73, 78, 87]

<i>ДВ рік</i>	<i>Реформи</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
DB2011	Україна полегшила процес початку бізнесу шляхом зменшення мінімального розміру статутного капіталу.
DB2012	Україна зробила легшим процес відкриття бізнесу, усунувши вимогу отримувати дозвіл на нову корпоративну печатку.
DB2013	Україна зробила відкриття бізнесу простішим, усунувши вимоги до мінімального капіталу при реєстрації компанії і зобов'язання надавати нотаріально завірені установчі документи.
DB2014	Україна зробила процес відкриття бізнесу простішим, усунувши вимогу необхідності реєстрації компанії в органах статистики і дозволивши не реєструвати ПДВ.
DB2011	Україна зробила розподіл дозволів на будівництво простішим шляхом забезпечення виконання національних та місцевих нормативних актів, що спрощують процедури.
DB2014	Україна зробила розподіл дозволів на будівництво простішим шляхом затвердження системи з урахуванням ризиків, усунення вимог до певних розглядів.
DB2014	Україна зробила отримання електроенергії легшим, оптимізувавши процес отримання нового з'єднання.
DB2013	Україна зробила процес передачі майна швидшим шляхом введення ефективного часового ліміту для застосування трансфертної обробки у земельному кадастрі в м. Київ.
DB2014	Україна зробила процес передачі майна швидшим шляхом оптимізації процедур і модернізації системи реєстрації майна.
DB2014	Україна поліпшила доступ до кредитної інформації шляхом збору даних про фірми з фінансових установ.
DB2010	Україна посилила захист інвесторів за допомогою прийняття нового закону про акціонерні товариства, підвищивши вимоги до затвердження угод із зацікавленістю.
DB2011	Україна полегшила податкову дисципліну шляхом впровадження і постійного удосконалення електронної системи подачі ПДВ.
DB2012	Україна зробила сплату податків простішою і дешевшою для фірм шляхом перегляду та уніфікації податкового законодавства, зниження ставок корпоративного прибуткового податку й уніфікації внесків на соціальне забезпечення.
DB2013	Україна зробила сплату податків легшою за рахунок впровадження електронної реєстрації та оплати для середніх і великих підприємств.
DB2014	Україна зробила сплату податків простішою для компаній шляхом спрощення податкових декларацій та подальшого вдосконалення їх електронної системи подачі.
DB2015	Україна зробила сплату податків простішою для компаній шляхом введення електронної системи їх подачі і сплати трудових податків.
DB2012	Україна зробила міжнародну торгівлю більш складнішою шляхом введення додаткових перевірок для митного оформлення імпорту.
DB2014	Україна зробила міжнародну торгівлю легшою, випускаючи митні декларації швише і скоротивши число фізичних перевірок.
DB2012	Україна внесла зміни до законодавства для оптимізації вирішення комерційних спорів та збільшення ефективності правозахисних процедур.
DB2012	Україна внесла поправки в законодавство із захисту прав, надавши більше гарантій для забезпечених кредиторів.
DB2014	Україна зробила простішим прийняття рішення про неплатоспроможність, зміцнивши права забезпечених кредиторів, впровадження нових реабілітаційних процедур і механізмів.

Зміст та загальна характеристика вузлів (блоків) і підвузлів ІЗІЕ

Вузол ІЗІЕ	Підвузол ІЗІЕ	Зміст вузла та підвузла ІЗІЕ
1	2	3
A1		Фінансово-економічне забезпечення
	A.1.1	Загальнодержавна комплексна програма розвитку високих наукоємних технологій
	A.1.2	Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні
	A.1.3	Державні цільові економічні програми щодо створення в Україні ефективної інноваційної інфраструктури
	A.1.4	Державна цільова науково-технічна програма розроблення новітніх технологій
	A.1.5	Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу
	A.1.6	Регіональні програми інноваційного розвитку
	A.1.7	Міжнародні програми інноваційного розвитку
	A.1.8	Джерела інституту венчурного капіталу формального сектора
	A.1.9	Джерела інституту венчурного капіталу неформального офіційного і тіньового секторів
A2		Підготовка висококваліфікованих кадрів сфери інновацій
	A.2.1	Цільова підготовка у ВНЗ України
	A.2.2	Систематичне підвищення професійної компетенції працівників
	A.2.3	Перепідготовка працівників-практиків та науково-технічних кадрів
	A.2.4	Стажування в різного роду інститутах інноваційного розвитку (ІР), діяльність яких пов'язана з науково-дослідними проектами
	A.2.5	Бізнес-адаптація молодих спеціалістів на основі стажування за кордоном
A3		Формування інноваційної інфраструктури
	A.3.1	Формування відділів комерціалізації на базі ВНЗ та НДІ
	A.3.2	Створення бізнес-інкубаторів
	A.3.3	Створення інноваційно-технологічних центрів (ІТЦ), технопарків, наукових парків (НП) за активної участі коворкінг-центрів (КЦ)
	A.3.4	Формування інноваційно-промислових комплексів (ІПК) на базі ФІП
	A.3.5	Формування інноваційно-технологічних кластерів (технополіси) (ІТК) на базі інноваційних хабів (ІХ)
	A.3.6	Створення техніко-проваджувальних зон (ТПЗ) на базі інноваційних релей-центрів (ІРЦ)
	A.3.7	Створення центрів колективного користування високотехнологічним обладнанням (ЦККВ)
	A.3.8	Формування науково-технічних альянсів (НТА) та інноваційних союзів (ІС) на базі науково-технічної співпраці з іншими країнами
A4		Допоміжні складові структурні елементи інноваційної економіки, що приймають участь у реалізації інноваційних

Продовження таблиці АУ.1

1	2	3
		проектів
	A.4.1	Формування експертно-консалтингового вузла НЕ
	A.4.2	Формування інформаційно-комунікаційного вузла НЕ за участі Cгid-технологій та Cгid-систем
	A.4.3	Формування патентно-ліцензійного вузла НЕ
	A.4.4	Формування маркетингово-збутового вузла НЕ
A5		Виконання інноваційних проектів
	A.5.1	Фундаментальні наукові дослідження
	A.5.2	Прикладні науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи
	A.5.3	Дослідне виробництво:
	A.5.3.1	лабораторний зразок
	A.5.3.2	комерційний зразок
	A.5.3.3	пробна серія
	A.5.4	Серійне виробництво:
	A.5.4.1	мала серія
	A.5.4.2	масове виробництво з подальшою модифікацією продукту
A6		Моніторинг
	A.6.1	Оцінка та аналіз показників інноваційної сфери
	A.6.2	Порівняльний аналіз і співставлення з цільовою метою, завданнями, значеннями
	A.6.3	Внесення коректив та напрацювань нових механізмів впливу на інноваційні процеси (ІП) в країні

Умовні скорочення, що використовуються
в декомпозиційних, контекстних моделях ІЗІЕ

Умовні скорочення	Значення умовних скорочень
1	2
ІЗІЕ	Інституціональне забезпечення інновазації економіки
ІЕ	Інституціоналізація інноваційної економіки
ІЕ	Інноваційна економіка
ІП	Інноваційний проект
ІІ	Інноваційна інфраструктура
СД	Спільні дослідження
ЕІ	Елементи інноваційної інфраструктури
ФіНефСЕ	Формальний і неформальний сектори економіки
ІБ	Інноваційний бізнес
ІР	Інноваційний розвиток
ВІК	Висококваліфіковані інноваційні кадри
ЦФР	Цільові фінансові ресурси
РП	Ризикові підприємства
ІПрод	Інноваційна продукція
ДЗ	Дослідний зразок
Кількість РП	Кількість малих та середніх ризикових/венчурних підприємств, шт
Обсяг виторгу РП	Обсяг виторгу малих та середніх ризикових підприємств, грн
Кількість працівників РП	Кількість працівників-інноваторів малих і середніх ризикових підприємств, чол.
ІК	Інноваційні кадри
Р ФНД	Результати фундаментальних наукових досліджень
Р НД/ДКР	Результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт
Частка ПІ/П у ВВП	Частка інноваційних продуктів/послуг у валовому внутрішньому продукті, %
ВНЗ	Вищий навчальний заклад
НДІ	Науково-дослідний інститут
ІД	Інноваційна діяльність
ІАЦ	Інформаційно-аналітичні центри
РІМ	Регіональні інформаційні мережі
МК	Мережі комунікацій
ВП	Віртуальні підприємства
МВ	Маркетингові відділи
РА	Рекламні агенції
КІ	Комерціалізація інновацій
ІТЦ	Інноваційно-технологічні центри
НП	Наукові парки
КЦ	Коворкінг-центри
ІПК	Інноваційно-промислові комплекси
ФІГ	Фінансово-промислові групи
ІТК	Інноваційно-технологічні кластери
ІХ	Інноваційні хаби
ТІЗ	Техніко-проваджувальні зони
ІРЦ	Інноваційні релей-центри
ЦККВО	Центри колективного користування високотехнологічним обладнанням
НТА	Науково-технічні альянси
ІС	Інноваційні союзи
ІР	Інститути інноваційного розвитку

Додаток АФ

Таблиця АФ.1

Інструменти, заходи та методи підтримки інноватизації економіки відповідно до інституціонального, організаційно-технологічного, фінансово-економічного та політико-правового регуляторів (згруповано автором на основі джерел [591, с. 45, 46, 50, 53–56, 58, 60–64] та власних напрацювань)

Проблема, що потребує вирішення	Інструменти, заходи і методи підтримки ІЗЕ	Очікуваний результат
1	2	3
<p>До проблеми керованості процесом формування та становлення інноваційної економіки</p>	<p>1. Використовуючи досвід Фінляндії Президенту України слід створити ефективно працюючий дорадчий орган, що займатиметься лише питаннями ІЗЕ (наприклад, Рада з питань наукових досліджень та інновацій). До запропонованої структури повинні входити Прем'єр-міністр, працівники з Міністерств економіки та торгівлі, фінансів, освіти і науки, інфраструктури, провідних фінансових інститутів-організацій, промислових підприємств, університетів НДІ. Управління новоствореним інститутом інноваційного розвитку повинен здійснювати Секретаріат Ради у складі 4-х співробітників, що ініціюють та розробляють пропозиції. Посади Секретаріату Ради повинні бути виробними і обиратися й обговорюватися 1 раз на рік. Рада повинна скликатися 6 раз на рік для обговорення та вирішення проблем науково-технічного й інноваційного розвитку.</p> <p>2. Розробка консолідованої та узгодженої системи оцінки заходів інноваційної політики та програм інноваційного розвитку. Один спеціально призначений орган (наприклад, Держінформації) має бути відповідальним за створення методології оцінки, консультації щодо неї та її впровадження шляхом проведення навчання співробітників різних залучених органів. Оцінювання необхідно просувати, як інструмент управління та створення знань в рамках державної адміністрації шляхом інформування та навчання залучених сторін. Фінансування оцінювання програм і заходів інноваційної політики повинно вестись окремо у розмірі близько 2 % виділеного бюджету.</p> <p>3. Посилити зовнішню активність та інтернаціоналізацію регіонів України шляхом їх участі в конгресах, форумах, міжнародних консиліумах та європейських мережах.</p> <p>4. Створення Інноваційного банку України за досвідом розвинутих країн світу. Такі банки, як показує світовий досвід, фінансують і кредитують весь цикл створення та тиражування науково-технічної продукції, сприяє селекції найбільш ефективних розробок, реалізує процес їх масового розповсюдження. Інноваційні банки за свої кошти проводять комплексну експертизу інновацій із залученням висококваліфікованих спеціалістів для оцінки наукової та техніко-економічної значимості проектів. Інноваційні банки стануть співвласниками наукової розробки і повернення витрат забезпечують через прибутки від реалізації інновацій. Це спонукає банки підходити відповідально до експертизи інноваційних проектів та їх фінансування.</p>	<p>Завдяки створенню спеціального дорадчого органу при Президентові України буде підвищений рівень координації між органами виконавчої влади, що займаються питаннями інноваційної діяльності.</p> <p>Покращення іміджу України на міжнародній арені завдяки чіткому розподілу відповідальності і, як результат, більш ефективному та продуктивному управлінню.</p>
<p>До питань активізації інноваційної діяльності на мікрорівні</p>	<p>1. Забезпечення безвідсоткового кредитування (з інфляційною індексацією) інноваційних проектів у пріоритетних напрямках та надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування інноваційних проектів у пріоритетних напрямках.</p> <p>2. Запровадити на певний період часу пільгове оподаткування</p>	<p>Стимулювання до реалізації інноваційних проектів.</p> <p>Зростання кількості</p>

1	2	3
	<p>доходів новостворених підприємств сфери інновацій, у разі: реалізації ними високотехнологічної продукції, придбання нових технологій, отримання доходів у результаті застосування винаходів.</p> <p>3. Розширити спектр зовнішніх джерел фінансування інноваційної діяльності малих підприємств задля розбудови (рефінансування) українських механізмів венчурного інвестування. Для цього необхідно визначити відповідну урядову установу, відповідальну за оцінку ринку венчурного капіталу, розробку законодавства щодо фондів венчурного капіталу, залучення іноземного венчурного капіталу та співпрацю з міжнародними установами (наприклад, з Європейським інвестиційним фондом). Такі фонди можуть включати: венчурні фонди раннього розвитку для підтримки нових високотехнологічних компаній; венчурні фонди зростання (головна їх мета – довгострокове нарощення капіталу). Підтримувати діяльність венчурних фондів через: реалізацію державних програм фінансової підтримки венчурного інвестування, пряму участь у статутному капіталі фондів, компенсації частини їх витрат на виконання інноваційних програм. Вжити заходів із заснування Національної венчурної компанії у якості “фонду фондів”, тобто інвестора венчурних фондів.</p> <p>“Фонд фондів” розміщує свої кошти в приватні венчурні фонди поряд з іншими інвесторами і є свого роду посередником при передачі фінансових ресурсів від держави до приватних венчурних фондів. У ході такого співробітництва за рахунок ефективного керування з боку приватних структур, по-перше, держава знижує свої ризики та стимулює венчурну діяльність, а по-друге, державні кошти знизять ризики приватним інвесторам, зіграють роль катализатора і агітатора в залученні приватних коштів у венчурний бізнес країни. У свою чергу, успішна діяльність венчурних фондів створить стимули для широкомасштабного притоку приватних інвесторів, як національних, так і зарубіжних, в тому числі комерційних банків, пенсійних фондів, страхових компаній, фінансово-промислових груп.</p> <p>4. Удосконалити рамкові умови (конкуренція, міжнародна відкритість), а не зосереджуватись на заходах та установах, безпосередньо зайнятих у сфері науки і технологій.</p> <p>5. Сприяти інноваційному мисленню та розробкам у школах і ВНЗ за допомогою використання мобільних лабораторій. Сприяти організації “інноваційних тижнів” у регіонах.</p> <p>6. Запровадження та реалізація інноваційних навчальних програм для освітнього сектора. Враховувати потреби вчителів початкових шкіл та розробка спеціальних навчальних програм з використанням ІКТ та Інтернету в якості базових платформ. Використовувати дитячі канали телебачення для рекламування науки і технологій.</p> <p>7. За досвідом Ірландії застосовувати програми співпраці. Так, ірландські підприємства з Національним інститутом менеджменту технологій Ірландії мають спільні тренінги для інновацій, розробок і досліджень, які характеризуються різного роду підтримкою у навчанні в сфері інновацій.</p>	<p>інноваційних підприємств та витрат на інновації, модернізація обладнання і технологій, стимулювання винахідницької діяльності.</p> <p>Державна підтримка ефективних фінансових схем венчурного капіталу розширить спектр зовнішніх ресурсів фінансування інноваційної діяльності малих підприємств.</p> <p>Розвиток інноваційної культури, навчок. Формування креативної і творчої еліти в Україні. Розвиток творчого інноваційного та підприємницького суспільства.</p>
До питань пошуків потенціалу сфери досліджень та	1. Визначити суть, організаційно-правові форми та сферу діяльності (включаючи структуру фінансування і доходів) інфраструктури підтримки інновацій та бізнесу (технопарки, бізнес-інкубатори, структури трансферу технологій, інноваційні хаби). Потрібно зосередити зусилля на створенні	Збільшення обсягу інноваційної продукції в обсязі промислової продукції.

Продовження таблиці АФ.1

1	2	3
<p>розробок з промисло вістю</p>	<p>умов для здійснення контролю над інноваційною і комерційною діяльністю та привілеями технопарків. Необхідно чітко обмежити кількість (до 5-ти) технопарків і вони повинні працювати в рамках механізму контролю й стимулювання, що унеможливить нецільове використання пільг для інноваційних проєктів іншими (неінноваційними) суб'єктами економічної діяльності.</p> <p>2. На базі провідних національних університетів України створювати/започаткувати діяльність університетських інноваційних хабів як "площадок" для акселерації ідей. Тим університетам, які характеризуватимуться ефективною роботою інноваційних хабів, надавати повну фінансову автономію, щоб вони мали змогу виконувати деякі фінансові операції, оминаючи в більшості випадків тривалі і виснажливі процедури подачі заяв до Казначейства України. Дозволити університетам, що займаються інноваційним підприємництвом використовувати кошти, наданих в якості допомоги, грантів, подарунків, спонсорства, не дотримуючись процедур державних закупівель, передбачених українським законодавством.</p> <p>3. Стимулювати університети та НДІ до інноваційної діяльності, дозволивши не оподатковувати всі доходи від ліцензування та діяльності компаній spin-off і направляти їх на модернізацію лабораторій та обладнання університетів.</p> <p>4. Визначити розмір та порядок виплати винагороди за використання об'єктів інтелектуальної власності їх творцям. У випадку набуття прав на винаходи та інші об'єкти права інтелектуальної власності органам державної влади, запровадити порядок ліцензування і доступ до інформації щодо таких об'єктів.</p> <p>5. Через державні програми сприяти залученню науковців до роботи у промисловості. Передбачити спільне фінансування зайнятості таких науковців у конкретних інноваційних проєктах. Запровадити інститут докторантури та аспірантури із спільним фінансуванням з боку промисловості й держави. Держава повинна припинити практику домінування національних публікацій в процесі наукової оцінки та перейти до міжнародно визнаної системи оцінки наукових досліджень.</p>	<p>Інноваційні хаби, технопарки відіграватимуть роль інноваційних осередків, вузлів на мезорівні.</p> <p>Впровадження моделі відкритих інновацій, що покращить імідж України в глобальному середовищі та посилить міжнародну співпрацю.</p>
<p>До питання конкурентоспроможності українських інноваційних підприємств в глобальному середовищі, зокрема у сфері екоінновацій</p>	<p>1. Юридично зобов'язати проведення завчасної екологічної експертизи стратегій, планів та заходів в рамках уряду, економіки і суспільства. Пов'язування економічних заходів розвитку з оцінкою екологічних і соціальних наслідків має стати домінуючою парадигмою розвитку національної економіки, як це проголошено в Порядку денному ООН на XXI ст. і є юридично обов'язковим у ЄС.</p> <p>2. Підтримка пріоритетів політики у сфері енергозбереження, підвищення енергоефективності, раціональне використання природних ресурсів (води, газу, електроенергії, паперу, тепла) з допомогою фінансових інструментів та механізмів ("зелені тарифи" на поновлювані джерела енергії, застосування змінних тарифів за спожиті ресурси залежно від рівня споживання).</p>	<p>Покращення комплексного екологічного управління в рамках загальної програми соціально-економічного розвитку України. Поліпшення екологічного законодавства буде наближати Україну до членства в ЄС.</p>

Шляхи удосконалення інституційного забезпечення інноваційної економіки (розробка автора)

Критерії інституційного забезпечення	Шляхи удосконалення	Результати від впроваджених заходів
1	2	3
Інституційно-організаційне	Створення мегарегулятора	Підвищення прозорості та ефективності інститутів інноваційного розвитку і структур, що з ними співпрацюють. Збалансованість та якість регулювання.
Інституційно-кадрове	Запровадження стажування за кордоном за рахунок впровадження грантів для найкращих студентів – майбутніх фахівців у сфері інновацій. Створення спеціалізованих груп з вільним доступом до ринку інновацій з метою вивчення практичного досвід при суміжному вивченні теоретичного. Збільшення викладання дисциплін з інноваційної сфери на різних спеціальностях.	Збільшення інноваційно активного населення. Якісно підготовлені та конкурентоспроможні випускники-професіонали.
Інституційно-інформаційне	Розробка та затвердження єдиного нормативно-правового акту щодо забезпечення ефективного процесу розкриття інформації на ринку інновацій. Впровадження стандартів розкриття інформації.	Зменшення ризиків. Створення сприятливих умов для венчурного фінансування малих підприємств. Збільшення кількості інвесторів в розробку інноваційних продуктів. Підвищення конкуренції на ринку інновацій.
Інституційно-правове	Створення нових законодавчих актів із врахуванням попередніх недоліків. Створення єдиного інституційного органу, який має право розробляти законодавчі акти щодо діяльності та регулювання ринку інновацій. Створення Інноваційного кодексу, який покликаний впровадити принципи, пріоритети, основні елементи та необхідні взаємозв'язки в інноваційній системі. Розробка та реалізація науково-технічних програм. Реалізація програм модернізації виробництва в усіх сферах діяльності. Забезпечення виконання законодавства у сферах науково-технічної та інноваційної діяльності.	Упорядкування законодавчих актів. Відсутність хаосу між учасниками інноваційного процесу. Захищеність власників венчурних капіталів та впевненість у майбутньому.
Інституційно-управлінське	Удосконалення системи регіонального та місцевого управління науково-технічним та інноваційним розвитком шляхом створення регіональних інституцій з питань інноваційної діяльності. Оптимізація системи управління інноваційною системою шляхом створення Міністерства інновацій та інвестицій й науково-технічної діяльності України, що тісно співпрацюватиме з МОН України.	Забезпечення ефективної діяльності багатьох формальних інститутів. Поширення інноваційної культури, тобто готовність підприємств до впровадження як технологічних, так і соціальних, організаційних та маркетингових інновацій.

Продовження додатку АФ
Таблиця АФ.3

Тематичний план дисципліни “Інноваційна глобалістика”
з розподілом навчального часу за видами занять (розробка автора)

№	Назва теми	Кількість годин за видами занять				
		аудиторні			Позааудиторні	
		разом	лекцій	семінарські	індивідуальні навчально-дослідні	інша самостійна робота
Модуль І. Теоретичні засади дослідження інноваційної глобалістики						
1	Предмет інноваційної глобалістики, як науки. Інноваційні категорії	10	2	2	-	6
2	Генезис і еволюція глобальних процесів у сфері інновацій	10	2	2	-	6
3	Межі зростання глобалізації світової економіки та перехід до інноваційної стадії розвитку	12	2	2	2	6
4	Інноваційна глобалізація і інноваційна глокалізація	17	4	4	2	7
	Разом І модуль	49	10	10	4	25
Модуль ІІ. Особливості глобальних економічних процесів у сфері інновацій						
5	Посилення глобального характеру транснаціональних інноваційних інституцій і становлення інститутів інноваційного розвитку	16	4	4	2	6
6	Неформальні норми та правила інноваційної глобалізації	17	4	4	2	7
7	Інноваційна глобалізація та сучасні проблеми людства, їх розв'язання	17	4	4	2	7
8	Ринок інновацій в умовах глобалізації	17	4	4	2	7
9	Інформатизація, інноватизація та економічна трансформація у глобальному середовищі	15	4	2	2	7
10	Конкурентна стратегія інноваційної економіки України та сценарії глобального розвитку	13	4	2	-	7
	Разом ІІ модуль	95	24	20	10	41
	Разом	144	34	30	14	66

Список використаних джерел

1. Французский материализм XVIII века. Учение об обществе: хрестоматия / П. Гольбах, К. Гельвеций, П. Кабанис, А. Барнав, Ж. Кондорсе. – 2-е изд. – [б. г.] : Либроком, 2011. – 264 с.
2. Инновационный менеджмент : учеб. пособие / под ред. В. М. Аньшина, А. А. Дагаева. – М. : Дело, 2003. – 528 с.
3. Институциональная экономика : новая институциональная экономическая теория : учебник / под ред. А. А. Аузан. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 416 с.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 431 с.
5. Шумпетер Й. А. Капитализм, Социализм и Демократия : [пер. с англ.] / Шумпетер Й. А. ; предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. – М. : Экономика, 1995. – 540 с.
6. Ковальчук В. М. Світова економіка: її історія та дослідники : навч. посіб. / В. М. Ковальчук, Лі Цзе Гао, Лі. А. Останкова. – К. : Центр учбової ліри, 2011. – 524 с.
7. Кондратьев Н. Д. Основы проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев. – М. : Наука, 1991. – 214 с.
8. Зомбарт В. С. Современный капитализм: в 3 т. : [пер. с нем.] / В. С. Зомбарт. – М. ; Ленинград : Госиздат, 1928–1931.
9. Mitscherlich W. Der Wirtschaftliche Fortschritt. Sein Verlauf und Wesen / W. Mitscherlich. – Hirschfeld ; Leipzig, 1910. – 8°, VIII SS., 1 Bl. – 262 SS. 1 Bl. – Orig. broschur.
10. Друкер П. Посткапиталистическое общество. Новая постиндустриальная волна на Западе / П. Друкер. – М. : Academia, 1999. – 412 с.
11. Туган-Барановский М. И. Основы політичної економії. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2003. – 628 с.
12. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы / М. И. Туган-Барановский. – М. : Наука, 1997. – 574 с.
13. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 7-е изд., доп. – М. : Ин-т новой экономики, 2010. – 1472 с.
14. Mensch G. Stalemate in Technology: Innovation Overcame the Depression / G. Mensch. – Cambridge (Mass.) : [s. n.], 1979. – 247 p.
15. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают / Р. Фостер ; общ. ред. и вступ. ст. В. Н. Данилова-Данильяна ; пер. с англ. В. А. Спичкин, М. З. Штернгарц. – М. : Прогресс, 1987. – 272 с.
16. Перес К. Технологические революции и финансовый капитал. Динамика пузырей и периодов процветания / Карлота Перес ; пер. с англ. Ф. В. Маевского. – М. : Изд. дом “Дело” РАНХиГС, 2013. – 232 е. : ил. – (Современная институционально-эволюционная теория).

17. Кляйнкнехт А. Инновационные риски венчурного капитала и управления ими / А. Кляйнкнехт. – М. : [б. и.], 2003. – 303 с.
18. Хикс Дж. Теория экономической истории : [пер. с англ.] / Дж. Хикс ; общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Нуреева. – М. : НП “Журнал “Вопросы экономики”, 2003. – 224 с.
19. Freeman C. New Technology and Catching Up / C. Freeman // *The European Journal of Development Research*. – 1989. – № 1(1). – P. 86–99.
20. Сугрובה Е. Б. Концепция и принципы инновационного развития интегрированных структур / Е. Б. Сугрובה // *Инновации и инвестиции*. – 2010. – № 4. – С. 11–13.
21. Hägerstrand T. Innovations förloppet ur korologisk synpunkt / T. Hägerstrand. – [s. l.] : [s. n.], 1953. – 124 p.
22. Милькина И. В. Теоретические основы формирования стратегии инновационного развития территорий / И. В. Милькина // *Инновации*. – 2007. – № 10 (108). – С. 81–87.
23. Perroux F. Economic space: theory and applications / F. Perroux // *Quarterly Journal of Economics*. – 1950. – Vol. 64. – P. 89–104.
24. Perroux F. Note sur la ville considerée comme pôle de développement et comme foyer du progrès / F. Perroux // *Revue Tiers-Monde*. – 1967. – Т. 8, № 32. – P. 1147–1158.
25. Boudeville J.-R. Problems of regional economic planning / J.-R. Boudeville. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 1966. – 192 p.
26. Richardson H. W. Theory of the Distribution of City Sizes: Review and Prospects / H. W. Richardson // *Regional Studies*. – 1973. – Vol. 7. – P. 239–251.
27. Richardson H. W. Agglomeration Potential: A Generalization of the Income Potential Concept / H. W. Richardson // *Journal of Regional Science*. – 1974. – Vol. 14. – P. 325–336.
28. Кузнецова О. В. Экономическое развитие регионов: теоретическое и практическое аспекты государственного регулирования / О. В. Кузнецова. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 309 с.
29. Winter S. G. Schumpeterian Competition in Alternative Technological Regimes / S. G. Winter // *Journal of Economic Behaviour and Organization*. – 1984. – № 5. – P. 287–320.
30. Панюшкин С. В. Оценка выполнения рынком функций содействия инновациям и перераспределения в российской экономике / С. В. Панюшкин // *Инновации*. – 2011. – № 6 (152). – С. 58–66.
31. Spilling O. R. Entrepreneurship in an Evolutionary Perspective – on Entrepreneurship as a Diversity Increasing and Reducing Mechanism [Electronic resource] / O. R. Spilling // *Nordic Conference on Small Business Research*. – Stockholm : [s. n.] , 2006. – 21 p. – Mode of access: <http://www.ncsb2006.se/pdf/Entrepreneurship%20Evolutionary%20Pers.> – Title from display. – Date. of treatment: 17.01.2015.
32. Malerba F. Schumpeterian Patterns of Innovation / F. Malerba, L. Orsenigo //

Cambridge Journal of Economics. – 1995. – Vol. 19 (1). – P. 47–65.

33. Malerba F. Technological Regimes and Firm Behavior / F. Malerba, L. Orsenigo // *Industrial and Corporate Change*. – 1993. – № 2. – P. 45–74.

34. Гелбрейт Джон Кенет. Суспільство блага. Пора гуманності / Д. К. Гелбрейт. – К. : Видавничий дім “Скарби”, 2003. – 160 с.

35. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество : [пер. с англ.] / Дж. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1969. – 480 с.

36. Раймон Арон. Этапы развития социологической мысли / Раймон Арон. ; общ. ред. и предисл. П. С. Гуревича. – М. : Изд. гр. “Прогресс” : Политика, 1992. – 608 с.

37. Rostow W. W. The Stages of Economic Growth. A Non-Communist Manifesto / W. W. Rostow. – 3rd Edition. – New York : Cambridge University Press, 1991. – 324 p.

38. Савка А. В. Кризис инновационной модели развития: некоторые проблемы / А. В. Савка, Р. А. Кучуков // *Инновации*. – 2012. – № 5 (163). – С. 69–75.

39. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Даниел Белл ; [пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева]. – М. : АКАДЕМІА, 1999. – 956 с.

40. Друкер П. Новые реальности: в правительстве и политике, в экономике и бизнесе, в обществе и мировоззрении / П. Друкер. – М. : СП “Бук Чембер Интернешнл”, 1994. – 380 с.

41. Друкер П. Бизнес и инновации [Электронный ресурс] / П. Друкер. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: http://vk.com/doc238677016_268002669?hash=835e2170bf660cc5c7&dl=e644f6514f09d29405. – Название с экрана. – Дата просмотра: 29.08.2014.

42. Иноземцев В. Л. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.

43. Румянцев А. А. Постиндустриальный технологический способ производства и социальные изменения / А. А. Румянцев // *Инновации*. – 2012. – № 1 (171). – С. 45–49.

44. Тоффлер Елвін. Третя хвиля / Елвін Тоффлер ; пер. Андрій Євса, за ред. Віктора Шовкуна, 2000. – К. : Вид. дім “Всесвіт”. – 480 с.

45. Тоффлер Э. Революционное богатство. Как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер ; [пер. с англ. М. Султанова, И. Цыркун]. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : Профиздат, 2008. – 569 с. – (Серия “Philosophy”).

46. Усов Л. С. Исследования энтропии как инструмент анализа и прогнозирования эффективности инновационной деятельности (концепция) / Л. С. Усов // *Инновация. Спец. вып.* – 2009. – Январь. – С. 38–43.

47. Марков А. В. Институциональная трансформация социально-экономической парадигмы цивилизационного развития / А. В. Марков // *Инновации*. – 2012. – № 7 (165). – С. 26–31.

48. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
49. Байнев В. Ф. Новая экономика: условия и неотложные задачи ее формирования в странах бывшего СССР / В. Ф. Байнев // Новая экономика. – 2008. – № 9–10. – С. 3–25.
50. Чесбро Г. Открытые инновации / Г. Чесбро ; пер. с англ. В. Н. Егорова. – М. : Поколение, 2007. – 336 с.
51. Трифилова А. А. “Открытые инновации” парадигма современного инновационного менеджмента / А. А. Трифилова // Инновации. – 2008. – № 1 (111). – С. 73–77.
52. Федоров В. К. О безусловных принципах и противоречиях развития открытых инноваций / В. К. Федоров, И. К. Епанешникова, А. Н. Ганза // Инновации. – 2010. – № 7 (141). – С. 116–119.
53. Глазьев С. Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / С. Ю. Глазьев. – М. : ВладДар, 1993. – 310 с.
54. Глазьев С. Ю. Перспективы становления в мире нового VI технологического уклада / С. Ю. Глазьев // МИР : Модернизация. Инновации. Развитие. – 2010. – № 2. – С. 4–10.
55. Делия В. П. Инновационная экономика и устойчивое развитие : монография / В. П. Делия. – Балашиха : Де-По, 2011. – 256 с.
56. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен ; пер. с англ., вступ. ст. С. Г. Сорокиной ; общ. ред. В. В. Мотылевой. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
57. Нельсон Р. Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер ; пер. с англ. М. Я. Каждана. – М. : Дело, 2002. – 536 с.
58. Пригожин И. Порядок из хаоса / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер. с англ. В. И. Аршинова (ред.) и др. – М. : Комкнига, 2005. – 294 с.
59. Хакен Г. Информация и самоорганизация: макроскопический подход к сложным системам : [пер. с англ.] / Г. Хакен. – М. : КомКнига, 2005. – 245 с.
60. Ерохина Е. А. Концепции самоорганизации как новая методология исследования экономических систем / Е. А. Ерохина // Инновации. – 2011. – № 4 (150). – С. 79–84.
61. Лунева Е. В. От экономики “собиранельства” – к инновационной экономике “созидательных смыслов” / Е. В. Лунева // Инновации и инвестиции. – 2011. – № 3. – С. 14–20.
62. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с. : іл.
63. Зайцев Ю. К. Людиноцентрична парадигма сучасної економіки як умова сталого розвитку суспільства [Електронний ресурс] / Ю. К. Зайцев // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2289>. – Назва з екрана. – Дата

перегляду: 2.06.2015.

64. Зайцев Ю. К. Діалектика формування, функціонування та розвитку двох гілок економічної теорії у ХХ – на початку ХХІ ст. / Ю. К. Зайцев // Європейський вектор економічного розвитку. – 2012. – Вип. 2 (13). – С. 77–81.

65. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія / С. В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.

66. Клейнер Г. Б. Системный ресурс экономики / Г. Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2011. – № 1. – С. 89–101.

67. Инновационное развитие: экономика, интеллектуальные ресурсы, управление знаниями / Б. З. Мильнер, В. Л. Макаров, В. И. Маевский и др. ; под общ. ред. Б. З. Мильнера. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 624 с.

68. Hospers G. J. Joseph Schumpeter and His legacy in Innovation Studies / G. J. Hospers // Knowledge, Technology & Policy. – 2005. – Vol. 18, № 3. – P. 20–37.

69. Laranja M. Policies for science, technology and innovation: Translating rationales into regional policies in a multi-level setting / M. Laranja, E. Uyarrab, K. Flanagan // Research Policy. – 2008. – № 37. – P. 823–835.

70. Катигрובה О. В. Інституціоналізація інноваційного розвитку в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / О. В. Катигрובה. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. – 20 с.

71. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер пер. с англ. под ред. и с предисл. В. Д. Цетинина. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

72. Краус Н. М. Економічна парадигма інноваційного розвитку: біфуркаційний аспект / Н. М. Краус // Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність : тези доп. учасників ІХ міжнар. наук.-практ. конф., (м. Мелітополь, 19–21 верес. 2014 р. – Мелітополь : Вид-во Мелітопол. ін-ту держ. та муніципального упр. Класичного приватного ун-ту, 2014. – С. 23–26.

73. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взгляд на цикличность, цены и изменчивость рынка / Э. Петерс. – М. : Мир, 2000. – 336 с.

74. Бранский В. П. Социальная синергетика как постмодернистская философия истории / В. П. Бранский // Общественные науки и современность. – 1999. – № 6. – С. 117–127.

75. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора / Дж. Ю. Стиглиц ; пер. с англ. Е. Э. Кумариной, Г. М. Куманина. – М. : Изд-во МГУ : ИНФРА-М, 1997. – 720 с.

76. Занг В.-Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / В.-Б. Занг ; пер. с англ. Н. В. Островской. – М. : Мир, 1999. – 335 с.

77. Решетило В. П. Біфуркаційний характер інституційних змін соціально-

економічних систем перехідного типу / В. П. Решетило // Економічна теорія. – 2007. – № 4. – С. 49–58.

78. Нуреев Р. М. На пути к пониманию институциональной природы инноваций / Р. М. Нуреев // Journal of Institutional Studies = Журнал институциональных исследований. – 2012. – Т. 4, № 2. – С. 4–10.

79. Чухно А. Институціоналізм: теорія, методологія, значення / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 4–12.

80. Инновационная экономика / под ред. А. А. Дынкина и Н. И. Ивановой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 2004. – 352 с.

81. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. (модульний варіант) / Д. П. Богиня, Н. М. Краус, О. В. Манжура, В. М. Нижник, О. М. Шевченко. – Хмельницький : ХНУ, 2010. – 428 с.

82. Маркс К. Твори / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Вид. 2-ге. – М. : Гос. изд-во полит. л-ры, 1961. – Т. 25, ч. II. – 463 с.

83. Широин В. Институты и инновации: взгляд когнитивной науки. / В. Широин // Вопросы экономики. – 2010. – № 5. – С. 43–57.

84. Носова О. В. Институціональні підходи до дослідження перехідної економіки / О. В. Носова // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 25–36.

85. Зомбарт В. Буржуа: этюды по истории духовного развития современного экономического человека : [пер. с нем.] / В. Зомбарт ; изд. подгот. Ю. Н. Давыдов, В. В. Сапов. – М. : Наука, 1994. – 637 с.

86. Freeman C. The Economics of Hope. Essays in Technical Change, Economic Growth and the Environment / C. Freeman. – L. and N. Y. : [s. l.], 1992. – P. 226–229.

87. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз ; пер. с англ. Борис Пинскер. – М. : Новое изд-во, 2007. – 224 с.

88. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Дж. Гэлбрейт ; пер. с англ. Л. Я. Розовского, Ю. Б. Кочеврина, Б. П. Лихачева, С. Л. Батасова. – М. : ООО “Издательство АСТ” : ООО “Транзиткнига” ; СПб. : Terra Fantastica, 2004. – 602 с.

89. Kuznets S. Economic Growth and Income Inequality / S. Kuznets // American Economic Review. – 1955. – Vol. 45, № 1. – P. 1–28.

90. Solow Robert M. A Contribution to the Theory of Economic Growth / Robert M. Solow // Quarterly Journal of Economics. – 1956. – № 70 (1). – P. 65–94.

91. Эллюль Ж. Технологический блеф / Ж. Эллюль // Это человек: Антология. – Москва: “Высшая школа”, 1995. – С. 265–294.

92. Эллюль Ж. Технологический блеф / Ж. Эллюль // Филос. науки. – 1991. – № 9. – С. 150–178.

93. Иноземцев В. Л. Постиндустриальное хозяйство и “постиндустриальное” общество. (К проблеме социальных тенденций XXI века) / В. Л. Иноземцев // На рубеже эпох: экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. – М. : Экономика, 2003. –

С. 345–371.

94. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество, культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : Высшая шк. экономики, 2000. – 608 с.

95. Чухно А. Институціоналізм: теорія, методологія, значення / А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 6. – С. 4–13.

96. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та її значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.

97. Глазьев С. Ю. Проблемы реализации интеллектуального потенциала общества в условиях перехода на инновационный путь развития [Электронный ресурс] : статья опубл. 21.07.2010 / С. Ю. Глазьев // YouTubeUA : веб-портал. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <http://www.modernizations.ru>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 5.09.2014.

98. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. Д. Павловой, В. Кирющенко, М. Колопотина. – М. : ООО “Издательство АСТ” : ЗАО НПП “Ермак”, 2004. – 730 с.

99. Глазьев С. Ю. Современная теория длинных волн в развитии экономики [Электронный ресурс] / С. Ю. Глазьев. – Электрон. текст. Данные. – Режим доступа: <http://www.glazev.ru/upload/iblock/77b/77b8141cdfc1038b78520f79fc9acd40.pdf>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 21.10.2014.

100. Brzezinski Zb. Between Two Ages. America’s Role in the Technetronic / Zb. Brzezinski. – Era. The Viking Press. N.Y., 1970. – 123 p.

101. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – Пер. со 2-го англ. изд. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 864 с.

102. Ковальчук Ю. А. Роль государственного регулирования и институциональной среды в условиях инновационной экономики / Ю. А. Ковальчук, С. Г. Поляков, И. М. Степнов // Инновации. – 2013. – № 3 (173). – С. 18–25.

103. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем / Г. Б. Клейнер. – М. : Наука, 2004. – 240 с.

104. Тарасевич В. М. До еволюції інституціональної теорії: класичний, новий і неінституціоналізм / В. М. Тарасевич // Фінанси України. – 2012. – № 8. – С. 52–56.

105. Иншаков О. Эволюционная перспектива экономического институционализма / О. Иншаков, Д. Фролов // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 63–77.

106. Гриценко В. В. Сутність і категоріальна відмінність понять “інститут” та “інституція” / В. В. Гриценко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки. – 2009. – № 4 (44). – С. 37–49.

107. Норт Д. Институції, институційна зміна та функціонування економіки /

Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюба. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

108. Полтерович В. М. Институциональные ловушки – результат неверной стратегии реформ [Электронный ресурс] / В. М. Полтерович. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: http://members.tripod.com/VM_Polterovich/2-Polterovich.pdf. – Название с экрана. – Дата просмотра : 6.02.2015.

109. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы / В. М. Полтерович // Экономика и математические методы. – 1999. – Т. 35, № 2. – С. 1–37.

110. Горожанкіна М. Є. Економічні теорії і школи. Події. Імена. Ідеї : монографія / М. Горожанкіна, Є. Крихтін. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2001. – 198 с.

111. Вірченко В. Дослідження сутності фінансових інститутів у контексті нової інституціональної економічної теорії / В. Вірченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Економіка. – 2005. – № 75–76. – С. 77–81.

112. Жамс Э. История экономической мысли XX века / Э. Жамс. – М. : Иностранная л-ра, 1959. – 572 с.

113. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії = Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action / Е. Остром ; пер. з англ. Т. Монтян // Чтиво: електронна бібліотека : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – [б. м.], 1990. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Ostrom_Elinor/Keruvannia_spilnym_Evoliutsiia_instytutsii_kolektyvnoi_dii. – Назва з титул. екрана. – Твір додано 15.12.2012. – Дата перегляду: 24.08.14.

114. Серл Дж. Что такое институт? / Дж. Серл // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 5–26.

115. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс ; пер. с нем. И. И. Степанова-Скворцова, провер. и испр. – М. ; Ленинград : Госполитиздат, 1951. – Т. 1, кн. 1: Процесс производства капитала. – 794 с.

116. Іншаков О. В. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів / О. В. Іншаков, Д. П. Фролов // Економічна теорія. – 2011. – № 1. – С. 52–63.

117. Гайдай Т. В. Інституція як інструмент інституційного економічного аналізу / Т. В. Гайдай // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 53–64.

118. Глобальна економіка : навч. посіб. / П. П. Мазурок, Б. М. Одягайло, В. В. Кулішов, О. М. Сазонец. – Львів : Магнолія 2006, 2009. – 208 с.

119. Судариков А. Л. Государственно-частные партнерства в сфере науки, технологий и инноваций: зарубежный опыт / А. Л. Судариков, А. В. Грибовский // Инновации. – 2012. – № 7 (165). – С. 47–59.

120. Коваленко Ю. М. Институціалізація фінансового сектору економіки : монографія / Юлія Михайлівна Коваленко ; Нац. ун-т ДПС України. – Ірпінь : Інформаційний центр Нац. ун-т ДПС України, 2013. – 608 с.

121. Тарасевич В. М. Інституційна еволюція: від інстинктів до

протоінститутів / В. М. Тарасевич // Економічна теорія. – 03/2005. – № 1. – С. 51–66.

122. Тарасевич В. М. Інституціональна теорія: методологічні пошуки і необхідні гіпотези / В. М. Тарасевич // Економічна теорія. – 2004. – № 2. – С. 48–60.

123. Гриценко О. Менталітет як категорія інституціональної теорії / О. Гриценко // Економічна теорія. – 03/2005. – № 1. – С. 35–50.

124. Решетило Н. С. Культурно-ментальные и психологические факторы формирования корпоративной культуры предприятия / Н. С. Решетило // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2006. – Вып. 103–4. – С. 101–106.

125. Заславская Т. И. Современное российское общество: социальный механизм трансформации : учеб. пособие / Т. И. Заславская. – М. : Дело, 2004. – 400 с.

126. Краус Н. М. Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування і взаємодія : монографія / Н. М. Краус. – Полтава : ПУСКУ, 2008. – 179 с.

127. Краус Н. М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання : монографія / Н. М. Краус. – Полтава : Дивосвіт, 2014. – 148 с.

128. Ховрак І. В. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / І. В. Ховрак, А. А. Пономаренко // Економіка. Фінанси. Право. – 2011. – № 11/12. – С. 23–28.

129. Яременко О. Л. Механізм інституційних змін / О. Л. Яременко // Економічна теорія. – 2006. – № 1. – С. 3–12.

130. Ходжсон Дж. “Что такое институты?” / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 28–48.

131. Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: манифест современной институциональной экономической теории : [пер. с англ.] / Дж. Ходжсон. – М. : Дело, 2003. – 464 с.

132. Олейник А. Институциональная экономика. Учебно-методическое пособие. Тема 7. Изменения институтов во времени: эволюция и революция / А. Олейник // Вопросы экономики. – 1999. – № 7. – С. 129–156.

133. Commons John R. Institutional Economics: Its Place in Political Economy : [with a New Introduction by Malcolm Rutherford] : [2 vol.] / John R Commons. – New Brunswick ; London : [s. l.], 1990. – Vol. 1. – 1990. – P. 1–648 ; Vol. 2. – 1990. – P. 649–922.

134. Липов В. В. Институциональная комплементарность как фактор формирования социально-экономических систем / В. В. Липов // Journal of Institutional Studies = Журнал институциональных исследований. – 2012. – Т. 4, № 1. – С. 25–42.

135. Дементьев В. В. Що ми досліджуємо, коли досліджуємо інститути? / В. В. Дементьев // Економічна теорія. – 2009. – № 3. – С. 75–92.

136. Гриценко А. А. Ринкові інститути та інфраструктура / А. А. Гриценко, В. М. Соболев // Економічна теорія. – 2008. – № 3. – С. 53–73.
137. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. А. А. Гриценка. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.
138. Інституційні чинники розвитку фінансового сектору економіки в умовах ринкової трансформації : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. С. Соболева. – К. : УБС НБУ, 2010. – 350 с.
139. Мандибур В. О. Інституційна архітектура власності та закономірності її функціонування / В. О. Мандибур // Інституційна архітектура та механізми економічного розвитку : матеріали наукового симпозиуму. – Х. : ХНУ, 2005. – С. 110–116.
140. Яременко О. Л. Інститути та економічна свобода господарюючих суб'єктів / О. Л. Яременко, О. М. Панкратова // Економічна теорія. – 2007. – № 3. – С. 56–71.
141. Краус Н. М. Інституціоналізм як сучасна парадигма дослідження інноваційної економіки / Н. М. Краус // Соціально-економічні аспекти розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ / під ред. д. е. н., проф. О. О. Непочатенко. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр “Візаві” (Видавець “Сочінський”), 2015. – С. 49–59.
142. Головінов О. М. Інноваційна активність і інноваційні процеси в національній економіці / О. М. Головінов // Економіка та держава. – 2013. – № 6. – С. 4–8.
143. Корсак К. Від традиційних моделей організації економіки – до інноваційної / К. Корсак // Персонал (Журнал інтелектуальної еліти). – 2010. – № 2. – С. 12–17.
144. Сизоненко В. О. Фінансування інноваційно орієнтованої економіки в умовах інституціональної невизначеності / В. О. Сизоненко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 80–89.
145. Пахомов С. Ю. Економічне зростання в контексті інституціоналізму / С. Ю. Пахомов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4. – С. 11–16.
146. Клоудова Й. Влияние развития креативной экономики на экономически отсталые регионы / Й. Клоудова // Журнал новой экономической ассоциации. – 2010. – № 5. – С. 110–122.
147. Громько В. В. Новая экономика, креативная экономика и прочие понятийные инновации в экономической теории / В. В. Громько // Вестник Российского экономического университета им. Г. В. Плеханова. – 2012. – № 3. – С. 28–36.
148. Краус Н. М. Теоретико-методологічні основи дослідження інституціональної структури інноваційної економіки / Н. М. Краус // Інституціональний вектор економічного розвитку = Institutional Vector of Economic Development : зб. наук. пр. МІДМУ “КІУ”. – Мелітополь : Вид-во

КПУ, 2014. – Вип. 7 (1). – С. 41–49.

149. Санто Б. Инновация как средство экономического развития : [пер. с венг.] / Б. Санто ; общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова. – М. : Прогресс, 1990. – 296 с.

150. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : учебник / Р. А. Фатхутдинов. – 6-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 448 с: ил. – (Серия “Учебники для вузов”).

151. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. П. Микитюк, Б. Г. Сенів. – К. : Центр учбової л-ри, 2009. – 392 с.

152. Заблоцький Б. Економіка й організація інноваційної діяльності : навч. посіб. / Б. Заблоцький. – Львів : Новий Світ – 2000, 2007. – 456 с.

153. Барнева А. Ю. Инновация как экономическая категория / А. Ю. Барнева // Инновации. – 2007. – № 9 (107). – С. 61–63.

154. Набатова О. О. Джерела і особливості інституціоналізації соціальних інновацій у трансформаційній економіці / О. О. Набатова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. – 2011. – № 3 (51). – С. 234–240.

155. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 4.07.2002 р. № 4-IV, № 36, Ст. 266 // Відомості Верховної Ради України : офіц. веб-портал / Прогр.-техн. підтримка – Упр. комп'ютеризов. систем. – Електрон. текст. дані. – [К.], 1994–2015. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. – Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 3.04.2015.

156. Економіка та організація інноваційної діяльності : підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. – 3-тє вид. – К. : Центр учбової л-ри, 2007. – 662 с.

157. Барсукова Е. Л. Инновация как экономическая категория / Е. Л. Барсукова, В. А. Сарычев // Инновации. – 2008. – № 2 (112). – С. 20–23.

158. Яковец Ю. В. Ускорение научно-технического прогресса: теория и экономический механизм / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 1988. – 342 с.

159. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б. Твисс ; сокр. пер. с англ. авт. предисл. и науч. ред. К. Ф. Пузыня. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.

160. Зянько В. В. Щодо визначення сутності інновації як категорії економічної теорії / В. В. Зянько // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія екон. науки. – 2008. – № 7. – С. 48–51.

161. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія / В. В. Зянько. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 397 с.

162. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми

становлення і розвитку : монографія / В. В. Зянько. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 263 с.

163. Варналій З. С. Конкуренентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. С. Варналій, О. П. Гармашова. – К. : Знання України, 2013. – 387 с.

164. Краус Н. М. Українсько-російсько-англійський термінологічний словник з економічної теорії / Н. М. Краус, К. М. Краус. – К. : Центр учбової л-ри, 2015. – 328 с.

165. Друкер П. Ф. Инновации и предпринимательство. Практика и принципы / П. Ф. Друкер. – М. : Деловой мир, 1992. – 432 с.

166. Джолдасбаева Г. К. Инновация как основной фактор повышения эффективности производства [Электронный ресурс] / Г. К. Джолдасбаева // iTeam. Консалтинговая компания : веб-портал. – [б. м.], 2002–2013. – Электрон. текст. дані. – Режим доступу: http://www.iteam.ru/public.ations/strategy/section_18/article_2933/. – Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 20.02.2015.

167. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.

168. Макроекономіка та макроекономічна політика : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, Т. Л. Желюк, О. В. Длугопольський, О. В. Панухник ; наук. ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2008. – 699 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

169. Варналій З. С. Конкуренція і підприємництво : монографія / З. С. Варналій. – Київ : Знання України, 2015. – 463 с.

170. Заславская Т. И. Социальные результаты реформ и задачи социальной политики / Т. И. Заславская // Социетальная трансформация российского общества / Т. И. Заславская. – М. : Дело, 2002. – С. 170–183.

171. Басов Н. В. Инновация как фактор социальной самоорганизации: процессуально-пространственное моделирование / Н. В. Басов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2008. – Т. XI, № 4. – С. 185–203.

172. Кольванов В. Ю. Основные направления активизации инновационной деятельности при формировании инновационной экономики / В. Ю. Кольванов, М. Б. Магомедов, Г. С. Гамидов // Инновации. – 2007. – № 4 (102). – С. 51–54.

173. Краус Н. М. Інноваційний процес як основа формування механізму інноваційної інфраструктури: інституціональний аспект / Н. М. Краус // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 4 (60). – С. 15–20.

174. Степаненко Д. М. Инновационный процесс и инновационная деятельность: понятие, сущность, характеристики / Д. М. Степаненко // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 4. – С. 34–36.

175. Окрушко В. Я. Развитие инновационной способности национальной экономики / В. Я. Окрушко // Проблемы современной экономики. – 2009. –

№ 4. – С. 34–36.

176. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1986. – 590 с.

177. Кант И. Критика практического разума / И. Кант. – К. : Юніверс, 2004. – 240 с.

178. Кант И. Рефлексии до критики чистого разума / И. Кант. – К. : Юніверс, 2004. – 464 с.

179. Старіш О. Г. Системологія : підручник / О. Г. Старіш. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 232 с.

180. Пархоменко О. В. Системний підхід до проблеми підготовки фахівців для інноваційної економіки / О. В. Пархоменко // Науково-технічна інформація. – 2008. – № 4. – С. 9–11.

181. Декарт Р. Сочинения : в 2 т./ Р. Декарт. – М. : Мысль, 1989. – Т. 1: Правила для руководства ума (1628). – 654 с.

182. Федоров В. К. Инноватика как деятельность и система (к вопросу о методологии теории инновации) / В. Федоров, Г. Бендерский, И. Епанешникова // Инновации. – 2011. – № 7 (153). – С. 65–68.

183. Завадовский В. В. Философия и методология инновационного процесса / В. В. Завадовский // Инновации. – 2011. – № 7 (153). – С. 69–73.

184. Малий І. Й. Держава і ринок: Філософія взаємодії : монографія / І. Й. Малий, М. І. Діба, М. К. Галабурда. – К. : КНЕУ, 2005. – 358 с.

185. Івашина С. Ю. Соціально-інституціональні аспекти економічної трансформації / С. Ю. Івашина, О. Ф. Івашина // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 309–314.

186. Немчинова Е. Ю. Лидерство в свете инновационной парадигмы социального развития / Е. Ю. Немчинова // Инновации. – 2011. – № 1 (147). – С. 89–92.

187. Сорокин П. Историческая необходимость / П. Сорокин // Социс. – 1989. – № 6. – С. 135–147.

188. Одягайло Б. М. Економіка: транзитивність від найпростішої до глобальної / Б. М. Одягайло ; Київський національний економічний ун-т, Криворізький економічний ін-т. – Д. : Пороги, 2003. – 311 с.

189. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество : [пер. с англ.] / П. А. Сорокин ; общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.

190. Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Мизес Л. – 2-е испр. изд. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.

191. Нурков В. М. Социальные детерминанты контринновационного поведения / В. М. Нурков // Инновации. – 2011. – № 1 (147). – С. 92–94.

192. Одягайло Б. М. Національне та інтернаціональне в економічній системі України (спроба методологічного синтезу) : монографія / Б. М. Одягайло. – Кривий Ріг : Залозний В. В., 2009. – 183 с.

193. Лепский В. Е. Субъектно-ориентированный подход к инновационному

- развитию / В. Е. Лепский. – М. : Когито-Центр, 2009. – 209 с.
194. Denzau A. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions / A. Denzau, D. North. – Kyklos : [s. n.], 1994. – Vol. 47, № 1. – P. 3–31.
195. Кузьминов Я. Как наука о рынках становится наукой об обществе / Я. Кузьминов, К. Бендукидзе, М. Юджевич // Вопросы экономики. – 2005. – № 12. – С. 63–81.
196. Hofstede G. The Interaction between National and Organizational Value Systems / G. Hofstede // Management Studies. – 1985. – Vol. 22. – P. 347–357.
197. Greif A. Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade / Avner Greif. – New York : Cambridge University Press, 2006. – 526 p.
198. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа / Д. Норт // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 6–17.
199. Samuelson P. A. Altruism as a Problem Involving Group versus Individual Selection in Economics and Biology / P. A. Samuelson // American Economic Review. – 1993. – Vol. 83, № 2. – P. 144.
200. Вишневский В. Инновации, институты и эволюция / В. Вишневский, В. Дементьев // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 41–62.
201. Тулмин Ст. Человеческое понимание : [пер. с англ. З. В. Кагановой] / Ст. Тулмин. – М. : Прогресс, 1984. – 327 с.
202. Witt U. What is Specific about Evolutionary Economics? / U. Witt // Journal of Evolutionary Economics. – 2008. – Vol. 18, № 5. – P. 547–575.
203. Stoelhorst J. W. The Explanatory Logic and Ontological Commitments of Generalized Darwinism / J. W. Stoelhorst // Journal of Economic Methodology. – 2008. – Vol. 15, № 4. – P. 358.
204. Полещенко К. Н. Пространство инноваций: структурный анализ проблемной области инновационной деятельности / К. Н. Полещенко, В. И. Разумов, Л. И. Рыженко // Инновации. – 2010. – № 11 (145). – С. 34–38.
205. Пархоменко О. В. Діалектична система “інформація – знання” як визначальний фактор реалізації принципу “об’єднання можливостей” в умовах функціонування інноваційної економіки / О. В. Пархоменко, А. О. Пархоменко // Науково-технічна інформація. – 2011. – № 4. – С. 8–13.
206. Богданов А. А. Тектология. Всеобщая организационная наука : в 2 кн. / Богданов А. А. ; под ред. акад. Л. И. Абалкина, акад. А. Г. Аганбегяна, акад. Д. М. Гвишиани, акад. А. Л. Тахтаджяна, д. б. н. А. А. Малиновского. – М. : Экономика, 1989.–
Кн. 1. – 304 с. ;
Кн. 2. – 351 с.
207. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем – критический обзор / Берталанфи Л. фон. // Исследования по общей теории систем : сб. переводов ; общ. ред. и вст. ст. В. Н. Садовского и Э. Г. Юдина. – М. : Прогресс, 1969. С. 23–82.

208. Bertalanffy L. von. General System Theory : A Critical Review. Vol. VII: "General Systems" / L. von. Bertalanffy. – [s. l.] : [s. n.], 1962. – P. 1–20.

209. Рябцева Н. В. Контури механізму узгодженості інноваційних інтересів / Н. В. Рябцева, О. О. Алсуф'єва // Науковий вісник Чернівецького національного університету : зб. наук. пр. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2013. – Вип. 650–652. Економіка. – С. 3–8.

210. Пархоменко О. В. Інноваційна економіка як результат взаємодії економічної і соціальної систем / О. В. Пархоменко // Науково-технічна інформація. – 2009. – № 3. – С. 3–6.

211. Баркер А. Алхимия инноваций : [пер. с англ. А. Р. Ханукаева] / Алан Баркер. – М. : Вершина, 2004. – 224 с.

212. Сухарев О. Эволюционная экономика в шumpетерианском прочтении (к новой системе взаимодействия "новатора" и "консерватора") / О. Сухарев // Вопросы экономики. – 2003. – № 11. – С. 41–52.

213. Wärneryd K. Anarchy, Uncertainty, and the Emergence of the Property Rights / K. Wärneryd // Economics and Politics. – 1993. – Vol. 5, № 3. – P. 11–13.

214. Malerba F. Innovation and the Dynamics and Evolution of Industries: Progress and Challenges / F. Malerba // International Journal of Industrial Organization. – 2007. – № 25. – P. 677–685.

215. Мамедов О. Ю. Производственное отношение: политико-экономическая модель / О. Ю. Мамедов. – Ростов н/Д : Феникс, 1997. – 288 с.

216. Потребности, интересы, стимулы в хозяйственном механизме / под ред. В. Н. Котелкина, А. И. Сибирева. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1983. – 216 с.

217. Игнатовский П. Экономические интересы, их противоречия / П. Игнатовский // Экономист. – 2002. – № 3. – С. 28–39.

218. Генкин А. Система экономических интересов и социальная гармония / А. Генкин // Вопросы экономики. – 1993. – № 6. – С. 11–15.

219. Евстигнеев Р. Теоретические аспекты согласования экономических интересов / Р. Евстигнеев // Вопросы экономики. – 1988. – № 2. – С. 80–89.

220. Тарасевич В. М. Про інституційну еволюцію доцивілізаційних універсумних утворень / В. М. Тарасевич // Економічна теорія. – 2007. – № 4. – С. 41–48.

221. Тарасевич В. М. Апологія екуніки (про економічне наукове й універсумне знання) / В. М. Тарасевич // Економічна теорія. – 2011. – № 1. – С. 5–20.

222. Мельник А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку / А. Мельник, А. Васіна // Журнал європейської економіки. – 2010. – № 1. – С. 37–59.

223. Gorges M. New Institutional Explanations for Institutional Change: a Note of Caution / M. Gorges // Politics. – 2001. – Vol. 21. – P. 137–145.

224. Powell W. W. Expanding the Scope of Institutional Analysis /

W. W. Powell, P. J. DiMaggio. – Chicago : University of Chicago Press, 1991. – 465 p.

225. Lane J.-E. The New Institutional Politics: Performance and Outcomes / J.-E. Lane, S. Ersson. – London ; N. Y. : Routledge, 2000. – 300 p.

226. Meyer J. W. Institutionalized Organization: Formal Structure as Myth and Ceremony / J. W. Meyer, B. Rowan // The New Institutionalism in Organizational Analysis / W. W. Powell, P. J. DiMaggio (eds.). – Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1991. – 430 p.

227. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон ; [пер. с англ. В. Р. Рокитянский ; предисл. А. В. Гордон]. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.

228. Новая философская энциклопедия : в 4 т. [Электронный ресурс] / под ред. В. С. Стёпина // Академик : веб-сайт. – М. : Мысль, 2001. – Электрон. текст. данные. – [б.г.], 2000–2014. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/8399/. – Название с экрана. – Дата просмотра: : 26.04.2015.

229. Толковый словарь по социологии. 2013 [Электронный ресурс]. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: http://sociology_dictionary.academic.ru/3766/Институционализация. – Название с экрана. – Дата просмотра: 30.10.2014.

230. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Институціоналізація>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 26.04.2015.

231. Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури : монографія / А. А. Ткач. – К. : НАН України : Об'єдний ін-т економіки, 2005. – 295 с.

232. Лопатинський Ю. М. Інституціоналізація транзитивної економіки / Ю. М. Лопатинський // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2006. – Вып. 103–1. – С. 229–232.

233. Івашина О. Ф. Інституціоналізація економічного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. екон. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / О. Ф. Івашина. – Дніпропетровськ : НГУ, 2011. – 37 с.

234. Panebianco A. Political Parties: Organization and Power / A. Panebianco. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – 318 p.

235. Канапухин П. А. Институционализация процессов реализации экономических процессов / П. А. Канапухин // Вестник ВГУ. Серия “Экономика и управление”. – 2006. – № 2. – С. 141–143.

236. Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці : монографія / В. Д. Якубенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 252 с.

237. Ягодкина В. М. Институты и институализация мировой экономики: генезис, эволюция, перспективы / В. М. Ягодкина. – Иркутск : Изд-во

БГУЭП, 2006. – 294 с.

238. Авілов А. О. Інституалізація ринку цінних паперів перехідної економічної системи в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / А. О. Авілов. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 20 с.

239. Івашенко Є. О. Інституціональні особливості інфраструктури інноваційного ринку [Електронний ресурс] / Є. О. Івашенко, О. В. Шкуренко // Мастер PDF : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – [б. м.], 2010–2013. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/18374/1/24-Ivashchenko-40-42.pdf>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 26.04.2015.

240. Катигрובה О. Система інституціоналізації інноваційних процесів в умовах ринкової трансформації / О. Катигрובה // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 143. – С. 34–37.

241. Краус Н. М. Понятійний апарат та критерії інституціоналізації інноваційної економіки в контексті структурної економічної трансформації / Н. М. Краус // Фінанси України. – 2015. – № 1. – С. 111–125.

242. Липов В. В. Институциональные изменения: движущие силы, субъекты и механизмы осуществления / В. В. Липов // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2006. – Вип. 103–1. – С. 107–114.

243. Норт Дуглас С. Пять тезисов об институциональных изменениях [Электронный ресурс] / Дуглас С. Норт. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <http://old.research.by/pdf/1999n4r01.pdf>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 26.04.2015.

244. Peters B. G. Institutional Theory: Problems and Prospects / B. G. Peters. – Vienna : Institute for Advanced Studies, 2000. – 18 p.

245. Реутов В. Институціональні передумови трансформаційних зрушень в економіці України / В. Реутов // Економіст. – 2010. – № 6. – С. 18–23.

246. Brinkman R. Megacorporate globalization at bay: the interrelation of David Korten with Institutional Economics / R. Brinkman // Journal of Economic Issues. – 2004. – Vol. XXXVIII, № 3. – P. 813–814.

247. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория / А. Е. Шаститко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономический фак. МГУ : ТЕИС, 2002. – 591 с.

248. Зибарева О. В. Трансформація соціально-економічного розвитку регіону в період ринкових перетворень (на матеріалах Чернівецької області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.10.01 “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка” / О. В. Зибарева. – Львів : НАН України. Ін-т регіон. дослідж., 2003. – 20 с.

249. Карери Дж. Порядок и беспорядок в структуре материи / Дж. Карери ; под ред. И. М. Халатникова. – М. : Мир, 1985. – 230 с.

250. Решетило В. П. Синергия становления и развития региональных экономических систем : монография / В. П. Решетило ; Харк. нац. акад. горд.

хоз-ва. – Х. : Изд-во ХНАМГ, 2009. – 218 с.

251. Решетило В. П. Экономическая синергетика институциональных изменений : монография / В. П. Решетило. – Х. : Прометей-Прес, 2006. – 288 с.

252. Пригожин И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс ; пер.с англ. Ю. А. Данилова – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.

253. Коренченко Р. А. Общая теория организации : учеб. для вузов / Р. А. Коренченко. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 286 с. – (Серия “Профессиональный учебник: Менеджмент”).

254. Лаплас П. Опыт философии теории вероятностей / П. Лаплас // Вероятность и математическая статистика: Энциклопедия / гл. ред. Ю. В. Прохоров. – [б. г.] : Большая Российская энциклопедия, 1999. – С. 834–869.

255. Решетило В. П. Синергетика актуального і потенційного у становленні та розвитку інституційних систем / В. П. Решетило // Економічна теорія. – 2006. – № 1. – С. 24–29.

256. Решетило В. П. Финансовая синергия экономического развития самоорганизующихся общественных систем [Электронный ресурс] / В. П. Решетило // Цифровой репозиторий ХНУГХ им. А. Н. Бекетова : веб-сайт. – [Х.], 2010. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <http://eprints.kname.edu.ua/5.pdf>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 26.04.2015.

257. Minsky H. P. Economic Insecurity and the Institutional Prerequisites for Successful Capitalism / H. P. Minsky, C. J. Whalen // Journal of Post Keynesian Economics. – 1996–1997. – Vol. 19, № 2. – P. 150–170.

258. Minsky H. P. The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and Alternative to “Standard” Theory / H. P. Minsky. – London : McMillan, 1983. – 411 p.

259. Minsky H. P. The Financial Instability Hypothesis / H. P. Minsky // Working Paper. – 1992. – № 74. – P. 12–46.

260. Скоробогатов А. Институты как фактор порядка и как источник хаоса: неоинституционально-посткейнсианский анализ / А. Скоробогатов // Вопросы экономики. – 2006. – № 8. – С. 102–118.

261. Чекмарев В. В. Институты как факторы достижения целей общества / В. В. Чекмарев, Е. М. Скаржинская // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2011. – № 1. – С. 330–332.

262. Judge D. Legislative Institutionalization: A Bent Analytical Arrow / D. Judge // Government and Opposition. – 2003. – Vol. 38, № 4. – P. 497–516.

263. Редина Н. И. Синергетический эффект системы планирования промышленного предприятия / Н. И. Редина, И. Д. Падерин, Л. М. Полевая // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 1. – С. 155–163.

264. Лук'яненко Д. Глобальна економічна інтеграція : монографія /

- Д. Лук'яненко. – К. : ТОВ “Національний підручник”, 2008. – 220 с.
265. Коваленко Ю. М. Формування інституційних передумов розвитку фінансового сектору економіки України / Ю. М. Коваленко // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 49–60.
266. Благов Е. В. О новой парадигме постиндустриального общества и экономической значимости нравственности / Е. В. Благов, В. А. Проскуряков // Инновации. – 2011. – № 12 (158). – С. 61–67.
267. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України : у 3 т. / за ред. В. П. Геєць, В. П. Семиноженко, Б. Є. Кваснюк. – К. : Фенікс, 2007. – Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки. – 564 с.
268. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / Л. І. Федулова, В. П. Александрова, Ю. М. Бажал, М. С. Данько, І. С. Кузнєцова ; під ред. Л. І. Федулова ; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К. : Основа, 2005. – 550 с.
269. Иванов Н. Социальный контекст инновационного развития / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. – № 5. – С. 17–30.
270. Кузык Б. Н. Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – 2-е изд., доп. – М. : ЗАО Изд-во “Экономика”, 2005. – 624 с.
271. Колодрубська Н. В. Інституціональні фактори економічного зростання в сучасних умовах / Н. В. Колодрубська // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 7–8. – С. 20–22.
272. OECD (2013) Main Science and Technology Indicators [Electronic resource]. – Paris : OECD Publishing, 2012. – Volume 2012, Issue 2. – 137 p. – Mode of access: <http://dx.doi.org/10.1787/msti-v2012-2-en>. – Title from display. – Date. of treatment: 17.05.2015.
273. OECD (2015) Main Science and Technology Indicators, [Electronic resource]. – Paris : OECD Publishing, 2014. – Volume 2014, Issue 2. – 133 p. – Mode of access: <http://dx.doi.org/10.1787/msti-v2014-2-en>. – Title from display. – Date. of treatment: 18.05.2015.
274. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / відп. за вип. О. О. Кармазіна. – К. : Держаналітінформ, 2015. – 255 с.
275. The Global Competitiveness Report 2011–2012 [Electronic resource] : World Economic Forum / Editor Professor Xavier Sala-i-Martin Columbia University Chief Advisor of the Centre for Global Competitiveness and Performance. – Geneva : [s. n.], 2011. – 544 p. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf. – Title from display. – Date of treatment: 17.05.2015.
276. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Electronic resource] : World Economic Forum / Editor Professor Xavier Sala-i-Martin ; Columbia University Chief Advisor of The Global Competitiveness and Benchmarking Network. – Geneva : [s. n.], 2014. – 565 p. – Mode of access:

http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
–Title from display. – Date of treatment: 17.05.2015.

277. Кузьмін О. Є. Венчурний бізнес : навч. посіб. / О. Є. Кузьмін, І. В. Литвин. – К. : Знання, 2012. – 350 с.

278. Kraus N. N. Institutional determinants of forming and development of competitive domestic innovation economy / N. N. Kraus // Оралдың ғылым жаршысы = Уральский научный вестник. Серия: Экономические науки. – 2014. – № 13 (92). – С. 70–75.

279. Савчук В. Методологія соціальної стратифікації Й. Шумпетера та природа середнього класу як інститут сучасної економічної системи / В. Савчук, Ю. Зайцев // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 2. – с. 22–31.

280. Зайцев Ю. К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика: монографія / Ю. К. Зайцев. – К. : КНЕУ, 2002. – 131 с.

281. Экономические субъекты постсоветской России (институциональный анализ): десять лет спустя. Ч. I: Российские домохозяйства / под ред. д. е. н., проф. Р. М. Нуреева. Серия “Научные доклады: независимый экономический анализ”, № 212. – М. : Москов. общественный науч. фонд, 2010. – 196 с.

282. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : Закон України № 2299-III від 15.03.2001 / Верховна Рада України : офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 21. – Ст. 103.

283. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии / Г. Ицковиц ; пер. с англ. под ред. А. Ф. Уварова. – Томск : Изд-во Томск. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2010. – 238 с.

284. Палей Т. Ф. Инновационный менеджмент / Т. Ф. Палей. – Изд. 2-е, перераб. доп. – Казань : Фолиантъ, 2011. – 162 с.

285. Борисоглебская Л. Н. Разработка модели инновационного бизнес-инкубатора на основе технологической платформы с использованием конвергентных технологий / Л. Н. Борисоглебская, Э. Ш. Дибраева // Инновации. – 2011. – № 5 (151). – С. 47–52.

286. Бухарова Е. М. Опыт США и ФРН в развитии региональных инновационных систем / Е. М. Бухарева // Инновации. – 2013. – № 1 (171). – С. 68–75.

287. Недилько В. И. Стратегия национального инновационного развития Республики Беларусь / В. И. Недилько, В. М. Анищик // Инновации. – 2007. – № 8 (106). – С. 13–19.

288. Монастырний Е. А. Проблемы использования международного опыта при формировании инновационной экономики современной России / Е. А. Монастырний // Инновации. – 2010. – № 8 (142). – С. 52–57.

289. Демінський С. А. Роль інститутів у формуванні нової економіки / С. А. Демінський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4.

– С. 20–24.

290. Суслов В. И. Синергия региональных инновационных систем / В. И. Суслов // Инновации. – 2012. – № 1 (159). – С. 11–14.

291. Белобородова М. А. Инновационная модель экономического развития и особенности ее инвестиционного обеспечения в развитых странах / М. А. Белобородова // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1. – С. 475–477.

292. Инновационная политика будущего: политика ЕС в области инновационного развития должна поддерживать экономический рост / введ. Джей Ниббе. – М. : ООО “Эрнст энд Янг” : Центр европейских политических исследований (CEPS), 2011. – 40 с.

293. Механізми реалізації стратегії інноваційно-технологічного розвитку України в умовах глобальних викликів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 1–2 листоп. 2012 р.) / Нац. акад. наук України, ДУ “Ін-т економіки та прогнозування” ; [відп. ред. Л. І. Федулова]. – К. : [б. в.], 2012. – 623 с.

294. Commission Adopts its Strategy for a Sustainable Bioeconomy to Ensure Smart Green Growth in Europe : MEMO/12/97, 13 February 2012. – [Brussels] : European Commission, 2012. – 5 p.

295. 10 лучших технологических инкубаторов мира [Электронный ресурс]. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <http://www.forbes.ru/node/49486/slideshow/10>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 26.04.2015.

296. Котельников В. История успеха: Indiaco. Индийский частный бизнес-инкубатор, признанный Мировым банком образцовым [Электронный ресурс] / В. Котельников. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: http://www.cecsi.ru/coach/cs_indiaco.html. – Название с титул. экрана. – Дата просмотра: : 26.04.2015.

297. Бизнес-инкубаторы – Израильское чудо [Электронный ресурс] // Alecon : веб-сайт. – [б. г.], 2008–2014. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: http://www.alecon.co.il/article /business_incubators_in_Israel.html. – Название с экрана. – Дата просмотра: 26.04.2015.

298. Грудская К. Л. Политика и технологии израильского хай-тека / К. Л. Грудская // Инновации. – 2011. – № 5 (151). – С. 9–11.

299. Хамчук В. П. Технологічні парки як ефективний механізм інноваційного розвитку економіки [на прикладі США] / В. П. Хамчук // Агроінком. – 2009. – № 9/12. – С. 23–26.

300. Фукс А. Є. Особливості розвитку технологічних парків в Україні / А. Є. Фукс // Економічна безпека і проблеми господарсько-політичної трансформації соціально-економічних систем : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (15–16 трав. 2009 р.). – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – С. 105–108.

301. Бондар Д. Структурований хаос: як працює Кремнієва долина

[Електронний ресурс] / Д. Бондар // Менеджмент. com.ua : інтернет-портал для управлінців. – Електрон. текст. дані. – [б. м.], 2001–2015. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.03.2015.

302. Воронов Д. Г. Источники финансирования технопарков (на примере научных парков Великобритании) [Электронный ресурс] / Д. Г. Воронов // НИИАЦ МИИРИС : веб-портал. – Электрон. текст. данные. – [б. г.], 2005–2015. – Режим доступу: <http://www.miiiris.ru>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 10.03.2015.

303. Калятин В. О. Опыт Европы, США и Индии в сфере государственной поддержки инноваций / В. О. Калятин, В. Б. Наумов, Т. С. Никифорова // Российский юридический журнал. – 2011. – № 1 (76). – С. 6.

304. Гребнев Е. Как Германия построила технопарк на руинах академии наук [Электронный ресурс] / Е. Гребнев // CNews. Издание о высоких технологиях : веб-сайт. – Электрон. текст. данн. – [б. г.], 1995–2015. – Режим доступу: <http://www.cnews.ru/reviews/free/2011/articles/articles15.shtml>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 6.05.2015 р.

305. Краус Н. М. Проблеми розвитку технопарків в інноваційній економіці : вітчизняний та закордонний досвід / Н. М. Краус, Н. І. Василенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. Сер. 1: Економіка. – 2012. – № 2 (14). – С. 23–28.

306. Павленко І. А. Інноваційне підприємництво у трансформаційній економіці України : монографія / І. А. Павленко. – К. : КНЕУ, 2007. – 248 с.

307. Краус Н. М. Інституціональні особливості та суперечності формування вітчизняної інноваційної системи в умовах глобалізації / Н. М. Краус // Інституційний розвиток соціально-економічних систем: національна економіка у глобальному середовищі : зб. наук. пр. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Полтава, 22–23 квіт. 2014 р.). – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2014. – С. 60–62.

308. Краус Н. М. Економіко-технологічні проблеми становлення інноваційної моделі розвитку економіки України / Н. М. Краус // Інноваційне забезпечення сталого розвитку України в контексті інтеграції до європейського співтовариства : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених, аспір. та студ., (м. Вінниця, 21 лют. 2014 р.). – Вінниця : ВНТУ, 2014. – С. 17–19.

309. Краус Н. Н. Институционализация инновационно-ориентированной экономики Украины в условиях глобализации / Н. Н. Краус // Новые перспективы развития экономических наук: инновации и риски : зб. тез XXII Междунар. науч.-практ. конф., (01.02.2014). – М. : Аналитический центр “Экономика и финансы”, 2014. – 4 ч. – С. 19–22.

310. Большая экономическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2007. – 816 с.

311. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005. – 714 с.

312. Коваль О. П. Класифікація суб'єктів інституційної інфраструктури фінансової системи / О. П. Коваль // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 6. – С. 89–95.

313. Инновационная инфраструктура для селевого инкубирования стартовых высокотехнологических компаний / В. А. Беспалов, Д. Б. Рыгалин, А. В. Леонтьев, С. Е. Зайченко // Инновации. – 2006. – № 6 (93). – С. 20–26.

314. Болотіна Є. В. Домогосподарство в системі інститутів ринкової інфраструктури України / Є. В. Болотіна // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Сер. “Економічні науки”. – 2010. – № 3 (47). – С. 6–13.

315. Степаненко Д. М. Методика оценки системы институтов инновационного развития общества / Д. М. Степаненко // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 2. – С. 21–25.

316. Титов Л. Ю. Принципы формирования инновационных сетей в реальном секторе экономики / Л. Ю. Титов // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1. – С. 64–67.

317. Коломиец О. Инфраструктура национальной инновационной системы / О. Коломиец // Вестник института экономики Российской Академии наук. – 2008. – № 2. – С. 305–311.

318. Бахтиев Р. Р. Особенности формирования и развития инновационной инфраструктуры региона / Р. Р. Бахтиев // Инновации и инвестиции. – 2012. – № 2. – С. 229–234.

319. Краус Н. М. Інституційні особливості формування та стратегічні пріоритети розвитку вітчизняної інноваційної системи / Н. М. Краус // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1 (7) : Мировая экономика XXI века: циклы и кризисы : четвертый международный Нобелевский экономический конгресс. – С. 262–269.

320. Мищенко А. С. Инновационная инфраструктура Санкт-Петербурга. Взгляд социолога / А. С. Мищенко // Инновации. – 2012. – № 5 (163). – С. 40–61.

321. Московкин В. М., Крымский И. А. Региональный бенчмаркинг – российской инновационной инфраструктуры / В. М. Московкин, И. А. Крымский // Инновации. – 2008. – № 05 (115). – С. 76–83.

322. Литвинова В. В. Формування інноваційної інфраструктури в Україні / В. В. Литвинова, В. І. Поліщук, Б. О. Грабовський // Науково-технічна інформація. – 2012. – № 4. – С. 18–22.

323. Лебедев Ю. Институциональная структура инновационной экономики России / Ю. Лебедев // Вестник института экономики Российской Академии наук. – 2008. – № 4. – С. 214–228.

324. Шестакова О. С. Еволюція концепцій інноваційної діяльності / О. С. Шестакова // Проблеми науки: Міжгалузевий науково-технічний журнал. – 2007. – № 12. – С. 27–31.

325. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер ; пер. с англ. общ. ред. и

вступ. ст. Е. М. Пеньковой. – М. : Прогресс, 1990. – 715 с.

326. Про затвердження Державної цільової економічної програми “Створення в Україні інноваційної інфраструктури” на 2009–2013 роки” : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 р. № 447 : офіц. вид. / Кабінет міністрів України // Офіційний вісник України. – 2008. – № 36. – Ст. 1201.

327. Kraus N. M. Інноваційна маркетингова стратегія технопарку / N. M. Kraus, K. M. Kraus // Věda a technologie: krok do budoucnosti – 2014 : materiály X Mezinárodní vědecko-praktická konference, 27 února – 05 března 2014 r. – Díl 9. Ekonomické vědy. – Praha : Publishing House “Education and Science”, 2014. – S. 67–69.

328. Краус Н. М. Матрична структура інноваційної економіки та її інституціональні особливості / Н. М. Краус // Mechanism of Sustainable Development of Economic Systems Formation : collective monograph. – Verlag Nürnberg : SWC imex GmbH, 2014. – Vol. 1. – S. 182–187.

329. Kraus N. N. Institutional vector of infrastructure development for innovative economy / N. N. Kraus // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10 (160). – С. 96–100.

330. Ратнер С. В. Механизмы реализации сетевой модели бизнес-инкубирования / С. В. Ратнер, А. В. Карлов // Инновации. – 2011. – № 7 (153). – С. 11–15.

331. Состояние, проблемы и перспективы активизации инновационного развития Беларуси и Украины / В. А. Денисюк, Г. Т. Кулаков, П. Г. Никитенко, Ю. Н. Румянцева, В. П. Соловьев, В. М. Циблина // Инновации. – 2007. – № 8 (106). – С. 20–27.

332. Головна сторінка сайта “Законодавство України” // Верховна Рада України : офіц. веб-портал / Прогр.-техн. підтримка – Упр. комп’ютеризов. систем. – Електрон. текст. дані. – [К.], 1994–2015. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 23.03.2015.

333. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.11.2014.

334. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

335. Соловьев В. П. Инновационная инфраструктура как фактор социальной адаптации у условиях технологического развития / В. П. Соловьев // Инновации. – 2012. – № 5 (163). – С. 27–30.

336. Стадник В. В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / В. В. Стадник. – К. : Академвидав, 2006. – 464 с.

337. Носова О. Прямі іноземні інвестиції у трансформаційній економіці України / О. Носова // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 47–51.

338. Краус Н. М. Інноваційна діяльність та венчурний капітал в системній модернізації національної економіки : монографія / Н. М. Краус, О. М. Шевченко. – Полтава : Дивосвіт, 2013. – 184 с.

339. Пшик Б. Фінансоміка як новітній напрям економічної науки: сутність, передумови виникнення, особливості прояву / Б. Пшик // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 7. – С. 55–61.

340. Краус Н. М. Моделі фінансово-кредитного забезпечення інноваційного розвитку в контексті інституціональної невизначеності / Н. М. Краус // Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : [монографія] / за заг. ред. к. держ. упр., доц. О. М. Ніколаєвої, к. е. н., доц. В. В. Храпкіної; Макіїв. економіко-гуманітарний ін-т. – Донецьк : Дмитренко Л. Р. [Видавник], 2014. – С. 15–24.

341. Кіндзерський Ю. Інституціональні аспекти відтворення у контексті структурних трансформацій / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 4–12.

342. Глоссарий венчурного предпринимательства [Электронный ресурс] / Российская ассоциация прямого и венчурного инвестирования (РАВИ) // Электронная библиотека портала “Венчурная Россия” / рук. проекта Албина Никконен. – Электрон. текст. данные. – [М.], 2009. – 199 с. – Режим доступа. – <http://www.allventure.ru/>. – название с титул. экрана.

343. Лапко О. О. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку економіки / О. О. Лапко // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 3. – С. 25–42.

344. Плотникова Е. П. Венчурный капитал в системе общественного капитала: постановка проблемы / Е. П. Плотникова // Вестник ОГУ. – 2010. – № 8 (114). – С. 41–47.

345. Андреюк Н. В. Інститути венчурного інвестування в Україні: стан та перспективи розвитку / Н. В. Андреюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 23. – С. 77–85.

346. Станіславик О. В. Місце і роль венчурного капіталу в інноваційному процесі / О. В. Станіславик, В. Ю. Філіппов // Труды Одесского политехнического университета. – 2009. – Вып. 1 (33)–2 (34). – С. 236–242.

347. Коваленко Ю. М. Ефективність фінансового сектору економіки: інституційний підхід / Ю. М. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6. – С. 11–17.

348. Базилевич В. Д. Інституційний концепт модернізації фінансових інститутів / В. Д. Базилевич, В. Л. Осецький // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 19–30.

349. Инновационная деятельность и венчурный бизнес : науч.-метод. пособие / И. В. Войтов, В. М. Анищик, А. П. Гришанович, Н. К. Толочко. – Минск : ГУ “БелИСА”, 2011. – 188 с.

350. Краус Н. М. Венчурне інвестування як пріоритетний напрям інноваційного розвитку економіки країни / Н. М. Краус, Я. О. Копиця //

Економічний простір : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2013. – № 74. – С. 112–121.

351. Кузнецова І. С. Інституціональна теорія як методологічна основа дослідження нових господарських практик (на прикладі венчурної діяльності) / І. С. Кузнецова // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2006. – Вып. 103–4. – С. 195–200.

352. Жигайло В. В. Механизм финансирования технологического развития в Российской Федерации / В. В. Жигайло // Экономические науки. – 2011. – № 3 (376). – С. 186–189.

353. Каржаув А. Т. Национальная система венчурного инвестирования / А. Т. Каржаув, А. Н. Фоломьев. – М. : ЗАО “Издательство “Экономика”, 2006. – 239 с.

354. Каширин А. И. В поисках бизнес-ангела. Российский опыт привлечения стартовых инвестиций / А. И. Каширин, А. С. Семенов. – М. : Вершина, 2008. – 384 с.

355. Ушаков І. І. Неформальний ринок венчурного капіталу / І. І. Ушаков // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 10. – С. 14–17.

356. Финансирование инновационного развития : сравнительный обзор опыта стран ЕЭК ООН в области финансирования на ранних этапах развития предприятий : [пер. с англ.] / ООН, ЕЭК. – СПб. : РАВИ, 2008. – С. 31–35.

357. Краус Н. М. Бізнес-ангелівське інвестування як перспективне фінансове джерело ризикового підприємництва в Україні / Н. М. Краус // Інституційні чинники розвитку підприємницьких структур : кол. монографія / під ред. д. е. н., проф. О. О. Непочатенко. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр “Візаві”, 2013. – С. 98–105.

358. Матей В. В. Характерні особливості та сучасні тенденції неформального ринку венчурного капіталу / В. В. Матей // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Вип. 9 (88) / наук. ред. І. Б. Бондар. – К., 2008. – С. 32–39.

359. Родионов И. И. Венчурный капитал / И. И. Родионов. – М. : Российский гос. ун-т : Высш. шк. экономики, 2005. – 348 с.

360. Каширин А. И. Венчурное инвестирование в России / А. И. Каширин, А. С. Семенов. – М. : Вершина, 2007. – 330 с.

361. Рогова Е. М. Венчурный менеджмент [Электронный ресурс] : учеб. пособие / Е. М. Рогова. – М. : НИУ : Высш. шк. экономики, 2011. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <http://www.biblioclub.ru/book/67206/>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 5.06.2014.

362. Цихан Т. В. Роль венчурной индустрии в формировании национальной инновационной системы / Т. В. Цихан // Теория и практика управления. – 2004. – № 11. – С. 96–104.

363. Річна аналітика УАІБ [Електронний ресурс] // Українська асоціація інвестиційного бізнесу : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua/analituaib.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду:

20.05.2015.

364. Кузнецова І. С. Інститут венчурних інвестицій: стан та перспективи розвитку в Україні / І. С. Кузнецова // Наука та інновації. – 2008. – Т 4, № 1. – С. 87–95.

365. Про інститути спільного інвестування [Електронний ресурс] : Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI (діє з 01.01.2014 р.). – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T125080.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 13.03.2014.

366. Пашко М. М. Фінансування інноваційної діяльності в Україні / М. М. Пашко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 9. – С. 74–78.

367. “Великая трансформация” Карла Поляни: прошлое, настоящее, будущее / Под общей редакцией проф. Р. М. Нуреева. – М.: ГУ-ВШЭ, 2007. – 321 с.

368. Яковец Ю. В. Экономика России: перемены и перспективы / Ю. В. Яковец. – М. : [б. и], 1996. – 280 с.

369. Яковец Ю. В. Глобальные экономические трансформации XXI века / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2011. – 382 с.

370. Сухарев О. С. Институциональная теория технологических изменений: определения, классификация, модели / О. С. Сухарев // *Journal of institutional studies* = Журнал институциональных исследований. – 2014. – Т. 6, № 1. – С. 84–106.

371. Сухарев О. С. Институциональные и технологические изменения: границы анализа эволюционной теории / О. С. Сухарев // *Journal of institutional studies* = Журнал институциональных исследований. – 2013. – Т. 5, № 2. – С. 88–115.

372. Полтерович В. М. Трансплантация экономических институтов / В. М. Полтерович // *Экономическая наука современной России*. – 2001. – № 3. – С. 24–50.

373. Москаленко О. М. Теорія і модель випереджаючого економічного розвитку в системі суспільних стратегічних потреб : монографія / О. М. Москаленко. – К. : КНЕУ, 2014. – 550 с.

374. Ерохин С. Структурная трансформация национальной экономики / С. Ерохин // *Экономика Украины*. – 2002. – № 10. – С. 49–55.

375. Краснощеков П. А. Структура технологического уклада / П. А. Краснощеков // *Инновации*. – 2008. – № 2 (112). – С. 56–59.

376. Рыбаков Ф. Ф. Промышленность как фундамент модернизации экономики России / Ф. Ф. Рыбаков // *Инновации*. – 2011. – № 6 (152). – С. 27–30.

377. Викторова Е. В. Высшее образование и человеческий капитал в инновационной экономике / Е. В. Викторова // *Инновации*. – 2011. – № 6 (152). – С. 100–107.

378. Лисин Б. К. Инновационная культура / Б. К. Лисин // *Инновации*. –

2008. – № 10 (120). – С. 49–53.

379. Пипия Л. К. Потребности и возможности измерения экономики знаний / Л. К. Пипия // *Инновации*. – 2006. – № 10 (97). – С. 78–87.

380. Кластерный подход к инновационно-технологическому развитию России и Украины: методические и организационные вопросы (2 ч.) / Н. И. Комков, В. С. Романцов, Л. И. Федулова, И. М. Ягудин // *МИР: Модернизация. Инновации. Развитие*. – 2013. – № 3 (15). – С. 68–73.

381. Світовий банк зазначає, що країни Євразії повинні використовувати свої природні ресурси оптимально [Електронний ресурс] : прес-реліз від 4.02.2014. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2014/02/03/eurasia-should-make-the-most-of-its-natural-resources-says-world-bank>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 4.03.2014.

382. Estimating National Wealth: Methodology and Results / [A. Kunte, K. Hamilton, J. Dixon, M. Clements]. – Washington : The World Bank, 1998. – 45 p.

383. Бобух І. М. Економічна оцінка людського потенціалу України як елементу національного багатства [Електронний ресурс] / І. М. Бобух // *Демографія та соціальна економіка*. – 2009. – № 2. – С. 102–113. – Електрон. текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9109/10-Bobyh.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 26.04.2015.

384. Аширова Г. Современные проблемы оценки человеческого капитала / Г. Аширова // *Вопросы статистики*. – 2003. – № 3. – С. 26–31.

385. Латова Н. В. Человеческий потенциал россиян и перспективы модернизации страны / Н. В. Латова // *Journal of Institutional Studies = Журнал институциональных исследований*. – 2012. – Т. 4, № 1. – С. 65–67.

386. Sustainability and Equity: A Better Future for All [Electronic resource] : Human Development Report 2011 / Published for the United Nations Development Programme (UNDP). – New York : 1 UN Plaza, 2011. – 185 p. – : Mode of access: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/271/hdr_2011_en_complete.pdf. – Title from display. – Date of treatment: 1.10.2014.

387. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience : Human Development Report 2014 / Published for the United Nations Development Programme (UNDP). – New York : 1 UN Plaza, 2014. – 239 p.

388. Kraus N. M. Global and national trends of condition of human capital as a basic institute of formation of innovative economy / N. M. Kraus, K. M. Kraus // *Socio-economic aspects of economics and management : Collection of scientific articles*. Vol. 1. – MA (USA) : Aspekt Publishing of Budget Printing Center : Taunton, 2015. – P. 65–67.

389. Экономические субъекты постсоветской России (институциональный анализ) : в 3 ч. / под ред. д. е. н., проф. Р. М. Нуреева. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Москов. общественный науч. фонд, 2003. – Ч. 1: Домохозяйства

современной России. – 319 с.

390. Schultz T. W. The Economic Value of Education / T. W. Schultz. – N. Y. : Columbia University Press, 1963. – 89 p.

391. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education (Third Edition) / G. S. Becker. – Chicago : National Bureau of Economic Research, 1993. – P. 161–227.

392. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Г. С. Беккер. – М. : ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.

393. Хмелева Г. А. Человеческий капитал как условие формирования инновационной экономики региона : [монография] / Г. А. Хмелева. – Самара : САГМУ, 2012. – 170 с.

394. Маршалл А. Принципы политической экономии : в 3 т. / А. Маршалл ; пер. с англ. Р. И. Столпера ; общ. ред. С. М. Никитина. – М. : Прогресс, 1983. – Т. 1. – 416 с. – Т. 2. – 351 с.

395. Ben-Porath Y. The Production of Human Capital Over Time / Y. Ben-Porath ; The Hebrew University of Jerusalem. – N. Y. ; L. : [s. n.], 1970. – P. 129–154.

396. Турило А. Основні ознаки, які розкривають сутність категорії “людський капітал працівника підприємства” / А. Турило, Р. Короленко // Інституціональний вектор економічного розвитку = Institutional Vector of Economic Development : зб. наук. пр. МІДМУ “КПУ”. – Мелітополь : Вид-во КПУ, 2014. – Вип. 7 (1). – С. 222–229.

397. Невлева И. М. Творческий поиск – инновационный потенциал образовательных технологий / И. М. Невлева // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 3 (59). – С. 360–364.

398. Соколов В. Н. Педагогическая эвристика / В. Н. Соколов. – М. : [б. и.], 2007. – 398 с.

399. Шувалов И. И. Экономический рост: новые вызовы / И. И. Шувалов // Экономическая политика. – 2011. – № 3. – С. 5–15.

400. Завацька Н. Людина в соціально-психологічному вимірі: особистісний адаптаційний потенціал / Н. Завацька // Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність : матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф., (Мелітополь, 19–21 верес. 2014 р.) / за заг. ред. А. А. Ткача, М. М. Радевої. – Мелітополь : МІДМУ “КПУ”, 2014. – С. 92–94.

401. Вершинская О. Н. Инновационное развитие личности / О. В. Вершинская // Инновации. – 2012. – № 5 (163). – С. 94–96.

402. Афанасенко И. Д. Россия в пути : избранное / И. Д. Афанасенко. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербург. гос. ун-та экономики и финансов, 2011. – 495 с.

403. Елин Е. В основе всего человеческий капитал... / Е. Елин //

Інновації. – 2010. – № 8 (142). – С. 25–28.

404. Социальные ориентиры инновационного процесса: человеческий фактор / Е. А. Горин, А. А. Красиков, Е. В. Романовская, В. Л. Расковалов // *Інновації*. – 2013. – № 3 (173). – С. 39–45.

405. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=245427156. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 26.04.2015.

406. Энгельмейер П. К. Теория творчества / П. К. Энгельмейер. – С.Пб. : [б. и], 1910. – 186 с.

407. Кальченко Т. В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень / Т. В. Кальченко ; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2006. – 248 с.

408. Березанская Н. Б. Креативность в структуре инновационной деятельности личности / Н. Б. Березанская // *Інновації*. – 2011. – № 1 (147). – С. 99–101.

409. Чеченов Х. Д. Формирование инновационной системы: реалии и перспективы / Х. Д. Чеченов. – М. : Центр стратегического партнерства, 2008. – С. 27–32.

410. North D. C. Structure and Change in Economic History / D. C. North. – New York : W.W. Norton & Company, 1981. – 228 p.

411. Барышева А. Интеграция России в мировое инновационное пространство: не что, а как / А. Барышева // *Вестник института экономики Российской Академии наук*. – 2008. – № 4. – С. 196–213.

412. Крапивний І. В. Перспективи розвитку національної інноваційної системи в Україні / І. В. Крапивний // *Механізм регулювання економіки*. – 2011. – № 1 (51). – С.73–79.

413. Кузнецов Б. Л. Институциональные и организационные разрывы в инновационной деятельности / Б. Л. Кузнецов, Ф. И. Андреева, Г. Ф. Галиуллина // *Інновації*. – 2007. – № 9 (107). – С. 32–36.

414. Алсуф'єва О. О. Концептуальні засади узгодження економічних інтересів у національній інноваційній системі / О. О. Алсуф'єва // *Європейський вектор економічного розвитку*. – 2012. – Вип. 2 (13). – С. 356–362.

415. Вильховченко Э. Д. “Люди знания” – новая рабочая сила позднекапиталистических обществ и её место в цивилизационных процессах / Э. Д. Вильховченко. – М. : ИМЭМО РАН, 2010. – 139 с.

416. Краус Н. М. Институциональный контекст структурно-функциональной модели инновационной экономики / Н. М. Краус // *Інституційний розвиток соціально-економічних систем: національна економіка у глобальному середовищі* : зб. наук. пр. за матеріалами VII Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 23–24 квіт. 2015 р.). – Полтава : ПУЕТ, 2015. – С. 24–26.

417. Тогунов И. А. Новое в теории организации: фрактально-фасеточные

- моделі : монографія / И. А. Тогунов. – Владимир : Собор, 2009. – 136 с.
418. Головінов О. М. Інноваційна активність і інноваційні процеси в національній економіці / О. М. Головінов // Економіка та держава. – 2013. – № 6. – С. 4–8.
419. Сакс Дж. Д. Макроекономіка. Глобальний поход : [пер. с англ.]. / Дж. Д. Сакс, Ф. Б. Ларрен. – М. : Дело, 1996. – 848 с.
420. Осипов Г. В. Социология. Основы общей теории : учеб. для вузов / отв. ред. акад. РАН Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев. – М. : Норма, 2003. – 912 с.
421. Москаленко Н. А. Институциональные аспекты управления предприятия / Н. А. Москаленко // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. 2007. – Вып. 31–2. – С. 23–28.
422. Остапенко Н. В. Сутність і структура інституціонально-економчного механізму підтримки малого бізнесу / Н. В. Остапенко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 86–93.
423. Нижник В. М. Міжнародний інноваційний менеджмент. Конспект лекцій та метод. вказівки до вивчення курсу для студ. денної форми навчання спец. 7.030403 “Міжнародні економічні відносини” / В. М. Нижник, Л. П. Теляча. – Хмельницький : ХДУ, 2004. – 179 с.
424. Краус Н. М. Інвестування венчурних малих підприємств як об’єктивна потреба інноваційної економіки / Н. М. Краус // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 3 (153). – С. 166–174.
425. Скоблякова И. В. Инновационные системы и венчурное финансирование : монография / И. В. Скоблякова. – М. : “Изд-во Машиностроение – 1”, 2006. – 210 с.
426. Яременко О. Л. Інститути й економічна свобода господарювальних суб’єктів / О. Л. Яременко, О. М. Панкратова // Економічна теорія. – 2007. – № 3. – С. 56–71.
427. Касич А. О. Інноваційна продукція як основа підвищення конкурентоспроможності підприємств України / А. О. Касич, М. В. Назарова, Т. А. Клімович // Держава та регіон. – 2008. – № 2. – С. 66–69.
428. Поляков С. Г. Влияние организационных рутин на развитие стратегии кооперации инновационной компании / С. Г. Поляков, Э. Ф. Фомин // Инновации. – 2010. – № 3 (137). – С. 85–88.
429. Фадеев В. Ю. Потенциал предпринимательства в условиях инновационной экономики / В. Ю. Фадеев // Вестник Российского экономического университета им. Г. В. Плеханова. – 2012. – № 4. – С. 34–40.
430. Ляшенко В. И. Институционализация предпринимательских режимов в процессе экономических трансформаций / В. И. Ляшенко // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2007. – Вып. 31–2. – С. 165–170.
431. Fisher F. La formation des grandeurs économiques: desequilibre et instabilite / F. Fisher // La formation des grandeurs economiques / J. Cartelier (ed.). – Paris : Presses Universitaires de France, 1991. – P. 46.

432. Олейник А. Институциональная экономика. Тема 12: Домашнее хозяйство и другие организационные структуры / А. Олейник // Вопросы экономики. – 1999. – № 12. – С. 125–149.

433. Олейник А. Институциональная экономика. Тема 9. Теория фирмы / А. Олейник // Вопросы экономики. – 1999. – № 9. – С. 126–144.

434. Sapir J. Culture économique, culture technologique, culture organisationnelle elements pour une interpretation de l'histoire économique russe et soviétique / J. Sapir // Cahiers du Monde Russe. – 1995. – Vol. XXXVI, № 1–2. – P. 195.

435. Пустовийт Р. Ф. Інституціональна специфіка досліджень внутрішньо-фірмових відносин “принципал-агент” / Р. Ф. Пустовийт // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2005. – Вип. 89–2. – С. 14–21.

436. Rao K. P. The Economics of Transaction Costs. Theory, Methods and Application / K. P. Rao. – New York : Palgrave MacMillan, 2003. – 195 p.

437. Jensen M. Rights and Production Functions: An Application to Labor-Managed Firms and Codetermination / M. Jensen, W. Meckling // Journal of Business. – 1979. – Vol. 52, № 4. – P. 469–506.

438. Олейник А. Н. Институциональная экономика : учеб. пособие / Олейник А. Н. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 416 с. – (Серия “Высшее образование”).

439. Nelson R. An Evolutionary Theory of Economic Change / R. Nelson, S. Winter. – Cambridge : Belknap Press World, 1985. – 454 p.

440. Сертифікація систем управління [Електронний ресурс] // ДП “УкрНДНЦ” : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://www.ukrnc.org.ua/index.php?option=com_content&task=category§ionid=7&id=82&Itemid=229. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15.12.2014.

441. Фасхiev X. A. Системное управление инновационным процессом предприятия / X. A. Фасхiev // Инновации. – 2012. – № 9 (167). – С. 101–111.

442. Сизоненко В. Інституціональні аспекти інноваційної діяльності підприємств / В. Сизоненко // Актуальні Проблеми Економіки. – 2003. – № 7. – С. 116–124.

443. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів / Вільямсон О. – К. : АртЕК, 2001. – 472 с.

444. Ястремська О. М. Інституціональні моделі взаємодії економічних агентів у процесі інвестування / О. М. Ястремська // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2006. – Вип. 103–1. – С. 144–150.

445. Карпенко В. Л. Методологічні підходи до формування механізму активізації інноваційної діяльності підприємств / В. Л. Карпенко, М. А. Йохна // Наукові праці ДонНТУ: Серія економічна. – 2005. – Вип. 89–2. – 2005. – С. 160–165.

446. Стадник В. В. Ефективність функціонування структур підтримки розвитку підприємництва : економічні та інституційні аспекти / В. В. Стадник // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2007. – Вип. 31–2. –

С. 201–206.

447. Дворцова О. Б. Підприємницький етос в Україні: традиції та сучасність (соціокультурний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук : 22.00.01 “Теорія та історія соціології” / О. Б. Дворцова. – Х. : Харків. держ. ун-т., 1997. – 22 с.

448. Пустовійт Р. Ф. Інституціональне середовище підприємництва в трансформаційній економіці : монографія / Р. Ф. Пустовійт. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 372 с.

449. Хоменко Я. В. Інституційне середовище як основа сталого економічного зростання / Я. В. Хоменко // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2007. – Вип. 31–3. – С. 164–168.

450. Williamson O. E. The New Institutional Economics. Taking Stock. Looking Ahead / O. E. Williamson // Journal of Economic Literature. – 2000. – Vol. 38, № 3. – P. 595–613.

451. Будкін В. Передумови і результати трансформації власності у постсоціалістичних державах / В. Будкін // Економіка України. – 2002. – № 5. – С. 76–83.

452. Зянько В. В. Стимули та передумови розвитку інноваційного підприємництва / В. В. Зянько // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2005. – Вип. 91. – С. 103–110.

453. Зянько В. В. Власність як основний інститут забезпечення ефективного функціонування інноваційного підприємництва / В. В. Зянько // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2007. – Вип. 31–2. – С. 105–110.

454. Політико-правове регулювання підприємництва в Україні: теорія і практика : монографія / З. С. Варналій, В. М. Кампо, І. І. Мазур, Г. А. Миронова та ін. / за ред. З. С. Варналія, В. М. Кампо. – К. : Знання України, 2005. – 380 с.

455. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.

456. Обыденев А. Институциональные особенности саморегулирования бизнеса / А. Обыденев // Вопросы экономики. – 2003. – № 11. – С. 88–98.

457. Зянько В. В. Інституціональне середовище як умова ефективного функціонування інноваційного підприємництва / В. В. Зянько // Наукові праці ДонНТУ: Серія економічна. – 2006. – Вип. 103–1. – С. 210–216.

458. Институты: от заимствования к выращиванию / Я. Кузьминов, В. Радаев, А. Яковлев, Е. Ясин // Вопросы экономики. – 2005. – № 5. – С. 5–27.

459. Тюленева Ю. В. Основи механізму управління ризиками підприємницької діяльності / Ю. В. Тюленева // Проблеми науки: інноваційно-інвестиційна діяльність. – 2010. – № 1. – С. 39–45.

460. Краус Н. М. Ризики інноваційної підприємницької діяльності / Н. М. Краус, О. С. Максименко // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – № 7/1. – С. 25–29.

461. Вагизова В. И. Факторы, формы и способы обеспечения развития инновационной деятельности хозяйствующих субъектов / В. И. Вагизова // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 4. – С. 21–25.
462. Краус Н. М. Організаційно-економічний механізм інноваційного потенціалу малих підприємств в національній економіці / Н. М. Краус, К. М. Краус // *Gospodarka rynkowa w warunkach kryzysu : monografia / Instytut Nauk Ekonomicznych. – Płocku : Wydawnictwo Państwowej wyższej szkoły zawodowej w Płocku, 2012. – S. 207–212.*
463. Kraus N. N. Entrepreneurial structure as a subject of institutional mechanism of innovation economy / N. N. Kraus // *Економічний вісник університету. – 2014. – Вип. 22/2. – С. 25–30.*
464. Фролова М. Стан та основні проблеми розвитку малого підприємництва в Україні з позицій інституціонального аналізу / М. Фролова // *Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 09/2002. – № 3. – С. 125–135.*
465. Кожемякіна Т. Інституціональний підхід до планування й управління розвитком підприємництва в регіонах України з урахуванням світових стандартів і обмежень / Т. Кожемякіна, М. Сагайдак // *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – 2007. – № 2. – С. 183–196.*
466. Радыгин А. В поисках институциональных характеристик экономического роста (новые подходы на рубеже XX–XXI) / А. Радыгин, Р. Энтов // *Вопросы экономики. – 2008. – № 8. – С. 4–27.*
467. Шевлюга О. Г. Дослідження впливу технологій інновацій на ринок технологій і розвиток підприємства / О. Г. Шевлюга, О. О. Михайлович // *Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 38–44.*
468. Demsetz H. Two System of Beliefs About Monopoly / H. Demsetz // *Industrial Concentration: the New Learning / [ed. By H. J. Goldschmid, H. M. Mann, F. J. Weston]. – Boston : Little : Brown, 1974. – P. 164–184.*
469. Хайек Ф. Частные деньги / Ф. Хайек. – М. ; Бакон, 1996. – 109 с.
470. Тренев Н. Н. Нравственный климат как основа инновационного развития / Н. Н. Тренев // *Инновации. – 2011. – № 1 (147). – С. 62–65.*
471. Региональные проблемы переходной экономики: вопросы теории и практики / под ред. В. Г. Алиева. – М. : ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2002. – 646 с.
472. Власкин Г. А. Промышленная политика в условиях перехода к инновационной экономике: опыт стран Центральной и Восточной Европы и СНГ. / Г. А. Власкин, Е. Б. Ленчук. – М. : Наука, 2006. – 246 с.
473. Михайлова Л. І. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Л. І. Михайлова, С. Г. Турчина. – К. : ЦУЛ, 2007. – 248 с.
474. Маркова В. Д. Конвергенция новинок / В. Д. Маркова // *Инновации. – 2010. – № 3 (137). – С. 89–91.*
475. Апагова Н. В. Институциональный характер рынка в

информационной экономике / Н. В. Апатова // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2004. – Вып. 82. – С. 134–138.

476. Мендрул А. Г. Формы и приоритеты инновационного процесса в контексте государственного регулирования / А. Г. Мендрул // Инновации. – 2007. – № 08 (106). – С. 57–59.

477. Лисовина Е. Н. Потребности и платежеспособный спрос – институциональный аспект / Е. Н. Лисовина // Научные труды ДонНТУ. Серия: Экономическая. – 2006. – Вып. 103–3. – С. 87–92.

478. Макконнелл К. Р. Экономикс : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю, Ш. М. Флинн. – Пер. 18-го англ. изд. – М. : ИНФРА-М, 2011. – XXX, 1010 с.

479. Чурсин А. А. Влияние инноваций на механизмы управления конкурентоспособностью / А. А. Чурсин, В. П. Соловьев // Инновации. – 2013. – № 3 (173). – С. 54–60.

480. Белоусенко М. В. Об институциональной эффективности рынков / М. В. Белоусенко // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2006. – Вып. 103-1. – С. 115–122.

481. Уильямсон О. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, “стошенческая” контракция / О. Уильямсон. – СПб. : Лениздат : CEV Press, 1996. – 702 с.

482. Sawyer M. The Nature and Role of the Market : Transaction Costs, Markets and Hierarchies / M. Sawyer ; Ed. by Ch.Pitelis. – Blackwell : Oxford, 1993. – P. 20–40.

483. Завадовский В. В. Технология управления инновационным процессом / В. В. Завадовский // Инновации. – 2008. – № 3 (113). – С. 108–116.

484. Тишина В. Н. Институционализация экономических отношений в инновационной экономике / В. Н. Тишина // Наука ЮУрГУ. Секции экономики, управления и права : материалы 63-й науч. конф. / отв. за вып. С. Д. Ваулин ; Юж.-Урал. гос. ун-т. – Челябинск : Изд. центр ЮУрГУ, 2011. – Т. 1. – С. 230–234.

485. Sousa. M. Open innovation models and the role of knowledge brokers [Electronic resource] / M. Sousa. – Mode of access: <http://www.janspruijt.nl/downloads/LowResIKMarch08Case%20Study.pdf>. – Title from display. – Date of treatment: 26.04.2015.

486. Allee V. Value Network Analysis and Value Conversion of Tangible and Intangible Assets / V. Allee // Journal of Intellectual Capital. – 2008. – Vol. 9, № 1. – P. 5–24.

487. Басов Н. В. Сети межорганизационных взаимодействий как основа реализации открытых инноваций / Н. В. Басов // Инновации. – 2010. – № 7 (141). – С. 36–47.

488. Шаститко А. Предметно-методологические особенности новой институциональной экономической теории / А. Шаститко // Вопросы

економики. – 2003. – № 1. – С. 24–41.

489. Краус Н. М. Матрична структура інституціоналізації ринку інновацій в Україні / Н. М. Краус // Розвиток національної економіки: теорія і практика : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Івано-Франківськ, 3–4 квіт. 2015 р.). – Івано-Франківськ : [б. в.], 2015. – С. 171–173.

490. Шарай П. П. Бизнес-разведка как фактор конкурентной борьбы на мировых рынках высокотехнологичной продукции / П. П. Шарай // Инновации. – 2007. – № 4 (102). – С. 35–38.

491. Shelton C. The Roots of Analytic Failures in the U.S. Intelligence Community / Christina Shelton // American Intelligence Journal. International Journal of Intelligence and CounterIntelligence. – 2011. – Vol. 24, Issue 4. – P. 637–655.

492. Klaus-Dieter F. Kriminalistik: unabhängige // Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis. – 2001. – Vol. 55, № 7. – P. 472–476.

493. Коваленко П. В. Особливості інституційного регулювання інноваційних процесів / П. В. Коваленко // Зовнішня торгівля: право та економіка: журнал. – 2007. – № 3. – С. 37–43.

494. Крапивний І. В. Перспективи розвитку національної інноваційної системи в Україні / І. В. Крапивний // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 1 (51). – С. 73–79.

495. Портер М. Э. Конкуренция / Майкл Портер ; [пер. с англ. О. Л. Пелявского и др.]. – Испр. изд. – М. ; СПб. ; К. : Вильямс, 2005. – 602 с.

496. Пальчук О. І. Інноваційна економіка як основа розвитку сучасного суспільства / О. І. Пальчук // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2013. – № 1. – С. 247–252.

497. Федулова Л. І. Інституційні особливості сучасної корпорації / Л. І. Федулова // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2006. – Вип. 103–2. – С. 130–136.

498. Freeman H. The Economics of Industrial Innovation / H. Freeman. – Hammond : Sworth, Pangolin, 1974. – 170 p.

499. Палига Є. М. Інституціональні проблеми корпоративного управління / Є. М. Палига // Регіональна економіка. – 2010. – № 2. – С. 7–16.

500. Андреев А. Модернизация экономики: институциональные аспекты / А. Андреев, Г. Цепов // Свободная мысль. – 2010. – № 1. – С. 5–20.

501. Ерзкян Б. А. Корпоративное управление: игроки и правила игры / Б. А. Ерзкян // Правила игры. – 2000. – № 3. – С. 18–26.

502. Лаптев А. А. Понятие “высокотехнологичной компании” в современной микроэкономической теории / А. А. Лаптев // Инновации. – 2007. – № 7 (105). – С. 35–41.

503. Шнипко О. Інноваційне становище України: проблеми та перспективи / О. Шнипко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 2. – С. 20–24.

504. Шандра В. М. Імітаційна модель технологічного оновлення

економіки інноваційного спрямування / В. М. Шандра // Актуальні Проблеми Економіки. – 2007. – № 8. – С. 92–101.

505. Динамика корпоративного развития / Д. Ж. Дубровский, О. А. Романова, А. И. Татаркин, И. Н. Ткаченко. – М. : Наука, 2004. – 502 с.

506. Димов В. Институциональные границы государственного регулирования / В. Димов // Вестник института экономики Российской Академии наук. – 2009. – № 2. – С. 88–102.

507. Arrow K. J. Economic welfare and the allocation of resources for invention / K. J. Arrow // The Rate and Direction of Inventory Activity : Conference Report / National Bureau of Economic Research. – [s. l.] : [s. n.], 1962. – P. 609–626.

508. Перчинская Н. П. Издержки и выгоды от функционирования ТНК на территории Республики Молдовы / Н. П. Перчинская // Инновации. – 2012. – № 8 (166). – С. 93–98.

509. Супрун Н. А. Институціональні чинники та бар'єри розвитку корпоративного управління на постприватизаційному етапі / Н. А. Супрун // Економіка і регіон. – 2009. – № 2. – С. 76–80.

510. Березяно Т. В. Институціональні проблеми розвитку корпоративного сектора / Т. В. Березяно // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 14. – С. 20–23.

511. Система корпоративного управления в условиях институционально-рыночной трансформации / О. В. Носова // Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / [Т. И. Артемова, С. И. Архиреев, В. В. Дементьев, И. Й. Малый, О. В. Носова, С. В. Степаненко и др.] ; [под ред. д. э. н. А. А. Гриценко]. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.

512. Оліфіренко Л. Д. Ефективність механізму формування інституціональних змін у сфері державного регулювання розвитку корпоративних структур / Л. Д. Оліфіренко // Економіка та держава. – 2012. – № 9. – С. 105–107.

513. Назарова Г. В. Институціоналізація принципів управління корпораціями / Г. В. Назарова // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2004. – Вип. 70. – С. 210–216.

514. Краус Н. М. Институціональні особливості формування механізму корпоративних структур інноваційної економіки: глобальні та національні тенденції / Н. М. Краус // Формування механізму стійкого розвитку економіки: теорія та практика : монографія. – Дніпропетровськ : ФОП Дробязко С. І., 2014. – С. 277–287.

515. Сірко А. В. Институційно-правове забезпечення діяльності корпорацій та його проблем в Україні / А. В. Сірко, Н. М. Найдич // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. – 2005. – Вип. 89–2. – С. 115–121.

516. Стігліц Дж. Корпоративний капіталізм: криза суспільної довіри / Дж. Стігліц // День. Kiev.ua. – 2002. – № 207. – 12 листоп. – С. 1–4.

517. Гапонова О. С. Элементы корпоративной культуры как мотивационный аспект формирования команды инновационного проекта (на примере корпорации Intel в России) / О. С. Гапонова, Е. В. Закаблуковский, И. А. Коршунов // Инновации. – 2012. – № 6 (164). – С. 113–121.

518. Оліфіренко Л. Д. Інституціональні змінні середовища функціонування та розвитку корпорацій: концептуальний підхід / Л. Д. Оліфіренко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2012. – № 3. – С. 57–61.

519. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк : [б. в.], 2013. – 296 с.

520. Исаев Р. А. Экономический корпоративный менталитет противоречия инновационного развития / Р. А. Исаев // Инновации и инвестиции. – 2011. – № 3. – С. 21–29.

521. Йонас Г. Принципи відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації : [пер. з нім.] / Г. Йонас. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.

522. Краус Н. М. Формування інституту соціально-корпоративної відповідальності вітчизняного бізнесу на етапі становлення інноваційної економіки / Н. М. Краус // Соціально-економічні координати розвитку підприємницької діяльності / під ред. д. е. н., проф. Ю. О. Нестерчук. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр “Візаві” (Видавець “Сочінський”), 2014. – Ч. 1. – С. 109–122.

523. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність і проблеми її сприймання суспільством / А. М. Колот // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2013. – № 2 (6). – С. 6–15.

524. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / А. М. Колот, О. А. Грішнова та ін. ; за наук. ред. д. е. н., проф. А. М. Колота. – К. : КНЕУ, 2012. – 501 с.

525. Баюра Д. Корпоративна соціальна відповідальність – новий імпульс для розвитку бізнесу та суспільства / Д. Баюра // Вісник УСПП. – 2011. – № 5 (27). – С. 23.

526. Zadek S. Responsible Competitiveness. Corporate Responsibility Clusters in Action / Simon Zadek, John Sabarathy, Helle Dossing. – [s. l.] : Tracey Swift, 2003. – 120 p.

527. Мазуренко В. П. Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі [Електронний ресурс] / В. П. Мазуренко, О. Ю. Засенко // Ефективна економіка : Електронне наукове фахове видання. – 2012. – № 6. – Текст. і граф. дані. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1199>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.04.2014.

528. OECD Science, Technology and Industry Outlook 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oecd-ilibrary.org/science-and>

technology/oecd-science-technology-and-industry-outlook-2014_sti_outlook-2014-en. – 478 p. – Title from display. – Publication date: 12 Nov. 2014. – Date of treatment: 19.01.2015.

529. OECD (2013), OECD Reviews of Innovation Policy: Sweden 2012, OECD Publishing [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-and-technology/oecd-reviews-of-innovation-policy-sweden-2012_9789264184893-en#page7. – 286 p. – Title from display. – Date of treatment: 1.10.2014.

530. Голян В. А. Проблеми формування інституціонального середовища національної економіки в умовах ринкових відносин / В. А. Голян // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 4–11.

531. Татаркин А. И. Модернизация как потребность социально-экономического развития России / А. И. Татаркин // Зауральский научный вестник. – 2011. – № 1. – С. 7–23.

532. Орев І. Інноваційний розвиток Західного регіону / І. Орев // ВІСТІ ЦССТУ. Діловий випуск. – 2011. – 8 лип. – С. 6–8.

533. Андрійчук В. Г. Інноваційна модернізація вітчизняної економіки : стратегічні орієнтири та механізм їх реалізації / В. Г. Андрійчук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – № 1. – С. 4–8.

534. Каретин С. С. Формирование кластерной политики и управленческие аспекты ее реализации / С. С. Каретин // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1. – С. 320–322.

535. Напольских Д. Л. Структурное моделирование институциональной среды инновационного кластера / Д. Л. Напольских // МИР: Модернизация. Инновации. Развитие. – 2012. – № 4 (12). – С. 40–45.

536. Жданова О. Кластер как современная форма управления промышленными предприятиями / О. Жданова // Вестник Института экономики Российской академии наук. – 2008. – № 4. – С. 264–271.

537. Тищенко О. М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції [Електронний ресурс] / О. М. Тищенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 21. – С. 74–80. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2010_21/Zb21_10.pdf. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 7.08.2014.

538. Гареев Т. Р. Кластеры в институциональной проекции: к теории и методологии локального социально-экономического развития [Электронный ресурс] / Т. Р. Гареев // Балтийский регион. – 2012. – № 3. – С. 7–33. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/klastery-v-institutsionalnoy-proektsii-k-teorii-i-metodologii-lokalnogo-sotsialno-ekonomicheskogo-razvitiya-1.m>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 21.11.2014.

539. Одягайло Б. М. Генеза та глобалізаційна адаптивність економічної системи (інституціональний підхід) / Б. М. Одягайло. – Л. : Магнолія плюс,

2006. – 376 с.

540. Boschma R. Proximity and innovation: a critical assessment / R. Boschma // *Regional Studies*. – 2005. – Vol. 39 (1). – P. 61–74.

541. Заремський Б. В. Кластерна стратегія інноваційного розвитку регіонів в контексті глобальної економіки [Електронний ресурс] / Б. В. Заремський // *Инвестиционные приоритеты эпохи глобализации: влияние на национальную экономику и отдельный бизнес : III Междунар. науч.-практ. конф., (7–8 октяб. 2010 г.)*. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20101008/2_zarem.htm. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.08.2014.

542. Домбровский М. А. Методологические проблемы экономической кластеризации / М. А. Домбровский // *Проблемы современной экономики*. – 2011. – № 2. – С. 241–245.

543. Гривківська О. В. Кластери як модель інноваційного розвитку підприємств / О. В. Гривківська, Л. А. Кургузенкова // *Науково-технічна інформація*. – 2011. – № 3. – С. 30–32.

544. Катуков Д. Д. Институциональная среда глобализированной экономики: развитие сетевых взаимодействий / Д. Д. Катуков, В. Е. Малыгин, Н. В. Смородинская ; науч. доклад под ред. Н. В. Смородинской. – М. : Ин-т экономики РАН, 2012. – 45 с.

545. Словник УКРЛІТ.ORG Публічний електронний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlit.org/slovnuk/Фасетка>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 6.11.2014.

546. Фрактал [Електронний ресурс] // *Википедія*. Свободная энциклопедия : офиц. веб-сайт. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Фрактал>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 7.11.2014.

547. Краус Н. М. Институціональний дизайн мезорівня інноваційної економіки: фрактально-фасеточна модель / Н. М. Краус // *Економічний часопис*. – XXI. – 2015. – № 5. – С. 4–7.

548. Краус Н. М. Институціональні аспекти кластеризації в інноваційній економіці під впливом системної та комплексної модернізації / Н. М. Краус // *Економічний часопис* – XXI. – 2014. – № 5–6. – С. 29–32.

549. Gorzka G. Knowledge Transfer. The New Core Responsibility of Higher Education Institutions Practice and Perspectives in Russia and Germany / G. Gorzka ; UniKasselTransfer, Ost-West-Wissenschaftszentrum. – Kassel : Kassel university press GmbH, 2012. – 244 p.

550. Программа “ЭВРИКА”. Комплексная система развития научно-исследовательских, опытно-конструкторских и технологических работ в вузе. Кейс Санкт-Петербургского национального исследовательского университета информационных технологий, механики и оптики (НИУ ИТМО) – пилотного университета программы : ресурсный сб. / под ред. В. Н. Васильева, Н. Р. Тойвонена ; Некоммерческая организация Фонд “Новая Евразия”. –

СПб. : [б. и.], 2012. – 176 с.

551. Youtie J. Building an Innovation Hub: A Case Study of the Transformation of University Roles in Regional Technological and Economic Development / J. Youtie, Ph. Shapira // *Research Policy*. – 2008. – Vol. 37, Issue 8. – P. 1188–1204.

552. Миронова Д. Ю. Оценка рыночного потенциала вузовских высокотехнологических разработок в инновационной инфраструктуре организации / Д. Ю. Миронова, Е. А. Павлова // *Инновации*. – 2013. – № 3 (173). – С. 104–109.

553. Baark E. From Trade Hub to Innovation Hub: The Role of Hong Kong's Innovation System in Linking China to Global Markets / E. Baark, Sh. Naubahar // *Innovation: Management, Policy & Practice*. – 2006. – V. 8, № 1–2. – P. 193–209.

554. Вікіпедія [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Хаб>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 8.09.2014.

555. Краус Н. М. Інституціональна проекція інноваційного хабу в рамках побудови конкурентоспроможної національної економіки / Н. М. Краус // *Теоретичні та прикладні питання економіки : зб. наук. пр. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*. – 2015. – № 30. – С. 341–351.

556. Краус Н. М. Інноваційні хаби як основа конкурентоспроможної економіки: закордонний вимір та уроки для України [Електронний ресурс] / Н. М. Краус // *Конкурентоспроможність національної економіки : зб. тез XV Міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 берез. 2015 р., м. Київ*. – Електрон. текст. дані. – К. : [б. в.], 2015. – С. 193–198. – Режим доступу: http://www.econom.univ.kiev.ua/konf_KNE15/about.html. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 10.05.2015.

557. Инфраструктурный хаб [Электронный ресурс]. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <http://infrahub.ru/>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 2.12.2014.

558. Колодинский С. Б. Инновационные кластеры в развитии региональной экономики / С. Б. Колодинский // *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки*. – 2008. – № 4. – С. 18–24.

559. Толстых Т. О. Формирование инновационной стратегии развития экономического кластера / Т. О. Толстых, Н. Г. Аснина // *Вестник Российского государственного торгово-экономического университета*. – 2009. – № 7. – С. 81–87.

560. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. / С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.] ; за ред. С. О. Білої. – К. : НСД, 2011. – 80 с.

561. Онищенко С. В. Технопарк як інноваційна модель розвитку будівельного комплексу Полтавського регіону / С. В. Онищенко, О. С. Фурманчук // *БізнесІнформ*. – 2012. – № 7. – С. 40–43.

562. Краус Н. М. Кластерна стратегія інноваційного розвитку економіки

на мікрорівні: регіональний аспект / Н. М. Краус, Ю. М. Бібен // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 1. – С. 277–280.

563. Нейсбит Д. Мегатренды / Д. Нейсбит. – М.: ООО “Издательство АСТ”: ЗАО НПШ “Ермак”, 2003. – 380 с.

564. Гринспен А. Эпоха потрясений: проблемы и перспективы мировой финансовой системы / А. Гринспен; пер. Т. Гутман, В. Ионов, С. Сурин. – [Б. г.]: Юнайтед Пресс, 2010. – 518 с.

565. Greenspan Alan. The Age of Turbulence [Audiobook] / Greenspan Alan. – [London]: Penguin, 2007. – Mode of access: <http://supershara.com/viewtopic.php?t=216604>. – Title from screen. – Date of treatment: 22.01.2015.

566. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України / Л. І. Федулова [та ін.]; ред. Л. І. Федулова; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К.: [б.в.], 2007. – 472 с.

567. Thomson A. M. Collaboration Processes: Inside the Black Box / A. M. Thomson, J. L. Perry // Public Administration Review. – 2006. – Vol. 66, № 1. – P. 20–32.

568. Глокалізація [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія: веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Глокалізація>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15.07.2014.

569. Кожевников Н. Н. Глокализация: концепции, характерные черты, практические аспекты / Н. Н. Кожевников, Н. Л. Пашкевич // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М. К. Аммосова. – 2005. – Т. 2, № 3. – С. 111–115.

570. Краус Н. М. Співробітництво між Україною та ЄС і його вплив на процес інституціоналізації інноваційної економіки [Електронний ресурс] / Н. М. Краус // Проблеми управління зовнішньоекономічною та митною діяльністю в умовах європейської інтеграції України: тези доп. II Міжнар. наук.-практ. симпозиуму, (24 квіт. 2015 р.). – Електрон. текст. дані. – Львів: Вид-во Львівська політехніка, 2015. – С. 18. – Режим доступу: <http://science.lp.edu.ua/puzmd/puzmd-2015/tezi-podani-na-simpozium>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 15.05.2015.

571. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: http://www.fp7-ncp.kiev.ua/assets/Ukraine_EU/ugod1.pdf. – Назва з екрана. – Дата публікації: 11.02.2003. – Дата перегляду: 30.03.2015.

572. Ведение бизнеса 2014: “Понимание регулирования деятельности малых и средних предприятий”. Сопоставительные данные об условиях регулирования предпринимательской деятельности по 189 странам. / Всемирный банк. – Вашингтон: Группа Всемирного банка, 2013. – Вып. 11. –

35 с.

573. Джазовская И. Н. Роль корпоративных интернет-порталов в обеспечении восприимчивости предприятий к инновациям / И. Н. Джазовская, И. Г. Хохлова // *Инновации*. – 2010. – № 7 (141). – С. 96–99.

574. Tapscott D. *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything* / D. Tapscott, A. Williams. – New York : Portfolio, 2006. – 324 p.

575. Гапоненко А. Л. Инновационная деятельность: показатели и методы осуществления / А. Л. Гапоненко // *Инновации*. – 2011. – № 1 (147). – С. 26–30.

576. Румянцев А. А. Развитие государственно-частного партнерства в инновационной сфере экономики / А. А. Румянцев // *Инновации*. – 2007. – № 4 (102). – С. 39–43.

577. Міжнародний інноваційний кластер “Конкуренентоспроможність” [Електронний ресурс] // *Стельмашук.info* : інформ. портал. – [б. м.], 2011–2013. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.stelmaschuk.info/about-the-cluster/cluster.html>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 9.03.2015.

578. Куценко Т. М. Теоретичні основи формування стратегії інноваційного розвитку в контексті інтенсифікації інноваційних процесів / Т. М. Куценко // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2012. – № 4. – С. 308–317.

579. Полтерович В. М. Проблема формирования национальной инновационной системы / В. М. Полтерович // *Экономика и математические методы*. – 2009. – Т. 45, № 2. – С. 3–18.

580. Полтерович В. М. Региональные институты модернизации / В. М. Полтерович // *Экономическая наука современной России*. – 2011. – № 4 (55). – С. 17–29.

581. Полтерович В. М. Перспективна ли “новая модель роста”? / В. М. Полтерович // *Прямые инвестиции*. – 2012. – № 5 (121). – С. 18–19.

582. Полтерович В. М. Проектирование реформ: как искать промежуточные институты / В. М. Полтерович // *Montenegrin Journal of Economics*. – 2012. – Vol. 8, № 2. – P. 25–44.

583. Кирко В. И. Механизм реализации бизнес-модели открытых инноваций ЗАТО для инновационного развития территорий / В. И. Кирко, Г. И. Поподько, Р. Д. Голоушкин // *Инновации*. – № 6 (164). – 2012. – С. 88–93.

584. Краус Н. М. Формування “інноваційного коридору” в процесі інституціоналізації інноваційної економіки в рамках моделі “9i” / Н. М. Краус // // *Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах* : зб. наук. пр. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Ужгород, 24–25 квіт. 2015 р.). – Ужгород-Мукачево : Вид-во “Карпатска вежа”, 2015. – С. 49–50.

585. Современные задачи инновационного развития вуза /

Р. Р. Файзуллин, З. Г. Шигапов, Л. В. Васильев, А. В. Бакаев // *Инновации*. – 2013. – № 2 (172). – С. 7–18.

586. IDEF0 [Электронный ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія : веб-сайт. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/IDEF0>. – Назва з екрана. – Дата публікації: 21 берез. 2013. – Дата перегляду: 12.02.2015.

587. Краус Н. М. Умови комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в інноваційній економіці / Н. М. Краус, К. М. Краус // *Moderní vymoženosti vědy – 2012 : materiály VIII Mezinárodní vědecko-praktická konference, 27 ledna – 05 února 2012 r. – Díl 8. Ekonomické vědy*. – Praha : Publishing House “Education and Science”, 2012. – S. 13–15.

588. Коворкинг [Электронный ресурс] // Википедия. Свободная энциклопедия. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Коворкинг>. – Название с экрана. – Дата просмотра: 7.09.2014.

589. Корнилов С. С. Инновационные релей-центры: сущность и технология / С. С. Корнилов, Д. С. Корнилов // *Инновации*. – 2010. – № 1 (135). – С. 64–68.

590. Пипия Л. К. Государственная поддержка инновационных взаимодействий для устойчивого развития – к проблемно ориентированной модели развития науки / Л. К. Пипия // *Инновации*. – 2008. – № 1 (111). – С. 56–62.

591. Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. – Т 3: Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів. Остаточний варіант (проект від 19.10.2011). – К.: Фенікс, 2011. – 76 с. – (Проект ЄС “Вдосконалення стратегії, політики та регулювання інновацій в Україні”).

592. Краус Н. Н. Управление инновационной деятельностью предприятий в рамках модернизации национальной экономики / Н. Н. Краус, К. М. Краус, О. В. Манжура // *Экономика и финансы*. – 2012. – № 3–4 (195–196). – С. 4–10.

593. Кириченко О. А. Інноваційний розвиток економіки в контексті сучасної теорії модернізації / О. А. Кириченко, Ю. І. Вигівська // *Економіка та держава*. – 2011. – № 7. – С. 13–16.

594. Желюк Т. Л. Модернізація системи управління довгостроковим розвитком національної економіки / Т. Л. Желюк // *Актуальні питання економіки*. – 2010. – № 3. – С. 55–61.

595. Акаев А. А. Среднесрочная импортозамещающая модернизация – пусковой механизм стратегии формирования инновационной экономики России / А. А. Акаев // *МИР: Модернизация. Инновации. Развитие*. – 2013. – № 2 (14). – С. 4–25.

596. Вольчик В. В. Институциональные изменения в контексте модернизации хозяйственных порядков // В. В. Вольчик, В. В. Кот // *Journal of institutional studies = Журнал институциональных исследований*. – 2013. – Т. 5, № 4. – С. 36–57.

597. Шмігельська З. К. Зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю малих та середніх підприємств та можливості його адаптації в ринковій економіці України / З. К. Шмігельська // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2. – С. 119–128.

598. Шпикуляк О. Г. Інституціоналізація інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки [Електронний ресурс] / О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 3. – Режим доступу: <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/970/35/> – Назва з екрана. – Дата перегляду: 11.03.2015.

599. Милль Дж. С. Основы политической экономии : в 3 т. : [пер. с англ.] / Дж. С. Милль ; ред., вступ. ст. А. Г. Милейковский. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 1. – 495 с.

600. Kraus N. M. An institutional basics of functioning of innovative economy in conditions of global challenges / N. M. Kraus // Institutionelle Grundlagen für die Funktionierung der Ökonomik unter den Bedingungen der Transformation: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel. Vol. 1. – Hürnberg (Deutschland) : Verlag SWG imex GmbH, 2014. – S. 34–36.

601. Краус Н. М. Інноваційна діяльність як ефективна форма модернізації інноваційної економіки / Н. М. Краус // Тенденції управління фінансовими та інноваційними процесами в умовах ринкових перетворень : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 2 берез. 2012 р. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – С. 32–34.

602. Супрун Н. А. Еволюція вітчизняної моделі корпоративного управління : монографія / Н. А. Супрун ; Державний вищий навчальний заклад “Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана”. – К. : КНЕУ, 2009. – 272 с.

603. Иноземцев В. Л. Наметившиеся воспроизводственные тенденции в мировом хозяйстве / И. Л. Иноземцев // Экономист. – 2000. – № 6. – С. 80–87.

604. Фияксель Э. А. Анализ рынка малых инновационных предприятий Нижегородской области / Э. А. Фияксель, Н. Н. Бутрюмова // Инновации. – 2010. – № 10 (144). – С. 77–83.

605. Федулова Л. І. Організація взаємодії учасників процесу управління інноваційним розвитком економіки / Л. І. Федулова, І. Г. Яненкова // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 10. – С. 12–16.

606. Кластерный подход к инновационно-технологическому развитию России и Украины: методические и организационные вопросы (1 часть) / Н. И. Комков, В. С. Романцов, Л. И. Федулова, И. М. Ягудин // МИР: Модернизация. Инновации. Развитие. – 2013. – № 2 (14). – С. 72–79.

607. Kraus N. M. Financial instruments of innovation development / N. M. Kraus // Соціально-економічні проблеми функціонування фінансових систем в умовах інтеграційних процесів : матеріали VII симпозиуму, (13 листоп. 2014 р.) / [М-во освіти і науки України ; Харків. ін-т фінансів Українського держ. ун-ту фінансів та міжнародної торгівлі]. – Х. : ХІФ

УДУФМТ, 2014. – С. 189–190.

608. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К. [б. в.], 2011. – 416 с.

609. Краус Н. М. Інноваційно-інвестиційні процеси системи вищої освіти в національній економіці / Н. М. Краус // Держава та регіон. Серія: Економіка та підприємництво. – 2012. – № 5. – С. 249–255.

610. Краус Н. М. Вплив інноваційно-інвестиційного управління у вищих навчальних закладах на економіку знань: регіональний аспект / Н. М. Краус // Інноваційна економіка. – 2012. – 8'2012 [34]. – С. 134–138.

611. Шерейкин В. Л. Реализация образовательного и научно-инновационного потенциала Калужской области для подготовки инноваторов / В. Л. Шерейкин, Л. В. Кожитов, В. Г. Косушкин // Инновации. – 2012. – № 8 (166). – С. 80–88.

612. Бондарчук О. Психолого-педагогічні проблеми інституціоналізації післядипломної освіти України / О. Бондарчук // Інституціональні перетворення в суспільстві: світовий досвід і українська реальність : матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф., (Мелітополь, 19–21 верес. 2014 р.) / за заг. ред. А. А. Ткача, М. М. Радевої. – Мелітополь : МІДМУ “КПУ”, 2014. – С. 89–92.

613. Федулова Л. І. “Інноваційна пауза” та “інноваційний парадокс” України / Л. І. Федулова // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 46–52.

614. Шийко В. Г. Взаимодействие экономических циклов и технологических укладов / В. Г. Шийко // Инновации и инвестиции. – 2012. – № 1. – С. 253–256.

615. Бондаренко В. М. Модернизация России: две парадигмы развития / В. М. Бондаренко // МИР : Модернизация. Инновации. Развитие. – 2011. – № 1. – С. 4–12.

616. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М. : Дело, 1994. – 720 с.

617. Москаленко О. М. Інституціональні чинники формування інноваційної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.01 “Економічна теорія та історія економічної думки” / О. М. Москаленко. – К. : КНЕУ, 2009. – 20 с.

618. Нуреев Р. М. Теория инноваций: прошлое, настоящее, будущее / Р. М. Нуреев // Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая. – 2013. – № 1(43). – 85–96.

619. Гловели Г. Д. История экономических учений : учеб. пособие / Г. Д. Гловели. – М. : Юрайт, 2011. – 752 с. – (Серия: Учебники ГУ – ВШЭ).

620. Краус Н.М. Історія економіки та економічної думки: структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки : навч. посіб. / Н. М. Краус. – К. : Центр учбової л-ри, 2014. – 504 с.

621. Зайцев Ю. К. Сучасна політична економія (проблеми та інституціональне поле предмета і методології досліджень) : навч. посіб. / Ю. К. Зайцев, В. С.

Савчук. – К. : КНЕУ, 2011. – 337 с.

622. Kaldor N. A Model of Economic Growth / N. Kaldor // *Economic Journal*. – 1957. – Vol. 67. – P. 561–624.

623. Lucas R. E. On the Mechanics of Economic Development / R. E. Lucas // *Journal of Monetary Economics*. – 1988. – Vol. 22. – P. 3–42.

624. Solow R. Contribution to The Theory of Economic Growth / R. Solow // *Quarterly journal of econometrics*. – 1956. – Vol. 70, № 1. – P. 65–94.

625. Romer P. Endogenous Technological Change / P. Romer // *Journal of Political Economy*. – 1990. – Vol. 98 (5). – P. 71–102.

626. Mankiw G. A Contribution on the Empirics of Economic Growth / G. Mankiw, P. Romer, D. Weil // *Quarterly Journal of Economics*. – 1992. – Vol. 107, № 2. – P. 407–437.

627. Інституціоналізм / за ред. В.Д. Базилевич // *Історія економічних учень* : Підручник / за ред. В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2004. – С. 1067–1244.

628. Гражевська Н. І. Відображення трансформаційних процесів у системі категорій соціально-економічної динаміки / Н. І. Гражевська // *Економічна теорія*. – 2007. – № 4. – С. 19–29.

629. Гайдай Т. В. Інституціонально-еволюційний підхід у дослідженні інверсійного типу системної трансформації / Т. В. Гайдай // *Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая*. – 2009. – Вып. 37–1. – С. 85–89.

630. Гришина И. А. Институциональные аспекты исследования переходной экономики / И. А. Гришина // *Научные труды ДонНТУ. Серия экономическая*. – 2006. – Вып. 103–3. – С. 14–19.

631. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : монографія / за заг. ред. к. держ. упр., доц. Ніколаєвої О. М., к. е. н., доц. Храпкіної В. В. ; Макіїв. економіко-гуманітарний ін-т. – Донецьк : Дмитренко Л. Р. [Видавник], 2014. – 276 с.

632. Україна – 2015: національна стратегія розвитку [Електронний ресурс] // Ліга політологів-міжнародників “ДИПКОРПУС” : веб-сайт. – К., 2007. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://dipcorpus.at.ua/news/2008-01-15-257>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 12.06.2014.

633. Стратегія економічного розвитку України до 2020 року: стратегія національної модернізації [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 24.12.2014.

634. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року [Електронний ресурс] / Державне агентство України з інвестицій та розвитку. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 20.12.2014.

635. Doing Business 2015: Going Beyond Efficiency. Economy Profile 2015. Ukraine / World Bank. – Washington, DC : World Bank Group, 2015. – 97 p.

636. Тормышева Т. А. Пути активизации инновационной деятельности на

базе бизнес-инкубаторов и технопарков / Т. А. Тормышева // Инновации и инвестиции. – 2012. – № 2. – С. 99–102.

637. Национальная академия наук Украины : краткий годовой отчет 2011 [Электронный ресурс] / НАН Украины. – К. : Марс, 2012. – 32 с. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: http://www.nas.gov.ua/text/report/2011_rus.pdf. – Название с экрана. – Дата просмотра: 23.01.2015.

638. Выставочно-ярмарочный комитет германской экономики (AUMA e. V.) [Электронный ресурс] // AUMA Erfolg durch Messen : веб-сайт. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа: http://www.auma.de/_pages/d/01_Branchenkennzahlen/0101_InternationaleMessen/010101_Hallenkapazitaeten.aspx. – Название с экрана. – Дата просмотра: 26.04.2015.

639. Ранта Т. Сетевая интенсивность в региональной инновационной среде Сейняйоки (Финляндия) / Томми Ранта // Инновации. – 2008. – № 11 (121). – С. 99–106.

640. Борисоглебская Л. Н. Влияние технопарков в сфере высоких технологий на инновационное развитие регионов России / Л. Н. Борисоглебская, А. В. Мац // Инновации. – 2011. – № 7 (153). – С. 58–64.

641. Тургинбаева А. Н. Казахский опыт инфраструктурного обеспечения национальной инновационной системы / А. Н. Тургинбаева // Инновации. – 2008. – № 2 (112). – С. 74–76.

642. By Tennenhouse D. Intel's Open Collaborative Model of Industry-University Research [Electronic resource] / By Tennenhouse David // Research-Technology management. – 2004. – Vol. 47, № 4. – Mode of access: <http://www.questia.com/read/1P3-661831551/intel-s-open-collaborative-model-of-industry-university>. – Titla from display. – Date of treatment: 17.10.2014.

643. Горин Е. А. Экономическая ситуация в Шанхае: инвестиции в развитие и инновации / Е. А. Горин // Инновации. – 2006. – № 11 (98). – С. 18–26.

644. Изотов Д. А. опыт интеграции науки и образования в странах Северо-Восточной Азии / Д. А. Изотов // Инновации. – 2013. – № 1 (171). – С. 76–81.

645. Li FengLiang. Higher Education and the starting wages of graduates in China / Li FengLiang, Ding Xiaohao, W. John Morgan // International Journal of Educational Development. – 2009. – Vol. 29. – P. 374–381.

646. Головінов О. М. Базові функції венчурного капіталу в контексті розвитку інноваційної економіки / О. М. Головінов // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. пр. Вип. 31, т. 1. / гол. ред. О. О. Шубін. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. – С. 90–98.

647. Венчур [Електронний ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://investments.academic.ru/Венчур>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 22.11.2013.

648. Поручник А. М. Венчурний капітал: зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні : монографія / А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк. – К. :

КНЕУ, 2000. – 172 с.

649. Романчин В. И. Венчурный капитал в стратегии антикризисного управления : монография / В. И. Романчин, И. В. Скоблякова, В. Т. Смирнов. – Орел : ОрелГТУ, 2002 – 230 с.

650. Комиссаров А. Г. Основные типы инновационных малых и средних предприятий / А. Г. Комиссаров // МИР : Модернизация. Инновации. Развитие. – 2011. – № 4 (8). – С. 67–69.

651. Маркова В. Д. Бизнес-модели малых инновационных компаний / В. Д. Маркова // Инновации. – 2010. – № 10 (144). – С. 38–43.

652. Горлачева Е. Н. Организационно-экономическая модель управления межфирменным взаимодействием в процессе технологических инноваций / Е. Н. Горлачева, Ю. А. Морозов, И. Н. Омельченко // Инновации. – 2010. – № 12 (146). – С. 89–95.

653. Краус Н. М. Дифузія інновацій та вплив на неї ризиків мислення / Н. М. Краус // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. Вип. 717. Економіка. – Чернівці : ЧНУ, 2014. – С. 3–9.

654. Черенков В. Маркетинговый подход к рискам международного бизнеса: для малого бизнеса / В. Черенков, М. Белоцерковцев // Инновации. – 2006. – № 9 (96). – С. 86–95.

655. Княгинина Г. В. Институциональные риски в агрохозяйственной сфере, их классификация и направления снижения / Г. В. Княгинина // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2006. – Вип. 103–4. – С. 156–160.

656. Медведева А. М. Блиц-анализ растущей компании и управление рисками / А. М. Медведева // МИР : Модернизация. Инновации. Развитие. – 2011. – № 3 (7). – С. 100–104.

657. Ашмарин В. В. Инвестирование инноваций венчурными фондами и бизнес-ангелами / В. В. Ашмарин // Инновации и инвестиции. – 2010. – № 4. – С. 140–144.

658. Самуэльсон Пол Э. Экономика : учеб. пособие : [пер. с англ.] / Пол Э. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус. – 16-е изд. – М. : Изд. дом “Вильямс”, 2000. – 688 с.

659. База данных “Предприятия Украины” : корпорации и холдинги [Электронный ресурс] // Деловой портал Контракты.ua : [веб-сайт]. – Электрон. текст. данные. – Режим доступа : <http://companies.kontrakty.ua/holdings.html> (22.01.2015). – Название с экрана. – Дата просмотра: 22.01.2015.

660. Захарченко В. І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : навч. посіб. / В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов. – К. : ЦУЛ, 2012. – 446 с.

661. Українські кластери [Електронний ресурс] // Украинские Кластеры : веб-сайт. – [б. м.], 2008–2011. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://ucluster.org/>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 18.07.2014.

662. Вікіпедія [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Регулятор>. – Назва з екрана. – Дата перегляду: 8.09.2014.

КРАУС НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА
кандидат економічних наук, доцент,
докторант відділу теорії економіки і фінансів
Науково-дослідного фінансового інституту
Державної навчально-наукової установи
“Академія фінансового управління”
Міністерства фінансів України (м. Київ)

Автор більше 170 наукових та навчально-методичних праць, з яких 4 монографії, 8 навчальних посібників. Основні праці: “Тіньовий та офіційний сектори економіки: антагоністичне співіснування та взаємодія” (монографія, 2008 р.), “Історія економіки та економічної думки” (навчальний посібник з грифом МОН України, 2010 р.), “Історія економіки та економічної думки: структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки” (навчальний посібник з грифом МОН України, 2014 р.), “Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання” (монографія, 2014 р.).

Співавтор словників “Dictionary of economic terms” (2013 р.) і “Українсько-російсько-англійський термінологічний словник з економічної теорії” (словник з грифом МОН України, 2015 р.) та монографії “Інноваційна діяльність та венчурний капітал в системній модернізації національної економіки” (2013 р.).

Сфера наукових інтересів:
становлення інноваційної економіки в умовах інституціонально-структурних змін; тіньова економіка та її вплив на економічну безпеку суспільства і держави.

Наукове видання

КРАУС НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

кандидат економічних наук, доцент,
докторант відділу теорії економіки і фінансів
Науково-дослідний фінансовий інститут
ДННУ “Академія фінансового управління”
Міністерства фінансів України, м. Київ
E-mail: krausnatasha@mail.ru

**СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН**

МОНОГРАФІЯ

Підписано до друку 23.12.2015 р. Формат 60x84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 28. Наклад 350 прим.

ТОВ “Видавництво “Центр учбової літератури”
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176
тел./факс 044-425-01-34
тел.: 044-425-20-63; 425-04-47; 451-65-95
800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

Свідотство про внесення суб’єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4162 від 21.09.2011 р.